L I M B A R O M Â N Ă

Anul LXXI 2022 Nr. 1–2
ianuarie – iunie

SUMAR

Omagiu dlui prof. GHEORGHE CHIVU,
membru corespondent al Academiei Române,
la 75 de ani

GHEORGHE CHIVU, Lucrări publicate (1971–2021) 3
LILIANA AGACHE, Normele literare în scrierile copiate de popa Florea din Doblicionești ... 19
MONICA BUSUIOC, Introducere la *Dicționarul limbii române* – ediția a doua 25
IOSIF CAMARĂ, Izvodul bilingv al *Psaltirii Hurmuzaki* 39
CRISTINA-IOANA DIMA, Elemente lexicale inedite în prima tipăritură a mitropolitului Dosoftei 55
FLORICA DIMITRESCU, Din lexicul actual al „ocupațiilor profesionale” 63
ADINA DRAGOMIRESCU, Un experiment de morfologie verbală în didascaliile din teatrul lui Vasile Alecsandri 73
ALEXANDRU GAFTON, Filologia și literele 83
ALIN-MIHAI GHERMAN, Un manuscris necunoscut al lui Teodor Corbea 95
ALEXANDRU MAREȘ, *Sfântul Gheorghe și balaurul*. Versiunile românești din secolul al XVII-lea 101
MARIA MARIN, Câteva trăsături specifice graiurilor din centrul Transilvaniei 125
MARIUS MAZILU, Norma literară în *Pravila* tradusă de Moxa (Mănăstirea Govora, 1640) 139
CRISTIAN MOROIANU, Din perspectiva *DELR*. Etimoane latinești contaminate, moștenite în limba română 147
DANIAR MUTALÂP, Normă și grai în tipăriturile realizate de Mihail Strilbițchi la finele veacului al XVIII-lea 157
MARIANA NEȚ, Substantive colective în peste un secol de traduceri românești din literatura franceză (1896–2004) 175

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 1–324, București, 2022

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Despre integrarea flexionară a împrumuturilor nominale recente 181
EUGEN PAVEL, *Psaltirea* în limba română. Modele și izvoare 191
ANCA SAPOVICI „Lor li s-a dat și legarea și dezlegarea și cheile cerului, de închid și deschid”: cele două sfaturi ale lui Matei al Mirelor, din volumul *Învățături preste toate zilele*, tipărit în 1642, la Câmpulung 211
CRISTINEL SAVA, Două exemplare inedite ale unor tipărituri de la sfârșitul secolului al XVIII-lea 219
MARIA STANCIU ISTRATE, Aspecte ale conversiunii într-un roman popular de la jumătatea secolului al XVII-lea 229
EMANUELA TIMOTIN, Rețetele medicale manuscrise, o sursă insuficient explorată pentru studierea terminologiei botanice românești 241

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Dicţionar de termeni oficiali din limba română actuală (DOF), Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), Cristiana Aranghelovici, Ana-Maria Barbu, Iulia Barbu Comaromi, Teodora Codiţă Toroipan, Emanuela Dima, Ana Iorga Mihail, Florin Negruţiu, Mariana Neţ, Nicoleta Petuhov şi Ioana Vintilă-Rădulescu, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti”, Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold, 2022, 624 p. (Antonia Ciolac); Mihaela Ilioaia, *Non-canonical subject marking in Romania. Status and evolution of the **mihi est** construction*, Universiteit Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, 2021, 278 p. (Beatrice-Andreea Călin Petcu) 249

INDICELE REVISTEI *LIMBA ROMÂNĂ* PE ANUL 2021 255
SUMARUL REVISTEI *LIMBA ROMÂNĂ* PE ANUL 2021 323

Gheorghe Chivu

LUCRĂRI PUBLICATE[1]
(1971–2021)

1971

1. *Procedee artistice în stilul lui Ion Barbu*, în LR, XX, 1971, nr. 3, p. 247–257.

1972

2. *Vechi psalmi româneşti din secolul al XVII-lea*, în LR, XXI, 1972, nr. 2, p. 145–154.
3. *Elemente regionale în limba periodicelor muntene din secolul al XIX-lea*, în LR, XXI, 1972, nr. 4, p. 293–306.

1973

4. *O normă a limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea:* ***câne, mâne, pâne***, în LR, XXII, 1973, nr.1, p.51–58.
5. *Metafora în opera scriitorilor romantici români*, în LR, XXII, 1973, nr. 3, p. 217–239.

1974

6. *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1974, 171 p. (în colaborare cu Mariana Costinescu).
7. *Epitetul în opera scriitorilor romantici români*, în *Studii de limbă literară şi filologie*, III, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1974, p. 9–46.
8. *Comparaţia în opera scriitorilor romantici români*, în LR, XXIII, 1974, nr. 6, p. 487–498.

1975

9. *„Riga Crypto şi lapona Enigel" – „Luceafăr" cu rolurile inversate?*, în LL, 1975, nr. 1, p. 123–129 (republicat în *Analize de text*, ed. Mircea Frânculescu, București, Societatea de Științe Filologice, 2019, p. 61–67).
10. *„Riga Crypto şi lapona Enigel". Observaţii stilistice*, în LR, XXIV, 1975, nr. 4, p. 297–303.

1976

11. *Alternanţa ѧ ~ ѫ în textele vechi româneşti*, în LR, XXV, 1976, nr. 2, p. 181–185.

[1] Lista lucrărilor este selectivă.

1977

12. *Un text inedit în* ***Codex Sturdzanus****: **Pravila sfinţilor părinţi** (fragment)*, în LR, XXVI, 1977, nr. 3, p. 281–287.
13. *Mitréce = Mătrice ?*, în LR, XXVI, 1977, nr. 4, p. 363–364.

1978

14. *Copiştii* ***Codicelui Sturdzan***, în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 59–71.
15. *Un manuscris cu o slovă necunoscută în scrierea chirilică românească:* ***ħ***, în SCL, XXIX, 1978, nr. 4, p. 399–409.
16. *Date noi despre* ***Apocriful Iorga***, în LR, XXVII, 1978, nr. 5, p. 509–521.

1979

17. *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1979, 499 p. (în colaborare cu Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman Moraru).
18. *Consideraţii filologice asupra unui text din* ***Codicele Todorescu***, în LR, XXVIII, 1979, nr. 3, p. 275–280.

1980

19. *Stilul celor mai vechi texte ştiinţifice româneşti (1640–1780).* I. *Stilul textelor geografice*, în LR, XXIX, 1980, nr. 2, p. 111–122.
20. *Observaţii asupra vocativului în* ***-lor*** *în secolul al XVI-lea*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 3, p. 285–295.

1981

21. *Stilul celor mai vechi texte ştiinţifice româneşti (1640–1780).* II. *Stilul textelor lingvistice*, în LR, XXX, 1981, nr.1, p. 45–60.
22. *Stilul celor mai vechi texte ştiinţifice româneşti (1640–1780).* III. *Stilul textelor matematice*, în LR, XXX, 1981, nr. 2, p. 139–147.
23. *Stilul celor mai vechi texte ştiinţifice româneşti (1640–1780).* IV. *Stilul textelor medicale*, în LR, XXX, 1981, nr. 3, p. 221–231.
24. *Stilul celor mai vechi texte ştiinţifice româneşti (1640–1780).* V. *Stilul textelor filozofice*, în LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 505–514.

1982

25. *Pravila lui Coresi.* Text stabilit, studiu lingvistic şi indice, în *Texte româneşti din secolul al XVI-lea* (coord. Ion Gheţie), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1982, p. 129–257.
26. *Cele mai vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice*, Tipografia Universităţii din Bucureşti, 1982, 374 p. (în colaborare cu Emanuela Buză, Mariana Costinescu, Ion Gheţie, Alexandru Mareş, Alexandra Roman Moraru şi Florentina Zgraon).

1983

27. *Cuvinte de origine italiană într-un manuscris din prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în SCL, XXXIV, 1983, nr. 4, p. 341–346.

1984

28. *Versuri satirice cu pretext medical din prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în LR, XXXIII, 1984, nr. 2, p.133–136.

1985

29. G. Coşbuc, *Opere alese*, vol. VII–VIII (traducerea *Divinei Comedii*), Bucureşti, Editura Minerva, 1985, 705 p. (VII), 681 p. (VIII) (ediţie critică).
30. *G. Coşbuc. Un alt manuscris al traducerii „Divinei Comedii”*, în *Manuscriptum*, XVI, 1985, nr. 2, p. 45–56.
31. *G. Coşbuc, traducând „Divina Comedie”. Proiectele unor ediţii*, în *Manuscriptum*, XVI, 1985, nr. 3, p. 138–147.
32. *Când a tradus George Coşbuc „Divina Comedie?”*, în LL, 1985, nr. 3, p. 358–363.
33. *G. Coşbuc. Date noi despre versiunea definitivă a traducerii „Divinei Comedii”*, în LL, 1985, nr. 4, p. 514–518.
34. *G. Coşbuc. Variante multiple pentru o ediţie integrală a traducerii „Divinei Comedii”*, în *Manuscriptum*, XVI, 1985, nr. 4, p. 95–104.
35. *Stilurile limbii române literare în perioada 1532–1640*, I. *Stilul beletristic*, în LR, XXXIV, 1985, nr. 6, p. 509–519.

1986

36. *Stilurile limbii române literare în perioada 1532–1640*. II. *Stilul textelor juridice şi administrative*, în LR, XXXV, 1986, nr. 1, p. 20–31.
37. *Stilurile limbii române literare în perioada 1532–1640*. III. *Stilul textelor ştiinţifice şi tehnice*, în LR, XXXV, 1986, nr. 2, p. 110–115.

1987

38. *Observaţii filologice pe marginea unui text din* ***Codicele Sturdzan***, în LR, XXXVI, 1987, nr. 1, p. 64–69.
39. *Opinii recente asupra celui mai vechi dicţionar românesc*, în LR, XXXVI, 1987, nr. 3, p. 208–215.

1988

40. *Normă şi grai în* ***Codex Sturdzanus***, în LR, XXXVII, 1988, nr. 3, p. 273–277.
41. *Un dicţionar mai puţin cunoscut:* ***Lexicon compendiarium Latino-Valachicum***, în SCL, XXXIX, 1988, nr. 6, p. 471–476.

1989

42. *Din nou despre* ***Anonymus Caransebesiensis****. In aşteptarea editării textului*, în LR, XXXVIII, 1989, nr. 2, p. 133–140.

1990

43. *Exista un stil ştiinţific şi tehnic în limba română veche?*, în LR, XXXIX, 1990, nr. 1, p. 5–8.

1991

44. *Prepoziţiile* ***pentru*** *şi* ***printru*** *în secolul al XVI-lea*, în LR, XL, 1991, nr. 1–2, p. 45–47.

1992

45. *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1992, 367 p. (în colaborare cu Emanuela Buză şi Alexandra Roman Moraru).
46. ***Institutiones linguae Valachicae****, prima gramatică românească scrisă în limba latină*, în LR, XLI, 1992, nr. 1–2, p. 11–18.

1993

47. *Codex Sturdzanus*. Studiu lingvistic, studiu filologic, ediţie de text şi indice de cuvinte, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, 522 p. (Premiul „Timotei Cipariu" al Academiei Române).
48. *Imprumuturi latino-romanice în limba română veche*, în LR, XLII, 1993, nr. 3, p. 113–116.
49. *Un „Tatăl nostru" maghiar scris cu litere chirilice*, în LR, XLII, 1993, nr. 9, p. 439–442.
50. *Propunerile de modificare a ortografiei şi cerinţele cercetării filologice*, în *Limba Română* (Chişinău), III, 1993, nr. 3–4, p. 68–70.
51. *O modernizare în editarea poeziei eminesciene:* ***sunt, suntem, sunteţi***, în SCL, XLIII, 1993, nr. 4, p. 283–288.

1994

52. *Influenţa italiană în limba română veche*, în SCL, XLV, 1994, nr. 1–2, p. 19–29.

1995

53. *O variantă ignorată a românei literare moderne – limbajul bisericesc*, în LR, XLIV, l995, nr. 9–12, p. 445–453.
54. *Texte româneşti în biblioteci din Ungaria*, în *Comunicările „Hyperion"*, 4, 1995, p. 191–197.

1996

55. *Greşeala lingvistică* în*tre necunoaşterea normelor şi tendinţe ale sistemului*, în *Comunicările „Hyperion"*, 5, l996, p. 211–217.

1997

56. *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, l997, 496 p. (în colaborare cu Mariana Costinescu,

Constantin Frâncu, Ion Gheţie coord., Alexandra Roman Moraru şi Mirela Teodorescu).

57. *Civilizaţie şi cultură. Consideraţii asupra limbajului bisericesc actual*, Bucureşti, Editura Academiei Române, l997, 17 [+7] p. (Conferinţele Academiei Române).
58. *Limbajul bisericesc între tradiţe şi inovaţie*, în *Comunicările „Hyperion”*, 6, 1997, p. 183–193.
59. *O versiune bănăţeană a* ***Visurilor lui Mamer***, în LR, XLVI, 1997, nr. 1–3, p. 47–54.

1998

60. G. Coşbuc, *Opere alese*, IX (*Comentariul la Divina Comedie*), Editura Minerva, Bucureşti, 1998, 513 p. (ediţie critică).
61. *Influenţe folclorice în „Istoria ieroglifică”*, în *Comunicările „Hyperion”*, 7, 1998, p. 43–49.
62. ***Institutiones linguae Valachicae***. *Opinii asupra paternităţii*, în SCL, XLIX, 1998, nr. 1–2, p. 67–79.

1999

63. *Consideraţii asupra scrierilor misionarilor italieni din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea*, în *Comunicările „Hyperion”*, 8, 1999, p. 129–136.
64. *Influenţe maghiare asupra ortografiei scrierilor misionarilor italieni din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea*, în *Conferinţa Naţională de Bilingvism*, Bucureşti, Editura Kriterion, [1999], p. 9–18.
65. *Neologisme latino-romanice în* ***Glosarul*** *primului dicţionar academic românesc*, în LR, XLVII, 1999, nr. 1–2, p. 35–41.

2000

66. *Contribuţii la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688–1780)*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2000, 313 p. (în colaborare cu Ion Gheţie, Magdalena Georgescu, Alexandra Moraru, Emil Suciu, Mirela Teodorescu, Floarea Vîrban şi Florentina Zgraon; coordonatori: Ion Gheţie şi Gheorghe Chivu).
67. *Limba română – de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2000, 157 p.
68. *Grafii etimologizante în scrisul chirilic românesc din jurul anului 1800*, în *Ion Coteanu. In memoriam*, Craiova, 2000, p. 100–105.
69. *Trei expresii româneşti*, în LR, XLIX, 2000, nr. 1, p. 39–44.
70. *Este* ***sunt*** *o simplă grafie latinizantă ?*, în LR, XLIX, 2000, nr. 3, p. 431–437.
71. *Dimitrie Cantemir şi stilurile limbii române literare vechi*, în *Comunicările „Hyperion”*, 9, 2000, p. 153–161.

2001

72. ***Institutiones linguae Valachicae.*** *Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină*, ediţie critică, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2001, 165 p. (Revizia şi traducerea textului latin, Lucia Wald.)
73. *Avea româna literară veche variante stilistice?*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2001, 26 p. (Conferinţele Academiei Române).
74. *Este* ***Cartea de bucate*** *un manuscris brâncovenesc?*, în LR, L, 2001, nr. 1–2, p. 33–38.
75. *Eminescu şi scrisul vechi românesc*, în *Comunicările „Hyperion”*, 10, 2001, p. 91–104.

2002

76. Liviu Onu, *Tradiţia manuscrisă a unei sinteze europene la români în secolele al XVII-lea – al XIX-lea:* ***Mântuirea păcătoşilor (Amartolon sotiria)***, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2002 (îngrijire ediţie, *În loc de postfaţă*, p. 321, *Indice, a) Nume de persoană, b) Biblioteci şi manuscrise citate*, p. 313–320).
77. *„Cei doi excessuri a amerii” – o „istoriolă” romantică într-un calendar de la sfârşitul secolului al XVIII-lea*, în LL, I–II, 2002, p. 84–98.
78. *Un experiment literar şi lingvistic la sfârşitul secolului al XVIII-lea*, în *Comunicările „Hyperion”*, XI, 2002, p. 149–158.
79. ***Elementa*** *înainte de* ***Elementa.*** *Consideraţii asupra primei gramatici româneşti scrise în limba latină*, în *Actele Colocviului Catedrei de limba română* (22–23 noiembrie 2001). *Perspective actuale în studiul limbii române*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2002, p. 111–116.
80. *Primele gramatici româneşti şi schimbarea modelelor culturale în vechiul nostru scris literar*, în *Studii şi cercetări filologice*, Seria Limba şi literatura română, Piteşti, 2002, nr. 1, p. 12–16.

2003

81. *Limbajul bisericesc între respectarea tradiţiei şi necesitatea înnoirii,* în *Calendarul al XXIV-lea. Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Timişoarei. Anul de la Hristos 2003*, [Timişoara, 2003], p. 151–154.
82. ***Anonymus Caransebesiensis*** *– manuscris românesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, în LL, I–II, 2003, p. 21–27.
83. *Recitind literatura română veche. Licenţe în rima* ***Psaltirii în versuri***, în AUB, Seria Limba şi literatura română, LII, 2003, p. 31–39.
84. *Un fals dicţionar bilingv*, în *Limba Română* (Chişinău), XII, 2003, nr. 6–10, p. 172–176.
85. *Limba oficială din Republica Moldova şi unitatea culturii româneşti,* în *Academica*, XIII, 2003, nr. 13–14, p. 44–45 (tipărit în formă amplificată, în *Limba Română* (Chişinău), XII, 2003, nr. 6–10, p. 128–132; reluat în *Unitatea*

limbii române, cu privire specială la Basarabia şi Bucovina, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2004, p. 79–87 şi în *Limba română. Adevărata mea patrie. Antologie filologică*, Bucureşti–Chişinău, Editura Litera Internaţional [2005], p. 851–860).

86. *Primele gramatici româneşti. Consideraţii asupra terminologiei,* în *Studii şi cercetări filologice*, Seria Limba şi literatura română, 2003, nr. 2, p. 9–16.
87. *Cele mai vechi texte româneşti. Probleme filologice şi lingvistice*, în *Medioevio romanzo*, Roma, XXVII, 2003, fasc. 2, p. 320–327.
88. *Atestări lexicale în scrierile mitropolitului Dosoftei*, în LR, LII, 2003, nr. 5–6, p. 393–398.

2004

89. *Elemente de limbă vorbită în prima piesă de teatru scrisă în limba română*, în *Comunicările „Hyperion”*, Filologie, 12, Bucureşti, 2004, p. 45–55.
90. *Neologisme de origine franceză într-un text beletristic tipărit în 1794*, în *Tradiţie şi inovaţie în studiul limbii române*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2004, p. 533–543.
91. *Textul religios – model în cultura românească veche*, în *Studii şi cercetări filologice*, Seria Limba şi literatura română, Piteşti, 2004, nr. 3, p. 11–18.
92. *Luca Stroici şi posibila consemnare a unui fonetism dialectal: [h´] [ŝ]*, în LR, LIII, 2004, nr. 1–2, p. 3–10.

2005

93. *Valori stilistice ale ortografiei în scrieri beletristice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Analele Universităţii „Hyperion”*, Filologie, [2005], p. 23–32.
94. *Psaltirea – model în cultura românească veche*, în *Analele Universităţii „Hyperion”*, Filologie, [2005], p. 197–205.
95. *Lexicul operei lui Dosoftei şi înnoirea vocabularului limbii române literare vechi*, în *Limba română. Structură şi funcţionare*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2005, p. 715–722.

2006

96. George Coşbuc, *Opere*, I. *Poezii*, Ediţie critică, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă – Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2006, 1085 p.
97. *Misionarii italieni şi normele vechii române literare*, în *Limbă şi literatură. Repere identitare în context european*, vol. I, Editura Universităţii din Piteşti, 2006, p. 45–49 (retipărit în *Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion Naţional de Dialectologie. Baia Mare*, 5–7 mai 2006, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2006, p. 363–369).
98. *Grafii cu model latin în scrisul vechi românesc,* în *Antic şi modern. In honorem Luciae Wald,* [Bucureşti, 2006], p. 117–124.

99. ***Cartea de bucate***. *Un manuscris singular în scrisul vechi românesc*, în *In honorem Gabriel Ştrempel,* Satu-Mare, 2006, p. 123–135.
100. *O modalitate puţin cunoscută de caracterizare a personajelor în opera comică a lui I.L. Caragiale,* în *Limba română – Aspecte sincronice şi diacronice*, în *Actele celui de al 5-lea Colocviu al catedrei de limba română* (8–9 decembrie 2005), Bucureşti, 2006, p. 585–591.
101. *Toponime olteneşti în lexicoane şi relatări de călătorie din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea*, în *Omagiu Gheorghe Bolocan*, Craiova, Editura Universitaria, 2006, p. 114–118.
102. *Două lexicoane bănăţene din prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Floarea darurilor. In memoriam Ion Gheţie*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006, p. 269–284.
103. ***Sum*** *„sâm” – o normă a scrisului literar modern,* în *Studii de gramatică şi de formarea cuvintelor. În memoria Mioarei Avram*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006, p. 49–56.
104. ***Carte de pre ruditu lumii,*** *o copie transilvăneană din Palia de la Orăştie*, în LR, LV, 2006, nr. 5–6, p. 279–285.

2007

105. George Coşbuc, *Opere*, II. *Proză,* Ediţie critică, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă – Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2007, 1251 p.
106. *Tratatul de istorie a limbii române, o lucrare absolut necesară*, în *Limba română. Stadiul actual al cercetării.* Actele celui de al 6-lea Colocviu al Catedrei de limba română (29–30 noiembrie 2006), Editura Universităţii din Bucureşti, 2007, p. 637–641.
107. *Este* ***Lexiconul de la Buda*** *un dicţionar etimologic?*, în *Limba română, limbă romanică.* Omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, p. 61–65.
108. *Elemente de lingvistică modernă într-o gramatică românească din secolul al XVIII-lea*, în *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2007, p. 413–416.
109. *Dimitrie Cantemir şi limba română literară veche*, în *Limba Română* (Chişinău), XVII, 2007, nr. 10–12, p. 133–140.

2008

110. George Coşbuc, *Povestea unei coroane de oţel*, ediţie, postfaţă, note şi glosar, [Bucureşti], Editura Nemira, 2008, 247 p.
111. ***Dictionarium Valachico-Latinum***. *Primul dicţionar al limbii române*, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie, indici şi glosar, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008, 389 p.
112. ***Lexiconul de la Buda*** *– primul dicţionar modern al limbii române*, în *Limbă şi literatură. Repere identitare în context european.* Lucrările celei de a VI-a Conferinţe internaţionale a Facultăţii de Litere (Piteşti, 23–25 mai 2008), I, Piteşti, 2008, p. 26–29.

113. ***Anonymus Caransebesiensis*** *– sursă importantă pentru* ***Dicţionarul limbii române,*** în *Lucrările primului simpozion internaţional de lingvistică* (Bucureşti, 13–14 noiembrie, 2007), Editura Universităţii din Bucureşti, [2008], p. 19–24.
114. *Vechile lexicoane româneşti şi cercetarea variantelor teritoriale ale limbii române,* în *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării.* Actele celui de al 7-lea Colocviu al Catedrei de limba română (7–8 decembrie 2007), Editura Universităţii din Bucureşti, 2008, p. 721–727.
115. ***Didahiile*** *lui Antim Ivireanul şi înnoirea limbajului predicii româneşti*, în *Limba Română* (Chişinău), XVIII, 2008, nr. 9–10, p. 203–207.
116. *Dimitrie Cantemir şi dezvoltarea limbii române literare vechi*, în *Filologia română. Realizări şi perspective în context european*, Chişinău, 2008, p. 98–105.

2009

117. ***Psaltirea*** *– de la litera la spiritul textului sacru. Consideraţii pe marginea unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, în *Text şi discurs religios.* Lucrările Conferinţei Naţionale „Text şi discurs religios" (Iaşi, 5–6 decembrie 2008), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2009, p. 37–43 (reluare în *Limba Română* (Chişinău), XX, 2010, nr. 1–2, p. 154–160).
118. ***Articolul*** *în primele gramatici ale limbii române*, în *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guţu Romalo*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2009, p. 29–33.
119. *Manuscrisul* ***Marsigli 61****. Ipoteze privind paternitatea primului lexicon geografic italo-român,* în *Per Teresa. Obiettivo Romania.* Studi e ricerche in ricordo di Teresa Ferro, vol. II, Forum, [Udine], [2009], p. 287–293.
120. *Lexicul neologic în limba română veche, între vocabularul de cultură generală şi terminologiile de specialitate*, în *Lexic comun. Lexic specializat.* Actele conferinţei internaţionale „Lexic comun. Lexic specializat" (Galaţi, ediţia a II-a, 17–18 septembrie 2009), în *Analele Universităţii „Dunărea de Jos" din Galaţi*, fascicula XXIV, anul II, nr. 1 (2), 2009, p. 237–243.

2010

121. *De la litera la spiritul textului sacru. Mărturia unui Evangheliar manuscris,* în *Text şi discurs religios,* II, Lucrările Conferinţei Naţionale „Text şi discurs religios" (Iaşi 13–14 noiembrie 2009), Iaşi, 2010, p. 41–48.
122. *Neutre cu pluralul în* ***-ă*** *în limba română veche,* în *Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuş*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2010, p. 53–60.
123. ***Alegerile lui Ippocrat****. Consideraţii asupra vocabularului unui vechi text medical*, în *Lexic comun. Lexic specializat*, în *Analele Universităţii „Dunărea de Jos" din Galaţi*, fascicula XXIV, anul III, nr. 1 (3), 2010, p. 29–34.

124. *Pluralul substantivului **ţară** în textele vechi româneşti,* în *In honorem Gheorghe Mihăilă*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2010, p. 140–145.
125. *Utilizarea grafiei cu litere latine în epoca veche a scrisului românesc*, în *Însemnări ieşene*, seria a III-a, II, 2010, nr. 111, p. 44–51.
126. *Nume de plante în **Dictionarium Valachico-Latinum,*** în *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze.* Actele celui de al 9-lea Colocviu al Catedrei de limba română (Bucureşti, 4–5 decembrie 2009), I, Editura Universităţii din Bucureşti, 2010, p. 333–340.
127. *Modele stilistice de origine folclorică în „Istoria ieroglifică”*, în *Analele Universităţii de Vest din Timişoara*, seria Ştiinţe filologice, XLVIII, 2010, p. 135–144.

2011

128. *Înnoirea lexicului literar la începutul secolului al XIX-lea. Consideraţii asupra unui glosar de neologisme alcătuit de Gh. Asachi*, în *Studii de lingvistică. Omagiu doamnei profesoare Angela Bidu-Vrănceanu*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2011, p. 81–86.
129. *De la litera la spiritul textului sacru. Consideraţii asupra limbajului figurativ din textele vechi româneşti*, în *Text şi discurs religios*, III, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, 2011, p. 57–66.
130. *Primul lexicon geografic italo-român şi interpretarea grafemelor din textele vechi româneşti*, în LR, LX, 2011, nr. 1, p. 26–32.
131. *Dimitrie Cantemir şi înnoirea limbii române literare vechi*, în *Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, Editura Biblioteca Bucureştilor, 2011, p. 125–139.
132. Ion Budai-Deleanu, *Opere. Ţiganiada, Trei viteji, Scrieri lingvistice, Scrieri istorice, Traduceri*, Ediţie şi note de Gheorghe Chivu şi Eugen Pavel. Studiu introductiv de Eugen Simion, Bucureşti, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, 2011, 1354 p. (Premiul „Perpessicius” al MNLR).
133. *Terminologia părţilor corpului în texte vechi româneşti,* în *Confluenţe lingvistice şi filologice. Omagiu profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, p. 147–157.
134. *Texte scrise cu litere latine în epoca veche a culturii româneşti,* în *Receptarea Sfintei Scripturi între filologie, hermeneutică şi traductologie.* Lucrările Simpozionului Naţional „Explorări în tradiţia biblică românească şi europeană” (Iaşi, 28–29 noiembrie 2010), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, 2011, p. 85–95.
135. ***Mascara, măscări, măscărici**. Câteva date de istorie culturală,* în *Filologie şi bibliologie. Studii*, Editura Universităţii de Vest din Timişoara, 2011, p. 171–176.
136. *Texte cu grafie latină şi modelul ortografic latinesc în cultura românească veche*, în *Limba română. Ipostaze ale variaţiei lingvistice*, I, Editura Universităţii din Bucureşti, 2011, p. 411–422.

137. *Un fonetism dialectal „atipic” în scrieri româneşti datorate misionarilor italieni,* în *Studia linguistica et philologica. Omagiu profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani,* Editura Universităţii din Bucureşti, 2011, p. 199–203.
138. *Valori stilistice ale numelor proprii în scrisul vechi românesc,* în *Numele şi numirea. Actele Conferinţei internaţionale de onomastică,* Ediţia I. *Interferenţe multietnice în antroponimie* (Baia-Mare, 19–21 septembrie 2011), Cluj-Napoca, 2011, p. 115–128.
139. *Două „cântece beţiveşti” la sfârşitul secolului al XVIII-lea,* în *Text şi discurs. Omagiu Mihaelei Mancaş,* Editura Universităţii din Bucureşti, 2011, p. 141–147.
140. ***Carte de pre ruditu lumii**. Une copie originaire de Transylvanie de **Palia d'Orăştie**,* în *Biblicum Jassyense,* vol. 2, 2011, p. 7–16 (versiune a textului publicat în LR, LV, 2006, nr. 5–6, p. 279–285).

2012

141. *Particularităţi dialectale româneşti în „limba băieşilor” din Ungaria,* în *In magistri honorem Vasile Frăţilă. 50 de ani de carieră universitară,* Târgu Mureş, 2012, p. 164–171.
142. *Fapte de limbă vorbită în „Occisio Gregorii Vodae”, prima piesă de teatru scrisă în limba română,* în *Modernitate şi interdisciplinaritate în cercetarea lingvistică. Omagiu doamnei profesor Liliana Ionescu Ruxăndoiu,* Editura Universităţii din Bucureşti, 2012, p. 135–142.
143. *Stylistic aspects of proper names in old Romanian writings,* în *Name and Naming. Synchronic and Diachronic Perspectives,* ed. Oliviu Felecan, Cambridge Scholars Publishing, 2012, p. 234–252.
144. *Scrisul religios, componentă definitorie a culturii vechi româneşti,* în *Dacoromania,* XVII, 2012, nr. 1, p. 54–67 (versiunea franceză, *Les écrits religieux, une composante définitoire de la culture roumaine ancienne*, în *Text şi discurs religios*, IV, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, 2012, p. 19–35; republicat în *Perspective asupra textului şi discursului religios,* Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, 2013, p. 37–52).
145. ***Lexiconul de la Buda**, primul dicţionar modern al limbii române*, în AUI, secţiunea IIIe, Lingvistică, LVIII, 2012, p. 45–56.
146. *Traductions multiples dans un Évangéliaire manuscrit du XVIIe siècle,* în *Synergies Roumanie,* nr. 7, 2012, p. 285–294.
147. *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 2012 (editori: Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula); Ediţie revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2015.
148. ***Cărţile de bucate**, un izvor lexicografic insuficient exploatat,* în *Convergenţe lingvistice.* Lucrările celui de al IV-lea Simpozion internaţional de lingvistică (Bucureşti, 5–6 noiembrie 2010), Editura Universităţii din Bucureşti, 2012, p. 183–188.

149. *Dimitrie Cantemir et le renouvellement de l'ancien roumaine littéraire*, în *Synthesis*, XXXIX, 2012, p. 3–12.
150. *A existat o terminologie politică în limba română la cumpăna veacurilor al XVIII-lea şi al XIX-lea?*, în *Communication interculturelle et literature*, Iaşi, Institutul European, nr. 1 (18) / 2012, p. 10–20.

2013

151. ***Cărţile de bucate**, un izvor lexicografic insuficient exploatat*, în LR, LXI, 2013, nr. 3, p. 304–311
152. G. Coşbuc, *Opere*, III. *Traduceri*. ***Divina Comedie***. *Comentariu la* ***Divina Comedie***, Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, 2013, 1806 p.
153. *Popular* vs *cult în vechile terminologii ştiinţifice româneşti*, în *Analele Universităţii „Dunărea de Jos"* din Galaţi, fasc. XXIV, anul VI, 2013, nr. 1–2 (9–10), p. 19–31.
154. *Le texte religieux – modèle dans la littérature roumaine ancienne – de la reprise fidèle, par adaptation, vers la laïcisation*, în *Text şi discurs religios*, V, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2013, p. 51–60.
155. ***Liturghierul** lui Antim Ivireanul şi impunerea modelului muntenesc în scrisul liturgic românesc*, în *Şerban Cantacuzino, Antim Ivireanul şi Neofit Cretanul – promotori ai limbii române în cult*, Bucureşti, Editura Cuvântul Vieţii, 2013, p. 185–193.
156. ***Cântece câmpeneşti** (1768). Câteva fenomene morfologice dialectale*, în *„Cuvinte potrivite". Omagiu doamnei Maria Marin la aniversare*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2013, p. 114–119.
157. *[G. Coşbuc,] Manuscrisele* ***Divinei Comedii***, în *Limba Română* (Chişinău), XXIII, 2013, nr. 9–12, p. 149–162.
158. *Scrisul religios, componentă definitorie a culturii vechi româneşti*, în *Perspective asupra textului şi discursului religios,* ed. Ioan Milică, Emanuel Gafton, Sorin Guia, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2013, p. 37–52.
159. *Nume de plante în texte vechi româneşti,* în *Procedings of The Second International Conference on Onomastics „Name and Naming" Onomastics in Contemporary Public Space* (Baia Mare, May 9–11, 2013), Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2013, p. 1000–1015.
160. *„Dialectele literare", o „problemă capitală" a vechii române literare, în concepţia lui Gheorghe Ivănescu şi Ion Gheţie*, în *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, LIII, 2013, p. 75–83.

2014

161. *Le* ***Liturgikon** d'Antim Ivireanul et l'imposition du modéle valaque dans les ecrits liturgiques roumains*, în *Dacoromania*, XIX, 2014, nr. 1, p. 7–14.

162. *Ion Coteanu – in memoriam*, editori: Gh. Chivu, Oana Uţă Bărbulescu, Editura Universităţii din Bucureşti, 2014, 412 p.
163. *Prima listă de plante şi începuturile terminologiei botanice româneşti,* în *Ion Coteanu – in memoriam*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2014, p. 95–100.
164. *Antim Ivireanul, and the Unification of Old Romanian Literary Language*, în *Text şi discurs religios*, VI, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2014, p. 189–199.

2015

165. *Sintaxa istorică din perspectivă filologică,* în *Lucrările celui de-al cincilea Simpozion Internaţional de Lingvistică*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, [2015], p. 212–220.
166. *The Latin Model in early Romanian linguistic writing*, în *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate şi identitate culturală în Europa*, XII, 2015, nr. 2, p. 7–17.
167. *Numele dracilor în traducerea românească a* ***Divinei Comedii***, în *Limba Română* (Chişinău), XXV, 2015, nr. 5–6, p. 249–256.
168. *Normă ideală – normă reală în scrisul literar de la sfârşitul veacului al XVIII-lea. Infinitivul lung*, în *Variaţia lingvistică: Probleme actuale*, I. *Gramatică, Istoria limbii române, filologie, dialectologie*, Editura Universității din București, 2015, p. 183–190 (varianta în limba franceză, *Norme idéale – norme réelle dans les écrits litteraires anciens à la fin du XVIIIe siècle. L'infinitif long*, în *Dacoromania*, s. n., XX, 2015, nr. 2, p. 113–122).
169. *Vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice*, București, Editura Academiei Române, 2015, 312 p.
170. *The name of the vils in the Romanian translation of* ***The Divine Comedy***, în *Name and Naming*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2015, p. 904–911.

2016

171. *„Dumnezei" şi „dumnezeoaie" în literatura română veche*, în *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Ovidius" din Constanţa*, seria Filologie, tomul XXVII, 2016, nr. 2, p. 179–185.
172. *Însuşire „proprietate, alsăuire, alsău". Câteva consideraţii etimologice,* în *Magistri et alumni, amore scribendi. Studia. In honorem Professoris Nicolae Felecan*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonat, 2016, p. 98–105 (versiunea franceză, *Însușire (propriété) „proprietate, alsăuire, alsău. Quelques considérations étimologique*, în *Dacoromania*, s.n., 2017, nr. 2, p. 97–105).
173. *La modernisation latino-romane du lexique roumaine. Le modèle interne*, în *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate şi identitate culturală în Europa*, XIII, 2016, nr. 2, p. 7–18.

174. ***Cei doi excessuri a amerii***, *traducere din Jacques Philibert Rousselot de Surgy,* în *Pagini alese. Omagiu lui Alexandru Mareş la împlinirea vârstei de 80 de ani*, volum îngrijit de Marius Sala, Maria Stanciu Istrate şi Emanuela Timotin, Editura Univers Enciclopedic Gold, [Bucureşti, 2016], p. 72–81.
175. *Paul Iorgovici şi normele limbii române literare moderne*, în *Paul Iorgovici – 250. Studii*, Timişoara, David Press Print, 2016, p. 39–48.
176. *Traduceri şi traducători în scrisul beletristic din secolul al XVIII-lea*, în *Revista de istorie şi teorie literară*, X, 2016, nr. 1–4, p. 43–51.
177. *Alfabetele vechilor noastre scrieri bisericeşti,* în *Text și discurs religios*, VIII, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, 2018, p. 9–19.

2017

178. *Terminologie lingvistică într-un lexicon de la sfârşitul veacului al XVII-lea*, în *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2017, p. 103–107.
179. *Schimbarea normei şi semnificaţia unei revizii mecanice**: să̆u** vs **lui** în ultima Psaltire coresiană*, în *Limbaj – discurs – stil. Omagiu Mariei Cvasnîi Cătănescu,* Editura Universităţii din Bucureşti, 2017, p. 81–88.
180 *Şcoala Ardeleană şi regionalismul*, în *Caietele Sextil Puşcariu*, III, Cluj-Napoca, Editura Scriptor, Editura Argonaut, 2017, p. 100–110.
181. *Nume de zei şi de zeiţe în cultura românească vche*, în *Name and naming. Procedings of the International Conference on Onomastics „Name and naming" Sacred and profane in onomastics* (Baia Mare, September 5–7, 2017), Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017, p. 1170–1179 (versiunea engleză, *Names of Gods and Goddesses in Old Romanian Culture*, în *Onomastics berween Sacred and Profane*, ed. Oliviu Felecan, Vernon Press, [Delaware – Malaga], 2019, p. 33–44).
182. *Elemente lexicale nordice în graiul vorbit într-un sat din centrul Munteniei*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, LVI, 2017, p. 153–160.

2018

183. *Enciclopedia literaturii române vechi* (coordonator, revizor și coautor), Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, Editura MNLR, 2018, 1040 p. (coord. gen.: Eugen Simion, coord. și revizie: D.H. Mazilu, Gh. Chivu, E. Pavel, L. Bădescu; cuvânt-înainte: acad. E. Simion) (Premiul „Titu Maiorescu" al Academiei Române).
184. *Norme réelle – norme idéale dans le lexique littéraire roumaine au milieu du XIXème siècle. Le premier dictionnaire académique*, în *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate și identitate culturală în Europa*, tome 15, 2018, nr. 1, p. 17–34.

185. *Scrisul religios și unitatea limbii române literare,* în *Limba Română* (Chișinău), XXVIII, 2018, nr. 5–6, p. 7–19 (versiunea franceză, *Les écrits religieux et l'unité de la langue roumaine*, în *Text și discurs religios,* IX, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, 2018, p. 13–24).
186. *Poezia lui Mihai Eminescu și limba română veche,* în *Studii romanice*, I. *Omagiu profesorilor Florica Dimitrescu și Alexandru Niculescu*, Editura Universității din București, 2018, p. 261–274.
187. *Dialectologia istorică şi filologia,* în *Lucrările celui de al XVII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie* (Cluj-Napoca, 8–9 septembrie 2016), Cluj-Napoca, Editura Argonaut, Editura Scriptor, 2018, p. 77–86.
188. *Considerații asupra unor forme ale verbului **a fi**: **sum** și **sunt***, în Gabriela Pană Dindelegan, Rodica Zafiu, Isabela Nedelcu (editori), *Studii lingvistice. Omagiu Valeriei Guțu Romalo*, Editura Universității din București, 2018, p. 61–73 (versiunea engleză, *Considerations to some forms of the verb **a fi**: **sum** and **sunt***, în *Diacronia,* VIII, 2018, p. 1–11).
189. *Néologismes d'origine latine dans les écrits de Dimitrie Cantemir. **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor***, în *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate și identitate culturală în Europa*, 15, 2018, nr. 2, nr. 2, p. 111–120.
190. *Copiștii textelor lui Dimitrie Cantemir,* în *Istorie și cultură. In honorem academician Andrei Eșanu,* Chișinău, Biblioteca Științifică, 2018, p. 88–95.
191. *Școala Ardeleană*, I–IV (coord.: Eugen Pavel, prefață: Eugen Simion), Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2018: (Premiul „Timotei Cipariu" al Academiei Române; Premiul „Perpessicius" al MNLR).
192. ***Escu** „sunt" în texte literare din sec. XIX*, în *Studii lingvistice. In memoriam Cristina Călărașu*, Editura Universității din București, 2018, p. 123–132.

2019

193. *Recitind opera lui Creangă,* în *Eugen Simion. La ceasul împlinirilor supreme*, [București, 2019], Editura Semne, p. 38–41.
194. *Omagiu profesorului Grigore Brâncuș la 90 de ani,* editori: Gh. Chivu, Cătălina Vătășescu, Editura Universității din București, 2019, 601 p.
195. *Elemente aromânești în texte literare de la începutul secolului al XIX-lea*, în *Omagiu profesorului Grigore Brâncuș la 90 de ani*, Editura Universității din București, 2019, p. 153–159.
196. *Limbă și cultură. Studii de istorie a limbii române literare*, București, Editura Academiei Române, 2019, 334 p.
197. *The Transylvanian School – a new assessment*, în *Diversité et identité culturelle en Europe/Diversitate și identitate culturală în Europa*, 16, 2019, nr. 2, p. 47–56.
198. *Școala Ardeleană și româna literară modernă*, în *Academica,* XXIX, 2019, nr. 12, p. 74–79.

199. *Names of Gods and Goddesses in Old Romanian Culture*, în *Onomastics between Sacred and Profane,* ed. O. Felecan, Vernon Press, [Malaga, 2019], p. 33–44.

2020

200. *Le roumain littéraire moderne et l'analogisme*, în *Studia UBB,* Philologia, LXV, 2020, nr. 4, p. 91–102.
201. *Fenomene dialectale în texte românești vechi. Considerații asupra unor forme substantivale,* în *Lucrările celui de al XVIII-lea Simpozion internațional de Dialectologie*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, Editura Scriptor, 2020, p. 59–68.
202. *Moştenirea latină şi influenţa latino-romanică în limba română modernă*, în Corin Braga (coord. general), *Enciclopedia imaginariilor din România*, vol. II (coord.: Elena Platon, consultant științific: Gh. Chivu), *Patrimoniu şi imaginar lingvistic*, Iași, Editura Polirom, 2020, p. 50–69.

2021

203. ***Conciones latinae-muldavo**, un manuscrit singulier du XVIIIe siècle*, în *Dacoromania*, s.n., XXVI, 2021, nr. 2, p. 145–155.
204. *Moses Gaster. Perenitatea unei opere filologice deosebite*, în *Academica*, XXXI, 2021, nr. 10, p. 53–55.
205. ***Dictionarium Valachico-Latinum**, primul lexicon bilingv original din scrisul românesc*, în *Diacronia*, 12, 2021, nr, 12. p. 1–5.
206. *Primul ghid de conversație italo-român. Considerații asupra unor norme ale românei literare vechi*, în *Limbă, societate, cultură. In honorem Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și Mihaela Mancaș*, ed. Oana Chelaru-Murărus, Mihaela-Viorica Constantinescu, Claudia Ene, Gabriela Stoica, Andra Vasilescu, Editura Universității din București, 2021, p. 547–551.
207. ***Lexiconul de la Buda**. Sinteză și inovație lexicografică*, în *Studii și cercetări de onomastică și lexicologie (SCOL)*, Craiova, XIV, 2021, nr. 1–2, p. 225–235.

Liliana Agache

NORMELE LITERARE ÎN SCRIERILE COPIATE DE POPA FLOREA DIN DOBLICIONEȘTI

Dintre cei mai vechi copiști bihoreni cunoscuți, popa Florea din Doblicionești (sat aparținând, în prezent, comunei Măgești) a atras atenția cercetătorilor din ultimele trei decenii, când scrierile sale au fost examinate în special din punctul de vedere al criticii textuale. După ce, în 1995, Cristian Moroianu a cercetat versiunea *Legendei duminicii* (BAR, ms. rom. 5910), transcrisă de acest copist în 1678, evidențiind, printre altele, prezența în text a rotacismului[1], în 1998, Alexandru Mareș a atribuit aceluiași copist alte trei scrieri existente în ms. rom. 1764 (BAR): *Slujba înmormântării, Moartea lui Avram* și *Apocalipsul apostolului Pavel*[2]. Ultimele două texte fuseseră examinate în 1978 de Gh. Chivu, care, fără a întrevedea copierea lui de către popa Urs, le-a localizat, în urma examenului lingvistic întreprins, în sudul Bihorului[3]. Copierea celor trei texte din ms. rom. 1764 de către popa Florea a fost probată de Al. Mareș pe baza unor documente grafologice. Cu acest prilej a fost semnalată unitatea, sub raportul particularităților lingvistice, a celor patru texte aduse în discuție, remarcându-se, totodată, prezența rotacismului în două dintre cele trei texte ale manuscrisului românesc 1764. Absența rotacismului în *Moartea lui Avram* a fost pusă pe seama copistului care nu nota forme rotacizante în textele copiate, în măsura în care acestea nu figurau în sursele textologice întrebuințate.

În cercetarea de față ne-am propus să examinăm cele patru texte autografe ale popii Florea din Doblicionești sub raportul normelor literare pe care le urmează. Când vorbim de norme literare, ne referim la acele norme care statornicesc un anumit uz lingvistic, care, de regulă, apare în concurență cu alte cazuri, dintr-o anumită provincie.

Abordând acest subiect, ne simțim obligați să facem două precizări:

1. Deși nu știm unde s-au scris textele din ms. rom. 1764, se poate presupune, până la proba contrară, că acțiunea de copiere s-a efectuat în Doblicionești, localitate situată într-o zonă apropiată de Munții Apuseni.
2. Din punctul de vedere al particularităților lingvistice, textele sunt destul de unitare, iar particularitățile conținute aparțin, după cum se va vedea, graiurilor de tip nordic. Precizăm în continuare principalele fonetisme deținute de aceste texte.

---

[1] Vezi C. Moroianu, *O versiune semirotacizantă a Legendei duminicii din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în LR, XLIV, 1995, nr. 1–2, p. 48–58.

[2] Vezi Al. Mareș, *Texte din nord-vestul Transilvaniei atribuite greșit secolului al XVI-lea*, în LR, XLVII, nr. 5–6, 1998, p. 345–350.

[3] Vezi Gh. Chivu, *Date noi despre* ***Apocriful Iorga***, în LR, XXVII, nr. 5, p. 509–521.

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 19–24, București, 2022

Vocalism:

– **[ă] conservat** în *rădica* (SÎ, 96^{v}, 141^{v}).

– **[ă] etimologic** apare în *năsip* (SÎ, 161^{v}). Exceptând graiurile muntenești, unde se înregistrează inovația [ă] > [i], forma cu [ă] apare în toate graiurile dacoromâne[4].

– **păstrarea fonetismului etimologic [e]** în *demineață* (SÎ, 152^{v}). Este un fenomen care se înregistrează în Transilvania (mai puțin sudul provinciei), și uneori în Banat. Această formă, alături de *dămineață*, cu [e] > [ă] după un [d] dur, apare numai în nordul Crișanei și în Transilvania vecină[5].

– **trecerea lui [e] > [ă]** în *păharul* (SÎ, 141^{r}). [e] > [ă] după o labială în poziție „tare" era generală, odinioară, în întreaga Dacoromanie. Chiar dacă inovația [ă] > [a], în sud, datează de la începutul secolului al XVII-ea, forma cu [ă] este atestată în documente din Țara Românească și după acest moment. În Moldova, fenomenul apare frecvent[6].

– **[e] – [ă] – [i]**. Trecerea lui [e] la [ă] în *dănăoară* (< lat. *de una hora*) este o particularitate a unor graiuri nordice, moldovenești, un fenomen de asimilare vocalică **([e] – [ă] > [ă] – [ă])**, atestat după 1600 numai în Moldova. Se poate presupune că fenomenul a existat și în Transilvania de nord[7]. Fragmentul din *Apocalipsul apostolului Pavel* conține și un fonetism înregistrat până în prezent numai în documente scrise în nordul Moldovei, *nice dănăoară*.

– **[e] nesincopat și netrecut la [i]** în: *pomineaște* (SÎ, 85^{v}), *primeaște* (SÎ, 84^{r}), *mântuiaște* (SÎ, 90^{v}), *poposeaște* (SÎ, 92^{r}), *curățeaște* (SÎ, 91^{r}), *se petreace* (SÎ, 142^{v}), *feață* (SÎ, 143^{r}).

– **[ea] păstrat** în: *steale* (MA, 174^{r}), *feate* (LD, 176^{r}).

– **epenteza lui [i] nu s-a produs** în *cârilor* (=cîinilor) (SÎ, 76^{r}). După 1600, documentele muntenești îl notează curent pe [îi], în timp ce în Moldova și Transilvania de nord, pronunțarea cu **î** e generală[8].

– **[i-i] apare în alternanță cu [i]** în *striin* (SÎ, 69^{v}) / *strin* (SÎ, 76^{r}) După 1600, în documente muntenești apar, deopotrivă, forme cu [e] (*strein*), cât și cu [i–i] (*striin*)[9].

– **[î] pentru [i]** în *tânăreațe* (SÎ, 128^{r}).

– **[î] se menține** în: *îmblă* (SÎ, 86^{r}, 91^{v}, 92^{r}), *împlutu* (SÎ, 142^{r}) – fenomen des întâlnit în Moldova și în Transilvania[10].

– **trecerea lui [î] la [i]** în: *singele* (SÎ, 80^{r}), *osindit* (SÎ, 80^{v}). În cazul lui *simntu* (SÎ, 71^{r}, 136^{r}), care apare în alternanță cu *simtu* (SÎ, 77^{r}, 90^{v}), se pare că este vorba despre un fenomen de hipercorectitudine[11].

---

[4] Vezi I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 100.
[5] *Ibidem*, p. 107.
[6] *Ibidem*, p. 98.
[7] *Ibidem*, p. 105.
[8] *Ibidem* p. 112, 311.
[9] *Ibidem*, p. 104.
[10] *Ibidem*, p. 114.
[11] I. Gheție, Al. Mareș, *Graiurile daco-române în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 173.

– **trecerea lui [î] la [u], prin asimilare vocalică**, în *curund* (SÎ, 156^{r}). Atestările sunt, în general, ardelenești[12], fiind, probabil, extinse în Banat, Transilvania și Moldova.
– **[o] > [u]** în *îngrupa* (SÎ, 168^{v}).
– **[u] > [î]** în *frâmseața* (SÎ, 128^{r}).
– **[u] păstrat** în *ustănind* (SÎ, 160^{r}).
– **conservarea diftongului [-i]** în: *începătoriul* (SÎ, 59^{v}), *iubitoriu* (SÎ, 84^{r}), *făcătoriu* (SÎ, 59^{v}), *înșelătoriu* (SÎ, 95^{v}), *ceriu* (SÎ, 155^{r})

Consonantism:

labiale dure:
– **[b] dur** în *bâzna* (SÎ, 81^{v}).
– **[v] dur** în: *izbăvască* (SÎ, 60^{v}), *ispovădanie* (SÎ, 124^{r}), dar și [v moale: *spoveditu* (SÎ, 124^{v}).

ș, j moi:

– **[ș] moale** în: *și* (SÎ, 72^{r}), *așeaminea* (SÎ,132^{v}), *șearpele* (SÎ, 131^{r}), *deșertu* (SÎ, 101^{v}), *înfricoșeatul* (SÎ, 128^{v}).
– **[j] moale** în: a *griji* (SÎ, 126^{r}), *jirtvă* (SÎ, 61^{r}, 63^{r}, 172^{r}), *jidov* (SÎ, 166^{v}).

s, dz, ț moi:

– **[ț] moale** în: *puținelu* (SÎ, 108^{r}), *ținetoriu* (SÎ, 115^{v}), *însuți* (SÎ, 63^{v}), *frați* (SÎ, 70^{r}), *iubiți* (SÎ, 70^{r}), *rugați* (SÎ, 70^{r}).
– **[s] moale** în: *sinbătă* (LD 223^{v}, 226^{v}), *singe* (LD 224^{r}), *simnteți* (LD generală). Aici se poate vorbi despre un fenomen de hipercorectitudine, realizat la nivelul limbii scrise.
– **[dz] este general** în: *vădzându*, (SÎ, 60^{r}), *cădzându* (SÎ, 60^{r}), *dzăcându* (SÎ, 131^{r}).
– **[dz] dur** în: *dumnedzăiască* (59^{v}), în alternanță cu **[dz] moale**: *voievodzi* (SÎ, 59^{v}), *dzisă* (87^{v}).
– **[f] păstrat** în: *fie*, (SÎ, 70^{r}), *va fi* (SÎ, 78^{r}).
– **[ğ] ([j] + [o], [u] latini)** în: *agiute* (SÎ, 74^{v}), *agiutoriu* (SÎ, 167^{v}), *giocuri* (SÎ, 111^{r}), *giudețu* (SÎ, 77^{r}, 118^{v}), *giudecătoriul* (SÎ, 127^{r}), *să giunghe* (SÎ, 170^{v}).
– **propagarea lui [n] la [e]** (fenomen nordic) în *genunchele* (SÎ, 78^{r}).
– **[ht] trecut la [ft]** în *poftă* (SÎ, 91^{r}).
– **[r] dur în grupul [str]**: *străgăm* (SÎ, 59^{r}, 107^{v}), *săborele* (SÎ, 72^{r}), *strâgu* (SÎ, 79^{r}, 90^{r}).
– **[r] moale în termeni formați cu *-toriu*** în: *începătoriul* (SÎ, 59^{v}), *iubitoriu* (SÎ, 84^{r}), *făcătoriu* (SÎ, 59^{v}).

[12] I. Gheție, BD, p. 114.

– **[s] dur** în: *aprinsăle* (SÎ, 60^{r}), *închisără* (SÎ, 73^{r}), *scoasă* (SÎ, 77^{r}), *trasără* (SÎ, 77^{r}), *poposală* (SÎ, 115^{v}), *cuvioşadză* (SÎ, 112^{r}), *sara* (SÎ, 152^{v}), *vesălie* (SÎ, 100^{r}).
– **[t] dur în grupul [st]**: *blăstămuri* (SÎ, 83^{v}, 121^{r}).
– **[ţ] dur** în: *să scoaţă* (SÎ, 79^{r}), *să desparţă* (SÎ, 105), *să înghiţă* (SÎ, 106^{r}), *să îmbogăţască* (SÎ, 159^{v}).

Atestat documentar în secolele al XV-lea și al XVI-lea, în Moldova și Maramureș, și, probabil, în zona munților Apuseni, rotacismul este consemnat și la începutul secolului al XVII-lea în Moldova de nord și, izolat, în Maramureș. Alături de grafii cu [(n)r], apar și grafii cu [n], care reflectă procesul de înlocuire a rotacismului cu [n] intervocalic, sub presiunea graiurilor înconjurătoare: *bunătate* (SÎ, 84^{v}) / *burătăţi* (SÎ, 92^{r}) *inimă* (SÎ, 100^{v}) / *irima* (SÎ, 75^{v}, 103^{r}), *lumina* (SÎ, 92^{r}) / *lumira* (SÎ, 89^{r}), *să mărânce / să mârânce* (SÎ, 64^{r}), dar și forme unice rotacizate: *bire* (AP, 178^{r}), *bure* (AP, 178^{v}), *înraintea* (AP, 178^{r}), *înturecatu* (SÎ, 60^{r}), *cârilor* (SÎ, 75^{v}, 76^{r}), *oamirilor* (AP, 178^{r}), *cunuri* (SÎ, 111^{r}), *să cuvire* (SÎ, 125^{r}), *închirăciune* (SÎ, 125^{r}), *mâra* (SÎ, 150^{v}), *purea* (LD, 176^{r}), *aţi viritu* (SÎ, 151^{r}).

Aspecte morfologice:

– **pluralul substantivului mâna** este *mănule* (SÎ, 72^{r}, 73^{r}, 78^{v}, 101^{v}).
– **desinența de pl. [-ă]:** *casăle* (SÎ, 72^{r}).
– **pronumele negative:** *nime* (SÎ, 72^{v}), *nimecine* (SÎ, 144^{r}), *nimică* (SÎ, 158^{r}).
– **adverbul de timp :** *nicedănăoară* (SÎ, 143^{v}).
– **interjecția** *vaida de*, care apare într-un text din *Codex Sturdzanus*, copiat în Hunedoara[13], și care circula în Banat[14]. A fost întâlnit și în varianta *Legendei duminicii*, din ms. rom. 4642[15].
– **forma veche de participiu a verbului** *a învie*: *învisu*, cu perfectul compus *au învisu* (SÎ, 96^{v}).

Lexic:

– **bratăș** „tovarăș, prieten” (SÎ, 149^{v}), atestat în trecut în Banat-Hunedoara (D.A. s.v.).
– **ului** „a mărturisi” (SÎ, 168^{r}) este un ungurism, care, în epoca veche, a circulat în zona Banat-Hunedoara și în Transilvania[16].
– **peminte** „vocativul de la pământ”, atestat astăzi în ALRM, serie nouă, vol. I, h. 236.

Puține dintre particularitățile lingvistice menționate au fost atestate în trecut, atât în nordul, cât și în sudul teritoriului dacoromân ([r] moale în termenii formați

[13] Gh. Chivu, *Codex Sturdzanus*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte, București, Editura Academiei Române, 1993.
[14] N. Drăganu *Dacoromania*, VI, 1929–1930, p. 304–305.
[15] C. Moroianu, *op. cit.*, p. 54.
[16] Gheție, BD, p. 193.

cu sufixele *-ariu, -oriu*, formele verbale iotacizate). Restul particularităților examinate erau caracteristice, în secolul al XVII-lea, numai graiurilor nordice. Este, prin urmare, întru totul firesc ca textele popii Florea, copiate în Doblicionești, să conțină fonetisme și forme gramaticale având curs în graiurile din nordul Transilvaniei, în cazul de față, din Bihor.

Prezența interjecției *vaide de* în textul *Legendei duminicii*, dar și într-o altă variantă a legendei respective, din ms. rom. 4642[17], copiat, de asemenea, în Bihor, ne determină să credem că ambele versiuni descind dintr-o sursă comună provenind din Banat-Hunedoara[18]. Acestei interjecții i s-ar putea alătura și cuvântul *brateș* „tovarăș, prieten”, specific zonei Banat-Hunedoara. Sunt, totuși, două fenomene izolate, pătrunse în copiile popii Florea prin intermediul normelor utilizate. Probabil că, pe traseul Banat-Hunedoara – Bihor, o parte a trăsăturilor bănățene-hunedorene (d. ex. [n] în *vinie*; fonetisme de tipul *luva*, pentru *lua*; *rea, riu*, pentru *rău, râu*; forme verbale cu dentală refăcută) au fost înlăturate de copiștii (din afara zonei Banat-Hunedoara) care au asigurat transferul scrierilor respective spre Doblicionești.

În linii mari, se poate spune că textele copiate de popa Florea urmează normele literare proprii textelor bihorene. Afirmația noastră poate fi ușor probată dacă urmărim particularitățile lingvistice din scrierile acestui preot în comparație cu particularitățile lingvistice din textele altor doi copiști bihoreni aparținând aceluiași secol: popa Ioan din Pociovelișteе, care copiază în circa 1641 *Tâlcul evangheliilor* și *Molitvenicul românesc*, tipărite de Coresi, și popa Pătru din Tinăud, care transcrie în 1488 un Ceaslov și un Molitvenic[19].

Varianta literară	*ă* / *a*	*e* / *i*	*-e* / *-i*	*-ea* / *-e*	*î* / *îi*	*f* / *h*	*lab. moi* / *lab. dure*	*n'* / *i*	*-n-* / *-(n)r-*	*s, dz, z, ț moi* / *s, dz, z, ț duri*	*ș, j moi (+ e, i)* / *ș, j duri*	*dz* / *z*	*ğ* / *j*	*r moale (+ e, i)* / *r dur*	*-rr-* / *-r-*	*art. pos. var.* / *art. pos. invar.*	*forme iotacizate* / *forme refăcute*
Popa Ioan din Pociovelișteе	1	1/2	1	1	1	1	2	2	1	1/2	1	1	1	1	2	1/2	1
Popa Pătru din Tinăud	1	1/2	1	1	1	1	1/2	2	–	1/2	1	1/2	1	1	2	1/2	1
Popa Florea din Doblicionești	1	1/2	2	1	1	1	1/2	2	1/2	1/2	1	1	1	1/2	2	1/2	1

[17] C. Moroianu, *op. cit.* p. 54.
[18] N. Drăganu, *op. cit.*, p. 304.
[19] Vezi *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, p. 444–445 și p. 448–449.

Urmărind tabelul de mai sus, se constată că, din cele 17 situații fonetice examinate, în 12 situații particularitățile coincid, ceea ce denotă că cei trei scribi bihoreni respectau aceleași norme regionale. Cele trei situații când nu se mai constată aceeași concordanță se pot explica, în mod mulțumitor, prin rezistența opusă de copiști inovațiilor (ne referim la popa Ioan și popa Pătru), popa Florea dovedindu-se, în această privință, mult mai tolerant. O atitudine la fel de permisivă adoptă popa Florea și față de rotacism, înregistrându-l când sursele copiate îl conțineau, deși acest fenomen, în epoca respectivă, era, în Bihor, într-un evident regres. Formele alternante adoptate de cei trei copiști bihoreni, constatate în câteva situații ([e] / [i]; [s], [dz], [ț] moi/duri; [r] + (e, i) moi/duri etc.), dovedesc că normele regionale erau, uneori, fluctuante.

CONCLUZII

Prin urmare, din datele obținute în urma analizei lingvistice a textelor, se poate spune că textele copiate de popa Florea din Doblicionești aparțin subdialectului nordic, ariei bihorene.

SIGLE

BD, I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei, 1975.
LD, *Legenda duminicii*, în BAR, ms. rom. 5910.
SÎ, *Slujba înmormântării*, în BAR, ms. rom. 1764.
MA, *Moartea lui Avram*, în BAR, ms. rom. 1764.
AP, *Apocalipsul apostolului Pavel*, în BAR, ms. rom. 1764.

NORMES LITTÉRAIRES DANS LES ÉCRITS COPIÉS PAR POPA FLOREA DE DOBLICIONEȘTI

(Résumé)

Dans la présente recherche on suit les particularités linguistiques de quatre textes autographes appartenant au prêtre Florea de Doblicionești. Ils sont examinés par rapport des normes littéraires auxquelles il se soumit. On fait une analyse comparative entre les particularités de la langue du prêtre Florea et d'autres deux copistes de Bihor et on peut conclure que les textes sont unitaires et ils appartiennent au sous-dialecte nordique, la région de Bihor.

Cuvinte-cheie: limbă literară, subdialectul nordic, popa Florea din Doblicionești, lingvistică, normă literară.
Mots-clés: langue littéraire, sous-dialecte nordique, popa Florea de Doblicionești, linguistique, norme littéraire.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
liliana.agache@yahoo.fr

Monica Busuioc

INTRODUCERE LA *DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE* ediția a doua[1]

« Le lexique est la mesure de toute chose, et le lexicographe doit faire le point chaque fois qu'un écart devient sensible entre le dictionnaire en tant que texte achevé et l'univers culturel présent. »
(Prefață la *Nouveau Petit Robert*, 1993)

Această fasciculă inaugurează noua ediție a *Dicționarului limbii române*, o ediție așteptată cu interes într-o perioadă în care setea de informare, grație mijloacelor de comunicare în masă și a internetului, a atins cote nemaiîntâlnite.

Dacă dicționarele unei limbi sintetizează într-o formă concentrată, promptă și accesibilă marelui public, cunoștințele din diferitele domenii ale cunoașterii, un dicționar tezaur reprezintă suma acestor cunoștințe, fiind expresia cea mai autorizată a lor. Iar atunci când un astfel de dicționar apare sub egida celui mai prestigios for științific dintr-o anumită țară, se creează toate condițiile pentru reușita unui asemenea demers științific.

Este cazul *Dicționarului limbii române* a cărui istorie de succes este strâns legată de istoria Academiei Române. Încă de la înființare, Societatea Literară Română (1866), devenită Societatea Academică Română (1867) și, ulterior, Academia Română (1879), prevedea în Regulamentul aprobat prin decretul Locotenenței Domnești din 1 aprilie 1866, trei misiuni speciale: fixarea ortografiei limbii române, elaborarea gramaticii limbii române și începerea realizării dicționarului limbii române, care reprezentau instrumentele fundamentale ale unei culturi moderne.

Cea de-a treia misiune s-a dovedit a fi și cel mai greu de îndeplinit, din cauza complexității, a dificultății și a volumului mare de muncă.

În jurul acestui obiectiv, se poate spune că a gravitat aproape întreaga activitate de început a Academiei, care a dorit să răspundă unei necesități naționale, izvorâte din lipsa unui dicționar explicativ general al limbii române, menit să înregistreze transformările produse în lexicul românesc din secolul al XIX-lea.

[1] Această *Introducere* a fost scrisă pentru a fi publicată în volumul conținând prima fasciculă din a doua ediție a *Dicționarului limbii române*, dar ea nu a fost inclusă, din motive independente de voința noastră.

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 25–37, Bucureşti, 2022

SCURTĂ PREZENTARE ISTORICĂ

Proiectul realizării unui dicționar academic de tip general a fost încredințat unor membri marcanți ai Academiei Române, dar, dintre cele patru încercări de elaborare a dicționarului, numai ultima a corespuns cerințelor Comisiunii Dicționarului.

Cele trei încercări inițiale s-au datorat, prima, lui August Treboniu Laurian și Ioan C. Massim, finalizată și publicată, *Dicționarul limbei române,* în trei volume, între anii 1869 și 1877; a doua, lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, intitulată *Etymologicum Magnum Romaniae*, nefinalizată, dar publicată până la cuvântul *bărbat* din volumul al treilea, între anii 1887 și 1895, și a treia, lui Alexandru Philippide, intitulată *Dicționarul limbii române*, nefinalizată și rămasă în manuscris, între anii 1897 și 1905.

Cea de a patra încercare de elaborare a unui dicționar academic de tip general, începută la 1 ianuarie 1906, intitulată *Dicționarul limbii române,* sub conducerea lui Sextil Pușcariu, publicată până la litera *L,* s-a bucurat de șansa de a fi continuată peste ani, sub o altă conducere și de a fi dusă la bun sfârșit în anul 2010.

Deși pe niciunul dintre cele patru dicționare nu scrie pe foaia de titlu *Dicționarul Academiei Române*, așa cum este scris pe dicționarul apărut sub egida Academiei Franceze: *Dictionnaire de l'Académie Française,* toate aceste tentative de elaborare amintite mai sus ale dicționarului românesc sunt cunoscute ca fiind dicționare ale Academiei și aparținând lexicografiei academice românești.

Ultima dintre încercări este recunoscută chiar în rândul specialiștilor sub numele de *Dicționarul Academiei* și adesea sub acela de Dicționarul lui Pușcariu, denumire semnificativă pentru autoritatea științifică a lui Sextil Pușcariu.

Această asociere cu prestigioasa instituție ne duce cu gândul la remarca lui Émile Littré din prefața de la primul tom din *Dictionnaire de la langue française* (1872: 123):

> « Quand en 1696, l'Académie française prit le rôle de lexicographe, elle constitua, à l'aide des dictionnaires préexistants et de ses propres recherches, le corps de langue usuelle. »

Desigur că analogia cu *Dictionnaire de l'Académie Française* trebuie luată cu măsură, dar merită reținut faptul că Academia Română a vegheat „ca un lexicograf" încă de la înființare și cu siguranță va veghea și în viitor la realizarea marelui *Dicționar al limbii române,* care își merită pe deplin „supranumele" sau denumirea arhicunoscută de *Dicționarul Academiei*. Dicționarul este numit totodată și Dicționarul tezaur, grație marii sale bogății lexicale, rezultată dintr-o accepție largă în ceea ce privește alegerea cuvintelor.

Anul 2010 va rămâne în istoria Academiei Române, dar și a culturii române, ca anul în care s-a încheiat *Dicționarul limbii române*, după mai bine de un secol de eforturi mereu întreținute de dorința de finalizare, în pofida numeroaselor dificultăți

de natură științifică și materială, dar și a întreruperilor cauzate de războaiele mondiale.

Când se vorbește de *Dicționarul limbii române*, referirea se face la cele două serii sau părți ale Dicționarului, atât la cea elaborată sub egida vechii Academii și coordonată de Sextil Pușcariu și cunoscută sub sigla *DA* (siglă din care transpare denumirea de *Dicționarul Academiei*), cât și la Seria nouă, elaborată sub egida noii Academii și sub conducerea, inițial, a lui Iorgu Iordan, Alexandru Graur și Ion Coteanu și, apoi, a lui Marius Sala și Gheorghe Mihăilă, și cunoscută sub sigla DLR.

Din prima parte au fost elaborate și publicate între 1913 și 1949, în întregime literele *A, B, C, F, G, H, I/Î, J* și parțial literele *D* (până la cuvântul *de*, și el neterminat) și *L* (până la cuvântul *lojniță*), iar litera *E* nefiind redactată. Puțin cunoscute sunt însă rapoartele Secției lexicografice a Academiei Române, din anul 1948, care atestă că sub conducerea lui Al. Procopovici s-au redactat (o parte din litera) *D*, apoi literele *E, M, N,* (o parte din litera) *O* și (o parte din litera) *F*, iar sub conducerea lui Șt. Pascu, s-au revizuit, pregătindu-se pentru tipar, manuscrisul cuprinzând ultimele două treimi din litera *D* și întreg manuscrisul cu litera *E* – redactări care s-au pierdut din cauza nebănuitelor vicisitudini ale istoriei.

Elaborarea *Dicționarului limbii române* a fost reluată în 1949 până în 1952, în cadrul Institutului de Lingvistică din București, perioadă în care s-a realizat baza manuscris *DA*, reprezentând actualizarea porțiunilor publicate și completarea porțiunilor lipsă din *DA*.

După această întrerupere, munca la *Dicționarul limbii române* a reînceput în 1959 sub a altă denumire, și anume Seria nouă, și cu o siglă nouă, *DLR*, și de atunci s-a lucrat fără întrerupere, în paralel, în cadrul departamentelor de lexicografie și lexicologie de la cele trei institute de specialitate ale Academiei Române din București, Cluj-Napoca și Iași.

În noua formulă de lucru, s-au redactat și publicat, între 1965 și 2010, literele *M–Z* și literele neterminate, *D* și *L* sau neredactate, *E*, din vechea serie.

În anul 2010, pe data de 21 aprilie, a fost lansat într-un cadru festiv ultimul volum, al 37-lea, al *Dicționarului limbii române*, marcându-se importanța acestei lucrări unice în cultura română și în lingvistica românească.

Ceremonia, ca și însemnătatea valoroasei lucrări au fost ușor umbrite de prezentarea în Aula Academiei a exemplarelor care aveau un aspect puternic marcat de trecerea timpului. Venise momentul ca cele două serii ale Dicționarului, care aveau aceeași denumire și care reprezentau de fapt două părți ale aceluiași întreg, să fie reunite pentru prima oară într-o ediție integrală, sub denumirea de *Dicționarul limbii române*.

Cu sprijinul financiar al Băncii Naționale a României, în anul 2011, s-a tipărit noua ediție anastatică în 19 volume, în condiții grafice excelente, care are meritul de a pune în sfârșit în lumină cea mai reprezentativă lucrare de lexicografie românească, cu nimic mai prejos decât lucrări similare din țări cu tradiție lexicografică, și de realizarea căreia ne putem mândri.

Numai reunind astfel cele două serii, s-a putut considera că DA și DLR formează împreună prima ediție a întregului *Dicționar al limbii române,* încununând munca mai multor generații de lexicografi, care însuma peste 175 000 de cuvinte și variante în circa 18 000 de pagini.

Tot cu sprijinul financiar al Băncii Naționale a României, ediția anastatică a fost trimisă la peste 150 dintre cele mai mari universități și biblioteci din țară și străinătate.

NOUA EDIȚIE A *DICȚIONARULUI LIMBII ROMÂNE*

În ceea ce privește dicționarele, orice încheiere a unei ediții a unui dicționar înseamnă de fapt un început pentru o nouă ediție, știut fiind faptul că, odată terminat, orice dicționar este deja „datat", rămânând în urma lexicului care este în veșnică schimbare.

Din această cauză, există o practică, încetățenită prin tradiție, în lumea lexicografică, de reluare în ediții succesive a materialului din ediția întâi. *Le Dictionnaire de l'Académie Française*, ca să dăm un singur exemplu, a cărui primă ediție a apărut la sfârșitul secolului al XVII-lea, a ajuns la a noua ediție, la fel și alte dicționare, fie într-un volum, fie dicționare tezaur în mai multe volume, care își actualizează periodic informația.

Același lucru era previzibil și justificat și în cazul *Dicționarului limbii române*, iar Academia Română aștepta momentul încheierii primei ediții pentru a anunța „lansarea" ediției a doua.

Despre acest lucru a vorbit prima oară în public Marius Sala, vicepreședinte al Academiei Române, cu ocazia celei de-a 145-a aniversări a Academiei Române, afirmând:

> „Am semnat un nou contract virtual cu Academia Română pentru ceea ce se așteaptă în viitor. De aceea, cer astăzi aprobarea Adunării Generale, for suprem de conducere a Academiei Române, pentru ca, în următorii ani, lexicografii din cele trei institute de profil (din București, Cluj și Iași) să refacă seria Pușcariu, după modelul DLR, introducând material nou, adus la zi, care să reflecte transformările petrecute în lexicul limbii române în secolul scurs de la publicarea primelor volume. Academia Română se va putea mândri că este printre puținele academii din lume care au construit o astfel de operă monumentală. Academia Română este conștientă de faptul că o lucrare fundamentală ca aceasta necesită actualizarea continuă a informației și se va implica și în viitor, în realizarea acestei nobile și prestigioase întreprinderi".

Necesitatea de aducere la zi a seriei vechi a Dicționarului, DA, de la a cărui tipărire a primei litere trecuse aproape un secol, se impunea în mod imperios.

În urma repartizării literelor din prima parte a alfabetului, redactate de echipa lui Sextil Pușcariu, colectivului de la București i-au revenit literele *A–B,* celui de la Iași, litera *C,* iar celui de la Cluj-Napoca, literele *F–J*.

Ideea refacerii seriei Pușcariu după modelul DLR presupunea respectarea concepției, a structurii și a principiilor de lucru din Seria nouă, care sunt expuse pe larg în *Introducerea* de la prima fasciculă din tomul VI, litera *M*.

Preluarea și păstrarea normelor de lucru ale Seriei noi nu reprezentau numai conformarea la cerința Prezidiului Academiei, dar erau mai ales o garanție a succesului reluării seriei vechi, și totodată calea cea mai rapidă și sigură de aducere la zi a Dicționarului. Faptul că s-a lucrat pe aceste principii de lucru timp de 50 de ani, în cele trei centre academice, constituia o justificare a valabilității lor.

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN NOUA EDIȚIE

Înainte de a prezenta noutățile din ediția cea nouă, se impune o privire retrospectivă nu numai în raport cu Seria nouă a Dicționarului, DLR, ci mai ales față de Dicționarul lui Sextil Pușcariu, DA.

Asocierea comparativă a celor două serii ale Dicționarului este necesară în primul rând pentru că DA oferă materialul pe baza căruia se lucrează în prezent, dar mai ales pentru că în *Introducerea* de la primul tom, VI, litera *M*, al Seriei noi (1965: V), se afirmă că *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, „reprezintă continuarea într-o formă nouă a *Dicționarului limbii române*, început sub conducerea lui Sextil Pușcariu de fosta Academie", iar în *Cuvântul-înainte* de la ultimul tom, XIV, litera *Z* (2000:V), se precizează că păstrarea în mare parte a principiilor de lucru stabilite de acesta asigură continuitatea, iar modificarea și amplificarea lor datorate modernizării lexicografiei românești și imensului material lexical constituie noutatea.

Trebuie spus, de la bun început, că asemănările sunt mai numeroase și mai importante, fiindcă se referă, în esență, la structura de ansamblu a oricărui dicționar unilingv de tip istoric și general, care este explicativ, descriptiv și etimologic, și care privesc criteriile de alcătuire a listei de cuvinte, stabilirea formei-titlu a cuvintelor, organizarea și principiile de redactare a elementelor componente de bază în cuprinsul fiecărui articol de dicționar, păstrarea ordinii lor și a locului fiecăruia cu despărțirea sensurilor în ramificații și separarea lor prin diverse semne grafice, în scopul asigurării unității Dicționarului.

Deosebirile, explicabile prin lipsa unei tradiții lexicografice românești și reflectând stadiul dezvoltării științifice din perioada când s-a început redactarea DA, privesc modalitățile concrete de realizare a diverselor compartimente ale Dicționarului.

În Seria nouă s-a renunțat la următoarele principii de lucru: traducerea în limba franceză a cuvintelor-titlu și a definițiilor (considerându-se că este vorba de un dicționar unilingv); compararea etimologiei cu celelalte limbi romanice (pierzându-se astfel deschiderea spre lumea științifică internațională, inaugurată de Sextil Pușcariu); așa-numitele „cuiburi lexicale", prin concentrarea derivatelor și a compuselor în jurul unui cuvânt de bază; citarea punctelor de anchetă dialectală din cuprinsul României Mari (renunțându-se, în acest fel, la date importante referitoare la relația cu dialectele sud-dunărene).

Surprinzător de modern este în *DA*, modul de definire a instrumentelor gramaticale: prepoziții și conjuncții, în legătură cu care, în *Introducerea* de la tomul VI, litera *M*, se preciza că trebuie redactate prin indicarea funcțiilor sintactice ale acestora (așa cum s-au lucrat în *Dicționarul limbii române literare contemporane* și în *Dicționarul limbii române moderne*).

Redactarea pe baze semantice a prepozițiilor și a conjuncțiilor, inaugurată cu elaborarea prepoziției *pe*, la inițiativa lui Ion Coteanu, care se impunea sub impulsul noilor metode structuraliste din lingvistica franceză, era însă apropiată de viziunea lui Sextil Pușcariu. Ea a fost continuată în redactarea prepoziției *a* din prima fasciculă de la litera *A*.

La fel de impresionante erau prin claritate și logica filiației semantice și schemele de redactare ale unor cuvinte din DA și care merită a fi preluate și actualizate în ediția nouă.

Meritele Seriei noi constau într-o organizare mai riguroasă și mai consecventă a materialului lexical, prin îmbunătățirea și completarea unor principii de lucru, în cadrul unei viziuni de ansamblu a lucrării și care privesc: tratarea în mod echilibrat și unitar a tuturor cuvintelor, urmărindu-se ca fiecare cuvânt să fie înregistrat ca articol de dicționar independent și să aibă o definiție; oferirea de scheme unitare și obligatorii pentru cuvintele aparținând aceleiași serii semantice sau aceluiași tip morfologic ori a unităților frazeologice; urmărirea criteriului etimologic în privința filiației semantice; indicarea precizărilor de domenii mai nuanțate și mai numeroase; renunțarea la separarea dintre „izvoare ale definiției” și „izvoare ilustrative”; stabilirea unor principii în selectarea neologismelor; concentrarea și reducerea etimologiei la o indicație sumară și precisă, lăsând în sarcina *Dicționarului etimologic al limbii române* (care este în curs de elaborare la Institutul de la București), explicațiile și compararea cu dialectele sud-dunărene și limbile romanice.

În noua fasciculă se remarcă o atenție sporită acordată indicării etimologiei și în cazul variantelor, al calculilor sau al sintagmelor.

Cu toate aceste merite incontestabile, se poate afirma, fără nicio exagerare, că, spre deosebire de Seria nouă, seria lui Pușcariu a reprezentat în epocă o operă originală pentru lexicografia românească, prin raportare la dicționarele anterioare lui (originalitatea nu este cu nimic știrbită de mărturisirea lui Sextil Pușcariu, care recunoștea în *Raportul către Comisiunea Dicționarului*, publicat la începutul primei părți *A–B*, din tomul I (1913: XV):

> „[...] dicționarul care mi-a slujit în cea mai mare parte de model [a fost]: *Dictionnaire général de la langue française*, par A. Hatzfeld, A. Darmesteter et A. Thomas (Paris, Delagrave)”, din 1898.

Am vrea să precizăm un lucru care nu este întotdeauna bine înțeles, și anume, că raportarea la modele străine nu trebuie privită cu suspiciune sau ca o slăbiciune, ci trebuie judecată firesc în contextul epocii, când nu existau modele în lexicografia românească. Intuiția și flerul unui fin cunoscător al situației din țara noastră, dar și

din străinătate, l-au condus pe marele lingvist pe calea cea bună în găsirea acelei forme care va pune bazele lexicografiei academice românești.

În semn de omagiu adus lui Sextil Pușcariu, amintim afirmația lui Mircea Seche, din lucrarea „Schiță de istorie a lexicografiei române" (1969, II: 43):

> „Într-adevăr, din punctul de vedere al rezultatelor, lucrarea depășește toate variantele academice anterioare, servind și în prezent ca etalon suprem de comparație, și cel mai mare regret ce se poate exprima astăzi în legătură cu ea este că nu a putut fi terminată."

Să nu uităm că afirmația a fost făcută de cel căruia îi datorăm realizarea efectivă a Seriei noi, tocmai în perioada în care se puneau bazele acesteia.

Seria nouă a avut drept model, Dicționarul lui Pușcariu, continuând cu succes și desăvârșind drumul început de acesta.

Am insistat asupra acestor lucruri, ca dovadă de prețuire pentru munca înaintașilor noștri pe calea anevoioasă a făuririi *Dicționarului Academiei*.

Tocmai de aceea, trebuie să fim mândri de hotărârea Academiei Române de a aduce la zi seria lui Pușcariu și, totodată, să fim conștienți de misiunea pe care o avem de îndeplinit.

CARACTERUL DE NOUTATE AL NOII EDIȚII

Dacă inițial, în anunțul făcut la aniversarea Academiei Române, din 2011, se punea accentul pe actualizarea numai a primei părți a Dicționarului, pentru a fi adusă la nivelul și după modelul Seriei noi, din dorința de a finaliza cât mai rapid și a asigura întregirea Dicționarului sub aspectul normelor de redactare, raportarea și racordarea la realitățile socio-culturale ale epocii contemporane s-au dovedit a fi mai puternice, ducând la realizarea unei veritabile *noi ediții*, cea de a doua, în ordine cronologică, pentru întregul Dicționar și nu numai pentru seria veche.

INFORMATIZAREA NOII EDIȚII

Decizia de reluare a seriei Pușcariu s-a petrecut într-o perioadă cu totul nouă față de tot ce a fost mai înainte și a coincis cu schimbările profunde petrecute în întreaga lume în ultimele decenii ale secolului trecut și în primele decenii ale secolului al XXI-lea.

În contextul societății actuale, se impunea cu necesitate nu numai refacerea vechii părți, ci și informatizarea acesteia, pentru a putea oferi posibilitatea consultării ei pe Internet și a intra astfel în circuitul valorilor mondiale.

Or, informatizarea seriei vechi ducea inevitabil și la informatizarea Seriei noi, care oricum ar fi devenit și ea „veche" în timp, pe măsură ce lucrul la primele litere

din prima parte a Dicționarului avansau. Se creau astfel premisele ca întreg *Dicționarul limbii române* să trebuiască să fie informatizat, pentru a fi lucrat unitar.

Informatizarea noii ediții s-a făcut în Departamentul de lexicografie și lexicologie de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" de la București, în cadrul unui proiect de anvergură, cu ajutorul programului Oxygen, un editor XML, produs în România, bine cunoscut și apreciat în străinătate. (Merită amintit faptul că Institutul ATILF de la Nancy, din Franța, folosește același program la realizarea proiectului internațional DÉRom).

Compania producătoare ne-a oferit acest program în baza unui contract de sponsorizare, cu scopul de a îndeplini obiectivul convertirii formatului dicționarului într-un format electronic structurat.

În vederea realizării acestui obiectiv, echipa de la Oxygen ne-a recomandat pe informaticianul Claudius Teodorescu, ca să ne ajute în această operație de informatizare a *Dicționarului Academiei*, prin crearea unei interfețe de lucru pentru redactarea Dicționarului.

Dacă este realmente ceva cu totul inovator în această nouă ediție și care face diferența față de tot ce a fost mai înainte în lexicografia românească, este tocmai inițiativa unui astfel de proiect de informatizare a *Dicționarului limbii române* și de modernizare a instrumentelor de lucru lexicografice.

A fost pentru prima oară când s-a demarat în România un proiect de asemenea importanță, de redactare electronică a unui dicționar și de creare a unei interfețe de redare și publicare pe Internet.

Pentru a înțelege valoarea acestui proiect de informatizare prin folosirea unei interfețe de redactare, trebuie menționat faptul că este total diferit de proiectul inițiat la Iași, deosebit de valoros, prin care s-a creat prima variantă a primei ediții a *Dicționarului limbii române* (DA și DLR) în format electronic, prin segmentare și procesare a unei lucrări gata tipărite (așa cum s-a făcut la Nancy cu *Trésor de la langue française*).

Dorința informatizării noii ediții, care urma să fie redactată, a fost atât de intensă, încât a dus la reușita proiectului într-un timp relativ scurt, cu un singur informatician și cu costuri financiare reduse.

Era singura cale de a ține pasul și de a ne alinia la noile tendințe și exigențe de modernizare a manierei de lucru în lexicografie, prin adaptare la noile tehnologii și prin conlucrarea dintre lexicografi și informaticieni.

Versiunea on-line va deveni cu vremea predominantă, mai ales în contextul postpandemic, deoarece prezintă avantajul extraordinar al aducerii la zi în permanență.

Proiectul de informatizare s-a făcut în paralel cu proiectul de redactare a primei fascicule din ediția a doua, iar această concomitență a lucrului la cele două proiecte a fost benefică pentru dicționar. Seria veche a Dicționarului a fost numai punctul de plecare în elaborarea noii fascicule a noii ediții, care a fost introdusă în program.

REDACTAREA NOII EDIȚII

Prezentarea detaliată în ceea ce privește asemănările și deosebirile dintre cele două serii, DA și DLR, ale *Dicționarului limbii române* a avut ca scop, pe de o parte, de a evidenția raportul dintre tradiție și inovație din cele două opere lexicografice, iar, pe de altă parte, de a compara cele două ediții, prima și a doua, ale *Dicționarului limbii române.*

În momentul când s-a luat decizia de refacere a seriei Pușcariu, problema care se punea era de a găsi un echilibru just între ceea ce a fost bun în vechea serie și trebuia păstrat și ceea ce trebuia schimbat, pentru a respecta, în noua ediție, decizia Adunării Generale a Academiei Române.

Sarcina nu a fost ușoară și aici este meritul informaticianului, care a reușit să creeze o interfață de redactare, în care au fost implementate cu succes numeroasele și adesea complicatele norme și formulări, permițând astfel redactorilor să introducă cu ușurință în formularul de redactare articolele de dicționar elaborate.

Faptul că principiile de lucru din Seria nouă nu au fost modificate, ci doar sistematizate și structurate în vederea implementării în interfață, ne permite să putem vorbi de o continuitate sub acest aspect între cele două ediții, seria nouă din DLR servind drept model în refacerea DA.

Au existat foarte puține situații, când procesul de standardizare și de redactare electronică au necesitat adaptări sau modificări minore ale unor norme ori formulări.

Această reușită a adaptării lor la formatul electronic a reprezentat câștigul cel mai mare în redactarea fasciculei întâi. Atâta timp cât principiile de lucru din Seria veche, care reprezentau „structura de rezistență" a Dicționarului academic puteau fi respectate și urmate, elaborarea noii ediții intra în linie dreaptă.

Modificările survenite în realizarea primei fascicule din ediția a doua sunt de ordin cantitativ, și nu calitativ. Alcătuirea de bază a noii ediții a rămas aceeași: o istorie a vocabularului românesc (incluzând și etimologia), o lucrare cu caracter istoric, explicativ și normativ.

În funcție de aceste trei coordonate, s-au alcătuit principiile care guvernează alegerea cuvintelor, filiația semantică și definiția lor.

Aspectele care deosebesc cele două ediții rezultă din cerințele actualizării, atât de evidente, după trecerea a mai mult de un secol de la începerea redactării literei *A*. Ele privesc în principal lista de cuvinte, bibliografia, datarea și siglarea surselor bibliografice și rubrica de referințe bibliografice.

LISTA DE CUVINTE

Sporirea considerabilă a inventarului lexical din prima fasciculă, *A–Ab*, din actuala ediție, era inevitabilă, iar cifrele vorbesc de la sine: circa 870 de cuvinte și variante față de circa 170 din porțiunea corespunzătoare acestei fascicule din *DA*.

Îmbogățirea listei de cuvinte a reprezentat o preocupare constantă, concretizată în introducerea de material nou și, implicit, redactarea unor definiții noi, care au atras refacerea unor definiții simțite, în mod firesc, învechite, sub aspectul exprimării, precum și adăugarea de citate noi, care să susțină toate intrările din Dicționar.

Principiile de alcătuire a listei de cuvinte urmează criteriile prezentate în Seria nouă (înregistrarea tuturor cuvintelor atestate în limba literară generală și în limbajul literaturii artistice, în vorbirea populară și regională, în textele vechi, dar nu și în terminologia tehnico-științifică).

Aceeași idee de a fi reprezentate toate epocile scrisului românesc, toate stilurile limbii și toate regiunile se întâlnește și la Sextil Pușcariu.

Deosebirea majoră este în privința neologismelor, față de care acesta a manifestat o anumită reticență, conformă cu recomandările Comisiunii Dicționarului, dar și cu ideile epocii. În legătură cu introducerea neologismelor, în Seria nouă s-a stabilit un criteriu de natură științifică, conform căruia au fost selectați numai acei termeni din limbajele de specialitate care apar în cel puțin două stiluri diferite ale limbii, deci dacă au pătruns sau au tendința de a pătrunde în limba literară standard, în limbajul literaturii artistice ori în limbajul popular.

Transformările profunde în structura lexicului de după 1990 au dus la o anumită nuanțare în ceea ce privește acest criteriu riguros al alegerii neologismelor, ținându-se cont, în redactările chiar de la ultimele litere din Seria nouă și care au continuat în elaborarea fasciculei întâi din noua ediție, de frecvența mare sau de șansele reale de intrare în limba comună a unor cuvinte din terminologiile de specialitate, dar și din comunicarea scrisă și orală actuală.

BIBLIOGRAFIA

Bibliografia este izvorul a tot ceea ce există în cuprinsul unui dicționar, în special a unui dicționar tezaur: listă de cuvinte, definiții, sensuri, ilustrare cu citate, forme gramaticale ale cuvintelor-titlu, variante, etimologii etc.

Altfel spus, orice se afirmă și se notează în interiorul unui dicționar trebuie să fie susținut de o atestare bibliografică, acest lucru conferind Dicționarului un credit științific.

Din aceste motive, actualizarea bibliografiei a fost sarcina cea mai dificilă și permanent avută în vedere. Conștienți de schimbările radicale din lexicul contemporan, am considerat necesară nu numai o îmbogățire masivă a surselor bibliografice, dar și o restructurare și reorganizare a lor, pentru a corespunde standardelor internaționale și cerințelor procesului de informatizare.

Încă de la redactarea literei *D* din Seria nouă, s-a utilizat o bază de texte românești în format electronic, inițiată la Departamentul de lexicografie și lexicologie de la București. Ulterior, odată cu decizia de refacere a seriei Pușcariu, s-a demarat un vast program de scanare și ocerizare a textelor din bibliografie, în

cadrul unui nou proiect ce urmărea crearea unui corpus de texte, denumit *Romtext,* care să cuprindă totalitatea lucrărilor din bibliografia Dicționarului academic, după modelul corpusului francez, *Frantext.*

Proiectul are în vedere conectarea interfeței de redactare la sursele bibliografice tratate și ele informatic.

Actualizarea și augmentarea bibliografiei erau necesare, deoarece la momentul deciziei de reluare a activității la Dicționar, lucrările din repertoriul bibliografic erau la nivelul anilor dinaintea ultimului sfert din secolul al XX-lea, cu predominanța textelor literare și populare și insuficiența sau chiar absența textelor tehnico-științifice de valoare din domenii de specialitate (lipsă care ducea adesea la exemplificarea termenilor tehnico-științifici numai cu atestări din dicționare!).

Pentru îmbogățirea listei de cuvinte, s-a apelat și la căutarea unor surse pe Internet, acest nesecat izvor de informare.

Obiectivul principal urmărit a fost echilibrarea diverselor epoci din istoria limbii române, prin includerea unor texte ilustrative pentru epoca veche, care să ofere cele mai vechi atestări ale cuvintelor, dar și pentru secolul al XVIII-lea, slab reprezentat în bibliografie, precum și înregistrarea unor lucrări moderne și recente, cu scopul aducerii la zi a informației. O atenție deosebită s-a acordat presei, atât din ultima parte a secolului al XIX-lea, cât și din perioada interbelică sau contemporană, insuficient reprezentate în vechea bibliografie.

Criteriile în selectarea lucrărilor au fost cel al reprezentativității și cel al autorității, știut fiind că nicio bibliografie nu se confundă cu totalitatea lucrărilor existente, scrise într-o anumită limbă, așa cum niciun dicționar nu se confundă cu vocabularul unei limbi.

Ca element de noutate a surselor bibliografice, este suficientă prezentarea statistică a datelor: de la un număr de 553 de titluri în DA, s-a ajuns la cifra de 2 284 de titluri în bibliografia publicată la litera *D,* iar acum, în actuala bibliografie, s-a atins numărul impresionant de peste 4 500 de titluri. Numărul este, în realitate, mult mai mare, fiindcă, sub un anumit titlu aranjat alfabetic și la vedere, pot fi cuprinse cicluri de poezii, de nuvele, de articole, de studii etc.

Introducerea multor lucrări în bibliografie a determinat devansarea cu ani sau zeci de ani a primelor atestări ale unor cuvinte, dar și completarea unor goluri între atestările unor sensuri ori cuvinte.

Procesul de îmbogățire a bibliografiei va trebui continuat, fiecare nouă fasciculă putând beneficia de o bibliografie suplimentară.

DATAREA SURSELOR BIBLIOGRAFICE

Un element de noutate absolută în noua bibliografie este modul de datare a surselor bibliografice.

Informatizarea bibliografiei Dicționarului academic ne obligă să luăm în considerare felul în care se lucrează la ora actuală, dicționarele tezaur în țările cu tradiție lexicografică și din limbi de circulație internațională. Aceasta deoarece există

un anumit mod de gândire specific fiecărei epoci în ceea ce privește alcătuirea dicționarelor, iar internautul se va raporta la el, atunci când consultă un dicționar postat pe Internet.

Întrucât exista o modalitate deficitară de înregistrare a lucrărilor în vechea bibliografie, prin indicarea numai a anului ediției de lucru și nu și a anului primei ediții, fapt ce deruta pe utilizator, am schimbat întregul mod de înregistrare a tuturor lucrărilor din noua bibliografie, prin notarea explicită atât a anului în care s-a publicat sau tipărit prima oară o lucrare, în volum sau în revistă, ori a scrierii unui manuscris, cât și a anului ediției de lucru, care poate sau nu să coincidă cu anul primei ediții.

De un mare ajutor în această operație ne-au fost notele și comentariile publicate în edițiile critice și științifice alese ca ediții de lucru, în urma consultării specialiștilor.

Acest model nou de organizare a datării, unice sau duble, a fiecărei surse bibliografice, în funcție de ediția de lucru, introdus pentru prima oară în bibliografie, a fost inaugurat și în noua redactare a articolelor de dicționar, unde, tot pentru prima oară într-un dicționar academic românesc, fiecare citat ilustrativ este datat, ca și fiecare variantă.

Ordonarea cronologică a citatelor de la primele texte scrise în limba română până la anul redactării fiecărui tom sau volum, în cadrul fiecărui cuvânt ori sens era urmărită și înainte în redactarea din cele două serii, DA și DLR, respectându-se astfel caracterul istoric al Dicționarului, dar nu era transparentă și pentru utilizator, ea fiind cunoscută și respectată numai de autorii Dicționarului.

O altă noutate introdusă în prima fasciculă este și separarea pentru fiecare articol, a unei rubrici de *Referințe bibliografice*, în care sunt incluse și datate dicționare generale sau speciale, precum și studii ori articole unde se fac referiri la cuvântul respectiv.

Modul inovator de datare inițiat în noua ediție a schimbat modul de gândire și modul de redactare și de prezentare a materialului lexical în cadrul unui articol de Dicționar, acesta devenind astfel sugestiv și explicit și ajutând la consultarea rapidă și eficientă a Dicționarului.

Din aceeași grijă de transparentizare și de facilitare a înțelegerii informației din Dicționar, de către orice utilizator – pentru că odată pus pe Internet, *Dicționarul Academiei* nu mai este un dicționar destinat specialiștilor – am modificat și organizat siglele pentru toate titlurile lucrărilor din bibliografie, în cadrul unui sistem unitar și coerent, prin alegerea unor sigle care să sugereze conținutul lucrării respective și să reducă subiectivismul.

Această *Introducere* este o prezentare a principalelor aspecte inovatoare ale noii ediții a *Dicționarului limbii române*, încercând să surprindă diversitatea în unitate și ideea de continuitate în cele două ediții.

Noutatea izvorăște din dorința de deschidere și de apropiere de marile dicționare tezaur din țările avansate de cultură și civilizație, dar cu acordarea unei atenții deosebite fructificării tradiției lexicografice românești, pentru a realiza un dicționar demn de prestigiul Academiei Române.

Dorim să exprimăm pe această cale întreaga noastră gratitudine și să aducem mulțumirile noastre profunde domnului academician Grigore Brâncuș, personalitate

de seamă a lingvisticii românești pentru revizia și sfaturile înțelepte în chestiuni de redactare și de etimologie, întâlnite pe parcursul elaborării noii ediții a *Dicționarului limbii române.*

Mulțumiri alese dorim să adresăm și domnilor Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române (care a citit cu atenție întreaga bibliografie și principiile ei de organizare) și domnului Alexandru Mareș, cercetător științific I, pentru ajutorul neprețuit oferit în probleme de filologie și în verificarea primelor atestări și stabilirea unor datări, domnului Dumitru Loșonți, cercetător științific I, pentru revizia cuvintelor cu răspândire regională, precum și tuturor colegilor care au contribuit la alcătuirea și verificarea surselor bibliografice, cu adresare specială doamnei Victoria Zăstroiu și domnului Remus Zăstroiu, cercetător științific I, dar și doamnei Nicoleta Mihai și domnului Victor Celac, cercetători științifici III, care au contribuit substanțial la realizarea bibliografiei.

Nu în ultimul rând dorim să mulțumim tuturor colegilor de la departamentele de lexicografie și lexicologie de la București, Iași și Cluj-Napoca, cu care am colaborat foarte bine, dar și de la celelalte departamente din Institut, pentru sprijinul acordat în elaborarea primei fascicule și a bibliografiei.

Mulțumiri deosebite dorim să adresăm domnului dr. Radu Săgeată, de la Institutul de Geografie al Academiei Române pentru actualizarea Anexelor la bibliografia Dicționarului.

București, iunie 2021

INTRODUCTION TO THE *ROMANIAN LANGUAGE DICTIONARY* – second edition

Summary

This introduction presents the main innovative aspects of the new edition of the *Romanian Language Dictionary*. We highlight the way how, starting from the Old series of the Academy Dictionary, titled DA and coordinated by Sextil Pușcariu, we have worked according to the rules of the New Series of the Dictionary, called DLR, pursuant to the Decision of the Romanian Academy to update the Academy Dictionary, as part of the Project to rework on the, Dictionary, DA, included in the plan of the "Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Linguistics Institute.

We specifically tackle our Project to informatize a new edition of the Dictionary, and we highlight the merits of the IT specialist who designed the typing interface where the Dictionary articles are added.

At the same time, the article also mentions the way in which the new augmented Bibliography is prepared, wherein all works are dated and sealed after the model of the most important thesaurus dictionaries, as well as the creation of a text database necessary for compiling the dictionary and for exemplifying the definitions with quotes.

The new edition of the *Romanian Language Dictionary* will be available both on paper and electronically and will open a new era in Romanian lexicography, contributing to the inclusion of the Dictionary in the circuit of international values and ideas.

Cuvinte-cheie: *Dicționarul limbii române*, prima ediție, noua ediție, informatizare, noua bibliografie.

Keywords: *Romanian Language Dictionary*, first edition, new edition, computer-based edition, new bibliography.

Iosif Camară

IZVODUL BILINGV AL *PSALTIRII HURMUZAKI*[1]

Psaltirea Hurmuzaki (ms. rom. BAR 3077)[2], cel mai vechi text românesc păstrat, are un statut aparte între Psaltirile rotacizante: sub raport redacţional, această versiune prezintă o serie de trăsături care vin din Psaltirile slavone anterioare reviziei athonite de la începutul secolului al XIV-lea, mai numeroase decât în oricare altă Psaltire din epocă; sub raport lingvistic, ea se caracterizează prin trăsături care îi conferă o înfăţişare aparte între versiunile rotacizante, nu de puţine ori fiind considerată o Psaltire mai recentă decât celelalte. Aşa se explică faptul că, începând cu I.-A. Candrea, ea a fost considerată o traducere distinctă. Problema a fost rezolvată definitiv de Alexandru Mareş, care clarifică raporturile de filiaţie ale *Psaltirii Hurmuzaki* cu celelalte versiuni contemporane şi subliniază caracterul acesteia de *prelucrare*[3]. Convergenţele pe care domnia-sa le identifică între *Psaltirea Hurmuzaki* şi mai multe Psaltiri slavone arhaice sunt puse pe seama acestei prelucrări a textului[4].

---

[1] Această lucrare a fost realizată cu sprijinul unui grant acordat de Ministerul Cercetării, Inovării şi Digitalizării # CNCS/CCCDI – UEFISCDI, numărul proiectului: PN-III-P4-ID-PCE-2020-2939 (*RoPsalt*), în cadrul PNCDI III. Textul a fost prezentat la Al Optulea Simpozion Internaţional de Lingvistică, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" al Academiei Române, 29–30 septembrie 2022.

[2] Sigle: BAR = Biblioteca Academiei Române (Bucureşti); NBKM = Biblioteca Naţională Chiril şi Metodie (Sofia); NBS = Biblioteca Naţională a Serbiei (Belgrad); NSB = Biblioteca Naţională şi Universitară din Zagreb; RGB = Biblioteca de Stat a Rusiei (Moscova); RNB = Biblioteca Naţională a Rusiei (Sankt-Petersburg).

Manuscrisele menţionate în prezentul articol au fost consultate *in situ*, în urma stagiilor desfăşurate în proiectul *RoPsalt*. Excepţie fac următoarele colecţii, pentru care am avut acces la copii digitale: RGB (https://www.rsl.ru), RNB (https://nlr.ru), NSB (la NBS Belgrad) şi Mănăstirea Rila (prin mijlocirea conf. dr. Marina Vraciu). Manuscrisele româneşti de la BAR au fost consultate şi prin intermediul portalului *Medievalia* (https://medievalia.com.ro). Între persoanele cărora le datorăm mulţumiri pentru ajutorul oferit pe parcursul cercetării se cuvine să menţionăm în mod deosebit pe părintele Metodie (stareţul Mănăstirii Hilandar), părintele Iosif (bibliotecarul aceleiaşi lavre), domnul Vladan Trijić (şeful Secţiei de Arheografie a Bibliotecii Naţionale a Serbiei) şi doamna Gabriela Dumitrescu (şef al Serviciului Manuscrise–Carte rară al Bibliotecii Academiei Române). De asemenea, mulţumim părintelui Ştefan Nuţescu (stareţul Chiliei Bunavestire–Schitul Lacu, Muntele Athos) şi părintelui Branislav Stancovici (Protopopiatul Ortodox Sârb din Timişoara), care ne-au înlesnit accesul la bibliotecile din Muntele Athos şi, respectiv, Serbia.

[3] Alexandru Mareş, *Filiaţia psaltirilor româneşti din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice*, Bucureşti, 1982 (în continuare: Mareş, *Filiaţia*), p. 214–223.

[4] Mareş, *Filiaţia*, p. 221–223; idem, *Originalele primelor traduceri româneşti ale Tetraevanghelului şi Psaltirii*, în idem, *Scriere şi cultură românească veche. Studii şi articole*, Bucureşti, 2005 (în continuare: Mareş, *Originalele*), p. 279–280.

În ultimii ani am arătat legătura Psaltirilor româneşti cu Psaltirea de la Belgrad, datată la sfârşitul secolului al XIII-lea şi atribuită scriptoriului episcopal din Arilje, care conservă o versiune particulară din cadrul redacţiei a II-a a Psaltirii slavone[5]. Întrucât aceste convergenţe apar în tot grupul A (*Psaltirile Hurmuzaki* şi *Voroneţeană*), dar şi în grupul B (*Psaltirea Scheiană* şi versiunile coresiene), prelucrarea asupra căreia a atras atenţia Al. Mareş se pare că a afectat nu atât profilul redacţional al Psaltirii, cât limba textului. Prin urmare, trăsăturile arhaice identificate de domnia-sa, în cea mai veche versiune românească trebuie puse pe seama traducerii primitive şi nu a prelucrării textului.

Faptul că *Psaltirea Hurmuzaki* este un manuscris mai apropiat de protograf decât celelalte, pus în evidenţă de confruntara cu sursele, are o importanţă crucială pentru studierea istoriei Psaltirii româneşti, manuscrisul putând oferi mai multe informaţii despre izvoarele folosite decât s-a ştiut până acum.

Se cunoaşte de multă vreme că *Psaltirea Hurmuzaki* reprezintă o copie după un izvod bilingv, argumentul principal în acest sens fiind numeroasele secvenţe slavone prezente în manuscris[6]. Acesta păstrează însă mai multe elemente preluate din izvod, multe din ele semnalate de Al. Mareş cu diverse ocazii, altele neremarcate până acum. În cele ce urmează ne propunem să discutăm aceste elemente, în încercarea de a obţine informaţii suplimentare despre versinea slavonă aflată în izvodul celei mai vechi Psaltiri româneşti şi, implicit, despre geneza celui mai vechi text românesc.

1. SECVENŢE SLAVONE STRECURATE ÎN *PSALTIREA HURMUZAKI* DIN IZVODUL BILINGV

Psaltirea Hurmuzaki conţine un număr semnificativ de elemente preluate din versiunea slavonă aflată în izvod – sintagme întregi, cuvinte sau slove răzleţe –, şterse ulterior sau lăsate ca atare[7]. Aceste elemente au fost studiate de I. A. Candrea[8], care le-a prezentat drept unic argument în sprijinul părerii sale că *Psaltirea Hurmuzaki* ar reprezenta autograful traducătorului. Problema, reluată pe parcursul

[5] Vezi Iosif Camară, *New information on the Slavonic Sources of the Oldest Romanian Psalters*, în *Paleobulgarica*, XLVI, 2022, nr. 1 (în continuare: Camară, *Sursele*), p. 84–86. Am semnalat această legătură prima dată în comunicarea *Din nou despre sursa slavonă a celor mai vechi Psaltiri româneşti*, susţinută la Al 19-lea Colocviu Internaţional al Departamentului de Lingvistică (Universitatea Bucureşti, 22–23 noiembrie 2019). Mulţumim, pe această cale, domnului profesor Gheorghe Chivu, care, atunci, şi cu alte ocazii, ne-a oferit sugestii preţioase în această problemă.

[6] Vezi, pe larg, în Mareş, *Filiaţia*, p. 223–227.

[7] De obicei, ele au fost semnalate în aparatul ediţiei *Psaltirii Hurmuzaki* din 2005. Confruntarea cu versiuni slavone mai apropiate de sursele acestei Psaltiri ne-a permis să actualizăm inventarul lor, problemă asupra căreia vom reveni într-un alt articol.

[8] În *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, Bucureşti, 1916, vol. I, p. L–LIV.

deceniilor, a fost rezumată şi definitiv rezolvată de Al. Mareş, arătând locul acestui manuscris în *stemma* Psaltirilor româneşti şi demonstrând că elementele slavone se datorează neatenţiei copistului, care le preia pe parcursul copierii versiunii româneşti din izvodul bilingv[9]. În lumina celor arătate de domnia-sa, este o certitudine că aceste elemente provin din manuscrisul bilingv pe care scribul l-a folosit la copierea *Psaltirii Hurmuzaki*, putând oferi deci informaţii preţioase despre profilul redacţional al versiunii slavone de acolo. Dacă majoritatea sunt elemente comune Psaltirilor slavone, câteva dintre acestea caracterizează versiunile pre-athonite.

Un pasaj discutat de Al. Mareş în 1982, asupra căruia revine în 2012, este Ps. 73:16. Pasajul oferă două soluţii de traducere care, arată cu justeţe autorul, sunt realizate după două versiuni slavone diferite: „Tu rrup<s>eşi izvoarele şi văile, (1) tu sucişi apele, riurile apătoase, (2) tu secaşi riurile Etamului"; prima are la bază secvenţa **ТЪІ ИСЖЧИ ѓ҃КЫ НАВОДНЄНЪІИ҃Ж** „tu secaşi râurile abundente" din Psaltiri vechi (dintre care domnia-sa menţionează *Psaltirea* de la Sinai şi *Psaltirea* de la Bologna), iar cealaltă redă cu acurateţe secvenţa **ТЫ ИЗСѢЧЄ ѓ҃КЫ ЄѲАМСКЫА҃**, o variantă comună, care apare şi în versiunile slavone din secolul al XVI-lea. După domnia-sa, prima este o încercare neizbutită a copistului de a traduce pasajul slavon, la care ulterior renunţă pentru a copia din izvod varianta a doua, prezentă şi în celelalte versiuni româneşti[10]. Această interpretare se întemeiază pe ipoteza că traducerea primitivă s-a făcut după un manuscris înrudit cu *Psaltirea Mladenović*, care în multe privinţe urmează noua redacţie athonită, trăsăturile mai vechi identificate de Al. Mareş în *Psaltirea Hurmuzaki* fiind puse pe seama prelucrării acestei versiuni după o Psaltire slavonă foarte veche[11].

Descoperirea legăturii Psaltirilor româneşti cu *Psaltirea de la Belgrad* impune o interpretare diferită a traducerilor alternative: lecţiunile pre-athonite din *Psaltirea Hurmuzaki* vin din izvod, pe când intervenţiile copistului sunt făcute după o Psaltire contemporană[12]. În cazul de faţă, traducerea *tu sucişi apele riurele apătoase* corespunde secvenţei **тыи исоучи ѓ҃ки наводнениѥ** din *Psaltirea de la Belgrad*. Lăsând deoparte grafia **исоучи**[13], termenul **наводнениѥ** a fost identificat în

[9] Mareş, *Filiaţia*, p. 223–227.

[10] Mareş, *Filiaţia*, p. 220–221; idem, *Observaţii diverse privind „Psaltirea Hurmuzaki"*, în *Bătrânul înţelept de la Pylos. Volum omagial dedicat lui Andrei Avram la împlinirea a optzeci de ani*, Bucureşti, 2012 (în continuare: Mareş, *Observaţii*), p. 134–135.

[11] Mareş, *Filiaţia*, p. 221–223; Mareş, *Originalele*, p. 279–280.

[12] Cu fiecare copiere, Psaltirile slavone, dar şi cele româneşti, au suferit primeniri, voluntare sau nu, prin care au fost puse în acord cu versiunea slavonă uzuală în cult, adesea cunoscută pe de rost. Exceptând cazurile în care scribul manifesta un conservatorism deliberat, reviziile nu se făceau după versiuni din redacţiile vechi, ci după cele corectate în Muntele Athos la începutul secolului al XIV-lea şi care în scurtă vreme s-au răspândit în toate scriptoriile slavone, devenind normă. Dar asupra acestor aspecte vom reveni într-un alt articol.

[13] A se vedea, pentru variante grafice, *Psalterium Bononiense: interpretationem veterem slavicam cum aliis codicibus collatam* (...), ed. V. Jagić, Vienna/Berlin/St. Petersburg, 1907; M. Altbauer, H. G. Lunt, *An Early Slavonic Psalter from Rus'*, Cambridge, Mass, 1978.

doar câteva Psaltiri din redacţia arhaică (incluzând catena athanasiană) şi din redacţia a II-a (din care face parte *Psaltirea de la Belgrad*)[14].

Manuscrisul Hurmuzaki conţine şi o dovadă că secvenţa se afla în izvod. Este vorba de corectura pe care o prezintă termenul *sucişi*, neremarcată până în prezent. În varianta iniţială, copistul transcrie slavonescul **исѣчи** din izvodul bilingv, după care îl şterge pe **и** şi adaugă deasupra rândului secvenţa **ши**, rezultând *sucişi*. Observând însă că aceasta nu corespunde versiunii athonite aflate în uz, dă o nouă variantă de traducere: *tu secaşi riurile Ethamului*. Secvenţa indică, aşadar, că în izvod se afla o versiune slavonă pre-athonită cu trăsături particulare.

Un indiciu decisiv pentru identificarea acestei versiuni din izvod oferă manuscrisul Hurmuzaki în Ps. 107:9[15], unde citim: „Al mieu e Galaadul şi al mie[u] Manasii şi Efrem, **крѣпо** tăria capului mieu". Scribul copiază din izvod versiunea românească, dar notează din neatenţie începutul termenului slavon **крѣпостъ**, a cărui traducere o dă îndată, fără însă a-l mai şterge.

Potrivit inventarului de trăsături redacţionale ale Psaltirilor slavone realizat de C. M. MacRobert[16], **крѣпостъ** este propriu Psaltirilor comentate, corespunzându-i în celelalte redacţii **ѯастоуплиєнїе** (redat prin *agiutoriu* sau *ajutoriu* în *Psaltirea Voroneţeană* şi în Psaltirile din grupul B). Secvenţa slavonă din *Psaltirea Hurmuzaki* dovedeşte, aşadar, că textul slavon pe care îl conţinea izvodul acesteia era o Psaltire de tipul celor aflate în catena athanasiană.

Pe lângă aceste trăsături foarte vechi, în manuscris există şi o secvenţă proprie Psaltirilor athonite: în Ps. 59:3 apare secvenţa **тавилъ еси**, diferită de lecţiunea **тави**, prezentă în Psaltirile vechi din redacţiile I şi a II-a (inclusiv în *Psaltirea de la Belgrad*). Secvenţa se găseşte în *Psaltirea Mladenović* (**тавиль юси**), cunoscută pentru trăsăturile sale athonite, şi în versiunile mai noi (în *Psaltirea slavo-română* din 1577: **тавиль еси**). Secvenţa pare a sugera că textul a fost supus

[14] C. M. MacRobert, *On the Problems of Identifying a Preslav Redaction of the Psalter*, în *Studia in honorem professoris Angelinae Minčeva*, ed. M. Dimitrova, P. Petkov, I. Hristova, *Acta palaeoslavica*, II, Sofia, 2005, p. 43; idem, *The impact of interpretation on the evolution of the Church Slavonic psalter text up to the fifteenth century*, în *Congress Volume Ljubljana 2007*, ed. A. Lemaire, Supplements to Vetus Testamentum, vol. 133, Leiden–Boston, 2010, p. 426. Autoarea găseşte această lecţiune în următoarele manuscrise: *Sinaiticum*, *Bononiense*, *NBKM 1*, *Dečani*, *Harvard*, *Sinai 8*, *Pljevlja* şi *Belgrad*, la care se adaugă două Psaltiri comentate (*Iaroslavl* şi *Barsov*) aflate în relaţie cu *Psaltirea de la Belgrad*. De remarcat că nu apare în *Psaltirile Mladenović*, *Praga* şi *Paris* (*Psaltirea de la Viena* este lacunară). Această lecţiune lipseşte şi din *Sinai 6*, un martor fidel al redacţiei a II-a.

[15] Al. Mareş aminteşte acest termen cu prilejul discutării traducerilor alternative (vezi *Filiaţia*, p. 222), punându-l pe seama aceleiaşi revizii, dar în *Originalele*, p. 278, îl menţionează pentru a ilustra deosebirile dintre versiunile româneşti şi *Psaltirea Mladenović*.

[16] C. M. MacRobert, *The Textual Tradition of the Church Slavonic Psalter up to the Fifteenth Century*, în *Interpretation of the Bible*, ed. J. Krašovec, Ljubljana–Sheffield, 1998, p. 934.

reviziei pe parcursul copierii, influenţa versiunii cu care scribul era deprins, adesea memorată, fiind omniprezentă în manuscrise.

2. TITLURI PROVENITE DINTR-O PSALTIRE COMENTATĂ

Psaltirile slavone anterioare reviziei athonite prezintă titlurile psalmice într-o manieră laconică, limitându-se în general la a indica numărul de ordine, pe care copiştii nu de puţine ori îl omit sau îl notează în afara textului, autorul şi, eventual, unele instrucţiuni de regie. Revizia athonită vine cu titluri mai elaborate, iar tipul sârbesc rar care stă la baza Psaltirilor din grupul B[17] reprezintă o categorie particulară. Toate aceste trei situaţii sunt reflectate în Psaltirile româneşti. Dacă titlurile din *Psaltirea Voroneţeană* atestă o revizie consistentă a textului după un manuscris de redacţie athonită, cele din grupul B poartă amprenta izvorului sârbesc menţionat. În schimb, *Psaltirea Hurmuzaki* conservă în general titlurile din Psaltirile slavone pre-athonite, multe din ele fiind în concordanţă cu ceea ce găsim în *Psaltirea de la Belgrad*. Câteva titluri din *Psaltirea Hurmuzaki* se abat însă de la această regulă.

Ocupându-se de revizia *Psaltirii Hurmuzaki* şi încercând să identifice versiunea slavonă folosită de scrib, Al. Mareş aduce informaţia preţioasă că titlul Ps. 110, *Lăudăm Domnulu cel viu*, aflat şi în Ps. 112 cu varianta *Lăudămu Domnulu viu*, este „explicabil printr-o versiune slavonă în care interjecţia corespunzătoare grec. *allēlouia* era însoţită de explicaţia ei", prezentă în titlul Ps. 104 din *Psaltirea de la Viena*: *Alliluiě se tl'kuet se ubo hv(a)la živomu B(og)u* „Alliluia, adică se traduce Laudă Domnului viu"[18].

Cum am putut constata din confruntarea unui număr semnificativ de Psaltiri comentate, titlul Ps. 104 din *Psaltirea de la Viena* este propriu tuturor manuscriselor care conservă comentariul Sfântului Athanasie cel Mare. Avem, aşadar, în *Psaltirea Hurmuzaki* un titlu care vine cu certitudine din catena athanasiană, versiune reprezentând cel mai popular tip de Psaltire comentată slavonă. Ştim acum că asemenea particularităţi ale Psaltirilor comentate nu au fost introduse de scrib, ci vin din izvod. Având deja un indiciu că versiunea slavonă prezentă în izvodul *Psaltirii Hurmuzaki* aparţinea catenei athanasiene, este limpede că aceasta este şi sursa explicaţiei la titlu.

[17] Camară, *Sursele*, p. 86–89. Date despre acest tip textual rar al Psaltirii slavone, pe care l-am identificat în doar nouă manuscrise, păstrate îndeosebi în mănăstirile din Fruşka Gora şi Muntele Athos, am prezentat într-un articol în curs de publicare în *Paleobulgarica*.

[18] Mareş, *Filiaţia*, p. 222.

3. URME ALE RUBRICĂRII DIN PSALTIRILE COMENTATE

Într-un articol recent, Al. Mareş[19] semnalează existenţa în *Psaltirea Hurmuzaki* a câtorva pasaje însemnate (vezi fig. 1), neremarcate mai înainte. Este vorba de semnul (>), pe care cercetătorul menţionat îl identifică în dreptul psalmilor 102:17–19 (85^{v}), 108:3–5 (95^{v}), 117:17–22 (101^{v}), 119:2–5 (109^{v}) şi 133:1–3 (114^{v}). Căutând o explicaţie pentru prezenţa acestor marcaje, domnia-sa observă că secvenţele psalmice respective fac referire la probleme diverse, fiind greu de tras o concluzie cu privire la rolul acestora. Totodată, autorul face remarca preţioasă că dispunerea semnelor la capăt de rând, dar nu în afara textului, dovedeşte că nu aparţin scribului, ci au fost copiate din izvod odată cu restul textului.

Oprindu-ne asupra acestei probleme, am constatat că la cele cinci pasaje semnalate de Al. Mareş se pot adăuga încă trei: Ps. 37:27–30 (f. 32^{r}), sfârşitul Ps. 86 şi începutul Ps. 87 (74^{r}) şi Ps. 104:4–6 (88^{r}). Avem, aşadar, pasaje însemnate în tot cuprinsul manuscrisului (Ps. 37, 86, 87, 102, 104, 108, 117, 119 şi 133). Pe parcursul Psaltirii mai sunt asemenea semne risipite (ex. Ps. 91:15, f. 79^{v}), dar nu zăbovim asupra lor pentru că uneori ele pot fi spirite notate neglijent.

S-a văzut că simpla examinare a pasajelor marcate nu permite nicio concluzie cu privire la justificarea evidenţierii lor. Unii dintre psalmii menţionaţi joacă un rol în cult (ex. Ps. 37 şi 87), dar secvenţele marcate nu par să aibă o asemenea funcţie. Nu doar că nu le-am putut găsi ca atare în textele liturgice, dar nici aspectul lor trunchiat nu justifică o asemenea ipoteză.

Un indiciu în rezolvarea acestei probleme am găsit cu prilejul consultării manuscriselor de la Mănăstirea Hilandar, când am observat că Psaltirea comentată păstrată în manuscrisele 116 şi 117 foloseşte un marcaj constând din două ghilimele în dreptul secvenţelor psalmice. Într-adevăr, semnul folosit în marcarea pasajelor din *Psaltirea Hurmuzaki* este asemănător unei diple sau ghilimele, întrebuinţat fără întrerupere din Antichitate cu scopul de a atrage atenţia asupra unei secvenţe importante, de obicei citat scripturistic, şi pentru a o separa de restul textului. Poate fi, într-o oarecare măsură, socotit un precursor al semnului de citare modern[20].

Făcând un sondaj în manuscrisele slavone din ţările române, am constatat folosirea pe scară largă a diplei ca semn de citare, mai ales în şcoala lui Gavriil Uric. În textele imnografice, dipla marchează cu regularitate irmoasele canoanelor: un Octoih putnean scris la sfârşitul secolului al XV-lea (RGB, f. 256, nr. 28), un Minei ştefanian din 1467 (RGB, f. 310, nr. 78) şi un Minei scris în Moldova la sfârşitul aceluiaşi secol (RGB, f. 310, nr. 80). Aici ea poate juca rolul semnului de citare, irmoasele fiind comune mai multor canoane, de obicei cu temei biblic, dar mai ales pe cel de semnalare a unui pasaj important, căci asupra acestei strofe centrale, în jurul căreia gravitează întreaga odă, se revine pe parcursul slujbei.

[19] Mareş, *Observaţii*, p. 138–139.

[20] Vezi M. B. Parkes, *Pause and Effect. An Introduction to the History of Punctuation in the West*, London–New York, 2016, p. 12, 22, 27 etc.

În Sbornice, dipla ca semn de citare marchează secvenţa scripturistică. O găsim într-un Sbornic scris de Gavriil Uric în 1451 (RGB, f. 98, nr. 462)[21] şi într-un alt omiliar din 1471 (RGB, f. 178, nr. 922), scris de ucenicul său Casian, în care citatul scripturistic din omilie este marcat cu diplă (f. 20^{v} şi sporadic în rest), dar şi într-un Sbornic contemporan din Ţara Românească (RGB, f. 87, nr. 21). Într-un manuscris alcătuit la începutul secolului al XVI-lea în Moldova (RGB, f. 98, nr. 52), conţinând *Tâlcul la Evanghelia după Matei*, urmat de *Viaţa Sfântului Grigorie al Omiriţilor*, dipla marchează dialogul dintre Sfântul Grigorie şi Ervan (f. 242^{r}).

În două Tetraevanghele moldoveneşti din prima jumătate a secolului al XV-lea am constatat că dipla apare pentru a marca citatele veterotestamentare pe care le reproduc evangheliştii. Astfel, în primul dintre acestea (RGB, f. 113, nr. 56) dipla apare în faţa citatelor din profeţi pe care le reproduce Matei (e.g. Mt. 1:23, f. 9^{v}; Mt. 2:6, f. 10^{v}; Mt. 2:18, f. 11^{v}; Mt. 4:10, f. 14^{v} etc.). Aceeaşi situaţie o întâlnim în cel de-al doilea manuscris (RGB, f. 256, nr. 132), de pildă la Mt. 13:14 (f. 30^{r}), unde cuvintele lui Isaia (şi versetul următor, probabil dintr-o eroare a copistului) sunt marcate prin diplă. Trebuie subliniat faptul că, pentru semnalarea pasajelor importante, copistul foloseşte *manicula* şi crucea. În lipsa unei cercetări mai ample e dificil de spus cât de răspândită era dipla în manuscrisele slavone de pe teritoriul României, dar preferinţa ei în scriptoriile moldoveneşti este evidentă. Semnalăm că în Apostolul ms. sl. BAR 202, scris în Ţara Românească în 1519, se foloseşte o cruce sau un semn asemănător unui paieric.

Singurele Psaltiri în care se impune folosirea unor semne ale citării sunt cele comentate, fiind necesară distingerea secvenţelor psalmice de comentariul aferent. Psaltirile comentate pe care le-am consultat folosesc diverse metode de a delimita cele două texte: ghilimele, cruci, diple sau doar culori.

Ghilimelele duble, aşezate una sub alta, apar în ms. 3 de la Mănăstirea Rila (sfârşitul secolului al XV-lea): cu chinovar marchează psalmul, iar cu cerneală albastră indică tâlcuirea, marginea din dreapta fiind flancată de aceste culori. Tot ghilimelele, dispuse una lângă alta, notate cu roşu şi negru, marchează fiecare rând care conţine secvenţele psalmice în antologia de comentarii alcătuită de Maxim Grecul, păstrată în mss. 116 şi 117 de la Hilandar (jumătatea secolului al XVI-lea), de redacţie rusească.

Crucea apare în antologia de comentarii la Psaltire alcătuită de Nichita al Heracleei (RGB, f. 173.I, nr. 18), manuscris de redacţie bulgară datând din secolul al XIV-lea). Secvenţele psalmice sunt scrise cu chinovar, iar marginal sunt marcate prin cruce. Într-o Psaltire comentată scrisă la Mănăstirea Soloveţki la sfârşitul secolului al XV-lea (RNB, Sol. 1044/1153), crucea – uneori în manieră glagolitică – apare în text, iar marginal este marcat tâlcul prin slovele ѳ҃, ca apoi acestea să fie

[21] Pentru atribuirea acestui Sbornic lui Gavriil Uric, vezi Александр Паскаль, *О рукописном наследии молдавского книжника Гавриила Урика из монастыря Нямц*, în *Istorie și cultură: In honorem academician Andrei Eșanu*, Chișinau, 2018, p. 351.

introduse în text. Această organizare a textului, dar fără cruce, pare a fi fost răspândită în Moldova, căci am înregistrat-o în câteva Psaltiri comentate provenind de la est de Carpaţi, e.g. ms. 613 de la Hilandar şi ms. sl. BAR 527.

Dipla, identică cu cea din *Psaltirea Hurmuzaki* (vezi fig. 2), am înregistrat-o într-o Psaltire care conţine antologia lui Maxim Grecul, datând de la sfârşitul secolului al XVI-a (RGB, f. 98, nr. 523).

În alte Psaltiri, distingerea celor două secvenţe se face numai prin culori, fără alte marcaje. Este cazul unor manuscrise de la Patriarhia de Peć, aflate azi la Biblioteca Naţională a Serbiei (Peć 72 şi Peć 73, secolul al XV-lea) sau al unei Psaltiri ştefaniene păstrate la Morgan Library, nr. 695[22]. Alte manuscrise folosesc chinovarul doar pentru iniţiale, dispunerea textului ajutând la distingerea secţiunilor, cum e cazul Psaltirii lui Branko Mladenović din 1346 (ms. sl. BAR 205).

Aşadar, în Psaltirile comentate dipla sau alt semn se foloseşte pentru a distinge textul psalmic de comentariu, fiind aşezată întotdeauna în dreptul fiecărui rând care conţine o secvenţă psalmică. Nu doar că se facilita astfel lectura unei catene, dar rubricarea înlesnea şi folosirea ei în cult, ştiut fiind că şi Psaltirile cu tâlc au avut destinaţie liturgică[23].

Marcajul din *Psaltirea Hurmuzaki* nu este singular în spaţiul românesc: în primul din cele două exemplare de la BAR ale *Psaltirii slavo-române* din 1577, textul slavon, adică cel relevant într-o comunitate de limbă liturgică slavonă, este încadrat printr-o cruce (uneori glagolitică) şi un spirit, cu scopul evident de a facilita lectura; versiunea românească, adică otveatul, putea fi astfel lăsat mai uşor deoparte. În acest exemplar, începutul secvenţei psalmice corespunde marcajului din ms. Sol. 1044/1153; marcajul final cu spirit, dublu de această dat, apare în ms. Rila 3.

Prezenţa acestor semne ale citării în Psaltirea bilingvă din care a transcris textul românesc copistul *Psaltirii Hurmuzaki* se explică satisfăcător prin practica existentă în Psaltirile comentate, aceea de a delimita secvenţa psalmică prin semne marginale aşezate în dreptul fiecărui rând. În cazul versiunii bilingve, diplele se pare că au marcat fiecare rând care conţinea text românesc. Prin copiere şi revizie, aceste semne nu au mai fost reţinute de copist decât accidental, ceea ce explică prezenţa lor. Credem că aceasta este singura explicaţie posibilă, pe baza a ceea ce se ştie în prezent în această problemă. Prezenţa diplei în *Psaltirea Hurmuzaki*, frecventă în scriptoriile moldoveneşti, poate fi considerată un indiciu suplimentar pentru localizarea acestui manuscris şi a izvodului său în Moldova, care se adaugă la cele deja cunoscute[24].

---

[22] Psaltirea este semnalată de Virgil Cândea, care oferă şi câteva reproduceri din manuscris; vezi *Comori de artă din vremea lui Ştefan cel Mare*, în *Ştefan cel Mare şi Sfânt. Atlet al credinţei creştine*, Suceava, 2004, p. 11–18 şi fig. 19–22.

[23] Pentru această problemă, vezi Catherine MacRobert, *A Missing Link in the Early Tradition of the Church Slavonic Psalter (the Tolstoy, Sluck, Eugenius and Vienna Psalters and MS 34 of the Moscow Synodal Typography)*, în *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, XXXIX, 1993, p. 58.

[24] Vezi Ion Gheţie, *Contribuţii la localizarea psaltirilor româneşti din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice*, Bucureşti, 1982, p. 168–169.

4. CRUCEA DE LA CATISMĂ

De câteva ori apare în *Psaltirea Hurmuzaki* o cruce neagră sau de chinovar. Crucea de chinovar este folosită pentru marcarea catismelor: apare pe f. 39v, marcând începutul catismei 7, şi pe f. 114v, la începutul catismei 19. Este sigur că notează începutul catismelor, iar nu pe cel al psalmilor, întrucât în primul caz numărul psalmului 46 este scris mai jos, iar în celălalt numărul psalmului 134 lipseşte cu totul. Crucea neagră apare în trei cazuri: pe f. 73v marchează începutul Ps. 86. O altă cruce apare pe f. 69v, în dreptul Ps. 80:7: „Se-i asculta menre, se nu fie ție D[u]mnedzeu nou, nice te închinra D[u]mnedz[e]ului celui striinru!”.

Într-o Psaltire comentată rusească de la jumătatea secolului al XVI-lea (RGB, f. 304/I, nr. 86), fiecare secvenţă psalmică este marcată printr-o cruce de chinovar. E vorba de antologia masivă a lui Maxim Grecul, unde fragmentele de comentarii se întind pe mai multe file. Nu este cazul comentariului athanasian, pe care se întemeiază izvodul *Psaltirii Hurmuzaki*, ceea ce ne face să credem că crucea neagră are, cel puţin în cazul Ps. 80:7, rolul de a semnala un pasaj important. Funcţia crucii de a atrage atenţia asupra pasajelor mai importante este destul de bine ilustrată în manuscrise, situaţie întâlnită şi în cel de-al doilea Tetraevanghel moldovenesc menţionat mai sus.

Există şi o altă posibilitate, aceea ca crucea să introducă un comentariu marginal pe care scribul nu l-a mai preluat din izvod. În sprijinul acestei interpretări vine crucea folosită pe f. 38v, la Ps. 44, unde un comentariu marginal slavon este marcat prin acest simbol (v. *infra*).

Ţinând seama că aceste cruci apar în Psaltirile comentate, nu putem exclude cu totul ca în *Psaltirea Hurmuzaki* să facă parte din seria elementelor suplimentare de marcare a textului psalmic specifice catenelor.

5. SEMNE DE PUNCTUAŢIE

O particularitate a *Psaltirii Hurmuzaki* neremarcată până acum este folosirea sporadică a două puncte cu cirtă (⁖). Se ştie că, potrivit tradiţiei bizantine şi slave, psalmii sunt împărţiţi în secvenţe care corespund aproximativ unei jumătăţi din versetul modern. În locul punctului median, Psaltirile slavone mai vechi folosesc câteva puncte, e.g. (⁘), adesea combinate cu cirtă, întrebuinţate în alte cazuri anume pentru grupuri de secvenţe. Atât pentru secvenţe, cât şi pentru grupuri de secvenţe, *Psaltirea Hurmuzaki* foloseşte de obicei punctul median (·), dar uneori şi virgula. Face excepţie Ps. 135, unde fiecare paragraf încheiat prin „că în veaci e mila lui” este urmat de semnul (⁖), care în restul manuscrisului marchează consecvent sfârşitul fiecărui psalm. El apare accidental şi în alte părţi (e.g. Ps. 118:174), ceea ce sugerează că reprezintă resturile unei notaţii care era eliminată de scrib pe parcursul copierii Psaltirii.

Prezenţa în *Psaltirea Hurmuzaki* a două puncte cu cirtă trimite la Psaltirile comentate: în aceste manuscrise, semnul (⁖) se foloseşte la finalul fiecărei secvenţe psalmice sau comentate. În general nu apare în manuscrisele în care secvenţele sunt deosebite prin culoare, cum e cazul Psaltirilor Peć 73 şi Morgan 695. Nu apare nici în ms. 613 de la Mănăstirea Hilandar, unde secvenţele sunt delimitate prin prescurtările ѳ „psalm” şi ѳ҃ „tâlc”. Apare în schimb în ms. 3 de la Rila şi în ms. 119 de la Hilandar, copiat acolo de Visarion, ucenicul mitropolitului Teoctist I al Moldovei, în 1515. Luat singur, semnul poate pur şi simplu să indice că izvodul folosea o punctuaţie foarte veche, în care secvenţele se succed unele sub altele, urmate de simboluri ca (⁖), reprezentând *semne de încheiere* specifice capătului de linie. Coroborând însă cu ceea ce ştim despre *Psaltirea Hurmuzaki*, semnul (⁖) îşi găseşte o explicaţie mai adecvată în practica Psaltirilor comentate de a marca astfel încheierea secvenţelor psalmice şi comentate.

6. NOTE SLAVONE MARGINALE

Psaltirea Hurmuzaki conţine un comentariu scris în dreptul următoarelor cuvinte din Ps. 93:21 (f. 80v): „Viinreadză pre sufletul pravednicul şi sânge nevinovat osândiră”. Citit greşit de editorii *Psaltirii Hurmuzaki*[25], este reprodus corect pentru prima dată de Al. Mareş, care îl şi discută. Redăm în continuare comentariul însoţit de traducerea oferită de cercetătorul menţionat[26]: **сїи ирѡ҃ на іѡ҃а крⷭ҃тл҃ѣ сътвориⷯ҃сѧ** „Acesta este Irod. S-a făcut împotriva lui Ioan Botezătorul”. Al. Mareş observă că însemnarea nu este inspirată de catena athanasiană, ce face referire la iudeii care au vărsat sângele lui Iisus Hristos, însă este scrisă „în spiritul comentariului care însoţeşte versetul respectiv în *Psaltirile cu tâlc*” şi dovedeşte o oarecare cultură teologică a scribului şi cunoştinţe de slavonă. Nu am putut identifica sursa comentariului, dar semnalăm faptul că practica unor asemenea însemnări este destul de răspândită în manuscrisele slavone. Unele sunt formule stereotipice (e.g. mss. 85, 87, 81, 615 de la Hilandar); însă pe o Psaltire slavonă provenind de la Mănăstirea Zograf (NBKM 837), datată la sfârşitul secolului al XV-lea, un român a făcut dese însemnări de lectură legate de mesajul psalmilor, e.g. „Ome, ce cugeţi? Grijaşte Hristos!” (la Ps. 58), „Lucru acoperit dăscoperi-se-va” (la Ps. 37).

O secvenţă neaşteptată, care nu a fost remarcată până în prezent, însoţeşte marginal Ps. 44 (f. 38v), fiind introdusă printr-o cruce: **щца и сн҃а и ст҃го дх҃а.** Ţinând seama de conţinutul ei trinitar, secvenţa nu poate veni din textul psalmilor,

[25] Vezi ed. C. Ciuchindel, Bucureşti, 1979, 80v; ed. I. Gheţie şi M. Teodorescu, Bucureşti, 2005, p. 167, nota 940.

[26] Mareş, *Observaţii*, p. 138.

ci eventual din tâlcul lor. Dacă va fi existat un simbol în text care să facă legătura cu secvenţa marginală, acesta a fost omis de copist. Că face parte din manuscrisul Psaltirii o dovedeşte semnul (:~) de la finalul ei, folosit consecvent în text după titlurile şi la sfârşitul psalmilor. Marginal, nu este notat după comentariul de la 93:21 şi nici după omisiunile curente reluate în afara textului. Apare însă la locul său obişnuit, după titlurile psalmilor, chiar când acestea sunt notate marginal (e.g. Ps. 120).

Singurul loc din Psaltire în care se găseşte această secvenţă este în odele biblice care însoţesc întotdeauna textul psalmic din Psaltirea bizantină. Este vorba de pripeala care înlocuieşte *Slava* din Cântarea a opta, care în *Psaltirea slavo-română* din 1577 este redată astfel: **блѣвимь оца и сн҃а и ст҃го дх҃а** „Blagoslovim Tatăl şi Fiiul şi Sfântul Duh”. Chiar dacă existenţa odelor în traducerea primitivă a Psaltirii a fost pusă sub semnul întrebării de-a lungul timpului, lipsind din manuscrisul Hurmuzaki, absenţa lor dintr-o Psaltire bizantină este de neconceput. Într-adevăr, confruntarea versiunilor româneşti cu originalul slavon ne-a format convingerea că odele s-au aflat în prima versiune românească a Psaltirii, chestiune asupra căreia vom reveni cu altă ocazie. Aşadar, dacă nu este o secvenţă de comentariu şi nici un element liturgic, ea nu poate veni decât din odele biblice prezente în izvod.

O altă secvenţă neaşteptată apare în dreptul cuvintelor „lepădaşi Hristosulu tău” din Ps. 88:39 (f. 76r), unde scribul notează marginal termenul *iubit*, urmat de acelaşi semn de încheiere (**юбитъ** :~). Semnul dovedeşte că secvenţa e preluată din izvod. Psalmul are un conţinut hristologic, iar completarea, care nu se explică prin sursele cunoscute, face ca textul să fie citit: „lepădaşi Hristosulu tău iubit”.

Fără a putea identifica o legătură reală între Psaltirile comentate şi secvenţele de mai sus, ele nu par a fi totuşi străine de tâlcurile psalmilor.

7. MODELUL SLAVON COMENTAT AL PSALTIRII BILINGVE

Relaţia Psaltirilor româneşti cu o catenă athanasiană slavonă de tipul celei conservate în *Psaltirea Mladenović* a fost de multă vreme cunoscută, fiind susţinută de I.-A. Candrea[27] şi argumentată de Al. Mareş[28]. Noi înşine am identificat în Psaltirile româneşti o serie de trăsături proprii catenei athanasiene, care se adaugă concordanţelor dintre acestea şi *Psaltirea de la Belgrad*, sugerând că la baza traducerii a putut sta o Psaltire comentată înmănunchind trăsăturile redacţionale ale celor două versiuni[29]. Prezenţa unui număr de elemente textuale şi

[27] I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, Bucureşti, 1916, p. CXII.

[28] Mareş, *Filiaţia*, p. 223; Mareş, *Originalele*, p. 279–280.

[29] Asupra trăsăturilor originalului traducerii vom reveni într-un alt articol.

paratextuale din catena athanasiană în *Psaltirea Hurmuzaki* arată, cum s-a văzut, că o asemenea versiune însoţea textul românesc din izvodul bilingv şi nu pot fi puse pe seama reviziei. Nu avem niciun motiv să credem că versiunea slavonă de tip athanasian din izvod era diferită de originalul athanasian al traducerii.

Apropierea dintre Psaltirea românescă bilingvă şi Psaltirea slavonă comentată este însă mai mare decât s-a ştiut până în prezent. Comparându-le pe cele două, constatăm că inserarea versiunii auxiliare (i.e. comentariul slavon sau traducerea românească) în textul Psaltirii slavone se face în aceeaşi manieră, fiecare secvenţă slavonă fiind urmată de *tâlcul* sau *otveatul* acesteia. Nu putea fi altfel, întrucât segmentarea textului psalmic nu este arbitrară în tradiţia românească, cum s-a crezut uneori, ci urmează întru totul Psaltirea bizantină, lucru semnalat până acum, după ştiinţa noastră, numai de Al. Mareş[30]. Aceleaşi unităţi textuale sunt despărţite prin punct median sau printr-un semn de încheiere la capăt de linie într-o Psaltire bizantină ca cea a lui Teodor de la Studion din 1066 (BL, ms. 19352) şi, aproape cinci secole mai târziu, în Psaltirile româneşti. Identitatea dintre cele două tipuri de Psaltire se vădeşte şi din numele pe care acestea îl poartă, *Psaltire cu otveat*, aplicat atât Psaltirii slavone însoţite de comentariul athanasian (ms. sl. BAR 205, f. 4v), cât şi Psaltirii bilingve din 1577.

Date fiind aceste aspecte, traducerea românească nu putea să apară în Psaltire independent de comentariul slavon. Tâlcul Psaltirii, constând din comentariul Sfântului Athanasie, a putut la un moment dat să fie înlocuit de traducerea românească a textului psalmic, alcătuindu-se astfel o primă versiune românească bilingvă. Principala obiecţie adusă ipotezei privind existenţa unui prototip bilingv a fost lipsa de concordanţă între versiunea slavonă şi cea românească[31]. Nu s-a luat însă în calcul faptul că Psaltirea slavonă a fost permanent remaniată pe parcursul copierii, pentru a o pune în acord cu Psaltirea athonită standard, cum sugerează prezenţa secvenţei de tип athonit **ꙗвилъ єси** în manuscrisul Hurmuzaki. Ipoteza pare a fi confirmată de faptul că versiunile slavone din textele bilingve au unele trăsături mai vechi decât cele slavone unilingve tipărite de Coresi în 1574 şi 1576, cum am constatat în urma unui scurt sondaj. Apoi, este demn de remarcat că în epoca veche predomină Psaltirea bilingvă, tip care a şi fost dat la tipar de mai multe ori. Întâietatea de care s-a bucurat această versiune stă, cu siguranţă, în funcţia sa de instrument de învăţare a limbii slavone, susţinută de multă vreme şi reafirmată recent de Al. Mareş cu prilejul studierii împrejurărilor în care a fost scrisă *Psaltirea Voroneţeană*[32].

În lumina celor arătate, este firesc să presupunem că cele mai vechi Psaltiri româneşti bilingve urmează întru totul modelul slavon comentat, fapt confirmat în

[30] În recenzia la *Psaltirea slavo-română (1577), în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589*, ed. Stela Toma, Bucureşti, 1976, în LR, XXVII, 1978, nr. 2, p. 209.

[31] Vezi istoricul problemei la Mareş, *Filiaţia*, p. 211.

[32] Alexandru Mareş, *Copistul Psaltirii Voroneţene*, în LR, LXX, 2021, nr. 3–4, p. 505–506 (şi nota 29).

amănunt de confruntarea Psaltirilor bilingve româneşti (e.g. *Psaltirea Voroneţeană*, *Psaltirea slavo-română* din 1577) cu Psaltirile slavone având comentariul intercalat. Nu avem însă niciun indiciu cu privire la dispunerea textului în izvodul *Psaltirii Hurmuzaki*, dar unele presupuneri în această chestiune se pot face pe baza a ceea ce găsim în catenele slavone din epocă.

În Psaltirile comentate consultate am identificat câteva modalităţi de dispunere a textului catenelor, care nu sunt urmate sistematic de scribi. Un tip foarte vechi este cel care prezintă secvenţele psalmice şi comentate una sub alta, uneori fiind scrise chiar una în continuarea celeilalte, cu toate că linia era lăsată în general liberă după încheierea secvenţei; cele două se diferenţiază prin dimensiunea literei, mai mică în comentariu, cum întâlnim în *Psaltirile Pogodin* (RNB, Pog. 8), din secolul al XIII-lea, şi *Mladenović* (vezi fig. 3), sau folosesc aceeaşi literă, ca în *Psaltirea Tolstoi* (RNB, F.п.I.23), din secolele XI–XII. Din această serie face parte şi ms. sl. BAR 355 (secolul al XV-lea), provenit de la Bistriţa Vâlcii, care pare a oscila între slova normală şi cea redusă în comentariu. Un alt tip este cel reprezentat de *Psaltirea de la Bologna*[33] (secolul al XIII-lea), în care textul psalmic şi comentariul aferent sunt aşezate pe două coloane distincte, tâlcul fiind scris cu literă mai mică. Acest tip este atestat şi mai târziu, în *Psaltirea de la Cetinje* (*NSB*, nr. 3349), datând de la începutul secolului al XV-lea.

Intercalarea secvenţelor psalmice şi comentate, realizată doar accidental în epocile mai vechi, este normă în secolele al XV-lea şi al XVI-lea. Secvențele psalmice și tâlcul lor sunt scrise succesiv, una în continuarea celeilalte, delimitate printr-un semn oarecare şi, eventual, prin iniţiale de chinovar sau culori. Întregul text poate fi dispus pe o singură coloană, cum sunt cele mai multe Psaltiri (vezi fig. 4), e.g. *Peć 72*, *Peć 73*, *Rila 3*, *Morgan 695*, *Hilandar 613* – ultimele două fiind moldovenești, sau pe două coloane, e.g. *Hilandar* 119. Uneori se practică marcarea suplimentară a textului psalmic printr-un simbol aşezat marginal, în dreptul fiecărui rând, cum s-a văzut mai sus. Cele mai frecvente în epocă par a fi Psaltirile cu tâlcul intercalat, în culori diferite. Folosirea aceleiași culori obligă la o marcare suplimentară, cum întâlnim în ms. 3 de la Rila, în Psaltirea Egorov 523 și cum trebuie să fi fost în manuscrisul din care provin diplele prezente în *Psaltirea Hurmuzaki*.

Înfăţişarea tuturor Psaltirilor bilingve slavo-române corespunde tipului predominant în epocă al Psaltirii slavone comentate, care este cel cu tâlcul intercalat. Ne-am aştepta ca la fel să stea lucrurile şi în izvodul *Psaltirii Hurmuzaki*.

Încercând să explice mecanismul prin care un număr semnificativ de elementele slavone din izvod sunt preluate în *Psaltirea Hurmuzaki*, Al. Mareş[34] face unele precizări cu privire la modul de dispunere a textului bilingv. După

[33] Vezi ediţia facsimilată: И. Дуйчев, *Болонски псалтир: български книжовен паметник от XIII век*, София, 1968.

[34] Mareş, *Filiaţia*, p. 224–227.

domnia-sa, cele două versiuni din izvod erau aşezate interliniar, căci numai această dispunere a lor putea produce un număr atât de mare de interferenţe lingvistice prin alunecarea privirii copistului de la o versiune la alta. Cu ocazia discutării elementelor slavone din *Psaltirea Hurmuzaki*, Candrea invocase acelaşi mecanism, fără însă a presupune numaidecât vecinătatea celor două versiuni: pe parcursul traducerii (cum socotea Candrea), scribul reproducea din greşeală secvenţa slavonă pe care o avea în faţa ochilor, eliminată ulterior şi înlocuită cu echivalentul românesc.

Ipoteza existenţei unei Psaltiri slavone cu traducere românească interliniară, propusă de Al. Mareş, poate părea surprinzătoare, întrucât nu se cunoaşte nicio asemenea Psaltire în epocă. Singurele versiuni cu traducere interliniară pe care le cunoaştem în regiune sunt o Psaltire greco-slavonă şi una slavo-greco-polonă, ambele târzii, datând din secolul al XVII-lea şi provenind din Lavra Sfântului Serghie (RGB, f. 173.I, nr. 8 şi nr. 10). Însă modelul propus de domnia-sa nu este cu mult diferit de tipul mai vechi de Psaltire slavonă, atestat la noi în *Psaltirea Mladenović* şi ms. sl. BAR 355 de la Biblioteca Academiei Române, unde textul psalmic şi tâlcul aferent sunt date pe linii diferite, unele sub altele, cu slovă normală sau redusă. Ţinând seama de faptul că *Psaltirea Hurmuzaki* este un manuscris cu model mai vechi, nu este exclus ca tocmai aceasta să fi fost dispunerea celor două versiuni în izvod. Liniile succesive de text psalmic slavonesc şi românesc ar putea explica satisfăcător transferul elementelor slave în *Psaltirea Hurmuzaki*. Însă nici acest lucru nu este absolut necesar, având în vedere că scribul copiază textul românesc din izvod şi în acelaşi timp îl confruntă cu două versiuni slavone, una aflată în izvod şi cealaltă într-un manuscris de control de redacţie athonită, schimbarea de cod favorizând asemenea contaminări.

CONCLUZII

Am arătat, în cele de mai sus, că în izvodul bilingv al *Psaltirii Hurmuzaki* se afla o Psaltire slavonă din seria Comentariului Sfântului Athanasie la Psaltire. *Psaltirea Hurmuzaki* păstrează secvenţe slavone din aceasta şi urme de rubricare şi punctuaţie specifice catenelor la Psaltire. Nu vedem niciun motiv să presupunem că această versiune era diferită de Psaltirea arhaică ale cărei urme se găsesc pretutindeni în Psaltirile româneşti din secolul al XVI-lea. Aşadar, în versiunea slavonă din izvodul bilingv al *Psaltirii Hurmuzaki* ne aflăm în faţa originalului traducerii Psaltirii româneşti. Identitatea dintre Psaltirea comentată slavonă şi cea bilingvă permite ipoteza că prima a servit drept model în apariţia versiunii cu traducere românească. Otveatul românesc a venit, aşadar, să înlocuiască otveatul slavon, ceea ce oferă o nouă perspectivă asupra împrejurărilor în care a apărut cel mai vechi text românesc.

THE BILINGUAL ANTIGRAPH OF THE *HURMUZAKI PSALTER*

(Abstract)

The oldest Romanian text, *Hurmuzaki Psalter* (ca. 1491–1516), was copied from a bilingual Slavic-Romanian antigraph, from which the scribe carelessly took several textual and paratextual elements. The present article analyzes these elements, showing that they belong to the Athanasian catena on Psalms: Slavonic words and comments on the title; rubrication elements, punctuation, marginal notes. The arrangement of the sequences of psalms and commentaries seems to have been one below the other, as in the Branko Mladenović Psalter, or alternatively, as the most common type of Slavic catena on Psalms. The conclusion is that the Old Church Slavonic catena on Psalms was not only the source of the translation, but also the model for composing the first Romanian bilingual version.

Cuvinte-cheie: Psaltirile rotacizante, texte bilingve, cel mai vechi text românesc, rubricare, Psaltire comentată.

Keywords: Rhotic Psalters, Bilingual Texts, Earliest Romanian Text, Rubrication, Catena on Psalms.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
din Iaşi, B-dul Carol I, nr. 11
iosif.camara@uaic.ro

ANEXĂ

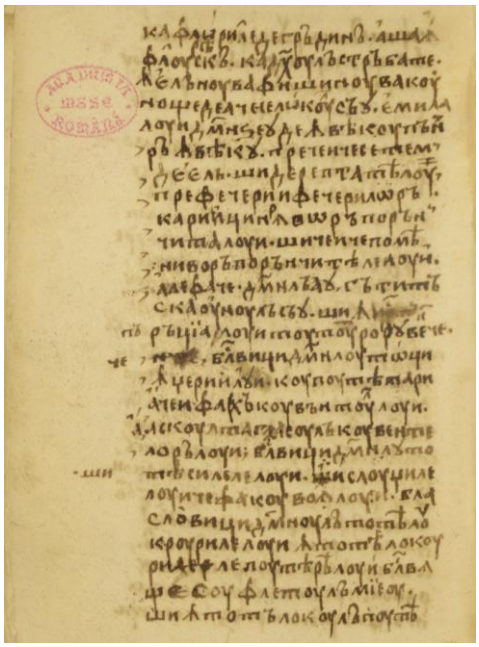

Fig. 1. Dipla în PH, 85v

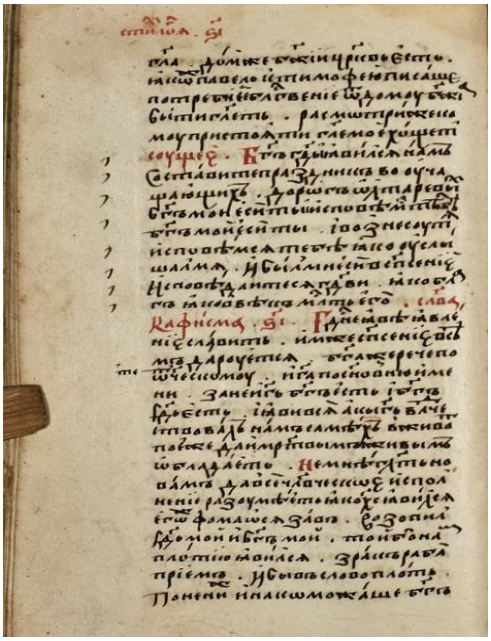

Fig. 2. Dipla în ms. RGB, , f. 98, nr. 523

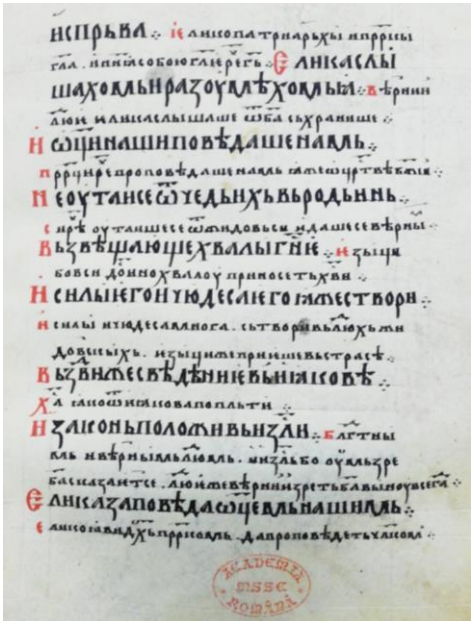

Fig. 3. Ms. sl. BAR 205 (Mladenović)

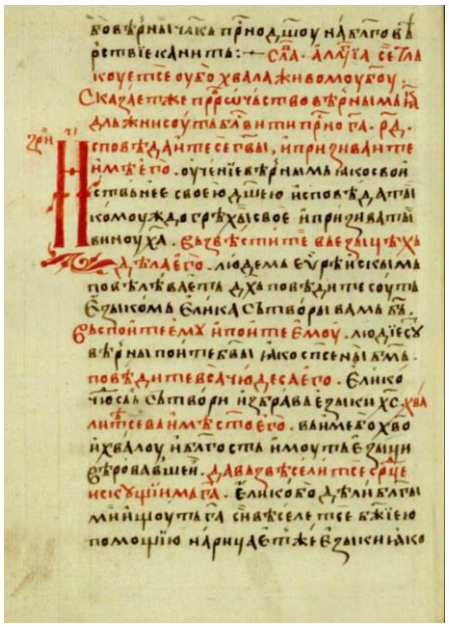

Fig. 4. Ms. Peć 73

Cristina-Ioana Dima

ELEMENTE LEXICALE INEDITE ÎN PRIMA TIPĂRITURĂ A MITROPOLITULUI DOSOFTEI[1]

Volumul pe care îl avem în vedere în studiul de față a fost conceput, tradus și tipărit de mitropolitul Dosoftei la Uniev în 1673. El este citat mai ales sub numele de *Acatistul Maicii Domnului* și a fost cercetat destul de sporadic. Primele două texte pe care le conține, *Acatistul* și *Paraclisul Maicii Domnului* sunt ceva mai bine cunoscute mai ales datorită articolului Marianei Costinescu, *Versiuni din secolul al XVII-lea al* ***Acatistului*** *și* ***Paraclisului Precistii***, apărut în 1974, în *Studii de limbă literară și filologie* (vol. III), unde autoarea le analizează prin comparație cu alte traduceri. Opusculul tipărit în 1673 are doar 48 de file și este intitulat: ***пречєстныи акаѳістъ и молєбенъ прєс҃тѣи бци канон воскр҃енъ и прочїѧ сп҃телныѧ молбы къ г҃ѣ и҃шмѹ ік҃ хр҃тѹ***[2]. În fapt, acest titlu nu corespunde cu totul conținutului cărții, care cuprinde următoarele șapte texte :

1. Acatistul Precistii Bogorodiţii f. 2^{r}–13^{r}
2. Canonul Precistii Bogorodiţii f. 13^{v}–21^{r}
3. Paraclisul Precistii Bogorodiţii 21^{v}–29^{r}
4. Canon din sâmbata Paştilor 29^{v}–39^{v}
5. Canon la toţi svinţii de paraclis 40^{r}–47^{v}
6. Molitva lui *sti* Ioan Zlatoust 48^{r}
7. Molitva lui *sti* Simeon Metafrast 48^{r}

Pregătind o ediție a acestei cărți, am identificat o serie de nouăsprezece cuvinte care nu apar deloc sau apar doar cu alte sensuri în dicționarele limbii române. Le prezentăm în continuare.

1. Cârmăci (a ~) (vb.) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiţii*: „Ficioară, Svinția ta să mă cârmăcești cătră liniștea ta” (22^{v}).
Adjectivul provenit din participiu, *cârmăcit*, apare tot la Dosoftei, în *Viața și petreacerea svinților* 50/2. Verbul, cu sensul „a conduce spre” își are aici prima și, se pare, singura atestare cunoscută până acum.

[1] Această lucrare este finanțată printr-un grant al Ministerului Educației și Cercetării din România, CNCS –UEFISCDI, proiect nr. PN-III-P4-ID-PCE-2020-0995, în cadrul PNCDI III, *Cele mai vechi versiuni românești manuscrise și tipărite ale Imnului Acatist (sec. XVII). Istoria unei scrieri liturgice între text și imagine.*

[2] Sl., în trad.: „*Acatistul Precistii* și *Rugăciunea Precistii Născătoare de Dumnezeu*, *Canonul Învierii* și celelalte rugăciuni mântuitoare către Domnul nostru Isus Hristos”.

2. Ciumilitor (s.m.) apare în *Acatistul Precistii Bogorodiţii*: „Ciumilitorii cei cu multe răspunsuri vede/mu-i ca peștii muț de tine lui Dumnedzău Născătoare, că nu pot gâci a dzâce cum rămâi ficioară și biruiș a naște (10^{v}–11^{r}).

Cuvântul este atestat în dicționare cu sensurile „persoană care dă cuiva spre dezlegare cimilituri”, „persoană care dezleagă cimilituri”, „persoană care se exprimă printr-o cimilitură”. În textul mitropolitului Dosoftei este folosit cu un sens aparte, pe care dicționarele nu îl consemnează, anume acela de „filosof”. Sensul este ușor de înțeles prin prisma culturii vechi în care filosofii erau considerați persoane care trebuia să răspundă feluritelor întrebări încuietoare, așa cum putem observa din cărți populare precum *Esopia* sau *Archirie și Anadan*[3] unde filosoful este pus în situația de a face față unor concursuri de ghicitori, care, uneori, decideau soarta împărățiilor: „Într-acele vremi, având împărații pace între dânșii, trimitea gâcitori filosofești unul la altul, pentru ca să-ș petreacă. Deci, ceia ce dezlega, luoa dajde de la ceiia ce le trimitea gâcitori. Iară ceiia ce nu le dezlega gâcitorile, ei da dajde așijderea”[4].

3. Credzut (adj. provenit din participiu) apare în *Canonul Precistii Bogorodiţii*: „Ascunsă taină și îngerilor neștiută, lui Gavriil fu credzută” (20^{r}).

Este un cuvânt întrebuințat de către Dosoftei aici cu un sens pe care dicționarele noastre nu îl consemnează: „încredințat, dat cu încredere”.

4. Gârbitură (s.f.) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiţii*: „a năpăștilor gloată dezlegând, și gârbiturile dracilor izgonind” (24^{v}).

Verbul de la care s-a format substantivul avut în vedere, *a gârbi* „a năvăli prin surprindere asupra cuiva, a năpădi, a se ține scai de cineva”, a fost folosit pentru prima dată tot de Dosoftei în *Viața și petreacerea svinților* și este înregistrat în dicționarele limbii române cu etimologie necunoscută. În textul de față, termenul are sensul de „năvălire” sau „năpădire”.

5. Hoarbă (s.f.) apare în mai mult contexte. Prima oară, el este folosit de mitropolit ca variantă a lui *vorbă* (așa cum se regăsește și în *Dicționarul limbii române*) în *Acatistul Precistii Bogorodiţii*, în expresia *a face ~ cu* „a comunica, a-și vorbi”: „Bucură-te că ceale pemintești fac hoarbă cu ceriurile” (7^{v}).

Pare însă că Dosoftei îi atribuie uneori un sens aparte, destul de greu de precizat, poate prin contaminare cu substantivele *hoardă* sau *horă* implicând ideea de „ceată, adunare” sau chiar „horă” în *Canonul Maicii Domnului*: „Pre-ai tăi de cântec cuvântetori Născătoarea lui Dumnedzău, carea eșt viu și neputred izvor, hoarbă ce ș-au adunat sufletească să o-ntărești și

[3] *Archirile și Anadan*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Magdalena Georgescu, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, coord.: Ion Gheție și Alexandru Mareș, vol. II, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 1997.

[4] *Viața lui Esop*, ediție și studiu critic de Violeta Barbu, București, Editura Minerva, 1999, p. 202.

la dumnedzăiască slava ta de cununa slăvii să-i spodobească" (14ᵛ)[5]. În prima traducere românească a *Canonului Maicii Domnului*, de la jumătatea secolului al XVII-lea[6], respectivele versuri sunt redate în două variante astfel: „Ai tăi făcători de cântare, Născătoarea lui Dumnezeu, / ceaea ce ești izvorul viu și neputred, dantu spre sine să împreunară 2. să feaceră sufletește-i întăreaște (ms. rom. 170 BAR, 196ᵛ–197ʳ).

De asemenea, cu un sens ambiguu, care oscilează între acela de „mulțime" și acela de „horă, dans" îl regăsim între versurile aceluiași *Canon al Maicii Domnului*: „Tot peminteanul să gioace cu Duhul străluminat și să rădice hoarbă[7] firea cugetelor ce nu-s din lucru" (19ʳ)[8]. În prima versiune românească a imnului (la care am făcut deja referire), ambiguitatea se remarcă la nivelul variantelor de traducere: „Toți pementeanii ceia ce-s născuți ca-s gioace cu suflet luminat 2. toți ceia ce-s născuți pre pă<mânt> și ca-s prăznuiască cu firea ceatele îngerești" (ms. rom. 170 BAR, 215ʳ).

6. **Meni (a se~)** (vb.) apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*, „iată că-ntru cei morț să meneaște carele întru cei de sus petreace și în groapă mică să culcă" (34ʳ).

   Este un verb pe care *Dicționarul limbii române* îl înregistrează cu mai multe înțelesuri: „1. a rosti, a se pomeni numele cuiva; 2. a considera că; 3. a lua în considerare; 4. a prevesti etc." Etimonul verbului este cuvântul **мѣнити**[9], care are ca sens de bază, *memorare*. Dar verbul slavon are și un omonim, care înseamnă, conform aceluiași dicționar, *mutare* („a schimba, a modifica". Credem că Dosoftei folosește acest al doilea termen slavon, traducându-l cu o formă pe care o știa deja, refăcând astfel în limba română perechea de omonime. Sensul verbului aici este „se schimbă, se preface (precum cei morți)".

7. **Neadevăsât** (adj.) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „că de-a vindecărilor ne-mputânat te știu vistearіu nefura*t* și neadevăsât" (23ʳ).

   Termenul este creația lui Dosoftei de la verbul *a adevăsi* înregistrat cu sensul „a cheltui". Ca derivat cu prefixul *ne-*, cuvântul nu este cuprins în dicționarele limbii române.

---

[5] Poate fi utilă și comparația cu traducerea actuală a secvenței imnice, de aceea o redăm aici: „Pe-ai tăi cântăreți, Născătoare de Dumnezeu, izvorul cel viu și îndestulat, care s-au împreunat ceată duhovnicească, întărește-i" (*Ceaslov, Ediția a doua, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă*, București, 1973, p. 298).

[6] Pentru detalii privind caracteristicile și versiunile primei traduceri în românește a *Imnului Acatist*, *Canonului Maicii Domnului* și a *Paraclisului Maicii Domnului*, vezi aticolul Daniar Mutalâp, Emanuela Timotin, *Cele mai vechi versiuni românești ale* ***Imnului Acatist****. Manuscrise și copiști*, în *Limba română*, nr. 1/2021, p. 91–110.

[7] Scris: **гχѳарвъ**.

[8] Versiunea contemporană nouă a traducerii este următoarea: „Tot neamul pământesc să sălteze cu duhul, fiind luminat și să prăznuiască firea minților celor fără de trup" (*Ceaslov*, ed. cit., p. 318).

[9] Franz von Miklosich, *Lexicon Paleoslovenico-Graeco-Latinum emendatum auctum*, Scientia Verlag Aalen, 1963 (în continuare, Miklosich, *Lexicon*), *s.v.*

8. Nedestoinc (adj.) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „Nu vo*m* tăcea nice dănăoară Născătoarea lui Dumnedzău puterile tale grăindu-le, că noi, nește nedestoinici, de n-ai dvori rugându-te pentru noi, cine ne-ar izbăvi de la atâtea nevoi” (21^{v}).

Cuvântul nu este de găsit în dicționare, fiind și el un construct al mitropolitului prin prefixarea adjectivului *destoinic*, comun în limba veche încă din secolul al XVI-lea, cu sensul de: „demn de, căruia i se cuvine ceva”. Sensul derivatului este, evident, opusul acestuia: „care nu este demn, căruia nu i se cuvine ceva”.

9. Nepățit (adj.) apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „că săvai că și pățî a ta trupască ființă ce Dumnedzăirea nepățâtă rămasă” (33^{r}). În *Dicționarul limbii române* el este înregistrat prima oară în 1825, în lucrarea *Lesicon romanesc-latinesc-unguresc-nemțesc, care de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani s-au lucrat*, însă cu sensul „fără experiență”. În textul de față, el este o construcție a mitropolitului și este folosit cu o semnificație ceva mai bine precizată, „care nu a pătimit, care nu a suferit chinuri”.

10. Nescăpătat (adj.) apare în *Acatistul Precistii Bogorodiții*: „Bucură-te, stealii nescăpătate Maică” (8^{r}).

Este un cuvânt pe care dicționarele noastre nu îl înregistrează. În fapt, el este un derivat de la un adjectivul *scăpătat* pe care îl găsim pentru prima oară în culegerea de *Vieți ale sfinților* tradusă și tipărită de Dosoftei cu sensul de „apus (ca moment al zilei), asfințit”. Prin urmare, înțelesul cuvântului este „neapus, care nu a asfințit”.

11. Otrocoviță (s.f.) apare în *Canon din sâmbăta Paștilo*r: „Cu valur de mare ce-au ascuns pre-atuncea pre gonaciul muncitoriul supt țarnă l-ascunsără a spăsâțâlor Ficioară, ce noi ca otrocovițele Domnului să-i cântăm[10] slăvit ce să proslăvi”(29^{v}).

Este un termen folosit doar de mitropolitul Dosoftei, fiind împrumutat din slavonă. Un cuvânt din aceeași familie lexicală este folosit în *Acatistul Maicii Domnului* cu sensul său din slavonă „copil”, în contextul: „Vădzură otrocii haldeilor pre mânule de ficioară pre cela ce-au zidit cu mâna pre oamenii” (8^{r}). Semnalăm aici că *Dicționarul limbii romîne* și *Micul dicționar academic* îl înregistrează în mod greșit cu sensul „mucenic”, cu care ar apărea în *Cazania* lui Varlaam, în contextul „cei trei otroci cu credința stinsără cuptoriul cel de foc” (231^{r})[11]. În fapt, citatul invocat de autorii dicționarului se referă la „cei trei otroci” din Babilon, adică la cei trei copii crescuți la curtea regelui Nabucodonosor, care au fost aruncați în cuptorul de foc și nu au murit.

[10] Scris: ⱪⷭⷩⷮⷣⷨ.

[11] În *Dicționarul limbii române* și în *Micul dicționar academic* este citată ediția lui J. Byck a *Cazaniei* din 1643 București (Ediținea Academiei, 1943), unde citatul se află la p. 166.

12. Poditor (s.m.) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „Cămării ceriului poditoriule Doamne” (22^{v}).

Este un cuvânt neînregistrat în dicționarele limbii române, derivat cu sufixul *-tor* de la verbul *a podi* (întâlnit prima dată la Dosoftei în *Viața și petreacerea svinților*, 73^{v}). Aici el înseamnă „cel care ai ridicat pod deasupra cămării cerului”[12].

13. Pogorăciunea (s.f.) apare în *Acatistul Precistii Bogorodiții*: „că pogorăciunea dumnedzăiască nu fu mutare de loc” (10^{r}).

Este unul dintre derivatele specifice lui Dosoftei, care nu a fost consemnat ca atare în dicționarele limbii române. A fost format de la verbul *a pogorî* cu sufixul *-ciune (-ăciune)*, bine atestat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în cuvinte precum *iertăciune, întrebăciune, pângăriciune* etc.[13]. El înseamnă „coborâre, întrupare”.

14. Răzrumpe (a ~) (vb.) apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „cu sabie de voia rea mă răzrump cumplit” (35^{r}).

Cuvântul nu a fost înregistrat în dicționare până acum. Este folosit cu sensul: „mă chinuiesc”. Probabil este o traducere și un calc parțial ale verbului slavon **растати**[14], cu sensul *discedere* („a se împrăștia, a se desface”).

15. Sărcinat (adj. provenit din participiu) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „Sărcinaț de păcate” (28^{v}).

Ca verb, este consemnat de *Dicționarul limbii române* în opera lui Ion Budai-Deleanu, unde are sensul *„a însărcina”*. Dosoftei îl folosește cu înțelesul „împovărați”.

16. Sâmbeti (a~) (vb.), **Sâmbetia** (s.f.) apar în *Canon din sîmbăta Paștilor*: „Împăratul veacilor cu chinul au săvârșit socoteala, în mormânt sâmbetește, noaă dăruind Sâmbetia cea noaă” (35^{v}).

Verbul este probabil o traducere a lui **сѫботьствовати**[15], care înseamnă *sabbatizare*. Prin urmare, *a sâmbeti* înseamnă „a petrece Sabatul”, ceea ce face ca *Sâmbetia*, din același context, să aibă înțelesul de „sărbătorarea Sâmbetei, Sabatul”. Niciunul dintre aceste cuvinte nu este atestat în dicționare.

17. Statnic (adj.) apare în *Canonul Precistii Bogorodiții*: „Morțâi pentru tine să învie, că viața cea statnică ai născut” (18^{v}). Cuvântul, derivat de la substantivul *stat* „oprire, întrerupere, contenire, ședere, rămânere în timp”[16] cu sufixul *-nic*[17], este o construcție care nu a fost înregistrată până

[12] În traducerea contemporană, secvența apare astfel: „Cel ce ai zidit cele de deasupra crugului ceresc”, în *Ceaslov*, ediția a doua, București, Institutul Biblic și de Misiune, 1993, p. 572.

[13] Mirela Teodorescu, *Formarea cuvintelor*, în *op. cit.*, p. 423.

[14] Miklosich, *Lexicon*, s.v.

[15] Miklosich, *Lexicon*, s.v.

[16] Substantivul a fost înregistrat ca atare pentru prima oară la Dimitrie Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, f. 141, conform DLR s.v. *stat*^{2}.

[17] După cum arată Mirela Teodorescu în *Formarea cuvintelor* (ed. cit., p. 426–427), sufixul *-nic* se aplică substantivelor sau adjectivelor provenite din substantive, de aceea nu se poate lua în considerare verbul *a sta* ca rădăcină pentru derivatul de față.

acum de dicționarele limbii române. Dosoftei îl folosește cu sensul „veșnic, fără sfârșit”.

18. Șituri de-ntăritură (expr.) apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „pre Svinția ta ce-ai născut șituri de-ntăritură și ușe de pocăință, cărora îț strigă, te-au arătat” (26^{v}).

Ca atare, cuvântul *șit* nu apare în dicționare decât ca formă pentru *șut*[5] „durata unei zile de muncă în mină”, evident fără vreo legătură cu contextul de față. El ar putea fi totuși o variantă, neînregistrată până acum, a lui *șut*[7], care, în Chestionarele pentru *Atlasul lingvistic român* are sensul de: „capătul crestat al stâlpilor unei case țărănești”. Probabil, în trecut, el avea sensul de „stâlp al unei case care susține o grindă”, sau cel puțin așa îl înțelegea Dosoftei.

19. Ursâtură (s.f.) apare în *Acatistul Precistii Bogorodiții* „vâlhovnicii să-nturnară la Vavilon deaca ț-au împlutu-ț ursâtura” (8^{v}).

Este, de asemenea, un termen interesant și neînregistrat cu această formă în dicționarele limbii române. Cu sens și formă asemănătoare, dar atestat mult mai târziu, în 1835, apare în *Dicționarul limbii române* termenul *ursitoare*[3] „destin, soartă”, în contextul „Nouă ani dacă trecea, ursitoarea se-mplinea” (Gherasim Gorjan *Halima și alte povestiri mithologhicești arabești*, vol. II, 69/21).

Verbul de la care se formează cuvântul derivat *ursâtură*, *a ursi*, este, la rândul său, folosit pentru prima oară de Dosoftei în culegerea sa de vieți de sfinți. Tot acolo, găsim probabil singura atestare a unui alt derivat al aceleiași familii *ursăciune*, cu un sens apropiat de cel pe care îl avem în vedere: „Și ieșind dintr-apă, fără leac de putoare, zbură în văzduh atâta de sus, cât nu să vedea. Și aceasta au fost chip și *ursăciune* ce vrea să îzbândească a doa dzî [subl. n.]” (52^{r}).

În textul modern, secvența corespunzătoare din *Imnul Acatist* este tradusă prin „s-au întors în Vavilon, săvârșind proorocia Ta”[18]. Credem că traducerea lui Dosoftei propune o nuanțare a noțiunii. În vechile versiuni grecești, în acest context găsim termenul *χρησμόν* (réponse d’un oracle[19]), iar în latină, *oracula*[20]. Este evident că pentru rafinatul traducător din secolul al XVII-lea există diferențe între diferite tipuri de prevestiri: cele manifestate prin semne sau vise (*ursăciuni*), oracolele care aparțineau culturilor non-iudaice (*ursâturi*) și prorocirile veterotestamentare.

---

[18] *Acatistul Buneivestiri*, în *Ceaslov*, p. 306.

[19] *Abrégé du dictionnaire Grec-Français* par M.A.Bailly, neuvième édition, Paris, Librairie Hachette, s.v. *χρησμός*.

[20] Pentru cei doi termeni am folosit edițiile grecească și latinească din Fortunato Malaspina, *L’ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ. Icona del mistero di Cristo e della Chiesa nella Semprevergine Madre de Dio*, Ignatianum-Messina, Instituto Superiore Scienze Umane e Religiose, p. 49, respectiv, 66.

De asemenea, semnalăm o serie de cuvinte care au fost consemnate de dicționarele limbii române avându-și prima atestare la Dosoftei în lucrări mai târzii decât cartea ce face obiectul analizei de față, de obicei în *Viața și petreacerea svinților*. Ele trebuie pur și simplu înregistrate în noile ediții ale dicționarelor limbii române cu această primă atestare din 1673. Adăugăm în continuare o listă a lor, împreună cu sensurile și contextele în care apar.

1. **Brudatic** (adj.) „tânăr, copilăros" apare în *Canonul tuturor svinților*: „Mărturisescu-mă ție, Părinte, Domnul Ceriului ș-a Pământului, că le-ai ascuns aceastea de cătră cei înțălepț și măiestri și le-ai descoperit brudaticilor, ei, Părinte, că așea fu bună vrearea înanintea ta" (47^{v}).
2. **Bulci** (s.n.) [variantă a lui *bâlci*] „serbare bisericească aniversară, hram", apare în *Canonul Maicii Domnului*: „cinstind svințitul bulci a Născătoarei lui Dumnedzău" (19^{r}).
3. **Cinsteș** (adj.) este o formă a participiului *cinstit*, aici cu sensul „frumos la înfățișare, mândru", apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „ucenicul tău, Cuvântule, cel tăinuit cinsteșul cu chipul, sfeatnic" (31^{r}).
4. **Hălădui (a ~)** (vb.) „ a scăpa" apare în *Canon din sâmbăta Paștilor* „În streina ta naștere de durori hălăduind" (35^{r}).
5. **Începătornic** (adj.) „începător" apare în *Canon din sâmbăta Paștilor* „tu puindu-te în mormânt, cu putearnica și viață-ncepătornica palmă, a morțâi încuitor ai răsâpit" (33^{r}).
6. **Mântuitornică** (adj.) „mântuitoare" apare în *Canonul Precistii Bogorodiții*: „Vin la dânsă de te pogori miluind zidirea ta cei bătută cu război de râhna pizmașului și oprită-n robiia necuratului și cu frâmseața cea dintâi pierdută și a ta mântuitornică așteptând pugorâre" (20^{v}).
7. **Mișelință**[21] (s.f.) „josnicie, ticăloșie" apare în *Acatistul Precistii Bogorodiții*: „acmu veni la cei de gios pentru covârșitoare milă de bună inemă meserătate luând alunicării noastre și mișelința lui Adam rădicând" (4^{r}).
8. **Năsălie** (s.f.) „suport de lemn pe care se așează sicriul pentru a fi transportat" apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „Iară după încungiuratul besearicii, punem aerul pre năsălie" (36^{v}).
9. **Războlit** (adj.) „bolnav" apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „În pat acmu războlit dzac gios și nu iaste ișteałenie trupului mieu" (24^{v}).
10. **Prorocestvui (a ~)** (vb.) „a proroci" apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „eu stătuiu a prorocestvui" (38^{r}).
11. **Tupila (a ~)** (vb.) „a ascunde" apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „acest strein, ce n-are unde capul să-ș tupile" (36^{v}).

[21] Cuvântul a fost înregistrat ca atare în *Dicționarul limbii române*, dar în mod indirect, prin publicația lui B. P. Hasdeu, *Columna lui Traian*, I, nr. 10, 4/3. Credem că el ar trebui citat direct din textul mitropolitului Dosoftei.

În fine, consemnăm aici două cuvinte a căror primă atestare lucrările lexicografice o plasează ulterior cărții de rugăciuni a mitropolitului Dosoftei, în scrierile altor autori:

1. **Adăosătură**[22] (s.f.) „adăugire" apare în *Paraclisul Precistii Bogorodiții*: „a chinurilor mă turbură adăosături" (22^{v}).
2. **Prochimen**[23] (s.n.) „versete din psalmi care se cântă înainte de a citi un pasaj din Biblie sau înainte de o rugăciune ori o cântare" apare în *Canon din sâmbăta Paștilor*: „Prochimen Glas 4" (37^{r}).

Din simpla analiză a lexicului acestei cărți se poate observa cât de atent era mitropolitul în alegerea potrivită a termenilor. O parte dintre cuvintele pe care le folosea conțin sugestii poetice la fel cu întreaga sa operă.

ELEMENTES LEXICALES INEDITES DANS LA PREMIERE ŒUVRE IMPRIMEE DU METROPOLITE DOSOFTEI

(Résumé)

Notre analyse a comme point de départ un petit livre de 48 files, imprimé à Uniev en 1673 par le métropolite de la Moldavie, Dosoftei, celui qui a fait aussi la traduction des sept textes qu'il contient. Ce volume n'a pas bénéficié d'une très importante attention de la part des chercheurs. En préparant une édition de cet opuscule, nous avons identifié 19 mots utilisés par le traducteur qui ne sont pas enrégistrés dans les dictionnaires de la langue roumaine. À ceux-ci on a ajouté 13 qui ont été enrégistrés avec des attestations à un moment ultérieur à 1673.

Mots-clés : métropolite Dosoftei, XVIIème siècle, première attestation, traduction, dictionnaire.

Cuvinte-cheie: mitropolitul Dosoftei, secolul al XVII-lea, prima atestare, traducere, dicționar.

Universitatea din București,
Strada Edgar Quinet, nr. 5
cristinaioana.dima@gmail.com

[22] *Dicționarul limbii române* îl înregistrează prima oară în 1689, la Ioan Zoba din Vinț.
[23] *Dicționarul limbii române* îl înregistrează prima oară în 1715.

Florica Dimitrescu

DIN LEXICUL ACTUAL AL „OCUPAȚIILOR PROFESIONALE”

Pentru colegul Gheorghe Chivu,
în semn de prețuire, cu un cald „La mulți ani!”

Terminologia p r o f e s i u n i l o r i-a atras cam de la mijlocul secolului trecut pe cercetători, dintre care, printre primii, s-a aflat regretata colegă de an Constantina (Dina) Căplescu; aceasta, după ce a terminat Secția de franceză a Facultății de Litere din București, a lucrat încă de la înființare, din anul 1950, la Institutul de Lingvistică din București și a publicat în revista *Limba română*, VII, nr. 1, 1959, un articol intitulat *Pentru studierea vocabularului meseriilor*. Dar adevăratul „impuls” pentru acest sector lexical important l-a dat colega noastră de catedră Angela Bidu-Vrănceanu, care s-a ocupat de el în mod repetat.

Între timp, m-am preocupat și eu, constant, atât în limba veche, cât și în limba de astăzi, de domeniul vast al „ocupațiilor” – interesante prin continua extindere și diversitatea lor extraordinară – într-o serie de articole precum cele aflate în *Bibliografia* acestui articol. În cercetarea de față, dedicată colegului Gheorghe Chivu, mă voi ocupa de faza actuală a lexicului limbii române, gândindu-mă că acum exact treizeci de ani, atras de „neologismele vechi” ale românei, domnia-sa le-a tratat în excelentul *Dicționar al împrumuturilor latino-romanice în limba română veche*, scris în colaborare cu Emanuela Buză și cu regretata Alexandra Roman Moraru, București, 1992. De data aceasta, în contrapondere, în articolul prezent mă voi apleca asupra materialului excerptat de mine din p r e s ă , în ultima fază a lexicului românesc și anume în răstimpul anilor de pandemie. Conform Organizației Medicale a Sănătății, această nefericită perioadă, care a zguduit din temelii viața întregii planete, s-a încheiat la 8 martie a.c., dar pentru subiectul nostru am adăugat aici și unele citate culese după data de mai sus, științific socotită totuși arbitrară, dar toate aparținând anului curent, 2022, .până în luna septembrie.

În articolul de față, ca și în altele unde am atacat tematica m u n c i i , pentru simplificare, am folosit termenul *ocupație* ca pe unul generic, ce acoperă numeroase sensuri ale activităților plătite precum: *îndeletnicire, meserie, post, profesiune, specialitate, serviciu, slujbă, lucru, muncă, activitate, funcție, grad*, până la, probabil, ultimul venit, *job*. Am cuprins aici și denumirile (extrem de numeroase!) ale profesioniștilor care exercită anumite ocupații, de exemplu *dirijor rezident* sau *cizelor*. Relativ rar, am inclus în lista noastră numele unor noțiuni r e l a t i v e la diverse ocupații, ca, de exemplu, *Obamacare* „asigurare de sănătate”,

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 63–72, Bucureşti, 2022

sau la unele elemente specifice unor semeni, de exemplu cei care sunt *transgen(der)*; chiar dacă unele, precum acestea, reprezintă concepte încă necunoscute sau prea puțin familiare în țara noastră, am socotit că, dacă astfel de cuvinte au început să circule – încă nu prea des – în presa noastră, este normal să li se acorde o anumită atenție, pentru că nu se știe dacă nu vor pătrunde și la noi, iar unele dintre ele nu vor avea, probabil, o istorie în limba noastră în viitorul mai apropiat sau mai îndepărtat... Desigur, nu toate ocupațiile discutate aici se practică în țara noastră. dar nu le-am ignorat pentru că, pe de o parte, există în texte prezente în presa noastră și, în al doilea rând, cine știe dacă odată acestea nu se vor întâlni și în societatea noastră.

În cele ce urmează ne vom ocupa de **sectoarele ocupaționale** căutând să surprindem câteva dintre caracteristicile actuale ale câmpului lexical al „ocupațiilor" exclusiv pe baza materialului extras din presă pe care cine este interesat îl va putea găsi, în citate cuprinzătoare, în ediția a patra a DCR-ului, ce urmează să apară în anul 2023.

Există tot felul de tipuri de clasificări, după criterii variate, dar importanța lor constă în faptul că, în cele mai multe cazuri, fiecare poate conține, *in nuce*, o anumită tendință, de exemplu preferința actuală manifestată față de sintagme, asupra căreia am atras atenția și în alte lucrări (precum în volumul *Terminologia*).

Astfel, vom stabili s e c t o a r e l e o c u p a ț i o n a l e preferate actualmente având în vedere:

A. CRITERIUL SEMANTIC

Dintre toate „ocupațiile", în perioada anilor pandemiei s-a acordat o atenție deosebită, în mod absolut firesc și previzibil, domeniilor:

a) Medicinei, sub diferitele sale aspecte, dar cu accentul pus pe COVID-19. Aici au fost selectate denumirile medicilor specializați, ale anumitor maladii, mijloacele de tratare etc.: *auzitor, bioetică, biostatistician, booster, Centaurus, chirurg plastician, chirurgie paliativă, chirurgie robotică, chirurgie toracică, copil-hibrid, eugenist, fetiță-mutant, iodoterpie, interpret în limbajul mimico-gestual, medic boli infecțioase și tropicale, chirurgie toracică, medic specialist alergologie și imunologie clinică, Moyamoya, neuroștiințe, Obamacare, Omicron BA.5, ofițer de control antidoping, protezist, ser actualizat, specialist în tehnici de supraviețuire, SRE, supervaccin, trans, transgen, transgender, vaccin actualizat, vaccin specific, variola maimuței, virolog.*

b) Educației, școlii, culturii: *asistent de imagine, autor-vedetă, BookTube, booktuber, booktubing, book-worm, consilier educațional, clovn rodeo, comisar-autor de expoziție, concept-artist, coregraf și dansator, copy-editor, dans-actor, director de imagine, editor video documentar, editor video interviuri, expert și cercetător științific, expert în educație, expert Societatea Academică Română, femeie regizoare, film XXX, fotojurnalist și fotograf freelancer, graphic-designer*

animații, habilitant, licean smart, promotor destinații [*turistice*], *profesor-antrenor de canotaj, profesor-meditator, profesoară de tehnică de dans și interpretă, profesor de Securitate Europeană și Studii Europene, telenovelistă, voice-over.*

c) Politicii: *analist geopolitic, avocată și activistă, candidat-femeie, conspiraționist, deputat neafiliat, diasporean, diasporez, eugenist, expert în legile lustrației, femeie-președinte, negociator de ostateci, politici de dezvoltare internațională, politician de tip retail, președinte-jucător, președinte-spectator, rezist, suprematist.*

d) Economiei, comerțului, finanțelor: *administrator de fonduri speculative, agent operativ, agent de vânzări, analist economic, analist financiar, economist-șef și director de cercetare, marketing clasic, marketing digital, project manager, reprezentant relații clienți, senior trade marketing coordinator.*

e) Sportului: *antrenor de fitness, biciclist de sprijin, expert în arte marțiale, impresară, instructor de yoga, motorsport, profesor-antrenor de canotaj, scuba diving, wrestler, wrestling.*

f) Ciberneticii: *expertă în criminalitate informatică, lingvistică computațională, operator cu comandă numerică, operatoare de coduri, router, switch, specialist în securitate cibernetică, user, webinar.*

g) Justiției: *avocat-vedetă, expert în justiție militară, expert în legile lustrației, penal, psiholog criminalist, specialist în interogatorii.*

h) Funcțiilor de conducere: *director al Departamentului de Sănătate Publică, manager de proiect, partener Consultanță Fiscală și Head of People Services, președinte al comisiei de Industrii și Servicii din Camera Deputaților, președinte SRE, recrutor pentru parteneri de conducere.*

i) Milităriei: *analist militar, investigator militar, expert în muniție, ofițer de control antidoping*.

j) Modei: *consultant de stil, designer de ceasuri, designer de pantofi, neopren, stilistă de modă.*

k) Muzicii: *compozitor-coloană sonoră, dirijor permanent invitat, dirijor rezident.*

l) Curiozități: *a da nume (noilor născuți), detectiv de animale, fetiță-mutant, frizer de mioare.*

B. CRITERIUL FORMAL

Vom urmări dacă preferințele actuale merg către un lexic alcătuit din termeni independenți sau, mai curând, din sintagme:

a) Sintagme

1. alcătuite din **două** elemente lexicale: *activist de mediu; agent operativ; agent de vânzări; analist economic; analist geopolitic; analist militar; analist de risc; antrenoare de sex; arhieposcop emerit; asistent de imagine; autor-vedetă; avocată și activistă; biciclist de sprijin; BookTube; book-worm; candidat-femeie; chirurg plastician; chirurg vascular; chirurgie paliativă; chirurgie robotică;*

chirurgie toracică; comisar autor; concept artist; confecționer textile; consilier educațional; consultant de stil; coordonatoare de evenimente; coordonator județean; copil-hibrid; coregraf și dansator; creator-interpret; customer support; dans-actor; deputat neafiliat; designer de ceasuri; designer de pantofi; designer vestimentar; detectiv de animale; director de imagine; director de operațiuni; dirijor rezident; expert în educație; expert în securitate; expert în muniție; femeie pompier; femeie-președinte; femeie regizoare; fondatoare de aplicație; frizer de mioare; judecătoare conspiraționistă; inginer navigator; inginer software; instructor de yoga; interpret autorizat; investigator militar; lăcuitor de sicrie; licean smart; lingvistică computațională; lucrător hotelier; manager de proiecte; marketing clasic; marketing digital; negociator de ostateci; operatoare de coduri; piață energetică; prădător sexual; președinte-jucător; președinte-spectator; profesor-meditator; project manager; proteinoză alveolară; psiholog criminalist; scuba diving; ser actualizat; sexy-mama; sexy impresara; spărgător de profesie; spărgător de bănci; specialist în interogatorii; stilistă de modă; tehnician-protezist; vaccin actualizat; vaccin specific; variola maimuței; voice-over.

2. alcătuite din **trei** elemente lexicale: *administrator de fonduri speculative; analist de cutii negre; antrenor de fitness și cântăreață; compozitor coloană sonoră; consultant pe probleme de ecologie; dirijor permanent invitat; editor video documentar; editor video interviuri; expert în antrenarea câinilor; expert în arte marțiale; expert și cercetător științific; expert în încălzirea globală; expert în justiție militară; expert în legile lustrației; expertă în criminalitate informatică; femeie angajată salvamontist; fotoreporter și fotograf freelancer; graphic-designer animații; ofițer de control antidoping; operator comandă numerică; politici de dezvoltare internațională; politician de tip retail; producător-fondator de film; profesor-antrenor de canotaj; promotor destinații* [*turistice*]*; recrutor pentru posturi de conducere; reprezentant relații clienți; scenarist project manager; specialistă în lingvistică computațională; specialist în securitate cibernetică; specialist în tehnici de supraviețuire; supraspecializat în fertilizare in vitro; Whole Lung Lavage (spălătură pulmonară totală).*

3. alcătuite din **patru** elemente lexicale: *asociat cu integritatea cercetării științifice; calificare frezor-rabotor-montezor; consultantă în domeniul managementului riscului; coordonatorul campaniei de vaccinare anti COVID; copy editor și voice-over; directorul serviciilor de informații naționale; economist-șef și director de cercetare; exploatare stații de distribuție electrice; fizica atmosferei și a globului terestru; interpret de limbaj mimico-gestual; medic primar chirurgie toracică; profesoară de tehnică de dans și interpretă; psihoterapeut, psihanalist și instructor de yoga; Sales Trade Marketing coordinator.*

4. alcătuite din **cinci** elemente lexicale: *analist și instructor în Intelligence din Surse Deschise; expert în intervenții și maestru al artelor marțiale; expert la serviciul relații publice și comunicare; expert de top mondial în încălzirea globală; medic primar boli infecțioase și tropicale; medic specialist alergologie și imunologie clinică.*

5. alcătuite din **șase** elemente lexicale: *președinte al comisiei de Industrii și Servicii din Camera Deputaților, partener Consultanță Fiscală și Head of People Services.*

6. alcătuite din **șapte** elemente lexicale: *ofițer de elită; expert în intervenții și maestru al artelor marțiale; scenarist project manager Master Classes powered by ADRF.*

b) Termeni unici: *antreprenoriat, auzitor, bioetică, biostatistician, booktuber, booktubing, booster, bosulică, Centaurus, chatbot, cizelor, cofondator, conspiraționist, diasporean, diasporez, elf, eugenist, fotojurnalist, gamer, geek, habilitant, headhunter, helpdesk, iodoterapie, impresară, jouhatsu, magizoolog, microsculptor, motorsport, neopren, neurofiziolog, Moyamoya, neuroștiință, Obamacare, operaționalizare, penal, protezist, rezist, sezon, snorkeling, subscriber, subvariantă, shuffler, supervaccin, suprematist, telenovelistă, trans, transgen, transgender, unicorn, următor, user, virology, youtuber, webcamming, webinar, wrestler, wrestling.*

c) Acronime: *ACA, SRE.*

Ca o concluzie parțială, este de remarcat aici că numărul termenilor dubli este, în ultima vreme, pe de o parte, preferabil acelora dintr-un singur termen și, pe de alta, preferabil tuturor celorlalte tipuri de formații alcătuite din mai mulți termeni. Evident, cu cât formațiile sunt mai lungi, ele sunt mai puțin numeroase, dar cantitatea acelora alcătuite cu mai mult de două elemente este mare în raport cu ceea ce era cunoscut în limba din epoca precedentă, adică cea a sec. al XX-lea.

C. CRITERIUL ETIMOLOGIC

În acest capitol ne propunem să discutăm cu preponderență situația elementelor lexicale împrumutate din *anglo-americană*. Așa cum am remarcat și în alte lucrări, îndeosebi în *Terminologia*, în ultimii șaizeci de ani, de când mă ocup de termenii pătrunși recent în limba noastră, există, din perspectiva împrumuturilor, două perioade distincte. Prima perioadă, care a durat până în anul 1990, a fost dominată de influența limbilor romanice, franceza, italiana, spaniola, dintre care franceza a fost cea care a furnizat de departe majoritatea neologismelor. Apoi, după anul crucial al revoluției din 1989, a fost urmată imediat de cea de a doua perioadă, în care ne aflăm și astăzi, aceea a influenței anglo-americane. Cum pandemia s-a desfășurat la noi – ca și în întreaga lume – începând cu anul 2020, această influență s-a întețit, așa cum o dovedește noua terminologie pătrunsă de atunci.

Influența anglo-americană actuală se prezintă în mai multe ipostaze, în ordine descrescătoare:

Termeni independenți din limba engleză: *ACA, Obamacare, BookTube, booktubing, book-worm, booster, chatbot, customer, gamer, geek, headhunter,*

helpdesk, magizoolog, neopren, router, subscriber, shuffler, switch, trans, transgen, transgender, unicorn, user, webcamming, webinar, wrestler, wrestling.

Sintagme hibride anglo-române: *antrenor de fitness, designer de haine, designer de pantofi, designer vestimentar, fotograf freelancer, graphic-designer animații, manager de proiecte, marketing clasic, marketing digital, inginer software, licean smart, ofițer de control antidoping, politician de tip retail, scenarist-project manager, senior trade marketing coordinator, statusul #MeToo.* Acestea, la rândul lor au două origini: unele provin ca atare din anglo-americană, altele sunt creații autohtone, românești, dintr-un element românesc și unul anglo-saxon, dar nu este foarte simplu să fie disociate cu exactitudine.

Sintagme alcătuite exclusiv din elemente engleze: *customer support, scuba diving, copy editor, voice-over.*

Titulaturi alcătuite exclusiv din elemente engleze: *Affordable Care Act, Masterclasses powered by ADFR, Whole Lung Lavage.*

Titulaturi hibride anglo-române: *Intelligence din Surse Deschise; Partener Consultanță Fiscală și Head of People Services; Sales & Trade Marketing Director*; *senior trade marketing coordinator de farmacii.*

Derivate românești din termeni străini: *bosulică.*

Aici este vorba de elemente străine, deloc puține, mai ales printre termenii unici, dar s-au înregistrat în perioada cercetată în lucrarea de față și relativ multe sintagme, ceea ce reprezintă o tendință mai nouă, remarcată începând cu anul 2020; atunci, împrumutul unor adevărate avalanșe de sintagme reprezenta o anumită noutate în comparație cu epoca de dinaintea nefericitului an inițial al pandemiei.

Prezența amplă a elementelor engleze în proporțiile de mai sus se explică în limbajul p r e s e i în mod special, în linii generale, prin gradul de cunoaștere a limbii engleze de către cel ce traduce și apoi formulează o știre. Taducătorul din presă, „presat" de timp, probabil că nu prea se gândește că ar trebui să consacre ceva vreme pentru a face efortul de a-l reda corect în limba sa maternă. De aici o avalanșă de termeni străini neasimilați decât cine știe după câtă vreme în limba-țintă sau, poate, chiar niciodată. Iar dacă acum ne aplecăm asupra acestor cuvinte străine care ne întâmpină în presă, unele introduse, să ne fie iertat termenul acesta, ilicit în română, procedăm așa tocmai pentru a face ceva mai „accesibil" textul din ziar și în nici un caz cu intenția de a „promova" în limba noastră acei termeni străini. Adevărul constatat de secole este că orice limbă, prin capacitatea sa intrinsecă, „cerne" cuvintele noi și hotărăște care anume termen este „necesar" și care, dimpotrivă, este superfluu și nu este obligatoriu să fie inclus în lexicul comun. Limba română a avut până acum puterea de a rămâne ea însăși, cu toate influențele exercitate asupra ei. Oricât ar fi de „ospitalieră", cum este pe drept considerată, limba română nu a abdicat de la regula generală de mai sus, după cum ne-a demonstrat îndelungata și încercata sa istorie…

D. CRITERIUL ELEMENTELOR COAGULANTE

Am introdus aici un criteriu de un tip aparte care, totuși, socotim că, în cazul de față, nu ar trebui ignorat. Credem, astfel, că nu a trecut neobservată, în situația cercetată în prezentul articol, r e p e t a t a prezență a anumitor termeni cu un rol de c o a g u l a n t , de exemplu *agent, consultant, director, expert, femeie, inginer, inspector, operator, președinte, producător, profesor,* în partea inițială a unor sintagme. Trebuie amintit că în bogata sa lucrare *Dicționar de terminologie a profesiunilor actuale* (2004), regretata noastră colegă Cristina Călărașu a sesizat această caracteristică (destul de bine cunoscută, în aceeași situație, și în alte limbi), exemplificând-o cu o serie de termeni precum *consilier, director, inginer, inspector, lucrător, manager, montator, operator, reprezentant, secretar, șef, tehnician*, și nu este de mirare că unii dintre aceștia se regăsesc și în lucrarea de față în anumite sintagme profesionale. Prezența acestora se justifică dacă este vorba de specializările unor profesiuni, de exemplu: *chirurg plastician, ~ vascular; chirurgie paliativă, ~ robotică, ~ toracică* sau de unele funcții de conducere: *director al Departamentului de Sănătate Publică, ~ de imagine, ~ de operațiuni, ~ de programe* sau *președinte al Comisiei de Industrii și Servicii din Camera Deputaților, ~-jucător, ~-spectator, ~ SRE,* care sunt suficient de clare. Alteori ne întâmpină însă o altfel de terminologie, precum *consultant pe probleme de ecologie, ~ă în domeniul managementului riscului, ~ de stil* sau *coordonator,* de exemplu *coordonatoare de evenimente, coordonator județean,* în care „conținutul” nu pare a fi prea „transparent”, iar cele mai puțin „lămuritoare”, deși menite a atesta o anumită înaltă competență, încep cu un termen de care opinăm că se abuzează, *expert,* pe care l-am întâlnit în anii de pandemie de enorm de multe ori: *expert în antrenarea câinilor, ~ în arte marțiale, ~ și cercetător științific, ~ în criminalitate informatică, ~ în educație, ~ în intervenții și maestru în artele marțiale, ~ în justiție militară, ~ în legile lustrației, ~ în muniție, ~ în sănătate publică, ~ în securitate, ~ la serviciul relații publice și comunicare, ~ Societatea Academică Română, ~ de top mondial în încălzirea globală.* Chiar toți cei care se bucură de una dintre aceste titulaturi extreme vor fi fiind „înarmați” cu „atestate” eliberate de vreo autoritate? Probabil că unii sunt – dar chiar toți? Acest termen pare a fi „la mare modă” astăzi, înlocuindu-l pe *specialist,* cu care este într-o relație sinonimică. Parcă mai înainte se auzea de *antrenor de câini,* dar de ce și *expert?* Este același lucru să fii *expert* ori *specialist,* sau unul este mai presus decât celălalt? Dar care? Sunt simple întrebări pe care ni le punem. Și o altă întrebare-sugestie: acolo unde se hotărăsc unele denumiri profesionale nu ar putea fi de folos și un lingvist? În trecut, aceasta era chiar o practică, după noi, folositoare. Azi, oare, nu ar mai fi necesară?

Iată ce întâlnim în situația descrisă mai sus: printre cuvintele repetate, coagulatoare, în faza de limbă cercetată acum, figurează următoarele, cu mențiunea că rareori acestea pot să apară și în poziția finală a sintagmei. Astfel, apar câte:

2 elemente alcătuitoare: *agent operativ, ~ de vânzări; asistent documentare, ~ de imagine; chirurg plastician, ~ vascular; chirurgie paliativă, ~ robotică,*

~ toracică; consilier educațional, ~ general; customer support, ~ din IT; designer de ceasuri, ~ de pantofi; candidat-femeie, ~-pompier; dirijor permanent invitat, ~ rezident; inginer navigator, ~ software; interpret autorizat, ~ de limbaj mimico-gestual; marketing clasic, ~ digital; medic primar boli infecțioase și tropicale, ~ chirurgie toracică; ofițer de control antidoping, ~ de elită; operatoare de coduri, operator de comandă numerică; sexi-mama, sexy-impresara; trans, transgen, transgender; vedetă-autor, avocat ~.

3 elemente alcătuitoare: *consultant pe probleme de ecologie, ~ă în domeniul managementului riscului; editor video documentar, ~ video interviuri; specialist în securitate cibernetică, ~ în tehnici de supraviețuire.*

4 elemente alcătuitoare: *consultantă în domeniul managementului riscului, coordonator al campaniei de vaccinare anti-COVID; director al Departamentului de Sănătate publică.*

15 elemente alcătuitoare; acestea sunt, am impresia, cele mai puțin „lămuritoare" sintagme, dar menite a atesta o anumită înaltă competență; încep cu termenul *expert*, pe care l-am întâlnit în timpul pandemiei de nu mai puțin de 15 ori: *expert în antrenarea câinilor, ~ în arte marțiale, ~ și cercetător științific, ~ în criminalitate informatică, ~ în educație, ~ în intervenții și maestru în artele marțiale, ~ în justiție militară, ~ în legile lustrației, ~ în muniție, ~ în sănătate publică, ~ în securitate, ~ la serviciul relații publice și comunicare, ~ (la) Societatea Academică Română, ~ de top mondial în încălzirea globală.*

Astăzi aproape că se pune semnul egalității între *expert* și *specialist*, *expert* fiind folosit uneori abuziv, ca un fel de sinonim al lui *specialist*; cine și cu ce argumente „certifică", având la îndemână ambii termeni, care este „superior" celuilalt?

Iată părerea unei persoane calificate precum Nicolae Manolescu în ceea ce privește „experții" în învățământ: „Nu adevărații dascăli fac legea [la școală] ci «experții», cum se autointitulează mai nou stricătorii de programe și de limbă, de literatură și de istorie" (R. lit. 16 X 2020, p. 3); și cu acest exemplu se ajunge la

E. CRITERIUL SINONIMIILOR

Un scurt paragraf merită a fi consacrat sinonimiilor remarcate printre termenii sau sintagmele de mai sus: unele sunt noi, de exemplu *lăcuitor de sicrie – vopsitor de sicrie; frizer de oi – frizer de mioare.* Sinonime din categoria relativ rară a sinonimiilor perfecte precum cele de mai sus sunt și două forme ce exprimă aceeași noțiune: *diasporean, diasporez,* sau chiar trei sub formă de sintagme: *vaccin actualizat, vaccin specific, ser actualizat* (toate trei variantele provin din același articol din A. din 12 VII 2022, p. 8).

CÂTEVA SUCCINTE CONCLUZII

Credem că putem să atragem atenția asupra unei concluzii mai puțin remarcate: între termeni amintiți mai sus, potrivit criteriului c a n t i t a t i v , pe unii – douăzeci la număr – deci, proporțional cu totalitatea termenilor discutați în această lucrare, destul de mulți! – i-am întâlnit în presă de câte două ori, ceea ce este un prim semn că au început s ă c i r c u l e în limba română, deci să fie, cel puțin în unele medii, realmente cunoscuți. Așa s-a întâmplat cu câțiva termeni independenți și, mai ales, cu ceva mai multe sintagme precum: *agent operativ, analist financiar, candidat-femeie, chirurgie toracică, coordonatoare de evenimente, director de imagine, eugenist, expert în educație, expert în securitate (europeană), impresară, psiholog criminalist, magizoolog, Omicron BA.5, subscriber, rezist, transgender, unicorn, variola maimuței, virolog, wrestling.* Conform criteriilor enunțate încă din prima ediție a DCR-ului, din 1982, termenii citați aici pot intra deja printre lemele „cu drept de cetate” în ediția a IV-a din anul 2023! Această sugestie poate fi extinsă și asupra DEX-ului, mai ales că numitorul comun al majorității denumirilor discutate mai sus este că nu figurează în DEX sau, atunci când sunt înregistrate, apar cu alte semnificații. Redactorii noii ediții a DEX-ului ar putea să ia în considerație cel puțin termenii și sintagmele înregistrate cu mai mult de o ocurență. Pare a fi aceasta o urmare firească și o propunere concretă de îmbogățire a DEX-ului cu termeni realmente vehiculați în limba română de astăzi.

Iată și un caz mai rar, dar semnificativ: în citatul „*Virologul* american de origine română, Costel Atanasiu [este] cercetător la Institutul de Virologie *The Wistar Institute*, în Philadelphia” WP 15 VII 2022, p. 4, apare termenul nou pentru noi, *virolog*, neînregistrat nici în DEX (evident că nu i se poate reproșa unui dicționar datat 2016 că nu a înregistrat un termen atestat în 2022 – cu rezerva că în unele lucrări de specialitate medicală se poate să fi fost deja consemnat) ca lemă independentă, nici în PR din anul 2005; acolo însă, la termenul *virologiste* (consemnat în limba franceză din 1970) la sfârșit se adaugă „on dit aussi *virologue*”, ceea ce înseamnă că este o „variantă” mai recentă a lui *virologist.* În textul de față se remarcă însă preferința limbii române pentru forma mai scurtă *virolog* în raport cu cele două sinonime perfecte ale sale, *virusolog* și *virologist*, tendință care se încadrează în legea cu caracter mai general a brevilocvenței, în special în limbajul științific. În limba română, tendința către brevilocvență poate fi ilustrată și prin exemplul acesta, chiar dacă, așa cum se spune: „cu o singură floare nu se face primăvară”. Și, totuși, orice primă floare ne introduce, an de an, în primăvară!

Ne întrebăm, în fine: oare alte maladii suferite de omenire în trecut au avut consecințe exprimate lingvistic și în alte domenii decât cel propriu, medical? Chiar dacă se va fi întâmplat, cu siguranță nu s-a întâmplat în proporțiile de astăzi! Considerăm că la ceea ce asistăm acum, într-un timp atât de limitat, este de domeniul u n i c i t ă ț i i , mai ales că ceea ce, în mic, am constatat în țara și în limba noastră s-a petrecut și în alte zone ale globului pământesc.

În final, nu putem trece cu vederea funcția lingvistică a substantivului *robot*, care începe să aibă rol de prefixoid în, de exemplu, *robocop*, *robotaxi* sau *robovie*, ca și de sufixoid, în *chatbot*. Se poate, deci, afirma că termenul *robot* este astăzi dublu productiv!

BIBLIOGRAFIE, SURSE

A. – *Adevărul*, ziar, înainte și după 1990, București.
Călărașu, Cristina, *Dicționar de terminologie a profesiilor actuale* (DTPF), București, 2004.
Căplescu, Dina, *Pentru studierea vocabularului meseriilor* (SVM), în LR, VII, 1, 1959.
Chivu, Gheorghe, Alexandra Roman Moraru, Emanuela Buză, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, București, 1992.
Ciolan, Alexandru, *Măcar un minicorn...*, articol din seria *Misterele cuvintelor*, accesibil pe platforma dexonline.ro, la secțiunea articole lingvistice (https://dexonline.ro/articole/)
Dimitrescu, Florica, *Dicționar de cuvinte recente* (DCR), București, ed. I, 1982, ed. a doua, 1997, ed. a treia, în colaborare cu Alexandru Ciolan și Coman Lupu, 2013.
Dimitrescu, Florica, *Despre denumirile multiple de profesiuni în limba română actuală (2013–2020)*, în *Aspecte din istoria lexicului limbii române*, București, 2018.
Dimitrescu, Florica, *Din lexicul „câmpului muncii" în perioada pandemiei*, în SCL, nr. 1, LXXIII, 2022.
Dimitrescu, Florica, *Din nou despre denumirile profesionale recente*, în SCL, 2, 2018.
Dimitrescu, Florica, *Din nomenclatorul profesional feminin românesc actual (martie 2017–martie 2018)*, în *Omagiu lingviștilor români nonagenari*, București, 2020.
Dimitrescu, Florica, *Denumirile vechi și noi ale unui microsistem profesional – măcelar*, în *Lexicul*, 2014.
Dimitrescu, Florica, *Nume de ocupații masculine și feminine în* ***Palia de la Orăștie***, în *Omagiu lingviștilor români nonagenari*, București, 2020.
Dimitrescu, Florica, *Nume de ocupații masculine și feminine în* ***Tetraevanghelul*** *lui Coresi*, București (sub tipar).
Dimitrescu, Florica, *Omagiu lingviștilor români nonagenari*, București, 2020.
Dimitrescu, Florica, *Terminologia* – Florica Dimitrescu, *Din terminologia maladiei COVID-19 și a „anturajului" său*, București, 2022.
R. lit. – *România literară*, revistă, înainte și după 1990, București.

ASPECTS DU LEXIQUE ACTUEL DES « OCCUPATIONS PROFESSIONNELLES »

(Résumé)

Cet article constitue la continuation d'une série d'articles consacrés à la dénomination des diverses occupations dans l'histoire de la langue roumaine. L'article présent est dédié aux nouvelles dénominations des occupations en roumain.

À la différence des autres dénominations d'autrefois, on remarque que dans l'actualité celles-ci préfèrent la forme de syntagmes à la forme des mots indépendants. Cela s'explique par la possibilité des syntagmes de rendre mieux les différences et les spécialisations des occupations récentes.

Cuvinte-cheie: cuvânt independent, sintagmă, nume de ocupații vechi, nume de ocupații actuale, elemente coagulante.

Mots-clés: mot indépendant, syntagme, noms des occupations anciennes, noms des occupations actuelles, éléments coagulants.

Adina Dragomirescu

UN EXPERIMENT DE MORFOLOGIE VERBALĂ ÎN DIDASCALIILE DIN TEATRUL LUI VASILE ALECSANDRI

1. INTRODUCERE

Dacă limba poeziilor lui Vasile Alecsandri a beneficiat de oarecare atenție din partea cercetătorilor limbii române literare (Haneș 1904/1927, Vianu 1954, Ivănescu 1955 [1989], 1968 [1989], 1972 [1989], Munteanu 1965a, 1965b, Rosetti, Cazacu, Onu 1971, Mancaș 1974), particularitățile lingvistice ale teatrului său rămân încă neglijate. Au fost menționate în treacăt diferențele dintre graiul lui Alecsandri și graiul personajelor sale (Ivănescu 1972 [1989]: 95), însă o analiză lingvistică de detaliu se lasă încă așteptată. În cele ce urmează, voi aduce în discuție o particularitate frapantă a limbii folosite de Vasile Alecsandri în didascaliile din cele trei volume de *Teatru* (v. *Surse*): folosirea pentru verbele de conjugarea I (rar, a IV-a) la persoana a III-a plural a unor forme omonime cu cele de persoana I singular (tipul cunoscut din poezie *fulgii zbor*).

Înainte de a formula o ipoteză explicativă despre frecvența și bogăția acestor forme în limba scriitorului, se cuvin lămurite câteva aspecte. În primul rând, Alecsandri are o operă vastă și variată, întinsă pe parcursul a mai multe decenii, greu de descris unitar din punct de vedere lingvistic. În al doilea rând, acesta a scris într-o perioadă în care normele limbii române literare nu erau încă fixate, iar scriitorii se luptau să impună anumite particularități muntenești sau moldovenești ca normă supradialectală. Alecsandri, al cărui limbaj poetic a fost adesea analizat ca fiind popular ori regional, nu pare direct interesat să adere la regulile care tindeau să se impună la București, însă, așa cum a arătat Munteanu (1965a), remanierea edițiilor volumelor de poezie publicate în timpul vieții arată o clară preferință a lui Alecsandri către eliminarea trăsăturilor (mai ales morfologice) regionale și arhaice. În al treilea rând, deși nu are opinii lingvistice explicite, Alecsandri este un scriitor cu un interesant simț lingvistic. Doar Ivănescu (1972 [1989]: 98) observă, fără a intra în detalii, faptul că poetul folosește adesea forme artificiale, fonetice sau morfologice.

Ipoteza pe care o susțin aici este aceea că, pe lângă alte jocuri lingvistice, cum ar fi exploatarea diferențelor dialectale dintre Muntenia și Moldova în piesa *Cinel-cinel*, Alecsandri a pus la cale în mod conștient acest experiment: crearea, mai ales la conjugarea I (*eu zbor = ei zbor*), a unor forme analogice, cu omonimia

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 73–81, București, 2022

I singular = 3 plural, omonimii existente la conjugările a II-a (*eu văd = ei văd*) și a III-a (*eu trec = ei trec*).

2. CE SPUNE BIBLIOGRAFIA

Cercetătorii care au observat și au analizat fenomenul de care ne ocupăm aici au avut față de acesta două atitudini distincte: fie l-au considerat o greșeală de limbă, fie l-au semnalat ca fiind specific anumitor poeți.

În prima categorie, intră I. Iordan, T. Vianu și Gh. Ivănescu. Iordan (1943: 135) notează:

> Mă opresc numai asupra cazurilor de felul lui *(păsările) cânt, (oile) cobor* etc., pe care le întâlnim de atâtea ori la poeții sec. XIX (în special la Gr. Alexandrescu, Bolintineanu și Alecsandri, ca să-i pomenesc pe cei mai însemnați), unde se explică, aproape totdeauna, prin necesități ritmice, și mult mai des la contemporani de-ai noștri (poeți ori simpli... muritori), care, chiar când scriu în versuri, nu au dreptul să invoace prozodia.

și consideră fenomenul un *hiperurbanism morfologic*, determinat de teama unei greșeli de acord: omonimia 1=6 de la conjugarea a II-a și a III-a se aplică și la conjugarea I și IV-a (tipul *coborî*).

Vianu (1954: 55) integrează fenomenul în categoria unor greșeli gramaticale, destul de frecvente în scrierile secolului al XIX-lea, greșeală deseori întâmpinată până pe la 1870 la scriitori precum: Mumuleanu, Bolintineanu, Gr. Alexandrescu etc. Vianu (1954: 56) menționează că această „greșeală" apare „chiar și la scriitorii moldoveni, unde astfel de greșeli sunt mai rare", de pildă la C. Stamati.

Și Ivănescu (1955 [1989]: 112–113) consideră că fenomenul este specific Munteniei și preia de la I. Iordan ideea conform căreia suntem în fața unui hiperurbanism morfologic:

> De la Iancu Văcărescu începând, se observă apariția în limba literară, în special în aceea a poeziei, dar și în aceea a prozei, a unor forme ca *ei se joc, ei zbor* etc., pentru normalele *ei se joacă, ei zboară* etc. […] Ele se găsesc aproape numai în Muntenia. Totuși apar câteodată și în limba scriitorilor din alte provincii. Astfel, la Alecsandri, *Iorgu de la Sadagura,* Iași, 1844, p. 82, găsim *ei joc.* Vom întâlni forme de acest fel și în poeziile acestui scriitor. În presa din Muntenia, ele s-au menținut până la Primul Război Mondial, cum rezultă din materialele înregistrate de I. Iordan […]. Un asemenea fapt morphologic se poate explica prin graiul popular din Banat și Oltenia. Cum a arătat același cercetător în *Limba română actuală,* p. 137–138, avem a face desigur cu niște creații culte, analogice, rezultate prin reacțiune la situația din dialectul popular muntean. Se știe că acolo există o identitate morfologică între formele verbale de pers. a III-a sg. și cele de pers. a III-a pl., considerată greșit de obicei, pentru formele de plural, ca un fenomen sintactic de dezacord: *el cântă,*

> *ei cântă; el vede, ei vede; el aude, ei aude.* Reacțiunea este provocată de forme ale conjugărilor a II-a, a III-a și a IV-a din limba literară: formele de plural sună în limba literară fără *-e* la singular. S-a crezut deci în Muntenia că și formele de plural de la conjugarea I trebuie să se termine în consonanta de la sfârșitul temei verbale. Dacă această explicație este justă, – și noi nu vedem posibilă alta –, atunci trebuie să considerăm, împreună cu acad. I. Iordan, formele în discuție ca rezultatul unui hiperurbanism morfologic.

Alți autori, ocupându-se de poezia perioadei în general sau de poezia lui Alecsandri în special, constată existența fenomenului, punându-l uneori pe seama necesităților prozodice sau explicându-l prin tendința de unificare ori prin analogie. Haneș (1927: 169), scriind despre Alecsandri, observă că persoana a III-a plural a indicativului prezent de la conjugarea I are formele conjugării a III-a: *ei zbor, mă chem, se arunc, se plec.*

Munteanu (1965a) notează:

> Numeroase trăsături deosebite față de limba literară actuală prezintă verbul. Identitatea formei de prezent indicativ la persoana a 3-a plural cu aceea a persoanei 1 singular la verbele de conjugarea I este o caracteristică aproape generală a limbii poetice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, întâlnită la Iancu Văcărescu […], la Heliade și Bolintineanu, iar mai târziu la Eminescu. La Alecsandri ea revine cu insistență: „Toți zmeii din lume / *Se-nclin* l-al meu nume" (O.I 65), „Și norii ca talazuri *arunc* spume de foc" (O. I 193), „Fulgii *zbor*, plutesc în aer ca un roi de fluturi albi" (O. I 45).

Rosetti, Cazacu, Onu (1971: 524) arată că în limba lui Iancu Văcărescu apar verbe de conjugarea I la persoana a III-a plural a indicativului prezent cu terminație zero, ca la persoana I sg: *Mieii pasc, alerg, se joc*, considerând fenomenul ca o particularitate a limbii vechi, exploatată de poet din necesități prozodice.

Și Mancaș (1974: 44) explică formele acestea tot prin necesități metrice:

> Încă din perioada de tranziție, în poezia Văcăreștilor, au fost frecvente în limba literară formele analogice, fără desinența *-ă* la persoana a VI-a, ale verbelor de conjugarea I și a IV-a (analogia se produce cu conjugările a II-a și a III-a, unde persoanele I și a VI-a ale indicativului prezent sunt identice: *eu văd = ei văd, eu merg = ei merg*; de aici *eu cobor = ei cobor* și *eu alerg = ei alerg* în loc de *aleargă și coboară*): *stâlpii **sprijin**, ei **se cobor**, demonii **s-adun*** (Al); *dialectele... ***să rădic*** la grad de limbe, popoarele **plec** capul* (Rus); *îngeri ce **cânt** și **ador**, ochii-ți **arăt**, slugele **alerg**, cu oase **se înec*** (Alex),

menționând prezența lor și la Eminescu (Mancaș 1974: 163): *sugrum, fulger, se frământ, se scutur.*

Dimtrescu (coord.) (1978: 301) pune fenomenul pe seama tendinței de unificare morfologică:

> Tendința de unificare explică și faptul că, la unii poeți din secolul trecut (Iancu Văcărescu, Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, M. Eminescu etc.), în locul formelor în *-ă*, apar și la conj. I forme refăcute după modelul celorlalte conjugări: *(ei) alerg, (ei) se joc*.

Pană Dindelegan (1987: 93–94) înregistrează fenomenul și după 1880:

> Fenomenul invers al extinderii omonimiei 1 sg. = 3 pl., implicând modificarea caracteristicilor subclasei (a) (ex.: [*eu, ei*] *cobor*) şi ale conjugării I (ex.:[*eu, ei*] *zbor*), apare accidental după 1880. După o perioadă de utilizare frecventă la poeţii secolului al XIX-lea (Alexandrescu, Bolintineanu, Alecsandri) „unde se explică, aproape totdeauna, prin necesităţi ritmice, acest tip de flexiune şi-a restrâns utilizarea, rarele lui apariţii fiind explicate ca fapte de „hiperurbanism morfologic".

În SILR (2012: 197), fenomenul primește mai multe explicații: apare fie ca reacție la limba vorbită în Muntenia, fie ca efect al recomandării lui Heliade-Rădulescu de a elimina omonimia muntenească persoana a III-a singular = persoana a III-a plural, fie din necesități prozodice. Se constată că fenomenul apare:

> atât în texte muntenești: „stofele în toată Evropa le *port* comedienii" (Golescu), „Acestea sunt acelea ce *arăt* o stăpânire au avere" (Heliade Rădulescu), „Copacii plini de jale pierd frunza, se *usuc*" (Alexandrescu), „Miei pasc, *alerg, se joc*" (I. Văcărescu), „Lăcrimioarele *alin*", „Sufletelor ce *suspin*", „Domnul și boierii între ei *se cert*" (Bolintineanu), „pe margini *se joc* hori de amoruri" (Bolintineanu), cât și în texte moldovenești: „Fulgii *zbor*, plutesc in aer" (Alecsandri), „Astfel notele murinde (...) / *Sbor* sub mâna-ți tremurânde", „Dar *se scutur* multe moarte" (Eminescu).

Așadar, în bibliografia prezentată, omonimia *eu zbor = ei zbor* este considerată fie o greșeală de limbă, specifică mai ales Munteniei, fie un fenomen lingvistic specific poeziei, explicabil prin analogie/unificare sau prin necesități prozodice.

3. CE SPUN GRAMATICILE EPOCII

În gramaticile din epocă, fenomenul nu pare a fi de un mare interes, nefiind înregistrat nici de Costinescu (1979) între fenomenele morfologice recurente.

Eustatievici Brașoveanul (1757: 51^{r}) înregistrează accidental ambele forme (*ne ajutăm, vă ajutaț, să ajut* sau *-tă*), însă, în alte locuri din textul gramaticii. sunt exemplificate, în general, formele cu *-ă* (59^{r}–63^{v}).

Heliade-Rădulescu (1828) nu comentează explicit situația, însă înregistrează doar formele fără omonimie: *cântă* (52), *se-învață* (63).

Gramaticile mai târzii înregistrează uneori fenomenul. Tiktin ([1893–1895]: 104) consideră că formele *ei vâr, dobor* sunt incorecte, deși apar uneori și sunt folosite chiar în balada *Miorița*. Scriban (1925:125) arată însă că aceste forme nu se găsesc în realitate.

4. DATELE DIN TEATRUL LUI ALECSANDRI

Urmărind didascaliile din cele trei volume de *Teatru*, am constatat că fenomenul apare cu o frecvență mare, în variație clară cu forme standard, pentru foarte multe verbe de conjugarea I, toate cu prezent tare:

(1) *a se aduna: Valţul conteneşte şi măştile* ***s-adun*** *împregiurul irozilor* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 122); *Măştile* ***s-adun*** *împregiur.* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 128)
(2) *a alerga: Toți* ***alerg*** *în dreapta* (V, *Chirița în Iași*, p. 363); *Câțiva țărani* ***alerg*** *după el, alții intră pe scenă* (V, *Chirița în provincie*, p. 431)
(3) *a se amesteca: Merg amândoi de* ***se amestec*** *în horă.* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 135)
(4) *a apuca: Jandarmii îl* ***apuc*** *și vreu ca să-l puie jos.* (V, *Crai-nou*, p. 213); *Comisarii* ***apuc*** *pe Lipicescu și-l trag afară.* (VI, *Boieri și ciocoi*, p. 395)
(5) *a se arăta: Cati şi Marghicliţa* ***se arăt.*** (VI, *Iașii în carnaval*, p. 112)
(6) *a (se) arunca: Țăranii* ***se arunc*** *asupra lui Gaitanis* (V, *Nunta țărănească*, p. 341); *Țăranii* ***arunc*** *cușmele în sus* (V, *Chirița în provincie*, p. 440); *Irozii* ***se arunc*** *asupra lui Vadră şi-l umflă pe sus.* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 120)
(7) *a căuta:* ***Caut*** *amândoi să dezleșine pe Adela.* (VI, *Ginerele lui Hagi Petcu*, p. 241)
(8) *a cânta: Scripcarii* ***cânt*** *hora.* (VI, *Iorgu de la Sadagura*, p. 64); *Lăutarii* ***cânt*** *slab cânticul păpuşilor şi Alecu acompanează.* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 129)
(9) *a se depărta: Alecu şi Lunătescu* ***se depărtez*** *de el, mergând spre fundul scenei* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 115)
(10) *a deznoda: Toți îşi* ***deznod*** *măştile unii la alţii.* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 134)
(11) *a felicita: Toți* ***felicit*** *pe Neamuș.* (VI, *Boieri și ciocoi*, p. 324)
(12) *a se încerca: Câţiva ţărani* ***se încerc*** *să deschidă uşa.* (VI, *Iorgu de la Sadagura*, p. 63)
(13) *a (se) închina: Cavalerii* ***se închin*** *la dame și le duc în salonul din fund* (V, *Agachi Flutur*, p. 654); ***Închin*** *paharele cu Naie.* (V, *Millo director*, p. 760); *Creditorii* ***se închin.*** (VI, *Creditorii*, p. 87)
(14) *a încungiura: Comisarii şi slujitorii* ***încungiur*** *pe irozi şi păpuşeri* (VI, *Iașii în carnaval*, p. 132)
a juca: Se prind de mâni și ***joc*** *„Hora Unirei”* (V, *Pâcală și Tândală*, p. 152); *Ei* ***joc*** *împreună cântând* (V, *Scara mâței*, p. 174); *Arătând damele care* ***joc*** (V, *Chirița în Iași*, p. 401); *Se prind de mâni,* ***joc*** *în rond în jurul lui Agachi*

(V, *Agachi Flutur,* p. 634); *şi* ***joc*** *amândoi vis-à-vis cu doi musafiri* (V, *Chiriţa în provinţie*, p. 474); *Alecu şi Aglaia* ***joc***. (VI, *Creditorii*, p. 81); *Măşti multe în diverse costume* ***joc*** *polca în fund.* (VI, *Iaşii în carnaval*, p. 121); *Măştile* ***joc*** *în fund.* (VI, *Iaşii în carnaval*, p. 122); *Maiorul, Contesa, Polidor, Ischiuzarliu, Duducescu şi Rufinescu* ***joc*** *stosul* (VI, *Zgârcitul risipitor*, p. 583)

(15) *a lăsa: Zamfira şi Pâlciu îl* ***las*** *de mână şi se întorc spre Franţ* (V, *Peatra din casă*, 318); *Toţi* ***las*** *pe Millo şi s-apropie de Naie.* (V, *Millo director,* p. 757)

(16) *a lega: Comisarii* ***leg*** *cot la cot pe Vadră şi Lunătescu.* (VI, *Iaşii în carnaval*, p. 132)

(17) *a pleca: Radu şi Ştefan* ***plec*** *spre uşă.* (VI, *Ginerele lui Hagi Petcu,* p. 250)

(18) *a se primbla: Lunătescu, Săbiuţă (****se primbl*** *turburaţi)* (VI, *Iaşii în carnaval*, p. 124)

(19) *a purta: Sătenii ce* ***port*** *pocloane se înaintează pe rând şi le închină Anicăi.* (V, *Scara mâţei*, p. 165); *Toţi* ***port*** *nasuri minciunoase.* (VI, *Iaşii în carnaval*, p. 119)

(20) *a ridica: Păpuşerii* ***ridic*** *ciomegele.* (VI, *Iaşii în carnaval*, p. 119); *Păpuşarii* ***ridic*** *iute cuşca şi se retrag în fund.* (VI, *Iaşii în carnaval*, p. 131); *Plăieşii* ***ridic*** *bolovanii şi-i aruncă peste ziduri* (VI, *Cetatea Neamţului*, p. 425)

(21) *a se scula:* ***Se scol*** *amândoi cu paharele în mâni şi vin în faţa publicului.* (VI, *Creditorii*, p. 90); *Termină iute partida şi* ***se scol*** *de la masă* (VI, *Boieri şi ciocoi*, p. 361)

(22) *a (se) strica: Creditorii* ***stric*** *uşile, întră furioşi şi se răped asupra lui Jăvrescu* (VI, *Creditorii*, p. 83); *Safta voieşte să iasă prin fund, dar să loveşte în uşă cu Alecu, şi paharele* ***se stric.*** (VI, *Iaşii în carnaval*, p. 96)

(23) *a striga:* Irozii ***(strig)***: Irozi! Irozi! Steua! (VI, *Iaşii în carnaval*, p. 119)

(24) *a subsemna: Boierii* ***subsemn***. (VI, *Boieri şi ciocoi*, p. 332, 337)

(25) *a suna: Trâmbiţaşul şi doboşerul* ***sun*** *din instrumentele lor* (VI, *Iorgu de la Sadagura,* p. 59)

(26) *a ţipa: Lăutarii* ***ţip*** *cât le ţine gura.* (VI, *Iaşii în carnaval*, p. 112)

Dintre verbele de conjugarea a IV-a, omonimia este atestată numai pentru un verb:

(27) *a (se) coborî: Bujor şi jandarmii* ***se cobor*** *în scenă întovărăşiţi de fete şi de flăcăi* (V, *Crai-nou*, p. 199); *Toţi plăieşii, afară de străjer,* ***se cobor*** *şi vin lângă Şoiman.* (VI, *Cetatea Neamţului*, p. 418).

În limba personajelor, fenomenul este accidental (28). De asemenea, apare accidental în versurile incluse în piese (29).

(28) a. *Niciun suflet mai mult. Dacă-ți place... dacă nu, alții mă* ***rog*** (V, *Peatra din casă*, 308)
b. *Ce-ar zice moşul meu când ar afla că mi-am schimbat porecla familiei şi că mă* ***alung*** *datornicii pe uliți?...* (VI, *Iorgu de la Sadagura*, 37)
(29) *Și caii poștei* ***alerg*** *la pas* (V, *Chirița în Iași*, p. 353).

Așadar, datele arată că Alecsandri folosește adesea în didascalii, pentru verbele de conjugarea I cu prezent slab, forma de persoana a III-a plural omonimă cu persoana I singular. Dintre verbele de conjugarea a IV-a, fenomenul apare numai pentru *a coborî*.

5. EXPLICAȚII ȘI CONCLUZII

Analiza fenomenului omonimiei persoana a III-a plural = persoana I singular în teatrul lui Vasile Alecsandri conduce către câteva concluzii:

(i) Alecsandri folosește frecvent și conștient acest tipar în didascalii și doar accidental în limba personajelor sau în versurile incluse în piesele de teatru.

(ii) Fenomenul nu se poate explica prin necesități prozodice, din moment ce este atât de frecvent în didascalii.

(iii) Fenomenul nu poate fi considerat muntenesc, din moment ce un scriitor cu un grai atât de pronunțat regional (cel puțin în prima perioadă) îl folosește atât de des.

(iv) Fenomenul nu poate fi considerat o reacție la „supărătoarea" omonimie muntenească persoana a III-a singular = persoana a III-a plural, din moment ce Alecsandri însuși folosește forme de singular în loc de plural, mai ales când subiectul e postverbal:

(30) a. *Soldații îi* ***dă*** *un pahar cu vin* (VI, *Cetatea Neamțului*, p. 435)
b. ***se aude*** *în apropiere chiote și pocnete* (V, *Surugiul*, 71)
c. ***Se aude*** *în munți glasuri multe de oameni* (V, *Crai-nou*, 209)
d. ***Se aude*** *afară un glas de surugiu și pocnete de bici* (V, *Harță răzășul*, 235)
e. ***Se aude*** *în fund lăutarii* (V, *Chirița în Iași*, p. 398)
f. *și-i* ***cade*** *șapca și ochelarii* (V, *Arvinte și Pepelea*, 711).

Așadar, consider că ne aflăm în fața unui experiment lingvistic conștient al scriitorului, care a încercat să creeze forme analogice pentru verbe ale conjugării I cu prezent tare, deoarece frecvența acestor forme este extrem de mare, ca și inventarul verbelor folosite în această paradigmă. În plus, formele sunt folosite doar în piesele publicate de Alecsandri în timpul vieții (volumele V și VI din *Opere*), nu și cele păstrate în manuscrise (volumul VII din *Opere*), ceea ce poate

sugera că aceste forme nu erau naturale, „inventarea” acestora având loc în procesul de revizie a textelor.

SURSE

Alecsandri, V., *Opere*, V, *Teatru*, text ales și stabilit, note și variante de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, București, Editura Minerva, 1977.
Alecsandri, V., *Opere*, VI, *Teatru*, text ales și stabilit, note și variante de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, București, Editura Minerva, 1979.
Alecsandri, V., *Opere*, VII, *Teatru*, text ales și stabilit, note și comentarii de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, indice și glosar de Gh. Chivu, București, Editura Minerva, 1981.

BIBLIOGRAFIE

Costinescu 1979 = Mariana Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile româneşti,* București, Editura Didactică și Pedagogică.
Dimitrescu (coord.) 1978 = Florica Dimitrescu (coord.), *Istoria limbii române. Fonetică, morfosintaxă, lexic*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
Eustatievici Brașoveanul 1757 = Dimitrie Eustatievici Brașoveanu, *Gramatica rumânească*, ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, București, Editura Științifică, 1969.
Haneș 1904/1927 = Petre V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București; ediția a doua: 1927.
Heliade-Rădulescu 1828 = Ion Heliade-Rădulescu, *Gramatică românească*, ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, București, Editura Eminescu, 1980.
Iordan 1943 = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Alexandru A. Țerek, Mîrzescu”.
Ivănescu 1968 [1989] = Gh. Ivănescu, *Câteva observații asupra morfologiei și sintaxei limbii lui Alecsandri*, în Ivănescu 1989, p. 102–103.
Ivănescu 1955 [1989] = Gh. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea limbii literare românești din secolul al XIX-lea*, în Ivănescu 1989, p. 104–121.
Ivănescu 1972 [1989] = Gh. Ivănescu, *Limba lui Vasile Alecsandri*, în Ivănescu 1989, p. 94–101.
Ivănescu 1989 = Gh. Ivănescu, *Studii de istoria limbii române literare*, Iași, Junimea.
Mancaș 1974 = Mihaela Mancaș, *Istoria limbii române literare. Perioada modernă* (*secolul al XIX-lea*), București, T.U.B.
Munteanu 1965a = Ștefan Munteanu, *Limba literară în opera poetică a lui Vasile Alecsandri*, I, în *Orizont*, 10, p. 3–13.
Munteanu 1965b = Ștefan Munteanu, *Limba literară în opera poetică a lui Vasile Alecsandri*, II, în *Orizont*, 11, p. 67–71.
Pană Dindelegan 1987 = Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale dinamicii sistemului morfologic verbal (perioada de după 1880)*, București, T.U.B.
Rosetti, Cazacu, Onu 1971 = Al. Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Minerva.
Scriban 1925 = August Scriban, *Gramatica limbii româneşti (morfologia) pentru folosinţa tuturor*, Iași, Institutu de Arte Grafice „Viaţa Românească” S.A.
SILR 2012 = Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), 2012, *Studii de istorie a limbii române.*

Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Tiktin [1893–1895] = H. Tiktin, *Gramatica română,* I, *Etimologia,* Iaşi, Editura Şaraga, 1893; II, *Sintaxa,* ediţia a II-a, Bucureşti, Tipografia Nouă, Grigore Panaitescu, 1895; ediţia a III-a revăzută de I.-A. Candrea, Bucureşti, Editura Tempo, 1945.

Vianu 1954 = Tudor Vianu, *Din problemele limbii literare române a secolului al XIX-lea*, în *Limba română*, III, 4, p. 45–58.

A VERB MORPHOLOGY EXPERIMENT IN THE DIDASCALIA FROM VASILE ALECSANDRI'S THEATRE

(Abstract)

This paper focuses on a pattern largely attested in Vasile Alecsandri's theatre, the syncretism found in the present indicative between the 3rd person plural and the 1st person singular, for certain verbs belonging to the first conjugation class (*eu zbor = ei zbor* 'I am flying = they are flying'). Reviewing the previous accounts of this phenomenon, this article proves that, in Vasile Alecsandri's theatre, is not merely a language error, a regional (Wallachian) phenomenon or a phenomenon only used in poetry, for metrical reasons, but a real morphological experiment.

Cuvinte-cheie: morfologie verbală, omonimia 3pl=1sg, experiment lingvistic.
Keywords: verb morphology, syncretism, linguistic experiment.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere,
Universitatea din București
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
adina.dragomirescu@unibuc.ro

Alexandru Gafton

FILOLOGIA ȘI LITERELE

„Das ultimative Ziel der Existenz ist
der Aufbau einer Persönlichkeit”
Friedrich August Wolf

Soluții și alternative. Ori de câte ori apare posibilitatea unor alegeri se constituie un grup care părăsește calea sau soluția optimă existentă și susține alternativa. În cazul în care există temeiuri organice pentru o astfel de reorientare este posibil ca soluția optimă să se afle în pragul unei noi etape evolutive și, concomitent, alternativa să dețină capacitatea de a contribui la ameliorarea sistemului. În cazul în care întreaga mișcare se petrece chiar dacă nici realitatea, nici starea soluției în raport cu cea a realității pe care o exprimă nu solicită vreun fel de schimbare, și chiar dacă alternativa este lipsită de temeiuri reale, este foarte probabil ca acel grup să fi făcut niște calcule greșite, ori să încerce a promova mize sau interese lipsite de vreo relație cu nevoile realității. În primul caz, lucrurile se petrec astfel, deoarece – întocmai precum în cazul organismului biologic – o anumită secvență a dezvoltării organismului social îi impune acestuia să nu ignore posibilitățile ce i-ar putea crește șansele de a-și spori eficența organizațional-funcțională și mai ales de a evolua. Al doilea caz este nefiresc și aberant, însă, deoarece apariția unei alternative care doar ar tulbura buna funcționare a sistemului – întrucât acesta nu resimte o astfel de nevoie – o arată a fi falsă deoarece nu sporește eficiența și nu contribuie la evoluție. Mai mult, ea chiar acționează pur egoist, în direcția eliminării oricărei soluții existente sau viitoare, în răspărul dezvoltării și al evoluției, prin urmare amplifică în mod artificial entropia. Rostul firesc al alternativei este de a exersa soluția spre a-i spori caracterul optim și – dacă s-ar arăta că soluția a devenit caducă, sau că a fost falsă, constituind o eroare perpetuată – de a contribui la apariția altei soluții. În stare normală, nici soluția și nici alternativa nu tind să se extermine reciproc, relația lor fiind colaborativ-concurențială. În stare normală, alternativa nu este calificată să devină soluție, ea contribuind, mai degrabă, la apariția unei noi soluții.

Realitate – gândire – limbă. Cu toate că, printre altele, dinamica realității solicită destul de imperios amplificarea, aprofundarea, nuanțarea și rafinarea conceptelor care o exprimă, limba – organism relativ autonom și formă arbitrar legată de conținuturile purtate – nu urmează îndeaproape și cu fidelitate devenirea conceptuală, ea având dificultăți în a se acomoda cu suplețe și promptitudine. Din

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 83–93, Bucureşti, 2022

această cauză, în mod curent, terminologia – chiar cea științifică – trimite mai puţin sau deloc la stări curente, reale şi întocmai, ale lucrurilor şi proceselor pe care le vehiculează, mai degrabă reflectând modalități și etape de conceptualizare primare şi caduce sau eronate şi confuze, în raport cu gândirea, metaforice şi impresioniste, sub aspect lingvistic.

Concepute pe baze pur intuitive, utilizând felurite figuri, de la analogii la focalizări reducționiste, uneori încercând a reda esenţa, iar alteori totul, denumiri care în momentele lor aurorale păreau a fi potrivite şi capabile să semnifice corect şi fidel starea de moment ori o previziune-deziderat ajung negreşit la a-şi vădi incapacitatea de a reda cum se cuvine conținuturile ontologice și ontice pe care le reflectă. Faptul se petrece astfel întrucât, plecând de la cunoscut către necunoscut, procesul cunoașterii este anevoios, iar cel al numirii orgolios.

> Chiar dacă mintea intuiește sau știe lămurit că nu înțelege ce este de fapt acel corp de a cărui prezență a aflat indirect și despre care înțelege că deține o forță gravitațională atât de mare încât pune galaxiile în mișcare și absoarbe inexorabil cantități incomensurabile de materie, limba se grăbește să îi asigneze un nume și, neavând nici pe departe destule date, născocește o sintagmă precum *gaură neagră*. În felul acesta, ea redă printr-o figură o percepție indirectă, vădit stângace și eronată, căci acolo este un corp, nu o lipsă, iar invizibilitatea lui nu îl face să fie negru, cu atât mai mult cu cât lumina îl poate părăsi. Este o soluție de moment pentru a denumi ceva de a cărui existență se știe și despre care se cunosc doar trei patru lucruri, aparent saliente, însă oricum lipsite de relație și de context. De aceea, denumirea poate vehicula simpla existență a acelui necunoscut, dar nu are nicicum proprietatea de a edifica asupra sa, și nici măcar de a reflecta parțial ce este acea existență.
>
> Dar chiar și după ce mintea înțelege că *etimologie populară* este o sintagmă inexactă și eronată (adesea nefiind vorba despre etimologie și adesea cei culți – chiar lingviști – nefiind nicicum feriți de fenomen, iar efectul la care se referă sintagma este unul care ține de însăși funcționarea limbii), sau că *etimologie multiplă* este o sintagmă născocită, cel mult, după observarea în pripă a centrului unui concept mult mai complex și care nu poate fi purtat de o sintagmă atât de inexactă, limba tot nu găsește resursele necesare remedierii situației.

Apoi, pe măsura exersării, dezvoltării şi evoluției, un lucru, un proces, o ştiinţă trec implicit prin multiple etape lămuritoare, îşi dezvăluie elementele şi articulaţiile, modalităţile de funcţionare, scot la iveală și chiar dobândesc noi atribute etc. De aceea, pe fondul faptului că funcţionarea modalităților firești de existență a cunoașterii și a limbii generează un decalaj secvențial între caracterul alert al celei dintâi și tendințele conservatoare ale celei de-a doua – mai cu seamă în domeniile cunoașterii științifice –, efortul relativ constant de ajustare a conceptelor la realitate și de acomodare a termenilor la concepte face parte din procesul cunoașterii științifice. Petrecut conștient, menționatul efort are rostul

tocmai de a remedia eficient această carență organică, cu sau fără impulsul realității ontice. Acesta este un caz tipic de situaţie în care soluţia se arată a fi perimată, remedierea ei fiind imperioasă. Dacă, însă, un termen denominativ apelează la nesfârșit metaforele primelor încercări de a cunoaște și continuă a trimite către atribute dintru început improprii acelei realităţi sau doar vădit înguste și (devenite) nesemnificative, atunci el este incompatibil cu rostul său. Acesta este un caz tipic în care, de fapt, soluția respectivă a fost dintotdeauna falsă, o simplă eroare perpetuată.

Premisele. În momentul apariției, în România, al studiului instituționalizat al filologiei, în lumea europeană studiile de lingvistică, cele de critică și istorie literară, precum și alte tipuri de studii cu care se ocupau filologii Antichității și, apoi, continuatorii și amplificatorii care le-au urmat de-a lungul secolelor, erau grupate ca un subdomeniu al filozofiei și apoi al sociologiei. Aflate într-o precară stare de definire, suprapunându-se pe anumite porțiuni și delimitându-se cumva pe altele, respectivele ramuri își desfășurau activitățile în modalități deopotrivă diferențiate și neseparate, mai degrabă în funcție de nevoile și concepțiile cercetătorilor decât în relație cu starea și cerințele realității cercetate, prin raportare la nivelul de dezvoltare al științei. Mai mult, starea concretă a contextului a făcut ca lucrurile să nu-și poată croi o cale largă, proprie unei societăți exersate, cum era Antichitatea în etapa în care a inventat Filologia, ci pe aceea îngustă, *ad-hoc* meșterită și anexată de nevoia rezolvării unei chestiuni stringente.

> Destul de fărâmiţate sub aspect dialectal, limbile europene moderne încep să se unifice în sânul lor abia ca urmare a apariției și circulației intense a unor texte de mare valoare (opera lui Dante, în Italia, *Biblia*, în majoritatea celorlalte țări europene). Dar pentru ca vehiculul lingvistic al unei comunități naționale și lingvistice să ajungă a fi unitar și același pentru toți (fie instruiți și cultivați, fie doar capabili să asculte și să priceapă un discurs constituit de lectura textelor menționate sau generat de relatarea lor), este nevoie să existe un aspect bine închegat și să circule cu viteză. Singura cale eficientă și realistă, în măsură să conducă la îndeplinirea celor două condiții și, prin aceasta, a dezideratului enunțat, era aceea a textului scris. Desigur, precondițiile erau: a) alfabetizarea; b) înțelegerea celor citite și c) adoptarea și vehicularea întocmai, a instrumentului. Lucrurile stau astfel întrucât textul scris este singurul care deține prin excelență capacitatea de a fixa limba într-o formă stabilă, apoi de a livra constant aceeași imagine a limbii, de a o repeta în mintea fiecăruia, de fiecare dată ca atare, astfel instituindu-se ca model stabil al unei vorbiri fixate în cadre stabile.
>
> O astfel de nevoie de etapă avea în vedere două direcții: unificarea aspectelor literare locale, produse și utilizate de către elite, și propagarea rezultatului în rândul maselor (nu neapărat pentru uz curent, iluminarea referindu-se în principal la un proces prin care masele ajung la un anumit nivel de înțelegere).
>
> De aceea, în respectivul moment, sub imperiul nevoilor concrete, actul de la sine înțeles părea a fi redarea esenței studiilor de filologie, cu ajutorul

> unei metonimii sau mai degrabă al unei sinecdoci (căci între termeni există relații deopotrivă oarecare și de contiguitate) care să exprime procesul prin cauza sa materială sau întregul prin partea ce părea momentan esențială, din perspectiva avută în vedere: litera. Toate acestea deși studiile de lingvistică, de critică și istorie literară, de literatură comparată, în limbile clasice și în cele moderne, au obiecte a căror amplitudine și profunzime depășesc cu mult chestiunile legate de constituirea unei norme culte și mai ales de calea urmată de acest proces. Dar activitățile curente, desfășurate de elitele cultivate, trec temporar în plan secund, cu activarea tendinței de a aloca întreaga energie în direcția rezolvării problemei, cu ignorarea echilibrelor sistemului.

În acest context, dat fiind că în spațiul românesc modelul social, cultural, științific, lingvistic, mentalitar etc. preponderent era cel francez, iar presiunile nevoilor nu se rezolvau prin invenții proprii, ci mai degrabă prin operarea de împrumuturi, s-a adoptat soluția de acolo, fără ca ea să fie supusă privirii critice și fără ca ea să pară neobișnuită sau deplasată. Pandantul acestei comodități, însă, îl constituia o povară generatoare de consecințe în cascadă, deoarece soluția era complet eronată în sine – în cultura care o iscase era pseudojustificată prin faptul că se alătura și complinea un set de denumiri, la fel de greșit concepute. Fiind o modalitate convențională, proprie culturii care a născocit-o, denumirea împrumutată aducea cu sine toate tarele, amplificate de faptul că nu se afla în emergența organismului cultural românesc și, în general, a unei concepții terminologice așezate pe baze științifice. Vremelnic, ea putea funcționa ca paliativ deconstructivist, dar nu putea fi o soluție reală, fiind lipsită de trăsăturile inerenței și organicității, în raport cu starea, nevoile și procesele proprii domeniului și, în speță, ale culturii românești.

Litere. În general, studiile din domeniul în discuție se petrec mai cu seamă sub cupola unor supradomenii numite *Umanioare și arte*, *Științe umaniste și științe sociale*, din cadrul Facultăților de Filozofie (cel mai adesea) sau de Sociologie, care au departamente a căror titulatură are în centru denumirea *Filologie* (adesea, singura).

Franța face excepție, prin existența câtorva Facultăți, numite *des Lettres*. Deși nu este lungă, istoria denumirii e stufoasă. În consecința unor procese lipsite de consistență și contradictorii, ea ajunge să cuprindă în chip de eterogen tot felul de atribute, reflectate de numeroasele uzuri figurate, astfel încât poate trimite către aproape orice (fapt firesc, de altfel, căci literele se folosesc în absolut toate domeniile care întrebuințează alfabetul). În acest chip, alături de sensul fundamental „persoană alfabetizată, care știe citi” (însușirea fundamentală a cuvântului devine tara genetică majoră și imposibil de ignorat, a termenului), *literat* capătă valori precum „cultivat”, „erudit” și chiar „savant”. În mod inexplicabil din punct de vedere logic – dar pasabil într-o paradigmă a incoerenței –, uzul său este forțat și oarecum axiomatizant limitat la scrierile beletristice (alt cuvânt cu semnificație ciudată, de vreme ce poate trimite către frumusețea caligrafică sau de alt fel, la

proporționalitatea, armonia, eleganța etc., a unui caracter grafic, a unei secvențe de text, a unui fel sau stil de a scrie, a unui gen literar etc., dar, în fapt, fiind vag și incapabil să trimită în mod limpede la ceva anume), dar nu și la cele științifice sau de altă natură.

> Literele ar putea fi considerate a fi frumoase dacă sunt privite sub aspectul trăsăturilor care le compun, ca desen, adică. Dar este greu de crezut că autorii sunt interesați de caligrafie și este încă și mai greu de crezut că frumusețea caracterelor grafice este faptul esențial sau măcar important pentru o astfel de activitate. Frumoase pot fi abia cuvintele, enunțurile și apoi textul. Nu despre litere este vorba, ci despre ceea ce se află începând cu cuvântul și dincolo de el. Apoi, o distincție între texte beletristice, care ar fi cele frumoase – datorită formei și conținutului textului, nu datorită caracterelor grafice! –, și texte științifice, juridice, adminstrative, de cult religios etc. este cel puțin deplasată și oricum neavenită.
>
> Tot astfel artele nu pot căpăta un atribut precum *frumoase*, deși acesta ar putea fi intrinsec uneori. Faptul este posibil, iarăși, dacă, anterior, în rândul artelor au fost trecute și unele meșteșuguri, spre a sublinia că pictura este frumoasă, iar tâmplăria nu.
>
> Dar orice încercare de a accepta sau de a credita astfel de procedee depășește limitele unei gândiri rezonabile și responsabile.

Comentariu. În mod curent, astfel de tulburări denominaționale apar atunci când alegerile se opresc la termeni improprii, vagi și aparent capabili să exprime ceva, de fapt aproape capabili să sugereze prin aproximare. Chiar dacă fiecare poate căpăta aici satisfacția de a găsi tot ceea ce simte că are nevoie sau că vrea, individul nu se edifică prin cuvânt. El poate atinge o stare emoțional-afectivă, însă nu vreo iluminare rațional-intelectivă. Deși reducționist, prin uzul său figurat cuvântul în discuție are potențialul metaforic al unui vas prea încăpător, în care se pot aglomera o puzderie sensuri (unele parțial suprapuse, altele diferențiale), care pe măsura trecerii timpului nu parcurg un proces de selecție, ci se acumulează generând redundanță, anulare reciprocă și confuzie. De aici fiecare continuă să extragă tot ceea ce dorește: „filologie (clasică, modernă)", „lingvistică", „critică și istorie literară", „analiză lingvistică", „analiză literară", „hermeneutică", „traducere și interpretare", „cultură literară", „cultură (în general)", „studii de gen" etc. Iar haosul acesta domnește netulburat, fiecare categorie de utilizatori – nespecialiști care confundă studiul limbii cu cel al literaturii beletristice, literatura comparată cu hermeneutica, istoria și critica literară cu pragmatica, apoi specialiști care încearcă să arate că denumirea se referă doar la una dintre ramurile Filologiei, dar nu și la celelalte, și că Filologia nu este supraordonată nici lingvisticii, nici istoriei și criticii literare, nici literaturii comparate, nici hermeneuticii etc., cu care nu prea are elemente comune, ci se referă doar la filologia clasică, eventual la editarea de texte vechi – socotindu-se a fi cea mai apropiată de denumirea absolut improprie.

Alții doar o tolerează ca pe o etichetă ștearsă, considerând că oricum fac știință – dar fără a se preocupa să afle dacă denumirea este firească și proprie, și de a colabora la generarea unei stări adecvate, adică de cercetarea științifică a denumirii domeniului în care face cercetare științifică.

> Situația altor domenii nu a necesitat o stratagemă formală, dar probabil că și în cazul în care ar fi nevoie de așa ceva, specialiștii de acolo ar respinge viguros șiruri, precum: *Atomi, Molecule, Celule, Cifre, Boli, diagnostice și tratamente, Tranzacții* etc. (cel puțin atâta vreme cât există *Fizică, Chimie, Biologie, Matematică, Medicină, Științe economice* etc.), cu atât mai mult cu cât, în aceste cazuri, denumirile se referă la esențele acelor domenii, nu la ceva lipsit de semnificație. Oricum, astfel de modalități denominative sunt stângace prin primitivismul lor şi obtuze prin reducționismul lor, prin urmare incompatibile cu un calitatea de titulaturi culte ale unui domeniu al cunoașterii și activității umane elaborate.

O astfel de situație reflectă nenumărate tribulații browniene, care nu fac decât să perpetueze și să crească stările de confuzie, prezente încă de la apariție și continuu amplificate apoi. În fapt, denumirea nu poate fi considerată de natură să satisfacă cerințele impuse zonei în care există și funcționează terminologia întrucât, dimpotrivă, rătăcește departe de rigorile în baza cărora funcționează un instrument care deopotrivă are a reda cu acuratețe conținuturi precis delimitate și stabilește cadre identitare ferme pentru respectivele conținuturi.

La vremea sa, *Litere* a putut părea o soluție prin care s-a focalizat interesul asupra unui anumit deziderat, și anume aspectul scris al unei limbi. Adică ea a putut fi tolerată datorită stării concrete a momentului, conjugate cu starea de puținătate a cunoașterii și cu o anumită nevoie resimțită ca imperioasă.

Prin păstrare, însă, denumirea devine pernicioasă întrucât, odată încheiat procesul (la care, de altfel, nici nu a contribuit, nici nu a servit), ea a rămas lipsită de obiect. Chiar și având în vedere caracterul imperios al nevoii unificării limbii și al elaborării unei norme culte, și chiar acceptându-se – vremelnic și în vederea unei posibile canalizări a eforturilor – o astfel de focalizare a studiilor filologice, alături de capacitatea cuvântului *litere* de a purta povara de termen denominativ, ar fi trebuit să fie imposibil de ignorat din mai multe cauze.

Litere stă alături de alte alternative – cu posibilități la fel de acceptabile și cu sugestii la fel de ademenitoare –, servind la fel de bine ca termen de identificare a unui tip particular de studiu, bine contextualizat: *caractere, grafeme, alfabet, citire, scriere*. Oricare dintre termenii șirului este cât se poate de focalizat, întrucât se referă exclusiv la scriere, deci îi scapă nenumărate alte aspecte ce țin de fibrele intime ale filologiei sau de epifenomenele acesteia, dar, totodată, deține potențial de termen figurat, capabil de a emana fel de fel de imagini sugestive.

Literele nu dețin proprietăți care să le ridice în vreun fel deasupra elementelor cu care relaționează cumva. Aflate în primul punct al scrierii, ele stau pentru

foneme, care sintetizează sunete, care sunt produse de mișcări articulatorii, ca efecte ale funcționării, în chip lingvistic, a organelor articulatorii. Trecând de la vorbire la scriere, literele sunt niște semne lipsite de sens, trasate pe un material. Din ele se constituie cuvintele cu care se produc enunțurile ce alcătuiesc texte. Plecând de la faptul că, la nivel primitiv și în paradigma scrisă, textul de analizat este compus din litere, un astfel de procedeu denominativ reduce la litere nu doar acel text, dar și știința care se ocupă cu studiul acelui text, prin aceasta folosirea cuvântului *litere*, cu referire la „știința studierii (cumva perspectivate) textelor" este în flagrantă incompatibilitate cu menirea unui termen științific.

Totodată, starea primordială și prin excelență existențială a limbii este cea orală, însăși literatura (de orice fel) având bază orală, prin urmare caracterul complex și rafinat al multiplelor tipuri de studii din domeniu nu poate fi nicicum redus la faptul că unele dintre ele au în vedere texte scrise. Pe de altă parte, nu tot ceea ce este scriere intră în sfera limbii și cu atât mai puțin în cea a literaturii beletristice. Iar în întregul hățiș diferențele sunt teribil de greu de făcut mereu, mai cu seamă că, pe alocuri, limitele sunt imposibil de trasat până la capăt.

Apoi, pe măsură ce se exersează în modalități eficiente și ameliorate, studiul și cunoașterea capătă progresiv amplitudine și profunzime, se rafinează și se nuanțează – ceea ce solicită definirea conceptuală tot mai lămurită a diferitelor componente ale domeniului, în contextul în care se observă și înțelege nu doar existența mai multor ramuri delimitabile, în cadrul domeniului, dar mai ales că natura lor este comună cu aceea a trunchiului din care derivă.

În sfârșit, în acest caz nu se poate avea în vedere nici măcar pioasa idee a unei „tradiții". În chip organic și vital, tradiția presupune constituirea, funcționarea eficientă, și instituirea coerentă și durabilă a unui nucleu (conceptual, comportamental, metodologic etc.) apt să genereze continuu un anumit tip (sau gamă) de produs(e), care în lipsa respectivului nucleu și-ar înceta existența. Adică respectivul nucleu constituie atât sursa fundamental-principială, cât şi pe cea material-energetică a actului acelei producții. De aici decurge necesitatea producerii condițiilor care să asigure continuitatea tradiției, întru păstrarea cordonului ombilical dintre nucleul genetic și modalitățile epigenetice de existență concretă a organismului particular. Dacă ulterior atingerii unui scop definit, o strategie ce are în vedere acel obiectiv devine caducă, atunci ea este a fost un instrument, o tehnică, un accident, nu o esență, prin urmare ea nu poate fi parte a unei tradiţii autentice, cu atât mai mult dacă acea strategie a fost un corp străin împrumutat. De aceea, nu poate fi aflat vreun temei științific pe a cărui bază acel element să poată fi avut în vedere ca propriu unui domeniu al cunoașterii și activității științifice.

Toate acestea mărturisesc singure și fără echivoc nu doar caracterul inadecvat al denumirii, dar și faptul că este complet nerecomandată pentru a purta o astfel de responsabilitate. De altfel, asemenea denumiri arbitrare și al căror singur temei poate fi unul figurat stau alături de conținutul pe care îl exprimă la fel de nepotrivit

ca oricare altă denumire figurată. Ridicolul păstrării unui astfel de pseudosimbol vine din toate părțile, întrucât tot cel care știe citi și, eventual, scrie, este literat, tot ce-i scris e literatură – deși literele nu sunt decât un morman de semne, abia alfabetul constituind un sistem (dar mai există slove, ideograme etc.) – și aproape orice cuvânt ar putea sugera o figură ce-ar putea fi asignată de aproape orice. Este ceea ce denumirile științifice autentice nu pot face, tocmai această trăsătură conferindu-le o astfel de demnitate.

Deși foarte utilizate în anumite epoci – și până la extenuare în secolul al XIX-lea –, procedeele metonimiei și sinecdocii sunt cel puțin nelalocul loc în științe. Chiar dacă „Minciuna stă cu regele la masă" și „Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă", astfel de modalități discursive sunt improprii științei, fie și numai întrucât rostul ei fundamental este de a oferi cunoaștere științifică, iar nu de a apela la convenții prin care să sugereze ceva receptorului, în loc de a-l edifica prin cunoștințe limpede prezentate, în urma deslușirii realității. Chiar dacă unele domenii se pot ocupa cu studiul jocurilor, atunci când procedează la respectivele studii nu o pot face în joacă.

Filologie. Începuturile cunoscute ale *Filologiei* se află în Pergam și Alexandria, preocuparea continuându-se și dezvoltându-se de-a lungul întregii istorii a Europei antice, medievale, umaniste, renascentiste, iluministe și moderne. (Fie și numai din acest motiv lipsesc temeiurile pentru care, ulterior, cineva ar fi putut fi îndreptățit să o redenumească, care și cum ar fi descoperit ceva nou sau ar fi modificat radical ceva existent.)

Fondatorul *Filologiei* moderne este Friedrich August Wolf (1759–1824), cel care o introduce în rândul disciplinelor de studiu. El concepea Filologia ca pe o modalitate de studiere a naturii umane, cu deosebire pe calea istoriei – în cel mai larg sens – și a limbii, pe care le vedea ca întreg organic. Ca urmare a unei analize critice operate pe temeiuri filologice (lingvistice și cultural-istorice) și având la bază această concepție, el a arătat că *Iliada* și *Odiseea* sunt mai degrabă rezultate ale unor eforturi colective decât opere aparținând unui singur autor.

Precum majoritatea ştiinţelor – dar şi a altor realităţi, cum este fiinţa biologică şi socială –, aşadar, încă de la începuturi *Filologia* are un punct de plecare de o natură, mărime şi densitate oarecare, iar pe măsura dezvoltării sale capătă complexitate, amploare, profunzime şi devenire. Toate acestea se petrec în concordie, nici realitatea, nici denumirea nedepășind, contrazicând sau reducând limitele celeilalte.

Ca termen, cuvântul datează din Antichitatea greco-latină, când, metaforic, se referea la „iubirea de cuvânt, de discurs, de rațiune, de a reflecta rațional" (întocmai cum *filozofie* se referea la „iubirea de înțelepciune"), adică avea în vedere pasiunea, științific strunită și orientată – către analiza discursului lingvistic și literar, precum și către procesele raționării în această paradigma analizei complexe de discurs și de text. În cel mai natural chip, din acest generos, dar dens nucleu de sens, de-a lungul secolelor, pe parcursul evoluției cunoașterii și preocupărilor

științifice ale umanității, termenul a cunoscut felurite aprofundări, amplificări și rafinări de conținut, în conformitate cu dezvoltările și rafinările practicii din domeniu, ceea ce va duce la întemeierea mai multor arii și subdomenii strâns conectate între ele. În sens foarte strict, *filologie* (care, prin a doua sa componentă, se alătură termenilor care denumesc ştiinţe) se referă la critica textelor și la tehnica edițiilor, activitate aflată deopotrivă la îndemâna lingviștilor și a istoricilor și criticilor literari instruiți și exersați – cu potențialul de a deveni erudiți și savanți. Referindu-se la istoria, cultura, mentalitatea și la limba întregii umanități – privite ca un întreg ce rezultă din devenirea diferitelor comunități – în sens larg *Filologia* se ocupă cu studiul surselor istorice, culturale, artistice și lingvistice, fie scrise, fie orale, pe care le analizează cu instrumentele lingvisticii, criticii textuale, criticii literare și hermeneuticii, pe calea metodelor comparative și din perspectivă evolutivă, și de unde extrage concluzii speciale, secvențiale, perspectivate, ample, profunde și de largă generalitate, care servesc la înțelegerea trăirilor, aspirațiilor, mentalității, acțiunilor, comportamentelor și devenirii ființei biosociale care este omul și la edificarea unei concepții generale despre umanitate, în detaliile ei și în întregul ei.

> Perspectiva sincronică nu poate fi neglijată, ea fiind utilă datorită focalizărilor şi secvenţializărilor pe care doar ea le poate opera în mod optim, însă orice preocupare, fie pentru pentru studiul limbilor, fie pentru cel al literaturii beletristice poate fi completă doar dacă conţine şi înglobează studiul limbii, respectiv literaturii beletristice orale şi scrise, din perspectivă istorică, critică şi comparată, cu valorificarea cunoştinţelor furnizate de filologie, înţeleasă în sens restrâns. În fapt, domeniul filologiei este atât de vast, de complex și de generos, deopotrivă sub aspectul temelor pe care le poate cerceta și sub cel al conexiunilor pe care le poate dezvolta, încât cercetarea filologică are nevoie de contribuțiile tuturor celor specializați, fie sub aspectul subramurilor ei, fie sub cel al perspectivelor și ipostazelor pe care se operează cercetările.

Comentariu. Filologia s-a constituit și dezvoltat de-a lungul timpului, în consecința exersării unor seturi complexe de cercetări al căror nucleu îl constituie discursul și textul, orale și scrise, examinate pe multiple căi, sub numeroase aspecte și din multiple perspective. Rafinarea domeniului a dus la progrese în al căror siaj s-au dezvoltat, definit și evoluat tipuri de activități care fac parte integrantă din domeniul filologiei: critica de text, studiul limbilor și literaturilor orale și scrise, lingvistica diacronică și comparată, istoria și critica literară, literatura comparată. În felul acesta, *Filologia* furnizează beneficiile unui domeniu de o amplitudine excepțională, care permite variate deschideri și care este capabil să participe la lămurirea anumitor aspecte importante pentru alte domenii. Faptul acesta nu decurge din punerea laolaltă, în mod artificial, a unor teme sau a unor ramuri sau a unor subdomenii. Elementul de comunitate inițială, și anume același trunchi din care au evoluat toate, conținea în sine liantul complex reprezentat de materia

cercetată – discursul şi textul – din perspectivă lingvistică şi literară, adică filologică. În mod firesc, exerciţiul şi dezvoltările domeniului şi a ramurilor sale au generat felurite diferenţieri. Aceste consecinţe fireşti ale funcţionării eficiente a cercetării în domeniu au generat creşteri în toate cele trei dimensiuni, manifeste prin amplificări şi aprofundări de ordin tematic şi metodologic, în ceea ce priveşte coerenţa şi perspectiva, capacităţile de a se raporta şi de a relaţiona intern şi extern. Aceste consecinţe se produc astfel întrucît evoluţia este un proces căruia i se supune totul, ea însăşi evoluînd. Apoi, cu toate că, structural, întregul este constituit din detalii, funcţional el nu este rezultatul simplei însumări a acestora. În sine, analiza lingvistică sau cea literară pot fi operate şi utilizate, însă, înţelegerea deplină nu poate veni decât din valorificarea conjugată a celor două mari ramuri ale filologiei, abia la acest nivel căpătând domeniul completitudine. Toate acestea demonstrează că diferenţierile nu sunt de natură şi în măsură să inducă segregări de domeniu, ci, dimpotrivă, ele rezultă din funcţionarea unitară şi coerentă a unuia şi aceluiaşi domeniu.

Indiferent de atributele pe care le-a dobândit sau pierdut, mai cu seamă datorită modificărilor de mentalitate și de acțiune ale ființei umane – așa cum se întâmplă în mod firesc cu majoritatea cuvintelor importante, chiar ajunse în ipostaza de termen –, fie că se referea la descifrarea unei scrieri, la examenul critic al unui text, la studiul evolutiv și comparat unor limbi ori al unor literaturi sau al unor texte, apelând sau nu la istoria mentalităților, a culturilor sau la hermeneutică, întocmai precum Matematică, *Filologia* și-a păstrat nucleul dur al sensului primordial, în esență preocupată fiind de evoluția mentală a Umanității, pe care a încercat să o cerceteze prin metode și cu instrumente tot mai acurate, tot mai compatibile cu cerințele cunoașterii științifice. Prin urmare, pe de o parte, Filologia este o modalitate venerabilă de a reflecta și de a cerceta realitatea, de a participa la amplificarea acesteia, dezvoltările pe care le-a cunoscut nefiind de natură să îi modifice esența, care își ține ramurile organic și unitar, în frâiele ei gravitaționale. Pe de altă parte, termenul este capabil să reflecte întocmai realitatea la care se referă, una deosebit de complexă, dar care decurge din dezvoltarea și evoluția unui nucleu bine definit și adecvat redat de termenul care, deopotrivă redă fidel și corect, atât nucleul, cât și dezvoltările evolutive, astfel încât orice găselniță a oricărui moment din istoria orgoliului umanității fiind neavenită.

Cele ce preced ar trebui să arate că nu există niciun temei rațional și științific, obiectiv și concret care să sugereze vreo nevoie de schimbare a denumirii *filologie*, și cu atât mai puțin ceva care să arate că denumire *litere* ar putea fi avută în vedere cu seriozitate. Ea reprezintă acţiunea, tipic romantică, de a martela trecutul și a reinventa totul prin reconsiderarea și redenumirea, forțate, a întregii realități. În cel mai bun caz, însă, ea a putut fi o soluție de serviciu, născocită în pripă, prin care s-a încercat folosirea unui cuvânt (ca metonimie sau sinecdocă și cu potențial metaforic), spre a reda o sumă de preocupări nedeslușit înțelese și al căror nucleu de sens sau poate chiar ale căror relații reciproce erau confuze, deopotrivă pentru cei care au propus denumirea și pentru cei care au adoptat-o și propagat-o. Astfel

de erori se păstrează adesea ca urmare a decalajului dintre forțele ce tind să conserve energia prin menținerea stărilor și cele ce tind să consume energia prin reconsiderarea acestora. În mod firesc, din cauze ce țin mai cu seamă de economia de energie, tendința de păstrare a formelor este mai puternică, nu doar atunci când conținuturile evoluează sau chiar se modifică sensibil, dar chiar și atunci când se vădește că între cele două există felurite tipuri de incompatibilitate, sau că formele sunt eronate în raport cu conținuturile – fapt posibil, întrucât surplusul necesare de energetie este procurat de impulsuri şi nevoi de ordin emoţional-afectiv, ceea ce poate duce chiar și la păstrarea unei denumiri deloc onorante.

> Dacă *filologie* și *filolog* sunt termenii, nu doar în uz, dar aflați în relație de totală compatibilitate cu domeniul pentru care se acordă diplome de licențiat, de master și de doctor, respectiv cu truditorii acestuia, lucrurile stau astfel, nu în virtutea inerției, ci întrucât este previzibil că nici chiar susținătorii denumirii *Litere* nu ar accepta să fie numiţi licențiați sau doctori în *Litere* și *literați*.

În cazul nostru, astfel poate acționa credința eronată că datorită relaţiei genetice dintre *litere* şi *literatură* denumirea ar trimite în mod direct la literatura beletristică, adică ar dezechilibra balanţa domeniului, în favoarea studiilor literare. Probabil că, din perspectivă pur impresionistă, poate părea astfel, însă dat fiind că termenul a făcut și încă mai face referire deopotrivă la multe alte preocupări de ordin filologic, caracterul ei pletoric arată prin sine că orice deplasare a centrului ei de greutate este arbitrară, orice temei de lărgire figurată a sensului de bază fiind pur subiectiv. Oricum, este greu de admis că o denumire care se referă la componentele alfabetului ar putea funcţiona altfel decât printr-o convenţie naivă, opintindu-se în van să exprime procese atât de complexe precum cele de elaborare, analiză, clasificare şi ierarhizare a unor texte complexe.

PHILOLOGY AND LETTERS

(Abstract)

„A letters is a type of grapheme, a segmental symbol of a phonemic writing system, a functional unit in a writing system. Letters broadly correspond to phonemes in the spoken form of the language, although there is rarely a consistent and exact correspondence between letters and phonemes. Letters are combined to form written words. The inventory of all letters forms an alphabet". (Henry Rogers)

„Philology is the study of language in oral and written historical sources. It is the intersection of textual criticism, litterary criticism, history, and linguistics". (Ferdinand de Saussure)

Cuvinte-cheie: terminologie, litere, philologie.
Keywords: terminology, letters, philology.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"
din Iaşi, B-dul Carol I, nr. 11
algafton@gmail.com

Alin-Mihai Gherman

UN MANUSCRIS NECUNOSCUT AL LUI TEODOR CORBEA

Datorită străduinței și dăruirii unui distins cercetător ucrainean, domnul Miroslav Mai-Boroda din Cernihiv (ucr. Черні́гів, rus. Черни́гов), care, în efortul său de a lămuri originea și soarta unui manuscris păstrat sub cota AL 947 în colecțiile Muzeului „V. V. Tarnovski" din localitate a apelat la specialiști români, l-am putut identifica ca fiind manuscrisul original al *Psaltirii în versuri* a lui Teodor Corbea[1] în prima sa redactare. Pe lângă marea asemănare a scrisului din acest manuscris cu cel din dicționarul latin–român[2] al lui Teodor Corbea și identitatea textului cu manuscrisul păstrat la BAR, Cluj-Napoca, sub cota ms.rom. 45, editat de noi[3], trebuie să facem câteva observații despre fiecare din cele două manuscrise.

În ceea ce privește structura textului observăm că manuscrisului de la Cernihiv îi lipsesc epistolele dedicatorii și predosloviile către cititori, scrise în slavona ucraineană și în română. Are, în schimb, la sfârșitul textului, un *Cuvânt către cititori* diferit de predoslovia din manuscrisul clujean.

La o primă examinare, putem afirma că manuscrisul[4] a fost scris pe file separate și legat ulterior, căci numai astfel se pot explica fițuicile cu completări de text incluse în legătură și faptul că psalmii 17–22 se află după Psalmul 82. Redactarea textui pe file separate explică de ce, în momentul legării, începutul unora dintre versuri este înglobat de legătura făcută ulterior. Pentru acest fapt pledează și semnele grafice (de cele mai multe ori geometrice) care marchează continuarea textului de pe o filă pe alta. Paginile care restabilesc ordinea psalmilor sunt însoțite de indicații precum „întoarce la foaia 17 din-ceput". Tot redactării textului pe file independente (și păstrării lui, pentru o bucată de timp, în aceeași condiție) se poate explica și starea lui de conservare: partea inferioară a filelor prezintă semne mai mari sau mai mici de deteriorare, spre deosebire de marginile laterale și cea superioară, care sunt intacte. Putem deduce că, pentru o vreme, a fost păstrat cu filele rulate, fapt care explică și deteriorarea mai accentuată a ultimelor file.

---

[1] Manuscrisul păstrat la BAR, Cluj-Napoca, sub cota ms.rom. 45, și editat de mine (Teodor Corbea, *Psaltirea în versuri*, București, Editura Academiei Române, 2010), este o copie festivă cu o dedicație către Petru cel Mare, pe care, foarte probabil, scriitorul intenționa să i-o înmâneze țarului.

[2] Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2001.

[3] Teodor Corbea, *Psaltirea în versuri*, București, Editura Academiei Române, 2010.

[4] Datorită amabilității colegilor ucrainieni, suntem în posesia unei reproduceri digitale, pe care o vom pune la dispoziția Bibliotecii Academiei Române și a Bibliotecii Academiei Române–Filiala Cluj-Napoca.

Aspectul exterior al legăturii și faptul că au fost intercalate la legare și bucăți mai mici de hârtie cu completări ale textului ne îndeamnă să credem că manuscrisul a fost legat ulterior tot în timpul vieții lui Teodor Corbea.

Manuscrisul are 278 de file scrise pe ambele părți, cu o grafie foarte asemănătoare cu cea întâlnită în dicționarul său român–latin, scrisul fiind puțin alterat atât de ductul mai neglijent, cât și de vârsta autorului. În cadrul de la Cernihiv întâlnim numeroase linii care marchează segmentarea pe pagini a textului festiv din manuscrisul clujean.

Cu toate că, față de exemplarul de la Cluj, manuscrisul original conține și corecturi de text făcute în timpul redactării inițiale a versurilor (mai ales corecturi în ceea ce privește rima sau metrul), diferențele între cele două manuscrise sunt totuși minime, putând fi explicate în majoritatea cazurilor ca greșeli de copiere; există, totuși, posibilitatea ca unele dintre ele să fie îmbunătățiri făcute voluntar de autor. Spre deosebire de exemplarul de la Cluj, manuscrisul din ucraina conține textul complet al psaltirii versificate, permițând, astfel, completarea unor lacune extinse de text, absente în manuscrisul clujean, datorită pierderii unor foi. De asemenea, prima redactare nu conține cele două predoslovii, română și slavonă, către cititori, și nici cele două epistole dedicatorii (română și slavonă) dedicate împăratului Petru cel Mare. Conține, însă, la sfârșitul său, un *Cuvânt către cititoriu* (păstrat, din păcate, incomplet, fiind, probabil, partea exterioară a manuscrisului păstrat rulat până la legare). Din aceasta, aflăm însă câteva informații importante, care, pe de o parte, infirmă unele din concluziile cercetării noastre anterioare, pe de altă parte, confirmă alte concluzii avansate.

Versurile:

„Această voi de psalm cântare
Scrisă în vearș și trasă, care
Cântați și cetiți fără leane
Primindu-o cu dragi seamne
Și sfânta voastră dezmierdare.
Să nu dați voi în uitare
Pre cel ce au pus osteneală
Pentru a voastră folosеală
Au scris ș-a aduce
Într-acest chip cu vearș dulce
Todor Corbea brașovanul
Când umbla de la Hristos anul
Mie una și șapte sute
Și doaozeci dintr-a sa curte
De la Chiov aceaste voao
Să primiți pocloane noao
Pentr-a lui voi dirăpă[tate]”

infirmă opinia avansată de noi că textul a fost redactat înainte de fuga sa alături de Toma Cantacuzino în Rusia după eșecul campaniei de la Stănilești (1711) și spun

explicit că redactarea a avut loc la Kijv (Kiev) în anul 1720. Viitoare cercetări în arhivele și bibliotecile din Kijv vor putea să ofere informații despre activitatea și viața lui Corbea în localitate.

Copia festivă a psaltirii versificate păstrată la Cluj era destinată să fie înmânată țarului, cu siguranță pentru obținerea unor beneficii și, probabil, și în nădejdea unei viitoare tipăriri a textului. Faptul nu a mai avut loc datorită morții țarului în ianuarie 1725, pe care, de altfel, campania militară din Persia (1722–1723) și boala (1724–1725) l-au ținut departe de locul unde se afla Corbea. Exemplarul a fost trimis la Biserica „Sfântul Nicolae" din Șcheii Brașovului, în al cărui inventar îl găsim consemnat la 1726[5].

Însă versurile:

„Scrisă în vearș și trasă, care
Cântați și cetiți fără leane
Primindu-o cu dragi seamne
Și sfânta voastră dezmierdare.
Să nu dați voi în uitare
Pre cel ce au pus osteneală
Pentru a voastră foloseală"

confirmă supoziția noastră că, spre deosebire de *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, intenția lui Corbea a fost de a compune un text literar cu valențe estetice și cu multe experimente de versificație. Compus cu această intenție, textul lui Corbea se dovedește a se integra unei direcții frecventate în poezia Barocului european[6].

Începutul predosloviei *Către cititori* ne pune în fața unei afirmații subliniate a ideii latinității și a unității poporului român, cum o fac puține texte până la cele ale Școlii Ardelene:

„Voi, rămășițele lui Traian
Ieșiți de mie și sute de ani
Din Râm, ai miei frați și peminteani,
Ungureani, munteani și moldoveani […][7]"

Manuscrisul de la Cernihiv conține, pe copertele interioare, și o serie de însemnări (majoritatea în slavona ucraineană), asupra cărora vom reveni în momentul descifrării lor. O cercetare detaliată a manuscrisului și a însemnărilor mai sus menționate vor oferi, cu siguranță, mai multe informații.

Datele oferite de domnul Miroslav Mai-Boroda, pe care nu le-am putut nici verifica, nici continua prin cercetări personale, spun că urmașii lui Teodor Corbea, dintre care unii au fost în relație de rudenie cu hatmanii Ucrainei, s-au stabilit, după popasul kievean, la Cernihiv, unde au întreținut relații strânse cu mediul intelectual și aristocratic de acolo.

[5] Ulterior trecând în posesia lui Vasilie Pop, Timotei Cipariu, a Bibliotecii Centrale din Blaj și a Bibliotecii a Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca.

[6] Vezi și studiul nostru la T. Corbea, *Psaltirea în versuri*.

[7] Partea de jos a paginii este deteriorată.

Descoperirea manuscrisului de la Cernihiv ne va obliga la o reeditare integrală a *Psaltirii în versuri* a lui Teodor Corbea, care se dovedește a fi, cu trecerea timpului, alături de dicționarul său latin–român, unul din textele majore ale literaturii noastre vechi.

AN UNKNOWN MANUSCRIPT OF TEODOR CORBEA'S

(Abstract)

Preserved in the collections of the "V. V. Tarnovsky" Museum in Chernihiv (Ukrainian: Черні́гів), the complete manuscript of Teodor Corbea's metrical Psalter, hitherto unknown to Romanian researchers, offers new information on the full text, on the Romanians' consciousness of Latinity and unity, and on the biography of one of the important Romanian scholars from the end of the 17th century and the beginning of the 18th century. The study aims to reveal some aspects derived from a first reading of the manuscript.

Cuvinte-cheie: Teodor Corbea, psaltire metrică, romanitate, versificație.

Keywords: Teodor Corbea, metrical psalter, Romanity/Latinity, versification.

ANEXĂ

Alexandru Mareş

SFÂNTUL GHEORGHE ŞI BALAURUL. VERSIUNILE ROMÂNEŞTI DIN SECOLUL AL XVII-LEA

1. Printre sfinţii sărbătoriţi de Biserica creştină, Sfântul Gheorghe se bucură de o mare trecere în rândul românilor, numele său lăsând urme vizibile în onomastică, toponimie şi folclor. Faima sfântului s-a alimentat din curajul cu care a înfruntat supliciile la care a fost supus timp de şapte ani, înainte de a fi decapitat, dar şi din minunile de esenţă divină înfăptuite, între care figurează şi lupta sa cu balaurul, temă predilectă a iconografiei religioase (fig. 1). În mod deosebit, confruntarea din urmă a impresionat atât de mult imaginaţia populară, încât în petele de pe lună unii au întrevăzut imaginea Sfântului Gheorghe şi a balaurului[1].

Tema acestei povestiri are un fundament folcloric foarte vechi şi o arie de răspândire extinsă până în estul Asiei[2]. Totuşi în raport cu viaţa sfântului, cunoscută din *Sinaxarele* lui Simion Metafrast care expun chinurile îndurate de acesta în vremea împăratului Diocleţian, episodul luptei cu balaurul este de dată recentă, databil nu mai devreme de secolul al XII-lea[3].

Confruntarea sfântului cu balaurul a lăsat urme în folclorul românesc, înfăţişate pe larg de N. Cartojan. Vezi, de pildă, lupta sfântului cu diavolul care furase copiii surorii sale (contaminare cu legenda Sfântului Sisinie) sau lupta acestuia cu balaurul, a cărui omorâre este revendicată de un ţigan[4]. Interesantă este şi legătura făcută între Sfântul Gheorghe şi eroul baladelor româneşti, Iovan Iorgovan, la rândul lui biruitor al unui balaur, al celui de pe Valea Cernei[5].

Lui Nicolae Cartojan, legenda Sfântului Gheorghe şi a balaurului i-a fost cunoscută din câteva manuscrise româneşti din secolul al XVIII-lea. Subiectul scrierii l-a reprodus punând la contribuţie versiunea din ms. rom. 297 (BAR) din 1779. În tipărituri episodul luptei cu balaurul apare târziu, în *Vieţile sfinţilor* tipărite la Mănăstirea Neamţ în 1813[6]. Dintr-o sursă rămasă necunoscută N. Cartojan avea cunoştinţă de prezenţa legendei în *Codicele Drăganu*, datând de la mijlocul

[1] M. Gaster, *Literatura populară română.* Ediţie, prefaţă şi note de Mircea Anghelescu, Bucureşti, 1983, p. 201.

[2] N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, Vol. II. *Epoca influenţei greceşti*, Bucureşti, 1938, p. 160–161.

[3] *Ibidem*, p. 161.

[4] *Ibidem*.

[5] V. Bogrea, *Musca columbacă în tradiţia noastră populară şi istorică (cu o paralelă romanică)*, în *Anuarul Arhivei de folklor*, I, 1932, p. 41–45, N. Cartojan, *op. cit.*, p. 162–164.

[6] La N. Cartojan, *op. cit.*, p. 165, data este 1812.

secolului al XVII-lea[7]. Nu găsim în capitolul pe care reputatul istoric literar l-a consacrat acestei legende nicio referire la originalele străine urmate de traducerile româneşti şi nici la apartenenţa regională a traducerilor respective. Sunt lipsuri pe care le regăsim şi în alte capitole aparţinând valoroasei sinteze înfăptuite de N. Cartojan. De altfel, nici Florian Dudaş, care a publicat în 1986 o versiune necunoscută a aceleiaşi legende din secolul al XVII-lea[8], nu a încercat să localizeze traducerea şi nici să stabilească sursa pusă la contribuţie de traducător.

Căutând să îndreptăm această situaţie, ne vom referi în studiul de faţă la câteva probleme de critică textuală pe care le ridică cercetarea celor mai vechi versiuni româneşti din secolul al XVII-lea ale legendei Sfântului Gheorghe, biruitorul balaurului antropofag.

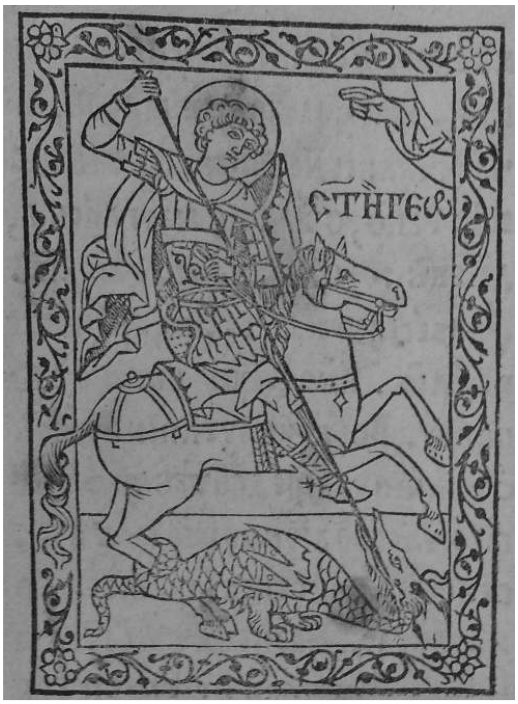

Fig. 1 – Reproducere după *Mineiul de praznice* tipărit la Veneţia în 1538 de Božidar Vuković.

[7] Deşi se menţionează în acest sens studiul lui N. Drăganu, *Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coşbuc" din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise româneşti*, în *Dacoromania*, III, 1922–1923, p. 473, la pagina menţionată nu apare consemnat textul *Învăţătura de Sfântul Gheorghe*.

[8] Florian Dudaş, *Manuscrisele româneşti din bisericile Bihorului,* [Partea I], Oradea, 1985, p. 69–74, 108–109 (despre copist şi conţinutul manuscrisului), Partea a II-a, 1986, p. 65–66 (textul); lucrarea se va cita în continuare Dudaş, MB. O reproducere parţială a textului a fost publicată de autor în *Manuscrise româneşti medievale din Crişana*, Timişoara, 1986, p. 126; cf. şi p. 28–31 (despre copist şi conţinutul manuscrisului); lucrarea se va cita în continuare Dudaş, MC.

2. În prezent ne sunt cunoscute patru manuscrise româneşti din secolul menţionat, care păstrează această scriere: *Păucenia de la Voivozi, Manuscrisul Marţian, Codicele Drăganu* şi ms. rom. 130 (BAR).

Versiunea din *Păucenia de la Voivozi* a fost copiată la începutul secolului al XVII-lea de popa Vasilii din Moldova în *Beligrad turski*[9]. Denumirea atribuită manuscrisului de către Florian Dudaş nu ni se pare fericit aleasă, întrucât, potrivit însemnărilor conţinute, codicele nu a ajuns vreodată în satul Voivozi (jud. Bihor)[10]. Ţinând seama de cuprinsul codicelui şi de localitatea în care a fost copiat, ni se pare mai potrivit să-l denumim *Păucenia de la Belgrad.* După filigranele existente pe hârtia manuscrisului, ale căror tipuri sunt înregistrate în catalogul lui J. Kemény în intervalul 1596–1611[11], datarea *Păuceniei de la Belgrad* la începutul secolului al XVII-lea poate fi acceptată.

Textul legendei a fost publicat în două rânduri de Florian Dudaş[12], ambele reproduceri păcătuind prin echivalarea slovelor ѕ şi ѫ prin *z* şi *j*[13]. De asemenea, titlul legendei ne este comunicat în două variante: *Povestea Sf. Gheorghie*[14] şi *Povestea despre Sf. Gheorghe*[15], amândouă greşite, în cuprinsul textului cuvântul *sfânt* fiind înregistrat constant cu vechiul fonetism *svânt*.

Acţiunea legendei e localizată în cetatea Elisei stăpânită de craiul Silin. În apropierea cetăţii se afla un iezer în care vieţuia un zmeu ce mânca vitele oamenilor, nepermiţându-le acestora să bea apă. Din această cauză, locuitorii cetăţii îl anunţară pe crai că vor părăsi acele meleaguri. Craiul le propuse să dea, pe rând, fiecare dintre ei un prunc de mâncare zmeului, angajându-se ca, atunci când îi va veni rândul, să-i dea zmeului propria fată. Omiţându-se să se precizeze că, după un anumit interval de timp, a venit rândul craiului să-şi jertfească fiica, povestirea continuă cu propunerea craiului de a ceda supuşilor crăirea şi avuţia în schimbul vieţii fetei şi a nevestei sale, propunere refuzată de cetăţeni. Atunci craiul, după ce-şi plânse fata, o împodobi „cu aur şi cu argint ca la nuntă" şi porunci să fie dusă într-o cocie (=trăsură) la iezer. În acea vreme, „cu voia lui Dumnezeu", Sfântul Gheorghe, care slujea împăratului Dadian[16], se îndrepta spre iezer. Văzând-o pe frumoasa fată a craiului plângând,

[9] Florian Dudaş consemnează într-un loc că manuscrisul a fost scris în vestul Transilvaniei (Dudaş, MB, Partea a II-a, p. 107), iar într-alt loc lasă să se înţeleagă că scrierea lui s-a realizat în Belgradul sârbesc (Dudaş, MB, Partea I, p. 73–74).

[10] În anul 1800, manuscrisul aflat în posesia lui Pop Petru din Supur (jud. Satu Mare), este semnalat în S<ân> Lazăr (Dudaş, MB, Partea a II-a, p. 108), actualul Chişlaz (jud. Bihor).

[11] Dudaş, MB, I, p. 70 şi nota 93. Reproducerea a două dintre aceste tipuri de filigran, din păcate în imagini micşorate, la Dudaş, MC, p. 19 (fig. 3a şi 3b).

[12] Dudaş, MB, II, p. 65 – 66; Dudaş, MC, p. 126 (reproducere parţială).

[13] Vezi articolul nostru *Un apocrif religios puţin cunoscut din secolul al XVII-lea*, în *Limba română*, LIII, 2004, nr. 1 – 2, p. 67 – 68, notele 37 şi 38.

[14] Dudaş, MB, II, p. 65, 66.

[15] Dudaş, MC, p. 126.

[16] E vorba de regele persan *Dadian* (Δαδιανός în textul grecesc; vezi Hippolyte Delehaye, *Les légendes grecques des saints militaires*, Paris, 1909, p. 51), şi nu de împăratul roman Diocleţian, cum aflăm la Dudaş, MB, II, p. 65, nota 109 (sub *12).

o întrebă de ce se află în acel loc. Ea îi dezvălui cele întâmplate şi că este fata craiului. În acel moment, zmeul ieşi din iezer, iar fata îl avertiză pe sfânt să fugă. Acesta îl înfruntă pe zmeu cu curaj şi, după ce-l împunse cu suliţa, îl legă cu propriul brâu şi îl dădu fetei să-l ducă în cetate. Întrebă apoi oamenii în ce dumnezeu crede craiul lor. Ei răspunseră că în Apolon. „De nu veţi crede în Dumnezeul mieu", le spuse sfântul, „slobozi-voiu spre voi smăul acesta şi va mânca voi". Craiul şi cetăţenii răspunseră într-un glas că ei cred în Dumnezeul Sfântului Gheorghe. La auzul acestor vorbe, sfântul omorî zmeul, după care le ceru oamenilor să zidească o biserică. Aceştia ridicară o biserică în numele Sfântului Gheorghe, pe care el o sfinţi şi înăuntrul ei „izvorî apă şi mir". După ce îi boteză pe locuitorii cetăţii, sfântul plecă spre ţara sa.

Versiunea de faţă urmează, în general, etapele pe care povestirea le parcurge şi în celelalte versiuni româneşti. Omiţând unele episoade şi detalii ale naraţiunii din forma clasică a legendei, această versiune este una rezumativă. Astfel, pentru a ne limita la două exemple, menţionăm că dintre zeii adulaţi de crai nu este pomenit decât Apolon, iar când se aminteşte de biserica Sfântului Gheorghe nu se menţionează faptul că aici se înfăptuiau minuni. În raport cu alte versiuni româneşti ale legendei, versiunea copiată de popa Vasilii se particularizează prin câteva trăsături distincte: localizarea acţiunii în cetatea Elisei, numele craiului este Silin, locul şarpelui este luat de zmeu, Sfântul Gheorghe poartă un „panţir", adică o platoşă (detaliu care prefigurează statutul său de sfânt militar)[17] etc.

Traducerea legendei s-a înfăptuit din slavonă, numele *Silin* purtat de crai fiind o formă lacunară a numelui *Selevin* pe care împăratul îl cunoaşte în versiunile slavone[18]. Orientându-ne după cuprinsul legendei din traducerea românească, presupunem că sursa slavonă avea un conţinut rezumativ, neînregistrând o serie de particularităţi narative.

Principalele particularităţi lingvistice ale textului publicat de Florian Dudaş sunt[19]: *ă* păstrat în *lăcuia* (66, r. 2), *ă* > *e* în *către* (66, r. 16; cf. *cătră*, 66, r. 21), *e* medial păstrat în *cetate* (66, r. 1, 2), *oamenii* (66, r. 4, 9), *şedea* (66, r. 17) etc., *-e* păstrat în *mare* (65, r. 2, 66, r. 2), *mene* (66, r. 7), *tare* (66, r. 18), *zise* (66, r. 10), *-eá* păstrat în *să bea* (66, r. 3), *ducea* (66, r. 26), *mea* (66, r. 7, 8), *plângea* (66, r. 11, 13) etc., *f* > *h'* în *hi* (66, r. 10), *hiică* (66, r. 12; cf. *fiica* 66, r. 12), labiale dure în *să pod<o>bască* (66, r. 10), *zmău* (66, r. 2, 14), *zmăul* (66, r. 7, 12), *n* > *r*

[17] Versiunile slavone şi cele româneşti ne informează că, în momentul episodului cu balaurul, sfântul parcurgea o carieră militară. Vezi А. В. Рыстенко, *Легенда о св. Георгіи і дракон҃ѣ въ византійской и славянорусской литературахъ*, Одеса, 1909, p. 24: **бысть сты ѡц воиѫ. Гєѡргі бѣше саномь коѵмись** „sfântul a fost la ostaşi. Gheorghe a fost cu dregătoria de comis"; *Стара българска литература*, т. 4 Житиеписни творби. Съставителиство и редакция Кл. Иванова, София, 1986, p. 409: **бѣше срєд воиниците. Гєѡрги бѣше с чин комис** „a fost între militari. Gheorghe a fost cu rangul de comis"; cf. *Codicele Drăganu*, f. 66ᵛ: „*era întru voinici<i> săi"*; ms. rom. 130 (BAR), f. 79ᵛ: „era întru voinicia sa"; vezi şi Hippolyte Delehaye, *op. cit.*, Paris, 1909, p. 45–76.

[18] А. В. Рыстенко, *op. cit.*, p. 27; pentru variante ale acestui nume, vezi p. 44 şi 57.

[19] Vezi Dudaş, MB, II, p. 65–66. Exemplele sunt urmate de indicarea paginii şi a rândului de pe pagina respectivă.

prin disimilare în *jerunchele* (66, r. 34), *să mărânce* (66, r. 7)[20], *n* păstrat în *sânt* (66, r. 20), *s, z, ţ* moi în *auzi* (66, r. 5), *fraţi* (65, r. 1), *împunse* (66, r. 24), *mearse* (66, r. 34), *soţi* (65, r. 1), *zi* (66, r. 5) etc., *ş, j* moi în *şedea* (66, r. 17), *şezi* (66, r. 17), *slujea* (66, r. 15; cf. *aşa* 66, r. 21), *ş* dur în poziţie „moale" în *şarpe* (66, r. 5), *ğ >ẑ* în *jerunchele* (66, r. 34), *sv* păstrat în *sv<â>ntul* (66, r. 17, 23, 28), vocativul *fată* (66, r. 17), imperativul negativ *nu vă risipireţi* (66, r. 6), adverbele *acicea* „aici" (66, r. 18, 19) şi *mainte* „mai înainte" (66, r. 9), prepoziţia *împrotiva* (66, r. 23), conjuncţia *deacă* (66, r. 23; cf. *dacă* 66, r. 26), cuvinte ca *ciudă* „minune" (65, r. 1), *cocie* „trăsură" (66, r. 14), *crai* „împărat" (66, r. 1, 20 etc.), *crăire* „împărăţie" (66, r. 8), *deştinge* „a descinge, a(-şi) desface brâul cu care este strânsă talia" (66, r. 25), *găzdac* „om avut, bogat" (66, r. 1), *gârbaciu* „bici din piele" (66, r. 26), *grumadz* „gât" (66, r. 25), *imeanie* „avere" (66, r. 3), *junere* (< *june* + *ginere*) „ginere" (66, r. 12), *marhă* „vite" (66, r. 3), *oscârbi* „a se întrista; a se mâhni" (66, r. 6), *panţir* „platoşă, cuirasă" (66, r. 15), *podobi* „a împodobi" (66, r. 10), *slobozi* „a elibera" (66, r. 28), *turna* „a se întoarce" (66, r. 24).

O bună parte dintre particularităţile lingvistice enumerate aparţin graiurilor dacoromâne de tip nordic: *f > h΄,* labiale dure, *ğ >ẑ, sv* păstrat, adverbul *mainte,* cuvintele *crai, crăire, găzdac, imeanie, junere, marhă.* Acestora li se pot adăuga africatele *dz* şi *ğ*, în exemple ca *va agiunge* (66, r. 7), *agiunse* (66, r. 24), *audzi* (66, r. 5), *Dumnedzeu* (66, r. 14) etc., reproduse constant de editor prin *z* şi, respectiv, *j* (vezi p. 103 şi nota 13). Alte particularităţi (*ă > e* în *către, e* medial, *e* final şi *eá* final păstraţi, *ş* dur în poziţie „moale") au o provenienţă sudică. Cum explicăm atunci acest amestec ciudat de particularităţi nordice şi sudice? Răspunsul este determinat de faptul că textul nostru reflectă, în proporţii diferite, două straturi de limbă: unul al originalului, adică al traducerii, şi altul al copiei executate de popa Vasilii din Moldova. Ţinând seama de răspândirea dialectală pe care în secolul al XVII-lea au putut-o înregistra particularităţile lingvistice menţionate, se poate presupune că traducerea provine dintr-o zonă cuprinzând sud-vestul Transilvaniei şi nordul Hunedoarei, în ale căror graiuri fonetisme proprii graiurilor sudice (*e* medial, *e* final, *-eá* păstraţi, *f* nepalatizat, *s, dz, ţ* moi, *ş* dur în poziţie „moale")[21] au putut coexista cu fonetisme, forme morfologice şi lexicale caracteristice graiurilor nordice (labiale dure[22], *sv* păstrat[23], *crai*[24], *găzdac*[25], *imeanie*[26],

[20] Considerate, în mod greşit, exemple de rotacism; vezi Dudaş, MB, I, p. 71.

[21] Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 106–107, 109–110, 119–120, 122–123, 138–140, 142–145 (se va cita în continuare Gheţie, BD); cf. şi Alexandru Mareş, *O mărturie din 1628 despre graiul din nordul Hunedoarei*, în *Limba română*, LXIX, 2020, nr. 1, p. 114–116 (se va cita în continuare Mareş, *Graiul*).

[22] Gheţie, BD, p. 124–128.

[23] *Ibidem*, p. 130–131.

[24] DA, s.v. *craiu*.

[25] Da, s.v. *găzdac*, Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicţionarul limbii române literare vechi*, Bucureşti, 1987, p. 134 (se va cita în continuare DLRLV).

[26] Neatestat în lucrările lexicografice, cuvântul, care mai reapare într-un text din acest manuscris (p. 99, r. 20), provine din sl. **имѣникъ**.

junere[27] şi *marhă*[28]). Fonetisme ca *f* > *h*[29], *ğ* >*ẑ*[30], labiale dure, *sv* păstrat, pot fi atribuite copistului. Dacă ne raportăm şi la textele din cuprinsul manuscrisului publicate de Florian Dudaş[31], atunci în seama copistului mai pot fi trecute şi alte fapte de limbă: *ă* > *e* în *nedejdui*[32]i (72, r. 2), *e* > *ă* în *nicidănăoară* (36, r. 6[33]; cf. *nicidinioară* 99, r. 30), *e* medial > *i*[34] în *direptate* (97, r. 25), *direpte* (36, r. 9), *direpţii* (44, r. 2), *nedireptate* (31, r. 25), *vinitul* (35, r. 5), rotacismul în *pâră*[35] (37, r. 14; 38, r. 2; 43, r. 18, 33; 97, r. 15), vocativul *pemente*[36] (37, r. 11), cuvântul *mâzdă* „mită”[37] (43, r. 30). În egală măsură, parcurgerea acestor texte evidenţiază şi alte particularităţi dialectale datorate traducătorului transilvănean: *celui* „a înşela”[38] (37, r. 8; 98, r. 23), *celuitor* „înşelător”[39] (37, r. 29–30), *inaş* „slugă”[40] (64, r. 23), *videre* „vadră”[41] (36, r. 8).

3. Versiunea din *Manuscrisul Marţian*[42] a fost copiată de popa Ionaşco din Bălan (jud. Sălaj), de origine ucraineană[43], în intervalul 1630–1650. Textul cuprins pe filele 106[r]–117[v], are titlul reprodus în slavonă: **Слово сп҃го м҃ни҃к҃ Гєѡ҃гїє** „Cuvântul sfântului mucenic Gheorghe”. Avem a face cu o versiune simplificată, care nu înregistrează o serie de episoade şi detalii proprii formei de bază a legendei, cum ar fi încercarea neizbutită a împăratului şi a „voinicilor” săi de a răpune şarpele, dialogul dintre fata împăratului şi sfânt purtat prin intermediul a trei întrebări şi trei răspunsuri, menţionarea numelor idolilor la care se închinau

[27] Atestările cunoscute (DA, s.v. *junere*) provin din Transilvania: *giuneril[e]* (Hunedoara, post 1737; *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, XII, 1906, p. 117), *giunerele* (Giudeşti, jud. Maramureş, 1774; *ibidem*, XII, 1906, p. 267), *jiunere-său* (Dobra, jud. Satu Mare, 1808; *ibidem*, XIII, 1906, p. 90–91); cf. şi Gheţie, BD, p. 187. *Giunere* a fost înregistrat în secolul al XVI-lea în *Palia de la Orăştie*, iar în secolul următor într-un pasaj din *Vechiul Testament* existent în ms. rom. 130; vezi Cristina-Ioana Dima, *O traducere inedită a Vechiului Testament din secolul al XVI-lea*. Studiu filologic, lingvistic şi glosar, Bucureşti, 2009, p. 82 (se va cita în continuare Dima, VT).

[28] DLRLV, p. 175.

[29] Gheţie, BD, p. 122–123.

[30] *Ibidem*, p. 150.

[31] Dudaş, MB, I p. 72–73, II p. 31, 33, 35–38, 42–44, 64–65, 65–66, 97, 98, 98–99.

[32] DLR, s.v. *nădăjdui*, unde fonetismul *nedejdui* apare în scrierile lui Varlaam, Dosoftei şi Dimitrie Cantemir.

[33] Gheţie BD, p. 106–107.

[34] *Ibidem*, p. 105.

[35] *Ibidem*, p. 135.

[36] Atestări cunoscute: *pemente* (*Cazania* lui Varlaam; DLR, s.v. *pământ*), *peminte* (*Cronograful Danovici*; M. Gaster, *Chrestomatie română*, vol. I, 1891, p. 148).

[37] DLRLV, p. 189.

[38] *Ibidem*, p. 97.

[39] *Ibidem*.

[40] DA, s.v. *inaş.*

[41] DLR, s.v. *videre.*

[42] Sub acest titlu este cunoscut actualul ms. rom. 4746 aparţinând Bibliotecii Universitare din Cluj, donaţie a căpitanului Iuliu Marţian din Năsăud.

[43] Pentru informaţii privind copistul, vezi Alexandru Mareş, *Două note despre un vechi copist sălăjean*, în *Studii şi cercetări lingvistice*, LXXIII, nr. 2, p. 267–271.

împăratul şi supuşii săi, adormirea şi trezirea fetei de împărat, împungerea şarpelui cu suliţa de către sfânt, detaliul cu „izvorul de apă vie”, plecare sfântului „în partea Capadochiei” etc. În schimb, versiunea copiată de popa Ionaşco înregistrează câteva detalii pe care nu le regăsim în celelalte versiuni din secolul al XVII-lea: numele ţinutului *Prelisteanului* (în realitate *Palestinei*) în care se afla cetatea, mărturia fetei de împărat („Credz, Doamne”), hotărârea împăratului ca sfântul să fie sărbătorit „în luna lui prieri, în 23 de dzile”, vindecarea bolnavilor care frecventau biserica ridicată în numele sfântului etc.

Am arătat cu alt prilej[44] că popa Ionaşco a fost un copist neglijent. În textul legendei Sfântului Gheorghe ne întâmpină aceleaşi greşeli reperabile şi în celelalte texte din cuprinsul manuscrisului: *omisiuni de litere şi de cuvinte:* **фж<н>тъна** (112^{v}/4), **нѫ м<ъ> <в>єри маи вєдѣ** (110^{v}/15), **съ бѫ<кѫ>рж** (114^{r}/8–9), **ва мѫ<ри>** (116^{v}/11); *anticipări grafice*: **адєвири^{т}** (111^{v}/10–11), **чюрюлѫи** (112^{r}/4), **пори^{ть}читж** (117^{r}/4; *confuzia iusurilor*: **чи^{ть}стїж** (=cinstea, 106^{v}/11), **вожж** (=voia, 106^{v}/13, 108^{r}/8, 108^{v}/8), *grafii neobişnuite*: **крозни^{к}** (=groznic, 107^{r}/13–14), **дѫръа** (=dârâia, 109^{v}/11–12), **єръ** (= iară, 107^{v}/12), **мѧрисърж** (=mearsără, 107^{v}/16 – 108^{r}/1), **прелистѣнѫлѫи** (= Palestinei, 106^{v}/3–4), **сни** (= şi, 116^{r}/9). O grafie precum **фржмосъ** (=frumoasă, 113^{r}/9–10) se explică prin influenţa textelor ruso-ucrainene, în care *u* era notat prin **ж**[45].

Prezentăm în continuare principalele particularităţi lingvistice ale acestui text, începând cu cele din domeniul foneticii: *ă* > *o* în *cotară* (114^{r}/13), *e* nesincopat în *derept* (108^{r}/15–16, 111^{r}/16 – 111^{v}/1), *e* medial > *i* în *oamini*<*i*> (116^{r}/10; cf. *oameni* 107^{r}/16), *au vinit* (112^{v}/10), *vinind* (114^{r}/17), *e* final > *i* în *călari* (112^{r}/7, 114^{v}/6–7; cf. *creade* 113^{r}/10, *feate* 108^{v}/11–12, *mare* 106^{r}/5, 13 etc.), *î* > *u* prin asimilare vocalică în *curund* (113^{r}/1), *o* aton > *u* (forma neaccentuată a pron. pers. *ea*) în *şi u dusără* (111^{r}/2), *făcu cum u văţă* (114^{r}/1–2), *să u podobască* (116^{r}/14–15)[46], *eá* final > *e* în *ieşe* (109^{r}/2; cf. *credea* 106^{v}/9, *mergea* 114^{r}/4–5, *plângea* 114^{r}/11), *oa* > *o* (particularitate care poate acoperi şi un fapt de grafie) în *forte* (106^{v}/6, 107^{r}/12–13), *mortea* (109^{v}/16), *scose* (116^{r}/4), *totă* (115^{r}/8), *vostră* (115^{r}/4; cf. *foarte* 108^{r}/5, *moarte* 110^{r}/1–2, *toată* 107^{r}/14–15, *toate* 107^{v}/9), *ieu* > *iu* în *miu* (113^{r}/11; cf. *mieu* 112^{v}/11, 115^{v}/3–4), *b* dur în *să podobască* (116^{r}/14–15), *f* nepalatizat în *fiară* (108^{r}/6), *Fiiului* (111^{v}/7, 115^{r}/12), *să fiu* (110^{r}/6), *n* >*m* în *sâmt* (112^{v}/6), africata *dz* în *botedzaţi* (116^{r}/9–10), *credz* (113^{r}/17), *dzile* (116^{v}/6), *şedzi* (112^{r}/14), *dz* > *ğ*, prin acomodare consonantică, în *gicea* (115^{v}/12), *voiu gice*

[44] Alexandru Mareş, *Două note despre un vechi copist sălăjean*, p. 270.

[45] I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic, în textele române din veacul XVI şi XVII în legătură cu monumentele paleo-, sârbo-, bulgaro-, ruso- şi româno-slave*, Bucureşti, 1904, p. 204.

[46] Pentru alte atestări, vezi articolele noastre *Trei scurte texte escatologice şi două fonetisme rare*, în *De rebus mirabilis in honorem Mihai Moraru*. Volum îngrijit de Cristina-Ioana Dima, Alin-Mihai Gherman şi Gabriel Mihăilescu, Bucureşti, 2021, p. 123–124, şi *Două note despre un vechi copist sălăjean*, p. 275.

(108^{r}/10), *vor gice* (110^{r}/14), *r* moale în *ciuriului* (112^{r}/4), *făcătoriul* (112^{r}/1–2, 114^{v}/2–3), *s, dz* duri în *dusără* (111^{r}/2), *Dumnedzău* (111^{v}/2, 113^{v}/3, 115^{r}/2 etc.), *mearsără* (107^{v}/16–108^{r}/1), *să vor aprinde* (110^{v}/2), *să depărtară* (107^{r}/3–4; cf. *se veseli* 114^{r}/8), *ţ* moale în *fraţi* (106^{r}/15–16), *mulţi* (106^{v}/7), *toţi* (107^{v}/9), *ş, j* moi în *aşea* (108^{v}/9), *jeale* (109^{v}/14, 111^{r}/10), *şearpe* (110^{v}/11, 112^{v}/2–3 etc.), *sv* > *sf* în *sfântul* (106^{r}/12), *sfântului* (103^{r}/3).

Din domeniul morfologiei sunt de semnalat următoarele particularităţi: substantivul *soartea* (109^{r}/10–11), aparţinând declinării a III-a, ca de altfel şi *prieri* (116^{v}/5), care presupune o formă *priere*, inflexiunea *a ...ă* > *ă...i* nu s-a produs în *lacrămi* (109^{v}/9), substantivul *mână* prezintă la plural forma *mânule* (115^{v}/11), la genitiv-dativ, *fântână* primeşte terminaţia *-eei*; *fântâneei* (109^{r}/1, 111^{r}/3–4, 114^{r}/15), iar *fiară* primeşte terminaţia *-iei*: *fieriei* (116^{r}/6), la vocativ plural *frate* înregistrează forma *fraţi* (106^{r}/15–16), adjectivul *amar* prezintă la plural desinenţa *-ă* în *lacrămi amară* (109^{v}/9), verbele de conjugarea a II-a şi a III-a cu radicalul în *d* prezintă forme iotacizate: *credz* (113^{r}/17), *destinge* (113^{v}/14), *să vadză* (111^{r}/13), verbele de conjugarea a IV-a prezintă la imperfect, pers. 3 pl. forme în *-iia*: *cinstiia* (106^{v}/11), *grăiia* (109^{v}/14), *ieşiia* (107^{r}/15), *priviia* (111^{r}/12), la perfectul compus, pers. 3 sg., auxiliarul prezintă forma *au: au vinit* (112^{v}/10), *avut-au* (112^{v}/12), *datu-m-au* (112^{v}/13–14), la viitor, pers. 2 sg., auxiliarul primeşte forma *veri: veri muri* (110^{r}/1), *<ve>ri vedea* (110^{v}/14–15), la conjunctivul perfect, pers. 1 sg., auxiliarul prezintă o formă cu flexiune după persoană şi gen: *să fiu veselit* (110^{r}/6–7), verbul *veni* cunoaşte la imperativ, 2 sg., forma *vină* (113^{v}/5), la imperativul negativ, verbul *teme* primeşte desinenţa *-ereţi: nu vă teamereţi* (114^{v}/16 – 115^{r}/1). Menţionăm, de asemenea, adverbele *acmu* „acum” (110^{v}/13, 117^{r}/3) şi *curund* (113^{r}/1), locuţiunea adverbială *derept acea* „pentru aceea” (108^{r}/15–16, 111^{r}/16–111^{v}/1; cf. *pentru acea* 107^{r}/1), conjuncţiile *de* „dacă” (108^{r}/8) şi *deaca* (107^{r}/2, 108^{v}/5).

În privinţa lexicului, cuvintele reţinute sunt: *brăcire* „brâu, cingătoare” (113^{v}/15), *ciudă* „minune” (106^{r}/3, 8, 112^{r}/2–3), *dârâia* „a zgâria” (109^{v}/11–12), *deştinge* „a descinge” (113^{v}/14), *grumadz* „gât” (113^{v}/16, 114^{r}/4), *hrăborie* „curaj” (113^{r}/15), *ispăsenie* „mântuire” (115^{r}/5), *păsa* „a merge” (110^{v}/11), *preastol* „altar” (117^{v}/13–14), *prieri* „aprilie” (116^{v}/5), *spată* „sabie” (116^{r}/4), *tâmpănă* „tobă” (110^{r}/15), *ucide* „a bate” (109^{v}/10). Grafia **ковъра**, în contextul *covăra scumpe* (116^{v}/1–2), este o lecţiune greşită pentru *covoară*, pluralul lui *covor.*

După cum indică titlul scrierii (**Слово сп҃го м҃ни҃к҃ Гєѡ҃ргїє**), traducerea românească a urmat o sursă slavonă. Poate că unele cuvinte precum *ciudă, hrăborie, preastol* îşi datorează prezenţa în text acestei surse (cf. în slavonă **чюдо**, **храбрьство**, **прѣстолъ**).

Particularităţile lingvistice ale traducerii româneşti aparţin, în marea lor majoritate, graiurilor de tip nordic; vezi în acest sens *e* medial > *i, e* final > *i*, *o* aton

> *u* (forma neaccentuată a pron. pers. *ea*), *eá* final > *e*, africata *dz, dz* > *ğ* (în *gice*), *s, dz* duri, *ş, j* moi, forma de plural *mânule*, adverbele *acmu, curund,* cuvinte ca *brăcire* şi *hrăborie*. Copistul, pe care îl presupunem ucrainean de origine, recurge în scrierea legendei la normele literare din Transilvania de nord. Cu mici excepţii, în textul său înregistrăm aceleaşi fonetisme pe care, câteva decenii mai târziu, le regăsim în *Ceaslovul* copiat în 1669 de popa Florea din Crişţelec, localitate situată ca şi Bălan în actualul judeţ Sălaj[47].

Numele copistului	Particularităţi lingvistice																			
	ă	-e-	-e	-ea	î	f	labiale moi	-n-	n'	s, dz, ţ, moi	ş, j, moi (+e, i)	ş, j moi (+ĕ)	dz	ğ	r moale (+e, i)	r moale (+ĕ)	rr	art. pos. var.	forme iotacizate	imp. -a
	a	-i-	-i	-e	îi	ĺ	labiale dure	-(n)r-	i	s, dz, ţ duri	ş, j duri	ş, j duri	z	j	r dur	r dur	r	art. pos. invar.	forme refăcute	imp. -u
popa Ionaşco	1	½	½	½	–	1	½	1	–	½	1	1	1	–	1	–	2	1	1	1
popa Florea	1	½	1	1	1	1	½	1	2	½	1	1	1	1	2	1	2	½	1	1

Particularităţilor lingvistice comune din cele două texte sălăjene li se mai pot adăuga forma de plural *mânule*[48] şi forma prohibitivă de imperativ *nu blăstămareţi*[49]; pentru prezenţa acestor două forme morfologice în *Manuscrisul Marţian*, vezi mai sus, p. 108.

În ceea ce priveşte localizarea traducerii, presupunem, orientându-ne după cuvintele *brăcire*[50] şi *hrăborie*[51], că aceasta ar putea fi atribuită zonei Banat-Hunedoara.

4. O traducere, diferită de traducerile existente în *Păucenia de la Belgrad* şi, respectiv, în *Manuscrisul Marţian*, se păstrează în două manuscrise din secolul

[47] Pentru popa Florea din Crişţelec, particularităţile lingvistice sunt preluate din tabelul 3 întocmit de Ion Gheţie; vezi *Istoria limbii române literare*. *Epoca veche (1532–1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru şi Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheţie, Bucureşti, 1997, p. 444–445.

[48] Gheţie, BD, p. 367.

[49] Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti.* BAR 1–1600, [I], Bucureşti, 1978, p. 61.

[50] Cu sensul „brâu”, cuvântul a fost atestat în Banat-Hunedoara şi, izolat, în Mehedinţi şi nordul Olteniei (DA, s.v. *brăcire*). Forma de plural *brăciri* a fost înregistrată în Boteşti, jud. Timiş (*Noul atlas lingvistic pe regiuni. Banat*, II, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Bucureşti, 1997, harta 293/82).

[51] În secolul al XVI-lea, cuvântul a fost notat în *Psaltirea Scheiană*, în tipăriturile coresiene (CP, CC_1, CM, CC_2 – primele trei urmând traduceri din Banat-Hunedoara), în *Cartea de cântece* (Cluj, 1571–1575) şi în *Palia de la Orăştie* (Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome II, Paris, 1938, p. 324). În secolul următor, *hrăborie* a fost înregistrat în texte din Banat, Crişana, sud-vestul Transilvaniei şi Ţara Românească (DLRLV, p. 150).

al XVII-lea, provenind tot din Transilvania. Primul, în ordine cronologică, este *Codicele Drăganu*[52], transcris în intervalul 1643–1652 de către un copist de origine ucraineană[53]; legenda a fost copiată pe filele 63^{r}–73^{r}/10, dar începutul textului şi titlul nu ne sunt accesibile, filele 63 şi 64 fiind rupte în cea mai mare parte. A doua versiune manuscrisă este cuprinsă în ms. rom. 130 (BAR), copiat în intervalul 1679–1699[54] de un scrib provenit din sudul Bihorului[55].

Cele două versiuni manuscrise aparţin aceleiaşi traduceri, constatare evidenţiată de identitatea pasajelor supuse comparaţiei:

Codicele Drăganu

Şi-o sărută cu *dulce* şi cu dragoste şi plânsă cu *lacrămi* pe capul ei şi grăi: „Pasă, fata me, că eşti frumoasă şi bună, de să te mănânce şarpele. O, vai de mine, fata me, lumina ochilor mei niciodinioară de acmu nu te voiu mai vede, *fata me*”.

(64^{v}/18–65^{r}/10)

Ms. rom. 130 (BAR)

Şi u sărută cu *mare dragoste* şi *iară* plânsă cu *amar* pre capul ei şi grăi: „Pasă, fata mea, *pasă*, că eşti frumoasă şi bună, de să te mănânce *şi pre tine acest* şearpe *fără credinţă* şi *fără de milă.* O, vai de mine, fata mea şi *dulcea mea puiu*, lumina ochilor miei, nicedănăoară de-acmu nu te voiu mai vedea”.

(79^{v}/3–9)

[52] Biblioteca Institutului de Lingvistică „Sextil Puşcariu” din Cluj (ms. 6).

[53] Alexandru Mareş, *Povestea călugăriţei care şi-a scos ochii (versiunea din **Codicele Drăganu**)*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, XX, 2002, p. 33–44 (se va cita în continuare, Mareş, *Povestea*). Şi în legenda Sfântului Gheorghe din acest manuscris este vizibilă dificultatea copistului de a-l rosti pe *ă*, care este notat prin ***є****: Amărâte fată* (67^{v}/2), *ceteţi* (=cetăţi, 67^{v}/17), *fate* (67^{v}/11), *să rugare* (72^{r}/10) etc. şi prin **ѧ**: *înalţă* (69^{r}/4–5), *taia* (71^{v}/15). Aceeaşi dificultate şi în privinţa rostirii lui *î*: *şedzindu* (67^{r}/2), *timpinarea* (70^{r}/8). Copistul îşi trădează originea ucraineană scriind **ѫ** (ca urmare a confuziei iusurilor) pentru *i* (**вѻѫ** = voi, 65^{r}/15), pentru *u* (**ѳѫ** = fu, 70^{r}/10; **врѫ** = vru, 70^{r}/5), notând diftongarea de tipul *a* > *ai (maire* 66^{r}/12, 18, 68^{r}/2–3, 71^{r}/10; *mairele* 68^{v}/10 etc.), modelând forma unor cuvinte după aspectul etimoanelor slavone (*iaveaşte* 69^{r}/12, *pravia* 66^{v}/2, *să proslavi* 73^{r}/3–4) şi comiţând dezacorduri (*este o şerpe* 68^{r}/1–2, *acestiia şearpe* 64^{r}/4–5 din josul paginii, *aceste oamini* 70^{r}/18, *să ne închinăm Tatălui şi a Fiiului şi a Duhului Svânt* 71^{r}/17–71^{v}/2, *puţinel mă bucurie de tine* 65^{r}/13–14). Spre aceeaşi concluzie ne îndreaptă şi înlocuirea constantă a formelor neaccentuate ale pron. pers. 1 şi 2 pl. *ne*, respectivă *vă*, prin formele corespunzătoare din slavonă **ны**, respectiv **вы**: *să ni închinăm* (71^{r}/17–18), *să ni mănânce* (70^{r}/5–6), *nu vi teameţi* (66^{r}/2–3), *nu vi teamereţi* (71^{r}/14).

[54] Dima, VT, p. 19–20.

[55] Liliana Agache, *Disputa lui Isus cu Satana*, în *Cele mai vechi cărţi populare în literatura română*. Coordonatori Ion Gheţie şi Alexandru Mareş, V, Bucureşti, 2001, p. 211–212. Versiunea *Vechiului Testament* din aceste manuscris a fost studiată şi editată de Cristina-Ioana Dima; vezi Dima, VT.

Doamne, *Dumnedzeul mieu*, ce eşti *pre* herovimi şi *pre* serafimi şi cauţi prespre toate cugetele dintru inemele oamenilor, iveaşte mie ciudeasele tale înainte acelora ce cred întru tine.

(69^{r}/6–15)

Doamne *Dumnezău,* ce eşti *spre hirovimi* şi *spre* serafimi şi cauţi pre toate *besnele şi, ştii, Doamne*, toate cugetele dintru inimile oamenilor, iveaşte şi mie ciudeasele tale înaintea celora ce cred întru tine.

(80^{v}/3–8)

Ambele versiuni conţin o greşeală intervenită pe traseul difuzării traducerii româneşti. Iată pasajul care ne interesează:

Codicele Drăganu

Atunci Svânt Gheorghie şi alte ciude făcu, că întră în besearecă să svinţască şi oltariul, şi făcu *izvor de vin* în besearecă.

(72^{v}/12–73^{r}/1)

Ms. rom. 130 (BAR)

Atunce *sti* Gheorghie ş-altă ciudesie feace, că întră în beserecă să sfinţască beseareca şi oltariul, şi feace un *izvor de vinu* într-acea beseareca.

(81^{r}/26–29)

În locul respectiv versiunile slavone care ne-au fost accesibile prezintă lecţiunile **воды сп҃ыѧ** [56] „apă sfinţită”, **свѣщенъныѥ воды** [57] „apă sfinţită” şi **воды цѣлебныа**[58] „apă vindecătoare”. Vor fi existat şi versiuni slavone în care izvorul tămăduitor era de *apă vie* (**вода животьна**), cum înregistrăm în alte versiuni româneşti mai recente[59]. Or, acest *izvor de vin(u)* din cele două versiuni ardeleneşti precitate nu este altceva decât o deformare a transpunerii corecte (*izvor de apă vie*) din originalul traducerii româneşti[60]. În consecinţă, ambele versiuni derivă, prin mijlocirea unor copii diferite, dintr-un intermediar comun.

Între cele două versiuni există numeroase deosebiri, mergând de la simple substituiri de cuvinte[61], la reformulări ale frazelor[62], omiterea de pasaje[63] şi chiar la

[56] А. В. Рыстенко, *op. cit.*, p. 35; cf. **свѣтена вода** „apă sfinţită” (*Стара българска литература*, т. 4, p. 410).

[57] А. В. Рыстенко, *op. cit.*, p. 26.

[58] *Ibidem*, p. 56.

[59] Ms. rom. 297 (BAR) din 1779, f. 39^{v} şi *Vieţile sfinţilor*, Mănăstirea Neamţ, 1813, f. 142^{v}.

[60] Dacă pornim de la un ipotetic *izvor de apă vie*, scris sub forma **изворъ апъ вие**, acest context grafic a putut fi citit de un copist neatent *izvor apă de vie*, sintagma *apă de vie* fiind apoi uşor de echivalat cu *vin*.

[61]

Codicele Drăganu	*Ms. rom. 130 (BAR)*
puse giurământ (66^{r}/9–10)	să giurase (79^{v}/23)
toţi cetăţeanii (66^{r}/17)	oameni<i> acei<i> cetăţi (79^{v}/26)
Amărâte fată (67^{v}/2)	O, cinstită fată (80^{r}/10)

comiterea unor greșeli suprinzătoare[64]. Necunoașterea sursei străine urmate de traducător ne împiedică să stabilim abaterile de la textul traducerii pe care le conțin cele două versiuni ardelenești.

Prezența substantivului *sf̄yi* (variante grafice *sf̄i*, *sf̄ii*) în cele două copii românești ale legendei (*Codicele Drăganu: Styi* Gheorghie 66ᵛ/7–8, 68ᵛ/5–6; *St̄ii* Gheorghie 66ᵛ/17, 67ʳ/5 etc.; ms. rom. 130: *St̄i* Gheorghie 79ʳ/2, 6, 80ʳ/2 etc.) constituie un indiciu că sursa traducerii a fost slavona. Spre aceeași concluzie ne îndreaptă și numele *Sălevca* purtat de fata împăratului (ms. rom. 130, 79ʳ/8), apariție cu totul singulară, restul versiunilor românești și slavonă ale legendei neînregistrând vreun nume pentru denumirea fetei. Or, *Sălevca* reprezintă forma feminină, cu durificarea lui *s*, a numelui *Selevkii* atribuit împăratului într-o versiune slavonă a legendei[65]; cf. *Selivi, Selevi, Selvin* în alte versiuni slavone[66].

În această redacție a legendei, Sfântul Gheorghe se luptă cu un șarpe mare, supranumit și bălaur. S-ar părea că avem a face cu o trăsătură specifică versiunilor

---

[62] sau să te vădz giocâdu cându voiu face veselie cu oaspeți<i> miei și voiu bea și voiu mânca, sau cându feciori de tine vedea-voiu. (65ᵛ/1–6)

și avea douo capete (70ᵛ/5–6)

și dzisă: „Du-l în cetate” (71ʳ/6–7)

sau să te văzu giucându și de tine să mă bucur și să mă veselescu, sau cându voiu face veselie cu oaspeți<i> mii, sau cându voiu bea și mă <voiu> veseli de tine, sau cându voiu vedea feciori din trupul tău născuți. (79ᵛ/11–15)

Iară să știți ș-aceasta, fraților, că acel șearpe avea 2 capete (80ʳ/27–28)

și zisă sfântul cătră fată: „Trage-l de brâu după tine și-l du în cetate cătră ta-tău” (81ʳ/3–5)

[63] <……. ……> (post 71ʳ/6–7)

<…… …… ……> (post 73ʳ/5)

Și purceasă fata cu șarpele trăgându-l după sine și-l dusă în cetate (81ʳ/5–6)

Derept aceaea și noi, fraților, să ne rugăm și noi Tatălui și Fiiului și Duhului Sfânt să-ș arate și noauo mila (81ʳ/31–33)

[64] Astfel, în contextul „și nu va temeți de nime, că cum m-am giurat, așea va fi” (*Codicele Drăganu*, 66ʳ/2–5), pron. neg. *nime* înlocuiește în mod nejustificat pron. pers. *mine*, denaturând sensul cuvintelor rostite de împărat; cf. „Și să nu vă teameți de *mine*, că cum m-am giurat așea va fi” (ms. rom. 130, 79ᵛ/20–21). Copistul versiunii din ms. rom. 130, după ce scrie fraza „Spune-mi, fată frumoasă, de toate, că nu mă voiu duce de la tine, ce cu tine voiu pierde capul” (80ʳ/14–15), anulează cuvântul *capul* și scrie în continuare *acesta șearpe*, intervenție cu totul neinspirată, întrucât în momentul când adresa aceste cuvinte fetei de împărat, Sfântul Gheorghe nu aflase încă de existența șarpelui în iezerul respectiv.

[65] Рыстенко, *op. cit.*, p. 57 și nota 2.

[66] *Ibidem*, p. 27, 44 și 57.

româneşti ale acestei legende, îndeosebi a celor din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea[67], când constatăm, în unele dintre ele, înlocuirea şarpelui cu balaurul: cf. **змиꙗ** „şarpe" în versiunile slavone. De reţinut că în *Vieţile sfinţilor* traduse de Dosoftei înregistrăm un pasaj în care şarpele mare este glosat balaur: „S-au tras un şarpe mare bălaur pre afurişul ş-au întrat în vistearul cel împărătesc"[68]. Interes prezintă şi înzestrarea şarpelui cu două capete: „un cap îl purta pre suptu ceriu, iară alt cap îl purta pre pământu"[69]. Este un detaliu inexistent în versiunile slavone cercetate, dar care, în schimb, se regăseşte într-o legendă cu un subiect asemănător din *Păucenia de la Belgrad*, anume în *Povestea lui Teodor Tiron*. Aici sfântul este învingătorul unui „zmău cu trei capete"[70]. Faptul că la omorârea balaurului din versiunea existentă în ms. rom. 130, Sfântul Gheorghe a tăiat „capul acelui şearpe" ne face să credem că glosarea, în două rânduri a *şarpelui* prin *bălaur*, şi înzestrarea cu două capete a acestui monstru sunt detalii narative datorate, probabil, unui copist intermediar.

Încercarea de a localiza această traducere impune examinarea, sub aspect lingvistic, a celor două versiuni ardeleneşti. Pentru versiunea din *Codicele Drăganu*, manuscris care provine probabil dintr-o mănăstire maramureşeană[71], consemnăm următoarele particularităţi de limbă: *e* nesincopat în *dereptu* (66^{r}/8–9), *e* medial > *i* în *oamini* (66^{v}/3, 72^{v}/5); *oamini*<*i*> (65^{v}/13–14; cf. *oameni* 67^{v}/5, *oameni*<*i*> 63^{v}/16), *-e* > *i* în *griji* (sg. 64^{r}/r. 5 de jos; cf. *grije* 67^{v}/18, *maire* 66^{r}/12, *pune* 65^{r}/17, *te* 65^{r}/11, *tine* 65^{r}/14 etc.), *o* >*ă* în *tăţi* (66^{r}/17, 72^{r}/18; cf. *toţi* 65^{v}/12, 68^{r}/11), *o* > *u* în *adurmi* (69^{r}/2–3), *u* > *o* în *Domnedzeu* (66^{v}/14; cf. *Dumnedzeu* 66^{v}/4), *herovimi* (69^{r}/8), *nomele* (63^{r}/18, 72^{v}/11)[72], *-eá* > *e* în *ce* „cea" (66^{r}/1), *me* (65^{r}/5, 9, 13, 15), *plânge* (67^{r}/3), *voiu vede* (65^{r}/12; cf. *aşea* 66^{r}/4, *calea* 66^{v}/11, *laturea* 73^{r}/4, *partea* 66^{v}/11 etc.), *f* păstrat în *Fiiului* (71^{v}/1), *va fi* (66^{r}/5), *m* dur în *să margă* (66^{v}/15; cf. *mearsă* 70^{v}/18), *n*>*m* în *sâmt* (68^{r}/7), *sâmtu* (68^{v}/12), africata *dz* în *să cadză* (70^{r}/13), *Dumnedzeu* (66^{v}/4), *dzisă* (65^{v}/10), *să vadză* (66^{v}/5) etc., africata *ğ* în *agiutoriu* (69^{v}/12–13), *giocându* (65^{v}/1–2), *giurământ* (66^{r}/9–10) etc., *s* dur în *dzisă* (71^{r}/5), *împunsă* (70^{v}/10), *să întoarsă* (66^{v}/16–17), *mearsă* (70^{v}/18), *tremesă* (66^{r}/11), *dz* şi *ţ* moi în *dzisă* (65^{v}/10, 71^{r}/6), *părţi* (71^{v}/16), *tăţi* (66^{r}/17), *toţi* (65^{v}/12) etc., *ş, j* moi în *aşea* (66^{r}/4), *grije* (67^{v}/18), *jeale* (63^{r}/14), *şearpe* (63^{v}/15), *şerpele* (68^{r}/16), *r* dur în *cerul* (71^{v}/12; cf. *agiutoriu* 69^{v}/12–13, *oltariul* 72^{v}/17), *sv* păstrat în *svânt* (68^{r}/6), *svântul* (70^{r}/7), desinenţa *-iei* la genitiv-dativ pentru substantivele feminine: *Alexandriei* (72^{r}/16–17), *featiei* (71^{r}/6), vocativul *fată* (68^{v}/8, 69^{r}/1), pron. nehot. *cine* „fiecare" (71^{r}/11), pron. neg. *nime* (66^{r}/3, 5),

[67] Vezi BAR: ms. rom. 2596 (1745, 282^{v}), ms. rom. 2150 (1779, 292^{v}), ms. rom. 3144 (1790, 159^{r}), ms. rom. 3275 (1799, 60^{r}), ms. rom. 1282 (înc. sec. XIX, 22^{r}), *Vieţile sfinţilor* (Măn. Neamţ, 1813, 141^{v}), ms. rom. 5299 (1832, 27^{r}); cf. *şarpe mare foarte* în ms. rom. 3355 (înc. sec. XIX, 183^{r}), şi *şarpe mare* în ms. rom. 5210 (1813, 18^{r}).

[68] DA, s.v. *bălaur*.

[69] Ms. rom. 130, f. 80^{v}/28–29; cf. *Codicele Drăganu*, f. 70^{v}/6–8.

[70] Dudaş, MB, II, p. 64.

[71] Mareş, *Povestea*, p. 41.

[72] Cf. *o* > *u* datorită unor asimilări grafice: **ѧтро домнѹ**^{ѫ} (71^{v}/9), **ѧпѫратѹ**^{ѫ} **бѹгрилѹ**^{ѹ} (72^{v}/9).

forma neobişnuită de conj. 3 pl. *să fură* (70^{r}/18) a verbului *a fi*, imperativul negativ cu desinenţa *-ereţi* în *nu vi teamereţi* (71^{r}/14; cf. *nu vi temeţi* 66^{r}/2–3), adverbele *acmu* (65^{v}/8–9, 68^{v}/8 etc.), *curund* (67^{r}/17, 67^{v}/8, 68^{v}/1–2), *puţinel* (65^{r}/13), absenţa lui *pre* la acuzativ în *că mine va să mănânce* (68^{v}/1–3), prepoziţia *prespre* „peste" (69^{r}/10), cuvinte ca *ciudă* „minune" (72^{v}/14), *ciudesă* „minune" (66^{v}/6), *deştinge* „a descinge" (70^{v}/14–15), *dzisă* „poruncă" (70^{v}/2, 71^{r}/3), *spată* „sabie" (71^{v}/14), *tâmpla* „a se întâmpla" (66^{v}/14–15), *timpinare* „întâmpinare" (70^{r}/8).

Majoritatea acestor fonetisme, forme morfologice şi lexicale aparţine graiurilor de tip nordic, în speţă acelora din nordul Transilvaniei şi nordul Moldovei. Manuscrisul fiind copiat în Maramureş, e dificil de stabilit dacă izvodul său provine din această regiunea, eventual din una ardelenească limitrofă, sau, dimpotrivă, din Moldova. Trecerea lui *o* la *ă* în *tăţi*, atestată în secolul al XVII-lea numai în Moldova[73], ar putea constitui un indiciu că traducerea aparţine unui moldovean. Amintim, în sprijinul acestei posibile localizări a traducerii, prezenţa în *Codicele Drăganu* a trei omilii care reproduc, cu omisiuni şi mici preschimbări, textul *Cazaniei* lui Varlaam din 1643, precum şi pe cel al *Stihirii pentru toţi sfinţii,* atribuită Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava[74].

Vom urmări în continuare principalele trăsături lingvistice ale versiunii din ms. rom. 130: *ă >a* în *vrajmaşu* (80^{v}/32), *e > ă* în *nicedănăoară* (79^{v}/8–9), *e nesincopat* în *derep ce* (79^{v}/22–23), *derept aceaea* (81^{r}/31), *e* medial > *i* în *hirovimi* (80^{v}/4), *oamini* (79^{r}/6–7, 14, 17, 80^{r}/11), *ai vinit* (80^{r}/7), *vini* (79^{r}/29), *va vini* (79^{r}/25; cf. *casele* 79^{v}/30, *cetate* 79^{r}/12, *desparte* 79^{v}/16, *oameni<i>* 80^{r}/20), *-e > -i: ti* (80^{r}/30, 80^{v}/1; cf. *cine* 79^{r}/5, *de* 80^{r}/25, *feate* 79^{r}/8, *mare* etc.), *î* neasimilat în *cu nânsul* (81^{r}/23), *o* aton > *u* (forma neaccentuată a pron. pers. *ea*) în *să nu u deaie* (79^{v}/22), *să u mănânce* (79^{v}/25), *şi u lăsă* (79^{v}/24–25), *u deade* (81^{r}/17), *u>î* în *frâmseaţe* (79^{v}/2), *u > o* în *hirovimi* (80^{v}/4), *-eá > -e* în *aice* (80^{r}/6, 15; cf. *aicea* 80^{r}/6), *plânge* (79^{r}/17; cf. *credea* 79^{r}/10, *mea* 79^{v}/8, *plângea* 80^{r}/4 etc.), *-iá > -ie* în *ieşie* (79^{r}/14), *f* păstrat în *Fiiului* (81^{r}/32), *va fi* (79^{v}/21), *m* dur în *marsă* (81^{r}/1), *să margă* (79^{r}/16, 80^{r}/1), *n* păstrat în *sântu* (80^{r}/11), *sintu* (80^{v}/15), *s, z, ţ* duri în *ducându-să* (79^{v}/30), *Dumnezău* (79^{r}/11, 79^{v}/28, 81^{r}/13), *împunsă* (80^{v}/30), *plânsă* (79^{v}/3), *să sfinţască* (81^{r}/27–28, cf. *auzi* 80^{v}/15, *casele* 79^{v}/30, *cetăţi* 80^{r}/17, *ciudeasele* 79^{v}/29, *oarecâţi* 79^{r}/10, *sine* 81^{r}/6, *toţi* 79^{r}/15 etc.), *ş, j* moi în *aşea* (79^{v}/21), *grije* (79^{r}/21, 80^{r}/18), *însuşi* (79^{v}/23), *jeale* (79^{r}/7), *şedea* (79^{r}/12), *şerpe* (79^{v}/6) etc., fricativa *z* în *auzi* (80^{v}/15), *Dumnezău* (79^{r}/11, 79^{v}/27), *zisa* (80^{v}/24) etc., africata *ğ* în *gios* (80^{v}/26), *giucându* (79^{v}/11), *giudecaiu* (79^{v}/10), *a giura* (79^{r}/27) etc., *r* dur în *strâga* (80^{v}/17–18, 80^{v}/31, 81^{r}/11), *r* moale în *ceriu* (80^{v}/3), *oltariul* (81^{r}/28), *slujitoriu* (79^{r}/9), *sv > sf* în *sfântu* (80^{r}/16), *sfântul* (80^{r}/5, 10) etc., desinenţa *-eii* (probabil din *-eei*) la genitiv-dativ pentru substantivele aparţinând

[73] Gheţie, BD, p. 114–115.

[74] Vezi articolele noastre *O scriere imaginară:* ***Păucenia*** *lui Alexandru-Vodă din Ţara Moldovei*, în *Limba română*, LXI, 2012, nr. 2, p. 213–214 şi nota 14, şi *Contribuţii la identificarea unor texte româneşti fragmentare din secolul al XVII-lea*, în *Limba română*, XXIX, 1980, nr. 1, p. 47–48.

declinării în *-ă: feateii* (81^{r}/3), *slugeii* (80^{v}/8), vocativul *fată* (80^{r}/6, 14), inflexiunea *a...i* > *ă...i* nu s-a produs în *parţi* (81^{r}/16), pron. nehot. *cineş* „fiecare” (81^{r}/7), pron. neg. *nime* (79^{r}/17, 21), forma verbală „scurtă” *să mânce* (80^{r}/22; cf. *să mănânce* 80^{r}/25), forma verbală iotacizată *să ucigă* (79^{r}/16), imperativul negativ cu desinenţa *-ereţi* în *nu vă teamereţi* (81^{r}/8–9), adverbele *acmu* (81^{r}/34), *curundu* (80^{r}/9, 12, 26), *numaicât* „imediat” (80^{r}/24), *puţinel* (80^{r}/28, 80^{v}/2), conjuncţiile *au* „sau” (80^{r}/8) şi *deacă* (80^{v}/20), cuvinte ca *arătare* „revelaţie” (81^{r}/18), *ciudă* „minune” (79^{r}/4), *ciudeasă* „minune” (79^{v}/29), *ciudesie* „minune” (81^{r}/27), *cocon* „copil” (79^{r}/23), *deştinge* „a descinge” (80^{v}/31–32), *hirovim* „înger care în ierarhia cerească urmează după arhanghel” (80^{v}/4), *moşie* „proprietate” (79^{v}/31), *oborî* „a doborî” (80^{v}/21–22), *oltariu* „altar” (81^{r}/28), *prier* „aprilie” (79^{r}/1), *purcede* „a pleca, a porni” (81^{r}/5), *sărafim* „înger care în ierarhia cerească este situat între arhanghel şi heruvim” (80^{v}/4), *slobozi* „a permite să se realizeze” (79^{r}/12), *tătâne* „tată” (80^{r}/24), *voievod* „comandant de oşti” (79^{r}/15), *voinic* „ostaş” (80^{r}/7, 16, 81^{r}/12), *voinicie* „viaţă de ostaş” (79^{v}/30).

Versiunea din ms. rom. 130 fiind scrisă în sudul Bihorului, în seama copistului pot fi trecute particularităţi lingvistice (unele dintre ele prezente şi în alte texte din acest manuscris) cum ar fi *e* medial > *i*, *-e* >*-i, o* aton > *u*[75], *f* nepalatizat, labiale dure, *s, z, ţ* moi/ *s, z, ţ* duri, *ş, j* moi, *z*[76]*, ğ, r* moale, forme iotacizate[77], pron. neg. *nime*[78], adverbul *acmu*[79]. Trei fonetisme care nu se pot explica prin graiul copistului (*ă* proton > *a, e* >*ă* în *nicedănăoară*, şi *-ea* > *-e*)[80] provin din sursa pusă la contribuţie de copist, sursă, având, foarte probabil, o provenienţă (directă sau indirectă) moldovenească. Acestui izvod i se pot atribui şi cuvintele *voievod* „comandant de oşti” şi *voinicie* „viaţă de ostaş”, atestate în trecut numai în texte scrise în Moldova şi Ţara Românească[81]. Constatarea din urmă corelată cu cea desprinsă din examinarea *Codicelui Drăganu* ne îndreaptă atenţia spre o traducere efectuată în Moldova.

5. Structural, legenda Sfântului Gheorghe urmează schema traseului, a traseului parcurs de sfânt, care, în drum spre „moşia” sa, ajunge la iezerul (fântâna) unde vieţuia şarpele.

Naraţiunea conţine elemente supranaturale, alături de monstrul antropofag figurând divinitatea, dornică să atragă la creştinism o comunitate de păgâni, şi

[75] Vezi mai sus, p. 107, nota 46.

[76] Fricativa *z* apare în însemnările unor copişti bihoreni din ultimul sfert al secolului al XVII-lea: *Dumnez<ă>u, zile* (popa Urs din Cotiglet, 1676), *Dumnezău* dar şi *dzi* (popa Pătru din Tinăud, 1684); vezi Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti.* BAR 4414–5920, IV, p. 75 şi 430; cf. *dumnezăiască* într-o însemnare din Vaşcău (T. L. Roşu, *Însemnări şi inscripţii bihorene*, vol. I, Beiuş, 1941, p. 34).

[77] Toate fonetismele enumerate, cu excepţia lui *o* aton > *u* şi a fricativei *z* (pentru care vezi notele 75 şi 76), se regăsesc în scrisul unui alt copist bihorean: diacul Ioan din Pociovelişte (circa 1641); vezi Gheţie, BD, p. 319–320 şi tabelul de la p. 326 (rubrica din dreptul siglei Caz I).

[78] Gheţie, BD, p. 164.

[79] *Ibidem*, p. 174–175.

[80] *Ibidem*, p. 320; cf. şi p. 97, 105 şi 208 (cu atestări târzii în Bihor ale fonetismelor respective).

[81] DLR, s.v. *voievod* şi, respectiv, *voinicie*.

izvorul de apă tămăduitoare. Şarpele nu poate fi identificat cu diavolul, lipsind de altfel elementele care să sprijine o asemenea identificare. Oricum, confruntarea sfântului cu acest personaj malefic se petrece într-o altă minune de sine stătătoare[82].

Eroul legendei este un sfânt militar, care împreună cu alţi sfinţi recrutaţi, de asemenea, din rândul oştenilor (Sfântul Teodor Tiron, Sfântul Procopie, Sfântul Dimitrie etc.) evidenţiază cultul sfinţilor militari, de mare trecere în trecutul îndepărtat. Sfântul Gheorghe este frumos, calitate remarcată în două rânduri de fata împăratului, şi acţionează în ţinută ecvestră. Fata de împărat este la rândul ei frumoasă. Felul cum sunt descrişi cei doi eroi legendari ne poartă cu gândul la Făt-Frumos pe calul său năzdrăvan şi la fata de împărat din basmele noastre. Există, desigur, şi alte puncte comune între această legendă şi basmele de tipul Făt-Frumos şi balaurul: iezerul (fântâna) unde sălăşuia şarpele antropofag, aşteptarea şarpelui ca la un anumit interval de timp să i se aducă o jertfă umană, fata împăratului ajunsă în postură de victimă, sosirea la iezer a viteazului care va mântui fata etc. Foarte probabil că această apropiere între cele două genuri de naraţiuni se explică prin faptul că atât legenda religioasă, cât şi basmele respective s-au alimentat din fecunda tradiţie populară despre balauri[83].

În secolul al XVIII-lea, în raport cu celelalte minuni înfăptuite de Sfântul Gheorghe şi, totodată, acceptate de Biserică, legenda era considerată „preaslăvită minune”[84] şi „minune ce mare”[85]. Neavând însă girul Bisericii, adică nefigurând în *Sinaxarele* lui Simeon Metafrast, preluate ulterior de Maximos Margunios, această minune nu a mai fost amintită în scrierile lui Varlaam şi Dosoftei şi nici în cele ale altor prelaţi români[86]. O singură excepţie, şi aceasta datând din 1813, o reprezintă legenda Sfântului Gheorghe inclusă în *Vieţile sfinţilor* tipărite la Mănăstirea Neamţ, a căror traducere din slavonă s-a efectuat din iniţiativa lui Paisie Velicikovski[87].

---

[82] Vezi ms. rom. 2596 (BAR, 1745), f. 286^{r}a/18–286^{v}b/29, şi ms. rom. 2150 (BAR, 1779), f. 293^{r}/4–301^{v}/11.

[83] La români, de exemplu, această tradiţie este foarte bogată. Pe lângă basmele al cărui protagonist este balaurul (Lazăr Şăineanu, *Basmele române în comparaţiune cu legendele antice clasice şi în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice*. Ediţie îngrijită de Ruxandra Niculescu. Prefaţă de Ovidiu Bîrlea, Bucureşti, 1978, p. 666–667 (*Indice folcloric*, s.v. *Balaur*), cuvântul se întâlneşte în astronomia populară, unde denumeşte constelaţia *Dragonului* dar şi unele stele căzătoare, fiind legat şi de câteva superstiţii referitoare la soare şi lună (Tudor Pamfile, *Cerul şi podoabele lui după credinţele poporului român*, Bucureşti, 1915, p. 34, 60, 99, 165 şi 176), precum şi în toponimie unde a lăsat, de asemenea, urme vizibile (Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, Bucureşti, 1963, p. 245–246.

[84] Ms. rom. 2596, f. 282^{v}a/5–6.

[85] Ms. rom. 297, f. 36^{r}.

[86] Cf. însă în *Cartea românească de învăţătură* a lui Varlaam două referiri la omorârea unei scorpii mari de către Sfântul Dimitrie şi, respectiv, a unui şarpe mare, care cu trecerea timpului „se făcuse bălaur straşnic”, de către Sfântul Teodor Tiron (Varlaam, *Cazania 1643*. Ediţie îngrijită de J. Byck, Bucureşti, 1966, p. 374 şi 425).

[87] Ioan Bianu, Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, vol. II (*1716–1808*), Bucureşti, 1910, p. 510.

6. Cele trei traduceri româneşti din secolul al XVII-lea (două ardeleneşti şi una moldovenească) pun în lumină două aspecte oarecum contradictorii: pe de o parte, interesul stârnit de această legendă în spaţiul cultural românesc, iar pe de altă parte, audienţa scăzută de care au beneficiat traducerile respective (singură transpunerea moldovenească a înregistrat două copii). Nu putem însă să apreciem răspândirea exactă a acestor traduceri câtă vreme nu cunoaştem efectele pe care fenomenele fortuite din trecut (războaie, incendii, jafuri etc.) le-au avut asupra numărului real de copii executate.

În lipsa cunoaşterii originalelor slavone ale acestor traduceri nu ne putem pronunţa asupra calităţii transpunerilor respective. Prezenţa *zmeului* în locul şarpelui din traducerea păstrată în *Păucenia de la Belgrad* nu trebuie să ne surprindă, întrucât în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea cuvântul *zmeu* cunoştea numai sensul „şarpe". Zmeul, în accepţia „fiinţă cu înfăţişare de uriaş", cum apare în basmele noastre, este o apariţie târzie, din secolul al XIX-lea[88]. Obţinem, astfel, un criteriu de a stabili vechimea basmelor româneşti cu zmei. S-a putut constata că, în traducerea moldovenească „bălaurul cu douo capete" care ia locul şarpelui este o interpolare efectuată probabil de un copist intermediar. Sursa de unde a fost preluat acest monstru policefal (tradiţie, populară sau alt gen de scriere) nu ne este cunoscută; cf. „zmăul cu trei capete" în *Povestea lui Teodor Tiron*, deci într-o scriere cu un subiect asemănător legendei noastre.

*

Reproducem în continuare în transcriere interpretativă traducerile legendei existente în *Manuscrisul Marţian* şi, respectiv, în ms. rom. 130 (BAR). Precizăm că grafiile neobişnuite din *Manuscrisul Marţian*, explicabile prin originea ucraineană a copistului, au fost menţinute în transcriere, în măsura în care aveau acoperire în modul deosebit în care acesta rostea cuvintele româneşti.

Slovo s̄tgo m(c̄)ni(k) Geo(r)gie[1] 106r

Ciuda sfântului şi a slăvitului şi mare măcenic Ghiorghie, cuvântu[2] cu frică şi cu ciudă preaslăvită de rândul aceştii taină ce au făcut sfântul şi preaslăvit mare mucenic al lui Hristos Sfântul Ghior<ghie>.

Fraţi mie, ascul/taţi! Fost-au o cetate în ţinutul Prelisteanului. Fost-au o cetate 106v
foarte[3] mare şi mulţi oameni era într-însa şi toţi credea idolilor şi cinstiia[4] lucrurele
drăceşti, cum era voia[5] acelui împărat ce era într-acea cetate.// Pentru acea 107r
Dumnedzău, deacă vădzu că să depărtară de învăţătura Sfinţie Sale, el le arătă puterea sa. Că lângă cetatea aceaea era o fântână şi

[1] Sl., în trad.: *Cuvântul sfântului mucenic Gheorghe.* ✧[2] Scris: **кѵвѫ"пьтѵ**. ✧[3] Scris: **ѳѻ̄пє**. ✧ [4] Scris: **чи"спїѫ**. ✧ [5] Scris: **воѫ**.

[88] DLR, s.v. *zmeu.*

într-acea fântână[6] era u*n* şerpe foarte[3] mare şi groznic[7], cu*m* în toată vreame ieşiia
107v de mânca oameni,/ cât să spământară oamenii acei<i> cetăţi, câ*t* era mare mâhniri[8] şi plângeri şi frică multă întru acea cetate. Şi suspina[9] toţi în toate laturile şi să mira
108r cu*m* vo*r* face. Iară[10], când fu într-o vreame, ei să adunară toţ oamenii aceii cetăţi şi mea//rsără[11] la împăratul de grăiră: „Cu*m* vo*m* face, împărate, că peri*m* foarte rău de fiară[12] amară?" Împăratu*l* grăi lo*r*[13]: „De va fi[14] voia[5] tuturora cum voiu gice eu, să daţ toţ pre rând câte un fecior[15], mâncare şerpelui,

108v că mă ştiţi că a*m* şi eu o fată de trupu*l* mieu. Derept acea cân/d va vini rându*l* la mine[16], eu încă voi da[17] mâncare şerpelui". Şi, deaca audziră cetăţeanii ace*l* cuvânt, fu pre[18] voia[5] tuturora. Şi aşea începură a da pre rându feciori şi feate şearpelui a
109r mânca, că-ş docea feciorii şi featele, deci-i punea în ţărmure//le fântâneei. Atunce ieşe şearpele de-i mânca.

Şi to*ţ* cetăţeanii făcură rându*l* lo*r*. Şi vini rându*l* împăratului. Şi grăiră cetăţeanii[19]: „Doamne, la tine iaste soartea ca să dai fata şearpelui să o mănânce".
109v Atunce tremise împăratu*l* şi chemă fata sa şi o îmbrăcă[20]/ în veşminte scumpe împărăteşti. Şi era foarte frumoasă, cât da cuviinţă acei<i> cetăţi. Atunce împăratu*l* începu a plânge cu lacrămi amară şi-*ş* ucidea pieptu*l* său şi-*ş* dârâia[21] faţa sa şi cu
110r multe jeale grăiia: „O, fata mea dulce, cu*m* n-a*m* ştiut de moartea[22] ta// să veri muri moarte ca aceasta cu ama*r*. O, dragă născută den peliţa mea, cu*m* n-a*m* ştiut de să mai fiu veselit[23] puţin[24] cu tine. O, dragu*l* mie dulce băia*t* şi de la inimă cădzu*t*, când cântările vo*r* cânta, când cu trâmbitele[25] vo*r* gice şi tâmpenele vo*r* bate,
110v câ<n>*d* scaunele vo*r* aştearne/ şi luminile mi să vo*r* aprinde". Şi să plecă împăratu*l* de sărută fata sa şi dzise[26]: „O, dulce fată, du-te în făgăduita morţiei amară, desparţi-te şi la şearpe pasă <să>[27] te mănânce. De acmu[28] înainte tu ne me
111r <ve>ri[29] mai vedea, nece eu pre tine". Şi luoară fa//ta împăratului şi u dusără în ţărmurele fântâneei ca să o mănânce şearpele. Iară împăratu*l*[30] în turn sui cu toţ
111v cetăţeanii. Şi mari jeale era întru cetatea aceaea şi priviia toţ ca să vadză când va ieşi şearpele să mănânce fata.

Dere/pt acea, Isus Hristos, Domnedzău*l* nostru, vrând Sfintiia Sa ca să boteadze cetatea întru[31] numele Tatălui şi a Fiiului şi Duhului Sfânt, ce iaste Dumnedzău adevări*t*, şi, vrând să mântuiască acea cetate de fiară amară, e*l* să

---

[6] Scris în continuare: **є**. ✧ [7] Scris: **крозни**. ✧ [8] Scris: **мжниири**. ✧ [9] Scris: **сспина**. ✧ [10] Scris: **єръ**. ✧ [11] Scris: **мѧрисърж**. ✧ [12] Scris în continuare **ѕ**. ✧ [13] Scris în continuare: **вь**. ✧ [14] Scris deasupra **ми** (de altă mână). ✧ [15] Scris deasupra **и** (de altă mână). ✧ [16] Scris: **мєнє**. ✧ [17] Scris: **да**; deasupra lui **а**, o literă care pare a fi **п** înscris într-un cerc. ✧ [18] Scris: **прѣ**. ✧ [19] Scris: **чєтѣцѣнїи**. ✧ [20] Scris: **лбрѣкж**. ✧ [21] Scris: **дѕръѧ**. ✧ [22] Scris: **мѕпѣ**. ✧ [23] Scris: **съ фїѕ вєли**; altă lecţiune posibilă: *să fiu vesălit.* ✧ [24] Scris **л** (de altă mână) deasupra ultimei litere (**ь**) a cuvântului *puţin.* ✧ [25] Scris în continuare: **л**. ✧ [26] Scris: **зи**; altă lecţiune posibilă: *dzisă*. ✧ [27] Scris de altă mână. ✧ [28] Scris **дѣ акмѕ**. ✧ [29] Înainte de **ри** deasupra rândului s-a notat de altă mână **вє**. ✧ [30] Scris în continuare: **сѕ**, iar deasupra acestei secvenţe grafice, s-a notat de altă mână **шєдє**. ✧ [31] Scris: **лтрж**.

milostivi// şi tremise[32] făcătoriu*l* ciudelo*r*, împăratu*l* ceriului[33], viteazu*l* Sfântu*l* 112r
Ghiorghie. E*l* vini la fân<tâ>nă călari pre cal şi vădzu fata împăratului podobită şi frumoasă. Şi dzise[26] Sfântu*l* Ghiorghie cătră fata: „Ce şedzi acie?" Ia*r* ea dzise[26]:
„Vedzi, voinice, această ce/tat<e>? În frică mare iaste de şearpe ce lăcuiaşte în 112v
fâ<n>tâna aceasta. Câţi oameni sâmt, to*ţ* au da*t* feciorii şi feate pre rând mâncare şearpelui. Şi au vini*t* rându*l* şi la tatăl mieu[34], avut-au numai mine, fecior datu-m-au
ca <să>[27] mă mănânce şearpele. Ce// fugi curund, că iată că vine şearpele mânios[35] 113r
şi te va mânca şi pre tine ca şi pre mine". Şi dzise[26] Sfântu*l* Ghiorghie: „Nu te teame, fată/ frumoasă[36], ce creade întru Dumnedzău*l* miu, că te va mântui de fiară
amară". Iară fata cu mare hrăborii şi de la inimă dzise[26]: „Credz, Doamne!"/ Iară 113v
Sfântu*l* Ghiorghie dzise[26]: „Cu tăriia lui Dumnedzău pleacă-te fiară amară şi vină după mine". Şi fu voia lui Dumnedzău. Şi pentru ruga Sfântului Ghiorghie căzdu şi să muie şearpele.

Şi dzise[26] Sfântu*l* Ghiorghie cătră fată: „Deştin<n>ge brăcirea şi leagă de grumadzi".// Iară fata făcu cu*m* u văţă Sfântu*l* Ghiorghie, legă de grumadzi, şi 114r
mergea după însa, trăgându-să pre pământ. Fata se veseli[37] şi să bucură, iară împăratu*l* şi cu toţi oaminii plângea şi suspina după fată. Şi cotară spre ţărmurele fântâneei şi vădzură pre[18] fată vinind/ şi trăgân*d* pre şearpe şi făcătoriu*l* ciudelo*r*, 114v
pre Sfântu*l* Ghiorghie, înainte mergându pre ca*l* călari ca u*n* viteaz a*l* lui Hristos, Iar oaminii cetăţiei să spământară şi începură a fugi. Iară Sfântu*l* Ghiorghie strigă şi
grăi: „Nu vă teame//re-ţi că s-au mâniia*t* Dumnedzău pre voi că v-aţi că<lcat>[38] 115r
leagea voastră[39] şi ispăseniia[40]. Iară de veţi <crea>de[41] în Isus Hristos, Domnu*l* a toată[42] lumea, şi să vă botedzaţi întru numele Tatălui şi a*l* Fiiului şi a*l* Duhului
Sfântu, eu <vă> voiu mântui de fiară amară". Iară împăratu*l*// dzise[26]: „Cu*m* ţi-i 115v
numele?" Sfântu*l* Ghiorghie dzise[26]: „Numele mieu iaste Ghiorghie". Atunci împăratu*l* şi cu toţ oamini<i>, cetăţeanii închinară-să lui Dumnedzău şi nălţa[43]
mânule lo*r* în su*s* şi gicea: „Creadem în Isus Hristos, fiiu*l* lui Dumnedzău". Şi mulţemiră[44]// Sfântului Ghiorghie. Atunce Sfântu*l* Ghiorghie[45] tinse mâna sa şi 116r
scoase[46] spata sa şi tăie capu*l* fieriei amară.

Şi botedză Sfântu*l* Ghiorghie cetate aceaea şi[47] toţi oaminii[48] ce era într-acea cetate. Şi dzise[26] să facă besearecă în numele lui, să u podobască cu au*r* şi cu argint/ şi cu covoară[49] scumpe. Şi dzise[26] să f<ac>ă lui masă după Paşti, în luna lui prieri, în 23 de dzile. Că vădzu Sfântu*l* Ghiorghie că cu toate credinţa[50] lui Isus

---

✧[32] Scris: **трεми҃**; altă lecţiune posibilă: *tremisă*. ✧ [33] Scris: **чюрюлꙋ҃и**. ✧ [34] Scris: **миеꙋ҃**. ✧[35] Scris: **мжи҃нїѡ҃**. ✧[36] Scris: **фрѫмосъ**. ✧[37] Scris: **се вє҃ли**; altă lecţiune posibilă: *să vesăli.* ✧

[38] Secvenţa grafică omisă a fost scrisă de altă mână deasupra rândului.✧ [39] Scris: **вꙋ҃трѫ**. ✧[40] Scris: **испѫсенїѫ**. ✧ [41] Scris: secvenţa grafică omisă a fost scrisă de altă mână deasupra rândului. ✧ [42] Scris: **тотѫ**. ✧[43] Scris: **нꙋ҃ца**. ✧[44] Scris: **мꙋ҃цемирѫ**, apoi ц a fost modificat în **ц**. ✧[45] Scris: **гїєѡ҃гїе**. ✧[46] Scris: **скосе**. ✧ [47] Scris: **сни**. ✧[48] Scris: **ѡмини**. ✧ [49] Scris: **ковъра**. ✧ [50] Scris în continuare: **и** sau, eventual, **н**.

116v Hristos. Şi lăsa[51] lor, deaca va muri el, să-l puie desupra preastolului, cu putearea şi
117r cu// voia Duhului Sfântu. Până în dzilele de acmu stă în porincită şi cine mergea la
sfânta beseareca[52], beteagi şi cu nevoi, sănătos mergea[53] acasă acela om, că multe
117v vindecări făcea cu voia lui Dumnedzău. Că a lui slavă şi cinste şi în/chinăciunea
cea mare, acmu şi pururea şi în veacii veacului. Amin.

79r **În luna lui prier, învăţătură la *S̄ti*[1] Gheorghie, cându au izbăvitu cea fată de cel şearpe şi bălaur straşnicu**

O mare ciudă a sfântului şi slăvitului mucenicu Gheorghie a lui Hristos. Cine au văzut sau cine au auzitu aceaste[2] ciude ce-au făcut *S̄ti* [1] Gheorghie? Ce căută Dumnezău pre oamini<i> săi şi mare jeale fu de acea fată a celui împărat. Iară numele aceii feate era Sălevca. Şi acel împărat era păgân şi slujitoriu de idoli. Şi era foarte fărădeleage şi oarecâţi credea în Hristos toţi-i munciia. Iară minunatul Dumnezău, vrându să-şi arate mila sa tuturor, slobozi aproape cetate întru iazeru şi şedea întru el u<n> şearpe mare, bălaur straşnicu. Şi în toate zilele ieşie afară de mânca oamini dintr-acea cetate.

Iară odată împăratul adună toţi voivozi<i> săi şi toţi voinici<i> săi să margă la acel şerpe să-l ucigă. Iară ei plânge, toţi oamini<i>, cu mare amaru, şi nime nu cuteza mergea la acel şearpe. Şi să strânsără toţi cetăţeani<i> şi ziseră[3] împăratului: „Doamne împărate, a nost<r>u locu şi cetate bun[4] iaste şi bine ţii, şi <ni>ceo grije n-ai de nime. Ce noi de rândul acestuia şearpe[5] noi nu putem răbda". Şi zise[6] împăratul cătră oamini<i> săi: „Viniţ să scriem coconi<i> voştri pre rându de mâncare şerpelui să-i dămu. Şi cându va vini şi rândul mieu, eu amu o fată numai, şi u voiu da cându-i va vini rândul".

Iară oamini<i> începură toţi aş da coconi<i> săi pre rându şearpelui[7] de
79v mâncare până vini şi rândulu împăratului. Iară împăratul îş îmbrăcă fata sa/ în veşminte împărăteşti, podobită cu mare frâmseaţe, tot într-auru şi într-argintu. Şi u sărută cu mare dragoste şi iară plânsă cu amar pre capul ei şi grăi: „Pasă, fata mea, pasă că eşti frumoasă şi bună de să te mănânce şi pre tine acest şerpe fără credinţă şi fă<ră> de milă. O, vai de mine, fata mea şi dulcea mea puiu, lumina ochilor miei, nicedănăoară de-acmu nu te voiu mai vedea. Puţinel mă bucuraiu de tine şi giudecaiu cum voiu face nunta ta, sau să puiu cununa în capul tău, sau să te văzu giucându şi de tine să mă bucur şi să mă veselescu[8], sau cându voi face veselie[9] cu oaspeţi<i> mii, sau cându voiu bea şi mă <voiu> veseli[10] de tine, sau cându voiu

---

✧[51] Peste ѧ s-a scris de altă mână ꙁ, lecţiunea devenind *zâsă*. ✧ [52] Scris: **вєсєрєкъ**, apoi al doilea **є** a fost modificat în **ѣ**. ✧[53] Scris: **мєрьцѣ**.

[1] Sl., în trad.: *sfânt.* ✧ [2] Scris: **ачѣ҆тцѣ**. ✧ [3] Scris: **зи҆ръ**; altă lecţiune posibilă: *zisără.* ✧ [4] Scris: **бъ**. ✧[5] Scris: **шѣрьпє**. ✧[6] Scris: **зи҆**; altă lecţiune posibilă: *zisă.* ✧[7] Scris: **шєрпєлꙗ҆и**, apoi primul **є** a fost modificat în **ѣ**. ✧8 Scris: **ши҆ мъ вє҆лє҆кꙗ҆**; altă lecţiune posibilă: *şi să mă vesălescu*. ✧[9] Scris: **вє҆лїе**; altă lecţiune posibilă: *vesălie.*

vedea feciori din trupu*l* tău născuţi. O, vai de mine, fata mea, acmu moartea de mine te desparte". Şi zise[6] împăratu*l* către oamini<i> săi: „Toţi vă aduceţi, oamini<i> miei, argintu*l* şi auru*l* vostru, şi veşminte de nuntă de vă îmbrăcaţi cu ele, şi-*m* petreaceţi fata mea cea frumoasă. Şi să nu vă teameţi de mine, că, cu*m* m-a*m* giurat, aşea va fi". Şi nime nu îndrăzniia să-l întrebe de fata lui, de să zică să nu u deaie şerpelui, derept ce că să giurase[11] însuşi. Atunci împăratul tremisă fata lui, cu plângere mare şi suspindu, şi-ş[12] lăsă fata sa la ace*l* iaze*r* să u mănânce ace*l* şerpe. Ia*r* oamini<i> acei<i> cetăţi, ei să adunară toţi, cu mi*c*, cu mare, şi şedea de previia pre acea fată.

Atunci iară de oamini iubitoriu Dumnezău vru să arate lo*r* ciudeasele mucenicului său, lui *Sti*[1] Ghiorghie. Şi era întru voinicia sa, ducându-să la casele sale, pre calea de[13] către partea[14] Capadochiei, către moşiia lui, // cu vrearea lui 80r
Dumnezău. Iară lui i să tâmplă să margă pre ace*l* locu. Şi să întoarsă *Sti*[1] Gheorghie la ce*l* iezer să-ş adape calu*l* ş-află pre acea fată a celui împăratu şezându la iazeru şi plângea şi suspina foarte. Şi grăi Sfântu*l* Ghiorghie[15] către acea fată: „Ce plângi şi suspini, şi şezi aicea, la acest tău aice, tu, fată?" Grăi lui fata: „Văzu tine că eşti voini*c*, foarte frumo*s*, ş-ai vini*t* aicea la mine au vei să mori şi tu cu mine? Ce eu te ro*g* pre tine încalecă pre calul tău curundu şi te du dintr-acestu lo*c*". Iară sfântu*l* grăi: „O, cinstită[16] fată, spune-mi cene eşti tu sau cine sântu cei oamini". Grăi lui fata: „Multe ţ-aş spune, domnu*l* mieu, ce eu te ro*g* du-te curundu dintr-acest locu ce stai". *Sti*[1] Ghiorghie[15] iarăş grăi către ea: „Spune-mi, fată frumoasă, de toate că[17] nu mă voiu duce de la tine, ce cu tine voiu pierde[18] acesta şearpe". Acie zise[6] fata către sfântu: „O, domnu*l* mieu, voinic frumosu, locu*l* aceştii cetăţi bun iaste ş-aceştea oamini n-are avea grije de altă de nemică. Ce într-acest locu, într-acest iazeru, easte u*n* şearpe foarte mare şi rău, cât însuţi vei vedea, ce mănâncă oameni<i> cetăţii noastre. Iară eu sântu tocma fata împăratului şi m-au dat tată-mieu şearpelui şi pre mine să mă mânce[19], că ş-au datu toţi oamini<i> feciori<i> săi de i-au mâncat. Şi i-au vini*t* şi tătâne-mieu rându*l* şi numai cât m-au trimi*s* şi pre mine să mă mănânce acest şearpe. Şi de vei să nu mori şi tu, o, domnu*l* mieu, cât mai curundu te du dintr-acest lo*c* ce stai, de să nu te mănânce şi tine cu mine împreună". Iară sfântu*l* stătu puţine*l* ş-ascultă cuvintele aceii feate de

---

✧[10] Scris: **вє҃ли**; altă lecţiune posibilă: *vesăli.* ✧[11] Scris: **цюрѧ҃**; altă lecţiune posibilă: *giurasă.* ✧[12] Scris în continuare: **ѕ**. ✧[13] Scris: **дє**, surmontat de un semn grafic indescifrabil. ✧[14] Scris: **къпаρтѣ**, cu hasta din dreapta a primului **т** prelungită în jos pentru a reda slova **ρ**. ✧[15] Scris: **гїе҆ѵгїе**. ✧[16] Scris: **ч҃тиитъ**; altă lecţiune posibilă: *cistită.* ✧[17] Scris în continuare: **апои мъ**, secvenţă grafică barată deasupra căreia s-a scris **иѕ мъ**. ✧[18] Scris în continuare: **капѵ҃**, cuvânt apoi anulat. ✧[19] Scris în continuare: **ш**, literă apoi barată.

✧[20] Scris: **ѧдър҆иѣцıє**. ✧[21] Scris: **дѻ҃не**. ✧[22] Scris: **диѧнтрѵ**. ✧[23] Scris: **чюдѣсѣлє**. ✧[24] Scris în continuare: **ѡ**, apoi litera a fost anulată. ✧[25] Scris: **ашı**, apoi **ш** fost anulat şi s-a scris în continuare **чє҃ть**. ✧[26] Scris: **въıш**, apoi **ш** fost anulat şi s-a scris în continuare **зѕ**. ✧[27] Scris: **шѣрепєлє**. ✧[28] Scris: **єши҃дѕдѕ**. ✧[29] Scris: **ѧнаи҃тѣ**. ✧[30] Scris: **wворъ**. ✧[31] Scris în continuare: **то**, secvenţă grafică anulată. ✧[32] Scris: **шıа**. ✧[33] Scris în continuare: **дѕ**, apoi cuvântul a fost anulat. ✧

împăra*t* şi iară zise[6] cătră fată: „Nu ti teame, fată, nu ti teame că Domnulu-i cu tine. Ce-*m* spune ce dumnezău roaga ta-tău şi to*ţ* ceia ce-*s* cu elu?” Grăi lui fata: „Pre Al Clerie roagă şi pre Apolo*n* şi/ mare Artimida”. Şi zise[6] sfântu*l*: „Nu ti teame, fată, ce îndrăzneaşte[20] de dormi puţine*l*.” Atunci *Sti*[1] Ghiorghie înălţă glasu*l* său la ceriu şi zise: „Doamne[21] Dumnezău, ce eşti spre hirovimi şi pre sărafimi şi cauţi pre toate besnele şi ştii, Doamne, toate cugetele dintru[22] inimile oaminilo*r*, iveaşte şi mie ciudeasele[23] tale înaintea celora ce cre*d* întru tine, cu*m* ai făcutu slugeii tale, lui Moiseiu, şi cu*m* ai[24] trecu*t* oamnini<i> tăi prin mijlocu*l* Mării Roşii ca pre usca*t*. Aşijdere tu, Domnul mieu, fă milă şi robului tău, lui Gheorghie, şi-*m* dă puteare să calcu suptu picioarele meale acest[25] şearpe rău, să înţăleagă oamini<i> aceştii cetăţi că tu eşti Domnu.” Atunci vini gla*s* din ceriu şi grăi: „Îndrăzneaşte, Gheorghie, că auzi Dumnezău rugăciunea ta”. Şi zise[6]: „Eu sintu cu tine”. Şi într-aceale să deşteptă şi fata. Şi deşteptându-să văzu[26] şearpele[27] ieşindu[28] din iezăru, iară ea strâgă şi grăi: „O, vai de mine, Domnul mieu, iaca că iase şerpele acesta din iazăru şi va să te mănânce”. Iară sfântu*l*, deacă-*l* văzu şearpele, încălecă pre ca*l* şi-ş făcea cruce şi ieşi înainte[29] şi zise[6]: „Doamne, oboară[30] şearpele acesta suptu picioarele mea<le> pentru neascultarea oaminiloru necredincioşi şi-i fă credincioşi aceşti oamini”. Şi aceasta zise[6] lui. Cu zisa lui Dumnezău şi cu rugăciunea lui *Sti*[1] Gheorghie, ş-atunci într-acela cea*s*, căzu şearpele gio*s* şi fu fără putea<re>. Iară să ştiţi ş-aceasta, fraţilor, că ace*l* şearpe avea 2 capete: un cap îl purta pre suptu ceri, iară alt ca*p* îl purta pre pământu. Atunci *Sti*[1] Ghiorghie împunsă şearpele[31] cu suliţa tocma prin gură şi printr-înimă. Şi strâgă cătră fată: „Deştinge-te de brâu*l* tău şi leagă pre acest vrăjmaşu// de şearpe rău”. Şi[32] marsă fata şi legă şearpele şi-*l* deade la sfântu*l*. Şi iarăş cu zisa lui Dumnezău el îl legă şi mai bine şi-*l* deade iarăş în mâna featei. Şi zise[6] sfântu*l* cătră fată[33]: „Trage-*l* de brâu după tine şi-*l* du în cetate cătră ta-tău”. Şi purcease[34] fata cu şearpele, trăgându-*l* după sine, şi-*l* duse[35] în cetate. Şi-l văzură cetăţeani<i> şi se[36] împlură de frică mare şi fugiia cineş în partea sa de frica şearpelui. Şi zise[6] *Sti*[1] Gheorghie: „Nu vă teamereţi, ce căutaţi slava lui Dumnezău şi creadeţ în Sfânta Troiţă şi să ne închină*m* Tatălui şi <Fiu>lui şi Duhului sfânt.” Iară împăratu*l* strâgă cu gla*s* mare şi zise: „A lui Dumnezău voinicu Gheorghie noi toţi şi toţ oamini<i> noştri creademu în Dumnezău*l* tău, întru Isus Hristos, cela ce-au făcu*t* ceriu*l* şi pământului”. Atunci *Sti*[1] Ghiorghie scoasă sabiia sa şi-i tăie capu*l* acelui şearpe şi-*l* tăie în 4 parţi.

Şi luo sfântu*l* pre această fată de mână şi u deade împăratului înaintea tuturor. Aceaea arătare feace sfântu*l* întru aceaea cetate. Şi căzură toţi oamini<i> la picioarele sfântului şi să ruga lui *Sti*[1] Gheorghie cu lacrămi, şi ziseră[3]: „Creadem în Domnu*l* tău, în Isus Hristos.” Atunce adună împăratu*l* toţi episcupi<i> din Alihsandriia şi-i boteză toţi carii era cu nânsu*l* în cetate, şi mici şi mari, 40.000 de oamini. Şi fu bucurie nespusă în cetate. Şi zise[6] împăratu*l* boiarilor săi să zideascâ

[34] Scris: ⱂⱑⱛⱍⱁⱄ; altă lecţiune posibilă: *purceasă.* ✧[35] Scris: ⱄⱑ; altă lecţiune posibilă: *dusă.* ✧[36] Scris: ⱎⱎ; altă lecţiune posibilă: *şi să.*

o beserecă în numele lui *Sf̑ti* [1] Ghiorghie. Atunce *Sf̑ti* [1] Gheorghie ş-altă ciudesie feace, că întră în beserecă să sfinţască beseareca şi oltariu*l* şi feace un izvor de[37] vinu într-acea beserecă. Şi *Sf̑ti* [1] Ghiorghie ieşi din cetate şi să duse[38] în partea Capadochiei[39].

Derept aceaea şi noi, fraţilor, să ne rugă*m* şi noi Tatălui şi Fiiului şi Duhului Sfânt să-ş arate şi noauo mila, că lui i să cuvine toată slava şi cinste[40] şi închinăciunea, acmu şi pururea şi în veaci de veacu[41]. Amin.

LA LÉGENDE DE SAINT-GEORGES VAINQUEUR DU DRAGON. LES VERSIONS ROUMAINES DU XVIIe SIÈCLE

(Résumé)

Le légende de Saint-Georges vainqueur du dragon nous est parvenue en quatre manuscrits du XVIIe siècle: la *Păucenia* (= Recueil d'Homélies) *de Belgrade*, le *Manuscrit Marţian*, le *Code Drăganu* et le manuscrit roumain 130 (BAR). L'examen des particularités linguistiques de ces manucrits indiquent l'existence de trois traductions: deux provenant de Transylvanie et une provenant de Moldavie. Parmi ces traductions, deux sont reproduites mentenant pour la première fois en transcription phonétique interprétative.

Cuvinte-cheie: Sfântul Gheorghe, balaurul, localizarea traducerilor, surse slavone.

Mots-clé: Saint-Georges, le dragon, localisation des traductions, sources slavonnes.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosseti"
al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

✧[37] Scris în continuare: **мирі**, cuvânt anulat. ✧[38] Scris: **съ дѫ**; altă lecţiune posibilă: *să dusă.* ✧[39] Scris: **кападокїеїи**. ✧[40] Scris: **чтпє**; altă lecţiune posibilă: *ciste.* ✧[41] Scris: **вєѫ**.✧

Maria Marin

CÂTEVA TRĂSĂTURI SPECIFICE GRAIURILOR DIN CENTRUL TRANSILVANIEI

1. Graiurile transilvănene prezintă, în general, un deosebit interes pentru studierea structurii dialectale a dacoromânei, a istoriei limbii române, în general.

Centrul Transilvaniei este o arie relativ intens studiată din punct de vedere dialectal, Vasile Frăţilă fiind unul dintre dialectologii preocupaţi permanent de această zonă, cu atenţie specială pentru valea inferioară a Târnavelor (Frăţilă 1973; Frăţilă 1993; Frăţilă 2006).

2. În literatura de specialitate, graiurile din Centrul Transilvaniei sunt tratate, în ansamblu, împreună cu toate celelalte graiuri transilvănene, încadrându-se într-o mare arie intracarpatică, considerată de tranziţie, „mozaic", cu graiuri mixte etc. (Marin, Marinescu, *Tratat*: 356–357), în funcţie de orientarea teoretică sau de interesul particular al autorilor. Nu rareori, mai ales în lucrările de sinteză, graiurile ardeleneşti – între care şi cele central-transilvănene – rămân neclasificate, neafiliate vreunei unităţi dialectale de rang superior (subdialect).

3. Din aceste considerente şi având în vedere şi faptul că în *Arhiva fonogramică a limbii române* (AFLR), aflată în custodia actualului Sector de dialectologie şi sociolingvistică al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" al Academiei Române, din care fac sau au făcut parte cercetătorii-dialectologi care au format colectivul de culegători ai materialului supus cercetării de noi în această intervenţie, respectiv, Maria Marin, Iulia Mărgărit şi regretatul coleg Bogdan Marinescu, şi că, din motive obiective (angrenarea în alte teme prioritare sau de interes personal), lucrarea intitulată *Graiurile din Centrul Transilvaniei*, având-i drept autori pe cei trei dialectologi, Maria Marin, Bogdan Marinescu şi Iulia Mărgărit, realizată doar parţial, a rămas nevalorificată[1].

4. Zona cercetată este situată între Târnava Mică la nord şi Olt la sud (pe axa nord-sud) şi între Valea Sebeşului la vest şi o linie convenţională străbătând aria de la Sângiorgiu de Pădure la Făgăraş la est (vezi Anexa 1: *Harta zonei cercetate*). Deşi graiurile avute în vedere se încadrează într-o arie numită în *Tratat* mai puţin individualizată din punct de vedere lingvistic (Avram, A., 1978; cf. *Tratat*, 387, nota 35), ele se caracterizează totuşi prin multe elemente comune, evidenţiate de o

[1] Menţionez, cu această ocazie, că o parte din materialul cules în perioada 1981–1985 a fost folosit în capitolul *Graiurile transilvănene* semnat de Maria Marin şi Bogdan Marinescu, în *Tratatul de dialectologie română* (v. Marin, Marinescu, *Tratat*: 354–390).

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 125–137, Bucureşti, 2022

serie dintre hărţile din această lucrare ilustrând, mai ales, particularităţi fonetice (v. h. 130, 134, 136, 137), dar şi din domeniul morfosintaxei, cum ar fi redarea genitivului prin *(de) la* + acuzativul (v. h. 155).

5. Manuscrisul la care ne referim cuprinde un corpus de texte dialectale selectate din 19 dintre cele 25 de localităţi din care s-au efectuat înregistrări după principiile şi cu metodele AFLR (v. Anexa 2: *Lista localităţilor şi siglele corespunzătoare utilizate*), texte transcrise fonetic de către Bogdan Marinescu, din 9, şi de către Maria Marin, din 10 dintre acestea, şi un *Glosar* realizat pe baza materialului fişat de către cei doi autori şi prelucrat de către Iulia Mărgărit.

În ceea ce priveşte studiul lingvistic ce urma să însoţească volumul, capitolul realizat integral este *Morfosintaxa*, semnat de Maria Marin, capitol din care ne propunem să valorificăm o mică parte în paginile ce urmează.

A. MORFOLOGIA

6. Dintre fenomenele de morfologie şi sintaxă întâlnite de noi în graiurile din centrul Transilvaniei reţinem, deocamdată, trăsături caracteristice care, după toate probabilităţile, sunt s p e c i f i c e a c e s t e i z o n e sau care au drept arie centrală de răspândire zona la care ne referim.

6.1. Substantivul

6.1.1. Menţinerea cu totul sporadic a arhaismului *nor* „noră” (Densusianu, HLR, II: 147): „*ce mi-aduci nor*$_{I}^{II}$?/ *nevastă la ficior*$_{I}^{II}$?” (AVIIb)[2]. Atestarea formei într-o singură localitate şi numai într-o formulă în versuri constituie, credem, o probă pentru faptul că ea este şi aici un arhaism pe punctul de a ieşi din uz[3].

6.1.2. Conservarea variantei de declinarea I, mai apropiată de etimon, a substantivului *salcie – sálcă* (CVI, BtVIII, VVIII, VVVII, SVIII, VIIa)[4], cu pluralul etimologic (după care s-a refăcut şi singularul substantivului în discuţie), *sălci* (BtVIII, MVI). Sporadic este atestată şi forma literară, *sálcie* (AV), precum şi un plural intermediar *sálcii* (CtII).

6.1.3. Utilizarea singularului la unele substantive pentru care dicţionarele şi alte lucrări de specialitate atestă *numai* forma de plural (v., între altele, DA, s.v. *câlţi*): *cấlţul* (SpVIIb), *lătúră* (CV, CtV, LV), formă care, după DA, este rar întâlnită; un singular refăcut după plural (cu păstrarea declinării) este *sarmálă*

[2] În general, exemplele ilustrative nu au fost redate în transcriere fonetică riguroasă, marcându-se doar accentul pe cuvintele vizate şi evidenţiindu-se formele care ilustrează particularităţile discutate.

[3] Notăm că, în general, Arpaşul de Jos, aşa după cum se va vedea în continuare, reprezintă o localitate cu numeroase elemente arhaice.

[4] Singularul *sálcă* figurează în Frăţilă 2006, s.v. Menţionăm că în *Glosarul* lucrării lui Vasile Frăţilă nu sunt indicate localităţile din care provin termenii.

(DVII), alături de care semnalăm şi *căli* (MVVIIIb), plural, de asemenea, refăcut după singular.

6.1.4. Păstrarea pluralului *ai* „ani” (BVIIIb, BiVII, CrVIIIb, ScV, VIII).

7. Articolul

7.1. Substantivele precedate de numerale colective sau de pronumele nehotărât *toţi, toate* cu sensul „fiecare” sunt utilizate, de regulă, în formă nearticulată, spre deosebire de limba standard unde este recomandată forma articulată (v. GLR, I: 191): *în toate **zile*** (BiVII, MVVIIa), [parul] *îl ascuţim de-amândouă **capete*** (EVII), [punem fân] *de amândouă **părţi** ale carului* (EVIII).

8. Verbul

8.1. Verbul *a avea* folosit predicativ prezintă, într-o singură localitate şi la un singur informator (LzVIIa), pentru indicativ prezent persoana a 3-a plural forma analogică *ar*. Atestarea acestei variante în localitatea Laz nu surprinde, întrucât ea este situată într-o zonă vecină cu Mărginimea Sibiului unde particularitatea este specifică[5].

8.2. Verbul *a (se) speria* păstrează forma etimologică de conjugarea a II-a, *a (se) spăreá*, considerată, în limba română actuală, arhaism[6]; la fel, *a omorí* este atestat în varianta arhaică *omorí*, ind. impf. 3 sg. *omoreá* (CrVIIb)[7], iar *a ogorí* se întâlneşte în forma, de asemenea, arhaică , *ogorí*, cu imperfectul pers. a 2-a sg. *ogoreái* (SVIIIa).

8.3. Pentru exprimarea p o t e n ţ i a l u l u i, a acţiunilor specifice modului p r e z u m t i v, mod a cărui valoare poate fi redată, şi în limba standard, prin multiple şi variate forme, cele mai multe împrumutate de la alte moduri din sfera celor prin care se exprimă acţiuni nesigure (conjunctiv, condiţional-optativ, indicativ viitor), în graiurile de care ne ocupăm cea mai uzitată este cea constituită din *voi, vei, va... + infinitivul*, pentru prezent, şi *voi, vei, va... + (a) fi* + participiul neacordat, pentru perfect: *dumnezeu să-i deie bine, unde **va fi*** (MVIIIb), ***va fi** şi ceva aşa, da nu ştiu io* (AV), ***va** mai **fi** la careva şi mai mic* [porc], *d-apăi i... eu îi spui la doamna de ăl mare* (BV), *o zâs „lasă, că **doară va veni** ea* [apa]*, da’ **nu va veni** ea chiar să intre-n casă”* (BV); *O să fie grâu bun şi n-o să cadă. Orice vreme **va fi*** (VVIII); *ce **va** mai **vini om vedea*** (VVVII); *nu ştiu aşa **va fi făcut**-o* (BrV); ***va fi avut** ea ceva* (IVa). Uneori, pentru sublinierea ideii de prezumtiv redată prin această formă sunt utilizate construcţii care îl includ pe *o* (*oi, îi*...): *ce-o va fi* „ce-o fi” (DVII). Această posibilitate de redare a prezumtivului este specifică graiurilor

[5] În DA, s.v. *aveá*, forma *ar* „au” este atestată pentru localităţile Sălişte, Galeş şi Tilişca.

[6] Cele mai numeroase dintre atestările pentru conjugarea a II-a ale verbului *speriá* sunt întâlnite în *Cazania*. (*Evanghelia cu învăţătură*) a lui Coresi (Densusianu, HLR, II: 205).

[7] Varianta *omorí*, cu forma de imperfect 3 sg. *omoreá* (CrVIIb), este, de asemenea, arhaică (Densusianu, HLR, II: 199).

de tip nordic, dar ceea ce individualizează idiomurile cercetate de noi aici este f r e c v e n ţ a ieşită din comun a ei în această arie.

9. Adverbul

9.1. I n v e n t a r u l adverbelor şi al locuţiunilor adverbiale se remarcă printr-o b o g ă ţ i e deosebită comparativ atât cu româna literară, cât şi cu alte zone dialectale, indivindualizându-se prin câteva aspecte.

9.1.1. Conservarea unor elemente sau forme adverbiale considerate, uneori, a r h a i c e: *adécă*[8] „adică” (DVII, VVVII, SVIIa), precum şi varianta *adícăte*[9] (SVII, AVIIb), *de áltă oáră* „în alte împrejurări, altădată” (CrV, EVII), cu sinonimul *de áltă dátă* (CrV), *de zi* „în timpul zilei” (BdVII). Lista acestor elemente continuă cu *fără* „în afară de, doar”, folosit ca element cu valoare restrictivă (mai ales, sub forma *făr*). În calitate de adverb este întâlnit *numai* în propoziţii negative: [Cânepa] *o făceam de nu mai era puzdării,* ***făr'*** *fuioru sângur* (IVII), cu atestări numeroase (CVII, V, CpVIII, SPVIIa, ScVIII, VII, CtVIII, MVVIIIa, b ş.a.), dar şi cu *înlăuntru*, întâlnit în majoritatea localităţilor şi semnalat sub variantele *înlóntru* şi *înlúntru* (CpVIII, BiVII), ambele considerate în dicţionare forme dialectale, cu atestări prin Transilvania şi Banat (v. DLR, Scriban, D., s.v. *înlăúntru*); adverbul *níci* apare în variantă bisilabică (BuVIII), dar şi, mai ales, în forma veche, *níce* (CrV, DVII, EVIII, MVVIIb, AVIII)[10], atestată şi în compusul *nícecum* „nicidecum” (CrV, MVI, VIIb).

9.1.2. Utilizarea unor forme s p e c i f i c e pentru zona la care ne referim ale adverbului *înaínte* şi ale derivatelor/ variantelor sale: *înaíntre* (CVII, BtV, ApVIIb, BiVII, BVIII, AVI, ScI, MVVIIa), *înéntre* (MVII, SVII, VI), *înénte* (CVII), *néntră* (LVIII), *dinaíntre* (BtV, MVVIIIa), majoritatea variantelor întâlnite putând să fie explicate pornind de la limba veche, unde *între* însemna şi *înainte* (< lat. *ante* > *înte* + *intre*) (< *inter*) (cf. Densusianu , HLR II: 135–136). Din acest *íntre* precedat de *den* a rezultat *denaintre*.

Des întâlnit este şi adverbul *iába* „geaba” (CVII, CpVII, CrVIIa, VVII, BVIII, VIIb, NV, VVVII): *N-are cine te griji,* ***iába*** *ai copii* (VVVIIa), cuvânt care lipseşte din DA, deşi, pentru etimologia lui *geába*, se trimite, pe lângă la turcescul *ğaba*, şi la maghiarul *hiába*, care, de fapt, este etimonul lui *iaba*.

---

[8] În limba veche, adverbul, întâlnit, de regulă, sub forma *adécă*, era utilizat, mai ales, cu sensul „iată” (Densusianu, HLR, II: 250); explicaţia privind dezvoltarea sensului actual, de la „iată” la „vasăzică”, este prezentată detaliat de către Ov. Densusianu (*loc. cit.*), dar şi, mai pe scurt, în DA, s.v. *adécă*.

[9] Reţinem subliniind faptul că cercetări ulterioare celei la care ne referim aici au adus noi atestări, dintre care unele au caracter absolut inedit. Astfel, spre exemplu, *adicăte* este întâlnit (cu indicaţia *rar*) prin Oltenia (judeţele Dolj şi Olt) şi prin Muntenia (judeţele Dâmboviţa şi Prahova) (v. DGDS, s.v. *adicăte*); la fel, *de zi* „ziua” este o locuţiune cu atestări prin Dâmboviţa şi, rare, în Prahova, Buzău, Olt, Teleorman şi Călăraşi (idem, s.v. *zi 6º*), *astáră* „astă seară” (idem, rar în Oltenia – Mh) şi în sudul Munteniei (Tr) (idem, s.v.).

[10] Alternanţa dintre *nece, nice* şi *nici* este atestată încă din limba veche (v. Densusianu, HLR, II: 254).

9.2. În ceea ce priveşte d i s t r i b u ţ i a unor adverbe, reţinem, pe de o parte, câteva elemente adverbiale întrebuinţate cu s e n s u r i d e o s e b i t e sau în c o n t e x t e diferite faţă de româna standard, precum:

– utilizarea frecventă a lui *încă* (purtând accent de intensitate în propoziţie[11]), cu semnificaţia „de asemenea”, atestat în toate localităţile şi la marea majoritate a informatorilor: *Nouă* ***íncă*** *ne place să mâncăm păsat* (CpVII);

– frecvente sunt şi adverbele *laoláltă* „împreună, unul cu altul”: *se lega* ***laoláltă*** (NVIII), *mergeam* ***laoláltă*** (NVII), *frământi toate* ***laoláltă*** (CpVII); cuvântul este atestat şi în compusul *pesteoláltă* „unul peste altul” (CVIII, DV);

– *mai* contractează şi sensul „mai mult, mai mare”, utilizat fie pe lângă verbe: *i-o* ***mai*** *plăcut* „i-a plăcut mai mult” (IVa), fie pe lângă substantive: *o să am* ***mai*** *necazuri* „necazuri mai multe, mai mari”(BiVII);

– adverbul *mấine* „a doua zi, în ziua următoare (fără raportare la azi)” este şi el bine reprezentat (BuV, CpVIII, IVa, VIII)[12].

10. Prepoziţia

10.1. În privinţa i n v e n t a r u l u i remarcăm utilizarea unor prepoziţii simple sau compuse cu întrebuinţare r e g i o n a l ă, care lipsesc din limba standard:

– **a** se menţine fie ca prepoziţie simplă, cu sensul „la”: *n-are* ***a*** *ce mai vorbi* (CrVIII; cf. BiVI, CVII, DVII, ApVIIb, BrV), întâlnită inclusiv în construcţia supinului: *se duce* ***a*** *peţit* (BrV) sau în forma care pare petrificată ca adverb *amúnte* „la munte”: *se duce cu oile* ***amúnte*** (CrVIII), fie în locuţiuni cum sunt *de-a sara* „de seara, de cu seara” (BuVII) sau *se jucau* ***de-a*** *cărţi* „se jucau (în) cărţi” (BiVI)[13]:

– **asúpra**, folosit cu sens t e m p o r a l[14] „înainte de; în preajma”: *nu torceam* ***asúpra*** *sărbătorilor* (BrVII); *asúpra sării o venit* (AVIIb);

– **de cắtre** „către, spre” cu valoare t e m p o r a l ă: *am plecat* ***de către*** *ziuă* (VVVI); ***de către*** *sara ne duceam* (EVII; cf. EVIII, CpV);

– **în către** „către, spre” cu valoare l o c a l ă, atestată şi în varianta *cătă*: *o-ntors... mărunchiu* [de iarbă] ***în cătă*** *vacă* (MVII);

– **de dúpă** „după” cu valoare t e m p o r a l ă: *ne duceam* ***de dúpă*** *amiază* (NVII);

– **de pe** în contextul ***de pe*** *sără* „de cu seară” (BiV).

---

[11] Accentul suplimentar purtat în frază de *încă* este remarcat şi în DA (s.v.), unde se specifică faptul că particularitatea, des întâlnită în limba veche, se păstrează astăzi în Transilvania şi în Moldova.

[12] Semnificaţia în discuţie, neatestată în dicţionare, este considerată familiară şi populară (Avram, M., 1975: 191).

[13] *a* cu valoare de prepoziţie este notat în dicţionare drept arhaism. Dialectal se mai păstrează încă frecvent în aria nordică a dacoromânei: Bistriţa-Năsăud (TD–*Ban*, s.v.), Sălaj (TD–*Sălaj*, s.v.), Maramureş (Vulpe 1983: 265) şi sporadic în unele zone munteneşti (Neagoe 1975: 144–145; DGDS, s.v.).

[14] Sensul cu valoare temporală al lui *asúpra* este semnalat în DA, s.v. III.4º, cu citate din texte vechi.

10.2. În ceea ce priveşte d i s t r i b u ţ i a este de remarcat deosebita p r o d u c t i v i t a t e, în plan semantic, a unor prepoziţii, dintre care remarcăm:

– **de** este prezent în diferite contexte nespecifice limbii române literare, cum ar fi în construcţii sintactice alcătuite dintr-un cuvânt repetat după această prepoziţie: *maşină* ***de*** *maşină* „maşină după maşină” (CpVIII), *ei* ***de*** *ei* „ei între ei” (IVa, MV, VIIb) şi o variantă cu pronumele de întărire: *ei-şi* ***de*** *ei*, *ele-şi* ***de*** *ele* (CpVII), *noi* ***de*** *noi* (BtVII);

– **în** „la” cu valoare l o c a l ă: *cu sacu-****n*** *gât* (NVII), *venea* ***în*** *clacă* (SPVIII) sau t e m p o r a l ă: ***în*** *Crăciun tăiam porcu* (CtV), *acuma-****n*** *trei duminici o vinit* „acum trei duminici” (AVIIa); *în* este prepoziţia obişnuită şi în formula *a ieşi* ***în*** *pensie* „a ieşi la pensie, a se pensiona” (NVII, SPVIIa);

– **la** „în” indicând direcţia”: *am mers* ***la*** *Italia* (MVVIIIb), sens vechi, atestat încă din textele secolului al XVI-lea (Densusianu, HLR, II: 406);

– **pe** este prepoziţia uzuală în situaţii precum:

a) în exprimarea formulelor indicând un spaţiu închis: *m-am căsătorit aicea* ***pe curte*** (BuVII; cf. AVIIb, BuVIII, BrVII), *am mers pe piaţă* (NVIII; cf. BuVIII);

b) cu sensul „prin” indicând spaţii închise: ***Pe*** *alte sate se zicea aşa* (BiV; cf. ApV, VIIb, BtVII, CpVIII, DVI, EVIII, MVVIIb, NVIII, VVIII);

c) „pentru, la” cu valoare temporală: *să-l ai* ***pe*** *anu viitor* (BiV);

d) „în, în timpul”: ***Pe*** *postu Crăciunului* [...] *ne adunam şi colindam* (CtVIII);

e) în construcţia locuţiunii adverbiale *pe cum* „după cum, precum”: [Porumbul] *creştea* ***pe cum*** *era timpu* (CpVIII);

f) „în” indicând spaţii închise: ***Pe*** *alte sate se zicea aşa* (BiV; cf. ApV, VIIb, BtVII, CpVIII, DVI, EVIII, MVVIIb, NVIII, VVIII);

– **péntru** se remarcă, pe de o parte, prin faptul că impune utilizarea substantivului precedat în formă articulată: *uscăm frunză* ***pentru*** *oile* (ScVIII), particularitate proprie cu precădere graiurilor nordice (judeţele Bistriţa-Năsăud, Maramureş, Sălaj) (Vulpe 1983: 282) şi, pe de altă parte, prin sensul „din cauza” semnificaţie pentru care dispunem de un singur exemplu: ***pentru*** *ploaia asta am fugit acasă* (CpVII).

11. Conjuncţia

11.1. În ceea ce priveşte i n v e n t a r u l conjuncţiilor sau al elementelor folosite cu valoare conjuncţională reţinem conectivele utilizate pentru exprimarea raportului c o o r d o n a t o r a d v e r s a t i v la nivelul frazei *a* şi *ma*, ambele cu sensul „însă, dar”. Dacă pentru *ma* sensul a mai fost semnalat până acum în graiurile din Banat (Vulpe 1973: 388–389; Teiuş 1980: 122), precum şi prin Transilvania (Gămulescu 1974: 151), dar şi la românii din Ungaria (TD–Ung.: CII) şi la cei din Banatul sârbesc (TD–*Ban.–Glosar*, s.v.), în ceea ce priveşte conjuncţia *a*, ea se mai întâlneşte cu această valoare doar în graiuri româneşti vorbite în mediu slav (Serbia, Bulgaria, Transnistria: Petrovici, *Texte*: 4, 5, 9; TD–Bulg,: CVIII–CIX; TD–*Ucraina*: 139).

11.2. Pentru redarea raportului s u b o r d o n a t o r, reţinem următoarele elemente conjuncţionale:

– **măcár** „măcar că, cu toate că” introducând subordonate c o n c e s i v e: *le-o plăcut* [mămăliga], ***măcar** o fost de la Bucureşti* (ApVIIb)[15];

– **pấnă că** „până ce” cu valoare temporală: [Lăsam aluatul de pâine să crească] ***până că** ardea cuptoru* (NV)[16];

– **ca şi cum**, introducând modale comparative reale, am înregistrat-o la un singur subiect: *Făceam aşa **ca şi cum** încărcăm caru* (CpVIII); *Încărcam **ca şi cum** încărcăm paiele* [Acelaşi][17].

11.3. H i p e r c a r a c t e r i z a r e a s i n t a c t i c ă a unor subordonate, întâlnită în special în vorbirea indirectă şi considerată de Magdalena Vulpe (1980: 108) drept o caracteristică, în primul rând, a graiurilor dacoromâne nord-vestice (din Maramureş, Crişana, vestul Transilvaniei), este atestată, cu numeroase exemple, şi în zona avută de noi în vedere, ceea ce demonstrează că aria de răspândire a fenomenului este mult mai largă[18]: *nu se vedea **că cum** îi* (CpVII), *a-ntrebat **că cine** este* (CpI); *le spui că **cum** o fost* (BuVIII); *Ştiam **că unde**-i şezători de fete şi unde-i şezătoare de femei* (VVIII); *Ei şti **că ce**-o făcut* [Aceeaşi]; *Dumneata ştii **că unde**-o fost biserica* (CVII); *mă-ntreabă **că de** unde-s şi unde mă duc* (BVII); *se uita femeile **că**... **cum** îi caieru* (LV); *se da ordin **că să** meargă toată lumea la cules* (CtVIII); *s-o înţeles **că ce**-i dă* [ca zestere] (EVII); *să văz **că cum** stă* (EVIII); *a spus că **de ce** n-a venit în prima zi* (MI); *să vedem **că cine**-i* (BdVII). Uneori elementele subordonatoare pot fi dislocate prin alte părţi de propoziţie: *să-i spuie şi la frate-său **că** e i **ce**-o p ă ţ i t* (EVb); *mai vineau şi... bătrânii, să vadă **că** n o i **ce** facem* (VVIII); *Eu am controlat **că** î n s a c **ce** are?* (VVIII), ceea ce, de obicei, atrage după sine intonaţia interogativă în subordonată, tip de intonaţie întâlnită şi în alte cazuri: *ştiţi **că ce**-i aia?* (NVII) (vezi şi ex. din VVIII citat mai sus).

B. TOPICA ŞI INTONAŢIA

Considerăm că, în majoritatea situaţiilor, cele două elemente ale limbajului se condiţionează, în sensul că topica determină, în mare parte, anumite trăsături intonaţionale.

1. Cu o frecvenţă mai redusă decât în graiurile nordice, dar mai des decât în cele sudice se înregistrează antepunerea pronumelor cu valoare adjectivală: *a meu*

[15] Vulpe 1980 nu înregistrează conjuncţia *măcar* în corpusul avut în vedere.

[16] Nici conjuncţia compusă *până că* nu este atestată în Vulpe 1980.

[17] Vulpe în lucrarea citată (p. 188) consideră, în general, locuţiunile conjuncţionale construite cu *şi* drept un element cult preluat de vorbirea populară.

[18] Texte culese de noi din judeţele Covasna, Harghita, Mureş înregistrează fenomenul în mod curent, ceea ce ne face să credem că, după toate probabilităţile, el este prezent şi în graiurile moldoveneşti de peste munţi.

bărbat n-o avut părinţi (VVIIIb), *a mai copii nu-s aşa* (ScVII), *astea obiceiuri o fost la noi* (NV), *asta nuntă o fost* (BdVII), *în ia sară s-o dus* (VVIII), *ias‿sară am plecat* (EVII); *iest an n-am fost* (EVII). În toate cazurile, elementul antepus poartă accentul în sintagmă.

2. *de voie bună*, spre deosebire de limba standard şi de graiurile dacoromâne sudice, unde construcţia este obişnuită cu sensul „de bucurie", în graiurile avute în vedere, la fel ca în graiurile de tip nordic, aceasta înseamnă „de bună voie, nesilit", la fel precum *de bună voie* din graiurile sudice.

3. Specifică zonei este construcţia imperativului de tipul *credeţi-mă* înlocuită cu forma verbală dislocată de elementul pronominal *crede-mă-ţi* (MVII), *face-vă-ţi* (CVI), *pune-vă-ţi* (VVIII), fenomen semnalat până acum doar pentru Transilvania şi numai din judeţul Sibiu[19]; din înregistrările noastre şi din cele semnalate mai sus reiese că aria fenomenului este mai întinsă chiar în Transilvania şi, probabil, ea continuă neîntrerupt spre celelalte zone în care a mai fost semnalată (Prahova, Argeş, Gorj).

4. Forme verbale de perfect compus cu auxiliarul postpus în propoziţii cu intonaţie afirmativă am înregistrat într-o singură localitate, la o informatoare de vârstă medie: *dusu-s-o*, *căutatu-l-o*, *strâgatu-l-o* (IVa), într-un context în care este redată o întâmplare de maximă intensitate emoţională, fiind vorba de pierderea/ dispariţia unui copil. Menţionăm acest lucru, deoarece, în general, în momentele de participare afectivă intensă la cele povestite, informatorii recurg la fenomene lingvistice cu încărcătură stilistică ridicată. Considerăm, de aceea, că aceste forme se mai păstrează, azi, în special cu valoare stilistică (în cazul de faţă, alături de enumerare, formele inverse sugerează agitaţia celor care au pierdut copilul).

5. În p r o p o z i ţ i i i n t e r o g a t i v e sunt frecvente formele cu auxiliarul postpus: *gătat-aţi?* (AVI), *ştiut-ai?* (AVIIa), ***văst-aţi*** *vreodată sumane?* (CtVII); cu topică asemănătoare sunt obişnuite şi formele de viitor cu auxiliarul postpus: *să vedem* ***pute-va*** *veni încoace?* (IVa); *sâmţî-îţi?* „veţi simţi?" (Aceeaşi); topică inversată se întâlneşte şi în exprimarea interogativelor construite cu forme pronominale: *daţ-o?* „o daţi?" (IVa), *mai dai-imi?* „îmi mai dai?" (AVI). În toate exemplele de acest tip accentul de intensitate cade pe elementul postpus, ceea ce are o mare influenţă asupra impresiei generale create de intonaţia graiurilor ardeleneşti din această zonă (Marin, Marinescu, *Tratat*: 358).

6. Adverbul *mai* a cărui topică, în diverse situaţii, diferă de la o zonă dialectală la alta, a fost înregistrat: a) atât cu topică specifică graiurilor dacoromâne nord-vestice, cu intercalarea adverbului (folosit cu sens durativ) între copulă şi numele predicativ, întâlnită, de altfel, şi în graiul din zona Porţile de Fier (Vulpe

[19] Vezi atestările lui J. Byck 1967, p. 31.

1973: 373)[20]: *se năcreşte* [fânul], *nu-i mei... nu-i* ***mai*** *bun* (EVIII); *nu-i* ***mai*** *tîmpu ala* (BiVI); *nu-i* ***mai*** *aşa cum o fost* (CpVII), b) cât şi cu topica având adverbul plasat înaintea verbului: *nu* ***mai*** *se deschide uşa* (MVIIIb), topică specifică graiurilor sudice (Avram M 1977, p. 29–31).

În ceea ce priveşte intonaţia, remarcăm faptul că în două dintre localităţile cercetate, Arpaşu de Jos (A) şi Breaza (Br), ambele situate în zona cunoscută sub numele Ţara Oltului, a fost înregistrată intonaţia considerată în studiile de specialitate specifică graiurilor din zona Rucăr–Argeş (Avram, A. 1973), dar care, după cercetări ulterioare, a fost identificată şi în graiurile din sud-estul Transilvaniei, inclusiv în satul Poiana Mărului situat între Ţara Bârsei şi Ţara Oltului. Este vorba de o uşoară lungire a vocalei accentuate urmată, de obicei, de un accent secundar pe silaba următoare: *gătă̍t-aţi cu desfăcútù?* (AVI), *mai mi̯eérĝ?* (Acelaşi); *zâc „tu Toriţa”, zâc „vrei să vez lúpù?”* (Acelaşi); celelalte localităţi, dar mai ales Bi, Ct, C, prezintă particularităţi ale intonaţiei interogative tipice graiurilor din aria nordică a Transilvaniei: *dă̍ţ-o?* „o daţi” (IV) cu lungirea vocalei accentuate atât de mult, încât aceasta dezvoltă un element semivocalic, generând o pronunţie de tipul *bo̯ŭ̍tă* (EVII), *bu̯ŭ̍nă* (CPV), *mâ̯ă̍să* (EVIII) (cf. Marin, Marinescu, *Tratat*: 358).

*

Trecând în revistă trăsăturile morfologice, morfo-sintactice şi sintactice descrise apreciindu-le prin prisma clasificării propuse la începutul prezentării, se poate constata, cu uşurinţă, credem, că:

Zona descrisă prezintă o mare unitate lingvistică; majoritatea particularităţilor pertinente sunt comune tuturor localităţilor, indiferent de judeţul din care fac parte. Subliniem această cocluzie, deoarece, de la Weigand încoace, aria avută în vedere a fost considerată drept foarte mozaicată, lipsită de unitate lingvistică, prezentând fenomene comune când cu graiurile sudice (mai ales), când cu cele nordice, când cu Muntenia, când cu Maramureşul şi Crişana, când cu Moldova. Spre deosebire de constatarea privind relativa lipsă de unitate lingvistică a Transilvaniei în general (v. Marin, Marinescu, *Tratat*: 386), zona descrisă în intervenţia noastră se prezintă ca un nucleu mult mai unitar, cu trăsături specifice remarcabile, cu individualitate distinctă în cadrul graiurilor transilvănene, cât şi între unităţile dialectale ale dacoromânei.

[20] În DA, s.v. *mai*, această intercalare este considerată învechită şi regională, cu citate din Banat.

SIGLE ŞI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

AFLR = Arhiva fonogramică a limbii române.

Avram, A. 1978 = Andrei Avram, *Probleme de metodă privind stabilirea trăsăturilor comune şi a trăsăturilor specifice ale dialectelor româneşti*, în SCL, XXIX, 3, p. 217–252.

Avram, M. 1975 = Mioara Avram, *Adverbul **mâine** şi timpurile verbale din sfera trecutului*, în SCL, XXVI, p. 189–195.

Byck 1967 = Jacques Byck, *Studii şi articole. Pagini alese*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române* [publicat de Academia Română, sub redacţia lui Sextil Puşcariu], Bucureşti, 1913–1949.

Dascălu 1975 = Laurenţia Dascălu, *Observaţii asupra intonaţiei graiului din Maramureş*, în FD, IX, p. 77–91.

Densusianu, HLR, II = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue Roumaine*, II., Librairie Ernest Leroux, Paris, 1938.

DGDS = *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*, I–III, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha. Coordonator: Maria Marin, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2009–2011.

Frăţilă 1973 = Vasile Frăţilă, *Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor.* Rezumatul tezei de doctorat. Timişoara, 1973.

Frăţilă 1993 = Vasile Frăţilă, *Graiurile din Transilvania de centru şi sud*, în volumul *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Editura de Vest, 1993, p. 100–115.

Frăţilă 2006 = Vasile Frăţilă, *Graiul de pe Târnave. Texte şi Glosar*, Blaj, Editura Astra, Despărţământul „Timotei Cipariu”, 2006.

Gămulescu 1974 = Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*, Bucureşti–Panciovo.

GLR, I = Academia Română, *Gramatica limbii române*, vol. I, ediţia a II-a revăzută şi adăugită (Tiraj nou), Bucureşti, Editura Academiei, 1966.

Marin, Marinescu 1984 = Maria Marin, Bogdan Marinescu, *Graiurile din Transilvania*, în *Tratat*, p. 354–390.

Mării 1969 = I. Mării, *Însemnări despre imperativele regionale „**duce-vă-ţi**”/„**duce-vi-ţi**” şi „**culcaţi-vă-ţi**”/„**culcaţi-vi-ţi**”*, în CL, XIV, 2, p. 255–263.

Neagoe 1975 = Victorela Neagoe, *Elemente arhaice în graiurile munteneşti*, în FD, IX, p. 143–147.

Petrovici, *Texte* = Emil Petrovici, *Texte dialectale. Supliment la **Atlasul lingvistic român*** II (ALRT II), Sibiu–Leipzig, 1943.

Scriban, D. = August Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti.* (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, neologisme, provincionalisme), ediţiunea întâia, Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa bună”, 1939.

TD–*Bulg.* = Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studiu lingvistic. Texte dialectale şi glosar*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006.

TD–*Maramureş* = *Texte dialectale. Maramureş*, transcrise de Costin Bratu şi Magdalena Vulpe (manuscris).

TD–*Nistru* = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri româneşti de la est de Nistru. Texte dialectale şi glosar*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.

TD–*Porţile de Fier* = Cornelia Cohuţ şi Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porţile de Fier”.* I. *Texte. Sintaxă*, Bucureşti, Editura Academiei, 1973.

TD–*Sălaj* = Maria Marin (coord.), Mihai Conţiu, Bogdan Marinescu, Carmen-Ioana Radu, Marilena Tiugan, *Graiurile din Sălaj*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2017.

TD–*Ucraina* = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2016.

TD–*Ung*. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri româneşti din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.
Teiuş 1980 = Sabina Teiuş, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Tratat = *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator: Valeriu Rusu, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
Vulpe 1980 = Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Vulpe 1983 = Magdalena Vulpe, *Trăsături originale într-un subsistem tradiţional: prepoziţia maramureşeană*, în *Anuarul Institutului de cercetări etnologice şi dialectologice*, Seria B, 2. Studii şi seminarii. *Graiurile, componentă a patrimoniului cultural popular*, p. 261–282, Bucureşti, 1983.

A FEW PARTICULARITIES OF THE IDIOMS FROM THE CENTRE OF TRANSYLVANIA

(Abstract)

Based on a dialectal research carried out between 1981 and 1985, the article presents the main characteristics from the domain of morphosyntax and a few aspects regarding the word order and the intonation. The group of idioms are represented by a series of dialectal texts that were gathered from 25 localities situated between the rivers Târnava Mică (in the north) and Olt (in the south), respectively between Sebeș Valley (in the west) and a conventional line that crosses the area from Sângiorgiu de Pădure to Făgăraș (in the east).

The discussed particularities refer to some aspects regarding the morphosyntax of nouns, verbs, adverbs and prepositions; we have also discussed some particularities referring to syntactic hypercharacterisation, the word order of some compound verbal forms and some aspects regarding intonation.

The main conclusion refers to the remarkable unity of the area, an aspect that contradicts the previous opinions about the idioms from the centre of Transylvania.

Cuvinte-cheie: arhaism morfologic, productivitate semantică, topică cu elemente dislocate, intonație specifică.
Keywords: morphological archaism, semantic productivity, word order with dislocated elements, specific intonation.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
dialectologie@yahoo.com

ANEXA 1

Lista localităţilor anchetate

Nr. crt.	Localitatea	Judeţul	Sigla	Pct. NALR	Pct. ALR
1.	Cornești, c. Adămuș	Mureș	C	343	–
2.	Căpâlna de Sus, c. Mica	Mureș	Cp	335	–
3.	Sângiorgiu de Pădure	Mureș	SP	337	–
4.	Nadeș	Mureș	N	341	–
5.	Blăjel	Sibiu	B	357	–
6.	Brateiu	Sibiu	Bt	–	–
7.	Daneș	Mureș	D	359	–
8.	Vânători	Mureș	V	360	ALR II 157
9.	Mihai Viteazu, c. Saschiz	Mureș	MV	364	–
10.	Apold	Mureș	Ap	365	–
11.	Ernea	Sibiu	E	358	–
12.	Crăciunelu de Sus. c. Cetatea de Baltă	Alba	Cr	356	–
13.	Secășel, c. Ohaba	Alba	Sc	376	–
14.	Biia, c Șona	Alba	Bi	355	–
15.	Micăsasa	Sibiu	M	377	ALR II 142
16.	Valea Viilor	Sibiu	VV	378	–
17.	Cut	Alba	Ct	–	–
18.	Buia, c. Șeica Mare	Sibiu	Bu	392	–
19.	Loamneș	Sibiu	L	393	–
20.	Slimnic	Sibiu	S	–	–
21.	Laz, c. Săsciori	Alba	Lz	406	–
22.	Ighișu Vechi, c. Bârghiș	Sibiu	I	391	–
23.	Arpașu de Jos	Sibiu	A	423	ALR II 172
24.	Breaza, c. Lisa	Brașov	Br	439	–
25.	Brădeni	Sibiu	Bd	–	–

ANEXA 2

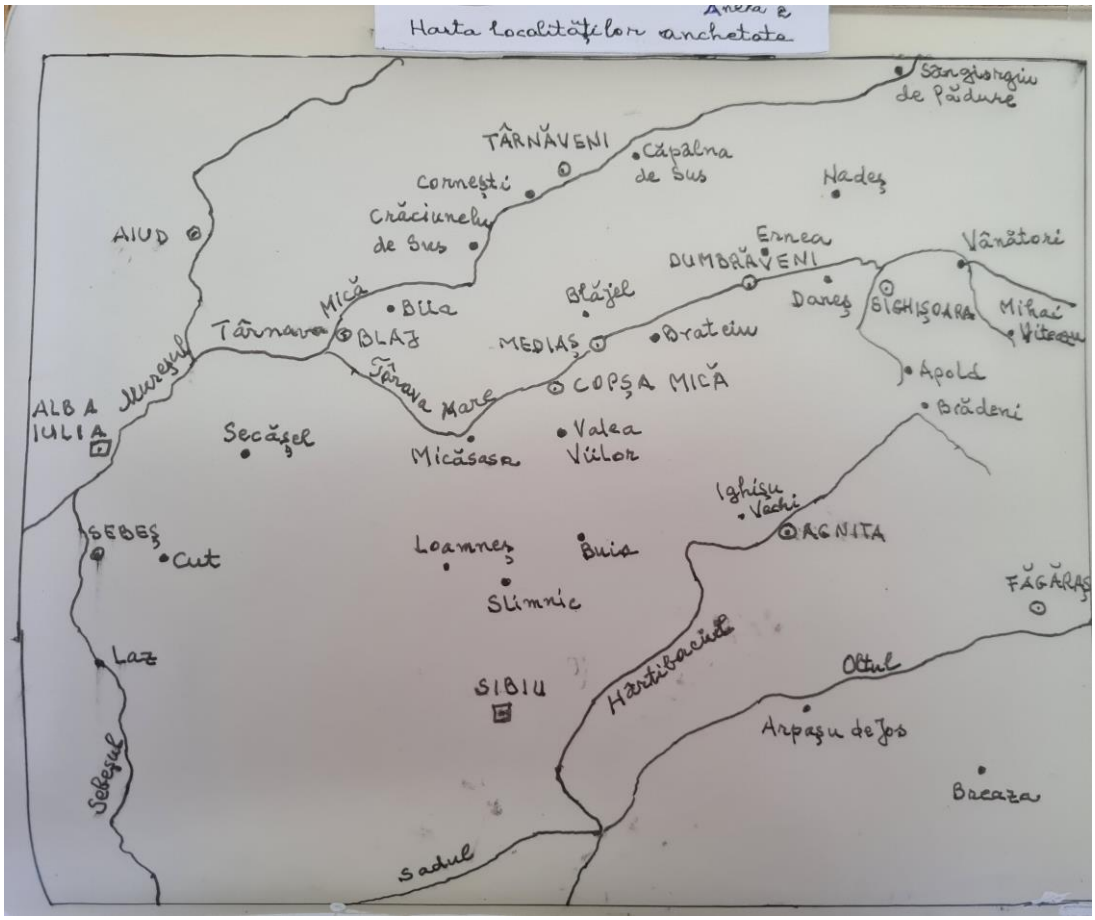
Harta localităților anchetate
Sângiorgiu de Pădure
TÂRNĂVENI
Căpâlna de Sus
Nadeș
Connești
Crăciunelu de Sus
AIUD
Ernea
Vânători
DUMBRĂVENI
Blăjel
Daneș
SIGHIȘOARA
Mihai Viteazu
Bilia
Târnava Mică
BLAJ
MEDIAȘ
Brateiu
Târnava Mare
COPȘA MICĂ
Apold
Brădeni
ALBA IULIA
Mureșul
Secășel
Micăsasa
Valea Viilor
Ighișu Vechi
AGNITA
SEBEȘ
Cut
Loamneș
Buia
Slimnic
FĂGĂRAȘ
Laz
SIBIU
Hârtibaciul
Oltul
Arpașu de Jos
Sebeșul
Bacaza
Sadul

Marius Mazilu

NORMA LITERARĂ ÎN *PRAVILA* TRADUSĂ DE MOXA (MĂNĂSTIREA GOVORA, 1640)

Pravila tipărită la Mănăstirea Govora în 1640 a fost tradusă în românește la Mănăstirea Bistrița (jud. Vâlcea) de călugărul oltean Mihail Moxa[1], după un nomocanon slavon din 1618, cunoscut ca *Pravila de la Bistrița*[2], pe care l-a avut la dispoziție începând cu anul 1623[3].

De imprimarea textului s-au ocupat Meletie Macedoneanul, egumenul Mănăstirii Govora (1636–1640)[4], și ieromonahul Ștefan din Ohrida, așa cum reiese din notele redactate în limba slavonă, de la sfârșitul prefeței: „(...) s-a tipărit această carte numită *Pravilă*, de mine, cel mai umilit dintre preoți, Meletie Macedoneanul, egumenul comunității viețuitorilor din Mănăstirea Govora, hramul Adormirii Preacuratei Născătoare de Dumnezeu”[5] (p. 8)[6], și după scara cărții: „(...) ostenindu-mă întru aceasta eu, ieromonahul Ștefan din Ohrida, și am tipărit această carte” (p. 348)[7].

Tipografii *Pravilei* se aflau deja la a treia colaborare, după ce mai scoseseră împreună, tot la Mănăstirea Govora, două cărți în limba slavonă: *Ceaslov* (1638) și *Psaltire cu ceaslov* (1638–1641)[8]. De numele lui Meletie Macedoneanul se leagă și

[1] Traducerea lui Moxa se conservă în ms. rom. BAR 2471. Iscălitura călugărului apare în lucrările sale sub mai multe forme: Moxa Mihail (în *Cronograful* din 1620, la f. 140^{r}, și în *Sbornicul* româno-slavon din 1620–1630, la f. 37^{v}), Moxa Vasilie *iže* Mihail (în *Sbornicul* româno-slav, la f. 67^{r}), respectiv Moxalie Mihail (în *Pravilă*, ms. rom. BAR 2471, la f. 191^{r}) (vezi Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică, însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, București, 1989, p. 37, 39).

[2] Manuscrisul se păstrează la Biblioteca Academiei Române, filiala București, sub cota ms. sl. BAR 726.

[3] Vezi Al. Mareș, *A procurat Udrișteș Năsturel originalul străin al* ***Pravilei de la Govora****?*, în *Limba română*, anul XXXV, nr. 2/1986, p. 127.

[4] Călugărit la Mănăstirea Zografu din Muntele Athos și trecut prin Ucraina, unde învață meșteșugul tiparului de la rutenii polonezi, Meletie Macedoneanul devine egumen al Mănăstirii Govora după ce duce la bun sfârșit misiunea încredințată de Matei Basarab: procurarea unei tiparnițe de la Kiev și instalarea acesteia la Câmpulung, în anul 1635.

[5] Traducerea textului slavon este preluată din *Pravila bisericească, numită cea mică, tipărită mai întâiu la 1640, în Mănăstirea Govora, publicată acumu în transcripțiune cu litere latine de Academia Română*, București, 1884, p. 176, și adaptată normelor ortografice actuale.

[6] Trimiterile se vor face la exemplarul inventariat sub cota CRV 39 u de la Biblioteca Academiei Române, filiala București. Numerotarea originală a filelor ediției princeps fiind deficitară, am luat în considerare numerotarea făcută cu creionul, în colțul din stânga sus al fiecărei pagini.

[7] Vezi *Pravila bisericească...*, p. 177.

[8] Numele celor doi se regăsesc în partea imprimată în 1638, a doua parte fiind contribuția ieromonahul Silvestru, viitorul egumen al mănăstirii, care îi adaugă, în 1641, câteva „dumnezeiești

tipărirea *Psaltirii* slavone (Govora, 1637), precum și a primului *Ceaslov* românesc (Govora, 1640), el apărând, de asemenea, menționat în predoslovia *Evangheliei învățătoare* de la Mănăstirea Dealu (1644), ca „ispravnic de pre izvodului scripturi și cuvintele tocmitori acestui domnezeiască carte, mult greșitul ier<o>monah Meletii Machedonul, proegumen Govorii”[9].

Așadar, traducerea și tipărirea *Pravilei* s-a efectuat în nord-estul Olteniei, de călugări originari din părțile locului (e cazul lui Moxa), sau care, străini fiind, au avut un contact mai îndelungat cu această zonă dialectală (Meletie Macedoneanul și Ștefan din Ohrida). Totuși, compararea manuscrisului lui Moxa cu tipăritura de la 1640[10] a evidențiat, în ediția princeps a nomocanonului, coexistența unor trăsături de limbă provenind din arii lingvistice diferite: nord-vestul Olteniei, Muntenia, sudul Transilvaniei sau Banat-Hunedoara.

În cele ce urmează, vom continua analiza *Pravilei de la Govora*, sub aspectul normei literare, referindu-ne la principalele fenomene fonetice și morfologice, precum și la câteva particularități lexicale aparținând acestui prim text de drept canonic tipărit în Țara Românească.

Cercetarea noastră se va sprijini pe așa-numitele „trăsături fundamentale” identificate de Ion Gheție[11] pentru a încerca să stabilească caracteristicile variantelor pe care limba literară le-a cunoscut la nivel teritorial.

1. Notând o particularitate dialectală, [ă] proton medial a trecut la [a] în câteva exemple: *barbat* (p. 43/7), *nu cadeaşte* (p. 17/2), *pacatele* (p. 60/10), *pacatelor* (p. 79/10), *vrajmaşii* (p. 124/4). Mult mai numeroase sunt însă cazurile în care [ă] se păstrează: *bărbat* (p. 18/18), *să cădească* (p. 99/3), *împăratul* (p. 55/4), *păcat* (p. 34/10) *vrăjmaşul* (p. 41/11), *vrăjmăşie* (p. 104/13) etc.

2. [e] medial neaccentuat este atestat, invariabil, în exemple precum *să cetească* (p. 45/12), *ceteţul* (p. 28/5), *ceti* (p. 49/1), care alternează cu forme în care [e] a evoluat la [i], sub influenţa asimilării sau disimilării vocalice, în *aşijderea* (p. 11/16–17)/ *aşijdirea* (p. 12/5); *besearică* (p. 130/1–2)/ *bisearica* (p. 98/5), cu varianta *biseareca* (p. 20/12–13); *demâneaţa* (p. 15/1, 98/11, 130/3–4, 324/10)/ *dimineaţa* (p. 11/10, 292/15, 326/14); *derept* (p. 40/1)/ *direpț* (p. 10/18); *dereptate* (p. 215/18)/ *direptatea* (p. 25/13); *înderepta* (p. 178/15, 184/13, 217/6), *îndereptare* (p. 116/7, 246/11, 247/6), *îndereptătoriu* (p. 311/6–7), *îndereptеaze* (p. 285/8)/ *îndirepteaze* (p. 6/4, 178/3); *nedereptate* (p. 192/15, 278/1–2)/ *nedireptatea* (p. 24/2–3); *nemica* (p. 21/10)/ *nimica* (p. 93/12, 110/16); *inemii* (p. 80/3)/ *inimii* (p. 82/1) etc.

Sinaxare” (vezi Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche (1508–1830)*, tomul I, București, 1903, p. 106–107, 535; tomul IV, București, 1944, p. 188).

[9] Vezi Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche (1508–1830)*, tomul I, p. 146.

[10] Vezi Marius Mazilu, *Relația ms. rom. BAR 2471 cu tipăritura* ***Pravilei*** *din 1640. Aspecte fonetice și morfologice*, în *Limba română*, anul LXX, nr. 1/2021, p. 65–72.

[11] Vezi Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 83–84. Ne vom referi în continuare la această lucrare prin sigla GBD.

3. [e] final aton se menține în exemple precum *cuvinte* (p. 16/13), *limbile* (p. 5/3–4), *pace* (p. 4/11), *de* (p. 1/3, 4/5, 5/18 etc.) (cf. însă *di*, p. 147/3, 149/15, 267/8), și rămâne majoritar în prepoziția *pre* (p. 5/4, p. 6/2, 7/6,10/3 etc.) (cf. însă *pri*, p. 108/6,12, 115/8 etc.).

4. În poziție finală, [eá] a fost păstrat în cele mai multe cazuri: *va avea* (p. 6/8, 27/1, 30/9 etc.), *să-i dea* (p. 6/3), *va putea* (p. 32/5, 54/9, 55/2 etc.), *va vedea* (p. 31/10), *va zăcea* (p. 130/8, 132/16, 208/3 etc.); cf. însă *să-i de* (p. 44/4–5), *va vede* (p. 49/16).

5. [î] s-a diftongat (prin anticiparea elementului palatal din silaba următoare) în *câine* (p. 107/12, 117/2, 123/7 etc.), *câinelui* (p. 262/17), *câini* (p. 106/7–8, 138/12), *câinilor* (p. 107/6, 188/13), *mâinile* (p. 7/7, 26/3, 222/6, 267/10–11), *mâini* (p. 279/6), *pâine* (p. 38/12).

6. [f] (+ iod) se conservă în: *fiară* (p. 244/9, 264/1), *fiecarele* (p. 45/9, 84/3, 135/8), *fire* (p. 48/6, 50/4, 51/12).

7. În majoritatea cazurilor, labialele *p*, *b*, *m* și labiodentalele *f*, *v* sunt rostite moale: *iubească* (p. 35/13, 57/3–4, 80/10), *izbăvească* (p. 249/13), *pentru* (p. 6/17 şi urm.), *tocmeală* (p. 234/8, 237/15, 259/6–7, 260/9, 282/7, 290/12), *trupească* (p. 22/7, 299/16–17, 313/4). În puţine situaţii, [e̯a] trece la [a], printr-o rostire dură a labialelor, precum în exemplele *tocmală* (p. 6/13, 7/15–16, 236/7, 290/9), *să margă* (p. 11/12), *trufaşaşte-se* (p. 299/17).

8. [n] intervocalic nu se rotacizează în *oameni* (p. 9/8), *până* (p. 76/10–11), *săptămână* (p. 75/13), *vine* (p. 41/10) etc.

9. [ń] (din cuvintele de origine latină sau de alte origini) > [i̯], ca în exemplele *întâiu* (p. 10/17) sau *să-mi spui* (p. 82/16).

10. Consoanele [s], [z], [ţ] sunt rostite, predominant, moale: *aseamenea* (p. 251/8, 284/6), *auzi* (p. 48/2, 110/3, 122/2), *casele* (p. 16/15), *curăţească* (p. 80/1, 112/15, 219/13), *dumnezeire* (p. 13/15 şi urm.), *înţeleagerea* (p. 37/13), *osfinţească* (p. 108/17), *părăsească* (p. 112/12, 137/10, 138/10), *păzeşti* (p. 7/17), *preoţească* (p. 23/6, 28/18, 31/7), *puţinea* (p. 56/4), *se* (p. 5/16, 6/1, 10/10), *seamnelor* (p. 295/7), *slobozie* (p. 313/8), *zeastrele* (p. 224/8–9), *zice* (p. 6/21, 7/14, 21/18); cf. însă *înţăleage* (p. 235/2)[12], *părăsască* (p. 141/3)[13], *samă* (p. 5/21). Un caz particular îl reprezintă cuvântul *seară*, tipografii *Pravilei* înlocuind, în mod consecvent, forma cu [s] moale din manuscrisul lui Moxa, cu [s] dur. Astfel, forma *sara* apare de 11 ori (p. 14/15 şi urm.), în timp ce *seara*, o singură dată (p. 236/8).

11. [ş], [j]+[e, i] > [ă] în *înşălătura* (p. 148/11), *jăhuită* (p. 220/17), *jăluinţă* (p. 88/18), *ş̆ăzut* (p. 52/15, 103/1–2, 187/12). Caracterul moale al consoanelor [ş], [j] este atestat, ocazional, în exemple precum *grijesc* (p. 290/11), *jelanie* (p. 211/9), *şedea* (p. 272/11), *şezut* (p. 71/18), *slujesc* (p. 134/6).

[12] În ms. rom. BAR 2471, f. 128^{r}/4 (f. 129^{r}/4, în numerotarea mecanică greșită a BAR), scris: *se va înţeleage*.

[13] În ms. rom. BAR 2471, f. 74^{v}/14–15, scris: *să se părăsească*.

12. [ş], [j] + [e̯a] > [a] în *greaşaşte* (p. 62/12–13), *greşală* (p. 22/6, 41/8, 235/16), *grijască* (p. 23/2, 141/17–18, 183/7), *păşaşte* (p. 200/6), *slujască* (p. 31/12–13, 32/7, 73/6).

13. [z] provenit dintr-un [dz] (< d + e, i latin) apare notat pretutindeni: *să cază* (p. 157/18, 256/17–18), *crează* (p. 102/6, 217/18, 311/8), *deprinză* (p. 36/15), *tunză* (p. 151/6, 155/14, 332/5), *vezi* (p. 273/6, 302/15–16) etc. De semnalat prezenţa africatei [dz] în *bodzi* (p. 110/10), *bodzilor* (p. 238/10), scris şi *bozilor* (p. 282/12), sau în *handzizar* (p. 123/5), cf. cuvinte de alte origini.

14. Un singur fonetism cu [ğ] înregistrăm în întregul text al *Pravilei*, în exemplul *împregiurului* (p. 98/15), cuvânt notat în alternanță cu [j]: *împrejurul* (p. 98/12, 236/17–18). În toate celelalte situaţii, norma este reprezentată de lipsa respectivului fonetism: *ajuns* (p. 45/3), *ajutoriu* (p. 83/1–2), *juca* (p. 29/5), *jucările* (p. 88/16) *judeca* (p. 22/5), *judeţul* (p. 35/7), *jugul* (p. 55/14) *jumătate* (p. 27/4, 61/18) etc.

15. [r] rostit moale, în cuvinte formate cu sufixele *-ar*, *-tor*, sau terminate în *-r* în limba literară actuală, are numeroase atestări: *călcătoriu* (p. 7/22, 254/2), *ceriu* (p. 35/1), *datoriu* (p. 5/23, 6/6), *iubitoriu* (p. 53/5), *neştiutoriu* (p. 6/10). Caracterul moale al consoanei [r] se întâlnește și în exemple precum *rebdătoriu* (p. 274/15)[14], *stremoşii* (p. 195/6)[15], *se-au stricat* (p. 174/2); cf. însă *feciorul* (p. 154/8), *mădularul* (p. 225/21), *nevoitor* (p. 78/16), dar și *răbda* (p. 186/10), *răbdători* (p. 18/13), *răpaos* (p. 252/16), *răposa* (p. 55/17). În cazul lui *au grăşit* (p. 61/3) am avea de-a face, aparent, cu pronunția dură a lui [r]. Situația poate fi tratată însă ca o eroare de tipar, în traducerea autografă a lui Moxa (ms. rom. BAR 2471, f. 29^{v}/16), cuvântul fiind transcris cu [r] moale: *au greșit*.

16. [r] + [ea] > [a]: *ocăraște* (p. 342/3).

17. [rr] se reduce la [r], în *rea* (p. 59/1), *reale* (p. 36/1), *va urî* (p. 150/1).

18. Articolul posesiv-genitival înregistrează, în general, forme variabile: „prazdnice *ale* Despuitoriului (p. 13/10–11)”, „Dumnezeul ceriului şi *al* pomântului” (p. 49/8–9), „derept multe păcate *ale* lui” (p. 56/2–3), „vărul premare *al* maicei meale” (p. 207/11), „numele părinţilor şi *al* moşilor” (p. 285/8–9), „un trup mort *al* oarecăruia” (p. 304/19–20) etc. Forma invariabilă, mult mai puţin reprezentată, cunoaşte, totuşi, câteva atestări: „ce iaste *a* lui Dumnezeu” (p. 22/2–3), „postul Născutului şi *a* lui *Stȳ* Petru” (p. 77/2–3), „mădulariu *a* lui” (p. 144/2), „preotului i se cade să fie *a* lui Dumnezeu” (p. 282/1–2) etc. În exemplele citate, suprimarea lui *-l* s-a datorat faptului că articolul era urmat de un cuvânt care începe cu aceeaşi consoană.

19. Verbele de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a (cu radicalul în *d*, *n* şi *t*) au, la modurile indicativ şi conjunctiv, timpul prezent, forme iotacizate: *să* le *auză*

[14] În ms. rom. BAR 2471, f. 150^{r}/6 (f. 151^{r}/6, după numerotarea mecanică greșită a BAR), scris: *răbdătoriu*.

[15] Vezi și forma *stremoșul* (1679), în N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, București, 1903, p. 305. În ms. rom. BAR 2471, f. 105^{r}/6, scris: *strămoșii*.

(p. 158/4), *să nu se crează* (p. 102/6), *să nu deprinză* (p. 36/15), *să* o *prinză* (p. 32/5–6), *să*-l *prinze* (p. 225/2), *să scoț* (p. 5/6), *să se ție* (p. 11/17), *să nu se* camai *vază* (p. 38/13), *văz* (314/13), *să vie* (p. 19/12).

20. La indicativul imperfect, persoana a III-a plural, se conservă numai formele etimologice, în *-a*: „ca și ceia ce *clevetiia* mainte pre Moisi” (p. 35/9), „nu *ştiia* muiarea lui” (p. 236/12), „nimenea nemică nu *grăiia* că iaste al lui” (p. 251/20).

Particularitățile lingvistice identificate în *Pravilă* se deosebesc, în anumite privințe, de particularitățile normei literare muntenești din secolul al XVII-lea. În tabelul de mai jos am evidențiat, prin comparație, trăsăturile de limbă ce caracterizează tipăritura govoreană, și pe cele specifice Țării Românești.

Varianta literară	*ă* / *a*	*-e-* / *-i-*	*-e* / *-i*	*-ea* / *-e*	*-î-* / *-îi-*	*f* / *h*	*lab. moi* / *lab. dure*	*-n-* / *-(n)r-*	*ń* / *j*	*s, z, ț moi* / *s, z, ț duri*	*ș, j moi (+ e, i)* / *ș, j duri*	*ș, j moi (+ea)* / *ș, j duri*	*dz* / *z*	*ğ* / *j*	*r moale (+ e, i)* / *r dur*	*r moale (+ ea)* / *r dur*	*rr* / *r*	*art. pos. var.* / *art. pos. inv.*	*forme iotacizate* / *forme refăcute*	*imperf. 3 pl. -a* / *imperf. 3 pl. -u*
Țara Românească	1	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1/2	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Pravilă (Govora, 1640)	1/2	1/2	1/2	1/2	2	1	1/2	1	2	1/2	1/2	2	2	2	2	2	2	1	1	1

Diferențele consemnate în *Pravilă* ([ă] proton > [a], [e] medial > [i], [e] final > [i], [eá] > [e], labiale dure, [s], [z], [ț] duri)[16] se explică prin influența exercitată de graiurile de tip nordic, cărora le aparțin și graiurile din nordul și vestul Olteniei, regiune în care Moxa a activat dinaintea anului 1620 și unde s-a tipărit și traducerea sa. Acestor fonetisme li se alătură alte particularități de limbă specifice graiurilor nordice, precum [i] analogic după plural în cuvântul *tinăr* (p. 71/5, 114/7, 145/16)[17], și trecerea lui [v] la [f], în *freun* (p. 100/9, 110/15, 147/8), *freo* (p. 100/10, 144/17, 221/10, 230/15)[18], forme care circulă și astăzi în Oltenia; de asemenea, păstrarea grupului [sv] în *svârșească* (p. 336/2), *svârșit* (p. 79/8, 326/11), *sveatul* (p. 88/14, 312/3)[19] (cf. însă *sfatul*, p.144/4-5, *sfânt*, p. 6/19, *osfințească*, p. 108/17), sau formele adverbiale *acmu* „acum” (p. 25/5, 53/10,

[16] Pentru răspândirea în trecut a acestor fonetisme, vezi GBD, p. 96–98, 105–110, 119, 124–129, 137–140, 150–155, 276–277.

[17] Vezi *ibidem*, p. 113. Cu o situație asemănătoare avem de-a face în *dinsul* (p. 6/5, 20/11, 23/8 etc.).

[18] Vezi *ibidem*, p. 131. Exemplele din *Pravilă* în care [v] se păstrează sunt, totuși, mai numeroase: *vreun* (p. 6/14, 169/3, 176/17, 210/5–6), *vreo* (p. 17/11, 22/6, 25/13).

[19] Vezi *ibidem*.

96/11, 250/12 etc.)[20] și *curund* „curând, repede” (p. 106/19, 108/6, 321/8)[21], înregistrate în trecut în texte oltenești, dar și unele cuvinte precum *postrigi* (< *postrig* + *-i*) „a se călugări” (p. 154/14–15) [22], *răsăjduitoriu* (< *răsăjdui* + *-tor*) „care cumpănește (înainte să decidă)” (p. 77/14)[23], *temeliici* (< *temelie* + *-ici*) „a întemeia” (p. 97/12)[24], *trupean* (< *trup* + *-ean*) „trupesc” (p. 152/6–7) [25], atestate pentru prima dată în *Pravilă*.

Pe de altă parte, cuvinte precum *bezaconie* (< sl. *bezŭ-zakonije*) „nelegiuire, fărădelege” (p. 58/10), *clevetă* (< sl. *kleveta*) „vorbire de rău” (p. 115/7), *jale* (< sl. *žalĭ*) „dorință fierbinte” (p. 178/1–2), *jelanie* (< sl. *želanije*) „dor” (p. 211/9), *mesereare* (< lat *miserere*) „slujbă, funcție, demnitate” (p. 243/9), *ocina* (< *ocină* + *-a*) „a moșteni” (p. 255/9) ar avea, potrivit *DLRLV*-ului[26], o proveniență moldovenească. Acest fapt e greu de explicat în cazul unei traduceri efectuate de un oltean, așa încât putem presupune un deficit de informații privitoare la repartiția lexicului pe zone dialectale. Pentru unele dintre cuvintele amintite, există suficiente probe că au fost cunoscute cărturarilor din Țara Românească. Astfel, *jale* este atestat în *Viața Sfântului Grigorie Decapolitul*, Mănăstirea Bistrița [1632–1654], ms. rom. BAR 2522 (f. 111^{v})[27], iar *mesereare* în *Cronograful* lui Moxa, Mănăstirea Bistrița (1620), BAR Mm 10 (f. 33^{r} și 38^{v}), în *Lexiconul* lui Staico Grămăticul, ms. rom. BAR 312 (f. 198^{r}), în *Cartea lui Chiril*, ms. rom. BAR 1570 (f. 47^{v}), în *Dioptra*, ms. rom. BAR 2341 (f. 32^{r}), și în *Patericul* din 1676, ms. rom. BAR 1429, (f. 225^{r})[28].

Concluzii. Prezentarea particularităților lingvistice din *Pravila de la Govora* evidențiază faptul că textul respectă normele variantei literare din Țara Românească

[20] Vezi *idem*, p. 174–175, precum și *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, 1997, p. 344. Vom trimite în continuare la această lucrare prin sigla ILRLV. Adverbul *acmu* înregistrează, în *Pravilă,* 16 ocurențe, prin comparație cu *acum(u)*, prezent în două locuri (p. 81/16, 82/3). Pentru alte atestări, a se vedea *Evanghelie învățătoare (Govora, 1642)*. Ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București, 2011, p. 201; *Molitvenic*, Mănăstirea Bistrița [1632–1654], ms. rom. BAR 2522, f. 29^{r}, reprodus în *Crestomația limbii române vechi*, vol. I. (1532–1639), București, 2016, p. 208 (ne vom referi, în continuare, la această lucrare, prin sigla CLRV I); *Liturghier*, Mănăstirea Bistrița [circa 1640], BAR Foto ms. 138, f. 2^{v}, reprodus în *Crestomația limbii române vechi*, vol. II (1640–1715), București, 2020, p. 40.

[21]Spre deosebire de forma *curund* (cu trei atestări), forma *curând* apare în *Pravila de la Govora* de cinci ori (p. 56/10, 78/16, 82/15, 108/16, 223/3). A se vedea și *Evanghelie învățătoare (Govora, 1642)*, p. 274.

[22] Vezi *Dicționarul limbii române (DLR). Serie nouă*, litera *P*, tom VIII, partea a 4-a, București,1980, p. 1119. Vom trimite în continuare la această lucrare prin sigla DLR.

[23] Vezi DLR, litera *R*, tomul IX, Cluj-Napoca, 1975, p. 107.

[24] Vezi DLR, litera *T*, tomul XI, partea a 2-a, Cluj-Napoca, 1982, p. 176.

[25] Vezi DLR, litera *T*, tomul XI, partea a 3-a, Cluj-Napoca, 1983, p. 672.

[26] Vezi *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, București, 1987; a se vedea și ILRLV, p. 393–395.

[27] Vezi CLRV I, p. 210.

[28] Vezi, pentru toate aceste trimiteri, Al. Mareș, *Cine a tradus* Varlaam și Ioasaf*: Udrişte Năsturel sau Daniil Panoneanul?*, în *Limba română*, LXIX, 2020, nr. 3–4, p. 448.

(14 trăsături comune de limbă), și, totodată, într-o proporție mai mică, normele variantei literare locale (6 trăsături de limbă care se diferențiază parțial de graiul din Târgoviște[29]). Într-o situație lingvistică asemănătoare se va afla *Evanghelia învățătoare*, traducere a ieromonahului Silvestru, tipărită la Govora, în 1642[30].

Fonetismele specifice graiurilor vorbite în nordul Olteniei vor dispărea din tipăriturile muntene doar odată cu deplasarea către est a centrelor tipografice (Câmpulung, 1642–1643, Mănăstirea Dealu, 1644–1652, Târgoviște, 1652)[31].

THE LITERARY NORM IN *THE CODE OF LAWS* TRANSLATED BY MOXA (GOVORA MONASTERY, 1640)

(Abstract)

The presentation of the linguistic characteristics of *The Code of Laws from Govora* highlights the fact that the text mainly observes the literary norms in Wallachia (14 common language features), and, only to a smaller extent, the local literary norms (6 language features which partially differ from the dialect in Târgoviște: proton [ă] > [a], middle [e] > [i], final [e] > [i], [eá] > [e], strong labial consonants, strong [s], [z], [ț]).

The sounds specific to the dialect spoken in Oltenia will disappear from the Wallachian prints only when the printing centres move eastwards (Câmpulung, 1642–1643, Dealu Monastery, 1644–1652, Târgoviște, 1652).

Cuvinte-cheie: normă literară, *Pravila de la Govora*, Țara Românească, Oltenia.
Keywords: literary norm, *The Code of Laws from Govora*, Wallachia, Oltenia.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
mariusmazilu80@gmail.com

[29] Ion Gheție a stabilit varianta literară din Țara Românească pe baza trăsăturilor specifice graiului din Târgoviște (vezi GBD, p. 325; de asemenea, ILRLV, p. 237 și 445).

[30] A se vedea și *Evanghelie învățătoare (Govora, 1642)*, p. 102–105.

[31] Vezi și GBD, p. 322.

Cristian Moroianu

DIN PERSPECTIVA *DELR*. ETIMOANE LATINEȘTI CONTAMINATE MOȘTENITE ÎN LIMBA ROMÂNĂ*

Contaminarea lingvistică i-a preocupat pe cercetători încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în contextul discutării conceptului de analogie de către neogramatici, fenomenul fiind anticipat de Hugo Schuchardt sub numele de „Umprägung”[1] și numit ca atare („Kontamination”) de Paul Hermann în ediția din 1886 a cărții sale *Principii de istorie a limbii*[2]. Ca fenomen analogic, contaminarea este explicată clar și expresiv de Al. Philippide: „Pe când la analogie, pe baza unei slabe reminiscențe a cuvântului tip *a*[3], îți formezi vorbirea ocazională după modelul mult mai clar al cuvântului tip *b*, la contaminație cuvintele tip *a* și *b* sunt tot una de luminoase și pentru o bucată din vorbirea ocazională te servești numai de unul, iar pentru cealaltă bucată, numai de celălalt”[4]. Principalul teoretician al contaminației rămâne, însă, în prima parte a secolului al XX-lea, Sextil Pușcariu care, în paginile *Dacoromaniei*, a teoretizat, promovat și exemplificat masiv acest fenomen, alături de colaboratorii săi clujeni de la Muzeul Limbii Române (Al. Procopovici, N. Drăganu[5], Gh. Giuglea, Emil Petrovici și alții), deschizând calea cercetărilor ulterioare[6]. Eforturilor tuturor celor care s-au preocupat de originea și de evoluția

* Această lucrare a fost susținută printr-un proiect al Ministerului Educației și Cercetării din România, CNCS – UEFISCDI, proiectul cu numărul PN-III-P1-1.1-TE-2019-0894, din PNCDI III.

[1] Vezi H. Schuchardt, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, B.G. Teubner, 1866, p. 38, contribuție citată și de Al. Philippide în *Istoria limbii române*. Vol. I. *Principii de istoria limbii*, Iași, Tipografia Națională, 1894, p. 82.

[2] Vezi Paul Hermann, *Principien der Sprachgeschichte*, ediția a II-a, Halle, Max Niemeyer, 1886, cap. VIII. *Contamination*, p. 132–139. Contaminația apare relativ frecvent ca explicație a unor unități lingvistice latinești (cuvinte sau morfeme) în Ernout-Meillet, DELL. Numeroasele exemple de contaminări (latine, romanice sau latino-romanice) prezente în REW (peste 300), sunt marcate cu +.

[3] Datorată cu precădere lipsei de transparență sau motivație formală [n.n.] care slăbește, la rândul ei, înțelegerea conținuturilor.

[4] Al. Philippide, *op. cit*., p. 81.

[5] Vezi următoarea explicație dată de Drăganu în DR VII, 1931–1933, p. 282: „Pentru a se ajuta în legarea ideilor parțiale, limba își creează legături permanente, aglutinând elementele apropiate și slăbite din punctul de vedere al înțelesului și întrebuințând analogia și contaminarea”.

[6] Pentru istoricul și bibliografia problemei, vezi Cristian Moroianu și Monica Vasileanu, *Contaminația lexicală în limba română: o schiță tipologică*, în *Romania Orientale*, nr. 32, 2019, Roma, Sapienza University Press, p. 147–165. În contextul transformărilor fonetice atât în latină, cât și în trecerea de la latină la română, vorbește despre contaminare și Ovid Densusianu în *Istoria limbii române*. Vol. I. *Originile*, ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Științifică, 1961. În toată seria revistei *Dacoromania* (1920–1948), termenul de contaminare apare de numeroase ori, atât teoretizat,

limbii române populare și a diversității ei dialectale li se alătură cele ale specialiștilor care s-au preocupat de constituirea și de dezvoltarea treptată a limbii moderne, printre care se situează, la loc de cinste, omagiatul de astăzi, filologul și lingvistul Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române, numit, de confrații săi, „omul de cuvânt”[7], adică omul care respectă propriul cuvânt și care, mai ales, respectă și iubește rostul cuvintelor limbii căreia i-a dedicat întreaga activitate științifică.

În urma sintetizării diverselor definiri și discuții, mai vechi sau mai recente, putem considera contaminarea lingvistică drept fenomen analogic care afectează toate unitățile limbii, prin suprapunerea în mintea vorbitorilor, la origine inconștientă, într-o relație de relativă egalitate și cu rezultate diverse, a două sau mai multe unități lingvistice (de la cele mai simple până la cele mai complexe), asociere determinată de existența și presiunea intuitivă a diverse relații semantice (de sinonimie, antonimie sau metonimie) și, eventual, formale (de paronimie)[8].

Astfel înțeleasă, contaminarea lexicală are loc, cel mai adesea, în interiorul unei limbi (internă), la același nivel de limbă sau la granița dintre două zone dialectale, dar și în procesul de conviețuire între două limbi (mixtă), ca urmare a bilingvismului. Ea are o prezență constantă în lexicografia noastră istorică și etimologică, de la *Etymologicum Magnum Romaniae* al lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (în continuare: HEM) la *Dicționarul*-tezaur al *limbii române*, coordonat de Sextil Pușcariu (DA) și la *Dicționarul etimologic al limbii române* al lui Al. Ciorănescu (CDER). În continuitatea acestora, *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR) aflat în lucru la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” din București al Academiei Române, pune în evidență situațiile de contaminare, văzute ca fenomene lingvistice realizate la nivelul unei limbi, pe baza unor variate asocieri, între două elemente lexicale.

În vremea din urmă, asupra fenomenului contaminării/contaminației lexicale[9] a insistat Pârvu Boerescu, într-o serie de articole publicate în revista *Limba română* și reluate, cu adăugiri și comentarii, în volumul *Etimologii românești controversate. Ipoteze și soluții* (în continuare, ERC)[10]. Discutând despre originea cuvintelor moștenite, autorul propune conceptul mai larg de „convergență etimologică”,

cât și folosit ca atare, de la sensul particular de „suprapunere a două sau mai multe elemente de limbă”, la cele, mai generale, de „analogie”, „influență”, „încrucișare”.

[7] Vezi volumul *Omul de cuvânt. In honorem Gheorghe Chivu*, editor Adina Chirilă, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2017.

[8] Cel puțin la origine fenomen dependent contextual, oral, familiar sau popular, realizat în procesul comunicării libere, contaminarea este discutată astăzi în relația ei cu alte fenomene conexe, față de care se diferențiază prin caracterul ei inconștient sau semiconștient (este vorba despre diferite forme de amalgamare, cu caracter conștient sau intenționat, auctorial, prezente în literatură, în presă sau în marketing etc.).

[9] Diferența dintre cei doi termeni sinonimi (*contaminare* și *contaminație*) constă în faptul că primul accentuează ideea de „acțiune” (faptul de *a contamina*), iar al doilea, mai degrabă rezultatul ei (din fr. *contamination*, cf. și germ. *Kontamination*, rus. *контаминация*).

[10] București, Editura Academiei Române, 2017.

căruia îi subsumează contaminația: „În ultimă instanţă, aproape toate tipurile de contaminări lexicale petrecute în faza latină dunăreană a limbii române ar putea fi incluse în conceptul mai larg al convergenţei etimologice, orice contaminare presupunând de obicei interacţiunea dintre două rădăcini apropiate din punct de vedere fonetic şi/sau semantic”[11].

Exemplele care urmează vor avea în vedere exclusiv cuvintele moștenite din etimoane contaminate în latina populară, plecând de la volumele apărute (sau în lucru) ale DELR, literele *A–D*, sinteză critică a principalelor lucrări lexicologice și lexicografice anterioare, și continuând cu lucrări de referință din zona lingvisticii istorice recente. În general, proveniența din asemenea etimoane este considerată, cu excepții notabile[12], nesigură, necesitând, ca atare, explicații alternative[13].

1. Un cuvânt foarte discutat este *afin* s.m. „arbust cu fructe comestibile din zona montană (Vaccinium myrtillus)” considerat în DELR cu etimologie nesigură: „probabil contaminare între lat. *acinus* „boabă” și lat. **dafinus* „laur” S. Pușcariu, DR VII, 1931–1933, 103–105, SDLR, TDRG[2] sau lat. **dafinus* (= *daphne*) HEM, cu *d-* dispărut prin deglutinare sau perceput ca prep., în sintagme ca *baca dafini* E. Herzog apud S. Pușcariu *loc. cit*., CDER 110 (cf. și calabr. *afina* „laur”), TDRG[2]. Originea lat. este susținută de formele cu rotacism (*afir, afiră*) S. Pușcariu, *loc. cit.* HEM propune, pentru căderea lui *d-*, o contaminare cu *affīnus* = *affĭnis* „vecin; rudă prin alianță”, ceea ce este improbabil”[14].

În cazul adv. *altminteri*, „cuvânt cert moștenit cu etimon controversat”[15], forma de bază *aimintre* provine dintr-un lat. **aliamentre*, obținut prin contaminarea

---

[11] *Op. cit*., p. 64. Autorul extinde sfera convergenței etimologice și la asocierile între unități morfematice (rădăcini sau cuvinte) care nu presupun apropieri de ordin formal: „În sfârșit, o specie aparte de convergenţă etimologică poate să includă mai multe etimoane latine sinonime, amestecate, hibridate chiar în lipsa oricărei atracţii paronimice. Acesta este cazul paradigmei verbului rom. *a fi*, din lat. *fiō, fierī* „a fi (făcut)” şi lat. *sum, esse* „a fi, a exista”, ori cazul verbului fr. *aller* „a merge, a umbla, a se duce”, care provine din amestecul convergent al verbelor latine: *ambulō, -āre* „a umbla, a se plimba, a merge” + *vadō, -ere* „a merge, a porni” + *eō, īre* „a merge, a se duce” (id., *ibid*.).

[12] Vezi, spre exemplu, lat. vulgar **grevis*, contaminat din *gravis* + *levis*, etimologie general acceptată în lingvistica romanică (vezi și Diez, I, 223, Densusianu, ILR 70, 73, PEW 735, CDDE, 756, Philippide, *Principii*, 33, Pușcariu, DR VII, 105, REW 3855, DA s.v., Rosetti, ILR, 57, CDER 3878, etimon considerat atestat în ILR I, 393) sau lat. pop. *grassus*, moștenit panromanic, obținut, prin atracție sinonimică și paronimică, din *crassus* + *grossus*. Densusianu, *loc. cit*., îl consideră pe **grevis* ca obținut prin etimologie populară, „prin influența lui *levis* și poate a lui *brevis*”, chestiune discutabilă din punct de vedere etimologic. Pentru diferențele dintre contaminație și etimologia populară, vezi Theodor Hristea, „Contaminația în raporturile ei cu etimologia populară”, în vol. *Antic și modern. In honorem Luciae Wald*, coordonat de A. C. Cristina Halichias și Tudor Dinu, București, Editura Humanitas, 2006, pp. 295–327.

[13] Am organizat exemplele care urmează în trei situații, în funcție de soluția (unică sau multiplă) propusă în DELR: 1. etimoane latinești moștenite, 2. moștenire sau creație internă, 3. contaminații latine propuse în literatura de specialitate (lexicologică și lexicografică) respinse de către autorii DELR.

[14] Ezitarea este menținută și în ILR I 573. În cazul contaminării, forma etimonului trebuie să fi fost **afinus*, presupus deja de Pușcariu, *loc. cit.*

[15] Vezi ILR I, p. 538, unde sunt trecute trei propuneri etimologice: *altera* + *mente* (pentru care vezi și CDER 220), *alia mente* + *altera mente* și, pentru variantele cu *-t-*, *alt* + *aiminteri*.

de tip lexico-sintactic între *aliā mente* „în alt chip” și sinonimul lexical **alitre* (< *aliter*) DA, S. Pușcariu, DR III, 1922–1923, 403[16].

Adj. *artut, -ă* adj. (Trans., rar) „isteț, sfătos” este considerat, de asemenea, cu etimologie nesigură, posibil dintr-un lat. **artutus* DA, obținut din *astūtus* „isteț, priceput” + *argūtus* „vorbăreț” REW 751, contaminare explicabilă atât formal (între două paronime), cât și semantic (printr-o eventuală asociere metonimică)[17].

Adjectivul și substantivul polisemantic *creț, -eáță* adj., s.m., s.f., s.n. „(păr, blană, lână etc.) răsucit în inele, cârlionțat; cutat, zbârcit; încrețitură, cută, fald; mică depresiune; ață de bumbac; soi de viță-de-vie; nume de floare; pălăria încrețită a unor bureți” a ridicat diverse probleme de etimologie, primind mai multe explicații[18], dintre care una, aflată pe primă poziție în DELR, are în vedere moștenirea din lat. **cricius,* rezultat prin contaminare (la origine metonimică) între *crispus* „creț” (termen moştenit în celelalte limbi romanice, cf. REW 2329, şi împrumutat în alb.) și *ērīcius* „arici”, folosit adjectival cu sensul „cârlionțat”, cf. it. *riccio* „cârlionţat, creţ, buclat”, sp. *rizo* „creţ, încreţit, cârlionţat; buclă, cârlionţ, moţ”, ptg. *riço* „buclă, cârlionţ, moţ”. P. Boerescu face o demonstrație convingătoare a acestei origini , susținând că atât „în latina dunăreană, cât și în cea italică sau iberică”, „au circulat în paralele două sinonime cu înțelesul de creț: *crĭspus* și **ērīcius*”, rezultând, „printr-o contaminare fonetică puternic motivată semantic”, forma hibridă, populară **cricius*[19].

Chiar dacă nu este considerat explicit contaminare în DELR s.v., verbul *cufundá*[1] „a intra sau a face să intre într-un lichid sau într-o materie moale; a intra în adânc, dispărând din vedere; (despre pământ) a se surpa, a se lăsa în jos; (refl.) a se lăsa absorbit de ceva; (refl., fig.) a păți, a suferi un necaz” (et. nes., probabil lat. **confundāre* < *confundere* „a amesteca, a contopi; a se revărsa”, infl. formal și semantic de derivatul **affundāre* „a cădea la fund, a scufunda”) se încadrează, la rândul lui, după opinia noastră, în această categorie. Toate dicționarele indică același etimon lat. **confundāre* PEW 429, CDDE 682, REW 2140, DA, fără explicații suplimentare, chiar dacă rolul lui *affundāre* are reflexe atât formale, cât și semantice. Situația este diferită față de cea a verbului *aștepta*, unde etimonul direct **astectāre* provine, prin diverse modificări fonetice, din *a*(*d*)*spectāre* „a privi cu atenţie, a observa”, la rândul său obținut prin substituție de prefix din *expectāre* „a aştepta”, căruia îi preia exclusiv sensul[20].

---

[16] Pentru alte explicații ale lui *-mentre* în loc de *-mente*, vezi DELR s.v.

[17] DA îl explică însă pe lat. **artutus* ca derivat analogic de la *artus* și îi propune o altă dezvoltare semantică (de la „sprinten, ager, cu articulații flexibile” la „agil în mișcări și la minte, isteț”.

[18] Vezi DELR s.v.

[19] P. Boerescu, ERC, p. 115. Versiunea inițială a capitolului dedicat lui *creț, creață* a fost publicată în LR 63, nr. 4, 2014, p. 477–488.

[20] Substituția afixală, în mod particular cea sufixală, este un alt fenomen conectabil la contaminare. Spre exemplu, Pușcariu explică forma *paltin* moștenită dintr-un lat. **paltĭnus* (metatezat din **platĭnus* = *platanus*), cu substituție sufixală după *carpĭnus*, *fraxĭnus* (PEW 1250), explicație reluată în DR III, 1922–1923, p. 396. În cazul de față și în multe altele similare, substituția sufixală

Tot o contaminare pe teren latin a fost luată în considerare în DELR s.v. și pentru *cumătră* s.f. „naşa în raport cu părinţii copilului botezat sau cu alte rude; termen de adresare la ţară între persoane apropiate; (Mold.) numele unui dans popular; (Trans., bot.) priboi”, cu variantele (Apuseni) *comátră*, *cúmătră*, (Ban., S Trans.) *cumátră*. Formele lat. *commāter* „cumătră” şi *compater* „cumătru” (< *con-* + *pater* „tată; naş”) s-au contaminat în latina dunăreană, rezultând aceeaşi bază *commatr-* (care a primit terminaţiile de gen *-u* şi *-a*), cu accentuarea fie pe prima silabă după *compater*, de unde *cúmătră*, *cúmătru*, fie pe a doua silabă, după *commāter*, de unde *cumátră*, *comátră*. Formele actuale *cumătră*, *cumătru* au apărut prin contaminarea internă a celor două serii de variante accentuale: *cumătră* (din *cúmătră* + *cumátră*), iar *cumătru* (din *cúmătru* + **cumátru*) S. Puşcariu, DR III, 1922–1923, 395, 822, DA.

În alte situații, contaminarea este parte a unui fenomen mai complex, care privește atât forma, cât și unele dintre sensurile cuvântului moștenit. Spre exemplu, verbul *curá*[1] (înv.) „a curăța de murdărie, de elemente nedorite (un teren de copaci, rădăcini, crengi etc., legume de coajă, grâul de neghină); a scoate boabele de pe știulete; (rar) a face să piară; (refl.) a scăpa de ceva sau de cineva, a se dezvinovăți” este considerat moștenit din lat. *cūrāre* „a îngriji”, posibil și lat. *cōlāre* „a strecura, a filtra”, pentru sensul „a curăța un lichid” (vezi DELR, s.v. *curát*[1] adj.). Despre verbul *cura*[1], în DA se consideră că „s-au amestecat două verbe latine: *colo, -are* „a curăți, a strecura, a limpezi” (...) și *curo, -are* care, pe lângă sensul de „a îngriji”, îl avea și pe cel de „a curăți (prin îngrijire, spălare etc.”). Rezultatul unei asemenea interpretări poate fi privit în două feluri: a) din cele două verbe latine s-au moștenit două cuvinte omonime *cura*, cu sensuri învecinate, care apoi s-au contopit, prin coliziune omonimică, în unul singur sau b) cele două verbe latine au devenit unul singur în trecerea de la latină la română, contaminându-se prin confuzie paronimică și asociere semantică[21].

Un caz dificil este cel al verbului *deretica* „(pop.) a face curăţenie prin casă, a pune ceva în ordine; (înv.) a face să dispară, a înlătura; (înv.) a scăpa, a elibera”, ale cărui multiple variante formale, cele mai multe învechite și regionale: *dărătecá*, *dărăticá*, *dâreticá* (Mold., Trans.) *derădicá*, *derătecá*, *derăticá*, (Olt.) *derecătá*, (Mold.) *deredicá*, (Munt.) *deretecá*, (Mold.) *deridicá* (Mold., Trans.) *dirădicá*, *dirdicá*[2], *diredicá*, *direticá*, *diridicá*, *diriticá*, (Trans.) *drădicá* presupun atât

---

are în spatele ei coexistența în mintea vorbitorului a două cuvinte sau a unui cuvânt cu o serie analogă (i.d. *platanus* + *carpĭnus*, *fraxĭnus*).

[21] *Mutatis mutandis*, un fenomen similar ia în considerare Iulia Mărgărit (ISE, p. 203–216) cu referire la verbele latine *fermentare* și *fragmentare*, al căror reflex formal și semantic este rom. *frământare*. Potrivit autoarei, este vorba despre o confuzie între două verbe omonime: *frământare*[1] (lat. **frementare* < *fermentare*) „pregătire a pâinii în diverse etape” și *frământare*[2] (lat. *fragmentare*) „mărunțire, fărâmițare”. Această soluție este asumată și de P. Boerescu, ERC, p. 63: „*Convergenţa etimologică* este ilustrată foarte sugestiv atunci când este recunoscută existenţa a două verbe *a frământa*, devenite omonime, care au moştenit sensurile ambelor etimoane latine sub o formă „comasată”, astfel încât lasă impresia că am avea de a face cu un singur cuvânt românesc”.

raportarea la un lat. **dērādicāre* „a dezrădăcina”, care explică direct forma *derădicá* şi sensul „a înlătura”, cât și raportarea la un lat. **dīrecticāre* (< *dīrectus* „drept”), care să explice formele cu *-t-* şi *-e-* şi sensul „a pune în ordine”. Dificultatea constă în stabilirea momentului și a tipului contaminării, cel mai probabil realizată totuși pe teren românesc între urmașele directe ale celor două verbe latine paronimice: *derădica* și *derătica*[22]. Un tip similar de dificultate este valabil și pentru explicarea etimologiei pron., adj., adv. interog.-rel. *cât, -ă*, considerat în DELR, pe baza dicționarelor considerate de referință (vezi PEW 378, CDDE 361, CADE, SDLR, TDRG[3]), ca moștenit din lat. *quantus*, cu dispariția nazalei explicabilă printr-o contaminare cu un urmaș al lat. *quot* „cât”. Explicația generală din DA: „cuvântul *cât* formează, pentru simțul limbei de astăzi, un singur cuvânt; etimologicește însă el e rezultatul amestecului a trei cuvinte deosebite: lat. *quantus, -a, -um*, lat. *quotus, -a, -um* și lat. pop. *cata* (< gr. *κατά*)” și detalierile rafinate care o urmează sunt reformulate mai concret în erata de la sfârșitul volumului al II-lea din DELR (2018), s.v. *cât*[1]: „DA propune o contaminare cu lat. *quotus*, ceea ce presupune schimbarea sensului de la «al câtelea» la «cât» sau apariția flexiunii la *quot*, fără legătură cu clasicul *quotus*”, deci *căntu* (< *quantus*) + **cotu* (< *quot[us]*) > *cât*, fapt care ar transfera realizarea contaminației pe terenul limbii române în formare.

2. Alteori, se ridică problema ezitării între contaminarea lexicală pe teren latinesc (și moștenirea respectivului etimon ca atare) și crearea analogică a aceluiași cuvânt prin mijloace interne (schimbări fonetice, regulate sau accidentale, sau modificări derivative). Astfel, în cazul pronumelor demonstrative *acel* și *acest*, moștenite din lat. *eccum* sau *ecce* „iată-(l)” + *illum* „acel(a)”, respectiv din *eccum* sau *ecce* „iată-(l)” + *istum* „acest(a)”, inițiala *a-* se poate explica fonetic sau poate fi de dată latină, printr-o contaminare cu *atque* „și” (vezi DELR, s.v.)[23].

În această situație se află, spre exemplu, adj. *apătós* „bogat în apă, apos”, considerat în DELR ca provenind fie din lat. **aquātōsus* (contaminat prin atracție formală și semantică între două derivate aparținând aceleiași familii lexicale: din *aquōsus* + *aquātus*, soluție propusă în PEW 95, DA și TDRG[1,2], fie (mai complicat, după opinia noastră) derivat prin substituție dintr-un *apăt[at]* + *-os*, așa cum se poate deduce din CDDE 61, CADE s.v.[24] Cu schimbarea ordinii soluțiilor a fost explicat în DELR, s.v. *cald, -ă* adj., verbul *încălzí* „a face să fie cald; (refl.) a se antrena înaintea unui efort sportiv; (fig.) a se înflăcăra, a se entuziasma”: atât din

[22] Pentru detalii, vezi DELR s.v.

[23] Posibilitatea unei contaminații de dată latină este susținută și de forme romanice (cf. cat. *aquell*, sp. *aquel*, ptg. *aquelle*, v.occ. *aquel*, respectiv cat. *aquest*, sp., ptg. *aqueste*). Aceeași contaminare este posibilă și în cazul adv. *acolo*, moștenit din *eccum* + *illōc* „(într-)acolo” (cu verbe de mișcare), cf. demonstrativele iberoromanice cu *aqu-*, și al adv. *aci*, moștenit din lat. *eccum* sau *ecce* (particulă deictică) + *hīc* (vezi DELR, s.v.).

[24] Explicația internă dată în CDER 316 este mult mai complicată, nefiind clar dacă autorul se referă la baza *apă* + un fals *-tos* în loc de *-os* (după exemple ca *muntos, sănătos, vârtos* etc.) sau direct la *apos* (lat. *aquōsus*), cu aceeași explicație.

cald, prin derivare parasintetică TDRG, CDDE 228, CDER 1314, cât și, prin moștenire, din lat. **incaldescō* (< *incalescō* + *caldus*) PEW 808, DA[25].

3. În alte cazuri, redactorii DELR resping propunerile de contaminații formulate anterior, aderând la alte soluții sau propunând unele inedite. Astfel, pentru verbul *a arăta* „a lăsa să se vadă; a indica (printr-un gest) persoana sau lucrul asupra căruia se atrage atenţia; a da dovadă de; a explica, a face o expunere pentru a lămuri, a dovedi, a convinge; (cu nume predicative sau cu prepoziţia *a*) a avea înfăţişarea de; (refl.) a ieşi la iveală, a apărea; (refl.) a se înfăţişa sub un aspect neadevărat, a se da drept”, cu var. (rar) *aretá*[2], considerat de Boerescu, pe parcursul unor amănunțite analize (ERC, p. 39–64) ca rezultat al unei convergențe etimologice între lat. târz. *ēlĭtāre* (< *lĭtāre*) + lat. târz. *ēlātāre* + lat. pop. **arre(p)tāre* (< *arripĕre*, *arreptus*), DELR admite, cu argumente, cu mare grad de probabilitate, moștenirea exclusiv din lat. **arrectāre* (< *rectus* „drept”) „a face drept, a îndrepta”, cu evoluția semantică „a se îndrepta” > „a se ridica” (cf. fr. *dresser*) > „a se ivi” > (tranz.) „a da la iveală” (DA) sau „a îndrepta un obiect, o parte a corpului spre cineva” > „a arăta ceva cuiva” (º), cu *-e-* trecut la *-ă-* după *-rr-* și grupul *-ct-* simplificat la *-t-* înainte de accent (cf. *vătăma* < *uictimāre*) CDED I, 82, DA, SDLR. Pentru originea verbului *a ascuți* „a face mai tăioasă lama unei arme sau a unei unelte (de tăiat); a face unui obiect un vârf înţepător; (fig., adesea cu referire la simţul auzului, la procese mentale) a face sau a deveni mai intens, mai acut, mai ager; (refl., reg.) a vorbi cu ton ridicat, a ameninţa; (înv., refl.) a se pregăti; (înv.) a inventa”, DELR ia în considerare fie lat. **excōtīre* „a ascuți folosind cutea” (< *cōs, cōtem* „cute”), cf. *cuţit* < **cōtītus* (part. unui verb **cōtīre*) şi derivatele romanice de la baza *cōs/cōtem* (it. dial. *akkotá* „a şlefui, a ascuţi”, log. *ankodare* „a şlefui”), fie lat. **exacūtīre* (< *exacūtus* „ascuţit”, part. lui *exacuere* „a ascuți” și respinge, cu argumente fonetice, contaminarea dintre **excōtīre* „a da pe cute” şi **acūtiāre* „a ascuți” (< *acūtus*, verb moștenit în it., sd., ret., fr., occ., cat., sp., ptg.) propusă în DA. În sfârșit, pentru var. (Olt.) *desfăidá* a verbului *desfăta* vb. „(refl.) a simți o mare plăcere, bucurie, încântare (într-o anumită stare sau activitate), a se delecta; (tranz.) a produce bucurie, plăcere, a încânta, a fermeca; (înv., mai ales în part. *desfătát* „întins, larg”) a întinde, (refl., rar) a rămâne, a se aşeza undeva (pentru a se odihni), a se adăposti”, DELR adoptă soluția propusă în DLR, s.v. *desfăta*, anume creație internă din acesta, respingând subtila, dar oțioasa demonstație a lui Boerescu (ERC, p. 120–121), care consideră că *desfăida* provine din lat. **dĭs-fēdāre* „a înfrumuseţa, a fi atrăgător”: „Ca urmare

[25] Vezi explicația lui Pușcariu din DR III 1922–1923, p. 112: „Adesea rezultatul contaminării cu cuvinte din aceeași familie sau cu vorbe cu formă apropiată e unul sau două sunete adăugate sau schimbate în mod neașteptat în corpul altui cuvânt, deci tipul *incalesco* + *caldus* > **incaldesco* > *încălzesc* (…)”. După opinia noastră, forma **incaldesco* este mai degrabă o variantă a lui *incalescō*, modificată formal prin analogie cu adj. *caldus*. Tot prin analogie se pot explica și lat. **cempoliu*, **cempolia*, variante ale unui intermediar **cempellio* (= *centipellio, -onis* „stomac al rumegătoarelor”), obținute prin influența lui *folium, folia* „foaie, frunză”, vezi DELR, s.v. *cimpoi* s.n.

a atracţiei paronimice, prin contaminarea şi contopirea semantică totală cu *a (se) desfăta* (< lat. **dĭs-fētēre/*dĭs-fētāre*), urmaşul românesc al lat. **dĭs-fēdāre, a desfă(i)da* a dobândit şi înţelesul de „a(-şi) bucura simţurile etc.”, devenind practic sinonim cu *a desfăta*” (*ibid*., p. 121). Demonstrația autorului, deși elaborată, nu este necesară atâta vreme cât ia în considerare un (al doilea) etimon neatestat pentru o unitate lexicală explicabilă atât formal, cât și semantic ca variantă a unui verb moștenit, el însuși cu etimon controversat.

Concluzii. În urma trecerii în revistă a câteva situații de contaminări lexicale moștenite sau considerate ca atare, a căror etimologie a fost confirmată sau, dimpotrivă, infirmată în DELR, putem face următoarele observații: a) contaminarea lexicală (atât cea populară, orală, genuină, cât, de altfel, și cea intenționată, care valorifică în scop estetic valențele oralității) este un fenomen frecvent întâlnit în latină și moștenit ca atare în limbile romanice; b) româna are un număr relativ mare de cuvinte moștenite din etimoane populare contaminate în varianta latinei dunărene, unele cu etimologie certă, altele, cele mai numeroase, cu etimologie nesigură, ezitare datorată aspectelor formale hibride și, uneori, sensurilor în aparență greu de explicat; c) dificultățile sunt determinate în principal de luarea în considerare a unor etimoane neatestate, care au putut suferi, în faza târzie a latinei populare, cu rol compensatoriu, diverse influențe formale sau/și semantice din partea unor cuvinte din aceeași familie, fie etimologică, fie semantică; d) trebuie făcută, în unele cazuri, diferența între analogie, a cărei intervenție este considerată necesară din partea vorbitorilor, și contaminare/ contaminație, ca formă particulară de analogie, ale cărei componente, aparținând, de regulă, aceleiași părți de vorbire sau unora similare, se amalgamează, în proporții greu de circumscris, de pe poziții de relativă egalitate.

BIBLIOGRAFIE

Boerescu, Pârvu, *Etimologii românești controversate. Ipoteze și soluții*, București, Editura Academiei Române, 2017.

Candrea, I-A. și Ovid Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*. (*A–Putea*). București, Socec, 1907–1914 (CDDE)

Chirilă, Adina (ed.), *Omul de cuvânt. In honorem Gheorghe Chivu*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2017.

Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române.* Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin. București, Editura Saeculum I. O., 2002. Ediția I: *Diccionario etimológico rumano*, Universidad de La Laguna, Biblioteca filológica, 1958–1966. (CDER)

Dacoromania (Seria veche). Buletinul „Muzeului limbei române” condus de Sextil Pușcariu: Cluj, Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul” (1920–1929); București, Editura Cartea Românească (1931); București, Imprimeria Națională (1934–1941); Cluj, Tipografia „Cartea Românească” (1948) (DR)

Densusianu, Ovid, *Istoria limbii române*. Vol. I. *Originile*, ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Științifică, 1961.

Dicționarul etimologic al limbii române. Vol. I, litera *A* (serie nouă), coord. Ion Giurgea și Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române, 2021; vol. II, litera C (*Clac-Cyborg*), coord. Ion Giurgea și Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române, 2018 (DELR).

Dicționarul limbii române. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Tomul I, partea I: *A–B*, București, Librăriile Socec & Co. și C. Sfetea, 1913 (apărut pe fascicule în 1906–1912); tomul I, partea II: *C*, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tomul I, partea III, fascicula I: *D-de*, București, „Universul”, Întreprindere Industrială a Statului, 1949; [fascicula II: *De – deștina*; șpalt, 1948]; tomul II, partea I: *F–I*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934; tomul II, partea II, fascicula I: *J – lacustru*, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1937; tomul II, partea II, fascicula II: *Ladă – lepăda*, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1940; tomul II, partea II, fascicula III: *Lepăda – lojniță*, București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1948 (DA)

Ernout, Alfred și Antoine Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, retirage de la 4e édition augmentée d'additions et de corrections par Jacques André, Paris, Klincksieck, 2001 (DELL).

Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. Ediție îngrijită de Grigore Brâncuș. București, Editura Minerva, 1976 (HEM).

Hermann, Paul, *Principien der Sprachgeschichte*, ediția a II-a, Halle, Max Niemeyer, 1886.

Hristea, Theodor, *Contaminația în raporturile ei cu etimologia populară*, în vol. *Antic și modern. In honorem Luciae Wald*, coordonat de A. C. Cristina Halichias și Tudor Dinu, București, Editura Humanitas, 2006, pp. 295–327.

Mărgărit, Iulia, *Ipoteze și sugestii etimologice. Note și articole*. București, Editura Academiei Române („Etymologica” 18), 2005 (ISE).

Meyer-Lübke, W., *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg, Carl Winters, 1936 (REW).

Moroianu, Cristian și Monica Vasileanu, *Contaminația lexicală în limba română: o schiță tipologică*, în *Romania Orientale*, nr. 32, 2019, Roma, Sapienza University Press, p. 147–165.

Pușcariu, Sextil, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, vol. I: *Lateinisches Element, mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*. Heidelberg, K. Winter, 1905 (PEW)

Philippide, Alexandru, *Istoria limbii române*. Vol. I. *Principii de istoria limbii*, Iași, Tipografia Națională, 1894.

Sala, Marius și Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Istoria limbii române*, volumul I, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2018 (ILR I)

Schuchardt, Hugo, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, B.G. Teubner, 1866.

Scriban, August, *Dicționaru limbii românești. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Ediținea întâia. Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939 (SDLR).

Tiktin, Hariton, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. Bukarest, Staatsdruckerei, Band I–III, 1903–1925 (TDRG[1]); überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, Band I–III, 1986–1989 (TDRG[2]); überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Cluj-Napoca, Editura Clusium, Band I–III, 2000–2005 (TDRG[3])

A VIEW FROM DELR. LATIN BLENDS INHERITED INTO ROMANIAN

(Abstract)

The present article is an overview of involuntary Latin lexical blends inherited into Romanian, based on several examples from DELR (A–D letters), further checked against Romanian and Romance lexicology /etymological and lexicographic works. After a short state-of-the-art review and a definition of the phenomenon, some examples of such lexical blends are discussed, with an

emphasis on the formal, semantic and chronological difficulties that led the DELR authors to accept or reject a certain etymological solution.

Cuvinte-cheie: contaminare, amalgamare, analogie, moștenire, etimologie.
Mots-clés : contamination, amalgamation, analogie, hérédité, étymologie.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
cristian.moroianu@litere.unibuc.ro

Daniar Mutalâp

NORMĂ ȘI GRAI ÎN TIPĂRITURILE REALIZATE DE MIHAIL STRILBIȚCHI LA FINELE VEACULUI AL XVIII-LEA

La mijlocul veacului al XVIII-lea, graiul muntean este acceptat drept normă literară supradialectală, particularitățile sale de limbă influențând restul variantelor regionale. Tipografiile din Moldova și Transilvania acceptă tacit norma sudică, aspect pe care îl putem observa în special în cărțile religioase, atât de cult[1], cât și de lectură[2], precum și în tipărituri laice și texte manuscrise, însă, în cazul celor din urmă, sub un aspect mai limitat și neuniform în raport cu primele două categorii[3]. Dat fiind accest context, în studiul de față ne propunem să ne oprim asupra trăsăturilor de limbă specifice graiului moldovenesc de la finele secolului al XVIII-lea, când „se observă din nou efectele variantelor literare dialectale”[4], așa cum sunt ele oglindite în tipăriturile traduse și/ sau publicate de Mihail Strilbițchi (cca 1730–1805/7).

Figură controversată, gravor, tipograf, legător de cărți și traducător, Mihail Strilbițchi rămâne un personaj insolit, a cărui activitate desfășurată în tipografiile din Iași, Dubăsari și Movilău a fost puțin studiată și aproape ignorată din punctul de vedere al filologiei și limbii literare[5]. Astfel, articolul de față își propune să analizeze normele lingvistice literare așa cum se reflectă în patru tipărituri datorate lui Strilbițchi, respectiv: *Curioznică și în scurt arătare* (tipărită la Iași, în 1785), *Dialoguri casnice* (Iași, 1789), *Psaltire* (Iași, 1790) și *Alexandria* (Movilău, 1796).

---

[1] Ion Gheție, *Secolul al XVIII-lea și unificarea limbii române literare*, în Ion Gheție, Gh. Chivu (coord.), *Contribuții la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688–1780)*, București, 2000, p. 91–111.

[2] Florentina Zgraon, *Normele limbii române literare la jumătatea secolului al XVIII-lea (tipărituri religioase de lectură, tipărituri laice, manuscrise)*, în Ion Gheție, Gh. Chivu (coord.), *op. cit.*, p. 113–122.

[3] *Ibidem*, p. 122–152.

[4] *Ibidem*, p. 113.

[5] De amintit este studiul lui Victor Vascenco, *Influențe rusești în limba tipăriturilor lui Mihail Strilbițchi (sfârșitul secolului al XVIII-lea)*, în *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 2, 1958, p. 231–242.

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 157–174, București, 2022

Stabilit în Moldova undeva la mijlocul secolului al XVIII-lea[6], Mihail Strilbițchi, preot de origine ruso-poloneză[7], își desfășoară activitatea de gravor[8], traducător și tipograf de-a lungul a patru decenii în cadrul tipografiei Mitropoliei din Iași, precum și a două tipografii „politicești" din Dubăsari și Movilău. Alături de fiul său, Policarp, și de ginerele Simion Isoteschi[9], acestuia îi revine, pe de-o parte, meritul de a integra în cultura românească veche influențe apusene, uneori asociate cu barocul occidental[10], cărțile pe care le scoate de sub teasc acoperind diverse categorii, de la tipărituri religioase, de cult, (*Ceaslov*, *Catavasier*, *Octoih*, *Prăvilioară*, *Evangheliar*, *Psaltire*, *Molitvenic*) și de lectură (*Învățătură creștinească*), până la diferite scrieri laice: coduri de bune maniere (*Dialoguri casnice*), dicționare și manuale (*Dicționar ruso-român*, *În scurtă adunare a numelor*, *Abecedar slavonesc*), calendare, documente (*Hrisovul domnesc de întăritură*, eliberat de Alexandru Mavrocordat la 28 decembrie 1785, *Datoria și stăpânirea blagocinilor și a protopopilor*), cântece/ elogii versificate (*Cântec după răposare luminatului cneaz Grigorie Alexandrovici Potemkin*), volume de poezii (Ioan Cantacuzino, *Poezii noauo*), cărți populare (*Istoria lui Alexandru cel Mare*), de prevestire (*Trepetnic*) și literatură ezoterică (*Curioznică și în scurt arătare*). Pe de altă parte, protopopul Strilbițchi a fost receptat și reținut drept un „spion muscal"[11], care răspândea „prin slovele sale: gramatice, dialoguri, cărți de cetire

[6] Gh. Ghibănescu consideră că pecetea lui Strilbițchi, datată în 1761, se găsește pe o serie de *Mineie* slave păstrate la Biserica Sfântul Nicolae Domnesc (Gh. Ghibănescu, *Biserica Sfântul Nicolae Domnesc*, Iași, 1934, p. 44; Elena Chiaburu, *Un tipograf moldovean din secolul al XVIII-lea: Mihai Strilbițchi*, în *„Ioan Neculce". Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei*, nr. 2–3, 1996–1997, p. 82). Cea mai veche gravură semnată de acesta datează din anul 1756 (*Mreaja apostolică*), iar într-un document din 1757 se consemna faptul că acesta cumpărase un loc de casă cu ogradă de la Ioniță Stolnicul (Dimitrie Dan, *Protopopul Mihail Strilbițchi. Schiță biografică și bibliografică*, în *Candela*, 31, nr. 5, 1912, p. 287–288).

[7] Pentru controversele legate de originea lui Mihail, care ar fi fost nepotul lui Jan și Teodor Strilbițchi, gravori în aramă, vezi Elena Chiaburu, *op. cit.*, p. 81.

[8] Alături de fiul său Policarp și de monahul Teofan, acesta semnează peste 40 de gravuri (Cornel Tatai-Baltă, Anca Elisabeta Tatay, *Considerations concerning Mihail Strilbițchi's activity as an engraver (second half of the 18th century)*, în Alexandra Chiriac, Alina Bruckner, Iulia Elena Zup, Ioan-Augustin Guriță, Ana Catană-Spenchiu (ed.), *Re-configuring Romanian culture on its way towards modernity. Romanian translation practice in the age of Englightenment (1770–1830)*, Konstanz, 2022, p. 300). Vezi filiația și sursele gravurilor (majoritatea ucrainene) din *Evangheliar* (1762), *Ceaslov*, *Catehisis* (1777), *Prăvilioară* (1784), *Calendar* (1785), *Ceaslov*, *Octoih mic* (1786), *Psaltire* (1790), *Ceaslov* și *Bucvar* (1792) în *ibidem*, p. 300–313.

[9] Gravurile lui Strilbițchi cunosc o largă circulație în secolul al XVIII-lea (N. Iorga, *Tipografia la români*, în „Almanahul graficei române", 1931, p. 52), urmând să fie utilizate în tipografia Mănăstirii Neamț până în anul 1825 (Eva Mârza (coord.), Florin Bogdan, *Repertoriul tipografilor, gravorilor, patronilor, editorilor cărților românești: (1508–1830)*, Sibiu, 2013, p. 262). Vezi și Eleonora Costescu, *L'art roumain et l'art bulgare aux XVIIIe et XIXe siècles*, în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, tomul 8, nr. 1, 1970, p. 58–63.

[10] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. 8, București, 1938, p. 14; E. Costescu, *op. cit.*, p. 57–58.

[11] V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. 3, București, 1892, p. 141.

ruso-românești, prin care să se deprindă moldovenii cu limba noilor stăpâni”[12] și mijlocea tacit corespondența între mitropolitul Leon Gheuca și cneazul Rumeanțev[13], rolul său diplomatic și sprijinul autorităților țariste permițându-i să-și stabilească tipografiile de peste Prut (Dubăsari și Movilău) și, printre altele, să-și avanseze fiul în gradul militar de sublocotenent[14].

Din punct de vedere lingvistic, considerăm de cuviință analiza, în primul rând, a tipăriturilor traduse din limba rusă de către protopopul Strilbițchi (*Curioznică și în scurt arătare* și *Dialoguri casnice*), secondate de *Istoria lui Alexandru cel Mare* și *Psaltirea*, selecție care ar pune mai bine în lumină raportul dintre normă și grai. În subsidiar, alegerea acestor exemple ar scruta întregul orizont al cărților tipărite de Mihail Strilbițchi, ilustrând atât literatura religioasă, cât și cea laică (coduri de bune maniere, cărți populare, literatură ezoterică).

1. *Curioznică și în scurt arătare* (Iași, 1785)

Intitulată *Curioznică și în scurt arătare celor ce iubesc a cerca vrednice învățături din fiziognomie* și tipărită de „popa Mihai Strilbițchii, exarh din mitropolie Iașului” la 10 octombrie 1785[15], cartea de față reprezintă un scurt tratat de fiziognomie (știință occultă care susține existența unui raport direct între personalitate și înfățișarea umană), tradus din limba germană (Johann Caspar Lavater, *Physiognomische Fragmente*, 1774–1778) în rusă și, ulterior, în limba română.

Exemplarul conservat la Biblioteca Academiei Române, filiala București, sub cota CRV 488, prezintă un format *in octavo*, întrunind 134 de file. Numerotarea inițială, realizată cu cifre arabe, nu este mereu precisă, în special din pricina pierderii unor file la legare, respectiv cele două pagini (f. V, VI) care ar fi trebuit să încheie cuprinsul cărții. Astfel, se cuvine să indicăm faptul că tipăritura este formată din:

Foaie de titlu (f. I), prefață (f. II), cuprins (f. III, IV) și 42 de capitole (f. 1–127) despre corespondențe între părți ale corpului (păr, obraji, frunte, negi, ochi, sprâncene, gene, urechi, nas, gură, limbă, dinți, buze, voce, râs, „suflare, oftare și plâns”) și trăsături psihologice, figuri animaliere (f. 19–31) și planete (f. 40–55). La acestea se adaugă două capitole neanunțate în sumar: *Seamne arătate înaintea morții* (f. 127–131) și *Prin alte seamne poate să se cunoască cel bolnav de va trăi sau va muri* (131–134), precum și reprezentarea grafică a unei fețe pe care sunt trasate linii și cele 7 simboluri planetare (fig. 1).

---

[12] N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor,* vol. 2, București, 1932, p. 184.

[13] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 142–149. Vezi și A. Eșanu, *O față necunoscută a activității din Moldova a lui Mihail Strelbițki*, în *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, nr. 1–2, 1997, p. 81–86.

[14] E. Chiaburu, *Carte și tipar în Țara Moldovei*, Iași, 2010, p. 290.

[15] Vezi Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508–1830*, vol. 2, București, 1910, p. 305. În continuare vom cita această sursă utilizând sigla BRV.

De menționat este faptul că, de-a lungul scrierii, diferitele elemente care compun înfățișarea umană sunt interpretate adesea din perspectiva metoposcopiei, respectiv a prezicerii viitorului prin citirea liniilor de pe chipul uman (f. 39–55), aspect inedit pentru cultura românească veche[16]. Cu toate acestea, Mihail Strilbițchi, își atenuează demersul tipografic (și, implicit, responsabilitatea acestuia), susținând că aceste „învățături nu ca să fie sau să poată ea a fi deșteptare spre a creade deșărtăciunilor ei sau spre oareșcare îndelungate gânduri", ci ele ar trebui înțelese ca o lectură de plăcere („ci numai la vremi slobode să-i poată sluji spre oareșcare veselie", f. II). Tot în *Predoslovie*, tipograful distinge clar două tipuri de cititori: „cei ce sânt politicoși și învățați", care trebuie „cu supțire minte a le judeca" – deci tipul cititorului critic, și „cei proști" care nu pot înțelege conținutul și utilitatea textului pe care îl citesc („că ori mărgăritariul înaintea porcilor, ori această carte înaintea celor proști, tot una să socotească", f. II). Tot în ceea ce privește conținutul tipăriturii, interesant este că unul dintre cele două capitole neanunțate în cuprins, despre semnele care prevestesc moartea (f. 127–131), se poate găsi și la sfârșitul *Alexandriei* (CRV 601, f. 278–280) tipărită tot de Strilbițchi, în 1796, la Movilău.

După cum aminteam mai sus, *Curioznică și în scurt arătare* reprezintă o scriere tradusă în română din limba rusă, sursă, la rândul ei, tălmăcită din germană. Astfel, în textul tipăriturii românești se pot întrevedea ambele straturi de traducere, relevant fiind lexemul *grafilor*[17] (f. 44). De asemenea, traducătorul rus a păstrat o serie de *realia* specifice pentru autorul german, relevant fiind exemplul următoarei comparații: „de va fi lenie lui Iupiter ca scrisoarea nemțască, deasupra și în jos mearge…" (f. 50). În ceea ce privește traducerea întocmită de Strilbițchi din limba rusă, menționăm calcuri precum *listuri* (f. II) = „pagini", forme lexicale apropiate de sursă: *smerin* (f. 20, 21, 28), *svirep* (22), *rucodelnic* (42), *ohotnici* (44), precum și tendința de a include între paranteze termeni rusești: „(обезана) sau cu moimița" (25).

Din punct de vedere al raportului normă–grai, în cadrul tipăriturii se pot observa fenomene de limbă precum:

1. ă proton conservat: *bărbații* (4), *bărbat* (6)
2. ă > o: *folos* (49), *folositoriu*, *nenorocit* (50), *nenorocire* (42), *norocoasă* (53), *norocul* (84)

[16] Prezicerea prin mișcările involuntare ale corpului, inclusiv mușchii feței, era cunoscută în spațiul românesc prin intermediul *Trepetnicului*, care datează din 1639 (N. Drăganu, *Cea mai veche carte rakóczyană*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, vol. 1, 1922, p. 260–263). Propriu-zis, fiziognomismul este condamnat de Dimitrie Cantemir care, în *Sacro-sancte scientiae indepingibilis imago*, îl asociază cu mahomedanismul (Dimitrie Cantemir, *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte; Pasaje neclare în Catehism; O cercetare naturală a monarhiilor; Elogiu pentru autor; Mic compendiu de logică*, ed. De Florentina Nicolae, trad. de Ioana Costa, București, 2017, p. 409). Principele nu o amintește printre practicile magice ale acestei religii (D. Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*, trad. de Virgil Cândea, București, 1977, p. 482–493).

[17] *Dicționarul limbii române* (sursa va fi citată cu sigla DLR) atestă forma *grof* s.m.= „conte", provenit din ung. *gróf*, precum și *graf*, formă mult mai apropiată de etimonul german: *Graf* (vezi *Dicționarul limbii române*, tomul 2, partea I, București, 1934, s.v. *grof*).

3. *ă* netrecut la *u*: *nemulțămitoriu* (7, 31)
4. -e- conservat: *capetele* (29, 43), *carele* (10), *feațele* (4), *oameni* (16), *obrazele* (25), *obrazele* (3), *pântecele* (5, 108), *seamnele* (4), *umbletele* (6); cf. *altile* (25), *featile* (44)
5. -e conservat: *bine* (6), *care* (2, 3, 9, 19, 26), *cine* (22), *de* (9), *fieștecare* (40), *mare* (3); cf. *casii* (126), *feații* (19), *slavii* (8)
6. e(i) sincopat: *drept* (8, 10, 11), *să le îndrepteze* (7), *îndreptători* (44), *nedreptate* (8)
7. î nediftongat: *câinelui* (27); cf. *glezna mânii* (19)
8. *î* > *u*: *umblă* (22)
9. *o* > *ă*: *săldații* (43), *săldați* (52)
10. *u* conservat: *frumoși* (3), *frumoase*, *frumusețа* (4); cf. *frumseața* (6)
11. *-ea* > *-e*: *nu să pre grijaște* (39), *nu pre înțelept* (14), *spre jumătate veacului* (48)
12. *iu*: *pe iușor* (4); cf. *ușor* (28)
13. labiale nepalatalizate: *picioarele* (25, 112), *piept*, *pieptul* (100-101, 108); cf. *chieptul* (5), *cheziș* (46)
14. labiale rostite dur: *păscariu* (42), *rumână* (5, 20), *smad* (5), *strâmbă* (26), *tocmală* (44),
15. *t* > *p* în: *îndărăpnic* (7)
16. *f* nepalatalizat: *fearălor* (2), *fiară* (21, 22); cf. *oareșcare hiară* (19)
17. *v* conservat: *șvară* (19), *svadnic* (26) *vârvul* (19); cf. *sfadnic* (28, 36, 39)
18. *n* propagat: *genunche* (109), *genunchile* (110)
19. *s*, *ț* rostiți dur: *să află* (6), *să arată* (9), *să asamănă* (21), *frumusețа* (4), *frumoasă cuvinte* (11), *nemțască* (I), *rusască* (I), *a lua sama* (21), *să iai sama* (10), *ia sama* (2), *să iei sama* (47), *sângur*, *veasălă* (27); cf. *însemnează* (40, 44, 47, 110, 113), *însemnătorii* (44), *semne* (46), *seamne* (47)
20. *ș*, *j* duri: *așăzarea* (13), *așăzate* (40), *deșărtăciunilor* (II), *deșărtăciuni* (8), *în deșărt* (15), *greșaște* (9), *greșale* (10); *nu să grijăsc* (25), *nu să pre grijaște* (39), *nu să grijaște* (123); cf. *jelnice* (6)
21. *dz* > *z*: *așăzarea* (13), *a zecea* (73), *zic* (7)
22. *ğ* > *j*: *jos* (3, 15, 28, 47), *judeca* (II), *judecățile* (43), *judecată* (126), *în jumătate* (41)
23. *r* moale (suf. -ariu, -oriu): *amăgitoriu* (51), *cheltuitoriu* (10), *deșteptătoriu* (27), *iubitoriu* (9), *lucrătoriu* (42), *mărgăritariul* (II), *nemulțămitoriu* (31), *socotitoriu* (9), *strângătoriu* (8), *tocmitoriu* (42), *ucigătoriu* (16)
24. r dur (ră): *aceii fiară* (21), *grăbănos* (8)
25. pl. subst. *mână*: *mânule* (11, 95, 96, 97); cf. *mâini* (3, 96)
26. desinența -ă la pluralul substantivelor neutre: *fearălor* (2), *a multe fiară* (31)
27. pronume și adjective demonstrative cu formele: *acela* (7, 8, 10), *acestea* (6), *aceste firi* (6), *această zidire* (3), *celelalte* (14), *ceialalți* (21)

Majoritatea trăsăturilor ilustrate sunt specifice ariei nordice a dacoromaniei, respectiv graiului moldovenesc, fapt învederat și la nivel lexical prin exemple precum: (*niște) ciofi* (30) = s. m. „specie de bufniță”[18], *gânsca* (30) = s.f. „gâscă”[19], *încujbat* (29) = adj. „încovoiat”[20], *pitarii* (43) = s.m. „brutari”[21], *pișcate* (42)[22], *primblările* (44) = s.f. „plimbările”[23], *vition* (21) = adj. „slab, costeliv, plăpând”[24]. Aceste particularități reflectă graiul traducătorului și tipografului Mihail Strilbițchi, respectiv normele dialectale specifice zonei Moldovei din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Restul trăsăturilor lingvistice, caracteristice pentru zona sudică, indică, cel mai porbabil, influența normei literare supradialectale asupra acestui grai nordic, înrâurire vizibilă și în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, în special, prin alternanțe fonetice[25].

2. *Dialoguri casnice* (Iași, 1789)

Conservată la BAR sub cota CRV 524, *De-ale casii voarbe rusășți și moldovenești. Cu priincioasă complementuri*[26] reprezintă un cod de bune maniere, structurat pe întrebări și răspunsuri, respectiv diferite tipuri de conversații, „destinat însușirii cuvintelor și expresiilor uzuale (de cele mai multe ori «formule de curtoazie») din limbajul sindrofiilor familiare, al întâlnirilor și plimbărilor amicale”[27]. Tipăritura, de format *in octavo*, adună la un loc 192 de pagini numerotate cu slovo-cifre, însă unele dintre ele repetându-se (f. 3 *bis*), cartea însumează de fapt 196 de pagini, structurate astfel: foaie de titlu (f. I), versuri datorate Sfântului Grigorie din Nazianz (f. II)[28], cuprins ruso-românesc (f. III–XVI), 96 de capitole (*vorbe*) prezentate paralel în rusă și în română (f. 1–192).

Propriu-zis, cartea de față reprezintă o prelucrare a protopopului Strilbițchi după dicționarul de conversații semnat de Johann Friedrich Hartknoch, *Gesprache von Haussachen* (Riga, 1789)[29]. Astfel, prin această scriere, cititorul român ia act de diferite contexte conversaționale (de la discuția cu vizitiul și legătorul de cărți, până la invitarea musafirilor la ceai, pregătirea tutunului și servirea cafelei),

[18] Termenul este atestat în nordul Moldovei, vezi DLR, tomul 1, partea II, s.v. *ciuf*.

[19] Formă atestată în Moldova și unele zone din Transilvania (DLR, tomul 2, partea I, s.v. *gâscă*).

[20] DLR, tomul 2, partea I, s.v. *încujba*.

[21] Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 192. În continuare vom cita această sursă utilizând sigla BD.

[22] *Ibidem*, p. 184.

[23] *Ibidem*.

[24] Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, 1987, s.v. *vitioan.*

[25] BD, p. 449–450, 487.

[26] Vezi BRV, vol. 2, p. 327.

[27] Victor Vascenco, *op. cit.*, p. 233.

[28] Stihurile sunt prezentate vers cu vers, în greacă, slavă și română. Redăm aici textul românesc: „Zis-au oarecând un iubitoriu de argint aceste: „Voiescu o picătură de noroc decât un borcan de minț./ Oarecine din cei înțălepți împrotivă au zis:/ «O picătură de minte mie decât un borcan de noroc!»” (CRV 524, f. II).

[29] Pentru mai multe argumente lingvistice și structurale, vezi V. Vascenco, *op. cit.*, p. 234–235.

accentul căzând pe politețea discursivă, atenuarea rugăminților, recunoașterea statutului social al interlocutorului etc. În acest sens, comparând cele 96 de discuții, se poate observa că ele sunt construite pe structura narațiune introductivă[30] și dialog[31], secvența din urmă fiind introdusă adesea direct, cu valoare generală și independentă de cadrul narativ schițat anterior[32].

La nivel lingvistic, traducerea și tipăritura lui Strilbițchi se caracterizează prin următoarele fenomene de limbă:

1. *ă* conservat: *bărbatul* (V)
2. *ă* > *o*: *noroc, folosi* (7), *norocos* (15), *noroc* (70)
3. *ă* netrecut la *u*: *îți mulțămăsc* (5, 9), *îți mulțămesc* (11), *îți mulțămescu* (14), *mulțămim* (71)
4. *-e-* > *-i-*: *aducire-aminte* (14), *altile* (47), *complementile* (4), *doamnile* (70), *fratile* (12), *perdelile* (180), *prietin* (24), *trimetirea* (IV), *vorbilor* (II), *zilile* (61); cf. *altele* (69), *capetele* (II), *complemente* (65, 70, 72), *ostenele* (66), *slujbele* (6), *vremele* (5)
5. *-e* conservat: *bine* (20), *care* (6, 18, 25, 47, 61), *cine* (VII), *de care* (48), *dumitale* (18, 19, 46, 71, 181), *mine* (45), *la mine* (59), *vreme* (6); cf. *pe cari* (23), *după cari* (65), *dumitalii* (5), *dumitali* (10, 11, 12, 15, 16), *dumisali* (24), *cum tu vei faci* (4), *le vei puni* (190), *îți trimeti* (21)
6. *ii* conservat: *vor priimi* (2), *vor priimi* (15)
7. *î* diftongat: *pâine* (X, 147); cf. *pâne* (145, 146)
8. *î* netrecut la *u*: *împle* (VI)
9. *u* > *o* prin asimilare: *poroncă* (VIII), *au poroncit* (1, 2), *ai poroncit* (4), *poronci* (19), *ai poroncit* (60), *poronceşti* (68)
10. *-ea* > *-e*: *de afumare tiutiunului* (IV), *preplecată slugă* (8, 10), *nu să pute* (24), *voiu ave* (8)
11. *u*: *uşor* (44)
12. labiale dure: *galbăn* (XII), *ca să margă* (74), *îți mulțămăscu* (181), *îți mulțămăsc* (5, 9), *o trimăt* (XI), *să trimăt* (48); cf. *îți mulțămesc* (11)
13. *n* dur: *dumnata* (12), *dumnavoastră* (71)
14. *s, z, ț* duri: *asară* (12), *rusasca* (II), *să cade* (13), *dânsăle* (67), *să să facă* (19), *sângur* (22, 180), *sănin, mă sâlescu* (67), *a șasă* (63), *șasă* (68);

[30] Secvența nu e întâlnită în cazul tuturor conversațiilor, rolul acesteia fiind de a introduce interlocutorii și situația de comunicare: „Domnul Veron și cu soție sa au poroncit ca să-ș dea închinăciunea sa domnului sovetnicului și, de nu i-a fi lui cu / supăr, vor să aibă cinste a veni cătră dumnealui acasa, astăz după-masă” (CRV 524, f. 1–2).

[31] În cadrul discuției, numele și statutul personajelor este dedus din replici și din context: „Bertram, dă-mi sau pune aice scăunașul pentru cafe!” – „Eu toate le voi aduna cum să cade…” (*ibidem*, f. 3–4), „Dumneata noauo ai poroncit, domnul mieu, ca să venim cătră dumneata. Noi am venit ca să-ț dăm dumitale datorie noastră…” – „Pre mine aceasta foarte mă neodihnește, că cu a dumitale cinste mai nainte ai grăbit pe a mea datorie…” (*ibidem*, f. 4–5).

[32] În acest caz, cadrul interpretativ este oferit doar de titlu: „*Trimetire ceaiului întru dar* – «Ascultă, fetișoară, unde-i ceaiul pe cari ieri hozeainului l-au adus?», «Eu l-am pus, doamnă, în cutie»” (*ibidem*, f. 23).

cf. *să se ia* (61); *Dumnezău* (10, 11, 182), *să-ți păzască* (11), *să te păzască* (183), *târzâu* (179); *curățăscu* (25), *înțălepciune* (18), *socotințăle* (15); cf. *căpățini* (60)

15. *ș, j* rostiți moale/ dur: *jelescu* (185), *să șezi*, *șezui* (19), *să mai șed* (24), *șezi* (68); cf. *să jăluiești* (141), *să șădem* (19), *a șădea* (67)
16. *ğ* > *j*: *a ajuta* (161), *am ajuns* (180), *jos* (78, 153); cf. *vom agiunge* (180).
17. *r* dur (ră/râ, ra): *vra să bea* (V), *vra să doarmă* (XII), *păhărăle* (V), *să strâcă* (61), *unsprăzece* (179); cf. *să se răcorească* (IX)
18. moale (suf. -ariu, -oriu): *ceriul* (24), *legătoriul* (IX), *neascultătoriu* (16)
19. *l* moale: *feliu* (7, 23, 181)
20. pl. subst. *mână*: *mânule* (X, 142)
21. articol posesiv variabil: *a cafelii* (V), *ale tiutiunului liuleale* (IV),
22. forme verbale iotacizate/ cu dentala refăcută: *să te pociu sluji* (189), *să-ți spui* (179), *viu* (71); cf. *aud* (74), *te văd* (9), *ca să vă văd* (71),
23. adverbul temporal *acum* cu formele: *acmu* (19, 24, 185), *acu* (69)
24. lexemul *primblare*/ *a se primbla*: *primblare* (V, 63), *a mă primbla* (64), *să ne primblăm* (65), *să vă primblați* (71)

După cum se putea lesne observa, majoritatea trăsăturilor nordice prin care se caracterizează limba *Dialogurilor casnice* sunt comune cu cele ilustrate mai sus, în cazul cărții *Curioznică și în scurt arătare*: *-e-* > *-i-*, *î* nediftongat, *-ea* > *-e*, labialele rostite dur, fricativele *s*, *z* și africata *ț* rostite dur, r moale (*re*) sau dur (*ră*) și plurarul *mânule*. Astfel, urmând observațiile lui I. Gheție referitoare la *Dicționarul ruso-român* (1789) tipărit de Mihail Strilbițchi la Iași, putem trage concluzia că limba traducerilor scoase la tipar de Strilbițchi se definește printr-un „fonetism oscilant", care se poate explica uneori „în interiorul tradiției literare moldovenești, alteori […] raportarea la scrisul muntenesc e necesară", „culoarea locală", moldovenească, fiind vizibilă[33]. Asupra acestor alternanțe ne vom opri mai jos (vezi *infra*). În cele ce urmează vom acorda atenție raportului dintre normele acestor tălmăciri și cele ale cărților tipărite de Strilbițchi.

3. *Alexandria* (Movilău, 1796)

Puțin studiată și considerată ca fiind o traducere a protopopului rus[34], *Istoriia a Alexandrului celui Mare din Machedoniia şi a lui Darie din Persida, a împăraților* a fost scoasă de sub teasc de Strilbițchi în tipografia personală de la Movilău, la data de 15 ianuarie 1796[35]. Exemplarul unic de la BAR, conservat sub cota CRV 601, se prezintă sub un format *in quatro*, de dimensiuni mici, care întrunește 277 de file. Luând în considerare erorile de numerotare (confundarea slovo-cifrelor 2 și 3), ilustrăm aici conținutul exact al tipăriturii: foaie de titlu (f. I), *Paza casii de obște* (II), cuprins (III-VII), versuri inaugurale (VII–VIII), *Istoriia despre Marele Alexandru Împărat* (f. 1-277), *Semne arătate înaintea morții*

[33] BD, p. 450.
[34] Victor Vascenco, *op. cit.*, p. 233.
[35] BRV, vol. 2, p. 387.

(CCLXXVIII–CCLXXX). În ceea ce privește capitolul din urmă, adăugat de Strilbițchi la finele cărții, aminteam mai sus că fusese integrat și în cazul primei tipărituri analizate (CRV 488, f. 127–131).

De remarcat este faptul că, în urmă cu 2 ani, în tipografia lui Petru Bart din Sibiu se tipărea aceeași carte populară (CRV 577), tradusă de Dimitrie Iercovici[36]. În mod firesc, trebuie să stabilim dacă între cele două *Alexandrii* există vreun raport direct sau dacă ele reflectă două traduceri distincte. Astfel, chiar din felul în care sunt așezate în pagină, putem observa similitudini între CRV 577 (Sibiu, 1794) și CRV 601 (Movilău, 1796)[37]. Ambele tipărituri prezintă, în medie, 18 rânduri pe filă, și un număr de aproximativ 4–6 cuvinte pe rând (fig. 2, 3). Pe lângă aceste argumente, putem observa că textele celor două versiuni coincid perfect:

CRV 601: „Împărățiia la răsărit în Indiia marele Por-Împărat și spre amiazăzi împărățiia marele Darie-Împărat. Iară Râmul împărățiia Merlichie-Împărat și tot apusul cu toți craii. Și la Machedoniia era Filip-Craiu și preste Eghipet împărățiia Netinav-Împăr/at, carele era filosof mare și fermecătoriu și vrăjitoriu, și cetitoriu de steale”. (f. 2–3)

CRV 577: „Împărățiia la răsărit în Indiia marele Por-Împărat și spre amiiazăzi împărățiia marele Darie-Împărat. Iară Râmul împărățiia Merlichie-Împărat și tot apusul cu toți craii. Și la Machedoniia era Filip-Craiu și preste Eghipet împărățiia Netinav-Împă/rat, carele era filosof mare și fermecătoriu și vrăjitoriu, și cetitoriu de steale”. (f. 1–2)

Așadar, putem afirma cu claritate că *Istoriia a Alexandrului celui Mare* (CRV 601) publicată la Movilău în 1796 reprezintă o retipărire a cărții populare scoase de sub teasc la Sibiu în anul 1794 (CRV 577), raport de filiație care se întrevede și la nivel lingvistic. Tipăritura lui Mihail Strilbițchi se caracterizează prin următoarele fenomene de limbă:

1. *ă* > *a*: *cetațile* (72), *împărația* (118)
2. *ă* neaccentuat conservat: *te-ai spăriiat* (6), *să spărie* (14)
3. *ă* > *o*: *norocul* (19), *noroc* (26)
4. *-e-* conservat: *berbeacele* (66), *binele* (VII), *carele* (2, 3), *capetele* (4, 114), *featele* (60), *marele* (1), *oameni* (71), *stealele* (12); cf. *farmecile* (3), *numerile* (17), *prietinie*, *prietinii* (I)
5. *-e* conservat: *ce* (II), *niște* (69), *pre* (70), *tine* (12), *toate* (113); cf. *niști* (69)
6. *î* > *u*: *umbletul* (18), *umbla* (60)
7. *u* păstrat: *frumseața* (VI), *frumseațele* (10)
8. *-ea* conservat: *mea* (116), *nu va putea* (123), *veți vrea* (264)
9. labiale moi: *să merg* (114), *picioare* (IV), *picioarele* (31), *tocmeală* (13), *să-și tocmească* (65)

[36] *Ibidem*, p. 361–365. Vezi și N. Albu, *Un cărturar ardelean puțin cunoscut: Dimitrie Iercovici*, în Al. Matei (ed.), *Studii și documente arhivistice: Ștefan Meteș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 423–426.

[37] Vezi și Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, 1968, p. 115.

10. *d* moale: *deșchiseră* (56), *pedestrași* (145)
11. *t* dur: *stânse* (11), *stânge* (60)
12. *s, z, ț* moi / duri: *să duse* (6), *mearseră* (16), *scriseră* (3), *seamă* (10), *stânse* (11), *seara* (18), *zise* (5); cf. *milostivindu-să* (4), *mearsără* (8), *sângură*, *sara* (11), *sara* (17), *șasă* (71), *zisă* (9); *doauozeci* (129), *Dumnezeu* (3, 20), *să păziți* (127); cf. *trăizăci* (7); *au înțeles* (16), *înțeleptul* (62)
13. *ș* dur: *au înșălat* (III), *leșască* (69), *șădea* (8), *șăzu* (14, 62)
14. *dz* > *z*: *auzind* (I), *astăzi* (5), *dumnezei* (60), *Dumnezeu* (3, 20, 114), *văzând* (I), *zicând* (3), *zise* (5), *zile* (13)
15. *ğ* > *j*: *întru ajutoriu* (4), *jos* (7, 14), *judecă* (61)
16. *r* moale : a) *striga* (59, 60), *șireagurile* (65); cf. *trăizăci* (7)
    b) *cetitoriul* (II), *fermecătoriu* (2), *vrăjitoriul* (II)
17. pl. subst. *mână*: *mâinile* (31), *mâini* (65); cf. *mâni* (65)
18. articolul posesiv variabil: *al cui* (29), *al tău* (18)
19. verbe cu formă iotacizată: *să-l aprinză* (70), *să le spuie* (I, 5), *să-și vază* (VI), *să văz* (7), *să vie* (18)

Raportând particularitățile de mai sus cu trăsăturile desprinse din analiza traducerilor realizate de Mihail Strilbițchi, putem observa tot o serie de fonetisme oscilante. Totuși, comparând cele două *Alexandrii*, se poate constata că unele fenomene fonetice sunt prezente doar în cazul celei de la Movilău: *ă* > *a* (*dascale*, CRV 601, f. 16, 18; cf. *dascăle*, CRV 577, f. 16, 18) și *-e* > *-i* (*niști*, CRV 601, f. 69; cf. *niște* 577, f. 69). În plus, se distinge faptul că particularități precum monoftongarea diftongului *-ea* în poziție finală, rostirea dură a fricativei *s* în cuvântul *seamă*, labialele rostite dur, palatalizarea labialei *p* (CRV 488, f. 5, 46), conservarea africatei *ğ* (CRV 524, f. 180) și forma de plural *mânule* pot fi întâlnite doar în cazul scrierilor tălmăcite de Strilbițchi, respectiv *Curioznică și în scurt arătare* și *Dialoguri casnice* (vezi *supra*). Astfel, fenomenele prezentate mai sus (1 și 5) reflectă graiul nordic al tipografului Strilbițchi, restul trăsăturilor indicându-ne că protopopul a respectat în mare măsură particularitățile de limbă ale sursei sale, respectiv *Istoria lui Alexandru cel Mare*, publicată la Sibiu în 1794. În acest sens, alternanțele fonetice de mai sus (12), alături de fenomene precum 8, 9, 10 reprezintă trăsăturile dialectale specifice graiului ardelean din perioada 1780–1836[38].

4. *Psaltire* (Iași, 1790)

Păstrată la BAR sub cota CRV 538, *Psaltirea* tipărită de Mihail Strilbițchi la Iași în 1790 prezintă un format *in quatro*, întrunind 413 file[39]. Aceasta conține: foaie de titlu (II^{v}), *predoslovie* (f. III^{r-v}), 2. *Simvol a celui dintru sfinți părintelui*

[38] BD, p. 470–472.
[39] BRV, vol. 2, p. 338–339.

nostru Atanasie patriiarhul Alexandriei (f. IV^{r}–V^{v})[40], 3. *Învățătură cum să citească Psaltirea în sfântul și marele post* (f. VI^{r}–VII^{v}), 4. *Zisele lui Augustin învățătoriul în prilogul Psaltirii și a altor pentru putearea psalmilor* (f. VII^{v}–VIII^{v}), 5. *Rânduială cum să cade a ceti Psaltirea deosebi* (VIII^{v}–IX^{v}), 6. versuri inaugurale (f. X^{r}), 7. textul propriu-zis al psalmilor (f. 1^{r}–301^{r}), odele/ cântările scriptuare (302^{r}–327^{r}), *Pomealnic* (328^{r}–329^{r}), *Pentru polieleu* și pripeale pentru tot anul liturgic (330^{r}–361^{r}), *Pashalie* (362^{3}–391^{v}), *Alergarea lunilor*, în care se calculează crugul lunii (392^{r}–413^{r}), *Aicea însemnai psalmii cei ce să cetesc la vreame de primejdie* (413^{v}).

Parcurgând cu atenție textele care însoțesc psalmii, putem distinge o serie de formule tipiconale prețioase pentru a indica cititorii cărora s-ar adresa tipăritura: preoți („De ești preot, zi așa” f. VIII^{v}), mireni („Iară de nu, zi…”, f. VIII^{v}) și călugări („După aceasta fă închinăciune cât îți va fi prin putință după puteare. Deci te îndeletnicește la rugăciuni sau la cetirea dumnezăieștilor Scripturi sau la rucodealie cu obicinuita rugăciune…”, f. 327^{r}). Indiferent de tipul de cititor, lectura trebuie să fie comprehensibilă, fapt indicat de o notiță plasată înaintea primei catisme: „Încet și cu minte și cu socoteală și nu te grăbi ca și cu mintea să înțelegi ceale ce citești” (IX^{v}).

Pe lângă conținutul și destinația *Psaltirii* scoasă de sub teasc la Iași, în 1790 (CRV 538), se cuvine să punem în lumină locul acestei tipărituri în activitatea protopopului Strilbițchi. Ne este cunoscut faptul că acesta din urmă tipărea o altă *Psaltire* românească la Movilău în 1796 (CRV 604)[41], iar, în anul 1782, în tipografia Mitropoliei din Iași, se publica tot textul psalmilor (CRV 455)[42]. La o primă vedere, psaltirile din 1782 și 1790 conțin o serie de gravuri datorate lui Mihail Strilbițchi, însă poziționarea și conținutul lor sunt distincte: 1. Sfântul Nicolae (CRV 538, f. II^{r}), 2. prorocul David (CRV 538, f. X^{v}) și alte ornamente[43] vs. 1. Iisus, stăpânul lumii (CRV 455, f. I^{v}), 2. prorocul David (CRV 455, f. 4^{v}), 3. Fecioara Maria cu Iisus (CRV 455, f. 144^{v}). *Psaltirea* de la Movilău conține doar gravura ce îl înfățișează pe regele David (CRV 604, f. XVI), reprezentare identică cu cea din tipăritura de la 1790 (vezi fig. 5 și 6)[44] și diferită de cea cuprinsă în *Psaltirea* din 1782 (vezi fig. 4).

---

[40] Vezi Al. Mareș, *Note despre prezența* Simbolului atanasian *în vechile texte românești*, în Mariana Mangiulea (coord.), *In honorem Gheorghe Mihăilă*, București, 2010, p. 169–183.

[41] *Ibidem*, p. 390.

[42] *Ibidem*, p. 277.

[43] Vezi frontispiciul în care e reprezentat Moise în fața poporului evreu, precum și oștirea lui Faraon doborâtă în mare (CRV 538, f. 302^{r}), precum și „blazonul baroc” (Eleonora Costescu, *op. cit.*, p. 59–60) prin care se semna Strilbițchi (f. 185^{r}, 216^{r}, 301^{r}, 361^{r}).

[44] Ambele gravuri îl înfățișează pe prorocul David cântând la un psalterion pe care se poate desluși următorul text: *Doamne, auzi rugăciunea mea și strigarea mea la tine să vie*. Interesant este că instrumentul conține 10 coarde, simbol al celor 10 porunci revelate lui Moise pe Muntele Sinai. Astfel se explică de ce fiecare catismă a psaltirii începe cu un frontispiciu ce conține Tablele Legii (vezi fig. 7). Metafora decalogului ca psalterion cu 10 coarde (trimitere la Ps. CXLIV:9) este utilizată, începând cu secolul al IV-lea, de către Sfântul Augustin (Sfântul Augustin, *Confesiuni*, trad. de Eugen

Totodată, legătura dintre cele trei psaltiri[45] poate fi intuită încă din aspectul acestora: formatul *in quatro*, de 20 × 15 cm în cazul CRV 455, respectiv 20 × 14 cm pentru CRV 538 și 604. Apropierea dintre psaltirile de la 1790 și 1796 se observă prin faptul că paginile acestora conțin 22 de rânduri cu o medie de 6–7 cuvinte pe fiecare rând. CRV 455 prezintă 27 de rânduri pe filă și circa 7–8 cuvinte pe rând, aspect prilejuit de lățimea ușor diferită a tipăriturii. Cu toate acestea, asemănările dintre cele trei cărți vechi rămân pregnante, fiind confirmate și de comparația textelor propriu-zise:

CRV 455: „Doamne, nu cu urgiia ta să mă mustri pre mine, nici cu mâniia ta să mă certi. Miluiaște-mă, Doamne, că neputincios sânt; vindecă-mă, Doamne, că s-au turburat oasele meale. Și sufletul mieu s-au turburat foarte și Tu, Doamne, până când?” (f. 3^{r})

CRV 538: „Doamne, nu cu urgiia ta să mă mustri pre mine, nici cu mâniia ta să mă certi. Miluiaște-mă, Doamne, că neputincios sânt; vindecă-mă, Doamne, că s-au turburat oasele meale. Și sufletul mieu s-au turburat foarte și Tu, Doamne, până când?” (f. 7^{r})

CRV 604: „Doamne, nu cu urgiia ta să mă mustri pre mine, nici cu mâniia ta să mă certi. Miluiaște-mă, Doamne, că neputincios sânt; vindecă-mă, Doamne, că s-au turburat oasele meale. Și sufletul mieu s-au turburat foarte și Tu, Doamne, până când?” (f. 7^{r})

Astfel, din cele expuse mai sus, putem deduce că există un raport de filiație directă între psaltirile tipărite la Iași în 1782 (CRV 455) și 1790 (CRV 538) și *Psaltirea* publicată la Movilău în 1796, toate reflectând aceeași traducere.

Din punct de vedere lingvistic, în textul tipăriturii CRV 538 se pot constata următoarele fenomene de limbă:

1. *ă* conservat: *bărbatul* (1^{r})
2. *ă* > *o*: *folos* (50^{r}), *noroadele* (2^{r}), *norodul* (4^{r}), *norodului* (20^{r}), *norodul* (28^{r}, 30^{r}, 304^{r}); cf. *năroade* (4^{r})
3. *ă* păstrat: *mulțămirea* (VIII^{v})
4. *-e-* conservat/ *-e-* > *-i-*: *carele* (1^{r}, 304^{r}), *mulțimele* (IX^{r}), *numele* (21^{r}, 60^{r}), *nimenea* (IV^{v}); cf. *diprinderii* (X^{r}), *hainile* (36^{r}), *omineașcă* (11^{r}), *troparile* (54^{r})
5. *-e* conservat/ *-e* > *-i*: *care* (VIII^{v}, 11^{r}, 52^{r}), *ce* (29^{r}), *goneaște* (VII^{r}), *pre mine* (21^{r}), *tine* (IX^{v}); cf. *pe cari* (IV^{r}), *goneaști* (3 sg.) (VII^{v})
6. *e*(*i*) sincopat: *dreptate* (20^{r}), *dreptatea* (28^{r}), *nedreptate* (22^{r}),
7. *îi* păstrat: *pâine* (80^{r})
8. *î* > *u*: *umblă* (20^{r}), *umplea* (65^{r}), *nu vor umbla* (135^{r}); cf. *n-au îmblat* (1^{r})

Munteanu, București, 2018, p. 141, p. 755), autor căruia, de altfel, îi este atribuit un scurt text în cadrul celor două tipărituri (CRV 538, f. VII^{v}–VIII^{v}; CRV 604, f. X–XIII). De asemenea, sursa gravurii de față este reprezentarea din *Psaltirile* tipărite la Kiev în anii 1755 și 1760 (Tatai-Baltă, *op. cit.*, p. 308).

[45] Vezi și Al. Mareș, *Note despre prezența…*, p. 182–183.

9. *u* conservat: *frumseața* (12[r]), *înfrumsețază* (VII[v])
10. *u* > *o*: *porunca* (64[r]); cf. *au poroncit* (58[r])
11. *-ea* conservat: *preaosfînția* (III[v]), *viața mea* (44[r]); cf. *preluminatului* (III[v])
12. labiale dure: *izbăvască* (56[r]), *proslăvăsc* (12[r]), *zdrobască* (67[r]); cf. *izbăvească* (59[r])
13. *f* > *h*: *hier* (1[r])
14. *d* moale: *arderile* (77[r]), *deșărtăciuni* (74[r]),
15. *t* dur: *aștaptă* (66[r]), *înțăleaptăle* (55[r]), *stâns* (67[r])
16. *s*, *z*, *ț* duri/ moi: *buzăle* (52[r]), *Dumnezău* (III[r]), *dumnezăirea* (IV[r]), *dumnezăire* (V[r]), *Dumnezăul* (VIII[v], 50[r], 301[v]), *Dumnezăule* (54[r]), *păzăsc* (51[r]) *să urmează* (X[r]); cf. *Dumnezeu* (IV[v], 2[r], 5[r], 11[r], 24[r], 55[r]); *asămănată* (VII[v]), *să afla* (III[v]), *sângur* (V[r]), *sângurului* (VIII[v]), *sângur* (56[r]); cf. *singur* (12[r]); *curățăști* (56[r]), *împărțând* (IV[r]), *înfrumsețază* (VII[v]), *înțăleageți* (3[r]), *înțăleage* (5[r]), *înțălepți-te-voiu* (54[r]), *înțăleaptăle* (55[r]), *mulțămirea* (VIII[v]); cf. *frumseațea* (45[r]), *m-au înțelepțit* (21[r])
17. *ș*, *j* duri/ moi: *așăzi* (21[r]), *în deșărt* (4[r]), *mă înfricoșăz* (24[r]), *să sfârșăsc* (IX[r]), *n-au șăzut* (1[r]); cf. *s-au așezat* (VIII[v]), *m-ai așezat* (5[r]); *mă năcăjăsc* (46[r], 51[r]); cf. *m-au necăjit* (22[r])
18. *dz* > *z*: *m-ai auzit* (22[r]), *zeace* (58[r]); cf. *să cercetedzi*, *ca să vădz* (45[r])
19. *ğ* > *j*: *ajută-mi* (IX[r]), *m-au încunjurat* (54[r]), *judecată* (2[r]), *judecătoriului* (12[r]), *judecata* (55[r]); cf. *vei agiunge* (X[r]), *să mă agiute* (56[r]), *agiutoriul* (64[r]), *îl va încungiura* (54[r])
20. *r* moale: *acoperemântul* (22[r]), *atotțiitoriu* (IV[v]), *ajutoriul* (26[r]), *ceriuri* (V[r]), *râurile* (26[r]), *scutitoriu* (50[r])
21. pl. subst. *mână*: *mânulor meale* (28[r]), *mânule* (51[r], 52[r], 304[r]); cf. *mâniilor meale* (28[r]), *mânile meale* (29[r])
22. articol posesiv variabil: *al doilea* (24[r]), *al Fiiului*, *a Fiiului* (IV[r])
23. forme iotacizate: *să arză* (57[r]), *să ază* (304[r]), *caz eu* (56[r]), *să vază* (21[r])

Majoritatea particularităților de limbă ilustrate mai sus pot fi întâlnite în cazul graiului moldovenesc din perioada 1780–1800, etapa de început de „abandonare a normei literare de tip muntenesc”, definită printr-un „amestec de norme muntenești și moldovenești, în care predominant rămâne, totuși, aspectul muntenesc, literar”[46]. Astfel, pot fi întâlnite atât particularități specifice normei supradialectale (conservarea diftongului *îi*, rostirea dură a labialelor, forme verbale iotacizate[47], articolul posesiv variabil), cât și graiului moldovenesc (rostirea moale a dentalei *d*, conservarea africatelor *ğ* și *dz*, palatalizarea labiodentalei *f*, forma de plural *mânule*[48]), majoritare rămânând alternanțele (4, 5, 11, 16, 17) care oglindesc amestecul dintre normă și grai.

[46] BD, p. 459–460.
[47] *Ibidem*, p. 439–448, 487.
[48] *Ibidem*, p. 159, 460–463, 487.

Cele patru tipărituri datorate protopopului Mihail Strilbițchi radiografiază, pe de-o parte activitatea tipografică a acestuia, și, pe de altă parte, oferă o imagine sinoptică a relației dintre normă și grai în spațiul moldovenesc de la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Sub aspectul raportului traducere – tipăritură, putem trage concluzia că scrierile publicate de Strilbițchi respectă, în mare măsură, trăsăturile de limbă ale surselor pe care le reproduc (vezi **4**), elemente din graiul protopopului strecurându-se, uneori, în limba unora dintre cărțile tipărite (vezi **3**). Traducerile realizate de Mihail Strilbițchi se definesc prin particularități oscilante, care oglindesc îmbinarea dintre norma supradialectală și graiul moldovenesc (**1**. 4, 5, 7, 16, 23-24 etc.; **2**. 4, 5, 22 etc.), interesantă fiind atât pregnanța unor trăsături tipic sudice (conservarea lui *ă* proton și a diftongului *îi*, rostirea dură a labialelor și a lui *r* (*ra*), articolul posesiv variabil), cât și prezența unor fenomene specifice zonei nordice (închiderea diftongului *-ea*, palatalizarea lui *p*, conservarea africatei *ğ*, forma de plural *mânule*). Din perspectiva tipului de literatură, putem afirma că tipăritura religioasă (**4**) prezintă cel mai înalt grad de respectare a normei supradialectale, în timp ce scrierile laice (în special cele traduse, **1**, **2**) conțin trăsături specifice normei, dublate, aproximativ în aceeași măsură, de particularitățile graiului moldovenesc.

Dincolo de clasificările expuse, se poate deduce numitorul comun al limbii textelor tălmăcite și tipărite de Mihail Strilbițchi, și anume fonetismul oscilant, specific unei etape în care graiul moldovenesc începe treptat să se îndepărteze de norma supradialectală muntenească. Dat fiind că avem de a face cu un străin care își însușește limba română și activează în tipografia Mitropoliei în Moldova, în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ne vom opri asupra acestor alternanțe specifice graiului său (doar *-e-* > *-i-* / *-e-* conservat și *-e* > *-i* / *-e* conservat), în speranța că vom lămuri proporția dintre norma supradialectală și cea locală.

Nr. crt.	**Tipăritură**	-e- > -i-	-e- conservat	-e > -i	-e conservat
1.	*Curioznică și în scurt arătare* (CRV 488)	5 12%	34 82%	1 1,5%	62 98,5%
2.	*Dialoguri casnice* (CRV 524)	19 57%	14 43%	7 6%	102 94%
3.	*Alexandria* (CRV 601)	2 8%	23 92%	1 1,2%	78 97,5%
4.	*Psaltire* (CRV 538)	6 11%	47 89%	4 7,4%	50 92,6%

Dintre cele două fenomene analizate, trecerea lui *e* medial aton la *i* reprezintă cea mai pregnantă trăsătură nordică din cadrul normelor oscilante care definesc limba acestor tipărituri. În mod firesc, ea este mai accentuată în ceea ce privește scrierile traduse de Strilbițchi (**1** și **2**) decât cele care reprezintă retipăriri (**3** și **4**). Surprinzător, acest fenomen lingvistic este des întâlnit în *Dialogurile casnice* (**2**), ocurența sa fiind majoritară (57%), în timp ce, în *Curioznică și în scurt arătare* (**1**), *e* medial închis la *i* se găsește doar în proporție de 12%. Discrepanța vizibilă ne determină să considerăm că în cadrul procesului de tipărire a traducerii lui Mihail

Strilbițchi, textul despre fizignomism (**1**) a fost revizuit de către o persoană a cărui grai prevedea conservarea vocalei *e* mediale. Cu toate acestea, în ambele cazuri (**1** și **2**), închiderea lui *e* final la *i* este minoritară (1,5% și 6%), covârșitoare fiind respectarea normei supradialectale (*e* final conservat). În mare parte, cele câteva exemple de trăsături nordice găsite în limba *Alexandriei* (**3**) reprezintă, după cum am văzut mai sus, particularități pe care Strilbițchi le strecoară în cadrul tipăririi cărții populare, în timp ce, în privința *Psaltirii* publicate la 1790, fiind vorba despre o carte religioasă de cult, norma muntenească supradialectală este respectată cu fidelitate. Pornind de la alternanțele celor două fenomene lingvistice ilustrate mai sus, am putea afirma că în intervalul 1780–1790, perioada de întoarcere treptată a graiurilor la trăsăturile locale, influența normei muntenești este încă prezentă în variantele locale, respectiv în graiul moldovenesc așa cum se oglindește în textele traduse de Mihail Strilbițchi. Desigur, acest fenomen merită un studiu de o anvergură mai mare, concentrat pe mai multe particularități de limbă și pe un corpus mult mai amplu decât cel utilizat în articolul de față.

SUPRADIALECTAL NORM AND LOCAL DIALECT IN THE BOOKS PRINTED BY MIHAIL STRILBIȚCHI AT THE END OF THE 18TH CENTURY

(Abstract)

The present paper attempts to offer a brief imagine of the relationship between supradialectal and local, dialectal norms from Moldova at the end of the 18th century, focusing on the books printed by the Russo-Polish archpriest Mihail Strilbițchi. Thus, I have focused on analysing four printed books: *Wondrous and abridged description for those who are eager to learn Physiognomy* (Iași, 1785), *Domestic conversations in Russian and Moldavian. With proper compliments* (Iași, 1789), *Alexander Romance* (Movilău, 1796), *Psalter* (Iași, 1790), shedding light on questions such as: the translation of the *Alexander Romance*, the relationship between the *Psalter* published in 1790 and those from 1782 and 1796 and the alternation between the supradialectal norm and the local one – a specific trait for the language of the texts published in Moldova between 1780 and 1800.

Keywords: literary language from the end of the 18th century, supradialectal norm, local dialect, Mihail Strilbițchi, printed books in Moldova

Cuvinte-cheie: limba literară de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, normă supradialectală, graiul moldovenesc, Mihail Strilbițchi, tipărituri realizate în Moldova

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

ANEXĂ

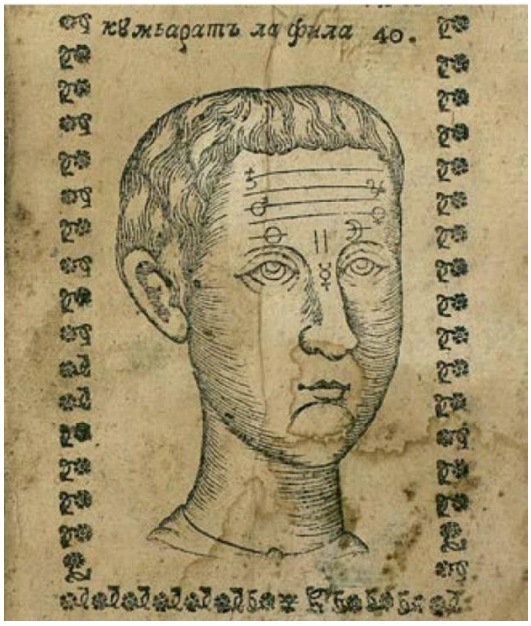

fig. 1 (CRV 488, f. CXXXV)

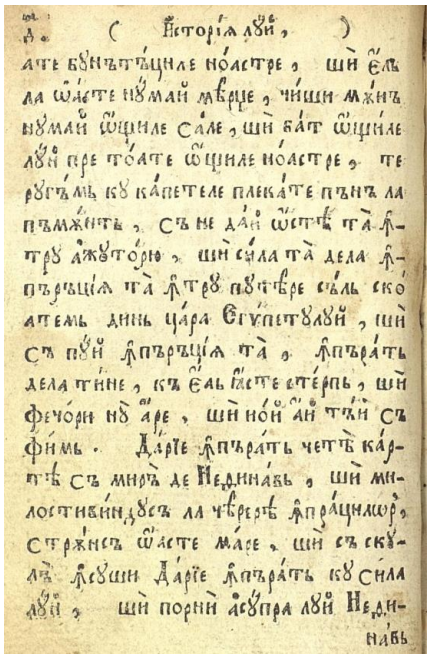

fig. 2 (CRV 601, f. 4; Movilău, 1796)

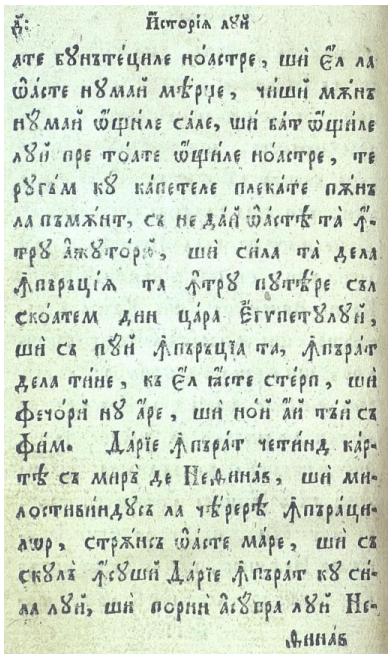

fig. 3 (CRV 577, f. 4; Sibiu, 1794)

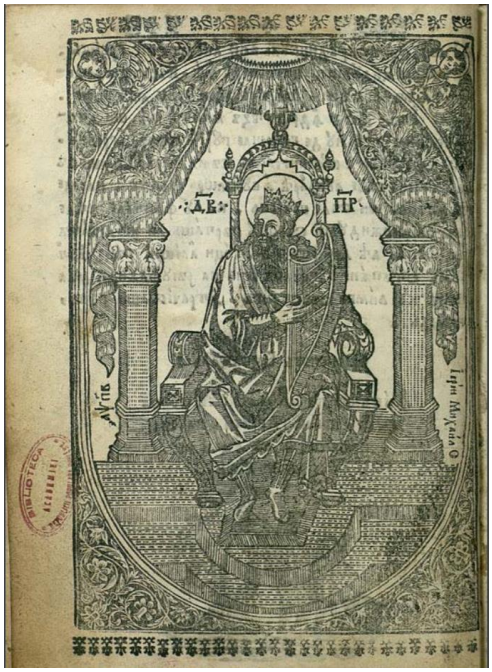

fig. 4 (CRV 455, f. 4ᵛ)

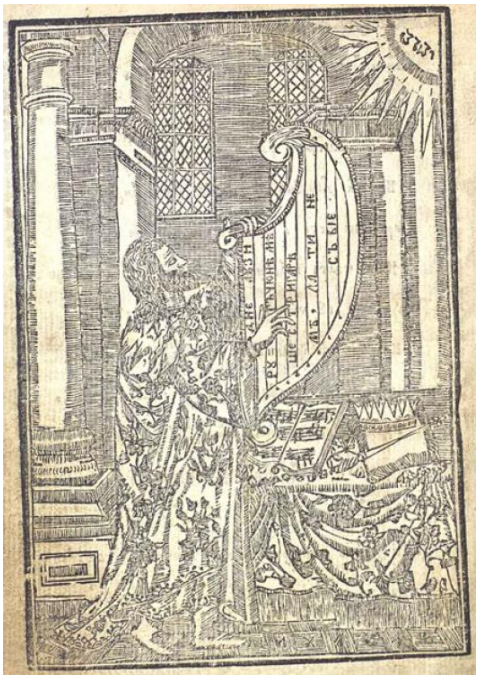

fig. 5 (CRV 538, f. Xᵛ)

fig. 6 (CRV 604, f. XVI)

fig. 7 (CRV 538, f. 1ʳ)

Mariana Neț

SUBSTANTIVE COLECTIVE ÎN PESTE UN SECOL DE TRADUCERI ROMÂNEȘTI DIN LITERATURA FRANCEZĂ (1896–2004)

INTRODUCERE

Textul de față face parte dintr-un proiect mai vast, care urmărește evoluția limbii române prin traducerile din literatura franceză, apărute în intervalul 1866–2016. În cele ce urmează, vom discuta o serie de substantive colective și generice, întâlnite în traducerile succesive ale romanului *Bel-Ami* de Guy de Maupassant. Publicat în ediție princeps la Paris în anul 1885, acesta s-a bucurat de patru[1] traduceri succesive complete în limba română.

Substantivele vor fi comentate în ordinea în care apar în textul traducerilor și conform cronologiei apariției acestora.

norod, -oade s.n.

Substantivul *norod* are mai multe ocurențe în prima versiune românească a romanului *Bel-Ami*, publicată de Garabet Ibrăileanu, sub pseudonimul C. Vraje[2], la Institutul pentru Literatură Ralian și Ignat Samitca, de la Craiova.

Dăm, mai jos, trei exemple.

Cel dintâi este:

> „[…] slujbașii de la Madeleine […] [vesteau] *norodului* din Paris că o mare ceremonie avea să aibă loc”,
>
> (B.-A. [1896]: 314)

în care *norod* traduce substantivul francez *peuple*; fraza originală este: „[…] tout le personnel de la Madeleine […] annonçait au *peuple* de Paris qu’une grande cérémonie allait avoir lieu”.

Tot prin *norod* traduce G. Ibrăileanu substantivul francez *peuple* și în exemplele:

> „[…] se auzea […] forfotirea *norodului* îngrămădit înaintea bisericii”,
>
> (B.-A. [1896]: 366)

[1] Versiunea românească semnată de Radu Malcoci și publicată în 1965 la Editura pentru Literatură este identică aceleia apărute, cu cinci ani înainte, la Editura de Stat, sub semnătura lui Geo Bogza.

[2] De remarcat că traducerea lui G. Ibrăileanu a fost republicată, fără pseudonim, cu modificări minime operate în redacție, la editura bucureșteană Mondero, de unde a fost apoi preluată de mai multe edituri.

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 175–180, București, 2022

căruia, în original, îi corespunde fraza „[...] le grouillement du *peuple* amassé devant l'église entrait par la porte […]", și:

„Georges se credea un rege pe care-l aclamă *norodul*",
(B.-A. [1896]: 371)

care, în formularea lui Guy de Maupassant, este: „Georges […] se croyait un roi qu'*un peuple* venait acclamer".

Cu o singură excepție, la care ne vom referi mai jos, versiunile românești ulterioare ale romanului lui Maupassant renunță la substantivul *norod*, înlocuindu-l cu *popor* (în traducerea lui G. Perieșteanu, din perioada interbelică)

„[…] tot personalul bisericii Madeleine […] dădea de veste *poporului* din Paris că avea să fie o mare ceremonie".
(B.-A. f.a.: 493)

și cu *locuitori* (așa cum face Traian Fințescu, în traducerea sa datând de la începutul mileniului actual):

„[…] întreg personalul de la Madeleine [...] vestea *locuitorilor* Parisului că urma să se desfășoare o ceremonie de seamă".
(B.-A. 2004: 336)

Totuși, cu peste o jumătate de secol în urmă, Geo Bogza revenise la varianta *norod*:

„[…] un covor lat […] vestea *norodului* Parisului că o nuntă urma să aibă loc cu mare alai".
(B.-A. 1950: 306)

În celelalte cazuri în care G. Ibrăileanu folosise substantivul *norod*, traducerile ulterioare optează pentru *popor*:

„Georges […] se credea un rege pe care-l aclamă un *popor* întreg".
(B.-A. f.a.: 502)

„[...] Georges se credea un rege pe care un întreg *popor* venea să-l întâmpine cu bucurie".
(B.-A. 1950: 311)

„Georges […] se credea un rege pe care *poporul* venise să-l aclame".
(B.-A. 2004: 342)

și *mulțime*:

„[…] freamătul *mulțimii* adunate în fața bisericii".
(B.-A. f.a.: 496)

„[…] vuietul *mulțimii* strânsă în fața bisericii […]".
(B.-A. 1950: 308)

„[...] foșnetul *mulțimii* ce se foia prin biserică se strecura prin ușă".
(B.-A. 2004: 339)

Tot în textul traducerii romanului *Bel-Ami*, Ibrăileanu folosește însă și substantivul *popor*, după cum o ilustrează exemplul următor:

„[…] Dumneata, domnule […], care îndrepți *poporul* […]",
(B.-A. [1896]: 369)

unde, la fel ca în cazul substantivului *norod*, amintit anterior, *popor* traduce lexemul francez *peuple*: „Vous, monsieur […], qui dirigez *le peuple* […]”, dovedind că și acest termen exista în vocabularul său activ.

Tot pentru *popor* optează și G. Perieţeanu, în versiunea românească nedatată din perioada interbelică:

„ – […] Dumneata, domnule […] care conduci *poporul* […]”.

(B.-A. f.a.: 500)

În 1950, Geo Bogza revine însă la *norod* (așa cum o făcuse și în exemplul discutat anterior):

„Dumneata, domnule […], care îndrumi *norodul* […]”.

(B.-A. 1950: 310)

posibil din cauza curentului oficial filoslav existent în epocă.

Iar Traian Finţescu, la începutul mileniului actual, omite, pur și simplu, orice referire la substantivul în cauză:

„– […] Dumneata, domnule […], care înveți pe alții […]”,

(B.-A. 2004: 341)

mai ales că acesta nu avea o contribuție majoră la construirea semnificației.

o droaie de, loc. adj.

Sintagma *o droaie de*, cu sensul, evident, „o mulțime de”, astăzi învechită și populară, apare tot în traducerea semnată de G. Ibrăileanu cu pseudonimul C. Vraje la finele secolului al XIX-lea:

„Atunci se năimi *o droaie de* cronicari […], momiți prin puterea banului […] de la vechile ziare […]”.

(B.-A. [1896]: 365)

Acest fragment, în care majoritatea termenilor folosiți aparțin astăzi registrului învechit și popular, traduce fraza lui G. de Maupassant „Alors on s’adjoignit *un bataillon de* chroniqueurs […] enlevés à force d’argent aux grands journaux […]”.

Așa cum putem constata, Ibrăileanu a tradus prin *o droaie de* locuțiunea adjectivală franceză *un bataillon de*. Toate versiunile românești ulterioare ale romanului vor reda sintagma *un bataillon de* prin calcul *un batalion de*:

„Atunci se adăugă *un batalion de* cronicari […] răpiți, prin puterea banului, de la marile ziare […]”,

(B.-A. f.a.: 492)

„Se adăugă atunci vechiului personal al ziarului *un întreg batalion de* cronicari […], smulși, prin puterea banului, marilor ziare […]”.

(B.-A. 1950: 306)

„*Un adevărat batalion* se înrolă atunci sub drapelul ziarului – cronicari […] răpiți prin puterea banului de la gazetele cu tradiție […]”.

(B.-A. 2004: 336)

În limba română, sintagma *un batalion de* cu sensul „o mulțime de” este rar folosită. Examinând exemplele de mai sus, constatăm că atât Geo Bogza (1950), cât și Traian Fințescu (2004) au introdus modalizatori („un *întreg* batalion”, „un *adevărat* batalion”), probabil pentru a o face mai ușor de acceptat.

o mulțime de loc. adj.

Garabet Ibrăileanu folosește însă și sintagma *o mulțime de:*

„[…] era *o mulțime* ciudată *de* cunoscuți și de prieteni […]”,
(B.-A. [1896]: 368)

prin care traduce locuțiunea franceză „une procession […] de” din fraza „[…] ce fut *une procession* bizarre *des* alliés ou amis […]”.

Toate celelalte versiuni ale romanului în discuție traduc însă *une procession* […] *de* prin *o procesiune de*, o sintagmă mai potrivită în acest context, pentru că este marcată stilistic în același mod ca sintagma din limba franceză.

în cete loc. adv.

Locuțiunea adverbială *în cete*, cu sensul, evident, „în grupuri”, apare în ultimul capitol al romanului *Bel-Ami*, tradus de G. Ibrăileanu și apărut în 1896 la editura craioveană a fraților Samitca:

„[…] se cunoșteau unii cu alții […], se strângeau *în cete*”.
(B.-A. [1896]: 364)

G. Ibrăileanu redă astfel fraza din textul original: „On se reconnaissait […], on se réunissait *par groupes*”. Conform dicționarului tezaur, ale cărui prime volume (inclusiv litera C) au apărut în anul 1913, *ceată* are, desigur, sensul „grup”.

Toate versiunile românești ulterioare ale romanului, publicate în secolele XX și XXI, traduc însă, firesc, locuțiunea adverbială franceză *par groupes* prin sitagma *în grupuri:*

„Cei de față se recunoșteau […], se strângeau *în grupuri*”,
(B.-A. f.a.: 494)
„Cei sosiți se salutau […], se strângeau laolaltă *în grupuri*”.
(B.-A. 1950: 307)
„Cei invitați se recunoșteau […], se strângeau *în grupuri*”.
(B.-A. 2004: 337)

În limba română de astăzi, locuțiunea adverbială *în cete* aparține registrului familiar, eventual celui ironic. La 1896, folosirea acestei sintagme era însă, așa cum am văzut, posibilă, chiar dacă începea să devină învechită.

bănărit s.n.

La fel ca toate cuvintele sau expresiile învechite sau familiare semnalate până acum, substantivul colectiv defectiv de plural *bănărit* – astăzi, un arhaism – se întâlnește în traducerea lui G. Ibrăileanu:

„[…] se gândeau nedeslușit la oamenii bogați, care cheltuiau atâta *bănărit* ca să se împreuneze”.

(B.-A. 1896: 364)

Scriitorul român traduce astfel fragmentul următor din textul lui Maupassant: „[ils] songeaient vaguement aux gens riches qui dépensaient *tant d’argent* pour s’accoupler”

În cele trei traduceri ulterioare ale romanului *Bel-Ami*, sitagma *tant d’argent* este redată în limba română prin *atâția bani* și *atâtea parale*:

„[…] se gândeau în mod vag la oamenii bogați care cheltuiau *atâția bani* ca să se împerecheze”.

(B.-A. f.a.: 493)

„[…] se gândeau o clipă la oamenii bogați care cheltuiau *atâtea parale* numai pentru a se împerechea”.

(B.-A.: 1950: 306)

„[…] se gândeau o clipă la bogătașii care cheltuiau *atâtea parale* pentru a se împerechea”.

(B.-A. 2004: 337)

Constatăm că sintagma *atâția bani* din traducerea interbelică, semnată de G. Periețeanu, neutră din punct de vedere stilistic, are un caracter actual, în timp ce locuțiunea adverbială *atâtea parale*, folosită de Geo Bogza în 1950 și de Traian Fințescu în 2004, aparține astăzi registrului familiar.

CONCLUZII

Considerațiile de până acum au condus la câteva concluzii cu character general, pe care le rezumăm mai jos.

Limba (română) nu se dezvoltă linear. Apariția unor neologisme (*în grupuri*) nu duce decât după mult timp la ieșirea din uzul current a unor termeni mai vechi (*o droaie de, în cete*). În plus, aceștia pot reapărea în limba (română) literară după o perioadă relativ îndelungată, chiar dacă reapariția poate fi sporadică și de scurtă durată (*parale*). Cuvintele care devin cel mai ușor termeni învechiți sau arhaisme sunt cele din registrul familiar și regionalismele (*bănărit*). Este posibil ca la reapariția în limba literară a unor termeni învechiți să stea și rațiuni ideologice (*norod*).

SIGLĂ

B.-A. = *Bel-Ami*

BIBLIOGRAFIE

Surse

Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de G. Perieţeanu. Bucureşti, f.e., f.a.

Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de C. Vraje (= G. Ibrăileanu). Craiova: Ralian şi Ignat Samitea, 1896.

Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere şi prefaţă de Garabet Ibrăileanu. Bucureşti, Mondero, 1997 (şi 2010, 2011 etc., la mai multe edituri).

Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Geo Bogza. [Bucureşti:] Editura de Stat, 1950.

Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. Prefaţă de Modest Morariu. [Bucureşti:] Editura pentru Literatură, 1965.

Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. Predaţă de Mircea Anghelescu. [Bucureşti :] Editura pentru Literatură, 1969.

Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. Bucureşti, Editura Eminescu, 1971.

Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. [Bucureşti], Editura Athena, [1992].

Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. Craiova, Editura Apollo, „Oltenia", 1993.

Guy de Maupassant, *Bel-Ami*. Traducere de Radu Malcoci. Bucureşti, Editura Prietenii Cărţii, 1999.

Guy de Maupassant, *Bel-Ami.* Traducere de Radu Malcoci. Chişinău, Editura Uniunii Scriitorilor.

Guy de Maupassant, *Bel-Ami.* Traducere şi note de Traian Fînţescu. Bucureşti, Editura Leda, 2004, 2014.

Dicţionare

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române.* Bucureşti, Editura Academiei Române.

DLR = Academia Română (1913–1949), *Dicţionarul limbii române*. *A–B*, *C*, *D–De*, *F*, *I*, *J–Lojniţă*. Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, Tipografia ziarului „Universul", Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională.

DLR = Academia Română (1965–2000), *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă, *M–U*, *V– Vizurină*, *Z*, Bucureşti, Editura Academiei.

DLR 2010 = *Dicţionarul limbii române*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti". Ediţie anastatică după *Dicţionarul Academiei* (*DA*) şi *Dicţionarul limbii române* (*DLR*), ediţie apărută cu sprijinul Băncii Naţionale a României. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010: tomul I = *A–B*, tomul II = *C*, tomul VI = *F–I/Î*, tomul VII = *J–Lherzolită*, tomul IX = *M*, tomul X = *N–O*, tomul XI = *P–Pogribanie*, tomul XII = *Pogrijenie–Q*, tomul XIII = *R–Sclabuc*, tomul XIV = *Scladă–Sponghios*, tomul XV = *Ş*, tomul XVI = *T*, tomul XIX = *Vîclă–Z*.

COLLECTIVE NOUNS IN OVER A CENTURY OF ROMANIAN TRANSLATIONS FROM THE FRENCH LITERATURE (1896–2004)

(Abstract)

The article analyses a few collective nouns occurring in the four successive translations into Romanian of Maupassant's novel *Bel-Ami*. The evolution of (Romanian) language is shown to be far from linear. The replacement of old words by new ones does not necessarilly entail the disappearance of the old ones; the latter may reappear, even though briefly, in subsequent stages of language evolution. Familiar and regional words are the first to vanish from everyday use. Sometimes, the reappearance of old words is governed by ideological factors.

Cuvinte-cheie: limba română, traduceri, lexic, literatură franceză, arhaisme.

Keywords: Romanian language, translations, lexicon, French literature, old words.

Gabriela Pană Dindelegan

DESPRE INTEGRAREA FLEXIONARĂ A ÎMPRUMUTURILOR NOMINALE RECENTE

1. PRELIMINARII

În caracterizarea românei actuale, s-a insistat mult, pe de o parte, asupra „ospitalității" limbii române[1], prin „deschiderea" ei față de împrumut și prin atragerea a cât mai numeroase cuvinte neologice din surse etimologice variate, iar, pe de alta, asupra forței limbii de „autohtonizare" a formelor împrumutate[2], prin adaptare parțială/totală la tiparele flexionare românești preexistente. În ciuda caracteristicilor flexionare bogate ale românei, cu inventar numeros de forme și mare varietate de mărci, cu mărci enclitice și proclitice, cu flexiune sintetică și analitică, cu paradigme complete și incomplete, cu forme regulate și neregulate, cu predictibilități și impredictibilități flexionare, vorbitorii nu par deloc „blocați" în acceptarea împrumutului celui mai inedit ca structură fonetică și ca trăsături flexionare, indiferent de tipul de utilizare: în limbajele de specialitate, dar și în utilizarea cotidiană, formală și informală.

Pentru o privire generală asupra fenomenului, utilizăm materialul din DOOM[3], cu toate modificările de inventar, dar și de flexiune propuse de normatori. Prin bogăția materialului înregistrat, prin „deschiderea" autorilor înșiși față de împrumut, DOOM[3] ne apare ca „martor" fidel al bogăției neologice actuale. Prin posibilitatea comparării cu instrumentele normative anterioare (DOOM[1] și DOOM[2]), ne apare și ca cea mai fidelă „oglindă" a dinamicii flexionare actuale, prin înregistrarea direcției și a caracteristicilor de evoluție.

Articolul de față este o continuare a unui articol cu titlu apropiat (Pană Dindelegan (2020a)) și are scopul de a inventaria unele aspecte noi, dar și de a aprofunda aspecte deja semnalate. Articolul își propune inventarierea și analiza procedeelor de „autohtonizare" a împrumuturilor, dintre care o atenție specială se acordă lui *-uri*, pentru plurifuncționalitatea sa, adăugând la diversele valori cu care actualmente se utilizează și pe aceea de mijloc de „autohtonizare".

[1] Termenul a fost formulat în Avram (2001).
[2] Vezi, printre alții, Pană Dindelegan (2020a).

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 181–189, Bucureşti, 2022

2. MECANISME DE „AUTOHTONIZARE”

Printre cele mai importante și mai sistematice mecanisme de integrare a împrumutului în lexicul românesc și, implicit, de adaptare la constrângerile flexiunii românești semnalăm următoarele:

2.1. Rolul mărcii *-uri*

Una dintre procedurile cele mai evidente de integrare românească a împrumutului privește asocierea flectivului nominal de plural *-uri*[3], atașabil în orice condiții fonetice ale radicalului împrumutat. La diversele funcții ale lui *-uri,* de la marcă a pluralului și marcă a genului neutru și, implicit, a nonanimatelor (desinență specializată pentru pluralul neutru nonanimat), la marcă de substantivizare (*gri – griuri, intrând – intrânduri, nimic – nimicuri, deceuri, of – ofuri, bla – blauri*) și, pentru o clasă restrânsă de feminine, la marcă de pluralizare și, implicit, marcă lexicală pentru subclasa „sorturilor de materie” (*blănuri, cărnuri, cerneluri, făinuri, ierburi, verdețuri, vopseluri*), funcții remarcate de cercetătorii examinând o problemă sau alta[4], aducem în discuție rolul său de marcă de „autohtonizare” a nominalelor recent împrumutate. Cea mai facilă manieră de „autohtonizare” a xenismelor (substantive neologice recente neintegrate fonetic și gramatical) este, fără nicio îndoială, marcatorul de plural *-uri.*

Este suficient să aducem spre argumentare o singură tranșă de exemple, cele reprezentate de împrumuturile cu „i” final la singular, pentru a constata extinderea fenomenului: *alibi – alibiuri, body – bodyuri, boodgie – boodgie-uri* [bud-ği-ur^{i}], *brandy – brandyuri* [bren-di-ur^{i}], *cookie – cookie-uri* [ku-k’i-ur^{i}], *duty-free – duty-free-uri* [diu-ti-fri-ur^{i}], *emoji – emojiuri, garden-party – garden-partyuri* [gar-dăn-par-ti-ur^{i}], *graffiti – graffitiuri* [gra-fi-ti-ur^{i}], *hobby – hobbyuri* [ho-bi-ur^{i}], *ice-tea – ice-tea-uri* [aĭs-ti-ur^{i}], *ID – ID-uri* [ai-di-ur^{i}], *LP – LP-uri* [el-pi-ur^{i}], *maquis – maquis-uri* [ma-k’i-ur^{i}], *martini – martiniuri, organdi – organdiuri, party – partyuri* [par-ti-ur^{i}], *party-pris – party-pris-uri* [par-ti-pri-ur^{i}], *pedigri – pedigriuri, penalty – penaltyuri* [pe-nal-ti-ur^{i}], *pepsi – pepsiuri* [pep-si-ur^{i}], *racursi – racursiuri* [ra-cur-si-ur^{i}], *safari – safariuri, sherry – sherryuri* [șe-ri-ur^{i}], *shimmy – shimmyuri* [și-mi-ur^{i}], *smoothie – smoothie-uri* [smu-si-ur^{i}], *storry – storryuri* [sto-ri-ur^{i}], *taxi – taxiuri* [tac-si-ur^{i}], *travesti – travestiuri*[5] etc.

O simplă analiză evidențiază lipsa oricărei restricții de selecție; *-uri* este selectat în orice fel de condiții: radicali cu finală vocalică accentuată și

[3] Vezi și Pană Dindelegan (2021b).

[4] Pentru rolul de marcă de substantivizare, derivând din caracteristica de flectiv diagnostic, vezi Pană Dindelegan ([2002] 2018); pentru rolul de sufix lexical, cu funcție în pluralizarea masivelor și în marcarea subclasei lexicale a „speciilor”, vezi Maiden (2015) și Pană Dindelegan (2021a,b); pentru rolul de marcă de „autohtonizare”, vezi Pană Dindelegan (2021b).

[5] Preluăm convențiile de notare ale DOOM^{3}, care marchează noile împrumuturi prin „+”, schimbarea de normă sau de indicație prin „!”, ambele atașate în fața cuvântului-titlu, notează accentuarea prin sublinierea vocalei, iar pronunția, între paranteze drepte.

neaccentuată, cu lungimi diferite (mono-, bi-, trisilabici), radicali simpli, dar și compuși, inclusiv compuși acronimici, și cu orice trăsături lexicale (majoritatea împrumuturilor sunt de origine engleză, dar nu lipsesc nici cele franțuzești; vezi *alibi, maquis, organdi, pedigri, safari, taxi*); vezi și lipsa alternanțelor (radicalul care primește desinența *-uri* nu participă la sistemul românesc de alternanțe), motiv explicând suplimentar preferința pentru selecția mărcii *-uri*[6]. Se atașează și în cazul unor plurale „tautologice”[7], în care vorbitorul, nerecunoscând calitatea finalei „s” de marcă străină a pluralului, adaugă marca de autohtonizare *-uri*; unele forme sunt neacceptate în DOOM[3], dar frecvente în uz (*breaking-news-uri, fake-news-uri*); altele, dimpotrivă, au pătruns și în DOOM[3] (vezi forme ca *bloc-notesuri, snackuri/snacksuri, sticks – sticksuri,* cu degramaticalizarea lui „s” final).

Particularitatea ortografică recentă, introdusă de DOOM[2] și DOOM[3], constând în atașarea mărcii *-uri* direct la radical, fără intermediul cratimii (vezi *bodyuri, graffitiuri, hobbyuri, penaltyuri, sherryuri, shimmyuri*), inclusiv în cazul finalei „i”, realizată grafic ca „y”[8] (*partyuri, penaltyuri*), întărește și mai mult rolul său de „autohtonizare”. Modul diferit de ortografiere a flectivului *-uri* – fără cratimă (vezi exemplele anterioare), dar cu cratimă[9] (ca în *boodgie-uri, cookie-uri, duty-free-uri, party-pris-uri, review-uri, service-uri, smoothie-uri*) –, marchează o distincție de grad de adaptare a împrumutului, în sensul că absența cratimei indică gradul maxim de adaptare, iar apariția ei, un grad intermediar.

Presiunea generală a sistemului, în care masivele se pluralizează adesea cu ajutorul lui *-uri,* adăugând și semnificația suplimentară de „sorturi de materie” sau „porții”, explică numeroasele nume de băuturi, de mâncăruri, de masive pluralizate din DOOM[3], unde sunt înregistrate și cu formă de plural și cu sensul de „sorturi, porții” (vezi: *aligoteuri, anșoauri, beaujolais-uri, bordeaux-uri, brandyuri, cherryuri, cherry-brandyuri, consomméuri, graffitiuri, hașeuri, rizotouri, rozeuri, sprayuri, șevrouri, whiskyuri*).

2.2. Diftongarea vocalei finale

Una dintre procedurile frecvente de „autohtonizare”, la fel de productivă ca și atașarea lui *-uri,* este o procedură fonetică de transformare a vocalei finale

[6] Fenomenul a fost considerat, alături de alte avantaje, ca un atu al desinenței *-uri,* stând la baza extinderii ca marcă de plural a împrumuturilor (vezi și Brâncuș (1978 [2007]); Pană Dindelegan ([2002] 2018).

[7] Pentru conceptul de „plural tautologic”, vezi Avram (1997); Stoichițoiu-Ichim (2001, 2006, 2008), care indică pătrunderea, mai ales în scris, a pluralului în *-s* caracteristic limbilor romanice vestice, dar și englezei. Pană Dindelegan (2009) semnalează atitudinea de totală „respingere” a acestei desinențe, care, complet degramaticalizată, este încorporată ca final al radicalului substantival.

[8] DOOM[3] consemnează și situația grafică de variație liberă între finala de radical „i” și „y” sau de variație liberă între două pronunții ale radicalului, care nu influențează însă atașarea fără cratimă a flectivului *-uri* (vezi *shimmyuri/shimmiuri,* respectiv *sendvișuri/sandviciuri*).

[9] În *Introducere* la DOOM[3], se specifică situațiile de utilizare a cratimei, menționându-se „împrumuturile neadaptate (fonetic/grafic) şi numele de locuri străine a căror finală prezintă deosebiri între scriere şi pronunţare” (p. 66).

(terminație frecventă în cazul împrumuturilor) într-un diftong descendent, prin atașarea semivocalei „*-u̯*”[10]. Caracterizează împrumuturile franțuzești a căror finală de radical este adesea vocalică și adesea vocală accentuată:

● ***-e* final > *-eu̯*** (*alizeu, antreu, aparteu, ateneu, ateu, blacheu, bideu, bombeu, bufeu, bușeu, calcaneu, careu, cașeu, cheu, cimpanzeu, clișeu, compleu, coreu, corifeu, cretaceu, croșeu, crustaceu, cupeu, debușeu, decolteu, defileu, deșeu, dicteu, dineu, drajeu, ecorșeu, elizeu, empireu, expozeu, fileu, fronseu, fuleu, gazeu, ghișeu, godeu, gofreu, himeneu, hipogeu, imprimeu, instantaneu, jeleu, jerseu, jocheu, jubileu, lacheu, macrameu, matineu, mausoleu, micaceu, mulineu, muzeu, neglijeu, onduleu, opiaceu, panaceu, panseu, pateu, perigeu, perineu, pigmeu, planșeu, plebeu, plonjeu, pneu, portmoneu, procedeu, pneu, rambleu, rateu, ricoșeu, saleu, separeu, sufleu, supeu, șemineu, traseu, trofeu, troleu, tupeu, turneu, tușeu, voleu, yankeu*).

Tiparul diftongic substantival *-e̯u̯* este întărit și de un corespondent adjectival, realizat în cazul unor adjective precum: *epicureu, pultaceu* etc. Tiparul găsește punct de sprinjin într-un tipar vechi românesc, substantival (*leu, zeu, zmeu*), dar și din alte clase (*eu, meu, văleu*).

● ***-o* final > *-o̯u̯*** (*apropou, argou, bandou, barou, bibelou, birou, bistrou, bolerou, borderou, bungalou, cadou, cargou, carou, cavou, cazinou, chimonou, ecou, ferodou, furou, gabrou, garou, ghetou, halou, hublou, jabou, jigou, lambou, landou, lasou, lavabou, lingou, lintou, macrou, magnetou, maiou, mantou, metrou, panou, platou, poantou, potou, reșou, rondou, rulou, sandou, șodou, tablou, tangou, tricou*).

Noul tipar se suprapune peste un tipar substantival și adjectival vechi, reprezentat de exemple precum: *bou, nou.*

● ***-i/-ĭ* final > *-i̯u̯*** (*achiu, batiu, bigudiu, bisturiu, crochiu, lambriu, meniu, pardesiu*[11], *pariu, pliu, potpuriu, striu*).

Tiparul neologic cu diftongul *-i̯u̯* se suprapune peste un tipar substantival și unul adjectival vechi, reprezentate de derivatele sufixale substantivale în *-giu* (*geamgiu, tinichigiu*) sau cele sufixale adjectivale în *-iu* (*argintiu, pământiu*).

Numeroase substantive nu sunt încă fixate complet, variind în uz între finala originară vocalică și finala diftongică, chiar dacă instrumentele normative (DOOM[2], DOOM[3]) recomandă o unică formă: *angro – agrou, ecarte – ecarteu, embargo – embargou, file – fileu, halo – halou, piure – piureu*[12], *racursi – racursiu, sote – soteu, șevro – șevrou, taxi – taxiu, zero – zerou.* În câteva situații, aceleași instrumente normative disting câte două intrări de dicționar cu sensuri diferite, fiecare sens corespunzând la cele două modele fonetice de adaptare: radical vocalic

[10] Pentru o modalitate diferită de diftongare, vezi împrumuturile mai vechi cu etimon franțuzesc *bezea, ghilimea, livrea, pansea, pavea, șosea,* în cazul cărora ***-e*** final > *e̯a*, transformându-se în semivocala *e̯* (fr. *chaussée* > *șoseȩa*).

[11] Formațiile *meniu* și *pardesiu* derivă din etimoane franțuzești terminate în [*-ĭ*] (*menu, pardessus*).

[12] În registrul suburban, circulă și varianta *piureȩa*.

vs radical terminat în diftong descendent; vezi *bolero̯u̯*$_1$ – *bolerouri* „vestă” vs *bolero̯*$_2$ – *bolerouri* „dans”; *rondo̯u̯*$_1$ – *rondouri* „loc, manevră” *vs rondo̯*$_2$ „compoziție muzicală” – pl. *rondouri*; *ferodo̯u̯*$_1$ – *ferodouri* „piesă” *vs ferodo̯*$_2$, fără plural, „metalazbest”; *pate̯u̯*$_1$ – *pateuri* „produs de patiserie” *vs pate̯*$_2$, fără plural, „pastă de ficat/de carne”, pl. *pateuri* „sorturi”. În DOOM^3, apare și un alt exemplu de același tip, anume: *jerse̯u̯*$_1$ – *jerseuri* „pulover” *vs jerse̯*$_2$, fără plural, „țesătură”.

În ciuda faptului că lucrările normative înregistrează în continuare o zonă de variație, procedeul fonetic de „autohtonizare” prin diftongare și-a redus considerabil productivitatea, astfel că, după un secol și mai bine de productivitate maximă, a devenit aproape inexistent pentru împrumuturile recente. Poate și pentru că împrumuturile franțuzești sunt mai rare, dar și pentru că forța procedeului este în descreștere. De reținut că tipul de „autohtonizare” prin diftongare finală nu mai este activ, nici pentru cuvintele franțuzești, și cu atât mai puțin pentru cele englezești.

Puținele aparente excepții cu diftong final ([ou̯], [oi̯], [ei̯], [ai̯]) au în vedere câteva forme neologice recente, inclusiv câteva acronime, în special de origine englezească (dar nu numai; vezi fr. *grisaille* [gri-zai̯]), și anume: *bungalow* [-lou̯], *cashflow* [-flău̯], *chow-chow* [čau̯], *show* [șou̯], *slow* [slou̯], *bonsa̯i* (jap.), *cowboy* [kau̯-boi̯], *display* [dis-plei̯], *DJ* [di-ğei̯], *gay* [g'ei̯], *OK* [o-kei̯], *spray* [sprei̯], *sensei*, *standby* [stend-bai̯], *WI-FI* [u̯ai-fai̯]. Formele nu apar ca efect al diftongării finalei vocalice, ci reflectă pronunția englezească (sau franțuzească) originară, fără nicio modificare fonetică a finalei radicalului. Exemplele date, nu foarte numeroase, fac parte din clasele a căror formă originară găsește „punct de sprijin” în tiparele autohtone.

Tiparul cu diftong descendent final, fie că este deja generalizat în limbă (*embargou*, *macrou*), fie că apare ca tendință neliterară de pronunție (*acquis* [ak'i] > [ak'iu̯]), urmează în flexiune modelul fonetic autohton, trasformând, prin atașarea articolului, diftongul în hiat (*embargoul* [em-bar-g**o-u**l], *acquis-ul* [a-k'**i-u**l], ca și formele vechi *geamgiul* [ğam-ğ**i-u**l], *pâmântiul* [pă-mân-t**i-u**l]). Pentru situația preluării diftongului din pronunția etimologică, englezească sau franțuzească (*cowboy* [kau̯-boi̯], *grisaille* [gri-zai̯]), prin adăugarea articolului, ca și în tiparul autohton corespunzător (*pai* [pai̯] > *paiul* [pa-i̯ul]), diftongul descendent se modifică într-unul ascendent (*cowboyul* [kau-bo-i̯ul] , *grisaille-ul* [gri-za-i̯ul]). Modificarea fonetică, cu schimbarea tipului de diftong, este semnul integrării morfofonetice complete a împrumutului.

2.3. Realizarea asilabică a desinenței de plural *-i* a masculinelor

Un semn clar de integrare fonomorfologică este realizarea desinenței „i” pentru masculine plural ca „i” „șoptit” (nonsilabic), după modelul fonomorfologic al majorității masculinelor românești. Substantive neologice recente purtând indicația „+”, deci recent intrate în dicționar, poartă semnul integrării definitive prin tratamentul fonetic al lui „i” final; vezi formele: *+bitcoini* [n^{i}], *+bloggeri* [r^{i}], *+boxeri* [r^{i}], *+broderi* [r^{i}], *dealeri* [r^{i}], *designeri* [r^{i}], *+gameri* [r^{i}], *hackeri* [r^{i}],

+hipsteri [r^{i}], *hunteri* [r^{i}], *+influenceri* [r^{i}], *+interferoni* [n^{i}], *itemi* [m^{i}], *+looseri* [r^{i}], *+markeri* [r^{i}], *+nutrienți* [ț^{i}], *outsideri* [r^{i}], *+profileri* [r^{i}], *+provideri* [r^{i}], *quakeri* [r^{i}], *rapperi* [r^{i}], *+retaileri* [r^{i}], *+retrieveri* [r^{i}], *rockeri* [r^{i}], *+rolleri* [r^{i}], *+trafaleți* [^{i}], *scoreri* [r^{i}], *+shequeli* [l^{i}], *+steroizi* [zè^{i}], *+stranieri* [r^{i}], *+strumfi* [f^{i}], *+șalangeri* [r^{i}], *+traineri* [r^{i}], *+trafaleți* [^{i}], *+trombi* [^{i}], *+vloggeri* [r^{i}]).

O altă serie de termeni circulând în limbă precum: *expați* „trunchiere din expatriat”, *fuegiști* „fani ai cântărețului Fuego”, *reziști* „membru al unei direcții politice”, *stresori* [r^{i}] „factori care determină stresul”, *toortitzi* [ț^{i}] „sort de biscuiți”, dar și o bogată terminologie (pe același tipar) a covidului: *carantinat – carantinați, contaminat – contaminați, contact – contacți, covid – covizi* (cu ambele semnificații: „virus” și „bolnav de covid”), *pozitiv – pozitivi, pozitivat – pozitivați, suspect – suspecți* etc. dau măsura tiparului masculin extrem de productiv. Productiv în cazul animatelor personale, tiparul se extinde și pentru inanimate (vezi *stresori, toortitzi*), extindere după modelul existent deja în limbă, mai ales în limbajele tehnic și științific[13]. S-a semnalat următoarea listă[14] de plurale masculine neologice inanimate circulând paralel cu omonimul neutru corespunzător (vezi *acumulator – acumulatoare*$_{N}$ (alte domenii) *vs acumulatori*$_{M}$ „(auto)”, *calcul – calcule*$_{N}$ „socoteală” *vs calculi*$_{M}$ „(med.) piatră”, *clasificator – clasificatoare*$_{N}$ „îndrumător” *vs clasificatori*$_{M}$ „termen lingvistic”, *compus – compuse*$_{N}$ „termen comun; lingv.” *vs compuși*$_{M}$ „(chim.)”, *contrafort – contraforturi*$_{N}$ „turn de extracție” *vs contraforți*$_{M}$ „element de construcție”, *curent – curente*$_{N}$ „tendință, mișcare literară/de idei” *vs curenți*$_{M}$ (~ de aer, electric, marin), *derivat – derivate*$_{N}$ „produs industrial; lingv.” *vs derivați*$_{M}$ „substanță”, *element – elemente*$_{N}$ (termen comun) *vs elemenți*$_{M}$ ((tehn.); ~ de calorifer), *marker – markere*$_{N}$ „creion” *vs markeri*$_{M}$ „genă”, *produs – produse*$_{N}$ (termen comun) vs *produși*$_{M}$ (chim.), *segment – segmente*$_{N}$ „fragment, porțiune” *vs segmenți*$_{M}$ „garnitură de piston”, *spumant – spumante*$_{N}$ „vin” *vs spumanți*$_{M}$ (~ de baie), *stimul – stimuluri*$_{N}$ „stimulent” *vs stimuli*$_{M}$ „factor declanșator”, *stimulator – stimulatoare* „aparat” *vs stimulatori*$_{M}$ „substanță”, *termen – termene*$_{N}$ „dată, interval de timp” *vs termeni*$_{M}$ (în lingv.), *tranzistor – tranzistoare*$_{N}$ „(înv.) aparat de radio” *vs tranzistori*$_{M}$ „semiconductori” etc.).

Dacă realizarea pluralului masculin ca „i” devocalizat este semn clar de „autohtonizare” a formelor, prezența lui „i” vocalic în alte condiții fonetice decât cele ale formelor autohtone[15] indică absența adaptării. Împrumuturile recente cu *-i* final vocalic le găsim înregistrate grafic fie cu *-i* (*culi, grizzli*), fie cu *-y* (*hippy, husky*), cele două semne preluând scrierea și pronunția cu *-i* vocalic din engleză.

[13] Pentru limbajele științific și tehnic, trăsătura este semnalată de mult în limbă (vezi Iordan, Guțu, Niculescu 1967; Graur 1968), cu formații paralele de tipul: *curente*$_{N}$ *– curenți*$_{M}$, *suporturi*$_{N}$ *– suporți*$_{M}$, *acumulatoare*$_{N}$ *– acumulatori*$_{M}$.

[14] Vezi Pană Dindelegan (2020b).

[15] Exceptând împrumuturile recente, pentru sistemul gramatical românesc, realizarea ca „i” vocalic este predictibilă, „i” vocalic fiind selectat în toate formele masculine cu radical final *muta cum liquida* (*codri, socri, multipli*).

Mulțimea neologismelor cu *-i* vocalic final cuprinde diverse subclase flexionare și anume:

(i) substantive invariabile, folosite la sg. și pl. cu aceeași formă (*culi, cannelloni, dandy, grizzli, hicori, hippy, husky, jacuzzi, kiwi, lady, lapili, lori, millfiori, paciuli, penny, sushi, tory*);

(ii) substantive cu flexiune incompletă, fie tipul semantic *singulare tantum*, fie insuficient adaptate (*acquis, afuzali, bain-marie, chili, comati, country, curry, ecstasy, emeri, harachiri, IT* [aị-ti]), *lapislazuli, +LGBT* [el-gi-bi-ti], *lobby, orgami, +patchouli* (fr.) [pron. *pač*u*li*], *rotary, rugbi/rugby, sholddy, soffioni, swazi, +tatami, +tsatziki, walkie-talkie*);

(iii) substantive cu flexiune incompletă, folosite ca *pluralia tantum* (*bikini, cannelloni, confetti, musli, ravioli, tutti, tutti-frutti*);

(iv) tiparul substantival este întărit și de un tipar adjectival cu „i" vocalic: *+crazzy, glossy, groggy, sexy, tory, trendy*.

Și deși segmentarea morfematică a formelor (i) – (iv) nu este foarte clară, fiind posibil ca „i" final să fie interpretat ca aparținând radicalului sau aparținând flectivului[16], poziția acestui „i" vocalic final se întărește, crescând probabilitatea modificării în timp a realizărilor desinențiale, în sensul apariției unei noi realizări morfofonetice a pluralului masculin, cea cu „i" vocalic..

2.4. Alternanțe

Unul dintre semnele clare de integrare fonomorfologică a împrumuturilor recente la sistemul flexionar românesc este angajarea în sistemul de alternanțe consonantice și vocalice atât de caracteristice limbii române prin inventar și prin prezență sistematică.

2.4.1. Alternanțe consonantice. În flexiunea împrumuturilor substantivale masculine se regăsesc alternanțe precum:

s ~ ș (*boss – boși, bluejeans – bluejeanși, homless –* (fam.) *homleși, pampers – pamperși*)

d ~ z (*!bodyguard – bodyguarzi, ganoid – ganoizi, oersted – oerstezi, pound – pounzi, +steroid – steroizi*)

t ~ ț (*byte – byți, hobbit – hobbiți, +ortodont – ortodonți, +palet – paleți, racket – racheți, +sociopat – sociopați, +trafalet – trafaleți*)

st ~ șt (*lobbist – lobbiști*)

Ca și alte surse anterioare, DOOM[3] înregistrează abandonarea alternanței **l ~ Ø** (vezi formele: *amirali, barili, pitbulli, +pixeli, +shequeli, +trolli*).

2.4.2. Alternanțe vocalice. În flexiunea împrumuturilor substantivale neutre cu desinența „-e" la plural se regăsește alternanța **o ~ oa** (*+detentor – detentoare, +emoticon – emoticoane, +septilion – septilioane*). În condițiile selecției desinenței

[16] În forme ca *tsunamiuri, tzatzikiul*, recomandate ca forme flexionare în DOOM[3], segmentarea este clară, finalul „i" aparținând radicalului.

„-uri”, aceeași alternanță se blochează (să se compare *interfon – interfoane* cu *iPhone – iPhone-uri*). Chiar și pentru desinența „-e”, realizarea alternanței nu este obligatorie, unele forme primind alternanță, iar altele nu (compară: *tripod – tripode,* dar *sarcom – sarcoame*). Generalizându-se forma feminină cu sufixoidul *-log* în varianta *-loagă* (DOOM[3] introduce variația liberă generală *alergologă/ alergoloagă, antropologă/antropoloagă, bizantologă/bizantoloagă, filologă/filoloagă*), se reface, pentru seria moționalelor cu *-loagă,* alternanța **o ~ oa**, crescând ponderea ei în ansamblul sistemului.

3. CONCLUZII

● În ciuda „ospitalității” sale, sistemul este constrângător prin presiunea pe care o exercită asupra termenilor nou introduși de a se supune tiparelor preexistente.

● Semnele de „autohtonizare” sunt atașarea lui „-uri” la pluralul neutrelor; transformarea fonetică a vocalei finale în diftong, mai ales de tip descendent; devocalizarea lui „i” final al pluralului masculin; participarea la sistemul de alternanțe. De observat că procedeele înregistrate în DOOM[3] sunt regăsibile în întreaga perioadă modernă a limbii, fiind forma curentă de „reacție” la presiunea neologică.

● Există premisele extinderii realizării vocalice a desinenței de masculin plural „*-i*”, care pierde determinarea fonetică din tiparele substantivale autohtone, realizându-se vocalic și independent de condiționarea fonetică mai veche (vezi *paparazzi* [pa-pa-ra-ți], *cannelloni* [ca-ne-lo-ni], *paciuli* [pa-ču-li], iar nu *[pa-pa-raț[i]], nu *[ka-ne-lon[i]], nu *[pa-ču-l[i]]).

BIBLIOGRAFIE

Avram (2001) = Mioara Avram, *Ospitalitatea limbii române*, în Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, București, Editura Univers Encilopedic, p. 406–407.

Avram (1997) = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Humanitas.

Brâncuș, G. (1978 [2007]) = *Pluralul neutrelor în româna actuală*, în *Studii şi cercetări lingvistice*, 1978, 3, 253–262; republicat în *Studii de istorie a limbii române*, Editura Academiei, p. 26–36.

Graur (1968) = Alexandru Graur, *Tendințe ale limbii române*, București, Editura Științifică.

Iordan *et alii* (1967) = Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Maiden (2015) = Martin Maiden, *Type **cărnuri** and the morphological structure of the Romanian feminine noun in diachrony*, în *Diachronic Variation in Romanian*, G. Pană Dindelegan, R. Zafiu, A. Dragomirescu, I. Nicula, A. Nicolae, L. Esher (eds.), Cambridge Scholars Publishing, p. 33–54.

Pană Dindelegan ([2002] 2018) = Gabriela Pană Dindelegan, *Formații substantivale recente și rolul „clasificatorilor” în actualizarea contextuală*, în *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, I, București, Editura Academiei Române, p. 169–181.

Pană Dindelegan (2009) = *Trăsături flexionare ale substantivului în româna actuală*, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 3–32.

Pană Dindelegan (2020a) = Gabriela Pană Dindelegan, *Note pe marginea flexiunii unor împrumuturi substantivale recente*, în *Dinamică și variație. Studii gramaticale*, II, București, Editura Academiei Române, p. 136–143.

Pană Dindelegan (2020b) = Gabriela Pană Dindelegan, *O particularitate a românei: diversificarea lexico-stilistică a formelor flexionare concurente*, în *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, II, București, Editura Academiei Române", în *Dinamică și variație. Studii gramaticale*, II, București, Editura Academiei Române, p. 22–39.

Pană Dindelegan (2021a) = Gabriela Pană Dindelegan, *Nouns and adjectives*, în Martin Maiden, Adina Dragomirescu, Gabriela Pană Dindelegan, Oana Uță Bărbulescu, Rodica Zafiu, *The Oxford History of Romanian Morphology*, Oxford, Oxford University Press, p. 43–50.

Pană Dindelegan (2021b) = Gabriela Pană Dindelegan, *Polifuncționalitatea morfemului -uri*, în *Ex Oriente lux. In honorem Nicolae Saramandu*, editori: Manuela Nevaci, Irina Floarea, Ioan-Mircea Farcaș, Edizioni dell'Orso, Alessandria, 2021, p. 79–84.

Peev, Luciana, Felicia Șerban, *Clasificarea morfologică a substantivelor neologice terminate în vocală*, SCL LV, 1–2, 2005, p. 199–207.

Stoichițoiu-Ichim 2001 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române. Dinamică, influențe, creativitate*, București, Editura ALL.

Stoichițoiu-Ichim 2006 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, București, Editura Universității din București.

Stoichițoiu-Ichim 2008 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, „Din nou despre anglicisme «la modă» în limbajul modei", în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, București, Editura Universității din București, p. 681–692.

L'ADAPTATION FLEXIONNELLE DES EMPRUNTS NOMINAUX RÉCENTS

(Résumé)

L'article a pour objectif d'inventorier et d'analyser, à partir du matériel contenu en DOOM[3], les procédures « d'intégration » / « d'adaptation » des emprunts nominaux récents. Une attention particulière est portée au morphème *-uri* qui, à ses diverses valeurs, ajoute aussi celle de moyen d'autochthonisation.

Cuvinte-cheie: împrumut recent, adaptare, mijloc de adaptare, DOOM[3].

Mots-clés: emprunts récents, adaptation, moyen d'adaptation, DOOM[3].

Facultatea de Litere, Universitatea din București/
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –
Alexandru Rosetti" al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Eugen Pavel

PSALTIREA ÎN LIMBA ROMÂNĂ. MODELE ȘI IZVOARE[*]

1. Solicitate de uzanțe liturgice, devoționale sau didactice, primele traduceri în limba vernaculară ale cărților canonice (*Psaltirea*, *Tetraevanghelul*, *Apostolul*) în spațiul românesc, care datează din secolul al XVI-lea, cuprind trei culegeri manuscrise ale psalmilor, adevărate monumente literare: *Psaltirea Hurmuzaki*, *Psaltirea Scheiană* și *Psaltirea Voroneţeană*. Sub aspect lingvistic, cete trei scrieri veterotestamentare au fost abordate, în general, unitar, detașându-se prin prezența fenomenului fonetic dialectal al rotacismului. Cea mai veche scriere redactată în limba română este *Psaltirea Hurmuzaki*, care conține versiunea psalmilor lui David (1–150), cu unele lacune, datată, prin analiza filigranelor hârtiei, în primul deceniu al secolului al XVI-lea sau chiar în ultimul deceniu al celui precedent (Mareș 2000: 675–683). *Psaltirea Scheiană* include cei 151 de psalmi, cântările scriptuare și *Simbolul atanasian* (*Quicumque*), într-o variantă incompletă. Descifrarea unei notițe criptografice de la finalul psalmilor a prilejuit diverse încercări de datare, puțin concludente. Datată inițial de I. Bianu, primul ei editor, în 1482 sau 1485, această psaltire a fost plasată cronologic, pe baza examinării mărcilor de hârtie utilizată, în intervalul 1573–1578 (Mareș 1984: 191–197). *Psaltirea Voroneţeană* este singura versiune bilingvă dintre cele trei psaltiri rotacizante, având intercalat textul slav, fără să concorde cu acesta. Este lacunară la început (până la psalmul 77, versetul 36 inclusiv), precum și în alte porțiuni ale manuscrisului. La fel ca *Psaltirea Scheiană*, are atașate și *Cântările lui Moise*, specifice ritualului liturgic ortodox. Conform filigranelor hârtiei, datează din perioada 1551–1558 (Mareș 1984: 195–198). Psaltirile, cu precădere cea dintâi, au fost considerate, o vreme, în mod greșit, texte care conservă autograful traducătorului, și nu simple copii, cum atestă examenul grafiei.

În privința localizării textelor rotacizante, a predominat mult timp teoria maramureșeană lansată de N. Iorga (1904: 19–29), căreia i s-au raliat, printre alții, I.-A. Candrea (PS, I: XCII–XCIII), Al. Rosetti (1932: 3–9), P. P. Panaitescu (1965: 68–70) și G. Ivănescu (1980: 506–507). În viziunea acestora, leagănul primelor tălmăciri ar fi fost Maramureșul, eventual și Transilvania vecină, unde influența patronajului husit sau reformat asupra naționalizării scrierilor religioase ar fi favorizat întregul proces. Cercetările filologice întreprinse în deceniile 7 și 8 ale

[*] Articolul este versiunea românească a unui fragment din sinteza noastră *The Bible in Romanian. Models and sources*, în pregătire la Cambridge Scholars Publishing.

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 191–210, Bucureşti, 2022

secolului trecut au infirmat această ipoteză, demonstrând că activitatea de copiere a fost efectuată cel mai probabil în Moldova de nord, după o traducere realizată în zona Banat–Hunedoara, care a constituit originalul comun al tuturor versiunilor românești (manuscrise și tipărite) ale *Psaltirii* din secolul al XVI-lea (Gheție 1974: 30–43; Gheție 1982b: 147–181).

Psaltirile rotacizante nu sunt singulare între cărțile scripturistice din secolul al XVI-lea. Acestea sunt secondate de *Psaltirea moldovenească* (BAR, ms. rom. 3465) sau *Psaltirea Ciobanu*, denumită după numele istoricului literar Ștefan Ciobanu, care o comentează mai întâi (Ciobanu 1940–1941: 42–43). Datată între 1573–1585 (Mareș 1974: 163–168), este scrisă cu text alternativ slavo-român și provine tot din zona Moldovei, dar fără a înregistra rotacismul. Cea de-a doua categorie de vechi psaltiri românești este formată din tipărituri, majoritatea imprimate de diaconul Coresi. Acesta tipărește, pe rând, la Brașov, *Psaltirea* din 1568, astăzi pierdută (un exemplar fiind utilizat de Gh. Săulescu în alcătuirea unui glosar în 1875), urmată de *Psaltirea* românească din 1570, precum și de cea slavo-română, cu traducerea intercalată, scoasă în 1577. Seria este încheiată de o altă *Psaltire* slavo-română, atribuită lui Șerban Coresi, fiul lui Coresi, apărută în jurul anului 1589, tipărită la fel, prin segmentarea textului slavon și al corespondentului său în română. Între scrierile similare din secolul al XVI-lea se mai încadrează psalmii izolați reproduși în *Codicele Bratul* din 1559–1560 (psalmul necanonic 151), în *Molitvenicul* din c. 1567 (12 psalmi) și în *Liturghierul* din 1570 (psalmul 50), ultimele două tipărituri aparținând tot lui Coresi[1].

În funcție de trăsăturile redacționale diferite ale psaltirilor românești au fost distinse două grupuri principale de versiuni: intermediarul A, care înglobează *Psaltirea Hurmuzaki*, *Psaltirea Voronețeană* și psalmii din *Molitvenicul* coresian, respectiv intermediarul B (probabil rotacizant), din care derivă *Psaltirea Scheiană*, iar indirect, printr-un intermediar C, *Psaltirea Ciobanu*, *Psaltirea* românească din 1570, *Psaltirea slavo-română* din 1577, *Psaltirea slavo-română* din c. 1589 (ultima aflată într-o relație și cu grupul A), *Psaltirea Săulescu* și fragmentul numit *Psaltirea Iorga* din 1576–1577[2].

Este o caracteristică incontestabilă că toate textele enumerate sunt copii ale traducerii unice a psalmilor din slavonă, concretizată într-o versiune bilingvă primitivă, fără conexiuni cu versiunile corespunzătoare din psaltirile slavo-române. Unele discordanțe textuale care apar între *Psaltirea Hurmuzaki* și celelalte psaltiri din secolul al XVI-lea sunt explicate prin faptul că prima conservă „o prelucrare destul de liberă a vechii întorsuri” (Mareș 2005: 279), efectuată prin consultarea unor versiuni slavone diferite de cea care a servit traducerii inițiale. Același autor constată că elementele caracteristice care le definesc se regăsesc în mai multe

[1] Pentru informații sintetice privind psaltirile românești din secolul al XVI-lea, a se vedea Gheție, Mareș 1985: 296–320.

[2] În legătură cu filiația psaltirilor din secolul al XVI-lea, vezi Gheție 1978: 51–57; Mareș 1982b: 207–261.

versiuni slavone din secolele al XIV-lea și al XV-lea: *Psaltirea sârbească* a lui Branko Mladenović din 1346 (BAR, ms. sl. 205), text denumit și *Codex Bucurestinus* în aparatul critic al ediției *Psaltirii Bononiense* (Jagić 1907: 830–838), căruia i se alătură redacțiile croatico-glagolitice din *Codex Pragensis* sau *Psaltirea Lobkowicz* (1359), *Codex Parisiensis* (c. 1380) și *Psalterium Vindobonense* sau *Psaltirea Fraščić* (1463). Câteva particularități redacționale concordă cu cele mai vechi manuscrise ale vechii redacții slavone: *Psalterium Sinaiticum*, manuscris glagolitic din secolul al XI-lea de la Mănăstirea Ecaterina de pe Muntele Sinai, *Psaltirea* de la Belgrad, din secolul al XIII-lea, *Codex Pogodinianus* (versiunea medio-bulgară), din secolul al XIII-lea, precum și *Psalterium Bononiense* (versiunea macedoneană), scrisă aproximativ între 1230–1241, păstrată în Biblioteca Universității din Bologna[3].

Pornindu-se de la cercetări recente privind clasificarea psaltirilor slavone (MacRobert 1995: 195–.213; 2005: 39–46), se pot delimita în traducerile românești trăsături care provin din trei redacții: arhaică, simeonică și athonită. Potrivit concluziilor lui Iosif Camară (2021: 72–81), *Psaltirea Hurmuzaki* și *Psaltirea Voronețeană* (grupul A) au la bază o psaltire slavonă din redacția a II-a (simeonică), înrudită îndeaproape cu *Psaltirea* de la Belgrad din secolul al XIII-lea, în timp ce *Psaltirea Scheiană* și psaltirile coresiene (grupul B) conțin, de regulă, lecțiuni athonite. Se deduce, astfel, că *Psaltirea Hurmuzaki* este mai apropiată de redacția simeonică decât *Psaltirea Voronețeană*, care prezintă mai multe lecțiuni athonite, datorate reviziei. De asemenea, *Psaltirea Hurmuzaki* nu ar reflecta o prelucrare liberă, ci, dimpotrivă, conservă mai bine intermediarul A sau, probabil, chiar traducerea primitivă.

Paralela extinsă cu diferite versiuni slave ar putea furniza noi probe privind configurația genetică a psaltirilor românești din secolul al XVI-lea[4].

1.1. Ideea folosirii unei surse latine în traducerea psaltirii s-a vehiculat, nu de puține ori, fără a conduce la rezultate unanim acceptate. Astfel, comparând Ps 77 din *Psaltirea slavo-română* din 1577 cu pasajele corespunzătoare din *Vulgata*, B. P. Hasdeu (1870: 62–68) descoperea coincidențe surprinzătoare, dincolo de modelul slav evident. La rândul său, Vasile Mangra (1896: 9–10) surprindea unele asemănări între *Psaltirea* din 1570 și *Vulgata*. Alte exemple de acest gen avansase înainte și O. Densusianu (1938, II: 563–564), oferind o listă de cuvinte de origine latină care ar prefigura sursa traducerii, printre care: *agru, auă, cățân, custa, fur, fuște, meser, șterc, temoare, trufă, vărgură*. Ipoteza nu este abandonată, fiind reiterată într-un articol ce-și propune să depisteze indicii ale unei vechi traduceri

[3] Menționăm câteva dintre edițiile critice consacrate principalelor versiuni slave: Jagić 1907; Vais 1916; Hamm 1967; Altbauer 1971; Miklas 2012.

[4] Un proiect de acest gen, intitulat *O reevaluare a psaltirilor românești din secolul al XVI-lea. Corpus aliniat și studii comparative/ Re-evaluating the Sixteenth-Century Romanian Psalters. Aligned Corpus and Comparative Studies* (roPSALT), este în curs de desfășurare la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

din latină în *Psaltirea Scheiană*, în care I. C. Chițimia (1981: 151–156) avansează ideea că traducerea primitivă a psalmilor în limba română fructifică o traducere anterioară din limba latină, care, pentru „rămânerea în canonul ortodox oriental", a fost revizuită sau rescrisă prin confruntarea cu un text slavon. Istoricul literar își fundamentează teoria pe recurența unor termeni de origine latină, a unor adevărate „relicve lexicale", precum *mesereare* 'milă', *pănătare* și *părătare* 'pătimire', *păra* 'cerul gurii", *vence, vânce, învence, prevence* 'a învinge', *a deșidera* 'a dori'. De asemenea, I. C. Chițimia face câteva paralelisme între „latinismele" din *Psaltirea Scheiană* și locurile corespunzătoare din *Vulgata*, ajungând la concluzia că nu poate fi vorba de „o întâlnire întâmplătoare a textelor".

Oricât de tentantă ar fi o asemenea supoziție, ea nu poate răsturna, deocamdată, concluziile la care s-a ajuns în acest capitol al reperelor sursologice. Intervenția lui I. Gheție (1982: 181–185) nu a constituit doar o replică la teoria enunțată de I. C. Chițimia, ci și o abordare metodologică după care ar trebui să se ghideze orice cercetare de acest gen. Simpla prezență în PS a unor cuvinte de origine latină nu este o garanție că ele provin din ipoteticul izvor latinesc, și nu din graiul viu al traducătorului sau al copiștilor. În ceea ce privește proporția coincidențelor cu textul latinesc, aceasta nu depășește, după cum constată I. Gheție, 30–35 % dintre situațiile luate în considerație. Desigur, I. C. Chițimia a selectat numai exemple care probau similitudini între formulările din latină și cele din română. Dacă vom alătura alte segmente paralele, filiația sugerată nu mai are niciun suport, așa cum se poate deduce în Ps 106:38, unde prezența termenilor de origine slavă *blagoslovi* 'a binecuvânta' și *umnoji* 'a înmulți', preluați prin intermediul texului-sursă slavon, exclude orice corespondență cu textul latinesc:

PS: Și blagoslovi ei și umnojiră-se foarte; și vitele lor nu nișchite.

PsSl: **И** бл҃гви҆ и҆̑хъ, и҆ ѹ҆мно́жишасѧ ѕѣлѡ̀: и҆ скоты̀ и҆̑хъ не ѹ҆ма́ли.

VgCl: Et benedixit eis et multiplicati sunt nimis; et jumenta eorum non minoravit.

Singura cale de a identifica în mod corect sursa traducerii este compararea exhaustivă a textului românesc cu cel slavon și latin, în urma căreia se poate deduce în ce măsură versiunea românească reflectă unele soluții proprii uneia dintre cele două versiuni care i-ar fi putut servi drept model.

O reexaminare a problematicii limbii-sursă a celor mai vechi traduceri în română ale *Psaltirii* a întreprins în ultimii ani Eugen Munteanu (1994: 57–70; 2008: 122–144). Surprins de „culoarea latină" a unor texte rotacizante, autorul împărtășește ideea că, pe parcursul procesului de elaborare a traducerii, unul sau mai mulți dintre traducători sau revizori au utilizat, exclusiv sau în același timp cu o versiune slavonă, și o versiune latină. Pentru a-și susține demonstrația, filologul ieșean ia ca punct de reper una dintre cele mai vechi versiuni latine, ajungând la concluzia că *Psaltirea Scheiană* prezintă convergențe cu *Psalterium Romanum* (PsRom), aceasta fiind o corecție, de fapt, a primei traduceri în latină a textului

sacru, cunoscută sub numele de *Vetus Latina* (sau *Itala*). Multe exemple par a fi concludente la prima vedere. Dacă vom extinde aria de comparaţie şi cu alte versiuni latine clasice, opţiunile traducătorului nu vor mai fi exclusive. Vom introduce în aceste paralelisme[5] şi formele din *Psalterium Gallicanum* (PsGal), cea de-a doua traducere a lui Ieronim, pe baza *Hexaplei* lui Origen, alături de variantele adoptate în *Vulgata Sixto-Clementina*.

Dintre exemplele enunţate privind relaţia între PS şi PsRom, ne oprim la Ps 102:3, lărgind numărul versiunile comparate:

PS: Ce curăţeaşte toate fără-legile tale, ce vindecă toate lângorile tale.
PH: Cela ce-au curăţit toate fărădelegile tale, ce vendeca toate neputerile tale.
CP, CP_1: Ce curăţeaşte toate fără-legile tale, ce vindecă toate lângorile tale.
PsRom: Qui propitius fit omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes languores tuos.
PsGal: Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.
VgCl: Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis; qui sanat omnes infirmitates tuas.
PsSl: **Ѡ**чищáющаго всѣ̑ вєзѕакѡ́нїѧ твоѧ̑, ѝзцѣлáющаго всѣ̑ нєдѹ́ги твоѧ̑.

Într-adevăr, apare în acest pasaj o corespondenţă directă între lat. *languores* şi rom. *lângorile*, reperabilă şi în *Psaltirile* lui Coresi din 1570 şi 1577. Forma este prezentă numai în PsRom, prin opoziţie cu lat. *infirmitates* din PsGal şi VgCl; cf. şi v. sl. **нєдѹ́г** ‘boală, diformitate’.

În alte cazuri însă, acest gen de coincidenţe nu mai sunt probate între PS şi PsRom. Vom relua un alt exemplu oferit din Ps 21:30 (34), pe care îl redăm de data aceasta în extensie:

PS: Mâncară şi închirară-se toţi graşii pământului; şi într-însu cadu toţi ce deştingu îm pământu.
PH: Mâncară şi se închinrară toţi graşii pământului, înrainte-i vor cădea toţi carii deştingu în pământu.
CP, CP_1: Mâncară şi închinară-se toţi graşii pământului; şi într-îns cad toţi ce deşting în pământ.
PsRom: Manducaverunt et adoraverunt omnes divites terrae; in conspectu eius procident universi qui descendunt in terram.
PsGal: Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terrae; in conspectu eius cadent omnes qui descendunt in terram.

[5] Pentru comparare am utilizat ediţia Lefèvre d’Étaples 1509, aflată la BAR Cluj.

BSVg: Comederunt et adoraverunt omnes pingues terrae; ante faciem eius curvabunt genu universi qui descendunt in pulverem.

VgCl: Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terrae; in conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram.

PsSl: Ѣ̂до́ша и̯ поклони́шасѧ всѝ тꙋ́чнїи зе́млѝ: пре́д ни́мъ припадꙋ́тъ всѝ низ҃ходѧ́щїи въ зе́млю.

Perechea rom. *deștingu* – lat. *descendunt*, semnalată de E. Munteanu în favoarea ipotezei sale sursologice, este comună însă și pentru restul versiunilor latinești. În schimb, între PS, PH, CP, CP_1, pe de o parte, și PsRom apare divergența *grașii* – *divites* 'bogații'; în PsGal și în *Vulgata,* concordanța este clară: *grașii* – *pingues,* ceea ce justifică preluarea unui model de acest gen; cf. și v. sl. тꙋ́чный 'gras'. Aceste exemple sunt suficiente, așadar, pentru a pune la îndoială utilizarea unei anumite versiuni în latină (*Psalterium Romanum*) în traducerea inițială a *Psaltirii Scheiene*. Cercetările privind posibilitatea utilizării în paralel a unui model latin în traducerea primelor psaltiri în românește nu sunt deocamdată definitive (Pavel 2021b: 52–55). Traducerea sigură a *Simbolului atanasian* din PS dintr-un izvor latin constituie o premisă care nu ar trebui abandonată, deși aceasta putea fi făcută independent de transpunerea psalmilor.

1.2. Semnalăm și o contribuție mai recentă potrivit căreia prototipul psalmilor nu ar fi fost tradus din limba slavonă, ci din limba maghiară, după *Psaltirea* lui Székely István, tipărită în 1548 la Cracovia, versiunea primară fiind slavizată ulterior prin revizii în spirit ortodox (Moldovanu 2009: 108), ipoteză singulară neconvingătoare, care ar trebui demonstrată prin comparații detaliate cu sursa presupusă.

2. În prima jumătate a secolului următor se efectuează o nouă traducere a psalmilor în Moldova, din care s-au diseminat prin copiere o suită de texte înrudite, printre care *Psaltirea de la Bisericani* (BAR, ms. rom. 540), *Psaltirea de la Icușești* (BAR, ms. rom. 170), ambele provenind din scriptoriul de la Bisericani[6], precum și *Psaltirea de la Bereasa* (Arhivele Naționale Iași, ms. 1709), ultima, scrisă de Apostol Uricariul din Tecuci, fiind semnalată de Gh. Ghibănescu (1910: 185–190, 211–219)[7]. Aceste psaltiri așa-zis moldovenești se caracterizează, în primul rând, prin traducerile multiple intercalate în text, explicate fie datorită utilizării mai multor surse, fie pentru „mai buna înțelegere a pasajelor grele", cum notează pe o filă episcopul Melchisedec al Romanului, primul posesor al manuscrisului de la

[6] În legătură cu cei doi copiști ai acestor psaltiri, ieromonahul Arsenie și scribul Călin, vezi, mai recent, Timotin, Mutalâp, 2021: 98–102.

[7] Vezi și Pascu 1921: 85; 1922: 93, care atribuie psaltirea Spătarului Milescu. Același autor se referă, în mod greșit, și la un „dublet" al acestei psaltiri, scris de Antonie de Moldovița, fiind vorba, în realitate, de „codicele pribeagului Gheorghe Ștefan", respectiv actualul ms. rom. 306 de la BAR Cluj, având o altă compoziție (Drăganu, 1924–1925: 182).

Icusești (Neamț). Se remarcă, astfel, strădania copiștilor moldoveni „de a modifica litera psalmilor pentru a limpezi mai mult spiritul acestora” (Chivu 2011: 42). Aceleiași redacții îi mai aparțin *Psaltirea slavo-română de la Mehadia* (pierdută), fragment publicat în facsimile de N. Iorga (1940: X–XVII), precum și *Psaltirea* scrisă în 1710 de dascălul Ion „ot Vaslui” (BAR, ms. rom. 2382), descrisă de M. Gaster (1891, I: XXII, 363–368). Atribuirea acestei versiuni lui Dosoftei sau doar tutelarea acesteia de către prelat (Candrea, PS, I: LXIV–LXIX; Ursu 1987: 433–434) comportă discuții. Versiunea *Psaltirii moldovenești* va fi fructificată în traducerile lui Dosoftei și ale *Bibliei* din 1688 (vezi *infra*).

2.1. Tot în această provincie va activa Dosoftei, autorul a două psaltiri de referință în istoria scrierilor imnice din limba română: *Psaltirea în versuri* din 1673, tipărită în două tiraje la Uniev, în Podolia (azi Univ, Ucraina), și *Psaltirea de-nțăles* sau *Psaltirea slavo-română*, apărută la Iași, în 1680. Pentru cea dintâi, „cu lungă osteneală în mulți ai socotită și cercată prin svintele cărți”, cum se afirmă în titlu, mitropolitul moldovean își ia ca model[8] traducerea polonezului Jan Kochanowski, *Psalterz Dawidów*, apărută la Cracovia, în 1579 (reeditată în 1587, 1601, 1610), la care face aluzie într-o notiță introductivă la psalmul 63: „că așea am cetit la psaltirea ce leșască, slavinească”. Versificarea psalmilor nu se reduce, însă, la o simplă imitație, cum susținea I. Bianu în preambulul ediției sale (1887: XXVIII–XXIX), distingându-se prin tehnica impecabilă a prozodiei și a procedeelor stilistice folosite. Cărturarul ierarh nu se limitează doar la acest model, lucru acceptat și de exegeții care pledează în favoarea influenței din partea poetului polon (Misterski 1970: 251–259), ci apelează frecvent și la sursa primară, în special la *Vulgata* (Cuneo 1978: 173–174; Moldovanu 1984: 420–424), probabil și la textul masoretic, realizând în final o compoziție originală. Chiar și sub aspectul numerotației psalmilor, unde se ghidează după *Septuaginta*, Dosoftei se distanțează de Kochanowski, adept al structurării de factură ebraică.

Dosoftei nu a ignorat nici tradiția literară locală, așa cum o dovedesc concordanțele din Ps 9:30 cu *Psaltirea* de la Bălgrad din 1651, *Psaltirea moldovenească*, precum și cu versiunea *Vechiului Testament* din ms. rom. 45 (cf. Ursu 1987: 436–437):

> DP: Leșuiaște într-ascunderi, ca leul în bârlogul său.
> DPV: Ca leu în ogradă ascuns leșuiaște.
> PB: Leșuiaște într-ascuns, ca leul în sălașul său [glosat: *bârlogul său*].
> PM: Leșuiaște într-ascuns, ca un leu întru ograda sa.
> VT: Aleșuiaște întru ascuns, ca leul la stâna lui.

Remarcăm, în aceste exemple, preferința pentru termenul regional *(a)leșuiaște* (< magh. *lesni* ‘a pândi’), care mai apare la Dosoftei în *Viaţa şi petreacerea svinţilor* și în *Parimiile preste an*, comparativ cu formele diferite din celelalte psaltiri

[8] Tradiția europeană a psalmilor versificați este bogat ilustrată în epocă de Clément Marot, Theodore Beza, Ambrosius Lobwasser, Robert Crowley, Thomas Sternhold, John Hopkins sau Ivan Gandulić.

românești: *latră întru ascunși, ca leul întru ograda sa* (PS, CP, CP_1, CP_2); *latră <...> ca leul în ograda sa* (PH); *pândește întru ascuns, ca leul la stâna lui* (BB); *pândeşte întru ascuns, ca leul în culcuşul său* (PsT, PsR, PsBl, BBl).

Pe de altă parte, încercarea de a se detașa de originalul slavon în favoarea celui latin este exprimată de Dosoftei și în nota finală care precedă erata *Psaltirii* bilingve din 1680, unde precizează că „s-au tălmăcit de pre izvodul lui S-tii Ieronim, carile-i elinește, și lătinește, și evreiește", insistând că „de pre-acel izvod foarte am silit de-am pus cuvintele precum să află acolo". Tipul de ediție triglotă schițat de cărturarul moldovean ne trimite la o versiune din *Sacra Biblia Hebraice, Graece et Latine*, publicată cu adnotările lui François Vatable, sub îngrijirea lui Benito Arias Montano, cu apariții în oficina Commeliniana din Heidelberg, în 1599, și reluată în 1616, singurele ediții care puteau asigura atunci o confruntare operativă a surselor. *Psaltirea* sa în proză, redactată, de fapt, înaintea celei versificate, se relaționează, de asemenea, așa cum au pus în evidență cercetările privind filiația psaltirilor românești (Gheție 1978: 51–57; Ursu 1987: 427–442), atât cu textul *Psaltirii Hurmuzaki*, cât și cu versiunea moldovenească a psalmilor din prima jumătate a secolului al XVII-lea, precum și cu *Psaltirea* din textul revăzut al *Vechiului Testament* tradus inițial de Milescu Spătarul.

2.2. După realizarea de excepție a lui Dosoftei, versificarea *Psaltirii* va cunoaște o nouă încercare de transpunere artistică, în jurul anului 1705, datorată lui Teodor Corbea (BAR Cluj, ms. rom. 75), fără a atinge aceeași percutanță a mijloacelor prozodice[9]. Îl va urma, la același nivel modest, Ioan Prale, care publică la Brașov, în 1827, *Psaltirea proorocului și împărat David, în verşuri alcătuită*, cu o prefață de Vasilie Popp. Modelul va fi adoptat și de popa Avraam din Cioara (azi Sălișstea, Alba), care copiază în 1700 mai mulți psalmi ai lui Dosoftei (BAR, ms. rom. 1365)[10], apoi de „nemeșul" Cupcea Elizius din Transilvania, care realizează în 1843 o „îndreptare" după *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei (BAR, ms. rom. 1291), de Nicolae Liciu din Moldova, care alcătuiește, în 1846, o *Psaltire în versuri*, precedată de o precuvântare în versuri (BAR, ms. rom. 3616), urmat de un alt imitator al lui Dosoftei, starețul Neonil de la Mănăstirea Neamț, în 1851 (BAR, ms.rom. 543) și în 1853 (BAR, ms. rom. 133).

2.3. În același curent se încadrează și psalmii versificați calvini traduși în Transilvania de Ștefan Fogarasi, în jurul anului 1650, precum și cei copiați de Ioan Viski, în 1697, și de Ștefan Istvánházi, în 1703, transcriși cu litere latine și ortografie maghiară[11], inspirați de *Psalterium Ungaricum* (1607) al lui Szenczi Molnár Albert (cf. Gherman 1982: 176–182; Moldovanu 2007–2008: 29–66; Pantaleoni 2008). Parafrazele după psalmi și prelucrările libere vor prolifera în deceniile următoare.

3. Un text de cotitură pentru traducerea psalmilor în secolul al XVII-lea rămâne ediția din 1651, publicată la Alba Iulia, în a cărei *Predoslovie către cetitori*

[9] Editată de Alin-Mihai Gherman în 2010 la Editura Academiei Române.
[10] Copia a fost examinată lingvistic de Teodorescu 1968: 449–455.
[11] Cele trei manuscrise se păstrează în fondul Colegiului Reformat de la BAR Cluj.

se arată, destul de vag, sursele, care constau, în primul rând, în textul masoretic („mai vârtos ne-am silit a socoti izvodul limbii jidovești”), apoi în „izvoadele a mulți dascăli mari”, avându-se în vedere, probabil, *Vulgata*, ca și alte ediții latine, precum și în *Septuaginta* („izvodul celor 72 dascali”). Stabilirea cu exactitate a izvoarelor ediției din 1651 nu a suscitat multă vreme interesul cercetătorilor, care s-au limitat la sugestiile din titlu și din prefață. O excepție face Mihai Moraru, care avansează ideea că aceasta s-ar baza pe rezultatele criticii de text la care ajunseseră filologii și editorii din jurul oficinei tipografice a lui Henri Estienne (Moraru 1997: 15). Istoricul literar revine asupra sursei *Psaltirii* în studiul introductiv care însoțește ediția modernă, originalul fiind pus în relație cu versiunea Nova, fără a se indica ediția la care s-a apelat (Moraru 2001: 39–41). Tot tangențial, izvorul *Psaltirii* este identificat de către A.-M. Gherman (1999: 403), la fel ca în cazul *Noului Testament* din 1648, în *Biblia Sacra*, editată de Emmanuele Tremellio (Immanuel Tremellius) și François du Jon (Franciscus Junius), fără a argumenta această afirmație.

Unele adnotări din *Psaltirea* din 1651 fac apel, în mod nemijlocit, la izvorul grecesc. Într-o glosă la psalmul 9, versetul 22, se specifică: „Acest psalom de aicea e împărțit în 2 în cartea jidovască, ca să usebesc lucrurile de carele grăiaște. Iară noi ținem rândul grecilor și celor 70 de izvoditori”. La fel de elocventă este nota de la începutul psalmului 147: „Suma cestui psalom o am pus în cest mai de sus pentru că jidovii acești 2 psalomi facu-i amândoi unul, iară noi lăsăm cum i-au împărțit cei 72 de dascali și Ieronim și alți dascali greci”.

Într-adevăr, structura psalmilor din această ediție urmează îndeaproape, sub aspectul numerotării, textul canonic al *Septuagintei*. Față de textul masoretic (TM), *Septuaginta* (LXX) comasează psalmii 9 și 10 și, respectiv, 114 și 115, dar separă psalmul 116 și psalmul 147, rezultând următoarea corespondență în ordonarea psalmilor: ps 1–8 (TM, LXX); 9–10 (TM) = 9 (LXX); 11–113 (TM) = 10–112 (LXX); 114–115 (TM) = 113 (LXX); 116:1–9 (TM) = 114 (LXX), 116:10–19 (TM) = 115 (LXX); 117–146 (TM) = 116–145 (LXX); 147:1–11 (TM) = 146 (LXX); 147:12–20 (TM) = 147 (LXX); 148–150 (TM, LXX); 151 (LXX). În mod formal, *Psaltirea* din 1651 preia dispunerea psalmilor după originalul grec, precum și împărțirea în catisme, adoptând, de asemenea, și suprascrierile. La psalmul 43, de exemplu, care în textul ebraic nu are titlu, se adaugă, în concordanță cu *Septuaginta*: *Cântecul de-nvățătură dat dascalului fiilor lui Corie*. Aceeași dependență este mărturisită, anterior, și la psalmul 32: „Cest psalom la jidovi n-are tituluș și cei 70 de cărtulari l-au pus în rând cu ai lui David”.

Comparațiile pe care le-am efectuat în studiile anterioare au demonstrat indubitabil că textul-sursă este versiunea *Hebraicorum Bibliorum Veteris Testamenti latina interpretatio*, aparținând lui Sante Pagnini (Xanthus Pagninus), confruntată cu versiunile din *Septuaginta* și *Vulgata Clementina*. Noua traducere a *Bibliei*, realizată de către cunoscutul orientalist italian, a fost publicată, mai întâi, de Robert Estienne, la Lugdunum (Lyon), în 1528, fiind reluată în *Psalterium sextuplex*, din 1530, și în *Biblia sacra*, îngrijită de Michel Servet, în 1542, ambele din același centru. *Biblia* latină a lui Pagnini, apreciată pentru traducerea foarte literală, va fi

reprodusă în cadrul ediţiilor poliglote din a doua jumătate a secolului al XVI-lea scoase de Christophe Plantin, care înglobau şi scoliile lui François Vatable. Aceste ediţii, mult mai accesibile pentru traducătorii de la Bălgrad, se remarcau prin câteva principii comune de redactare: dispunerea textului biblic pe patru coloane (ebraică, greacă, *Vulgata* şi noua traducere a lui Pagnini), un aparat critic riguros, cu ample note infrapaginale, precum şi redarea titlurilor ebraice ale cărţilor *Vechiului Testament* (Pavel 2001: 182–184; Pavel 2021a: 208–210).

Exemplificăm această descendenţă printr-o concordanţă care apare în Ps 9:20 (21) numai între PB şi Pagnini, în opoziţie cu celelalte versiuni primare sau româneşti:

PB: Pune-le, Doamne, lor frică, să ştie limbile că oameni sântu (Sela).
PAGNINI: Pone, Domine, timorem eis, sciant gentes quod homines sunt. Selah.
TREMELLIO: Incute, Jehova, timorem eis, vehementissime agnoscant gentes se mortales esse.
LXX: Κατάστησον, Κύριε, νομοθέτην ἐπ᾽ αὐτούς, γνώτωσαν.
VgCl: Constitue, Domine, legislatorem super eos, ut sciant gentes quoniam homines sunt.
PsSl: **Поста́ви, гд҃и, законоположи́телѧ надъ ни́ми, да разꙋмѣю́тъ ѩ҆зы́цы, ꙗ҆кѡ человѣ́цы сꙋ́тъ.**
PH: Punre, Doamne, lege-dătătoriu spri-nșii, se înţeleagă limbile că sâmtu oameri.
PS: Pure, Doamne, leage-dătătoriu într-înșii, se înţeleagă limbile că oameri sântu.
CP, CP_1: Pune, Doamne, leage-dătătoriu într-înșii, să înţeleagă limbile că oameni sânt.
CP_2: Pune, Doamne, de leage-dătătoriu într-înșii, să înţeleagă limbile că oameni sânt.

În Ps 90:4 (5), dependenţa PB faţă de textul latin al lui Pagnini este, de asemenea, strânsă, în discordanţă cu LXX şi VgCl, precum şi cu versiunile derivate, inclusiv cu cele româneşti:

PB: Scut şi pavăţă adevărul lui.
PAGNINI: Scutum et clypeus veritas eius.
TREMELLIO: Clypeus et parma est fides ipsius.
LXX: ὅπλῳ κυκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ.
VgCl: Scuto circumdabit te veritas eius.
PsSl: **ѻ҆ржа́жїемъ ѡ҆бы́детъ тѧ҆ и҆́стина є҆гѡ̀.**
PH: Cu scutul cungiura-te-va adevărul lui.
PS: Cu arme încungiură-te de-adevărul lui.
CP: Cu armele încungiură-te de-adevărul lui.
CP_1: Cu arme încungiură-te de-adevărul lui.
CP_2: Cu arme încungiura-te-va de-adevărul său.

Se disting două direcţii semantice paralele în traducerea psalmilor (ebraică/latină → română şi greacă → latină → slavă → română), corespondenţele lexicale între PB şi Pagnini (*scut – scutum, pavaţă – clypeus, adevărul – veritas*) menţinându-se pe întreg parcursul versetului.

Un alt exemplu se referă la interferența surselor, reflectată în Ps 2:12, în care soluțiile adoptate de S. Pagnini și E. Tremellio sunt preferate, în prima parte, în PB, iar în cadrul glosei și în restul versetului se optează pentru varianta textuală din *Septuaginta* și *Vulgata Clementina*:

PB: Sărutați Fiul (luați învățătură), ca să nu să mânie (Domnul) și să periți din calea dreaptă.

PAGNINI: Osculamini Filium, ne forte irascatur, et pereatis in via.

TREMELLIO: Osculamini Filium, ut non irascatur, et pereatis in via.

BSVg: Adorate pure, ne forte irascatur, et pereatis de via.

LXX: δράξασθε παιδείας, μήποτε ὀργισθῇ Κύριος καὶ ἀπολεῖσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας.

VgCl: Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa.

PsSl: **П**рїими́тє наказа́нїє, да нє когда̀ прогнѣ́вается г҃дь, ѝ поги́бнете ѿ пу́тѝ пра̑внагѡ.

În secvența *sărutați Fiiul (luați învățătură)*, primează traducerea prin filieră latină din ebraică (*osculamini Filium*), dublată în paranteză cu lecțiunile din celelalte versiuni: δράξασθε παιδείας LXX; *apprehendite disciplinam* VgCl; *priimíte nakazánie* PsSl; vezi și *luați învățătură* PS, CP_1, CM; *prindeți învățătură* PH.

Apar unele coincidențe lexicale și cu traducerile românești din secolul al XVI-lea, în special cu *Psaltirea Hurmuzaki*, fără a fi însă generalizate: Ps 9:38 *pohta* PH, PB; *deşideratul* PS; *jelaniia* CP, CP_1, CP_2; 10:6 *vihor* PH, PB; *bure* PS; *bură* CP, CP_1, CP_2; 14:5 *adămană și plată* PH, *camătă și plată* PB; *aslamu și mâzdă* PS; *camată și preţ* CP, CP_1, CP_2; 17:43 (46) *prahul* PH, PB; *pulberea* PS, CP, CP_1, CP_2; 18:4 *veastea* PH, *veastea* [adnotat: *porunca*] PB; *spusa* PS, CP, CP_1; *spunerea* CP_2; 18:6 *mirele* PH; *mire* PB; *măritu* PS; *ginere* CP, CP_1, CP_2; 21:10 *zgău* PH, PB; *maţe* PS, CP, CP_1; CP_2; 68:15 *tină* PH, PB; *tine* CP_2; *lut* PS, CP, CP_1; 79:12 *odraslele* PH, PB; *crescutele* PS, CP, CP_1; *stâlpările* CP_2; 106:32: *scaunul* PH, PB; *şedearea* PS, CP, CP_1, CP_2; *şederile* PV; 107:10 *încălţământul* PH, PB; *zgarbura* PS, PV, CP, CP_1; *călţunul* CP_2; 109:2 *toiagul puteriei* PH, PB; *fuşte vârtute* PS, CP, CP_1; *fierul de tărie* CP_2; 144:15 *hrană* PH, PV, PB; *pişte* PS, CP, CP_2, *piştă* CP_1; 146:8 *găteaşte* PH, PB; *gotovi* PS, PV, CP, CP_1, CP_2.

Un număr semnificativ de trăsături comune apropie *Psaltirea* din 1651 de *Psaltirea* slavo-română din c. 1589 a lui Şerban Coresi, opunându-le celorlalte versiuni românești ale psaltirilor: Ps 13:1 *nebunul* CP_2, PB; *fără-mente* PS; *cel fără-de-mente* PH; *fără-minte* CP, CP_1; 23:3 *măgura* CP_2, PB; *pădurea* PS, CP, CP_1; *dealul* PH; 44:7 *toiagul* CP_2, PH, PB; *fuşte* PS, CP, CP_1; 50:9 *issop* CP_2, *issop* [glosat: *issop iaste o iarbă*] PB; *săpunu* PS; *sopun* PH; *issopom* CM; *săpun* CP, CP_1; 77:55 (60) *limbile* CP_2, PB; cf. *limbi* PS, PV, CP, CP_1; *păgânrii* PH; 96:10 *urâţi* CP_2, PB; *nenăviditi* PS, CP, CP_1; *gilăluiţi* PH; *nu năvidi* PV; 136:7 *temeliia* CP_2, PB; *urdziturile* PS, PV; *urdzirea* PH; *urzitorile* CP; *urziturile* CP_1; 143:1 *războiu* CP_2, PB; *hrăborie* PS, PV, CP, CP_1.

Aceste asemănări nu pot fi puse, în totalitate, pe seama hazardului, astfel că nu este exclusă posibilitatea utilizării, în mod sporadic pe parcursul traducerii *Psaltirii* de la Bălgrad, a unei versiuni a psalmilor înrudită cu *Psaltirea Hurmuzaki* sau a ediţiei coresiene din c. 1589. A prevalat, însă, dependenţa faţă de izvorul ebraico-latin (S. Pagnini), corelată cu impunerea structurii formale a *Septuagintei*, dar şi cu unele soluţii de traducere derivate din aceasta sau din *Vulgata*[12].

3.1. În ultimele decenii ale acestui secol consemnăm momentul crucial al primei traduceri integrale a *Bibliei* în limba română, cu apariția de la București, din 1688. Deși traducerea revizuită a *Vechiului Testament*, efectuată între anii 1661 și 1668 de Spătarul Nicolae Milescu, se revendică de la textul grecesc al *Septuagintei*, atât cea de la Frankfurt, din 1597, ca și o versiune provenind din „Englitera", probabil ediția londoneză a lui John Biddle, din 1653, reluată la Cambridge, în 1665, psalmii nu provin, în exclusivitate, din izvorul grecesc invocat, ci se află într-o filiație directă cu *Psaltirea moldovenească* și cu *Psaltirea* în proză a lui Dosoftei (Roman 1974b: 241; Ursu 1987: 441–442). Psalmii din *Biblie* vor fi retipăriți separat, aproape fără schimbări, în 1694, sub îngrijirea lui Antim Ivireanul.

4. Secolul al XVIII-lea marchează definitivarea versiunii etalon a *Psaltirii* românești, intrată în uzul liturgic până în contemporaneitate. Astfel, în 1710, Antim Ivireanul publică la Târgoviște *Psaltirea proorocului și împăratului David,* cu „osteneala și diortoseala" lui Gheorghie Radovici, percepută ca un model pentru editările ulterioare ale Psaltirii. Se pare că cel implicat în traducerea efectivă a acestei „cărți de lectură sufletească casnică" (Lapedatu 1906: 566), dar, în același timp, și de cult, era dascălul și viitorul episcop Damaschin, omul din umbră al acestei opere de naționalizare a textului sacru, rămas într-un cvasianonimat. El își va revendica traducerea revizuită a *Psaltirii*, pe care o finalizează prin noua ediție publicată la Râmnic, în 1725, care se raportează indirect la tipăritura din 1710, prin mențiunea din titlu („acum într-acest chip a doao oară tipărită"). Ea va deveni prototipul pentru majoritatea reeditărilor ulterioare de la Râmnic (1736[13], 1743, 1746, 1751, 1764, 1779, 1784, 1787, 1793), Iași (1743, 1748, 1757, 1766, 1782, 1790, 1794), București (1748, 1756, 1758, 1775, 1780, 1796), Blaj (1755, 1758, 1764, 1773, 1780, 1786), Buzău (1767), Sibiu (1791, 1799), Viena (1793) și Movilău (1796)[14]. Unul dintre copiștii care continuă să activeze, în pofida extinderii tiparului, dascălul Vasile

[12] Pentru alte exemple, vezi Pavel 2001: 184–200; Pavel 2021a: 211–227.

[13] Referitor la *Psaltirea* imprimată de Dimitrie Pandovici, nesemnalată în BRV, vezi Pavel 1979: 714–716; Pavel 2007: 14–16.

[14] Șirul aparițiilor este la fel de prodigios și în prima jumătate a secolului următor: Sibiu (1801, 1804, 1805, 1806, 1811, 1812, 1817, 1825, 1826, 1827, 1831, 1834, 1837, 1838, 1841, 1847, 1848, 1850), Buda (1802, 1808, 1813, 1817, 1818), Iași (1802, 1817, 1818, 1831, 1835, 1842), București (1806, 1820, 1827, 1829), Brașov (1807, 1810, 1816, 1820, 1833, 1849), Mănăstirea Neamț (1807, 1817, 1824, 1835, 1843, 1844), Blaj (1809), Râmnic (1817, 1819), Chișinău (1818), Buzău (1835, 1837, 1841). Vezi BRV, II–IV: *passim*; BRM, III: 1087–1090. Remarcăm noua traducere din ebraică a *Cărții Psalmilor*, publicată, în 1835, de Teodor Pop, profesor la Seminarul Teologic din Blaj, tipărită cu litere latine și ortografie etimologizantă, sub îngrijirea lui Timotei Cipariu, care mărturisește în „precuvântare" că traducerea era încheiată încă din 1815.

Muntean din Jucu (Cluj), transcrie în 1751 o *Psaltire* de pe „izvodul Râbnicului" (BAR, ms. rom. 1353). Faptul că există o multitudine de concordanțe lexicale între așa-zisa *Psaltire* de linie din 1725 și textul actual al *Psaltirii* românești dovedește viabilitatea unei traduceri ajunse la maturitate în urmă cu aproape trei secole.

4.1. La fel ca în cazul *Bibliei* de la București, psalmii cuprinși în traducerile integrale veterotestamentare din secolul al XVIII-lea, respectiv *Vulgata* lui Petru Pavel Aaron și a colaboratorilor săi, redactată între 1760–1761, și *Biblia* lui Samuil Micu din 1795, sunt dependenți într-o măsură mai mare de tradiția literară locală decât de sursa corpusului biblic. În *Vulgata* de la Blaj, psalmii beneficiază, în cea mai mare parte, de transcrierea ologrfă a lui Aaron, într-o versiune protografă (BAR Cluj, ms. rom. 21), urmată de o variantă definitivă, copiată cu un alt scris (BAR Cluj, ms. rom. 28, f. 61^{r}–160^{v}). O colaționare cu textul latin și cu cel al *Psaltirii* tradiționale românești ne-a permis să recunoaștem în versiunea lui Aaron unele filiații atât cu *Vulgata Clementina*, cât și cu traducerile românești anterioare, fiind înregistrate numeroase concordanțe mai ales cu ediția lui Damaschin de la Râmnic, din 1725, reprodusă în psaltirile imprimate la Blaj de tipografi râmniceni[15]. Oferim o primă paralelă din Ps 2:9:

> VgA: Paște-i-vei pre dânșii cu toiag de fier și ca vasul olariului îi vei zdrobi!
> DP: Paște-i-veri pre înșii cu toiag de hier și ca vasu olariului îi vei zdrobi pre înșii.
> PsR/ PsBl: Paște-vei pre dânșii cu toiag de fier, ca vasele olariului vei zdrobi pre dânșii!
> VgCl: Reges eos in virga ferrea, et tamquam vas figuli confringes eos.

Formularea nu este o traducere nouă a lui Aaron, fiind prezentă la Dosoftei, adoptată apoi în BB (*Paște-vei pre dânșii cu toiag de fier, ca vasele a olariului vei zdrobi pre dânșii*), perpetuându-se cu aceeași accepție în PsT, PsR, PsBl și la Samuil Micu, în BBl, până în *Psaltirea* actuală (*Le vei paște pe ele cu toiag de fier, ca pe vasul olarului le vei zdrobi*). Unii dintre acești termeni au fost vehiculați și în primele psaltiri românești: *paște-i-veri* PH; *paști-i* PS; *paște-veri* CP_1; *toiagă de fierru* PH; *toiag de fier* CP_1. Pentru același termen latin (*rego,-ere*), Aaron găsește și un alt echivalent în Ps 22:1, diferit față de cel acceptat de varianta literară curentă (*mă paște*): *Domnul mă îndreptează și nimica nu-m va lipsi* (VgA); cf. *Dominus regit me, et nihil mihi deerit* (VgCl). Este vizibilă preferința pentru *Psaltirea* uzuală, textul latin fiind doar o sursă secundară de control pe care o prelucrează în mod inconsecvent.

În mod incidental, Aaron renunță la sursa autohtonă, ghidându-se numai după cea latină, cum ar fi în Ps 57:5 (6), unde doar începutul versetului reiterează forma locală:

> VgA: Carea nu va auzi glasul descântătorilor și a<l> fărmăcătoriului ce descântă înțălepțeaște.
> VgCl: Quae non exaudiet vocem incantantium, et venefici incantantis sapienter.

[15] În legătură cu traducerea psalmilor lui Aaron, vezi și Pavel 2021b: 75–85.

PsR: Carea nu va auzi glasul vânătorilor vânându-se să vânează de la cel înțelept.
PsBl: Carea nu va auzi glasul celor ce strigă otrăvește-să, otrăvindu-se de la cel înțelept.

Se observă corespondența traducerii și a textului latin, echivalentă pasajului din LXX (ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνὴν ἐπᾳδόντων, φαρμάκου τε φαρμακευομένου παρὰ σοφοῦ), într-o variantă destul de apropiată de cea din *Psaltirea* din 1651 de la Bălgrad (*Carea nu aude cuvântul fărmăcătorilor, fărmăcătura fărmăcătoriului măiestru*) și de cea a lui Dosoftei din *Psaltirea* din 1680 (*Carea nu va audzi glasul descântătorilor farmăcă-să fărmăcată de măiestru*). Pe de altă parte, consemnăm unul dintre puținele versete distonante care apar în *Psaltirea* de la Blaj față de cea de la Râmnic. În edițiile râmnicene, Damaschin optase pentru o nouă echivalență a versetului, care va fi preluată și de Samuil Micu în 1795 în *Biblia* de la Blaj, în timp ce *Psaltirea* de la Blaj reactualizează un enunț mai vechi, asemănător cu cel din *Biblia* de la București (*Carea nu va auzi glasul celor ce cântă otrăveaşte-se, otrăvindu-se de înțelept*) și identic cu cel din *Psaltirea* lui Antim Ivireanul din 1710; cf. gr. φαρμάκου, cu semnificația de ‘vrajă, farmec’, dar și de ‘otravă; medicament’.

Identităţile dintre psalmii lui Aaron şi cei din *Psaltirea* aflată în uz sunt însă reperabile în multe contexte, care probează preluarea aproape mecanică, fără modificări, a textului anterior din edițiile de la Râmnic sau Blaj: 20:2(3) *Pofta inimii lui i-ai dat lui şi de voia buzelor lui nu l-ai lipsit*; 21:16 *Uscatu-s-au ca un vas de lut vârtutea mea*; 22:2, 3 *La apa odihnii m-au hrănit. Sufletul mieu l-au întors*; 54:5 (6) *Teamere şi cutremur au venit asupra mea şi m-au acoperit întunearecul*; 70:6 (7) *Întru Tine m-am întărit din pântece, din zgăul maicii meale Tu eşti acoperitoriul mieu*; 76:16 (18) *Mulţimea sunetului apelor. Glas au dat norii, că săgeţile Tale trec, glasul tunetului Tău în roată*; 80:4 *Trâmbiţaţi în lună noao cu trâmbiţă, în zioa cea binevestită a sărbătorii voastre*; 87:3 (4) *Că s-au umplut de reale sufletul mieu şi viaţa mea de iad s-au apropiat*; 90:5, 6 *De săgeata ce zboară zioa, de lucru ce umblă întru-ntunearec, de întâmplarea şi de dracul de amiiazăzi*; 93:3 *Până când păcătoşii, Doamne, până când păcătoşii să vor făli?*; 138:9 *De voiu lua aripile meale de dimineaţă şi mă voiu sălăşlui la marginile mării*.

În același timp, Aaron operează o serie de substituiri sinonimice, unele pornind de la sursa latină, care ilustrează gradul de prelucrare relativă a psalmilor, concomitent cu introducerea unor termeni dialectali sau a unor trăsături fonetice de tip nordic: 5:1 (2) *ia-le în urechi* (VgA)[16] – *ascultă-le* (PsR/PsBl); 11:5 (6) *mişelătatea – necazul*; 14:5 *banii – argintul*; 16:12 *pradă*[17] *– vânat*; 16:12 *se pitulă – lăcuiaşte*; 17:5 *răpejunile*[18] *– râurile*; 31:4 *spinul – ghimpul*; 32:7 *foiu – foale*; 34:19 (20) *păciuit – ceale de pace*; 35:4 (5) *culcuşul – aşternutul*; 35:8 (9) *ugerimea – grăsimea*; 44:10 (11) *vâjmânt – haină*; 54:9 (10) *prăpădeaşte – potopeaşte*;

[16] Cf. VgCl: *auribus percipe*.
[17] Cf. VgCl: *ad praedam*.
[18] Cf. VgCl: *torrentes*.

61:9 (10) *să înceluiască – a face strâmbătate*; 68:20 (22) *probozirea – ocara*; 78:10 *slujilor – robilor*; 82:12 (14) *păiuşul – trestiia*; 90:12 *vatămi – împiiadeci*; 93:8 *bolunzi – nebuni*; 100:5 (6) *huliia – clevetiia*; 108:28 (29) *contoş – veşmânt*; 123:7 *laţul – cursa*; 131:11 *giurat-au – juratu-s-au*; 132:2 *văjmântului – îmbrăcămintei*; 140:7 *grosimea pământului*[19] *– brazdă de pământ*; 143:13 *jigniţăle – cămările*.

În unele privinţe, episcopul se dovedeşte a fi mai conservator decât înaintaşii săi, prin concesiile făcute elementului popular şi regional, în discordanţă cu evoluţia variantei literare sud-vest ardeleneşti.

4.2. În schimb, dependența lui Samuil Micu față de tradiția literară locală este generalizată (Pavel 2007: 117–119), el reproducând în *Biblia* sa psalmii lui David, cu o mare fidelitate, după ediția apărută la Blaj, în 1764, cu retipăriri în 1773, 1780 și 1786, versiune tributară, cu mici excepții, aparițiilor de la Râmnic. Redăm, comparativ, primele șase versete din Ps 18, raportându-ne și la BB și VgA:

BBl: 1. Ceriurile spun mărirea lui Dumnezeu, și facerea mâinilor Lui o vestește tăriia. 2. Zioa zilii spune cuvânt și noaptea nopții vestește știință. 3. Nu sânt graiuri, nici cuvinte, ale cărora să nu să auză glasurile lor. 4. În tot pământul au ieșit veastea lor, și la marginile lumii cuvintele lor. 5. În soare au pus lăcașul Său; și El ca un mire ce iasă din cămara sa. 6. Bucura-să-va ca un uriiaș să alearge cale; din marginea ceriului ieșirea lui.

BB: 1. Ceriurile povestesc mărirea lui Dumnezeu, și facerea mânilor Lui povestește întărirea. 2. Zioa zilei va izbâcni cuvânt și noaptea nopții povestește minte. 3. Nu-s graiuri, nici cuvinte, cărora nu să aud glasurile lor. 4. La tot pământul ieși răspunsul lor, și la marginile lumii cuvintele lor. 5. În soare au pus lăcașul Lui; și El, ca un ginere, ieșind den cămara lui. 6. Bucura-se-va ca un uriiaș să alearge cale; den marginea ceriului ieșirea lui.

VgA: 1. Ceriurile povestesc mărirea[20] lui Dumnezeu, şi facerea mânilor Lui o vesteaşte tăriia. 2. Zioa zilii spune cuvânt şi noaptea nopţii vesteaşte ştiinţă. 3. Nu sânt graiuri, nici cuvinte a cărora să nu să auză glasul[21] lor. 4. În tot pământul au ieşit veastea lor şi la marginile lumii cuvintele lor. 5. În soare au pus lăcaşul Său şi El ca un mire ce iase din cămara sa. 6. Bucura-să-va ca un uriiaşu să alearge calea; din ceriul cel mai de sus ieşirea lui.

PsR: Ceriurile povestesc mărirea lui Dumnezeu, și facerea mâinilor Lui o vestește tăriia. Zioa zilei spune cuvânt și noaptea nopții vestește știință. Nu sânt graiuri, nici cuvinte, ale cărora să nu să auză glasurile lor. În tot pământul au ieșit veastea lor, și la marginile lumii cuvintele lor. În soare au pus lăcașul Său; și El, ca un ginere ce iase din cămara sa. Bucura-să-va ca un uriiaș să alearge cale; din marginea ceriului ieșirea lui.

PsBl: Ceriurile spun mărirea lui Dumnezeu, și facerea mâinilor Lui o vestește tăriia. Zioa zilii spune cuvânt și noaptea nopții vestește știință. Nu sânt graiuri, nici cuvinte, ale cărora să nu să auză glasurile lor. În tot pământul au ieșit veastea lor, și la marginile lumii cuvintele lor. În soare au pus lăcașul Său; și El, ca un mire ce iase din cămara sa. Bucura-să-va ca un uriiaș să alearge cale; din marginea ceriului ieșirea lui.

[19] Cf. VgCl: *crassitudo terrae*.
[20] Transcris greșit în ediția VgA: *mărimea*.
[21] În ms. rom. 21: *glasurile*.

Observăm o serie de convergențe lexicale și substituiri sinonimice, edificatoare pentru filiația textelor și pentru tendința de unificare a limbii române literare: *povestesc* BB, PsR, VgA – *spun* PsBl, BBl; *mânile* BB, VgA – *mâinile* PsR, PsBl, BBl; *povesteaște* BB – *vesteaște* PsR, PsBl, BBl, VgA; *minte* BB – *știință* PsR, PsBl, BBl, VgA; *răspunsul* BB – *veastea* PsR, PsBl, BBl, VgA; *ginere* BB, PsR – *mire* PsBl, BBl, VgA; *marginea ceriului* BB, PsR, PsBl, BBl – *ceriul cel mai de sus* VgA[22].

Prin încorporarea, aproape fără rezerve, în structura *Bibliei* din 1795 a *Psaltirii* apărute la Blaj, în anii anteriori, Micu acceptă, în mod deschis, normele literare muntene, care pătrunseseră deja, în jurul anului 1750, în tipăriturile ardelenești, ceea ce a determinat estomparea diferențelor de ordin dialectal. Totodată, prin posteritatea modelului pe care l-a instituit, reprezentată prin *Biblia* de la Sankt Petersburg, din 1819, *Biblia* de la Buzău, apărută, în cinci volume, între 1854–1856, apoi prin cea tipărită sub supravegherea mitropolitului Andrei Șaguna, la Sibiu, între anii 1856–1858, precum și, într-o anumită măsură, prin *Biblia Sinodală*, din 1914, ediția lui Samuil Micu a condus la modernizarea limbajului biblic românesc și, implicit, la consolidarea textului psalmic[23].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

A. Surse și cataloage

BB = *Bibliia, adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei Vechi și ale cei Noao Leage*, București, 1688 (ed. coord. I. C. Chițimia, Mihai Moraru, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988, reed. 1997, 2018; *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, ed. coord. Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Paul Miron, Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", vol. I–XXV, 1988–2015; ed. Vasile Arvinte *et alii*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", vol. I–II, 2001–2003).

BBl = *Bibliia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao*, Blaj, 1795 (ed. coord. Ioan Chindriș, Eugen Pavel, Roma, Tipografia Vaticana, 2000).

BRM = *Bibliografia românească modernă (1931–1918)*, vol. I–IV, București, Editura Științifică și Enciclopedică/ Editura Academiei Române, 1986–1996.

BRV = Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche. 1508–1830*, vol. I–IV, Bucureşti, Editura Socec, 1903–1944.

BSVg = *Biblia Sacra iuxta latinam Vulgatam versionem ad codicum fidem isussu Pauli PP. VI*. Ex interpretatione Sancti Hieronymi, ed. Henricus Quentin *et alii*, vol. I–XVIII, Romae, Libreria Editrice Vaticana, 1926–1995.

CM = Coresi, *Molitvenic rumânesc*, [Bălgrad], c. 1567 (ed. Vladimir Drimba, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998).

CP = Coresi, *Psaltire*, Brașov, 1570 (ed. Stela Toma, București, Editura Academiei, 1976; cu o siglare diferită).

CP_1 = Coresi, *Psaltirea slavo-română*, Brașov, 1577 (ed. Stela Toma, București, Editura Academiei, 1976).

[22] Cf. VgCl: *a summo caelo*.

[23] Pentru alte retrospective asupra psaltirii românești, a se vedea Theodorescu 1961: 496–527; Roman 1974a: 13–24; Roman 1974b: 233–242; Popescu 2017; Camară, Ungureanu 2019: 79–87.

CP$_2$ = Șerban Coresi, *Psaltirea slavo-română*, Brașov, c. 1589 (ed. Stela Toma, București, Editura Academiei, 1976).
DP = Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*, Iași, 1680 (ed. Mihaela Cobzaru, Iași, Editura Demiurg, 2007).
DPV = Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, Uniev, 1673 (ed. N. A. Ursu, Iași, Editura Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1974).
LXX = *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes* (ed. Alfred Rahlfs, Robert Hanhart, Stuttgart, Editura Deutsche Bibelgesellschaft, 1979/2006).
PAGNINI = *Biblia sacra ex Santis Pagnini translatione, sed ad Hebraicae linguae amussim novissime ita recognita* [...], Lugduni: Apud Hugonem à Porta, M.D.XLII [1542]; *Biblia Hebraica, eorundem Latina interpretatio Xantis Pagnini Lucensis, recenter Benedicti Ariae Montani Hispalensis & quorundam aliorum collato studio* […], Antuerpiae, Christophorus Plantinus regius prototypographus excudebat, M.D.LXXII [1572].
PB = *Psaltire*, Bălgrad, 1651 (ed. Alexandra Moraru, Mihai Moraru, Alin Mihai Gherman, Alba Iulia, Editura Reîntregirea: 2001).
PH = *Psaltirea Hurmuzaki*, c. 1501–1510, BAR, ms. rom. 3077 (ed. Ion Gheție și Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 2005).
PM = *Psaltirea moldovenească* (BAR, ms. rom. 540).
PS = *Psaltirea Scheiană*, c. 1573–1578, BAR, ms. rom. 449 (ed. I. Bianu, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1889; cf. *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slovenește*, edițiune critică de I.-A. Candrea, vol. I–II, București, Atelierele Grafice Socec & co, 1916).
PsBl = *Psaltire*, ediția a II-a, Blaj, 1758; ediția a III-a, Blaj, 1764.
PsGal = *Psalterium Gallicanum* (ed. Jacques Lefèvre d'Étaples, Paris, Henrici Stephani officina, 1509).
PsR = *Psaltire*, Râmnic, 1725; ediția a III-a, Râmnic, 1736.
PsRom = *Psalterium Romanum* (ed. Jacques Lefèvre d'Étaples, Paris, Henrici Stephani officina, 1509).
PsSl = *Psaltirea slavonă standard* https://pomog.org/bible_slav/psalms.pdf.
PsT = *Psaltire*, Târgoviște, 1710.
PV = *Psaltirea Voronețeană*, c. 1551–1558, BAR, ms. rom. 693 (ed. G. Giuglea, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, XI–XII, 1910–1911; C. Gălușcă, Halle, Niemeyer, 1913).
TREMELLIO = *Testamenti veteris. Biblia sacra, sive libri canonici priscae iudaeorum ecclesiae a Deo traditi, Latini recens ex Hebraeo facti, brevibusque, scholiis illustrati ab Immanuele Tremellio, & Francisco Junio* [...], Hanoviae: Impensis Andreae Wecheli heredum, Claudii Marnii, et Ioannis Aubrii, M.D.XCVI [1596].
VgA = *Biblia Vulgata. Blaj, 1760–1761*, trad. P. P. Aaron *et alii*, BAR Cluj, ms. rom. 21; ms. rom. 28, f. 61^{r}–160^{v} (ed. coord. I. Chindriș, București, Editura Academiei Române, 2005, vol. III: 353–532).
VgCl = *Biblia Sacra Vulgatae editionis Sixti V. Pontificis Maximi iussu recognita et Clementis VIII. auctoritate edita*, Venetiis: Apud Nicolaum Pezzana, M.DC.XC [1690]; *Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam*. Plurimis consultis editionibus diligenter praeparata a Michaele Tuveedale, London, 2005 (editio electronica) http://vulsearch.sourceforge.net/text.html.
VT = *Vechiul Testament – Septuaginta*. Versiunea lui Nicolae Spătarul Milescu, BAR Cluj, ms. rom. 45 (ed. coord. Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2016).

B. Lucrări de referință

Altbauer, Moshe, ed. (1971), *Psalterium Sinaiticum. An 11th century Glagolitic Manuscript from St. Catherine's Monastery, Mt. Sinai*, Skopje, Makedonska Akademija na Naukite i Umetnostite.
Bianu, I., ed. (1887), Dosoftei, *Psaltirea în versuri*. Publicată de pe manuscrisul original și de pe ediținea de la 1673, București, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români).
Camară, Iosif, Mădălina, Ungureanu (2019), *The Sources of the Oldest Romanian Versions of the Psalter*, în *Vernacular Psalters and the Early Rise of Linguistic Identities: The Romanian Case*, Proceedings of the conference edited by Vladimir Agrigoroaei and Ileana Sasu, Bucharest, Dark Publishing: 79–87.

Camară, Iosif (2021), *Cele mai vechi psaltiri românești și redacțiile psaltirii slavone*, în *Caietele Sextil Pușcariu*, V: 72–81.

Chițimia, I. C. (1981), *Urme probabile ale unei vechi traduceri din latină în **Psaltirea Scheiană***, în *Revista de istorie și teorie literară*, XXX, nr. 2: 151–156.

Chivu, Gh. (2009), ***Psaltirea** – de la litera la spiritul textului sacru. Considerații asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, în *Text și discurs religios*, III: 37–43.

Ciobanu, Ștefan (1940–1941), *Începuturile scrisului în limba românească*, în *Analele Academiei Române*, Mem. literature section, series III, tome X: 21–78.

Cuneo, Aldo (1978), *Nuovi dati su **Psaltirea în versuri** di Dosoftei*, Metropolita moldavo, în *Hommage à Iorgu Iordan à l'occasion de son quatre-vingt-dixième anniversaire* (Études romanes, III), București, Société Roumaine de Linguistique Romane: 171–183.

Densusianu, O. (1901–1938), *Histoire de la langue roumaine*. Tome I. *Les origines*. Tome II. *Le seizième siècle*, Paris, Ernest Leroux.

Drăganu, N. (1924–1925), *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, III: 181–254.

Gaster, M. (1891), *Chrestomatie română*, vol. I–II, Leipzig/ București, F. A. Brockaus/ Socec et co.

Gherman, Alin-Mihai (1982), *Versificația în psaltirile calvino-române*, în *Revista de istorie și teorie literară*, XXXI, nr. 2: 176–182.

Gherman, Alin-Mihai (1999), *Tiparul bălgrădean între tradiție și modernitate*, în *Spiritualitate transilvană și istorie europeană*, Alba Iulia, Bibliotheca Musei Apulensis, X: 392–403.

Gheție, I. (1974), *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Editura Academiei.

Gheție, I. (1978), ***Psaltirea Hurmuzaki** și filiația psaltirilor românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, în *Limba română*, XXVII, nr. 1: 51–57.

Gheție, I. (1982a), *A existat un izvor latin al psaltirilor românești din secolul al XVI-lea?*, în *Limba română*, XXXI, nr. 2: 181–185.

Gheție, I. (1982b), *Contribuții la localizarea psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, coord. Ion Gheție, București, Universitatea din București: 147–181.

Gheție, I., Mareș, Al. (1985), *Originile scrisului în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Ghibănescu, Gh. (1910), *Un manuscript vechi românesc. Secolul al XVII-lea*, în *Arhiva*, XXI, nr. 4: 185–190, nr. 5–6: 211–219.

Hamm, Josef, ed. (1967), *Psalterium Vindobonense. Der kommentierte glagolitische Psalter der Österreichischen Nationalbibliothek*, Wien/ Graz: Hermann Böhlaus Nachf.

Hasdeu, B. P. (1870), ***Psalmul 77** din Coresi*, în *Foaia Societății Românismul*, I, nr. 2: 62–68.

Iorga, N. (1915–1916), În legătură cu ***Biblia*** de la 1688 și ***Biblia*** de la 1667 a lui Nicolae Milescu, în *Analele Academiei Române*, Memoriile secțiunii istorice, seria II, tomul XXXVIII: 37–54.

Iorga, N. (1940), *Observații și probleme bănățene*, București, Imprimeria Națională.

Ivănescu, G. (1980), *Istoria limbii române*, Iași, Junimea.

Jagić, V., ed. (1907), Словѣньская Псалътырь. *Psalterium Bononiense: interpretationem veterem slavicam cum aliis codicibus collatam, adnotationibus ornatam, appendicibus auctam* (...), Vindobonae/ Berolini/ Petropoli, Gerold/ Weidmann/ Ricker.

Lapedatu, Alex. (1906), *Damaschin, episcopul și dascălul, traducătorul cărților noastre de ritual*, în *Convorbiri literare*, XL, nr. 6–8: 563–581.

Lefèvre d'Étaples, Jacques, ed. (1509), *Quincuplex Psalterium: Gallicum, Romanum, Hebraicum, Vetus, Conciliatum*, Paris, ex officina Henrici Stephani.

MacRobert, Catherine M. (1995), *Problems in the study of the 'Athonite' redaction of the Psalter in South Slavonic manuscripts*, în *Studies of Medieval South Slavic Manuscripts*. Proceedings of the 3rd International Hilandar Conference held from March 28 to 30, 1989, ed. P. Ivić, Belgrade: Srpska akademija nauka i umetnost: 195–213.

MacRobert, Catherine M. (2005), *On the Problems of Identifying a Preslav Redaction of the Psalter*, în *Studia in honorem professoris Angelinae Minčeva*, ed. M. Dimitrova, P. Petkov, I. Hristova, *Acta palaeoslavica*, 2, Sofia: Heron Press: 39–46.

Mangra, Vasile (1896), *Cercetări literare-istorice*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl".

Mareș, Al. (1972), *O nouă psaltire slavo-romană manuscrisă din secolul al XVI-lea*, în *Studii de limbă literară și filologie*, II: 259–299.

Mareș, Al. (1982a), *Originalele primelor traduceri românești ale* ***Tetraevanghelului* și *Psaltirii***, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, coord. Ion Gheție, București, Universitatea din București 183–205.

Mareș, Al. (1982b), *Filiația psaltirilor românești din secolul al XVI-lea*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, coord. Ion Gheție, București, Universitatea din București: 207–261.

Mareș, Al. (1984), *Datarea* ***Psaltirilor Scheiană*** și ***Voronețeană***, în *Limba română*, XXXIII, nr. 3: 191–198.

Mareș, Al. (2000), *Considerații pe marginea datării* ***Psaltirii Hurmuzaki***, în *Limba română*, XLIX, nr. 4–6: 675–683.

Mareș, Al. (2005), *Scriere și cultură românească veche*, București, Editura Academiei Române.

Miklas, Heinz *et alii*, ed. (2012), *Psalterium Demetrii Sinaitici* (monasterii sanctae Catharinae codex slav. 3/N), adiectis foliis medicinalibus (Glagolitica Sinaitica 1), Wien, Holzhausen Verlag.

Misterski, Henryk (1970), *Izvoarele* ***Psaltirii în versuri*** *a lui Dosoftei*, în *Romanoslavica*, XVII: 251–259.

Moldovanu, Dragoș (1984), *Miscellanea philologica*, în *Limba română*, XXXIII, nr. 5: 414–425.

Moldovanu, Dragoș (2007–2008), ***Psaltirea*** *în versuri a lui Ștefan din Făgăraș (Fogarasi). Comentarii filologice*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XLVII–XLVIII: 29–66.

Moldovanu, Dragoș (2009), *Finalitatea textelor slavo-române intercalate din Evul Mediu românesc*, în *Text si discurs religios*, I: 103–134.

Moraru, Mihai (1997), *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, București, Editura Fundației Culturale Române.

Moraru, Mihai (2001), *Locul Psaltirii de la Alba Iulia (1651) între traducerile românești ale* ***Cărții Psalmilor***, în *Psaltirea de la Alba Iulia, 1651*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea: 37–46.

Munteanu, Eugen (1994), *Slavon ou latin? Une réexamination du problème de la langue-source des plus anciennes traductions roumaines du Psautier*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași*, Section III, e. Linguistics, XL: 57–70.

Munteanu, Eugen (2008), *Lexicologie biblică românească*, București, Humanitas.

Panaitescu, P. P. (1965), *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, Editura Academiei.

Pantaleoni, Daniele (2008), *Texte românești vechi cu alfabet latin: „Psalterium Hungaricum" în traducerea anonimă din secolul al XVII-lea*, Timișoara, Editura Universității de Vest.

Pascu, Giorge (1921), *O psaltire de Milescu?*, în *Arhiva*, XXVIII, nr. 1: 85.

Pascu, Giorge (1922), *Istoria literaturii române din secolul XVII*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească".

Pavel, Eugen (1979), *Două completări la Bibliografia românească veche*, în *Mitropolia Ardealului*, XXIV, nr. 7–9: 714–717.

Pavel, Eugen (2001/2021a), *Carte și tipar la Bălgrad (1567–1702)*, Cluj-Napoca, Editura Clusium; ediția a doua revăzută, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană.

Pavel, Eugen (2007), *Între filologie și bibliofilie*, Cluj, Biblioteca Apostrof.

Pavel, Eugen (2021b), *Texte și subtexte*, Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană.

Popescu, Călin (2017), *Psaltirea națională. Introducere în filologia celui mai longeviv text literar românesc*, Pitești, Mediaprint.

Roman, Alexandra (1974a), *Contribuții la problema unificării limbii române literare. (În legătură cu edițiile românești din secolul al XVIII-lea ale* ***Psaltirii*** *)*, în *Limba română*, XXIII, nr. 1: 13–24.

Roman, Alexandra (1974b), *Psaltirile românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Probleme de filiație*, în *Limba română*, XXIII, nr. 3: 233–242.
Rosetti, Al. (1932), *Limba română în secolul al XVI-lea*, București, Editura Cartea Românească.
Teodorescu, Mirela (1968), *O copie ardeleană fragmentară a „**Psaltirii în versuri*** a mitropolitului Dosoftei", în *Limba română*, *XVII*, nr. 5: 449–455.
Theodorescu, Barbu (1961), *Psaltirea. Însemnări bibliografice*, în *Glasul Bisericii*, XX, nr. 5–6: 496–527.
Timotin, Emanuela, Mutalâp, Damiar (2021), *Cele mai vechi versuri manuscrise ale „Imnului Acatist". Manuscrise și copiști*, în *Limba română*", LXX, nr. 1: 91–110.
Ursu N. A. (1987), *Concordanțe lingvistice între **Psaltirea în versuri** a lui Dosoftei și unele psaltiri românești din secolul al XVII-lea*, în *Limba română*, XXXVI, nr. 5: 427–442.
Vais, Josef, ed. (1916), *Psalterium palaeoslovenicum croatico-glagoliticum: textum glagoliticum e Codicibus Pragensi et Parisiensi litteris cyrillicis exscriptum annotationibus variis lectionibus reliquorum codicum glossario instruxit* (...), Pragae, Sumptibus Academiae Palaeoslavicae Veglensis.

THE PSALTER IN ROMANIAN LANGUAGE. MODELS AND SOURCES

(Abstract)

The study aims at a retrospective of the dissemination of the psalmic text, handwritten or printed, in Romanian, as well as an analysis of the sources of the translations. The first transpositions into the vernacular began in the 16th century with three collections of psalms that present the phenomenon of rhotacism, respectively the conversion of the intervocalic [n] into [r] in Romanian words of Latin origin: *Hurmuzaki Psalter*, *Scheian Psalter* and *Psalter from Voroneț*. The enumerated texts are copies of the unique translation of the psalms from Slavonic, materialized in a primitive bilingual version. The psalms that present rhotacization are not singular among the texts from the 16th century, being seconded by the *Ciobanu Psalter*, a manuscript from Moldova, as well as by Coresi's prints. The problems related to the dating, localization, Slavonic model and filiation of these texts are analyzed in a concise manner, being brought into debate the idea of using a Latin source in the translation of the psalter. The copies made in Moldova in the middle of the 17th century, as well as the two psalms then printed by Dosoftei include other discussions on the originals that formed the basis of the translations. The source of the Psalter from 1651 from Alba Iulia is established by the author in the new version of Santes Pagnino, from Hebrew to Latin. The 18th century marks the completion of the standard version of the Romanian Psalter, in use until today. The edition from Târgoviște, from 1710, perfected afterwards by Damaschin in 1725, at Râmnic, will become the prototype for all the subsequent re-editions of the Psalter. In the translation of the psalms from the Vulgate, Petru Pavel Aaron oscillates between the Latin model and the local literary tradition, taking over many of the equivalences from the psalms from Blaj. The latter become predominant in the new version of the Bible from 1795, belonging to Samuil Micu, which finalizes the unification of the Romanian literary language.

Cuvinte-cheie: psaltire, originalul slavon, modelul latin, Sante Pagnini, unificarea limbii literare.

Keywords: psalter, the Slavonic original, the Latin model, Santes Pagnino, the unification of literary language.

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu" al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
eug.pavel@yahoo.com

Anca Sapovici

„LOR LI S-A DAT ȘI LEGAREA ȘI DEZLEGAREA ȘI CHEILE CERULUI, DE ÎNCHID ȘI DESCHID”: CELE DOUĂ SFATURI ALE LUI MATEI AL MIRELOR, DIN VOLUMUL *ÎNVĂȚĂTURI PRESTE TOATE ZILELE*, TIPĂRIT ÎN 1642 LA CÂMPULUNG

Lui Matei al Mirelor (1550?–1624), mitropolit onorific al Mirelor Lichiei și egumen al Mănăstirii Dealu, unul dintre intelectualii greci din țările române care au avut o contribuție importantă în domeniul culturii de la cumpăna secolelor al XVI-lea și al XVIII-lea, îi datorăm, printre alte opere originale, și *Învățăturile către Alexandru Iliaș*[1]. Procesul de creație a fost laborios și s-a întins pe durata a câțiva ani. Inițial, Matei a adăugat câteva versuri cu caracter parenetic la sfârșitul *Povestirii pe scurt despre neaşteptata cădere din domnie a lui Şerban Vodă, zis şi Radul, şi despre venirea în Ţara Românească a lui Radu Voievod, fiul lui Mihnea*[2]. Mai târziu, în vremea lui Alexandru Iliaș, domn al Munteniei din septembrie 1616 până în mai 1618, Matei va redacta un lung discurs parenetic adresat domnitorului. După detronarea şi înlocuirea lui Alexandru Iliaş cu Gavril Movilă, *Sfaturile* vor fi reconvertite, devenind ultima parte a *Istoriei celor săvârşite în Ungro-Vlahia, începând de la Şerban Voievod până la Gavril Voievod* (versificare şi amplificare a *Istoriei* scrise în vremea lui Radu Şerban, noua cronică acoperă perioada 1602–1618). Atât *Istoria celor săvârşite în Ungro-Vlahia, începând de la Şerban Voievod până la Gavril Voievod* cât și *Învățăturile către Alexandru Iliaș* sunt superioare variantelor inițiale, fapt care se datorează descoperirii de către autor a două noi surse de inspirație: *Povestirea* lui Stavrinos, de la care împrumută ideea de a scrie o istorie versificată şi *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, în original[3].

Învățăturile către Alexandru Iliaș sunt alcătuite din 1048 stihuri, grupate în douăzeci și trei de capitole, plus treizeci de stihuri introductive, în care autorul își

[1] Titlul exact al acestei opere, așa cum apare în ediția Legrand din 1881, este: *Ἐδῶ γρφομεν τίνας παῤῥανγγελίας ὅπου ἐνουθετήσαμεν τὸν ἐκλαμπρότατον αὐθέντην Ἰωάννην Ἀλλεξάνδρον βοεβόδα, ὅταν ἦτον εἰς τὸ σκαμνί του* (*Aici scriem oarece învăţături cu care l-am sfătuit pe prealuminatul domn Ioan Alexandru Voevod, pe când se afla în scaunul său*).

[2] Titlul complet al operei, așa cum apare în ediția Legrand 1881, este următorul: *Διήγησις σύντομος περὶ τὲ τοῦ Σερμπάνου Βοεβόδα του καὶ Ράδουλου πάρ΄ἐλπίδα τῆς ἡγεμονίας ἐκπεσόντος, καὶ Ράδουλου Βοεβόδα, υἱοῦ Μίχνα Βοεβόδα ἐν τῇ Ούγγροβλαχίᾳ εἰσελθόντος* (*Povestire pe scurt despre neaşteptata cădere din domnie a lui Şerban Vodă, zis şi Radu, şi despre venirea în Ţara Românească a lui Radu Voievod, fiul lui Mihnea Voievod*).

[3] Zamfirescu 1969: 197.

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 211–217, Bucureşti, 2022

sfătuiește destinatarul sfaturilor să privească istoria ca pe o sursă de învățături[4]. Cele douăzeci și trei de capitole poartă următoarele titluri:

1. Ὅτι οἱ ἀφεντάδες πρέπει νὰ ἔχουν φόβον Θεοῦ, νὰ ἦναι καὶ δικαιοκρίται (Că stăpânii trebuie să aibă frică de Dumnezeu şi să fie judecători drepţi).
2. Ὅτι δὲν πρέπει τῶν ἀφεντάδων νὰ καταπατοῦν τὸν ὅρκον τους (Că nu se cade să-şi calce domnii jurământul).
3. Ὅτι πρέπει τῶν ἀφεντάδων χωρὶς βουλὴν νὰ μὴ κάμνουν τίποτες (Căci se cuvine ca domnii să nu facă nimic fără sfat).
4. Ὅτι πρέπει τῶν ἀφεντάδων νὰ εἰρηνεύουν μετὰ τῶν γειτονούντων (Căci se cade domnilor să fie în pace cu vecinii lor).
5. Ὅτι καὶ σύνορα τῆς ἐπαρχίας πρέπει καλά νὰ φυλλάτωνται (Şi hotarele ţării se cuvine să fie bine păzite).
6. Ὅτι δὲν πρέπει τῶν ἀφεντάδων νὰ ἐβγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὸν λόγον τους (Se cuvine ca domnii să nu-şi ia cuvântul înapoi).
7. Ὅτι δὲν πρέπει τῶν ἀφεντάδων νὰ ἀθετοῦν τὴν ὑπογραφήν τους καὶ τὴν βοῦλλαν τους (Că domnii nu trebuie să-şi anuleze semnătura şi pecetea).
8. Ὅτι οἱ ἀφεντάδες δὲν πρέπει νὰ ἦναι ὑπερήφανοι, μόνον μέτριοι (Că domnii nu trebuie să fie mândri, ci cu măsură în toate).
9. Ὅτι οἱ ἀφεντάδες πρέπει νὰ τιμοῦν τὰς ἑορτὰς καὶ νὰ προστρέχουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν (Că domnii trebuie să cinstească sărbătorile şi să scape la Biserică).
10. Περὶ τοῦ μὴ κατακρίνειν ἄνθροπον ἱερωμένον (Despre a nu judeca om sfinţit).
11. Ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταφρονοῦν τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα τῶν μοναχῶν (Că nu trebuie să batjocorească schima îngerească a monahilor).
12. Ὅτι δὲν πρέπει τῶν ἀφεντάδων νὰ ἀνακατόνουνται εἰς τὰς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων (Că se nu cuvine ca domnii să se amestece în hirotonirea episcopilor).
13. Ὅτι οἱ ἀφεντάδες πρέπει νὰ ἦναι ἐλεήμονες καὶ φιλόπτωχοι (Că domnii trebuie să fie milostivi şi iubitori de săraci).
14. Περὶ παρθενίας καὶ σωφροσύνης καὶ τῶν κακῶν ὀρέξεων τοῦ σώματος (Despre feciorie şi înţelepciune şi despre poftele cele rele ale trupului).
15. Περὶ τοῦ ἐξομολογεῖσθαι καὶ κοινωνεῖν τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ παλατίῳ (Despre spovedanie şi împărtăşirea cu preacuratele Taine a tuturor celor din Palat).
16. Ὅτι δὲν πρέπει τῶν ἀφεντάδων νὰ πίνουν πολὺ κρασὶ καὶ νὰ ἦναι μέθυσοι (Că domnii nu trebuie să bea mult vin şi să se îmbete).
17. Ὅτι κατὰ δίκαιον τρόπον τὸ χρέος νὰ πληρόνεται (Că e drept ca datoria să se plătească).

[4] Pentru informații privitoare la conținutul aacestei opere, v. Sapovici 2015 și Sapovici 2018.

18. Ὅτι κατὰ δίκαιον τρόπον εἶναι νὰ κτισθῇ σπουδαστήριον διὰ γράμματα (Că e drept să se zidească şcoli).
19. Ὅτι χρειαζόμενον εἶναι νὰ γίνωνται γεφύρια καὶ πηγάδια διὰ τοὺς στρατοκόπους (Că este de trebuinţă să se facă punţi şi fântâni pentru drumeţi).
20. Ὅτι δεῖ φροντίζειν καὶ ὑπὲρ σωτηρίας τῶν καταδίκων (Că trebuie să purtăm de grijă şi de mântuirea celor condamnaţi).
21. Περὶ αρπαγῆς καὶ ἀδικίας (Despre samavolnicie şi nedreptate).
22. Εδῶ γράφομεν ὅτι οὐ σκῆπτρον, οὐ βασιλεία οὐδ’ἄλλο τι τῶν γηίνων, εἰ μὴ ἡ πίστις μετὰ τῶν ἔργων βοηθῆσαι δύναται (Aici scriem că nici sceptru, nici împărăţie, nici altceva din cele pământeşti nu ne poate ajuta, ci numai faptele noastre).
23. Περὶ τοῦ πῶς τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου ἐξ ἴσου θερίζει τοὺς πάντας, δίχως καμμίαν ἐξαίρεσιν (Despre cum secera morţii pe toţi îi seceră fără deosebire).

Două dintre sfaturile adresate de către Matei al Mirelor lui Alexandru Iliaș, *Despre a nu judeca om sfințit* și *Că nu trebuie să batjocorească schima îngerească a monahilor*, au fost publicate, în traducere românească, într-o antologie de învățături moral-religioase, tipărită pe 17 septembrie 1642, la Câmpulung. Intitulat *Învățături preste toate zilele, alease pre scurt den multe cărți dumnezeiești de folosință creștinilor. Prepuse de pre limbă grecească pre limbă rumnească*[5], volumul a fost tradus de ieromonahul Melchisedec[6], egumen al Mănăstirii Adormirea Maicii Domnului din Câmpulung[7], din 1638 până în anul 1651, cel care semnează și prefața cărții.

Conform celor afirmate de prefațator, opul a fost tipărit „cu cheltuiala sfintei mănăstiri”, „ca să fie de treabă și de folos nu numai celor ce știu, ci și celora proști, ce nu știu carele sânt 7 învățături sufletești, tocma ca și cele 7 darure de folosință sufletească”[8].

[5] Titlul complet al volumului este *Învățături preste toate zilele, alease pre scurt den multe cărți dumnezeiești de folosință tuturor creștinilor. Prepuse de pre limbă grecească pre limbă rumnească, carele sânt 7 tocmeale sufletești. Întâi pentru dragoste, cum să iubim unul pre altul. A doua, pentru răotate, cum să le răbdăm cu mulțumire câte ne vin asupră. A treia, pentru să nu fim iubitori de argint. A patra, pentru multenie. A cincea, pentru muzăvirie, cum să nu muzăvirim pre nimenea. A șasea, pentru pocaanie. A șaptea, pentru ispovedanie. отчє нашь (Tatăl nostru) cu tlâcă. La închinarea crucii. La moartea omului. Pentru preoți. Învățătura celor 10 Porunci. Cu multă îngrijire și cu cheltuiala ieromonahului Melchisedec, egumenul Sfintei Mănăstiri a Adormirei Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, în Câmpulung, în anul 1642.* Pentru referințe complete, v. Eeden 1958.

[6] Melchisedec din Peloponez era de origine din Moreea. În 1638 este numit egumen pe viață al Mănăstirii Dălgopolea (Câmpulung) de către domnul Matei Basarab, hotărâre întărită, în același an, de Paisie, patriarhul Ierusalimului. Pentru informații privitoare la viața și activitatea acestui cărturar grec, v. Popescu 1984 și Rădulescu 2012.

[7] Bianu, Hodoș 1903, p. 125–127.

[8] *Ibidem*, p. 127.

Deși lucrarea a fost restituită culturii de către cercetătorul olandez Willem van Eeden, care a publicat în 1985 o monumentală ediție critică în două volume a antologiei din 1642[9], opera nu s-a bucurat, totuși, de interesul cuvenit.

Prima dintre cele două sfaturi traduse din *Învățăturile către Alexandru Iliaș* poartă titlul *Învățătură pentru ca să nu urgisească nimeni pe preotul* (49^{v}–52^{r}), iar cea de-a doua este intitulată *Învăţătură pentru căci că nu se cade creştinilor să batjocurească pre călugări, carii sîntu chip îngeresc; că aceia nu batjocuresc pre dânşii, ce pre Dumnezeu; aleasă de mitropolitul Mateu Mireul. Învățătură pentru călugări* și ocupă paginile 52^{v}–53^{v} ale volumului. Cele două învățături reprezintă prima inițiativă de traducere în românește a unor texte ale mitropolitului Mirelor și, în același timp, se numără printre primele încercări de versificație românească din Muntenia. După cum remarca M. Gherman, într-un articol publicat în 1992, cele două pareneze datorate lui Matei al Mirelor „se disting net de celelalte zece învățături”[10] prin calitatea conținutului.

Prima dintre aceste două pareneze, *Învățătură pentru ca să nu urgisească nimeni pe preotul*, traduce capitolul al unsprezecelea al *Sfaturilor*, *Despre a nu judeca om sfințit*. Este o traducere destul de fidelă a originalului. În acest sens, este important să menționăm prezența în text a substantivului „măscăriciuni”[11] și a locuțiunii adverbiale „de mascără”, ce traduc substantivele „μασκαρέμματα” respectiv „μασχαρᾶν”. Diferențele față de original nu lipsesc, însă, și se referă la:

– înlocuirea frazei introductive repetitive, „Ἀκόμη, ἐκλαμπρότατε, καὶ τοῦτο νὰ ποιήσῃς [Încă, prealuminate, și aceasta să faci]” (stihul 1677), printr-o formulă de adresare adaptată publicului-țintă al *Învățăturilor preste toate zilele*: „prealuminați creștini, încă acest bine vi se cade să faceți” (versul 1) ;
– soluții greșite de traducere, datorate nedecodării corecte a mesajului: „ca un cuțit duhovnicesc desupra unei fiare” (versul 6), în loc de „ὡς μάχαιραν πνευματικὴν ἐπάνω τοῦ θηρίου [ca un cuțit duhovnicesc deasupra fiarei]” (stihul 1682);
– înlocuirea apelativelor prin care autorul *Sfaturilor* îl desemnează pe voievodul Alexandru Iliaș, prin substantive mult mai generale, potrivite contextului *Învățăturilor preste toate zilele*: în loc de „ἐκλαμπρότατε” și „ἀφέντη κράτιστε”, „preluminați creștini”, „creștini blagosloviți” și „creştinilor”;
– soluții personale de traducere, cuvintele alese neredând exact sensul termenilor din limba sursă: „O, nebunia lor, vai de rătăcirea lor”, în loc de „Ὢ τῆς ἀπανθρωπότητος, οὐαὶ τῆς δυστυχίας [O, neomenia lor! Vai de ticăloșia lor!]” (stihul 1735);

[9] V. recenziile din SCL și LR, datorate lui I. Gheție și Al. Mareș. Pentru referințe bibliografice, v. Mareș 1986 și Gheție 1986.

[10] Gherman 1992, p. 149.

[11] Din aceeași familie lexicală circula, încă din secolul al XVII-lea, substantivul „măscară”.

– înlocuirea singularului substantivelor și verbelor prin plural, pentru adaptarea mesajului la publicul-țintă al *Învățăturilor preste toate zilele*.

Cea de-a doua învățătură, intitulată *Învăţătură pentru căci că nu se cade creştinilor să batjocurească pre călugări, carii sîntu chip îngeresc; că aceia nu batjocuresc pre dânşii, ce pre Dumnezeu; alease de mitropolitul Mateu Mireul* traduce capitolul al doisprezecelea al *Sfaturilor adresate lui Alexandru Iliaș*, intitulat *Că nu trebuie să batjocorească schima îngerească a monahilor*. Capitolul reprezintă o apologie a vieții curate și pline de smerenie, sfințite și îngerești a monahilor, organizarea ideatică a textului fiind următoarea:

– schima îngerească a monahilor nu trebuie disprețuită, căci această dispoziție arbitrară este de inspirație diavolească (stihurile 1797–1812);
– amintirea tragediei cosmice a căderii din slava cerească a diavolului (stihurile 1803–1805);
– motivul pentru care diavolul îi urăște pe monahi este cel înfățișat de Sfânta Scriptură: aceștia îi vor lua locul în împărăția cerurilor, pentru a-l slăvi pe Dumnezeu în veșnicie (stihurile 1806–1802);
– urmând sfaturile primite de la diavol, oamenii îi judecă, îi ponegresc și-i batjocoresc pe călugări (stihurile 1813–1817);
– apologia vieții și virtuților monahale; pentru viața de privațiuni și pentru răbdarea ocărilor, monahii vor moșteni împărăția cerurilor (stihurile 1818–1838);
– oamenii trebuie să caute binecuvântarea monahilor, căci aceștia îi poartă pe toți în rugăciunile pe care le înalță către Dumnezeu (stihurile 1818–1834);
– Alexandru Iliaș este sfătuit să caute binecuvântarea monahilor, căci Dumnezeu, pentru rugăciunile acestora, îi va da viață lungă, îl va ține în scaun până la adânci bătrânețe și-i va supune dușmanii (stihurile 1835–1847);
– Dumnezeu ascultă rugăciunile monahilor, căci aceștia au viață sfântă, smerită, curată și își petrec timpul cinstindu-L și slăvindu-L (stihurile 1848–1850);
– destinatarul sfaturilor este dator să-i trateze pe monahi cu evlavie, să-i cinstească și să le poarte de grijă, iar Dumnezeu nu va întârzia să-l răsplătească pe măsură (stihurile 1851–1856).

Comparând capitolul al doisprezecelea al *Învățăturilor* lui Matei al Mirelor cu traducerea publicată de egumenul Melchisedec în 1642, constatăm urmarea cu fidelitate a originalului, cu mici excepții, pe care le vom detalia în cele ce urmează. Așadar, diferențele dintre original și traducere constau din:

– adăugarea unor cuvinte, pentru explicitarea contextului: „cu slavoslovie” (versul 12);
– adăugarea unor cuvinte și eliminarea altora, în funcție de importanța pe care le-o acordă traducătorul: „Τὰ γέλοια τῶν κοσμικῶν βαστοῦσι καὶ τὸ βάρος

[Râsurile și greutatea mirenilor le poartă]” (stihul 1828) este tradus prin „Râsurile și graiurile mirenilor le obicnesc” (versul 32);
– omiterea unor cuvinte, din pricina nedecodării corecte a mesajului: „Ce ca îngerii lui să aibă” (versul 54), în loc de „Și, ca pe îngerii lui, Dumnezeu să vă aibă”;
– soluții stângace de traducere: „Că Dumnezeul cel svânt o va plăti/ Și în ceea lume ce va să vie o va da” (versurile 57–58), în loc de „καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος θέλει σου τὸ πληρώσει, καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν νὰ τὸ ἀνταποδώσῃ [Căci Dumnezeu cel sfânt pentru aceasta îți va plăti/ Și în viața viitoare pentru aceasta îți va răsplăti]” (stihurile 1853–1854);
– înlocuirea frazei introductive repetitive „Ἀκόμη, ἐκλαμπρότατε, καὶ τοῦτο νὰ ποιήσῃς [Încă, prealuminate, și aceasta să faci]” (stihul 1857), printr-o formulare mult mai generală „Așa se cade tuturor, creștini blagosloviți” (versul 1) ;
– înlocuirea apelativelor prin care Matei al Mirelor îl desemnează pe destinatarul *Sfaturilor* sale, prin substantive mult mai generale, potrivite contextului *Învățăturilor preste toate zilele*: vocativul „ἐκλαμπρότατε [prealuminate]” (stihul 1797) este înlocuit prin „creștini blagosloviți” (versul 1), „τέκνον μου [copilul meu]” (stihul 1837) este înlocuit prin „creștinilor blagosloviți” (versul 41), iar „διὰ τὴν ἀφεντίαν σου [pentru domnia-ta]” (stihul 1842), prin „pentru creștini” (versul 46);
– înlocuirea singularului substantivelor și verbelor prin plural, pentru adaptarea textului la publicul-țintă al traducerii;
– omiterea unor stihuri care nu se potrivesc în noul context: „’ς τὸν θρόνον σου τὸν ὑψηλὸν, ἡμέρας νὰ σοῦ δώσῃ [pe tronul tău cel înalt, zile să-ți dăruiască]” (stihul 1844).

În concluzie, observăm urmarea cu fidelitate a originalului și operarea unui număr mic de modificări, ce țin în primul rând de publicul căruia se adresa volumul tipărit de Melchisedec în 1642. Alte modificări se referă la omisiuni sau adăugiri nesemnificative, care nu afectează semnificativ sensul și nici nu impietează în vreun fel asupra mesajului celor două texte.

BIBLIOGRAFIE

BIANU, HODOȘ 1903 — Ioan Bianu, Nerva, Hodoș, *Bibliografia românească veche* : *1508–1830*, vol. I, București, 1903.

EEDEN 1985 — W. van Eeden (ed.), *Învățături preste toate zilele (1642)*, vol. 1. *Introduction et étude linguistique*. Tome II. *Texte, index des mots, glossaire et facsimiles*, Amsterdam, 1985.

GHERMAN 1992 Mihai Gherman, *Versificație și retorică în literatura română la începutul secolului al XVIII–lea*, în *Revista de istorie și teorie literară*, XL, 1992, nr. 1–2: 149–154.
GHEȚIE 1986 Ion Gheție, *Învățături preste toate zilele* [recenzie], în SCL, anul 37, nr. 4/ 1986: 348–350.
LEGRAND 1881 E. Legrand, *Bibliotheque grecque vulgaire*, t. II, Paris, p. 231–277.
MAREȘ 1986 Al. Mareș, *Willem van Eeden, Învățături preste toate zilele* (1642) [recenzie], în LR, anul 35, nr. 6/ 1986: 543–544.
POPESCU 1984 Violeta Popescu, *O personalitate culturală a Câmpulungului din veacul al XVII-lea: Melchisedec din Peloponez*, în *Studii și comunicări*, III (1984), 57.
RĂDULESCU 2012 Maria-Venera Rădulescu, *Melhisedec, primul egumen al Mănăstirii Dlăgopolskia („Negru Vodă” din Câmpulung)*, în *Argesis. Studii și comunicări*, seria Istorie, tomul XXI, 2012: 29–46.
SAPOVICI 2018 Anca Mihaela Sapovici, *Sfaturile lui Matei al Mirelor către Alexandru Iliaș: tematică, retorică, limbaj*, în *Revista de istorie și teorie literară*, anul XII, nr. 1–4/ 2018: 171–179.
SAPOVICI 2015 Anca Mihaela, Sapovici, *Sfaturile lui Matei al Mirelor către Alexandru Iliaș: între tradiție și inovație*, în *Proceedings of the International Conference „Contacte lingvistice şi culturale în spaţiul românesc – contacte lingvistice şi culturale româneşti în spaţiul european”*, Iași, 16–18 September 2015, Roma, Aracne Editrice, 2016: 407–418.
ZAMFIRESCU 1969 Dan Zamfirescu, *Literatura română veche (1402)*, vol. II, introducere, ediție îngrijită și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, București, 1969.

“THEY WERE ALSO GIVEN THE BINDING AND THE LOOSING, AND THE KEYS OF HEAVEN, TO CLOSE AND OPEN”: THE TWO ADVICES OF MATTHEW OF MYRA, FROM THE VOLUME *TEACHINGS FOR ALL DAYS*, PRINTED IN 1642 IN CÂMPULUNG

Abstract

Two of Matthew's of Myra parenetic works appear in the volume *Teachings for all days* (*Învățături preste toate zilele*), printed in 1642 in Câmpulung, in a translation offered by Melchisedech, abbot of Dormition Monastery in Câmpulung, Wallachia. Comparing the two versions of the teachings, the original and the translation, we notice that the translator's interventions in the text are minimal and refer, in general, to insignificant omissions or additions, as well as to a series of changes related to the audience to which the *Teachings* were addressed.

Cuvinte-cheie: învățături, Matei al Mirelor, literatura secolului al XVII-lea, Melchisedec din Peloponez, traducere.
Keywords: teachings, Matthew of Myra, 17th Century Literature, Melchisedech of Peloponnese, translation.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
mihaela.sapovici@gmail.com

Cristinel Sava

DOUĂ EXEMPLARE INEDITE ALE UNOR TIPĂRITURI DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

1. INTRODUCERE

Zestrea manuscrisă și tipărită a vechii culturi românești este foarte vastă, mai amplă în orice caz decât cea cuprinsă în depozitele bibliotecilor de pe teritoriul românesc sau de aiurea. Uneori, copii, adesea fragmentare, ale diferitelor texte nu sunt nici măcar cuprinse în cataloage, fie cele publicate, fie cele interne ale bibliotecilor, cum este cazul celor două copii ale cărții populare *Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer*[1] descoperite de noi în fondul Bibliotecii Academiei Române[2]. Dar pe lângă aceste fragmente uitate în colbul depozitelor, mai există și manuscrise ori tipărituri care așteaptă să fie descoperite în diverse locuri din țară[3]. Două astfel de exemplare recent intrate în arhiva Editurii Viață și Sănătate vom prezenta în articolul de față: un exemplar din prima ediție românească a lucrării lui Nicodim Aghioritul *Carte folositoare de suflet despărțită în trei părți* (1799) și un exemplar din ediția din 1793 a *Molitvenicului*.

2. DESCOPERIREA EXEMPLARELOR

Editura Viață și Sănătate este o editură confesională, patronată de Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea din România, specializată în publicarea de cărți și

[1] Pentru o ediție a acestei cărți, vezi Ion Gheție și Alexandru Mareș (coord.), *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. VIII: *Cărți populare de prevestire: Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer. Învățătură despre vremea de apoi a proorocului Isaia*. Studii monografice, ediție și glosar de Alexandru Mareș, București, 2003.

[2] Cf. conferința ținută de noi la 7 noiembrie 2019 în cadrul Conferințelor Academiei, organizate de Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, în ciclul „Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor”, cu titlul *Două copii necunoscute ale „Celor 12 vise în tâlcuirea lui Mamer*”, precum și articolele individuale corespondente: Cristinel Sava, *O nouă versiune a* ***Celor douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer***, în *Limba română*, LXVII, nr. 3–4, 2018, p. 341–367, și idem, *O versiune ardelenească inedită a* ***Celor douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer***, în *Limba română*, LXIX, nr. 1, 2020, p. 49–66.

[3] De exemplu, la 16 septembrie 2022, Biblioteca Batthyaneum anunța pe pagina sa de Facebook faptul că o echipă de studenți condusă de prof. univ. dr. Adinel Dincă, de la Universitatea Babeș-Bolyai, a descoperit în arhiva Bisericii Evanghelice „Sfânta Margareta” din Mediaș o colecție impresionantă de tipărituri, manuscrise și documente, însumând aproximativ 140 de volume, aproximativ 60 de documente originale și aproximativ 10 registre administrative ale parohiei Mediaș din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, care păstrează fragmente de manuscrise medievale.

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 219–227, Bucureşti, 2022

reviste din domeniile teologie, spiritualitate, sănătate, educație și familie. Are o rețea de librării la nivel național, Librăriile „Sola Scriptura", unde oamenii pot aduce și diverse cărți pentru a fi date la topit, acestea fiind transportate la sediul editurii de șoferul care face aprovizionarea librăriilor. În toamna anului 2021, pe când încă lucram ca redactor la editura respectivă, directorul editorial m-a sunat pentru a mă informa că, la sortarea cărților primite pentru topit, printre ele s-au găsit și două exemplare din niște tipărituri vechi. Au fost salvate și preluate pentru a fi introduse în arhiva editurii, neștiindu-se însă cine le-a lăsat și în ce librărie. Prin urmare, nu se cunoaște cine a fost ultimul proprietar al lor și nici zona din care provenea acesta.

3. DESCRIEREA EXEMPLARULUI DIN *CARTE FOLOSITOARE DE SUFLET DESPĂRȚITĂ ÎN TREI PĂRȚI*

Carte folositoare de suflet despărțită în trei părți este traducerea în română a unei lucrări a monahului atonit Nicodim Aghioritul (1748/1749[4]–1809), originar din insula grecească Naxos, pe numele său de mirean Nicolae Callivurțis[5]. În jurul anului 1778, auzind de Paisie Velicicovschi, pornește spre Moldova să-l cunoască, însă este întors din drum de furtună și nu își mai atinge scopul[6].

Are o activitate literară prodigioasă, de ordinul miilor de pagini scrise. O cifră exactă este greu de stabilit, întrucât diverși autori publică liste diferite ale scrierilor sale. Astfel, monahul Theoclitos din Mănăstirea Dionisiou de la Muntele Athos enumeră 97 de titluri, într-o lucrare tipărită în anul 1959[7], Constantinos Papoulidis întocmește o listă de 69 de lucrări editate și 37 needitate, totalizând un număr de 106 titluri, într-un studiu monografic publicat în anul 1966[8], Ioan Kolitsaras ne furnizează o listă cu 101 titluri[9], iar monahul atonit Nicodim Bilalis ne furnizează o listă de 117 titluri, din care 80 de lucrări publicate și 37 nepublicate[10].

---

[4] În privința anului nașterii sunt propuse două date, la diferență de un an între ele. Dimitrie V. Economidis (*Nicodim Aghioritul [1748–1809]*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1941 [extras din revista *Biserica Ortodoxă Română*, LIX, (1941), nr. 1–2], p. 3), pe baza lucrării lui Sathas, *Νεοελληνική φιλολογία* (Atena, 1868), optează pentru anul 1748, în timp ce Konstantinos Karaisaridis (*Viața și opera Sfântului Nicodim Aghioritul*, ed. a II-a revăzută și adăugită, cuvânt-înainte de Virgil Cândea, prefață de pr. prof. dr. Nicolae D. Necula, București, Anastasia 2000, p. 29), aducând ca argument faptul că „aproape toți cei care s-au ocupat de Sf. Nicodim sunt de acord asupra anului nașterii lui, adică anul 1749" (p. 217, nota 6), se pronunță pentru această dată, considerând părerea lui Sathas drept „izolată și nesusținută de documente" (*loc. cit.*).

[5] Economidis, *op. cit.*, p. 3.

[6] *Ibidem*, p. 9; Karaisaridis, *op. cit.*, p. 35.

[7] Theoclitos Monahul, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης*, Atena, 1959, *apud* Karaisaridis, *op. cit.*, p. 45.

[8] Constantinos Papoulidis, *Nicodème l'Hagiorite (1749–1809)*, în *Θεολογία*, 1966, *apud* Karaisaridis, *op. cit.*, p. 46.

[9] I. Kolitsaras, în *Ἀκτίνες*, 16, 1953, *apud* Karaisaridis, *op. cit.*, p. 46.

[10] Nicodim Bilalis, *Ὅσιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτις – 1749–1809*, Atena, 1969, *apud* Karaisaridis, *op. cit.*, p. 47.

În lista aceasta se înscrie și un *Exomologhitarion* (manual de spovedanie) – numele prescurtat sub care este tipărită lucrarea începând cu a treia ediție[11] –, publicat în anul 1794, la Veneția, în tipografia lui Nicolae Glykis[12], tradus în românește sub titlul: *Carte folositoare de suflet, despărțită în trei părți, dintru care cea dintâiu cuprinde învățătură către duhovnic, a doao, canoanele Sfântului Ioan Postnicului, iar a treia, sfătuire către cel ce să ispoveduiaște*. După cum îi spune și numele, cartea cuprinde trei părți: prima parte este dedicată duhovnicului, în care se enumeră calitățile pe care trebuie să le aibă acesta, a doua parte cuprinde canoanele Sfântului Ioan Postitorul, explicate și comentate de autor, iar a treia parte se adresează celui ce se spovedește, instruindu-l și lămurindu-l despre importanța acestei taine a spovedaniei.

Fiind, la momentul apariției, unică în genul ei[13], a avut multe ediții; iarăși, numărul edițiilor variază la diverși autori: astfel, Theoclitos, din mănăstirea Dionisiou, spunea că a avut, până în 1955, când scria el, șapte ediții, Grumel menționează nouă ediții, iar Constantinos Papoulidis menționează zece[14]. La scurt timp, în 1799, același an în care a apărut și ediția românească, a fost tradusă și publicată și în limba turcă, cu litere grecești, la Constantinopol[15]. Se pare că, înainte de ediția din 1794, s-ar mai fi publicat una în 1787[16]. Prima parte a cărții, cuprinzând învățătura pentru duhovnici, s-ar fi retipărit separat în 1804[17].

Pe teritoriul românesc, traducerea publicată în 1799 este prima ediție, un in-quarto de 12 file nenumerotate + 145 de file numerotate[18], urmată, peste numai un an, în 1800, de o alta. Ambele sunt tipărite la București: prima ediție este tradusă de călugării cărturari Gherontie și Grigore, de la Mănăstirea Neamț, și este tipărită de tipografii Stanciu Popa și Dimitrie Petrovici; a doua, republicarea aceleiași traduceri, este tipărită doar de Stanciu Popa. Ambele ediții sunt patronate de mitropolitul Țării Românești Dositei Filitti, care suportă și cheltuielile de tipărire[19]. A doua ediție este tipărită cu aceeași prefață, aceleași versuri și stemă și aceeași introducere; ceea ce diferă este numărul de pagini – aceasta având 12 file nenumerotate + 157 de file numerotate – și faptul că textul este încadrat într-un chenar[20].

În *Bibliografia românească veche* sunt înregistrate alte două ediții: una tipărită în 1819 la Iași, în tipografia metropolitană, de Stratonic Ieromonahul și Antonie M(onah), sub patronajul mitropolitului Moldovei Veniamin Costache[21], și

[11] Karaisaridis, *op. cit.*, p. 221, nota 46.
[12] Economidis, *op. cit.*, p. 15.
[13] Karaisaridis, *op. cit.*, p. 53.
[14] *Ibidem*, p. 53–54.
[15] *Ibidem*, p. 54.
[16] Economidis, *op. cit.*, p. 15, nota 2.
[17] *Ibidem*, p. 15.
[18] În legătură cu numărătoarea filelor, vezi *infra*.
[19] Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche: 1508–1830*, vol. II: *1716–1808*, Socec & Co., București, 1910, p. 411–413, 416–417 (siglată de aici înainte BRV, II).
[20] BRV, II, p. 417.
[21] Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche: 1508–1830*, vol. III: *1809–1830*, Socec & Co., București, 1912–1936, p. 292–293 (siglată de aici înainte BRV, III).

o a treia ediție bucureșteană, din 1827, tipărită de Matei Băbeanul, sub patronajul mitropolitului Țării Românești Grigorie al IV-lea Dascălul, cu cheltuiala unui anonim „iubitoriu de Hristos”[22]. Tipografii acestei din urmă ediții fie nu au avut cunoștință de ediția tipărită la Iași, fie au considerat că primele două ediții, fiind tipărite la interval de numai un an, sunt una și aceeași ediție, deoarece consideră că ediția pe care o puneau sub tipar este a treia, fapt menționat și în foaia de titlu, și în prefață. Karaisaridis preia această informație, dând la rândul său ediția din 1827 ca a treia, și menționează că în 1898 apare a cincea ediție, fără a da date bibliografice despre aceasta[23]. Numărul total al edițiilor, în 1987, anul publicării primei ediții a lucrării lui Karaisaridis, era de 20, adică 21, dacă emendăm numerotarea sa. Între acestea, se numără și o traducere nouă datorată lui Alexandru Elian și publicată în 1986, la Timișoara[24]. Conform lui Karaisaridis, de la ediție la ediție se constată un progres real privind sistematizarea materialului în comparație cu edițiile grecești[25]. După publicarea lucrării lui Karaisaridis, au mai apărut ediții noi sau reeditări: în 2007 la editura Fotini, din Galați, sub îngrijirea protosinghelului Teodosie Paraschiv, reeditată apoi în 2010 și 2013 la editura Egumenița, tot din Galați, iar în 2014, la editura Adenium, din Iași[26]; pe foaia de titlu a acestei ultime ediții se specifică faptul că a fost tipărită a treisprezecea oară, dar în studiul introductiv sunt enumerate doar nouă ediții anterioare: București, 1799, 1827; Iași, 1819; Timișoara, 1986, 1997; București, 1928; Râmnicu Vâlcea, 1995; Galați, 2001, (Editura Bunavestire); București, 2005 (Editura Bizantină).

Exemplarul de față se prezintă în stare bună și conține 11 file nenumerotate și 139 numerotate (spre deosebire de exemplarul unicat de la BAR, care are 12 file nenumerotate și 143 numerotate[27]); are, așadar, doar cinci file lipsă: din rândul filelor nenumerotate lipsește fila a doua a scării, iar dintre cele numerotate lipsesc filele 81–84.

Volumul a fost recondiționat de proprietarul său, fapt învederat de tăieturile laterale, care au micșorat foile, reducându-le la dimensiunile de 19 × 14,5 cm, spre deosebire de exemplarul BAR, care are 21 × 16 cm. De asemenea, la recondiționare, coperțile inițiale au fost înlocuite cu unele de mucava, iar pe cotor se poate citi

[22] BRV, III, p. 528–529.

[23] Karaisaridis, *op. cit.*, p. 207.

[24] Sfântul Nicodim Aghioritul, *Carte folositoare de suflet. Sfătuire către duhovnic*, traducere din greceşte de prof. Alexandru Elian, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1986.

[25] Karaisaridis, *op. cit.*, p. 207.

[26] Sfântul Nicodim Aghioritul, *Carte folositoare de suflet. Sfătuire către duhovnic: Despărțită în trei părți, dintre care cea dintâi cuprinde Învățătură către duhovnic, a doua Canoanele Sfântului Ioan Postitorul, iar a treia Sfătuire către cel ce se spovedește*, publicată cu aprobarea și binecuvântarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și acum tipărită a treisprezecea oară, studiu introductiv și note de Protosinghel Teodosie Paraschiv, Iași, Adenium, 2014.

[27] Deși numărătoarea originală a filelor merge până la 145, numărul total de file este 143, situație datorată unor sincope în numărătoare, în special pe filele finale ale cărții, unde numărătoarea trece de la f. 129 la f. 132, urmată de f. 131 în locul f. 133.

titlul în alfabet latin: „Carte folositoare de suflet”; după aspectul cotorului și a titlului gravat pe el, presupunem că recondiționarea a avut loc probabil în secolul al XX-lea. Învelișul coperților este scorojit și desprins pe alocuri, iar cel al cotorului mai este prins doar de coperta a doua.

Tipărirea conține însemnări și mai vechi, și mai noi, atât în alfabet chirilic, cât și în alfabet latin (scriere de mână). Fiind o carte despre spovedanie, cu cea mai mare parte din materie destinată duhovnicilor, probabil că a aparținut unuia sau mai multor duhovnici. De altfel, unele însemnări (scrise în alfabet latin și parțial indescifrabile) par să indice acest lucru: „Duhovnic R<indescifrabil>” (f. 1[r]), „Duhovnic Paho<…>” (f. 53[r]). Conform unei alte însemnări, tot în alfabet latin, știm, de asemenea, că a fost dăruită de un anume Constantin Stoica în 1935 unuia dintre proprietari (poate ultimul): „Dăruită de Costantin Stoica în anul 1935” (prima filă a scării).

O însemnare extrem de importantă pentru identificarea unuia dintre proprietari, care se întindea pe f. 7[r]–12[r], în alfabet chirilic, a fost tăiată la recondiționarea tipăriturii, nemaifiind lizibil decât începutul ei: „Să să știe de când a<m> ve<ni>tu eu, popa <…>”.

Pe f. 92[v] este scris de mână, în alfabet chirilic, un scurt cântec despre minunea transformării apei în vin de către Isus:

„Fără de începutu, fără de sfâ<r>șitu
(f)ost-au Dumnezeu[28] Cuvântu.
Precu<m> lui Dumnezeu[29] place
precu<m> nu<n>ta[30] <a>u vru*t* a să face.
Da’ la masă cene au fostu?
(F)ost-au și Isus chema*t* și[31] maica sa.
(Ia)tă vi*n*[32] că n-aju<n>gea,
nemenea nu cuteza
(p)re I<s>u*s* a-l întreba.
Numa maică-sa au cutez*at*,
(p)re Isu*s* au <în>trebat:
«O, fiiul meu ce<l> prea dulce,
(ia)tă vi*n*[32] că nu ne-ajunge.»
Iar Isu*s* au porî<n>ci*t*[33]
(ș)ase vase
pline[34] rase,

[28] Scris: дꙋмине҃ꙋ.
[29] Scris: дꙋменезеꙋ.
[30] După acest cuvânt este scris și apoi tăiat cu o linie: *ne să face*.
[31] Scris: ше.
[32] Scris: вє҃.
[33] Scris: пореченъ.
[34] Scris: плєнє.

vase ce era tocmite[35]
(…)ă cu răștine<l>e (?)[36] făcute,
le-au pusu Isus pă <m>asă.
Isus le-a blagoslovitu[37],
apa <v>inu[38] s-a prefăcutu
și au zis să dea la <n>unu
să guste vinu[39] dă<-i> bu*n*.
Dacă bea, <s>ă înveselește,
atunce[40] și[31] dă<-i> pro<s>tu primește[41].
Da*r* masa u<n>de mi-eu fos<t>u?
La zelo*t* în casă au fu".

O serie de alte însemnări în alfabet latin sunt, în majoritatea lor, greu de descifrat integral: „S<indescifrabil> parantează (?)" (f. 4[r]), „A ta, fiule, mai nainte" (f. 26[r]), „<indescifrabil> întru pricepere" (f. 86[r]), <însemnare indescifrabilă> (f. 97[r]), „Stefan Marin Ursu. Solomon" (f. 121[r])

Pe rectoul ultimei file se află un pomelnic, scris în alfabet chirilic: „Morți: Nica, Stancea, Stoica. Vii: Sta*n*, Călina, Mariia, Io*n*, Anghelina, Costandi*n*. Dujmanii: Io*n*, Vasile, Radu" (f. 145[r])

Pe versoul ultimei file, care este alb, sunt o serie de însemnări, toate în alfabet chirilic, scrise de trei mâini diferite. O primă mână, logofătul Vișan, a scris o mică poezioară și alte două însemnări:

– „Frunză verde, iasomie, / Mă suii în deal la vie, / Mă dusei la prăvălii, / Luai o coală de hârtie";

– „Cu multă[42] plecăciune mă-nchin dumitale, logof<ete> Vișane. Mă[43] rog să faci bine să me<r>gi cu me<ne> la Duminica Mare, cu caru meu, cu boi<i> mei. Ș-am scris eu, logofăt Vișan";

– „Să-m iau o rogojână și pește și ia<r>bă de pușc<ă> și să vi<nim> amândoi aca<să>".

Pe baza trăsăturilor de limbă din puținele însemnări ale sale (*j* rostit dur[44], perfectul simplu [deși poezii de tipul celei scrise de logofătul Vișan puteau circula

[35] Scris: **тоⷦмепє**.

[36] Scris: **ръцинеє**; altă lecțiune posibilă: *răștineie*. După acest cuvânt este scris și apoi tăiat cu o linie: *era*.

[37] Scris: **благословепⷭ**.

[38] Scris: <**в**>**єнⷭ**.

[39] Scris: **вєнⷭ**.

[40] Scris: **амⷭнчє**; altă lecțiune posibilă: *atunci*.

[41] Scris: **прємещє**.

[42] Scris: **мⷭ҂тє**.

[43] Scris: **мє**.

[44] Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Editura Academiei, București, 1975, p. 140–141 (siglată de aici înainte Gheție, BD).

și în alte regiuni], *e* medial aton închis la *i* în *vi<nim>*[45]), logofătul Vișan pare a fi din regiunea sudică a teritoriului dacoromân, posibil din Oltenia.

4. DESCRIEREA EXEMPLARULUI DIN *MOLITVENIC*

Molitvenicul este o carte de ritual ortodox cuprinzând rânduiala Sfintelor Taine, diverse rugăciuni, învățături canonice și îndrumări tipiconale ș.a.[46]. Originea *Molitvenicului* a fost trasată până în secolul al VIII-lea, în *Evhologhiul* din Codicele Barberin[47]. Primele molitvenice au fost scrise în limba greacă, iar dintre acestea, importantă pentru spațiul românesc a fost ediția publicată la Veneția de Nicolae Glykis, în 1691, care a stat la baza traducerii în limba română a *Molitvenicului*[48].

Întrucât foaia de titlu lipsește, pentru identificarea tipăriturii, un indiciu important a fost o foiță inserată în interiorul exemplarului: „Molitfelnicu costă 100 lei”. Prin comparația cu edițiile molitvenicelor deținute de Biblioteca Academiei Române, am identificat și ediția exactă, și anume cea tipărită în 1793, în timpul primei domnii a lui Alexandru Constantin Moruzi (1793–1796), la Râmnic, sub patronajul și cu cheltuiala episcopului Nectarie al Râmnicului, tipografi fiind Dimitrie sin popa Mihai și Gheorghie sin popa Constantin, iar supervizorul tipăririi și cel care a asigurat fondurile necesare fiind Grigorie ierodiacon, economul Episcopiei Râmnicului[49]. Este a nouăsprezecea ediție românească, conform listei întocmite de Ioan Floca[50].

Din punctul de vedere al cuprinsului, ediția de față este identică cu edițiile anterioare tipărite la Râmnic, cele din 1768 și 1782, care preiau în totalitate ediția din 1758 tipărită la Râmnic, la care adaugă piese din ediția publicată la Iași în 1764, piese noi sau din alte ediții anterioare[51].

Exemplarul nu este conservat la fel de bine ca celălalt. Legătura este cea originală, cu sfoară, în coperți de lemn îmbrăcate în piele. Ornamentația coperților este tocită. Formatul este in-quarto, cu dimensiunile filelor de aproximativ 15,5 × 20 cm, având 4 file nenumerotate + 360 de file numerotate; din exemplarul de față lipsesc însă primele 4 file nenumerotate, conținând foaia de titlu și scara, și primele 3 file numerotate din materia propriu-zisă, totalul filelor rămase fiind de 357.

Exemplarul a fost recondiționat, lucru care se vede din legătura la coperta 1, realizată dintr-un material textil lipit peste cele trei sfori groase cu care este legat

[45] Gheție, BD, p. 105–106.
[46] Ioan Floca, *Molitfelnicul ortodox*, în *Mitropolia Ardealului*, VII, nr. 1–2, 1962, p. 93.
[47] *Ibidem*, p. 95.
[48] *Ibidem*, p. 95–96.
[49] Cf. și *ibidem*, p. 113, și BRV, II, p. 355.
[50] Floca, art. cit., p. 113.
[51] *Ibidem*, p. 110, 111, 113.

cotorul, și din tăieturile marginilor observabile pe ultima filă, unde o însemnare este distrusă prin tăiere. Recondiționarea este făcută de o manieră grosolană, existând cel puțin două astfel de recondiționări: în cadrul celei dintâi, marginile filelor deteriorate au fost completate cu hârtie gălbuie, iar textul, acolo unde lipsea, a fost completat de o mână necunoscută în alfabet chirilic, cu cerneală neagră, sau lăsat necompletat; la a doua recondiționare, filele au fost reparate folosindu-se o hârtie albăstruie, iar textul a fost completat de două mâini în alfabet latin de secol XX. Pe f. 117 și 118, hârtia albăstruie cu care fuseseră reparate marginile s-a desprins, putându-se observa urme ale hârtiei, precum și ale adezivului folosit pentru lipirea lor.

Filele deteriorate sunt concentrate în anumite porțiuni din carte: „Rânduiala sfântului maslu", f. 45^{r}–70^{r}; „Rânduiala osfeștaniei ceii mici", f. 70^{v}–79^{v}; „Rânduiala osfeștaniei ceii mari", f. 80^{r}–89^{v}; „Rânduiala pogrebaniei mirenilor[52]", f. 99^{r}–120^{v}; și diverse rugăciuni cuprinse între f. 265 și f. 296. Completările textului pe filele deteriorate s-au făcut de către trei persoane: un autor necunoscut completează textul pe f. 45^{r}, 46^{r}, 47^{v}, 58^{r}, 59^{v}, 61^{v}, 64^{v}, 67^{v}, 68^{r-v}, 74^{r}, 75^{v}, 76^{r-v}, 109^{v}, 110^{v} și 111^{r-v}, cu cerneală neagră; al doilea autor, N. Cornelie, cel care semnează în mai multe locuri din carte (f. 4^{r}, 73^{r}, 105^{r}, 360^{v} și coperta 3), completează textul pe f. 71^{r-v}, 72^{v}, 73^{r} și 75^{r}, cu cerneală de culoare mov; iar al treilea autor, necunoscut, completează doar pe f. 72^{r} și 73^{r}, cu cerneală neagră și în alfabet chirilic; unele file deteriorate sunt doar reparate fără ca textul lipsă să mai fie adăugat (f. 69$^{r–v}$, 70$^{r–v}$). Primii doi autori au scrisul asemănător.

Exemplarul a aparținut probabil unei mănăstiri, conform unei însemnări a lui N. Cornelie de la f. 73^{r}: „De ținut minte: azi, 12–13 noiembrie 1921, ger afară, stau în chilie. Gravăm, facem priveghere, mâne Sf. Ion Gură de Aur. N. Cornelie"; acest lucru explică și de ce scrisul celor doi autori care au completat textul în alfabet latin este asemănător. N. Cornelie mai are o însemnare pe f. 360^{v}: „Păcătosul rob, smeritul între smer<i>ți, N. Cornelie" și una pe coperta 3: „N. Cornelie monah". Alte însemnări: „Cetit-amu și eu pre acest Molifelnecu" (f. 359^{v}), în alfabet chirilic; „Amvrosie (?) ieromonah" (f. 360^{r}), în alfabet chirilic; „Toader Vasile Chiar<indescifrabil>" (coperta 3), în alfabet latin, cu scris asemănător cu cel al lui N. Cornelie, posibil chiar al lui; „Dumitru Chir<indescifrabil> (coperta 3), în alfabet latin; o însemnare în alfabet chirilic, din 1862, indescifrabilă (coperta 3).

Pentru o eventuală localizare a autorilor de însemnări, singurul element care ar putea fi de folos este forma *mâne*, cu atestări vechi în Moldova, Transilvania, Banat și vestul Olteniei[53]; în prima parte a secolului al XX-lea, forme fără *î* epentetic ale unor cuvinte din aceeași serie au fost atestate în aceleași regiuni[54]. Dar nu există altă trăsătură fonetică ce ar putea corobora această circumscriere

[52] Tip.: мирѣнилор.

[53] Gheție, BD, p. 112–113.

[54] *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, partea I de S. Pop, vol. II, Cluj, 1938, harta 49; Gheție, BD, p. 111.

dialectală, iar dacă ținem cont de grafia *smerți* pentru „smeriți” din altă însemnare a aceluiași N. Cornelie, putem conchide că este o simplă omitere grafică și că N. Cornelie e posibil să fi fost chiar muntean.

CONCLUZII

Fiind în principal cărți de slujbă sau menite să ajute preotul în îndeplinirea atribuțiilor sale, ambele exemplare au aparținut unor oameni ai bisericii: unui sau unor duhovnici în cazul *Cărții folositoare de suflet*, respectiv unei mănăstiri în cazul *Molitvenicului*. Nu știm cine a fost ultimul proprietar al celor două exemplare, nici din ce regiune provine.

TWO NEWLY-DISCOVERED COPIES OF TWO PRINTED BOOKS FROM THE END OF THE 18TH CENTURY

Abstract

The article describes two copies discovered by accident among several books destined to be recycled. The first one is a copy of the first Romanian translation (from 1799) of a work by monk and theologian Saint Nicodemus (the Hagiorite), *Exomologetarion*, a guide for confessors, and the second one is a copy of the 1793 Romanian edition of the *Euchologion*.

Cuvinte-cheie: Nicodim Aghioritul, *Exomologhitarion*, descoperire, exemplare inedite, *Molitvenic*.

Keywords: Saint Nicodemus the Hagiorite, *Exomologetarion*, discovery, new copies, *Euchologion*.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Maria Stanciu Istrate

ASPECTE ALE CONVERSIUNII ÎNTR-UN ROMAN POPULAR DE LA JUMĂTATEA SECOLULUI AL XVII-LEA*

Cercetarea lexicului romanului popular *Varlaam și Ioasaf*, tradus de Udrișteă Năsturel după un original slavon la jumătatea secolului al XVII-lea, a scos la iveală foarte multe cuvinte apărute prin conversiune. Potrivit *Gramaticii de bază a limbii române*, „procedeul conversiunii, procedeu morfosintactic prin excelență, realizează trecerea între clase în absența mărcilor derivative”[1]. Așadar, se manifestă atât la nivel morfologic, prin preluarea mărcilor flexionare ale noii categorii gramaticale, cât și sintactic, noul cuvânt apărând în contexte nespecifice clasei din care provine[2]. Numit și conversie ori schimbare a valorii gramaticale, acest procedeu de formare a cuvintelor este moștenit din latină, de unde a fost luat și dezvoltat și în celelalte limbi romanice[3].

Foarte mulți dintre termenii apăruți prin conversiune, întâlniți în *Varlaam și Ioasaf*, sunt astăzi arhaisme, însă în epoca lui Năsturel trebuie să fi reprezentat soluțiile cele mai bune în echivalarea cuvintelor slavone corespondente. În mare parte este vorba despre termeni abstracți, unii dintre ei aparținând teologiei ori filosofiei. Exemplele analizate în continuare au fost extrase din cea mai veche și mai fidelă copie păstrată a traducerii lui Năsturel, aflată în ms. rom. 588[4] de la BAR București. Manuscrisul, care datează de pe la 1670, cuprinde atât redacția românească, cât și originalul slavon aflat la baza ei. Comparația termenilor românești cu cei slavoni corespondenți ne va permite să vedem în ce măsură s-a supus traducătorul canoanelor originalului.

---

*Lucrarea a fost susținută la *Al optulea Simpozion Internațional de Lingvistică* (București, 29–30 septembrie 2022), organizat de Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” și a fost elaborată în cadrul proiectului „*Soluții digitale inteligente pentru cercetarea și diseminarea literaturii române vechi și premoderne*”, acronim INTELLIV, cod PN-III-P4-PCE-2021-0300, finanțat de Unitatea Executivă pentru Finanţarea Învăţământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării şi Inovării (UEFISCDI), prin contractul de finanțare nr. PCE 127/2022, încheiat cu Institutul de Istorie si Teorie Literara „G. Călinescu” al Academiei Române.

[1] *Gramatica de bază a limbii române*, București, 2016, p. 14.

[2] *Ibidem*.

[3] Cristina Gherman, *Schimbarea valorii gramaticale*, în *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, coord. Magdalena Popescu-Marin, București, 2007, p. 271.

[4] Vezi Maria Stanciu Istrate, *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche. „Varlaam și Ioasaf” în cea mai veche versiune a traducerii lui Udrișteă Năsturel*, București, 2013.

1. SUBSTANTIVE PROVENITE DIN ADJECTIVE[5]

Trecerea adjectivului în clasa gramaticală a substantivului se produce frecvent în româna veche, datorită „elementelor comune existente în flexiunea celor două categorii implicate în proces”[6].

În textul analizat, cele mai multe exemple aparțin clasei de adjective substantivate prin procedeul articulării cu articol hotărât, la care se adaugă însă și alte forme de substantivare.

Adjectivul *bun* cumulează mai multe sensuri de-a lungul narațiunii, în funcție de gen sau de număr. Așa cum vom vedea, polisemantismul apare însă și în cadrul aceleiași forme.

Forma de masculin articulată cu articol hotărât *bunul* este folosită uneori cu sensul „ceea ce corespunde cu morala, binele”: *Iară durearea creştinilor în puţină vreame iaste, iară dulcele lor şi* ***bunul*** *lor fără-moarte iaste* (20ᵛ). *Bunul* este glosat marginal de Năsturel prin *binele*; în versiunea slavonă îi corespunde adjectivul **доброе**, glosat de Miklosich prin gr. *ἀγαθός* și lat. *bonus* (v. Miklosich, *Lexicon*, s. v. **добръ**). Glosa marginală *binele*, pe care Năsturel avea probabil de gând să o valorifice în versiunea finală a romanului, probează faptul că pentru sensul discutat *binele* nu era încă perceput ca fiind varianta cea mai potrivită. *Binele* cu sensul de „obiect al moralei ca știință” este considerat în DEX un calc semantic după gr. *ἀγαθός* și germ. *das Gut*. Traducerea lui Năsturel atestă un calc semantic cu model direct în sl. **добръ** și indirect în gr. *ἀγαθός*, calchiat în slavonă.

Bunul apare consemnat și cu sensul „avere, bogăție”: *Şî tot* ***bunul*** *ce va fi având împăratul nu se potriveaşte cu aceaea piiatră* (33ᵛ); cf. în sl. (**въсѣ**) **добрѧѧ**.

Cu sensul „persoană care respectă valorile morale și sociale”, *bunul*[7] traduce sl. **блг҃ы**: *Iară* ***bunul*** *carele au fost aicea muncit păntru greşale ce-au greşit, acolo va fi moşnean bunătăţilor* (62ᵛ).

În sfârșit, forma de feminin plural *bunele*[8], având sensul „fapte bune, binefaceri” echivalează sl. **блг҃ая** și apare de mai multe ori pe parcusul narațiunii: *Şî ceia ce vor fi făcut* ***bunele****, mearge-vor în viiaţa de veac* (63ʳ); *işi-vor ceia ce-au făcut* ***bunele*** *către înviiarea vieţii* (66ʳ).

Într-un alt context, aceeași formă pare să aibă sensul „calități, virtuți”: *deaca ară auzi ca aceastea de la împăratul, sfătuind* ***ceale bune****, da-va răspuns ca acela, cum „să nu zăboveşti, împărate, cu aceale lucruri bine sfătuite”* (18ᵛ); cf. în sl. **блг҃ое**, glosat marginal **л҃ш҃ая**, care reprezintă forma neregulată de comparativ, feminin plural a adjectivului **добра**, sinonim cu **блг҃ое**.

---

[5] Pentru alte exemple din această categorie, înregistrate în epoca veche, vezi Cristina Gherman, *op. cit.*, p. 271–275, DHLR, II, p. 291–293; ILRLEV, p. 225, 438.

[6] Vezi Cristina Gherman, *op. cit.*, p. 271.

[7] Vezi, *infra*, *răul*

[8] Vezi, *infra*, *realele.*

La singular, *dulcele*, folosit în antiteză cu termenul *durere*, are sensul „plăcere, bucurie”: *Că* ***dulcele*** *cestor de aici iaste în vreame scurtă, iară durearea lor pururea iaste şi necurmată* (20r-v); cf. în sl. **сладкое**.

Forma de plural *dulcile* denumește „acele aspecte atrăgătoare și efemere ale vieții, care aduc bucurie, satisfacție, dar care îl îndepărtează ori îl țin pe om departe de spiritualitate”: *Iară* ***dulcile*** *noastre în puţinea vreame sânt aicea, apoi acolo de tot sânt nimic, ce numai chin şi munci în veaci netrecuţi ne agonisesc* (20r); cf. în sl. **сладкаа**.

În pilda citată parțial în continuare se înregistrează patru adjective devenite substantive fie cu ajutorul articolului definit, fie prin articulare cu articol demonstrativ sau adjectival, fie prin numărare, un indiciu al frecvenței procedeului în textul analizat: *Puse ş-altă pildă înainte, răducându-ş cu aceasta. Semnând neşte zeace feate, dentru cari* ***cinci*** *amu* ***înţeleapte*** (cf. în sl. **пѧ҃ ѡ҆ц҃о мѫдрыѫ**), *iară* ***cinci nebune*** (cf. în sl. **пѧ҃ же юродивыѫ**); *dici* ***ceale nebune***, (cf. în sl. **юродивыѧ**) *luându-ş eale candilele lor, nu-ş luară şî unt cu sine. Iară* ***înţeleaptele****-ş* (**мѫдрыѧ**) *luară unt (cu untul acesta semnează agonisirea bunătăţilor). Dici fu (zice) la miiazănoapte strigare: („Iată, vine ginerele), ieşiţi-i întru întimpinare!” (Miezul nopţii arată neştiinţa zilei aceiia). Atunce se sculară toate featele acealea. Şî* ***ceale gătite*** *ieşiră întru întimpinarea ginerelui şî întrară cu dânsul la nuntă. Şî uşa fu închisă. Iară* ***ceale negătite*** (cf. în sl. **неготовыѧ**) *(pre cari cum se-au căzut chematu-le-au nebune* (cf. în sl. **юродивыѧ**)), *văzând că le se sting candilele, se duseră să-ş cumpere unt* (72r-v). Contextual, *înțelept* intră în relație de sinonimie cu *gătit* „persoană pregătită pentru întreprinderea unei acțiuni, a unui eveniment important”, iar *nebun* „persoană lipsită de judecată dreaptă, de rațiune; persoană nesocotită, nechibzuită” cu *negătit*. Totodată, cele două perechi de sinonime sunt în relație de antonimie.

Pământesc „ceea ce este specific firii omului, ceea ce este omenesc”, în opoziție cu ceea ce este spiritual: *Şî aiurea închipuiaşte pre împărăţiia ceriului unui om împărat, carele făcu nuntă feciorului-ş (într-acesta chip vrând să arate oamenilor celor smeriţ şî proşti şî numai la* ***ceale pământeşti*** *cugetători), veseliia şî strălucirea den lucruri cu cari era ei deprinşi şî le cunoştea* (70v–71r); cf. în sl. **земнаѧ**.

Răul „persoană care încalcă valorile morale și sociale” traduce sl. **злыи**: *ca deaca-ş va lua sufletul trupul său,* ***răul*** *ce au priimit aici binele, acolo muncit va fi păntru cealea ce au greşit aici* (62v).

Forma de feminin plural *realele*, prin opoziție cu *bunele*, amintită anterior, denumește „faptele rele, răutățile, păcatele”: *Iară ceia ce au făcut* ***realele****, toţi păgânii şî păcătoşii mearge-vor în munca veacului, carea se chiamă gheena* (63v); cf. sl. **злаѧ**. *Aşa sânt şî ceia ce se-au lipit cătră frumuseţele ceştii lumi (...) iubind* ***realele*** *în locul bunelor şî învăţându-se răotate în loc de bunătate* (122v–123r);

cf. sl. **злаа**. Într-un alt context, aceeași formă denumește, conjunctural, „neajunsurile”, în opoziție cu *binele*: *Şî pre un sărac, anume Lazăr, carele zăcea lângă poarta lui, nu-l băga nimic în seamă, atâta cât nici den fărâmele ce cădea den masa lui nu-i da. De-aciia, murind ei amândoi, săracul acela, puroiosul, fu dus de înger în poala lui Avraam (într-acesta chip chemând răpaosul direpţilor), iară bogatul acela dat fu văpăii amarălor munci, în iad. Cătră carele şî Avraam grăiia: „Luatu-ţi-ai tu binele tău în viiaţa ta, iară Lazar aşijderea* ***realele****. Dici acum cesta se mângâie, iară tu te munceşti”*. Consemnăm, totodată, în alt context, termenul sinonim *răotăți*, în relație antonimică cu *bunătăți*: *Auzi-vor ceia ce sânt în mormânturi glasul Fiiului lu Dumnezeu şî vor ieşi: ceia ce-au făcut* ***bunătăţi****, cătră învііarea vieţii, iară ceia ce au făcut* ***răotăţi****, cătră învііarea judecăţii* (62ᵛ). În versiunea slavonă, termenului *bunătăți* îi corespunde **блг͡аа**, iar *răutăți* traduce sl. **злаѧ**. Așadar, Năsturel a echivalat cei doi termeni slavoni fie prin *bunele*, respectiv *bunătăți*, fie prin *realele* și, respectiv, *răotăți.*

Rătundul „suprafață în formă de disc sau de cerc; boltă cerească (?)”: *Că stealele toate şî* ***rătundul*** *şî toată podoaba ceriului, lumina lor nu-ş vor da* (74ʳ); cf. în sl. **крⷭг**. Prezența lui *rătund* cu acest sens în traducerea lui Năsturel devansează atestările din DLR. Cea mai veche atestare din dicționarul-tezaur pentru *rotund* ca substantiv este în poezia *Nunta Zamfirei*, scrisă de G. Coșbuc, unde termenul analizat are sensul metaforic „globul pământesc”[9]: *Ca ieri cuvântul din vecini / S-a dus ca astăzi prin străini, / Lăsând pe toți, din cât afund, / O mie de crăimi ascund, / Toți craii multului* ***rotund*** */ De veste plini*.

În următorul context avem a face cu cinci substantive formate prin conversiune din adjective cu ajutorul articolului hotărât, denumind, pe de o parte „ceea ce este netrecător, ori veșnic” (*vecuitoarele, neputredele, nevechitoarele*) și, pe altă parte, „ceea ce este efemer, putrescibil ori care are o durată limitată în timp” (*vremeştile, putredele*): *Dea-ţi Domnul* ***vecuitoarele*** *în locul* ***vremeştilor*** *şî în locul* ***putredelor****,* ***neputredele*** *şî* ***nevechitoarele*** (283ʳ-ᵛ); cf. în sl. **даждь ти гⷭь въ врѣменныⷯ мѣсто вѣчнаѧ, въ тлѣнныⷯ мѣсто нетлнаѧ и неѡбетшающаѧ.** Remarcăm aici preferința traducătorului de a echivala sl. **вѣчнаѧ** prin *vecuitoarele* în loc de *veacinicele*, cum procedeează în alte contexte (*nădejdile veacinice* – **вѣчныᷣ надеждаᷣ** 6ʳ). Totodată, *vremeștile*, cuvânt neatestat în DLR, corespunde sl. **врѣменныⷯ**, pentru care, în alte contexte, Năsturel folosește ca termen echivalent adjectivul substantivat *vremenice*[10]: *De vreame ce întrebi, împărate, începătura de*

[9] Vezi DLR, s. v. *rotund*.

[10] În legătură cu acești temeni, vezi Maria Stanciu Istrate, *Denumiri ale efemerului într-un roman religios din veacul al XVII-lea, tradus de Udrişte Năsturel*, în *Actele celui de-al 11-lea Colocviu internațional al Departamentului de lingvistică (București, 9–10 decembrie 2011*), București, 2012, p. 317–323.

unde-m fu mie a nu băga în seamă pre ceaste ***vremenice*** *și a mă lipi cu totul către nădejdile veacinice, ascultă!* (6[r]).

Dintre exemplele analizate cele mai multe reprezintă substantivări prin articularea adjectivului cu articol hotărât: *bunul, bunele, dulcele, dulcile, putredele, neputredele, nevechitoarele, răul, realele, rătundul, vecuitoarele, vremeștile*, mai rar cu articol adjectival: *ceale bune, ceale nebune, ceale pământeşti, ceaste vremenice*. Acestora li se adaugă câteva exemple de substantivare cu ajutorul prepozițiilor[11]: *(de) șezători* și *(către) tribuitori*, ori cu ajutorul numeralului[12]: *cinci amu înţeleapte, cinci nebune*.

În ceea ce privește forma adjectivului substantivat se observă diferențe semantice atât în funcție de gen, cât și în funcție de număr. Remarcăm, totodată, că cele mai multe exemple sunt forme de plural.

Nu în ultimul rând, am observat că în unele situații traducătorul optează pentru soluții diferite în echivalarea cuvintelor slavone. Astfel, formele slavone de plural **блг҃аа** și **злаѧ** au fost echivalate fie prin *bunele* și *relele*, fie prin *bunătăți* și *răotăți*. Soluții diferite de traducere am observat și în cazul sl. **вѣчнаѧ**, echivalat fie prin *veacinice*, fie prin *vecuitoare*, sau al lui **врѣмєнныѫ**, tradus fie prin *vremeștile*, fie prin *vremenice*.

2. SUBSTANTIVE PROVENITE DIN VERBE LA INFINITIV[13]

Narațiunea cuprinde un număr impresionant de substantive derivate din formele de infinitiv lung care denumesc o acțiune, un proces, un procedeu ori un tratament[14]. Procedeul are atestări numeroase în româna veche. În monografia dedicată limbii române din secolul al XVI-lea, Ovid Densusianu înregistrează 80 de substantive derivate din infinitive lungi[15].

Prezentăm în continuare, câteva dintre infinitivele lungi cu valoare de substantiv, întâlnite pe parcursul narațiunii analizate aici:

acoperire „timiditate, sfială”: *Propoveaduia, dară nu cu o frică sau cu vre <o>* ***acoperire****, ce foarte cu bună-îndrăzneală mântuitoriul numele lu Dumnezeu* (1[r]); cf. în sl. **покрꙑвєнїє҃мъ** „velamen”; *acoperire* este glosat marginal prin *sfială*;

descoperire „revelație”: *Acesta, dentru o dumnezeiască* ***descoperire*** *ce i se ivi lui, ştiu de feciorul împăratului* (32[v]–32[r]); cf. în sl. **ѿкрꙑвєнїа**;

---

[11] Vezi Ioana Diaconescu, *Substantivarea adjectivului în limba română*, în SMFC, III, p. 200.

[12] *Ibidem*.

[13] Vezi Elena Carabulea, Magdalena Popescu-Marin, *Exprimarea numelui de acțiune prin substantive cu formă de infinitiv lung și de supin*, în SMFC, IV, p. 277–320; DHLR, II, p. 293–308.

[14] Vezi Elena Carabulea, Magdalena Popescu-Marin, *op. cit.*, p. 277.

[15] DHLR, II, p. 302–308.

ieşire „plecare”: *Ioasaf, după* ***ieşire*** *lu Varlaam, să deade pre sine rugii* (183[r]); cf. în sl. **ѿшєствїи**;

ispitire 1. „punere la încercare, la probă”: *Iară el, fiind înţelept şi chipzuit, cunoscu că cu greu priimi împăratul cuvintele lui şi cum că acea* ***ispitire*** *a lui cu înşălăciune era* (20[v]); cf. în sl. **испытанїе**; 2. „examinare atentă, cercetare”: *Şî cu neînşelătoare întrebare şî cu* ***ispitire*** *şî cu cercare, aflată fu mie calea adevărului* (204[v]–205[r]); cf. în sl. **испытанїє**ⷨ;

ispoveduire „confesiune, mărturisire”: *în iad pocăinţă nu iaste, nici* ***ispoveduire*** (93[r]); cf. în sl. **исповѣданїѧ**;

înomenire „incarnare, întrupare”: *noi toată tocmeala* ***înomenirei*** *lu Dumnezeu den sfintele bune-vestiri ne-am învăţat* (59[r]); cf. în sl. **въчл҃чествѣ**. Dicționarul lui Miklosich nu înregistrează termenul **въчловѣчьство**, la care pare să trimită forma abreviată din versiunea slavonă, ci cuvântul **въчловѣчєниѥ** „humanitas”.

jălcuire „tânguire, lamentare”: *întru nemângâiată* ***jălcuire*** *(...) sfârşind viiaţa aceasta şî cu năravul făcură-se îngeri* (106[r]); cf. în sl. **рыданїи**;

micşorare „slăbiciune, pasiune, viciu”: *iaste mânios şî pizmătar şî cu băsău şî de pohte aprins şî de jaloste cuprins şî multe* ***micşorări*** *având* (218[v]); cf. în sl. **ѹмаленїа**;

mutare „schimbare”: *Şî cunoscu cu duhul pre cela ce prevedearea cea denafară nu era lesne a se cunoaşte, derept acea minunată* ***mutare*** *şî schimbare cu carea se schimbase* (282[v]); cf. în sl. **прєложенїѧ**;

oprire „cumpătare”: *Iară poama sau roada duhului iaste dragostea, bucuriia, pacea, lunga-răbdare, bunătatea, miloserdiia, credinţa, blândeaţea,* ***oprirea****, sfinţiia sufletului şî a trupului* (86[r-v]); cf. în sl. **въ҃здръжанїє** „continentia”, ap. Miklosich, *Lexicon*, s. v.;

ostăşire „curaj, vitejie”: *Şî cu bună* ***ostăşire*** *ostăşază, având credinţă şî bun gând, cu bune lucrure mărturisit, gonind (sau urmând) dereptatea* (170[v]); cf. în sl. **войⷧство**ⷨ „exercitus”, ap. Miklosich, *Lexicon*, s. v. **войньство**;

puteare „permisiune, voie, acord”: *luo* ***puteare*** *de la tată-său să iasă neoprit den curţile sale cât va vrea* (24[r]); cf. în sl. **влаⷭⷮ** „potestas”, ap. Miklosich, *Lexicon*, s. v. **власть**;

vedeare 1. „înfăţişare, chip, aspect”: *Cine sânt aceştea, că văierată e* ***vedearea*** *lor?!* (28[v]); cf. sl. **видѣнїє** „visus”, ap. Miklosich, *Lexicon*, s. v.; 2. „vedenie, viziune, revelaţie”: *Iară lucru necurmat era lui rugă şî lucrarea minţii. Şî toată vreamea vieţii lui întru* ***vederi*** *se sfârşâia, duhovniceşti şî cereşti, cât nice ceas, nici jumătate de ceas nu lăsa el a treace fără aceaea, de când se sălăşui în pustiia aceaea* (285[r]); cf. în sl. **видєнїихъ**;

vestire „Evanghelie”: *Că altă* ***vestire****, ce se zice Evanghelie, nu mai iaste, nici altă credinţă, fără aceaea carea iaste propoveduită de apostol şî de cei părinţi purtători de Dumnezeu, pre la multe fealiuri de săboară mărturisită şî săborniceştii beseareci dată* (169[r]); cf. în sl. **благовѣщєниѥ**. Cuvântul românesc

traduce doar a doua parte a compusului slavon, transpus în alte contexte în forma calchiată *bună-vestire* (59ʳ, 124ʳ, 162ʳ).

Comparând derivatele românești cu corespondentele lor slavone, se observă că acestea redau, în marea lor majoritate, derivate abstracte de la verbe cu sufixele **-аниѥ**, **-єниѥ**, care formau în slava veche derivate abstracte neutre[16]. Excepție fac **вѣчловѣчество** (**вѣчл҃вѣствѣ**) – *înomenire*, **воиньство** (**воиⁿствоᵐ**) – *ostășire*, derivate neutre abstracte cu sufixul **-ьство**, și **власть** (**властᵉ**) – *putere*. În ceea ce privește substantivele **испытаниѥ**, **исповѣданиѥ**, **видѣниѥ**, echivalate de traducător prin *ispitire, ispoveduire* și *vedeare*, consemnăm coexistența în limba veche a dubletelor *ispitanie*[17], *ispovedanie* și *vedenie*, în care sufixul slavon este păstrat neschimbat.

3. SUBSTANTIVE PROVENITE DIN SUPIN

O serie de substantive provin fie din forme de supin, fie din forme de participiu. Identitatea formală dintre cele două categorii face destul de dificilă clasificarea lor[18]. Din acest motiv, unii cercetători ai limbii vechi le includ în aceeași categorie[19]. Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin observă că dacă substantivul provenit dintr-un supin exprimă „ideea de proces, de acțiune sau rezultatul unei acțiuni", substantivul derivat din participiu „indică obiectul acțiunii sau autorul ei, așadar denumește mai ales obiecte animate"[20]. În *Gramatica limbii române* se precizează, de asemenea, că distincția dintre cele două tipuri de substantive de origine verbală este de natură semantică: „supinul substantivat este un postverbal abstract, denumind acțiunea, starea sau evenimentul, parafrazabil prin «faptul de a», în timp ce participiul substantivat este un postverbal nonabstract, denumind Agentul sau Pacientul, parafrazabil printr-o propoziție relativă «cel care a făcut, a suferit o acțiune / stare», «ceea ce rezultă dintr-o acțiune, stare»"[21].

crescut 1. „creștere": *Şî aşa,* ***cu crescutul*** *câte puţin, mare sfârşenie face* (171ʳ); cf. **ραцєнїєᵐ** „augere, crescere"; 2. „vârstă": *În ceale zile de demult, când*

[16] Vezi A. Meillet, *Etudes sur l'etymologie et le vocabulaire du vieux slave*, Paris, 1905, p 460. Pentru căile de pătrundere ale sufixelor *-enie* și *-anie* în limba română și pentru productivitatea lor, vezi Vadim Rudeanu, *Sufixele* ***-anie*** *și* ***-enie*** *în limba română*, în SMFC, II, București, 1960, p. 101–106.

[17] Vezi ILRLEV, p. 207.

[18] Vezi Gh. Bulgăr, *Despre unele locuțiuni românești*, în SCL XI, 1960, nr. 3, p. 398 ș. u.

[19] Vezi DHLR, II, p. 293–302; ILRLEV , p. 224.

[20] Elena Carabulea, Magdalena Popescu-Marin, *op. cit.*, p. 281.

[21] *Gramatica limbii române.* I. *Cuvântul*, București, 2005, p. 581.

eram eu încă tânăr ***cu crescutul****, auziiu un cuvânt bun şi de spăsenie* (6ʳ), cf. în sl. **възрастомъ**; *sânt prunc încă* ***cu crescutul*** *duhovnicesc* (125ᵛ); cf. în sl. **възрастомъ дх҃овнымъ**;

ieşit[22] „plecare, ieșire”: *Şî deaca murim, întru nefiinţă ne topim noi, oamenii, au mai iaste cumva altă viiaţă* ***după ieşitul*** *de aice?* (57ʳ); cf. în sl. **по изшествїи**; *întăreaşte-mă a fi într-această bună mărturisire* ***până la ieşitul*** *sufletului* (202ʳ); cf. în sl. **конечнаго издыханїа**. Sintagma *ieșitul sufletului* a mai fost atestată în secolul al XVII-lea la Dosoftei[23]. În traducerea lui Năsturel constituie o echivalare aproximativă a frazeologismului slavon, care putea fi tradus și prin *ultima suflare*.

purces 1. „plecare”: *Iară Ioasaf, după* ***purcesul*** *lu Varlaam, deade-se rugăciunii* (183ʳ); cf. în sl. **по ѿшествїи**; 2. „mișcare, deplasare”: *clătirea (ce se zice* ***purcesul****) den loc în loc* (148ʳ); glosa internă nu apare în varianta slavonă.

săvârșit „scop, țintă, încheiere”: *Ce, de vreame ce aduseş, o, tată, lucrurile meale la arătare, iani ascultă dară* ***săvârşitul*** *voiei meale ce iaste* (197ʳ); cf. în sl. **конець**.

zisă „vorbă, afirmație”: *Iară acel bărbat creştin întru nemic nu băgă în seamă* ***zisa*** *săracului* (17ᵛ); cf. în sl. **рєчєнїк**.

Cu excepția substantivelor feminine *lăcuită* și *zisă*, celelalte forme de supin se încadrează în clasa neutrelor. În același timp, fiind abstracte verbale care denumesc acțiunea asemenea infinitivelor cu formă lungă, toate substantivele derivate din forme de supin sunt la singular[24].

4. SUBSTANTIVE PROVENITE DIN PARTICIPIU

căzut „persoană decăzută, coruptă, pervertită, păcătos”: *Şî pre noi,* ***căzuţii****, râdicat-ai* (182ᵛ); cf. în sl. **падшихъ**;

cunoscut „persoană pe care o cunoaștem”: *Eu pre aceştea mi-am câştigat părinţi, pre aceştea fraţi, pre aceştea priiatnici şi* ***cunoscuţi*** (11ᵛ); cf. în sl. **знаємыхъ**;

greșit „păcătos”: *Derept aceaea, nu ţinea mânie* ***greşiţilor****, ce cerând tu iertare păcatelor, iartă şî tu celora ce-ţ greşesc* (276ʳ); cf. în sl. **грѣшлающимъ**;

însărăcit „care a sărăcit”: *Derept aceaea, bine apropiiat fii celor ce ţi se roagă şî-ţ deşchide urechile către* ***cei însărăciţ*** *(adecă către ceia ce-au căzut în sărăcie)* (276ʳ); cf. în sl. **ниɹавшимъ**;

[22] Vezi, *infra*, substantivul *ieșit* provenit din participiu.
[23] Vezi DA, s. v. *ieși*.
[24] Vezi Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Moduri nepersonale*, în SCL, XIII, nr. 1, 1962, p. 35.

lăcuită „locuință”: *Şi-ş au **lăcuitele** lor unii de tot în dutină şî în singurătate săvârşind nevoinţa lor* (104[r]); cf. în sl. **жилища**. Aceeași formă a fost atestată încă din secolul al XVI-lea în CP[2], CTd., CT, CC[2], PO[25]. În paralel, în PO apare și forma de masculin *lăcuit*[26].

născut, ieşit „ființă care a căpătat viață; p. ext. Isus Hristos”: *Aşa creade dară aceastea, iară a ajunge chipul **născutului** sau al **ieşitului**, să nu întrebi, că neajuns iaste* (164[v]); cf. în sl. **обра҃з рождества или исхождєнїа**;

nevăzut „care nu se vede sau nu se poate vedea, care nu se lasă sau nu poate fi văzut”: *Că văzutele sânt în vreame scurtă, iară **nevăzutele** sânt vecuitoare* (286[v]); cf. în sl. **невидимаѧ**;

rătăcit „persoană care greșește prin purtare, prin atitudine”: *pre **rătăciţ** întors-ai şî greşiţilor păcatele iertat-ai* (182[v]); cf. în sl. **заблѫждшихъ**;

văzut „tot ceea ce se vede sau se poate vedea”: *carele toate **văzutele** şî nevăzutele ţii şî le păzeşti, nu mă lăsa a umbla pre urma voiei trupului* (183[v]); cf. în sl. **видимаа**.

5. SUBSTANTIVE PROVENITE DIN ADVERBE

Adverbele devin substantive prin articulare cu articol hotărât. În limba veche, derivatele de acest tip reprezintă adaptări ale traducătorilor la formele slave pe care le echivalează[27]. Textul analizat nu prezintă foarte multe exemple din această categorie. Puținele derivate de acest tip pe care le-am înregistrat apar însă de mai multe ori pe parcursul narațiunii:

binele 1. „ceea ce este util, favorabil, prielnic, ceea ce aduce un folos cuiva” are peste 20 de ocurențe: *Lepădând de-aciia diiavolul tot **binele** şî luând firea răului, râdică pizmă pre om, văzând pre sine surpat dentr-atâta slavă şî pre acela râdicat la atâta cinste* (44[v]); cf. în sl. **бл҃га**; *ca deaca-ş va lua sufletul trupul său, răul ce au priimit aici **binele**, acolo muncit va fi păntru cealea ce au greşit aici* (62[v]) cf. în sl. **бл҃гаа**; 2. „faptă bună”: *Că el socotiia că-ş face lui acel bine cu **binele** ce vedea alţii de la dânsul* (262[r]); în slavonă lui *acel bine*, căruia îi este propriu sensul menționat anterior, îi coresponde **добро сиѳ**, iar formei articulate *binele* îi corespunde substantivul **бл҃годѣанїе**ᵐ. Așadar, *bine* cu valoare de substantiv traduce deopotrivă formele slavone **блага, добро** și **благодѣанїе** „beneficium”, cel din urmă având în slavonă sensul concret „fapte bune”.

[25] DHLR, 297.
[26] *Ibidem*.
[27] DHLR, II, 308.

dăstulul „abundență, belșug”: *Iată, acum, cum ai poruncit, nicio nevoinţă n-am lăsat de ce au fost către podoaba prazneculuи şî către* ***dăstulul*** *jirtvelor* (235[r]); *Iară acesta, trimeţându-ş naintea sa bogăţie, era trăind întru mult* ***dăstul*** *şî hrană nesfârşită având* (119[v]); cf. în sl. **ѡбилїи** „abundantia” (ap. Miklosich, *Lexicon*, s. v. **обилиѥ**).

nedăstul „eșec; insuficiență”: *Şî iarăş se ocărâia pre sine, unde nu era desăvârşit totdeuna întru ajunare, păntru neputinţa trupului, cugetând cum* ***nedăstulul*** *lor nu den neputinţa firei iaste, ce den nevoia preagetului* (103[r-v]); cf. în sl. **нєдоста҃кы** ; *Şî* ***nedăstulul*** *mulţemirei meale să-l umple singur Domnul, carele biruiaşte cu plata darurilor pre ceia ce iubesc pre dânsul* (182[r]); cf. în sl. **нєдоста҃кы, нєдостато҆ꙋ** „defectus”, ap. Miklosich, *Lexicon*, s. v. **недостатъкъ**.

6. ADJECTIVE PROVENITE DIN VERBE LA PARTICIPIU

Textul analizat prezintă foarte multe ocurențe ale formelor verbale de participiu folosite cu valoare adjectivală. Dintre acestea am selectat doar câteva exemple:

adevărită „adevărat, veritabil”: *Cade-se dară după luarea botezului şî a* ***adevăritei*** *cunoştinţe și a înnoirei și după învredniciia fecioriei și după gustarea dumnezeieştilor taine, cu toată vârtutea să ne întărim, ca să nu cădem* (96[v]); cf. în sl. **исти҃нагѡ**; *lor le iaste dăstul postul pustiei şî acela-l socotesc ei să fie bucata cea* ***adevărită*** (161[v]); cf în sl. **исти҃нꙋ**;

adeverit „adevărat, veritabil”: *Şî de dumnezeiescul Duh fiind îndemnat, lumină-l cu* ***adeverita*** *cunoştinţă a lu Dumnezeu* (163[r]); cf. în sl. **исти҃ныѧ**;

hrănit „gras”: *Şî învrednicindu-l cinstei ceii dentâiu, praznic bucurat făcu păntru aflarea lui, junghind viţelul* ***cel hrănit*** (94[v]); cf. în sl. **ѹпита҃ны**;

învescut „acoperit, îmbrăcat”: *Că cum vrea fi cu cununa curăţiei* ***învescut*** *şî cu văşmântul dereptăţii îmbrăcat, cugeta de-aciia bogăţiia pământească cumu e nestătătoare* (262[r]); cf. în sl. **ѡблъчє҃нꙋ**;

mohorât „roșu-cărămiziu”: *îmbrăcat în caftane* ***mohorâte*** *şî roşii* (70[r]); cf. în sl. **багрѧницꙋ и чръвлєницꙋ**;

mohorâţit „roșu, înroșit”: *Şî de vor fi păcatele tale ca* ***mohorâţite****, ca zăpada le voi albi* (84[v]); cf. în sl. **багрєни**; (adj. **багрѣнъ** „purpureus”).

plecat „supus, ascultător”: *el singur, sau cu cuvinte* ***plecate****, sau cu multe fealiuri de dichise a munci, să va pleca a spune şî fără voia lui minciunile şî înşelăturile ce-au grăit, de-au făcut pre domnu mieu, pre fiiul tău, a nu se ţinea de învăţăturile părinteşti* (185[v]); cf. în sl. **покор҃ными**;

ruşit „roșu, înroșit”: *Iară de vor fi ca* ***ruşite****, ca lâna le voiu albi* (84[v]); cf. în sl. **чръвлєни**;

spart „rupt, uzat, tocit”: *El întimpină doi bărbaţi cu neşte haine* ***sparte*** *şî întinate îmbrăcaţ, cu feaţele scăzute şî foarte neagre* (38[r]); cf. în sl. **раздра҃нымъ**;

văierat „sărman, deplorabil, vrednic de milă”: *Cine sânt aceştea, că* ***văierată*** *e vedearea lor?* cf. în sl. (28[v]); cf. în sl. **бѣдно**;

zmult „smuls”: *De-aciia, câştigând şî pre Dumnezeu ajutător, trăiaşte învârtoşat şî nu lesne* ***zmult*** *dentr-însele* (172[r]); cf. în sl. **истръже҃на**.

7. CONCLUZII

Analiza noastră a scos la iveală faptul că procedeul formării de noi cuvinte prin schimbarea clasei gramaticale este foarte bine reprezentat în narațiunea tradusă de Udrișteă Năsturel. Comparația termenilor românești cu corespondentele lor slavone a demonstrat că de cele mai multe traducerea urmează îndeaproape originalul, cele mai multe exemple de conversiune fiind impuse de textul străin. Cercetarea noastră a reliefat și situația în care, pentru același termen slavon, Năsturel a oferit soluții diferite de echivalare, valorificând resursele lexicale existente ori creând termeni noi.

SIGLE

DA	= *Dicționarul limbii române*, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, tomul I (părțile I–III), tomul II (părțile I–III), București, 1913–1948.
DEX	= *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, 2016.
DLR	= *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, tomul VI–XIV, 1965–2010.
Miklosich, *Lexicon*	= Franz Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Emendatum auctum*, Wien, Scientia Verlag Aalen, 1963.
DHLR	= Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tomul II, *Le seizième siècle*, Paris, 1938.
ILRLEV	= *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, coordonator Ion Gheție, București, 1997.
SMFC	= *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. II–IV, București, 1960–1967.
CP[2]	= Coresi, *Psaltirea slavo-română*, [Braşov, c.1583], ed. Stela Toma: *Coresi, Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, București, 1976.
CTd.	= *Codicele Todorescu*, ms. rom. BAR 5484, ed. N. Drăganu, *Două manuscripte vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București–Viena–Lepizig, 1914.
CC[2]	= Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581). Publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici. Vol. I, *Textul*. București, 1914.
PO	= *Palia*, Orăştie, 1582. *Palia de la Orăştie*, ed. V. Pamfil, București, 1968.

ASPECTS DE LA CONVERSION DANS UN ROMAN POPULAIRE DU MILIEU DU XVII-ÈME SIÈCLE

(Résumé)

Le lexique du roman populaire *Varlaam et Josaphat*, traduit par Udriște Năturel du slavon au milieu du XVII-ème siècle, comprend de nombreux mots formés par conversion. La comparaison des termes roumains avec les mots slaves correspondants a montré que la traduction suivait souvent l'original et que la plupart des exemples de conversion était imposée par le texte étranger. Notre recherche a également mis en évidence la situation dans laquelle, pour un même terme slave, Năsturel proposait des solutions d'équivalence diverses, en utilisant des ressources lexicales existantes ou en créant de nouveaux termes.

Cuvinte-cheie: conversiune, roman popular, *Varlaam și Ioasaf*, româna veche, participiu, substantive verbale.

Mots-clé: conversion, roman populaire, *Barlaam et Josaphat*, roumain ancien, noms verbaux.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Emanuela Timotin

REȚETELE MEDICALE MANUSCRISE, O SURSĂ INSUFICIENT EXPLORATĂ PENTRU STUDIEREA TERMINOLOGIEI BOTANICE ROMÂNEȘTI

Terminologia botanică românească a fost cercetată, de-a lungul timpului, de specialiști în diverse domenii – botaniști, folcloriști, lingviști – care au evidențiat inventarul său bogat, originile diverse ale denumirilor plantelor, utilizările variate ale acestora și importanța lor în credințele religioase ale românilor și în medicina tradițională[1]. Deși cercetările lingvistice consacrate acestei terminologii s-au înmulțit în ultimul timp, mărturie stând trei teze de doctorat consacrate relativ recent subiectului[2], studiile dedicate începuturilor acesteia, bazate pe documente din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, sunt încă puțin numeroase[3]. Între ele, cercetările lui Gheorghe Chivu ocupă un loc aparte[4].

[1] Dintr-o bibliografie amplă, amintim mai ales Z. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român. Vocabular botanic cuprinzând numirile române, franceze, germane și științifice*, București, Institutul de Arte Grafice, 1906 (ed. a II-a: 1929); Al. Borza, *Dicționar etnobotanic, cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România*, București, Editura Academiei Române, 1968; V. Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979; T. Brill, *Legendele românilor*, II. *Legendele florei*, București, Editura „Grai și Suflet–Cultura Națională", 1994; Maria Purdela Sitaru, *Etnomedicină lingvistică*, Timișoara, Editura Amarcord, 1999; Sim. Fl. Marian, *Botanica poporană română*, 3 vol., ediție critică de Aura Brădățan, Suceava, Editura Mușatinii, 2008.

[2] Vezi Carmen Scarlat, *Analyse étymologique, sémantique et cognitive des désignations de la flore sauvage en roumain*, thèse soutenue à l'Université Stendhal – Grenoble III, 2008; Viorica Velecico, *Terminologia populară a plantelor medicinale*, Universitatea din Suceava, 2016; Irina Vlădescu, *Terminologia botanică românească. Între tradiție și modernitate*, București, Editura Universității din București, 2020.

[3] Pentru o descriere generală a rețetelor medicale din manuscrisele românești, vezi I. C. Cazan, *Texte de folclor medical*, în *Cercetări literare*, II, 1936, p. 55–78. Pentru un glosar slavo-român cuprinzând nume de plante și redactat între ultimul sfert al veacului al XVII-lea și 1704, vezi M. Gaster, *Chrestomatie română.* Texte tipărite și manuscrise [sec. XVI–XIX], dialectale și populare, Leipzig–București, vol. I, 1891, p. 355–357; Magdalena Georgescu, *Cea mai veche listă cu nume românești de plante*, LR, XXX, 1981, nr. 1, p. 13–21; pentru o listă de plante alcătuită de preotul calvin Benkö József din zona Brașovului, publicată sub denumirea de *Nomina vegetabilium* în 1783, vezi ediția lui Ion Coteanu, *Prima listă a numelor românești de plante*, București, Institutul de Linguistică Română, 1942. Vezi și Al. Borza, *Cele dintâi publicații botanice străine cu numiri de plante „românești"*, în *Buletinul Grădinii botanice din Cluj*, XXIV, 1994, p. 118–130; idem, *Numiri românești de plante în vocabulare și dicționare din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea*, în CL, III, 1958, p. 199–218; Irina Vlădescu, *op. cit*.

[4] Dintre contribuțiile sale asupra subiectului, vezi *Nume de plante în* ***Dictionarium valachico-latinum***, în *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze.* Actele celui de al 9-lea Colocviu al

Articolul de față se oprește asupra câtorva rețete medicale din ultimul sfert al veacului al XVIII-lea, conservate într-un manuscris bănățean, păstrat în Biblioteca Academiei Române din București sub cota ms. rom. 3093, și urmărește să evidențeze importanța lor pentru cunoașterea istoriei terminologiei botanice românești[5]. Observațiile de aici se bazează pe ediția câtorva file din manuscris (f. 144^{v}–150^{v}) pe care o pregătim în vederea publicării în *Crestomația limbii române vechi*, vol. al III-lea, *1716–1780*[6].

Manuscrisul este un miscelaneu realizat în cea mai mare parte (f. 1^{r}–151^{v}) de o mână anonimă, care folosește constant litera ѣ pentru a nota vocala medie anterioară /e/. Codicele cuprinde <Pravile> (f. 1^{r}–53^{r}), <Cronologie biblică> (f. 53^{v}–54^{r}), *Soboarele sfinților părinți* (f. 54^{r}–55^{r}), *Întrebări și răspunsuri filolosofești și proorocești, când s-au întrăbat împăratul Leont cu dascali și cu filosofi*[7] (f. 56^{r}–74^{r}), *Pilde filosofești de învățătură la tot omul* (f. 74^{v}–91^{r}), *Povestea împăratului Alexandru de Machedoniia* (f. 92^{r}–144^{v}), *<Rețete medicale> Pintru leacuri arată* (f. 144^{v}–151^{v}), <Versuri patriotice> (f. 152^{r}–154^{r}), <Socoteli și însemnări diverse> (f. 154^{v}–157^{v})[8].

Filele 152^{r}–154^{r} sunt scrise de o mână târzie. Paginile 55^{v} și 91^{v} sunt lăsate albe de copistul principal al codicelui, inclusiv al rețetelor care ne interesează aici, pe ultima dintre acestea fiind scrise dezordonat câteva însemnări.

O însemnare cu chinovar marchează data realizării codicelui: „Sfârșitu-s-au deplin această sfântă carte cu ostăninţa mea, celui mai în lăuntru nu<mi>t, iară mai mult cu ajutorul lui Dumnezău la anul 1776, în luna octomvrie, în 10 zile” (f. 91^{r}). O notă ulterioară arată că miscelaneul era în posesia unui pastor din Buziaș (jud. Timișoara): „Nicolae Popescu, păstori sufletesc, lăcuitori în Buziaș” (f. 157^{r}).

Catedrei de limba română (Bucureşti, 4–5 decembrie 2009), vol. I, București, Editura Universităţii din Bucureşti, 2010, p. 333–340; *Nume de plante în texte vechi româneşti,* în *Procedings of the Second International Conference on Onomastics "Name and Naming" Onomastics in Contemporary Public Space*, Baia Mare, May 9–11, 2013, Cluj-Napoca, Editurile Mega – Argonaut, 2013, p. 1000–1015; *Prima listă de plante şi începuturile terminologiei botanice româneşti*, în Gh. Chivu, Oana Uță-Bărbulescu (ed.), *Ion Coteanu – in memoriam*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2014, p. 95–100; *Cuvânt-înainte*, în Irina Vlădescu, *op. cit*., p. 7–9. Vezi de asemenea, și ediția traducerii realizate de Petru Maior în 1812: Franz von Heitl, *Învățătură pentru prăsirea pomilor, scrisă de Haintl Franțisc, domnul Răspacului și Necsingului, a multe învățate și iconomicești soțietăți împreună soț. La Buda, în Crăiasca Tipografie a Univer<sitățiі> Ungurești, 1812*, transcriere de Gh. Chivu și Aristina Valea, în E. Pavel (coord.), *Școala Ardeleană*, vol. IV, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2018, p. 265–273.

[5] Rețetele medicale din acest codice au fost menționate pasager și în I. C. Cazan, *art. cit*., p. 73.

[6] Volumul, coordonat de Alexandru Mareș și realizat de Liliana Agache, Maria Stanciu Istrate, Al. Mareș, Anca Sapovici, C. Sava și Emanuela Timotin, va apărea în 2023.

[7] Pentru acest text, vezi și Al. Ciorănescu, *Întrebări și răspunsuri*, în *Cercetări literare*, I, 1934, p. 59.

[8] Prezentarea de aici ameliorează tacit descrierea miscelaneului din G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești din Biblioteca Academiei Române*, vol. II, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1983, p. 453.

Copistul anonim al codicelui scrie foarte frumos și îngrijit: pe fiecare filă delimitează prin două chenare spațiul în care urmează să-și introducă textul; titlurile și numeroase inițiale sunt scrise cu cerneală colorată; frontispiciile anumitor texte prezintă entrelacs-uri și miniaturi (f. 1[r], 56[r]). De asemenea, el numerotează filele pe care le-a scris, iar numerotarea sa că, pentru el, primele 55 de file alcătuiau un grupaj unitar. Un al doilea grupaj unitar, numerotat de el de la 1 la 139, cuprinde *Întrebările și răspunsurile filolosofești și proorocești...*, *Alexandria* și *Rețetele medicale*.

Codicele este foarte important pentru cunoașterea terminologiei botanice din secolul al XVIII-lea. Unii termeni sunt deja cunoscuți, ei fiind atestați întâi în altă lucrare bănățeană din jurul anului 1650, *Dictionarium Valachico-Latinum*, dicționarul anonim român-latin cunoscut multă vreme în literatura de specialitate mai ales sub numele de *Anonymus Caransebesiensis*[9].

(1) **curcubețe(a)** s. f. „plantă cățărătoare, dovleac" (< lat. *cucurbita*): „să zdrobească *curcubețe*[10]" (f. 149[r]); „și *curcubețeauo* să ameasteci[11]" (f. 150[r]). Termenul, sub forme diferite[12], are cea mai veche atestare în *Dictionarium Valachico-Latinum*[13], adjectivul *curcubenos* fiind atestat ulterior în *Lexiconul slavo-român* al lui Staico Grămăticul, realizat în perioada 1660 – 1670[14]. În veacul al XVII-lea, în 1688, forma *curcubețea* apare în *Biblia de la București* (IV Regi 4, 39)[15].

---

[9] Pentru acest text, vezi *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicţionar al limbii române*, studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008. Pentru datarea dicționarului, vezi idem, ***Anonymus Caransebesiensis*** *– manuscris românesc de la mijlocul secolului al XVII-lea*, în LL, I-II, 2003, p. 21–27. Dicționarul a fost numit de-a lungul timpului atât *Anonymus Caransebesiensis* (vezi Gr. Crețu, *Anonymus Caransebesiensis. Cel mai vechi dicţionar al limbei române, după manuscriptul din Biblioteca Universităţii din Pesta*, în „Tinerimea română", s.n. I, 1898, p. 320–380), dar și *Anonymus Lughosiensis* (vezi B. P. Hasdeu, *Anonymus Lughosiensis. Cel mai vechiu dicţionar al limbei române, după manuscriptul din Biblioteca Universităţii din Pesta*, în „Columna lui Traian", IV, nov-dec. 1883, p. 406–429).

[10] Scris: коуркоубецѣ. Altă interpretare: *curcubeţea*.

[11] Scris: амѣстѣчи.

[12] Pentru formele acestui cuvânt, vezi *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR), ediție electronică, https://delr.lingv.ro/?searchTerm=curcubetea&includeVariants=true (consultat 23 octombrie 2022).

[13] Vezi *Dictionarium Valachico-Latinum*, *op. cit*., p. 96, v. 2164–2166.

[14] *Dicţionarul limbii române*, ediție anastatică după *Dicţionarul limbii române* (DA) și *Dicţionarul limbii române* (DLR), București, Editura Academiei Române, 2010, vol. II, s.v.; DELR, s.v. Expresia *peapene curcubenos* glosează termenul slavon лубениц; vezi ms. rom. BAR 312, f. 209[v]. Pentru identificarea scribului dicționarului, vezi D. Strungaru, *Începuturile lexicografiei româneşti*, în *Romanoslavica*, XIII, 1966, p. 148–151. Pentru opera lui Staico, un important traducător din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, vezi Al. Mareș, *Note filologice despre Staico Grămăticul (1. Câteva clarificări biografice; 2. Prima traducere românească a* ***Patericului****; 3. O traducere necunoscută a lui Staico Grămăticul; 4. Două expresii cărturărești)*, în Gh. Chivu, Oana Uță-Bărbulescu (ed.), *Ion Coteanu – in memoriam*, *op. cit*., p. 249–259.

[15] Vezi Irina Vlădescu, *op. cit*., p. 198; DELR, s.v. *curcubetă*.

(2) **jale** s. f. „salvie” (< magh. *zsálya*): „*jale*[16]... să bea” (f. 150^{v}). Termenul apare întâi în *Dictionarium Valachico-Latinum* sub forma *jalie*[17].

(3) **mătrăgună** s. f. „plantă erbacee otrăvitoare folosită în farmacopeea tradițională” (cf. alb. *matërgonë*; gr. μανδραγόρας; lat. *mandragora*): „să beai o boabă[18] de[19] *mătrăgună*” (f. 149^{v}); „*mătrăguna* cu semânță[20] cu tot să le[21] pisăzî” (f. 150^{r}). Cu aceeași formă, termenul a fost atestat întâi în *Dictionarium Valachico-Latinum*[22].

(4) **țârțăriță** s. f. „plantă leguminoasă, tip de mazăre” (< *țârțără* + *-iță*): „*țârțăriță* și linte sălbatecă[23] să fiiarbă” (f. 146^{v}). Sub aceeași formă, termenul apare întâi în *Dictionarium Valachico-Latinum*[24].

Câțiva termeni botanici întâlniți în rețetele bănățene din 1776 sunt atestați întâi tot în *Dictionarium Valachico-Latinum*, dar în vocabularul româno-latin termenii românești sunt lipsiți de corespondentul lor latin, ceea ce face sensul lor dificil de precizat[25]:

(5) **rânsă** s. f. „nume dat inflorescenței masculine a unor arbori; mâțișor, mugur” (v. sl. рѫca): „*rânsă* de[19] salcă” (f. 144^{v}); „*rânsă* de[19] plop negru” (f. 145^{r}). Cu aceeași formă, termenul apare și în *Dictionarium Valachico-Latinum*[26]. Ulterior, *rânsă* apare într-un document din Rășinari din veacul al XVIII-lea[27].

(6) **seamenic** (**siminic**) „numele mai multor plante erbacee din familia compozeelor, siminoc” (< bg. смин): „să fiiarbă lilion vânăt cu *siminic* și să-l bea” (f. 146^{r}), „*siminic* sărat să bea” (f. 146^{v}); „și *seamenic*... să bea” (f. 150^{v}). Termenul apare întâi în *Dictionarium Valachico-Latinum*[28].

---

[16] Scris: жалѣ.

[17] Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. VII, s.v. *jale*; *Dictionarium Valachico-Latinum, op. cit.*, p. 116, v. 3873.

[18] Scris: блабъ.

[19] Scris: дѣ.

[20] Scris: сѣмъницъ. Altă interpretare: *sămânță*.

[21] Scris: лѣ.

[22] Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. IX, s.v. *mătrăgună*; *Dictionarium Valachico-Latinum*, *op. cit.*, p. 100, v. 2501.

[23] Scris: сълбаѣкъ.

[24] Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. XVII, s.v. *țârțăriță*; *Dictionarium Valachico-Latinum, op. cit.*, p. 79, v. 726.

[25] Pornind de la aceeași observație, Al. Borza (*art. cit.*, 1958, p. 202) a conchis că autorul dicționarului româno-latin era un cunoscător mai bun al plantelor și al numirilor populare ale acestora decât autorii care îi serviseră drept sursă. Gh. Chivu (*art. cit.*, 2010; *art. cit.*, 2013, p. 1002) a insistat, la rândul său, asupra bunelor cunoștințe de botanică ale autorului anonim al dicționarului.

[26] Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. XIII, s.v. *rînsă*[1]; *Dictionarium Valachico-Latinum, op. cit.*, p. 114, v. 3715.

[27] Vezi N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, (Studii și documente, XII), București, Socec, 1906, p. 231. În ediția a treia a dicționarului lui H. Tiktin, se consemnează că termenul apare și în jurul anului 1758; vezi https://tdrg.solirom.ro/, s.v. *rânsă*. Trimiterea la Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, Monitorul Oficial, 1936, p. 311, este însă eronată.

[28] Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. XIV, s.v. *siminoc*; *Dictionarium Valachico-Latinum, op. cit.*, p. 117, v. 3964.

(7) **steregoaie** s. f. „numele a două plante erbacee din familia liliaceelor” (et. nec.)[29]: „să beai ... o țiră de[19] *steregoaie*[30]” (f. 149[v]). Termenul este atestat ca *sterigoaie* în *Îndreptarea legii* din 1652[31] și ca *steregoanie* în *Dictionarium Valachico-Latinum*[32]. Apare sub aceeași formă ca în manuscrisul bănățean și în glosarul slavo-român cuprinzând nume de plante și redactat între ultimul sfert al veacului al XVII-lea și 1704[33].

O serie de nume de plante cunosc atestări anterioare, în alte lexicoane.

(8) **iarbă-mare** expr. „plantă cu frunze mari și flori galbene”: „rădăcină de[19] <i>arbă-mare să o ușce” (f. 145[v]); „să rozi rădăcină de[19] <i>arbă-mare” (f. 149[v]). Expresia este atestată în glosarul slavo-român cu nume de plante redactat între ultimul sfert al veacului al XVII-lea și 1704[34], dar și în dicționarul latin-român al lui Theodor Corbea, realizat în perioada 1691–1697[35].

(9) **sporiș** „numele mai multor plante erbacee cu tulpina ramificată, sporici” (< scr. *sporiš*, ucr. спориш)[36]: „Și *sporiș* să-l rupă din al treilea nod și să-l fiiarbă” (f. 146[v]); „*sporișul* să-l rupi din nodul cel mai din sus” (f. 150[r]). Termenul este atestat, sub aceeași formă, și în glosarul slavo-român cuprinzând nume de plante deja menționat[37].

Numeroase nume de plante par a-și găsi însă aici cea mai veche atestare:

(10) **broșan** s. n. „probabil boroșlean, iederă” (< mgh. *borostyán*)[38]: „frunză de[19] *broșan*” (f. 146[v]), „să bea și *broșan*” (f. 146[v]). Cu forma *broștean*, apare în secolul al XIX-lea, în *Lexiconul de la Buda*[39].

(11) **colelie** s. f. „plantă ierboasă, cu tulpini numeroase lungi și foarte subțiri, acoperite de peri albi și moi și semănând cu un mănunchi de pene albe; colilie” (< v.sl. *kovyli*, scr. *kovilje*, ucr. *kovyle*, *kovyl'*)[40]: „*colelie* să o fiiarbă în leașie” (f. 145[v]).

---

[29] Vezi DLR, *ed*. *cit*., vol. XV, s.v. *stirigoaie*.

[30] Scris: стеperoe.

[31] Vezi https://tdrg.solirom.ro/, s.v. *steregoaie*; vezi și *Îndreptarea legii. 1652*, ed. Colectivul pentru vechiul drept românesc condus de acad. A. Rădulescu, București, Editura Academiei RPR, 1962 (Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris, 7), p. 546.

[32] Vezi *Dictionarium Valachico-Latinum*, *op. cit*., p. 122, v. 4380.

[33] Pentru ediția acestui lexicon, conservat în ms. rom. BAR 2456, vezi M. Gaster, *op*. *cit*., p. 355–357; Magdalena Georgescu, *art*. *cit*. Pentru acest termen, vezi M. Gaster, *op*. *cit*., p. 355; Magdalena Georgescu, *art*. *cit*., p. 14.

[34] Vezi M. Gaster, *op*. *cit*., 356; Magdalena Georgescu, *art*. *cit*., p. 15; DLR, *ed*. *cit*., vol. VI, s.v. *iarbă*.

[35] Al. Borza, *art*. *cit*., 1958, p. 209. Pentru acest dicționar, vezi Teodor Corbea, *Dictiones Latinæ cum Valachica interpretatione*, ediție de A.-M. Gherman, vol. I: studiu introductiv, note și text, Cluj-Napoca, Clusium, 2001.

[36] Vezi DLR, *ed*. *cit*., vol. XV, s.v. *sporici*.

[37] M. Gaster, *op*. *cit*., p. 355; Magdalena Georgescu, *art*. *cit*., p. 14.

[38] Vezi DLR, *ed*. *cit*., vol. I, s.v. *boroșlean*.

[39] *Ibidem*.

[40] Conform DELR, s.v. *colilie*, termenul cunoaște cea mai veche atestare într-un lexicon manuscris trilingv din 1802–1803.

(12) **gutâie** s. f. „fructul gutuiului” (< *gutui*)[41]: „*gutâi* uscate să mănânce” (f. 147^{v}); „*gutâie* să mănânce” (f. 149^{r}).

(13) **iorgovan** s. m. „liliac” (< sb. *jorgovan*)[42]: „rădăcină de *iorgovan* alb” (f. 145^{v}); „rădăcină de[19] *iorgovan* să usuce” (f. 149^{v}), „să fiiarbă *iorgovan* vânăt în vin” (f. 150^{v}).

(14) **lilion** s. m. „nume dat mai multor specii de plante din familia liliaceelor sau iridaceelor” (< magh. *liliom*)[43]. Termenul apare mereu însoțit de cuvinte care denumesc culori, fiecare expresie având o valoare proprie. *Lilion alb* „lăcrămioară”: „să zdrobească *lilion alb* cu mneare” (f. 145^{v}); *lilion galben* „crin galben”: „să fiarbă *lilion* galben să bea” (f. 145^{v}); *lilion vânăt* „stânjenel”: „să fiiarbă *lilion vânăt*” (f. 146^{r}); „*lilion vânăt* cel de[19] grădină să moie în apă să bea” (f. 147^{r}); „rădăcină de[19] *lilion vânăt* de[19] grădină să bea cu oțăt” (f. 148^{v}).

(15) **măsălariu** s. m. „plantă erbacee otrăvitoare folosită în farmacopeea tradițională, măselariță” (< *măsele* + *-ariță*)[44]: „sămânță de[19] *măsălariu*” (f. 144^{v}).

Mai rar, manuscrisul bănățean cuprinde și nume de plante neconsemnate încă în lucrările lexicografice.

(16) **arănifă** s. f. „rostopască, planta *Chelidonium majus L.*” (< magh. *aranyfű*): „să zdrobească grăunțăle de mușt*a*riu și rădăcină de *arănifă* și să-i sufle[45] în nări” (f. 145^{r})[46].

În concluzie, termenii analizați au origini diferite, mai ales, maghiară (*arănifă*, *broșan*, *jale*, *lilion*), ceea ce se explică prin originea bănățeană a copistului manuscrisului. Mulți dintre ei sunt creații românești (*gutâie*, *iarbă-mare*, *măsălariu*, *țârțăriță*) ori au o origine slavă (*colelie*, *rânsă*), eventual sârbă (*iorgovan*) sau bulgară (*seamenic* / *siminic*). Mai rare sunt cuvintele moștenite (*curcubețea*). Unii termeni au o formă mai apropiată de etimon decât cea considerată principală în româna contemporană (*sporiș*).

Analiza rețetor din manuscrisul bănățean arată că acestea sunt o specie de texte foarte importantă pentru a cerceta dinamica terminologiei botanice românești, cum sunt, de altfel, și lexicoanele, între care un loc aparte îl ocupă glosarele incluzând nume de plante. Între acestea, rețetele prezintă contextele în care erau utilizate numele de plante respective, devenind, astfel, o sursă privilegiată pentru studierea terminologiei botanice.

---

[41] Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. VI, s.v. *gutuiu*. În ediția a treia a dicționarului lui H. Tiktin, se consemnează că termenul, ca apelativ, este înregistrat în 1598 într-un document din Țara Românească, pe baza informației din D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, Tipografia cărților bisericești, 1946, p. 165; vezi https://tdrg.solirom.ro/, s.v. *gutuie*.

[42] Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. VI, s.v. *iorgovan*.

[43] Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. VIII, s.v. *liliom*.

[44] Vezi DLR, *ed. cit.*, vol. IX, s.v. *măselariță*.

[45] Scris: соуфлѣ.

[46] Îi sunt recunoscătoare colegului și prietenului meu dr. Cristian Gașpar (Central European University, Viena), care m-a ajutat să explic acest cuvânt și să-i precizez etimonul.

MANUSCRIPT MEDICAL INSTRUCTIONS. A LESS EXPLORED GENRE FOR THE STUDY OF THE ROMANIAN BOTANICAL TERMINOLOGY

(Abstract)

The article focuses on several medical instructions preserved in a Romanian manuscript written in Banat, in 1776 (MS 3099, Romanian Academy Library in Bucharest), and discusses sixteen words relevant for the history of the Romanian botanical terminology. The study shows that, in the 17th and 18th centuries, manuscript medical instructions and bilingual / multilingual vocabularies are the most important categories of Romanian texts which refer to botanical terminology. Manuscript medical instructions have not been thoroughly studied so far.

Cuvinte-cheie: rețete medicale manuscrise, terminologie botanică, dicționar, manuscris din Banat.

Keywords: manuscript medical instructions, botanical terminology, vocabulary, manuscripts written in Banat.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române.
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Dicţionar de termeni oficiali din limba română actuală (DOF), Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), Cristiana Aranghelovici, Ana-Maria Barbu, Iulia Barbu Comaromi, Teodora Codiţă Toroipan, Emanuela Dima, Ana Iorga Mihail, Florin Negruţiu, Mariana Neţ, Nicoleta Petuhov şi Ioana Vintilă-Rădulescu, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti", Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2022, 624 p.

În anul 2022, a apărut sub egida Academiei Române lucrarea intitulată *Dicţionar de termeni oficiali din limba română actuală*, prescurtată cu acronimul DOF. Coordonatoarea lucrării este doamna Ioana Vintilă-Rădulescu. Alături de studii ale limbilor romanice (precum occitana şi gascona), aceasta este specialistă în lexicografia normativă a limbii române (v. DOOM3)[1]. Dicţionarul cuprinde 624 de pagini şi are următoarea structură: o serie de tabele iniţiale cu abrevieri, semne speciale şi semne pentru indicarea pronunţării, împreună cu domeniile inventarului şi autorii literelor (p. 5–9); o introducere, care cuprinde probleme teoretice legate de metodologia dicţionarului, semnată de coordonatoare (p. 11–17); o bibliografie (p. 18); un capitol de „explicaţii privind structura dicţionarului" (p. 19–24); dicţionarul propriu-zis, DOF, care cuprinde literele de la A la Z (p. 25–605); un glosar final, care oferă indicaţii de ortoepie şi de ortografie şi care prezintă termenii (puţin numeroşi) care nu apar în DOF, deoarece aceştia sunt incluşi, dar neexplicaţi în legi (p. 607–624).

Echipa care a elaborat dicţionarul este formată din (foşti şi actuali) membri ai Sectorului de Romanistică al Institutului de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti": Ana-Maria Barbu (litera A), Ana Iorga Mihail (literele B, D), Cristiana Aranghelovici (litera C), Emanuela Dima (literele E, R), Florin Negruţiu (literele F, G, L, Ş, T, U), Nicoleta Petuhov (literele H, N, S), Iulia Barbu Comaromi (litera I), Mariana Neţ (literele Î, K, M, V, W, Y), Ioana Vintilă-Rădulescu (literele O, Ţ, Z) şi Teodora Codiţă-Toroipan (litera P). În ceea ce priveşte glosarul final, autorii sunt: Ana-Maria Barbu (literele A, F, G, L), Cristiana Aranghelovici (literele B, C, D, P), Emanuela Dima (literele E, R), Nicoleta Petuhov (literele H, N, S), Iulia Barbu (litera I), Mariana Neţ (literele Î, M, T, Ţ, V), Ioana Vintilă-Rădulescu (litera O) și Teodora Codiţă-Toroipan (litera P).

După cum explică coordonatoarea dicţionarului (Ioana Vintilă-Rădulescu) în introducere, deşi sunt specializaţi, o serie de termeni au o largă circulaţie în limba română actuală. În ciuda frecvenţei lor în uz, aceşti termeni sunt fie total absenţi, fie nerecenzaţi ca atare în dicţionarele limbii curente, ca DEX-ul[2], cu sensurile şi cu valorile gramaticale asociate sensurilor speciale sau cu sintagmele specializate în componenţa cărora intră (de exemplu, sintagma *agent economic*): v. de exemplu, *naţional, oficial* şi *primitor*, nerecenzate în DEX cu valoarea gramaticală de substantiv, calchiată după limbile franceză şi spaniolă, ci numai cu funcţia gramaticală de adjectiv; v. şi cuvintele *transfrontieră*

[1] *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a III-a revăzută şi adăugită, Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2021.

[2] *Dicţionarul explicativ al limbii române*, 1998, 2009, 2012; 1998: Ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan". Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic; 2009: *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Ediția a 2-a, revăzută şi adăugită, Academia Română (Bucureşti), Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold; 2012: *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţie revăzută şi adăugită. Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold (DEX).

şi *transfrontiere* (p. 13, 17). Mai putem cita şi sintagma de genul neutru *adaos comercial* (cf. glosar, p. 608). În general, după cum rezultă din introducerea teoretică a dicţionarului, lucrarea cuprinde un repertoriu neologic al limbii române: „Pentru a rezolva parţial lacunele semnalate am întreprins, la Institutul de Lingvistică « Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti » al Academiei Române, elaborarea unui *Dicţionar de termeni oficiali din limba română actuală*, înţelegând prin aceştia, în primă instanţă, termenii oficializaţi prin legislaţie. Am examinat în acest scop legile adoptate în primele două decenii de după Revoluţia din 1989 (anii 1990–2009), când s-au pus bazele noii legislaţii, caracterizate printr-un spirit preponderent diferit de al celei anterioare anului 1990. Prin *termeni* înţelegem cuvinte, sintagme şi abrevieri, dar nu şi elemente care nu sunt de natură lexicală (precum simbolurile)” (*Introducere*, p. 17).

După cum o arată bibliografia noastră pe această temă, cu excepția anumitor dicționare de terminologie sau de neologisme și/ sau de împrumuturi[3], care sunt destul de rare și rămân izolate, majoritatea dicționarelor de terminologie scrise în limba română sunt exclusiv specializate în anumite domenii umaniste sau tehnice, nefiind elaborate de filologi-lingviști și lipsindu-le perspectiva normativă asupra limbii (v. domeniile economie, drept, afaceri, muzică, artă, antropologie, cinematografie, construcții, droguri, sociologie, filozofie, religie, teologie, estetică, biologie, psihiatrie și psihologie, medicină, cinegetică, știința solului, cosmonautică, informatică, cuvinte și expresii latinești și eline sau anglicisme în limba română etc.). Spre deosebire de alte dicționare, DOF este mai cuprinzător și stabilește câteva reguli normative prescriptive implicite, dar şi o zonă de limbă comună a lexicului terminologic (specifică oricăror terminologii care desemnează domenii ale vieții curente), cuprinzând și sintetizând un ansamblu larg de domenii care sunt vizate de legislație. Dintre acestea, citǎm numai: „administrație”, „agricultură”, „botanică”, „meteorologie”, „muncă”, „navigație”, „piscicultură”, „politică”, „poștă”, „prelucrarea datelor”, „protecție civilă”, „finanțe”, „fiscalitate”, „fizică”, „foraj maritim”, „geografie”, „industrie”, „juridic”, „medicină”, „mediu”, „sănătate”, „transporturi”, „turism”, „industria tutunului”, „urbanism”, „utilități”, „vamă”, „veterinar”, „viticultură”, „zoologie”, „zootehnie” și altele (v. Lista domeniilor la p. 8–9). Unele dintre aceste domenii sunt „supraordonate”, cum sunt medicina și transporturile, deci, în definițiile sensurilor, uneori în cazul sinonimiei sensurilor, ele sunt tratate ca atare (p. 20).

Literele Q și X lipsesc din inventarul DOF, fiind probabil considerate ca străine, dacă se află la inițiala cuvintelor (v. DOOM3). Există trei tipuri mari de categorii de fapte conform cărora ar putea fi clasificat inventarul termenilor oficiali: 1) împrumuturi din limbi străine neadaptate (sau „străinisme” neadaptate), mai puțin numeroase, ca *broker*, *broker de asigurare* și *holding de asigurare*; 2) străinisme adaptate, care sunt cel mai adesea termeni românești calchiați după termeni străini traduși (în textele de legi românești stabilite după texte străine), ca de exemplu sintagma masculină românească *ordonator de credite*, calchiată după sintagma masculină franceză, mai frecvent folosită la plural, *ordonnateurs de crédits*, sau sintagma de genul neutru românească *organ competent*, calchiată probabil după sintagma masculină, frecventă în terminologia franceză, *organe compétent*; în această categorie, franțuzismele sunt foarte numeroase; și 3) creații neologice interne ale limbii

[3] Dicţionare speciale româneşti: Cristina Călăraşu, *Dicţionar de terminologie a profesiunilor actuale*, Bucureşti, editura Universităţii din Bucureşti, 2004; Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente* (DCR), ediţia a doua, Bucureşti, Editura Logos, 1997; Elena Epure, *Dicţionar de cuvinte împrumutate din limba engleză* (Dicţionar şcolar), Bucureşti, Editura All Educaţional, 2004; Florin Marcu, *Noul dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997; Florin Marcu, *Marele dicţionar de neologisme* (MDN), Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2000; Cristina Popescu, Ecaterina Creţu, *Dicţionar de cuvinte şi expresii latineşti şi eline în contexte literare româneşti*. *Abrevieri latineşti*, Bucureşti, Editura Humanitas Educaţional, 2003.

Alt exemplu: *Lexiconul tehnic român.* Elaborare nouă, întocmită prin îngrijirea Consiliului Naţional al Inginerilor şi Tehnicienilor (CNIT), de un colectiv sub conducerea acad. prof. dr. ing. Remus Răduleţ, vol. 18: *Trol – Z*, Bucureşti, Editura Tehnică, 1966.

române, dintre care menţionăm sintagma feminină românească din silvicultură *ocupare temporară a terenului*, substantivul masculin din domeniul vânătorii *odorivector*, sintagma de gen neutru din administraţie *act care priveşte raporturile cu parlamentul* sau sintagma masculină românească, foarte lungă, *posesor al bunului cultural care a părăsit ilegal teritoriul unui stat comunitar*. Faptele din a treia categorie sunt numeroase.

Din păcate, cel mai adesea, neologia internă (categoria a treia de mai sus) se manifestă prin crearea unor sintagme care au, desigur, avantajul de a fi uşor înţelese, dar care pierd din concizie, fiind lungi, iar uneori chiar foarte lungi. Astfel, după cum precizează însăşi coordonatoarea dicţionarului, numeroase sintagme româneşti au 10 – 14 cuvinte, în timp ce terminologia oficială franceză este mult mai succintă[4] (Introducere, p. 13). Tendinţa generală a faptelor este de adaptare la limba română, prin calchiere, ca în sintagma românească de genul neutru *personal de întreţinere*, care a fost calchiată probabil după sintagma franceză masculină *personnel d'entretien*. Inventarul cuvintelor înregistrate în DOF, deşi cuprinde zone de lexic specializat (v. sintagma feminină utilizată la plural *paste textile*), este în ansamblul său foarte accesibil vorbitorilor de limbă română uzuală, de exemplu ca în sintagmele de genul neutru *paşaport al calului* şi *paşaport european pentru arme de foc*.

DOF este un repertoriu de cuvinte supuse normei descriptive, care înregistrează şi transcrie termenii şi definiţiile lor aprofundate şi specializate, aşa cum apar aceştia în textele legilor româneşti cuprinse în perioada 1990–2009, excluzând legile abrogate până în 2009 inclusiv. Totuşi, coordonatoarea DOF face o serie de recomandări normative prescriptive. Astfel, în introducere, Ioana Vintilă-Rădulescu precizează că termenii şi definiţiile lor româneşti sunt mai lungi decât cele franceze, poate pentru că au fost create de legislatorii români, care au fost preocupaţi de evitarea echivocului, dar fără a-i consulta pe lingvişti. În schimb, „în cazul termenilor oficiali francezi, cei care au adoptat termenii şi definiţiile lor sunt comisiile ministeriale de terminologie, care le-au elaborat cu consultarea Academiei Franceze; este de presupus că aceste definiţii reprezintă o sinteză a celor existente în diverse texte de specialitate" (v. *Introducere*, p. 14, 17). De asemenea, în DOF, termenii şi definiţiile acestora au fost corectaţi din punctul de vedere al corectitudinii limbii, acolo unde în redactarea legilor au fost întâlnite erori, iar în glosarul final se găsesc indicaţii de ortoepie şi de ortografie (v. DOF, p. 25–605; *Glosar*, p. 607–624).

Dicţionarul, fiind şi normativ, autorii lui consideră că în dubletele în care apar un cuvânt străin şi unul românesc (prin „cuvânt" desemnându-se aici o unitate lexicală simplă sau complexă), dacă acestea sunt sinonime, cuvântul românesc este cel principal: de exemplu, în dubletul sinonimic ce cuprinde sintagmele de genul neutru din domeniul financiar *acord de netting* şi *acord de compensare bilaterală*, cuvântul românesc *acord de compensare bilaterală* este termenul principal, iar termenul străin *acord de netting* este sinonimul cuvântului românesc. Problema reţelei de sinonime este rezolvată prin procedeul trimiterii (cu săgeată verticală ↑) realizate în cadrul definiţiilor lexicografice, prin care se trimite de la un articol de dicţionar la altul, permiţând, astfel, să se înregistreze toţi termenii speciali.

*Dicţionar*ul *de termeni oficiali din limba română actuală* (DOF) este un material inedit şi valoros pentru lingvistica românească, necesar înţelegerii şi normării fenomenului lexical specializat contemporan, care prezintă şi zone de limbă comună.

ANTONIA CIOLAC
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
antonia.ciolac@lingv.ro

[4] Journal officiel de la République Française, *Dictionnaire des termes officiels de la langue française, Édition janvier 1994*, Délégation générale à la langue française, citat de Ioana Vintilă-Rădulescu.

Mihaela Ilioaia, *Non-canonical subject marking in Romanian. Status and evolution of the **mihi est** construction*, Universiteit Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, 2021, 278 p.

Cartea reprezintă versiunea finală a tezei de doctorat susţinute şi publicate de către Mihaela Ilioaia în Belgia, la Universiteit Gent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte. Autoarea este absolventă a universităţii sus-numite. Teza de doctorat a fost coordonată de prof. dr. Marleen Van Peteghem (Universiteit Gent).

Alte publicaţii ale autoarei sunt: Mihaela Ilioaia, 2020, *Productivity of the Roumanian **mihi est** Pattern* (*Revue roumaine de linguistique*, 65, 1, p. 49–67); Mihaela Ilioaia (în pregătire), *Toward canonical marking of core arguments in Romanian? The case of **plăcea***; Mihaela Ilioaia, *Marleen Van Peteghem* (în pregătire), *Dative Experiencers with Nominal Predicates in Romanian. A Synchronic and Diachronic Study*.

Tema tezei de doctorat pe care o propune Mihaela Ilioaia este tiparul sintactic *mihi est* (de ex., *mi-e dor*). Structura este considerată de autoare din perspectiva mai largă a subiectului non-canonic (aici în cazul dativ: *mi*, din *mi-e foame/sete/frică*, p. 19). Sunt examinate din perspectivă tipologică realizările concrete pe care acest tipar le are în limba română.

Autoarea arată că tiparul *mihi est* are o pondere scăzută în sistemul gramatical al românei. Această pondere explică interesul relativ limitat al sintacticienilor români. În general, aceştia au formulat observaţii descriptive sau normative în studii de orientare preponderent tradiţională. Se cunosc şi unele abordări ale construcţiei din perspectivă chomskyană. Realizatorii ediţiilor filologice ale textelor româneşti vechi au înregistrat prezenţa construcţiei sub influenţa cultă a modelului sintactic latin, începând cu secolul al XVI-lea (p. 19–20).

Comparativ cu acest tip de tratare, strict sintactică, ceea ce trezeşte un interes deosebit la abordarea propusă aici de Mihaela Ilioaia este realizarea unui studiu cantitativ al datelor faptice, utilizând o metodologie modernă, digitală. Cu ajutorul acestei metodologii, autoarea propune prima cercetare complexă a tiparului *mihi est* din română, din perspectivă sincronică şi diacronică, formulând observaţii detaliate, de mare precizie, într-o viziune nouă asupra obiectului studiat.

Obiectivele principale urmărite sunt formulate în *Introducere* (*Introduction*, p. 22–24):

– interpretarea teoretică a raportului dintre constituenţi, pe baza bibliografiei internaţionale moderne; autoarea adoptă interpretarea structurii *mihi est* ca incluzând un subiect non-canonic;

– evoluţia structurilor de tipul *mihi est* în română.

Structura lucrării este clară, adecvată tematicii discutate. Materia propriu-zisă este organizată în nouă capitole.

Capitolul 1. *Introduction* (p. 19−27) prezintă întrebările, ipotezele şi structura tezei.

Capitolele: 2. *The subject: towards a universal definition*, 3. *Subjecthood properties in Romanian* (p. 29−100) au caracter teoretic. Acestea tratează distincţia dintre subiectele canonice (adică cele în nominativ) şi subiectele non-canonice care au rolul tematic de Experimentator, indicând mai ales fiinţa care suportă o stare sau o schimbare de stare (cazul este dativul, de ex. ***mi**-e frică*, sau acuzativul, de ex. ***mă** doare în gât*, p. 57–60). Autoarea ridică şi problema necesităţii de a studia în diacronie subiectele non-canonice (în alt caz decât nominativul). Se discută despre codificarea (adică exprimarea) subiectului şi proprietăţile lui sintactice: realizarea subiectului în cazul nominativ, acordul verbului cu subiectul, Experimentatorul în acuzativ sau în dativ, topica (ordinea cuvintelor), fenomene de „legare” sintactică (engl. *binding*), fenomene de control al subiectelor implicite ale verbelor nonfinite (adică la mod nepersonal – infinitiv, gerunziu etc.), fenomene de „ridicare” (engl. *raising*), „ştergerea” (nerealizarea sintactică a) subiectului imperativelor, „ştergerea” (nerealizarea sintactică a) subiectului în stilul „telegrafic” (exprimarea eliptică), neexprimarea cuantificatorilor (engl. *bare quantifiers*) la iniţială de propoziţie.

Capitolele: 4. *The **mihi est** construction as a complex predicate construction*, 5. *Corpus and methodology*, 6. *Nouns entering the **mihi est** construction*, 7. *Identifying the subject of the **mihi est** construction*, 8. *Productivity of the **mihi est** construction* (p. 101−236) reprezintă partea cea mai extinsă a tezei şi includ studiul aprofundat al problematicii pe baza analizei de corpus.

Capitolul 9. *Summary and conclusions* (p. 237–249) sintetizează observaţiile.

Lucrarea conţine şi secţiuni de concluzii parţiale la capitolele 3, 6, 7.

Lucrarea este completată de secţiunile: *Acknowledgements* (p. V–VII), *List of Abbreviations* (p. IX–X), *List of Tables* (51 de tabele, p. XI–XII), *List of Figures* (56 de figuri, reprezentări grafice, p. XIII–XIV).

Corpusul analizat este descris în capitolul 5. Sursele de material sunt variate stilistic, reprezentative pentru întreaga perioadă lingvistică atestată prin texte continue (secolele al XVI-lea–al XX-lea). Pentru secolul al XXI-lea a fost folosit corpusul *roTenTen16* (conţinând material datat 2016; https://app.sketchengine.eu/; p. 123); eşantioanele de limbă aparţin, în general, uzului actual nonstandard din mediul online (presă, bloguri etc.), cu multe elemente de oralitate. Pentru perioada anterioară materialul a fost extras din texte reprezentative pentru începuturile limbii române literare scrise (documente administrativ-juridice, texte originale culte, traduceri religioase etc.); textele au fost consultate în ediţii filologice (accesibile mai ales în format electronic; p. 125).

Cadrul teoretic şi metodologic este preponderent cel al gramaticii generative, fiind integrate, de asemenea, elemente de gramatică numită „a construcţiilor” sau „construcţionistă” (engl. *Construction Grammar*). Perspectiva de abordare este tipologică: este relevată specificitatea limbii române cu privire la structura *mihi est*.

Autoarea a realizat o analiză de corpus și a formulat observaţii precise, cantitative. Rezultatle sunt prezentate sub forma unor reprezentări grafice extrem de sugestive şi sub formă de tabele.

Cercetarea a fost completată cu o anchetă lingvistică realizată pe bază de chestionar online (p. 190–219).

În opinia mea, rezultatele cele mai utile ale acestei cercetări constau în analiza cantitativă a datelor. Analiza și interpretarea materialului lingvistic este realizată atent și corect. Modul de expunere este clar, riguros.

Bibliografia lucrării este bogată. Au fost consultate studiile românești și străine de referinţă în domeniu. Lista bibliografiei este riguros alcătuită. Bibliografia este corect asimilată şi integrată în textul lucrării sau în note. Citarea este completă, cu indicarea precisă a paginilor.

Cartea se adresează specialiştilor din domeniul lingvisticii: profesori, cercetători, studenţi.

BEATRICE-ANDREEA CĂLIN PETCU
Şcoala Gimnazială nr. 192
Bucureşti, Str. Subcetate, nr. 15
Universitatea din Bucureşti
Şcoala Doctorală Litere

INDICELE REVISTEI *LIMBA ROMÂNĂ* PE ANUL 2021

A. AUTORI*

A

Adam, I. **551**
Adameșteanu, G. **551**
Agârbiceanu, Ion 15, 549, **557**
Alecsandri, Vasile **10, 19, 553, 556, 558,** 569
Alexandrescu, Gr. **558**
Alexi, Ioan **118**
Anghel, D. **22**
Antohi, G. **19**
Ardeleanu, C. 19
Atanasiu, M.-B. 102
Avram, M. **391, 392, 425**, 439, **448, 467, 475, 478**

B

Babeș, V.**14**
Babić , Gordana 91
Bacalbașa, C. **20**
Baiculescu, G. 549
Bakhtin, Mikhail Mikhailovich **28, 41**
Balș, G. **506**
Balzac, Honoré de **575**
Barac, Ioan 15
Barborică, E. **391**
Barbu, A.-M. **529**
Barcianu, D. P. **10**
Barnovschi, D. V. **20**
Baronzi, Z. **565 -570**
Bălăcescu, C. 18
Bărbulescu, Ilie **502, 504**
Beldiman, Al. **555**
Bene, Francisc **118**
Berechet, Șt. Gr. **102**
Bezpal'ko, O. P. **505**
Bianu, I. 73, 91, 96, 98, 99, **101, 511**
Bittel, Adriana **365**
Blandiana, Ana **365**
Bogdan, Ioan **506, 507**
Boioc Apintei, Adnana **347,** 493
Bojčuk, M. K. **505**
Bolliac, Cezar 53, 56
Boţulescu de Mălăieşti, Vlad **118**
Brăescu, Raluca **355, 465**
Brâncuș, G. **450, 477, 478, 480, 493**
Bres, Jacques **30, 36, 38, 41**
Briquet, C. M. **513, 516**
Buchi, Éva **118**
Budai-Deleanu, I. **20, 118**
Burger, Johann **118**
Burlec, L. 53–56, 60, 62
Busuioc, Monica **6**
Buzatu, Gh. **28**, 40
Byck, J. **20**

C

Camilar, E. 19
Candrea, I.-A. 95, 99, **101**, 111, 503, **511**
Cantemir, D. **10, 44, 50**, 56, 119, 549
Carabulea, E. **379, 415, 423, 424**
Caracaș, R. 99
Caragiale, I. L. **552, 555**
Caragiale, M. I. **568**
Caragiali, C. 18
Carp P. P. 36, 38
Cartojan, N. **94**
Călărașu, Cristina 117, **479**
Călinescu, A. **30**
Călinescu, George 15
Câmpeanu, P. M. **475**
Chauveau, J.-P. **118**
Chitoran, I **467**, 469
Chivu, G. **20, 50,** 99, **111, 117, 119, 511,** 560
Ciobanu , F. **391**

* Indicele de autori a fost alcătuit de Romona Corbeanu.

Ciobanu, Șt. **505**
Ciocârlan, I. 19
Cioran, E. 19
Cipariu, **24, 358**
Codru-Drăguşanu, I. 568
Combiescu, M. **512, 514**
Conachi, C. **50, 557**
Conachi, P. **44**
Constantinescu, N. **567, 569**
Constantinides, Efthalia 91
Corbea, D. **20**
Corbett , G.G. **415, 417, 420**
Coresi **9,** 15, 47, 95, **506**
Costin, M. **44, 51**
Costinescu, D. **10**
Costinescu, Mariana **19**, 92, 99, **502**
Coteanu, I. **477, 478**
Crişan-Körösi, Ştefan **118**
Croitor, Blanca **348, 354, 363, 364, 368, 369, 378, 415, 427, 435**
Crystal, D. **467**

D

Dadykin, A. V. **515, 516**
Darmesteter, A. **6, 11**
Dauș, L. **571–574**
Dediu, Cristina **355, 35, 361**
Deirdre, Wilson **41**
del Marmol, Ferdinand **516**
Densusianu, Ovid 501
Deppermann, Arnulf **33, 41**
Diaconescu, I. **462**
Dianova, T. V. **515, 516**
Dima, Cristina-Ioana 91, 92, 99, 100, **511**
Dimitrescu, Florica 117, **479**
Dincă, Raluca **355, 357, 361**
Dinică, Andreea **361, 376, 379**
Dosoftei, 57, 73, 74–76, 83–85, 91, 102, 119
Dragomirescu, Adina **348, 350, 354, 355, 361, 426, 450, 477, 478, 480**
Dragu (Corbeanu), Ramona Cătălina **355, 357, 361**
Drăghicescu, J. **529**
Du Bois, John W. **33, 41**
Duma, Ioan 56-58, 61, 62
Dumas, Al. **564, 566, 569, 575**
Dumitriu, P. 19

E

Eineder, G. **514, 515**
Eliade, M. 19
Eminescu, Mihai 119, 572
Engel, U. **529**
Episcupescul, Ștefan Vasile 15
Esipova, V. A. **516**

F

Faca, C. 18
Filimon, N. 549
Fugariu, F. **20**

G

Găitănaru, Șt. 113
Geană, Ionuț **355, 357, 361**, 486
Geraklitov, A. A. **516**
Gheorghe, M. **360, 361, 444**
Gherman, A.-M. **118**
Gheție, Ion **4**, **95, 111, 367, 477, 501, 503, 505, 550**
Ghibănescu, Gh. 99, 101
Ghica, S. **364**
Ghinea Vrancea, S. **20**
Giurescu, Dinu C. **102**
Golescu, I 15
Graur, Al. **391, 479**
Grecu, Doina **118**
Guţu Romalo, Valeria 117, **359, 361, 415, 424**

H

Hasdeu, B. P. 9, **539**
Hatzfeld, A. **6, 11**
Heliade-Rădulescu, Ion 15, 568
Herbs, T. **530**
Hodoș, N. 91

I

Ilie, Cornelia **27, 33, 41**
Ionescu, A. **529**
Ionescu, E. 19
Ionescu, Veronica 488, 490
Iordan, I. **364, 476, 477, 478**
Iorga, Nicolae 3, **20,** 53, **103, 364, 552**
Ispirescu, P. 569
Ivireanul, Antim 92
Izverna, M. **571-574**

J

Jagić, V. 97
Jeffreys, Elizabeth M. **94**

K

Kogălniceanu, M. **10,** 34, **549**
Kostjuhina, L. M. **516**

L

Laiu-Despău, O. **391, 412**
Laucevičius, E. **513, 516**
Laurian, A. T. **8**
Lazăr, Gheorghe **118**
Liiceanu, Gabriel **365**
Linţa, Elena 100, **102**
Littré, Émile **6, 9**
Lowden, J. H. **95**
Lupu, C. **117**
Lupu, Roxana **391, 399**

M

Macedonski, A. **23**
Maiden, Martin **467, 476, 477**
Maior, P. **21, 118**
Maiorescu, T. 31, **365**
Maniu Montan, Nicolae **118**
Manolescu, Nicolae **365**
Marcu, F. **354**
Mareş, Alexandru **4, 21, 63, 111, 113, 501, 505, 513, 550,** 560
Marian, Sim. Fl. **502, 503, 506**
Massim, I. C. **8**
Mateevici, Al. 19
Mazilu, Marius 65, **116**
Meyer-Lübke, W. **460**
Micu, S. **20, 118**
Mihail Iorga, Ana **415, 463**, 486
Mihail, Zamfira 100
Mihail, P. 100
Mihăescu, Gib I. 19
Miklosich, F. **43, 48, 51**
Millo, M. 18
Mioc, Damaschi 506
Mironescu, G. G. **29, 36**
Mironescu, I. I. **20**
Miron-Fulea, Mihaela **391, 398, 399**
Mitterpacher, Ludwig **118**
Mîrza, M. 102
Moxa, Mihail 65, 113, 114
Munteanu, E. **95**
Murgu, E. **20**
Mușat, R. **391**
Mutalâp, D. 91, **511**

N

Naum, G. **566-569**
Năsturel, Udrişte **43**, 114, 115
Neculce, I. 549
Nedelcu, Isabela **117, 394, 415, 423, 426, 476**
Negruzzi, C. **554**
Nepomuk Neuhold, Johann **118**
Nicolae, Alexandru **455**
Nicula Paraschiv, Irina **360, 361, 415, 420, 426**
Niculescu, Alexandru 117
Nikolaev, V. **512**
Noailly, Michèle **361**
Nølke, Henning **27, 41**
Nowakowska, Aleksandra **41**
Nuță, Ion **391**

O

Ocinicova-Pelin, Valentina 97, 100
Odobescu, Al. 113
Ollănescu-Ascanio, Dumitru Constantin 15

P

Paler, Octavian **369**
Panaitescu, P. P. 97, 101, **501, 506**
Pană Dindelegan, Gabriela **117, 348, 350, 354, 357, 359, 360, 361, 368, 379, 436**, **443**, **448, 450, 452, 463, 476–479, 493**
Pann, Anton 44, **364, 573**
Pas, I. **567–570**
Pavel, E. **20, 118**
Păcurariu, Mircea **506, 507**
Pârvulescu, Ioana **365**
Perez, I. 113
Pervain, I. 54, 55, 61
Petre-Govora, Gheorghe I. 113
Petrescu, C. **571**
Philippide, A. 10, 12
Pierrel, J.-M. **118**
Pitiriciu, S. **391**
Piuariu-Molnar, Ioan 15
Popescu Teiuşan, I. **20**
Protici, P. **20**
Purdela-Sitaru, Mirela **391, 392**
Puşcariu, Sextil 5, 6, 8, 11, 12, **17, 24**

R

Racine, J. **9**
Răileanu, V. **391**
Rizescu, I. **111**
Roman, I. I. 98
Rosetti, Al. **476**
Rousselot de Surgy, Jacques-Philipbert **118**
Russo, A. **358**

S

Sala, Marius 5, **392**
Samijlenko, S. P. **505**
Sandu-Timoc, C. 19
Sava, Cristinel 73
Savin, E. **529**
Sbiera, G. **19**
Schepkina, Maria 97
Schweickard, W. **391**
Scriban, A. **116, 367, 369, 370, 379**
Seche, L. 10, 11
Simonescu, Dan 55, 60, 61
Smith, J. C. **467**
Sperber, Dan **32, 41**
Stan, C. **467, 469**
Stanciu Istrate, M. 51
Stănescu, Al. 564, 565–567, 569
Stere, C. 19
Steriu, M. **529**
Stoicescu, N. 102
Stoichițoiu-Ichim , A. **391**

Ș

Șăineanu, C. **570, 572, 573**
Șăineanu, L. **367, 379, 546, 564**
Șincai, Gheorghe **118**
Ștefănescu, Ariadna **27, 41**
Ștrempel , G. 96, 99, 100, 511

T

Taranenko, I. J. **505**
Tărâțeanu, V. 19
Tempea, Radu 53–55
Teodorescu, Claudius **6**
Teodorescu, G. Dem. **19**
Teodorescu, Mirela **95**
Theodorescu, C. 19
Thomas, A. **6, 11**
Timotin, A. 100, **118**
Timotin, Emanuela 91, **118, 119, 511**
Titulescu, N. 33
Tudor, C. V. **29**
Tulbure, V. 19
Turdeanu, E. **102**

Ț

Țîrcovnicu, V. **20**

U

Uritescu, D. **467**
Urs, Otilia **118**
Ursu, Despina **14**
Ursu, N. A. **14,** 54–57, 60–62, 73, 74
Uşurelu, Camelia **117**
Uță-Bărbulescu, Oana **118**

V

Valea, Aristina **118**
Varlaam **9, 48**, 57, 514
Vasilache, V. **572-574**
Vasiliu. L. **467**
Vianu, Tudor **23**
Vieru, G. 19
Vinea, I **557**
Vişniec, Matei **14**, 19
Volceanov, George **379**
von Franckenstein, Valentin Franck 57
von Heintl, Franz **118**
Vornic, T. 19
Voronca I. 19

W

Wedgwood, C. V. **516**
Wibiral, F. R. **516**
Wilson, D. **32**

Z

Zafiu, Rodica **117, 362, 394, 417, 460, 477**
Zgraon, Florentina 514
Žovtobrjuch, M. A. **505**

B. CUVINTE*

ENGLEZĂ
accessorize 367
advertorial 367
afterschool 367
all right 382
baby 376, 377, (~ carrot) 376, (~ eggplant) 376, (~ spinach) 376
chat 469
follower 348
glasses 420
iliberal 367
iliberalism 367
leggings 421
manager 470
morphophonology 467
palliation 367
relocate (to ~) 367
respondent 367
restart 367
scissors 420
share 470
sneakers 421
social media 367
stand-up commedy 367
summative 366
tanzanite 367
target 470
terminotics 370
ticketing 351
tongs 420
trance 351
trousers 420, 421
Tweed 348
ultras 367
underground 351
vodoo 351
wellness 351
zip (to ~) 367

FRANCEZĂ
acceptabilité 366
amérindien
anse 565
arbitragiste 366
border 366
clarifier 367
compulsif 366
continuatif 366
doubler 566
émulsifiant 367
emulsion 367
envelopper 367
limousine 408
montagnes russes 367
orthèse 367
palliation 367
petit port 565
pistolet 408
redoubler 566
riant,-e 572
Rimmel 348
risquer 569
taille 567
tentures 567
tête-à-tête 358

GERMANĂ
Pastoration 367
Schengen 348

ITALIANĂ
bistorino 408

LATINĂ
balneum Mariae 407
ligusticum 409
mus Armenius 410
-ora 476
pectora 476
pectus 476
tempora 476
tempus 476

* Indicele de cuvinte a fost alcătuit de Marius Mazilu.

MAGHIARĂ
borgonya 409

ROMÂNĂ
A
ѧ 505
-a 351, 368, 388, 396, 426, 435, 436, 437, 438, 443
a- 372
aalenian 399
abaca 352, 438
ablațiune 442
abia (de/de- ~) 387
abia-abia 367
-abil 368, 369
ablație 442
abonat 456, 460
aborigen 459
abrudean 393
abrudeancă 393, 396
absenteist 460
absorbant 461
abstract 459
abstracție 441
abstracțiune 441
absurd 456, 460, 463
absurdul 460
abțibilde 488, 489
abțibilduri 488, 489
abulic 459
aburind 365
abuzator 371
abuzator 460
-ac 369, 405
acaju 358
ѧчѧѧ 503
acasă (pe/pe- ~) 387
acătării 358
accelera 366
accelerare 366
accelerat 365, 385
acceptabilitate 366
accesoriza 367
accessoriu 367
aceea (de/de- ~) 387
ѧчєѧ 503
acesta 44
acheuleean 399
acidifiant 366
acmu 70, 71
acolo (de/de- ~) 387
acqua tofana 404
acri (a i se ~) 366
acrostihuri 478
acta 419, 422, 426, 429
acte 477
acturi 47
acum/acuma 388, (de/de- ~) 387
acumu 70, 71
acuși 381, 384
acut 365, 385
ad hoc 384
ad interim 384
adagietto 351, 493
adamască 405
adamit 397
adamsită 402
adaptativ 366
adăositori 67
adăositoriu 67
adânc 365
adâncuri 478, 479
addenda 424, 425, 427, 428, 436, 437
addende 424, 425, 427, 428
adecvat 365, 381, 385
adendă 424, 425, 427, 428, 436, 437
adende 424, 425, 427, 428
adevărat 365, 384, 385
adeziv 461
ad-hoc 355, 359. 384, 482
adidas 406
adineaori 387
adineauri 387
ad-interim 355, 359, 384
adnominal 366
adonis 398
adoptator 460
adormițele 418, 427, 429
adresabilitate 371
aducție 442
aducțiune 442
adulator 460
adult 459
adunător 458
adversativă 365
aerocluburi 478
aerosol 367
aerosolizare 367, 369
afară (de/de- ~) 387
afazic 459
afemeiat 460
afgan 395, 410
afgană 396

afirma (a se ~) 366
afixoid 366
african/~că 394
africană 372
africanist, (~ă) 399
africanistică 399
africanoloagă 399
africanolog, (~ă) 399
africanologie 399
africat 457, 461
africată 464
afrikaans 358
afro 356
afro- 372, 374
afro-american 372, 374
afro-americancă 372, 374
afrodiziac 404
afro-jazz 351, 356, 487, 494
afro-jazzuri 487, 494
afterschool 487
afterschooluri 487, 493
afumat, -ă 9
afurisit 460
afuzali 409
aga 449, 450, 452
agaricacee 409
agat 402
agatârs 423
agatârși 423
agonale 419, 429
agragator 371
agramat 460
agro- 374
agroforestier 374
agropensiune 374
aheean 395
ai 69, 71
aievea 356
aikido 352, 493
airbus 408
aiurit 459
-aj 369, 407, 478
ajunge (a se ~) 366
ajutoare 420
akadian 395
akadiană 396
-al 368, 369, 405
al 505
alabandină 402
alabastru 403
alamandin 402
alarmist 459
alămuri 478
alături (~ de) 381, 386
alb 459, 463
albaiulian/~că 393
alb-albaștri 376, 416, 419, 422, 428, 429
albian 400
albinos 459
alb-negru 358, 463
alb-negrul 463
alb-roșii 376, 416, 419, 422, 428, 429
albușe 489
albușuri 489
alb-violeți 376, 416, 419, 422, 428, 429
alcooltest 366
aldin 411
-ale 422, 426, 427
alemandă 396
alergător 460
alergen 461
ales 460
alese (pe/pe- ~) 387, 388
alestâncă 405
alexăndrean/~că 393
algerian/~că 394
algonkian 400
alia (a se ~) 366
alibi 476
alibiuri 476
alică/alice 438, 439
alimenta (a se ~) 529, 532, 533, 534
alipi (a se ~) 568
aliturgic 372
-aliu 371
alivencile 429
allegretto 351, 493
all-inclusive 356
all-right 382, 383
Almageste 421, 429
alocuri (pe ~) 381, 386
alocuțiune 28
alsacian 395, 410
alsaciană 396
altminteri (de/de- ~) 387
alto 356
altruist 459
alunea 440
alunele 418, 427, 429
alunică 440
alzheimer 410
amalgamare 31
amalgame 488, 490
amalgamuri 488, 490

aman (la ~) 385
amanete 490, 492
amaneturi 490, 492
amantlâc 371
amantlâcuri 493
amar 365
amazoană 398
amazonian 369, 395
amazonit 403
amărât 456, 459
ambidextru 459
ambițios 459
ambulanțier 370
american 394, 460
americancă 372, 394
americano – nord-coreean 376, 377
americă 405
americiu 401
amerindian 370
amerindiancă 370
amharică 396
amical 461
amicie 573
aminti (a-și ~) 532
amnezic 459
amoniac 402
amonit 409
amper 400
-an 365, 368, 369
anacronisme 479
anale 418, 429
analecte 418, 429
analgie 374
analgo- 374
analgognozie 374
analgosedare 374
analgotimie 374
anart 423
anarți 423
andaluz 395
andaluzit 402
andantino 493
andezit 403
andorran 395
andro- 374
androcentrism 374, 494
andro-centrism 487
andro-centrisme 487
androcentrisme 494
anemic 459
anestezic 457, 461
anexionist 460
angajat 460
angajator 460
anglaise 396
angli 419, 429
anglie 405
anglofil 397
angolez 395
angora 405
angro 356
angrosist 460
angström 400
ani 69, 71
an-iarnă 384
animal 476
animale 476
animator 460
animatul 460
animist 460
anno Domini 383, 384
anonimiza 368
anorexic 370, 371
-ant 368, 369, 460
antalgic 461
ante- 374
antemergător 368, 374, 457
ante-mortem 356, 383
antepronunța 374
antete 490
anteturi 490
anti 356, 357
anti- 373, 397
antialgic 363
antiamerican 463
antiavort 357, 373
antibioticoterapie 373
antiblocare 357
antibulling 494
antibullinguri 494
antibullying 357, 373
anticalcar 357, 373
anticearcăn 357, 360, 373, 461, 464
anticeaușism 373, 494
anticeaușisme 494
anticeaușist 373, 460
anticelulitic 373
antici 419, 429
anticipate 416, 417, 427, 428, 429, 456, 463
anticornculapte 357
anticoronavirus 357, 373
anticorupție 357
anticriză 357
anticvă/anticva 437, 438

antidogmatic 373
antidopping 357
antidoturi 478
antidrog 357
antidumping 351, 357
antieuropean 373
antievreiesc 373
antifading 357
antifascist 460
antifraudă 357, 373
antifumat 357, 373
antifungic 373
antifurt 357
antigândaci 357
antiglonț 357
antihipertensiv 373
antihrist 398
antiimigrație 373
antiincendiu 357
antiincendiu 373
antiîmbătrânire 357, 373
antiîngheț 357, 373
Antile 421
antimafia 357
antimemorii 419, 429
antimeridian 373
antimicotic 373
antiMicrosoft 357
antimigrație 357, 373
antimonarhist 460
antimoralism 373, 494
antimoralisme 494
antinazist 373, 460, 463
antinoroi 357
antioxidant 461
antiparalelă 373
antiparazitar 373
antipersonal 357
antiperspirant 373
antipolio 356, 357
antipornografic 357, 373
antiProTV 357
antipsihotic 373
antiputinist 397
antirachetă 357
antiradar 357
antireformă 357, 373
antireformist 373, 463
antirid 357, 373
antiriduri 493
antisărăcie 357
antisovietic 373, 397, 463
antistatic 461
antistreptolizina O 373
antișoc 357
antitanc 357
antitartru 357
antitero 356
antitetanos 357
antitotalitar 373
antitrafic 357, 373
antitrust 357
antițigănism 373
antivaccinist 373
antiviral 461
antivirale 478
antivirus 357
antivirusuri 493
antonică 409
antrenorat 363
antreprenoriat 369
antreu 478
anume 360
anunțuri 478
an-vară 384
anvelopa 367
anvelopare 367
anvelopă 367
anxio- 375
anxiogen 375
apărător 460
ape 478
aperto 356
aplauda 529, 531
aplauze 429
aplecate 416, 419, 422, 428, 429
apolo 398
apropiat 68, 460
apropiiat 68
apucat 460
apuntamente 422, 429
APV-uri 478
Aquaride 421
aquitan 395
-ar 368, 369, 373, 410, 460, 478
arab 394
arabă 396
aragaz 407
aragonez 395
aragoneză 396
aragonit 401
aramaică 396
arameean 395
araucaria 409

arăboaică 394
arădean/~că 393
arătați (vă ~) 82
arbitragist 366
arbitrajist 366
arbitrajistă 369
arbitrajită 366
arborete 492
arboreturi 492
arc 488
arcane 422, 429
arce 477, 488
arcuri 477, 488
ardelean/~că 394
ardeleanca 396
ardenez 395, 410
-are 367, 369
arestat 460
argapiguri 493
argentinian 394
argentiniancă 370, 394
argeșean/~că 393
argonaut 410
argotism 366
argou 478
argumental 369
argus 398
arhi- 374
arhiaglomera 374
arhiconcept 374
arlechin 398
armean/~că 394
armeană 396
armeneasca 396
arminden 409
Armindeni 417, 421, 429
armoarii 422, 429
ARN 487, 497
arnăuțeasca 396
ARN-uri 494
articol 475
artificii 420
artinskian 399
artist-cetățean 363
arză (să ~) 81, 83
asasin 398
ascultoi 67
ascultoiu 67
asediator 460
asemenea 358, 359, 360, (de/de-) 387
asexual 372
asfaltene 420, 429
Asia Mică 366
asiatic 395
asigurat 460
asiguratoare 363
asigurator 363
asimptomatic 372, 464
asirian/~că 394
asiriană 396
ASLO 449, 451
Aslo 451
Aslouri 451
ASLO-uri 451, 452
-asm 478
asociat 460
aspirator 461
aspirină 404
asta (de/de-) 387
asterisc 478
astrahan 405
asupra 531
asupritor 460
-aș 369, 460, 478
așa 360, (și/și- ~) 387
așijderea 66
așijderea/așijderi 388
așijdirea 66
aștaptă 82
așteaptă 82
aștepta (a se ~ la) 532
-at 369, 478
atale 488, 492
atare 358
atât/atâta 388
atenian 395
ateu 459
athonit 393
ATI 494
ATI-uri 494
atlant 393
ATM-uri 493
atrial 363
atribuibil 369
atroce 356
atropină 404
atu 476
atuncea 388
atunci 388, (de/pe ~) 386
atuuri 476, 488, 492
ATV-uri 493
-au 478
auctorial 369
audio 356

audiobook 350
audiobookuri 493
audio-video 356
august 411
a-uri 479
austenită 403
australian/~că 394
austriac 395
autist 459
auto 356
auto- 373
autoadministra 363
autoamfibie 373
autobloca 373
autocarantina 373
autocitire 373
autocolant 461
autocolante 478
autocorecta 373
autocunoaștere 373
autodeclara 373
autodenunț 373, 493
autodesemna 373
autodetermina 373
autodezvolta 373
autodidact 459
autodirija 373
autodistruge 363
autoevalua 363
autoimun 364
autoinjector 373
automarfar 373
automat 373
automatizabil 369
autopromova 373
autopropune 373
autoprotecție 373
autorecenza 373
autoreglementare 373
autosusține 373
autovaccinuri 478
autunian 399
auxiliar 461
auză (să ~) 81, 83
auzi 82
avar 459
AVC-uri 493
avertizor 366
aviofobie 375
avramă 409
ayahuasca 352
azer 395
azeră 396
azi-iarnă 384
azile 481, 482
aziluri 481
azi-vară 384
Azore 421

Ă
-ă 368, 369, 435, 436, 437, 439, 440, 443, 476, 477
ă 505
-ăciune 369
ăl 504, 505
ъл 505
ăr 504, 505
ър 505
-ăraie 370
-ărie 370

Â
â 505
âl 504, 505
âr 504, 505

B
babbit 403
babuvist 460
baby spanac 350, 375, 376
baby-boom 349, 350
babysitting 351
bacantă 398
bacara 403
bachelită 403
backup 349
backupuri 493
badge 350
badge-uri 493
badlands 420, 423, 425, 429
Badlands 421, 429
badlandsuri 425, 428
badminton 411
bain-marie 407
baionetă 408
balboa 410
Balcani 421
bale 419, 429
balegă 483
balneo- 372, 374
balneofizioterapeut 374
balneofizioterapeută 372, 374
бълпє 505

banane 377
banatit 402
bancabil 369
bandeletă 364
banjo 476
bantu 358, 359
barbatul 65
barbă-albastră 398
barbecue 349, 350
barbecue-uri 493
barbituric 404
barbotină 406
bariș 405, 406
barremian 399
barter 350
bartere 350
bartonian 399
basarabean/~că 394
basc 395
bască 396
basedow 410
basma 351
bathonian 399
batist 405
batistă 405
baud 400
bauxită 402
bavarez 395
bazalt 402
bazilicale 417, 420, 422, 429
bazinal 369
băbăluc (din ~) 385
băcăuan/~că 393
băiețică 347, (lui ~) 348
băiețică 364
băimărean/~că 393
bălegar 483
bălegare 483
bănățean/~că 394
bărbat 65, 458
bărbată 458
bărbatul 65
бъ̏бамѕ́ 504
бъ̏батѕ 504
băscuță 371
băsmăluță 364
bătăuș 460
bătrân 456, 459
bătrânel 459
bătrâni 456
bătrânii 455, 456
bătrânul 455, 457
бѫпрѫрѹ 504
bătrânului 455
băută 347
băute 347
băutei 347
bâlbe 348
bâlbei 348
bârfitor 459
bârlădean/~că 393
bârsană 410
bârsancă 410
bâtă 357
BBC 451
beat 356
bec 357
béchamel 352, 404, 494
béchameluri 494
begonie 409
bej 358
bel 400
belarus 395
belciugure 477
belea 357
bele-arte 422, 429
beletristică 462, 463
belgi 419, 429
belgian/~că 394
belgrădean/~că 394
belinograf 406
belotă 411
bemberg 405
bendix 406
bengalez 395
bengali 358, 396, 410
bente 422, 429
bentonit 402
berărească 364
berăriță 364
beril 402
beriliu 401
berkeliu 401
berlină 408
berlinez 396
Berlinul de Vest 366
Berlinul Occidental 366
bermudă 406
Bermude (Insulele ~) 421, 429
berneveci 418, 420, 422, 429
bernsteinist 397
bertă 406

berton 408
beseareca 84
beserică 68
besi 419, 429
best-of 487, 494
best-of-uri 494
beta- 374
betablocant 374
betacoronavirus 374
betacoronavirusuri 493
beteag 459
beton 357
beţiv 459
bi- 374
bic 408
BIC 494
bice 476, 489
bici 476
biciuri 489
BIC-uri 494
bigot 459
bihorean/~că 394
bikini 406
bine 365, (de ~, de rău) 384
binedispus 376
bineînţeles/bine-nţeles 387
bine-mersi 376, 384
bineţe 422, 429, (a da ~) 420, 421
binişorul (cu ~) 384
binominal 374
bio 356, 359
bio- 372, 373
bioactiv 373
biocombustibil 364
biodegrada 373
biogeografă 373
biometric 373
biorezonanţă 373
biosecuritate 373
biosiguranţă 373
biostatistician 373
biostatisticiană 372
bioterorism 373
bipartidism 374
birasial 374
birman 395
birmană 396
Birmania 395
biruitor 460
bis 355, 360
bisearică 68
bisel 406
bistouri 408
bistriţean/~că 393
bisturiu 408
bizantin 395
bizantinism 399
bizantinist 399
bizantinistică 399
bizantinolog 399
bizantinologie 399
blat (pe ~) 384
блапє 504, 505
blatist 364
blatistă 369
blăjean/~că 393
blândă 84
blândeaţe 84
blesteme 489
blestemuri 489
bleu 358
bleumarin 358
bleumarini 358
blindate 478
blister 478
blockbuster 350
blockbustere 350
blogger 349
bloggeriţă 371
blogging 351
blond 459
bluejeans 406, 418, 423, 426, 427, 429
blugi 417, 418, 429
blushuri 493
bluză 406
BMW 408
boaceturi 477
boarding passuri 493
boberă 369
bodaproste (de ~) 384
bodaproste 365
bodoni 411
bodyuri 479
boem 398
boemă 398
bogat 459
boghead 402
bogomil 398
böhmit 402
boiar 69
boiari 69
boiariu 69
bold 356, 487, 494
bolduri 494

bold-uri 494
bolero 476
bolerouri 476
bolivar 410
bolivian/~că 394
boliviancă 370
bolnavii 456
bolnavul 456
bolohoveni 422, 429
bondoc 459
bongoase 422, 429
bono (pro ~) 383
borda 366, 367
bordare 367
bordelez 395
bordo 358, 406
borfașă 369
borium 402
borșar 364
boschet 367
boschetizare 367, 369
bosniac 395
boson 402
bossa-nova/bossa-nově 436
bostonian 396
bosumfla (a se ~) 532
botoșănean/~că 393
botul calului (la ~) 384
bovaric 364
bovarism 398
box 405
boxeri 416, 418, 428, 429
brad 467, 468
Brahmane 421, 429
brand 408
brandenburg 406
brandui 368
brasilian 369, 396
brasiliancă 370
brașoavă 411
brașovean 393
brașoveancă 393, 408
braunit 402
brazilian/~că 394
връбатѵ 504
brădet 467, 468
brăduleț 469
brăduț 469
brăilean/~că 393
brăileanca 396
brâie 476
brânci (pe ~) 384
brânzeturi 418, 429
brâu 476
breaking news 416, 423, 426, 427, 428, 429, 494
breaking news-uri 428, 494
breaking newsuri 494
bretea/bretelă 439
breton 395
bretonă 396
bric 358
briceaguri 489
bricege 489
brici 365
brizbrize 489
brizbrizuri 489
bronho- 374
bronhoalveolar 374
bronhopneumopatie 374
bronz 403
browning 408
browser 349, 350
browsere 350
bruceloză 410
brucină 404
bruxellez 395
bube-dulci 419, 429
bucată 425
bucate 417, 418, 422, 425, 429
bucăți 425
buci 417
bucle 356, 360
buco- 374
buco-maxilo-facial 374
bucovinean/~că 394
bucureștean/~că 393
budapestan/~că 394
budism 397
budist 397
bugeta 368
bugetar 459
buhur 405
buhușean/~că 393
bujie 407
buletă 370
bulgar 394
bulgară 396
bulgărească 364
bulgăroaică 394
bull-terrieri 349
bulughină 409
bungee-jumping 351
burghez 459

burka 352
burnout 351, 493
burundez 395
bușteаn 384
buticar 364
buy-back 351
buzoian/~că 393

C
-ca 396
cabarete 489
cabareturi 489
cache 349, 350
cache-pot 350, 352
cadează (nu ~) 65
cadmie 402, 403
cadmiu 401
Caetide 421
caiafă 398
каиле 505
cairot 395
calabrez 395
calabrian 400
calcedonie 402
caldeean 395
caledonian 400
calende 419, 429
calevri 418, 420, 422, 429
calic 459
calico 405
calificativ 461
californiu 401
calipso 396
call center 350
call centere 350
calmant 457, 461
calvin 398
calvinism 397
cambodgian 395
cambrian 400
camelie 409
camembert 404
cameramană 369
camerunez 395
campanian 396, 399
camping 478
campos 420, 423, 426, 429
cana 439
canadian/~că 394
canadiană 406
canal 488
canale 418, 422, 429, 488
canaluri 488
canar 410
cancel 351
cancelară 369
candel 356
canea 439
canibalism 398
cannelloni 417, 418, 423, 426, 427, 428, 429
caolin 402, 403
caolinit 403
cap 476
capabilitate 364, 371
cap-coadă 384
capete 476
capita (per ~) 383
capitalist 460
capitularii 419, 430
capverdian 395
câra 82
caracașicuri 422, 430
caracul 405, 410
caraib 395
Caraibe 416, 421, 430
carale 476, 490
caramea/caramelă 439
caramel 356, 461
caransebeșean/~că 393
carantina 367, 368
carantinar 369
carantinare 367
caravani 418, 420, 422, 429
carboloy 403
carceral 364
cardiac 459
cardigan 406
cardiologic 364
carierist 460
cariocă 408
carmaniolă 406
carmin 358, 461, 463
carminul 463
carnabat 410
carnalit 402
carne 424
carouri 490
carpaccio 351
Carpați 421
cartaginez 395
carter 406
cartezian 397
cartezianism 397
carul (cu ~) 385

CAS 347, 487
casanova 398
casație 441
casațiune 441
casă 468
Casco 356, 360
casele 69
cash 356, 461
cashe-uri 493
castană 409
casteluri 477
castilian 395
castiliană 396
casting 483
castinguri 483, 486
casual 356, 382, 383
CAS-ul 347
câsul 82
cașmir 405
catalan 395
catalige 429
cataroaie 348
cataroi 348
caterincă 408
catrafuse 422, 429
catwalk 350
catwalkuri 493
caucazian 395
cauper 406
cază (să ~) 81, 83
-că 368, 370, 372, 393
cădea (a se ~) 366
cădească (să ~) 65
cădește (nu ~) 65
călărășean/~că 393
cămașă 364
cămășoaie 364, 365, 371
cămășoi 364, 365
cămin 488
cămine 488
căminuri 488
căpșunăriță 371
căpuș 483
căpușa 368
căpușuri 483
късѣ́ри 504
cărni 424
cărnuri 424, 478
cărți 420
cărucior 467
căruț 467
căscat 459
căsoi 468
căsuță 468
cășar 364
câlți 429
câlțișori 429
câmpulungean/~că 393
când 84, (nu știu ~; de nu știu ~; până nu știu ~) 386
cându-ți 82
cânta 84
cântători (pe la ~) 385, 417
cântece 84
cârd 469
cârdișor 469
cârpișoară 371
câșlegi 419, 429
câști 476
cât (atât... ~ și; ~ privește; nu știu ~; cine știe ~) 386
câteodată 387
CD-player 450
CD-writer 450
-ce 356
cea 84
ceacșiri 418, 420, 422, 429
ceaie (să ~) 83
ceapă-franțuzească 375, 376
ceas (~ de ceas) 386
CEC-uri 452
cedar 404
ceh 394
cehă 396
cehoaică 394
cehoslovac 395
cei 70, 71
centenar 461
centrafrican 395
centrafricancă 370
central-european 376
Cenușăreasa 366
cer 67
cerb-lopătar 375, 376
cerchez 395
cercheză 396
cerci 419, 429
cerdace 490
cerdacuri 490
cere (a-și ~) 80, (a ~) 80
cereală 409
cerebele 489, 490
cerebeluri 489, 490
ceremoniale 489, 492

ceremonialuri 489, 492
ceriu 67, 401
cernavodean/~că 393
ce-ș 82
ce-și 81
cești 70, 71
ce-ți 82
ceylonez 395
CFR 448
chakra 353, 438
chakre 353
challenge 350
chardonnay 403
charleston 396
chartreuse 403
chat 469, 471
chatbot 350
chateaubriand 404
chattian 400
chatui 469, 470, 471
chebap 487
chebapuri 487
check-in 351
cheddar 404
cheesecake-uri 493
chef 352
chefliu 459
chembrică 405
cherry 356, 360
chessecake 349, 350
chianti 403
chibrite 489
chibrituri 489
chif-chif 384
chihuahua 350, 410
chilian 395
chimicală 423
chimicale 423
chimico-farmaceutic 376
chin 469
chinez 394
chineză 396
chinezărie 411
chinezoaică 394
chinui 469
chiostece 490
chiostecuri 490
chipie 490
chipiuri 490
chipure 70
chirilică 411
chirurgă 369
chișinăuian 369
chișinăuian 394
chișinăuiancă 370, 394
chitic 384
ciabatta 351, 438
cicero 356
ciclamen 358, 461
ciclicitate 364
-cid 478
CIM-uri 452
cinema 476
cineși 81
cinste 80
cioarec 424
cioareci 424
cipriot 395
circumstanția 366, 367
circumstanțiere 367
cirenaic 397
cis- 374
cisgen 356, 374
citat 461
citochinic 370
citrice 417, 418, 426, 429
city-break 350
ciuciulete 365
ciufut 459
ciupit 463
ciuvaș 395
ciuvașă 396
civil 461, 463
claie peste grămadă 384
clar 365, 367
clarifia 367
claxon 407
clătitărie 370
clei 357
cleistogamică 370
clementină 409
cleptoman 459
click 350
clickuri 493
clipboarduri 493
clitic 461, 464
clitoridian 369
clorhidric 459
closed 356
cloș 356, 461
clujean/~că 393
clustere 350
clusteriza 368
CNP-uri 448, 493

co- 373
coaforuri 493
coarne 488
Coasta de Fildeș 366
coautor 373
cobalt 402
cobaltină 402
coca-cola 404
cocie 408
cocioace 490
cociocuri 490
coclauri 430
cocoșat 459, 460
coda/codă 427, 436
codaș 460
codecizie 373
codependent 373
codi (a se ~) 532
coedita 373
cofactor 373
cofăriță 364
cofeturi 418, 430
cogeamite 360
cogenerare 373
coinfecție 373
coîmprumuta 373
cola 404
colagen 461
colant 420, 457, 461
colanți 420
colapsa 368
colchicină 405
colectiv 461
colir 483
colire 486
coliruri 483
colivărească 370
colo- 374
colo-colo (de ~) 385
colofoniu 405
colombină 398
colon 410
coloniale 418, 422, 429
colonizator 460
color 356
colorectal 374
colt 408
colții-babei 418, 429
colțunii-popei 418
colțunii-popii 429
columbian 395
columbiu 401
comati 419, 422, 429
comic 460
comicul 460
comisară 369
comiții 422, 429
comodo 383
comorbiditate 373
compatibiliza 368
compensate 417, 463
compensator 461
complete 492
completuri 492
complex 488
complexe 488
complexuri 488
complice 358
comportamental 369
compozit 424
compozit 424, 425
compozite 417, 424, 425
compresor 461
compulsiv 366
comuneros 423, 426, 429
comunicator 371
comunist 459, 460
concentrator 371
condei 476
condeie 476
condensat 462
condiționalitate 371
condoleanțe 417, 429
confetti 423, 426, 427, 428, 429
confuzie 441
confuziune 441
conga 396, 438
congolez 395
congregaționist 460
congresist 460
coniac 403
conlocuitor 460
consilii 476
consiliu 476
consolator 460, 464
conspiraționism 371
conspiraționist 371, 460, 464
constatator 460
consumabil 424, 425, 462, 464
consumabile 424, 425
consumator 460
consumerism 371
consumerist 371
contabilicește 368, 384

contactless 356, 359, 382, 383
contagios 459
contagiozitate 371
container 478
conté 408
contenție 368
contenționa 368
contestatar 460
contextualiza 368
continuativ 366
contra 356
contraceptiv 462
contractor 460, 464
contrafagotist 371
contrainformații 417, 429
contraplanuri 493
contrario (per a ~) 383
contratenor 375
contributivitate 371
contributoare 370
convalescent 459
convocator 462
cookie 349, 493
cookies 493
cool 350, 356
coordonare 31
copil-problemă 375, 376
coprezent 373
coprezență 373
copt 463
copy-paste 351
corai 358, 462
corăbia 425
corăbiele 425, 429
corb 384
Cordilieri 416, (Anzii ~) 421, 430
córdoba oro 410
cordovan 405
corectiv 462
coreean 395
coreeană 395, 396
corelativ 462
coriambic 370
corijabil 369
corintian 395
corn 488
cornean 365
corneean 365
cornflakes 418, 423, 426, 430
cornier 462
cornurele 427, 430
cornuri 488
corona- 373
coronal 366
coronasceptic 373
coronavirus 373
corporatist 460
corrigenda 419, 422, 426, 430
corsican/~că 394
cortesuri 426
cortesuri 428, 430
corturel 426
corturele 422, 426, 430
cosânzeană 398
coslujitor 373
cosmeticale 417, 418, 422, 427, 429
cosmetice 430
coson 411
costandă 411
costarican (~ă) 395
coșciuge 489
coșciuguri 489
coșcogea 359
coșcogeamite 359, 360
coșmaresc 370
cotidian 462
cotizant 460
cotlete 427
cotlete 419, 422, 429
cotleți 419, 422, 427, 429
cotnari 403
cotropitor 460
couch 350
coulomb 347, 400
Coulomb 347
coulombi 347
country 356
covelină 402
cover 350
coveruri 493
COVID 450, 451
covidic 370
COVIZI 450, 451
covrig 365, 384
cozondraci 418, 422
cozondraci 422
cracauer 403, 404
cracovian 395
cracoviană 396
crainicuri 494
craiovean/~că 393
crane 490
cranuri 490
crash 350

cravată 406
cravatieră 369, 370
crazy 356, 359
кръбоури 504
crăciuniță 409
crăvească 81
crâsnic 407
credibil 372
credibiliza 368
creditor 460
crem 358, 462
crematoriu 462
cremonă 407
crepdeșin 405
creşti 82
creştin 459
creştin-democrat 376, 459, 463
cretin 459
creton 405
creț 459, 463
criminal 459
criminalist 364
cripta 368
cripto- 374
criptomonedă 374
cristal 488
cristale 488
cristalin 462
cristaluri 488
cristiană 411
cristic 370
crișean/~că 394
critic 462
croasant 480
croasante 480
croasanți 480
croat 395
croată 396
crobizi 419, 429
cronic 385
cronicară 369
crown 356
crucifixe 489, 490
crucifixuri 489, 490
crud 467
cruditate 423, 425
cruditați 423, 425
crupe 418, 422, 429
cruzime 467
CT 449
CT-uri 448, 493
cu 386, 529
cuantificabil 369
cuban 395
cubanez/~ă 395
cubitus 483
cubitusuri 483
cuc 384
cuceritor 459, 460
cui 384
cuișoare 417, 418, 430
culcuși 368
culturist 371
culturistă 369
cum (~ se cade; nu știu ~; cine știe ~) 386
cumințel 364
cum-necum 385
cum-necum/cum, necum 388
cumpănă 407
cumsecade 360, 386
cumsecadele 361
cunctator 398
cunoscător 460
cupaja 368
cupidon 398
cupru 401
curaçao 403
curajos 459
curat 462, 463
curatoriat 369
curăție 68
curând 66, 71
cureție 69
curie 400
curiu 402
curmeziș (în ~) 385
curmezișul (de-a ~) 385
cursieră 370
curund 66, 71
curvar 460
curvăsăreală 370
curveaște 68
cusător 364
custer 350
cutezător 459
кꙋвва 504
cuvântător 460
CV 449
cvadrigemeni 429
cvadrupli 429
cvasi- 374
cvasinormal 374

cvintupli 429
CV-urile 448

D
dacian 400
daco-get 376
dacomanie 375
dactila 368, 371
dactilem 370
dafnie 409
dagă 408
dagherotip 406
dagherotipie 407
daiboj (pe ~) 384
dakota 396
dalie 409
dalmat 395
dalmată 396
dalmatică 406
dalmațian 410
dalomită 402
daltonism 410
damasc 405
damaschinaj 407
dambalgiu 459
dame 420, 430
danaidă 408
dandism 398
dandy 398
danez 395
daneză 396
danian 400
darwinism 397
darwinist 397
date 430
dăngănit 483
dăngănituri 483
dărabe 490
dăraburi 490
dâmbovițean/~că 394
dânsul 70
DDT 451
de 66, 71, 80, 372, 386
de- 372
dea (să ~) 84
de-a moaca (pe ~) 384
deaca 65
deacă 65
дѣдєвъръ 505
дѣдєваръ 505
deasupra (pe ~) 386
debrețin 404
deburaj 483
deburaje 483
debușee 490
debușeuri 490
debutant 464
decarbonificare 372
decembrist 460
deceuri 416, 422, 428, 430, 493
deci- 401
decibel 401
decident 464
declanșator 460
declarant 460
decolorant 462
decomitere 372
deconcentra 372
deconcentrate 416, 427, 428, 430, 463, 493
decredibiliza 372
decrețel 370
dedesubturi 478
dedramatiza 372
defavorizat 460
defibrila 372
degrade 476
degradeuri 476
dejean 369
dejeancă 370
delcou 407
delega 366
delegare 366
delete 351
дєлоуѓгъ сє 501, 504
demâneața 66
demâneață 66, 71
dement 459
demi- 374
demidulce 374
-demie 373
demisec 459
demografă 369
demotiva 372
dendro- 374
dendrocronologic 374
denigrator 459
dente (al ~) 383
denunțuri 478
deocamdată 387
deodată 387
deonomastic 372
depilaturi 493

deportat 460
depresor 365
depresorie 365
depresorii 365
depresoriu 365
deputată 372
deputățime 371
derbi 476
derept 66, 71
deresponsabilizare 372
dermato- 374
dermatoame 481, 482
dermato-cosmetic 374
dermatomuri 481
dermatoveneric 374
des- 372
descalificant 369
descălțat 463
descăzut 483
descăzuturi 483
deschis 384
descoperi 56, 60
descreierat 460
descrescendo 383
deseară/diseară 387
desecretiza 372
desicant 464
designeră 349
designere 349
despărțitor 462
destoinic 67, 71
desțăra 364, 372
deșănțat 460
deșchizi 82
deșert 69
de-și 81
detartrant 462
detectivă 369
detentoare 370
detimbra 372
detox 356
detoxifia 372
de-urile 478
device 350
devize 430
devonian 399
dez- 372
dezadaptativ 372
dezescaladare 372
dezindustrializare 372
dezinfectant 464
dezinfectante 464
dezinfectanți 464
dezvoltator 371
di- 374
di 66, 71
dia- 373, 374
diacritic 462
diamanticale 418, 422, 426, 430
diaspora/diasporă 436, 437
diasporean 369
diastratic 373
diatopic 374
dicendi 356
dictafon 407
dictando 356
dicție 441
dicționar-tezaur 375, 376
dicțiune 441
diesel 407
dietetică 462, 463
diferențiator 371
digeste 419, 430
digliceridă 374
dimineața 66, 71
dinamovist 397
dinanțian 399
dinsul 70
dinții 82
diplomat 460
dipnoi 419, 430
diregi 83
direpț 66, 71
direptate 83, 84
direptului 83
direse 417
dis- 372
discipolă 369
disco 356
discreditant 369
disfuncțional 372
dismatur 372
dispeceră 369
disponibiliza 367
disponibilizare 367
disponibilizat 460
distopic 370, 371
distopie 371
ditai 359
ditamai 359, 360
ditroit 402
divan 481, 488
divane 481, 488
divanuri 481, 488

dizolvabil 369
djiboutian 395
DJ-ii 450
DJ-ul 450
Doamne-mi 81
doauo (a ~) 67, 71
doberman 409
dobitocâscă 82
doborâtură 364
doboș 404
dobrogean/~că 394
doc 487
doctrinar 460
docu- 373
docudramă 373
documentar 373
docuri 487
dodii 422, (a vorbi în ~) 420, 421, 430, (a umbla în ~) 430
doi (ai ~) 70
doile (al ~) 70
dolar 411
dolby 407
doldora 356
doljean/~că 394
dominican 395
Domnia Voastră 347
domnia-voastră 347
donjuan 398
donjuanism 398
donquijote 398
donquijotism 398
dornean/~că 393
dorohoian/~că 393
dos 468
dosar-plic 375, 376
dosi 468
dostoinic 67, 71
doua (a ~) 67
două (de ~ ori) 386
dovedibil 369
doxă 411
drag 457, 458
dragonadă 423
dragonade 423
dramatic 366
dramaturgă 369
dramoletă 364
draperii 567, 568
drăgaica 396
drăgaică 411
drăgănele 422, 430
drăguț 357
drege-strică 357, 376
drept 458, 462, 463
dreptaci 459
dreptul 83
dresuri 418, 422, 430
drețe 416, 418, 422, 428, 430
drezină 408
drive-in 356
drogtest 375
drujbă 407
drum 476
drumline 481, 482
drumlinuri 481, 482
drumuri 476
dry 356
DSP-uri 448
DSP-uri 493
dublu 567
dublu clic 494
dublu click 494
dublu click-uri 494
dublu clicuri 494
dublu clikuri 494
duce (a se ~) 532
duco 404
duduit 483
duduituri 483, 486
duglas 409
duhovnicie 364
duium 483
duiumuri 483
dulcâță 82
dulce-acrișor 376
dulceață 70
dulceției 70
dulcții 70
dulcețuri 479
dulcic 370
dulcinee 398
dulgheriță 371
dum-dum 356
duminicile 385
dumitriță 409
Dumnezeu 69, 82
dunăre 357, 384
dunărean/~că 394
duplex 356
duplicitarism 371
duraluminiu 403
durligi 418, 422, 426, 430
dus-întors 357
duși 81

E
e 505
є 505
e- 374
-e 350, 370, 426, 435, 436, 437, 450, 462, 464, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 497
-ea 370, 440, 441
-eală 370
-ean 365, 368, 369, 393
-eancă 393, 394
-easă 370
-easca 396
eastmancolor 407
ebola 438
e-book 350
e-bookuri 493
ecarisaj 483
ecarisaje 483
ecarlat 358
ecarte 483
ecarteuri 483
eclere 481, 482
ecleruri 481
eclipsuri 477
eco 356
eco- 374
e-comerț 374
economii 420
ecosez 358, 405
ecoseză 396
ecotichet 374
ecotoxicitate 374
ecoturism 374
ecou 30
ecru 358
ecuadorian 395
edam 404
edilaj 483
edilaje 483
editabil 369
educator 456
eficace 356
eficaciu 358
egerie 398
egiptean/~că 394
egipteană 396
egipțiană 411
egirin 402
egrenaj 483
egrenaje 483
eholot 483
eholoturi 483
-eică 370
eifelian 400
einstein 400
einsteiniu 402
EKG 449
EKG-uri 452
-el 370, 440
elamit 395
elamită 396
eldorado 481, 482
eldoradouri 481
-ele 370, 426, 427
electrocasnice 416, 427, 428, 430, 463, 493
electrodinamuri 478
electronicale 427
electronice 416, 427, 428, 463, 493
electroșocuri 478
elefanturi 477
elenism 483
elenisme 483, 485
elenist 399
elenistică 399
elev-model 375
elevă-model 375, 376
elinvar 403
elipsă 30
Elizee (Câmpiile ~) 421, 430
elvețian/~că 394
elzevir 411
-em 370
emendada 419, 422, 426, 430
eminescianism 399
eminescolog 399
eminescologie 399
emirat 430
Emiratele Arabe Unite 421
emmental 404
emojiuri 493
emulsie 367
*emulsifia 367
emulsifiant 367
emulsificant 369
enclaviza 368
endo- 374
endo-exocrin 374
eneacord 483
eneacorduri 483
englez 394, 460
engleză 396 , 460
englezoaică 394

-enie 370
enter 351
entertainment 494
entertainmenturi 494
enunțuri 478
epicureu 397
epicurism 397
epidemie 373
epigon 398
-er 350, 370, 450, 478
-eră 370
erbiu 401
-ere 369
-erie 370
erija (a se ~ în) 532
erinie 424
erinii 424
-esă 370
-esc 370
escape-room 350
escarpen 356
esofage 489, 490, 492
esofaguri 489, 490, 492
esperanto 396
espresso 481, 482
espressor 371
espressouri 481
establishment 494
establishmenturi 494
estonian 394
estoniană 396
estoniancă 370, 394
eșafoade 489
eșafoduri 489
-ește 368, 384
-etă 370
-ete 476, 477
eterist 397
eternitate 572
ethno-rock 487
e-ticketing 351
etilotest 375
etiopian 394
etiopiană 396
etiopiancă 370, 394
etnicitate 371
etno-rockuri 487
etracurricular 374
etrareducere 374
etrusc 395
etruscă 396
-eț 370
eu- 374
-eu 478
eubiotic 374
eumenidă 423
eumenide 423
euro- 372, 373
euro 411
eurobarometru 373
eurobond 373
eurodeputat 373
eurodeputată 372, 373
eurojargon 373
europarlamentar 373
europarlamentare 417, 427, 463
european/~că 394
europene 463
europenism 371, 494
europenisme 494
europiu 401
eurosceptic 373
euroscepticism 373, 494
euroscepticisme 494
evidențiator 371
evreime 364
ex- 374
ex ante 383
ex post 383
excerpte 419, 430
exegetă 369
exempli gratia 383
exempli gratia 384
exit 494
exituri 494
exo- 374
exo-endocrin 374
exorcism 483
exorcisme 483
exprese 481, 482
expressis verbis 383
expresuri 481, 482
ex-sovietic 374
extenso (in ~) 383
extra 356
extra- 374
extracomunitar 374
extra-extrafin 374
extraopțiune 374
extrasezoane 483
extrasezon 483
extravilan 456
extremis (in ~) 383
-ez 370, 410

F
fabulatoriu 371
face (ș-or ~) 82, (a ~ să înțeleagă) 572
face to face 382
facelift 494
facelifturi 494
facelift-uri 494
facilitatoare 370
facilitator 371
factice 356
faeton 408
fai 483
faianțar 407
faianțare 407
faianțatoare 407
faianțator 407
faianță 403
fain-frumos 376
fair 356
faiuri 483
fake 350, 356
fake news 494
fake newsuri 494
fake news-uri 494
fake-uri 492
falafel 494
falafele 494
falafeluri 494
fals 462
fanfare (en ~) 384
farad 400
farin 356, 375
fashion 356, 359
Fastele 421, 430
fatalist 459, 460
fată-mare 364
faună 409
faza 368
fazan 410
făcători 67
făcătoriu 67
făcuși 80
făgărășean/~că 393
făloșenie 370
fălticenean/~că 393
fărădeleage 80
fărăleage 80
fără-sfârșenie 47, 48, (împărăție ~) 47
făt-frumos 398
fâșâit 484
fâșâituri 484, 487
FBI 347
FBI-ul 347
Februalii 421, 430
fecale 419, 430
feceș 80
fedeleșe 490
fedeleșuri 490
federalist 460
fel și chip (în ~) 386
felendreș 405
felicitări 420
femeie-jandarm 375, 376
feminism 494
feminisme 494
feng shui 359
feng-shui 356
fenician 395
feniciană 396
fenotip 484
fenotipuri 484
ferfeniță 384
ferice 356
fermecătorul 460
fermiu 402
feroce 356
ferodo 494
ferodou 407, 495
ferodouri 494
fertilizant 364
fertilizator 371
fes 406
fesfesele 418, 422, 427, 430
festivale 489
festivaluri 489
fetească 403
fi 81, (să ~ie) 81, (să ~i) 81, (firea) 81
fiacru 408
fiară 81
ficțional 366
fie-iertat 376
fifty-fifty 356, 382, 383
figurat (la ~) 386
figură 30
fijian 395
-fil 397
filaliu 405
filet 488
filete 488
fileturi 488
filipinez 395
filmuleț 370
filo- 374
filoromân 374

filorus 374
filoslav 374
filosoficește/filozoficește 384
final 462
financiar-bancar 376
financiar-contabil 376
finanțe 420, 430
finisator 368, 371
finish 495
finishuri 495
finish-uri 495
finlandez 395
firmă-căpușă 375, 376
fiscalist 371
fiscalistă 369
fiscalizabil 369
fistichiu 384
fiting 478
fito- 374
fitofarmaceutic 374
fitonutrient 374
fitopatologic 374
fiță 423
fițe 423, 428
fix 462
fixație 364
fixism 484
fixisme 484
fizioterapeută 372
flagrant 366
flaimoc 398
flamand 395
flashmob 350
flashmoburi 493
flămânzilă 398
flecar 459
fleț 459
flex 407
floră 409
florentin 395
floricele 416, 418, 420, 428, (de ~) 430
flori-de-paie 418, 430
Florii 421, 430
flower power 351
flu 356
flyer 350
flyere 350
FMI 449
FMI-ul 450
-fob 397
foc 384
focaccia 351, 438
focșănean/~că 393
focus 471
focusa 368, 471
foiasă 425
foie-gras 352
foioase 417, 418, 425, 430
foios 458
folder 349, 350
foldere 350
folk 356, 359
folkul 359
follower 349
followeri 348
fondant 458
fonematică 364
fonemică 364
fonolit 484
fonolite 484
forhenduri 478
formă-tip 375
formularistic 370
formular-tip 375
forsterit 402
forte 356
fortissimo 383
forțos 371
fost 460
foto 356
foto- 372, 374
fotojurnalist 374
fotojurnalistă 372, 374
foxtrot 396
frai 357
fraier 459
frame 349
francez 394, 460
franceză 396 , 460
franceză-română 357, 376
francezo-român 376
franciu 401
franco 356
franklin 400
franțuz 394
franțuzoaică 394
franzelă 403, 404
frappé 352
frasnian 399
frăsuială 370
frecăței 418, 422, 430
frecventabil 364
freelancer 349
freelanceri 349

freo 68
fresh 350, 356
freudism 397
freun 68, 71
frez 358
frezie 409
fricando 487
fricandouri 487
fricativă 464
fricos 459
frideric 411
frigider 407
friulan 395
friulană 396
frontierist 371
fructul-pasiunii 375, 376
frullato 487
frullatoruri 487
frumi 357
frumos 357, 459, 460, 463, 467, 468
frumosul 460, (cu ~) 386
frumseațe 82
frumsețări 67
frumușel 467, 468
fruntarii 416, 422, 428, 430
fruntaș 459
frunzar 364
fucsia 358, 406
fucsie 409
fucsină 404
fufuie 491
fufuiuri 491
fuga-fuga 367
fuga-fuguța 367
fugato 484
fugatouri 484
fuguța 384
fulgi 420
full 356
full-time 356
fumé 356, 360
fumuri 417
funcție 441
funcționabil 369
funcțional 385
funcționalitate 371
funcțiune 441
funeralii 430
fungi 418, 430
fungic 370
furăciune 369
furioso 383
furnizabil 369
fuscel 370
fustanelă 406
fustă 406
fustiță 406
fuște 370
fușteică 370
fuștel 370

G

gabineturi 477
gablonz 406
gabonez 395
gaci 418, 420, 422, 430
gadoliniu 402
gagarinit 402
gaibarace 419, 422, 430
gal 400
galben 458
galben-pai 358
galenți 418, 420, 430
galician 396
galilean 395
galițian 396
galiu 401
gallé 352
galléuri 493
galoș 406
galvanism 407
galvanizare 407
galvano 484
galvanouri 484
gambetă 406
gamer 349
gameri 349
gardenia 409
gardiancă 370
gardist 365
garmond 411
garnetă 407
garnierit 402
gasconadă 398
gastro- 374
gastro-esofagian 374
gauss 401
gay 356
gaz 405
gazetăriță 371
gazpacho 352, 495
gazpachouri 495
găgăuz 395
găitan 406

gălățean/~că 393
găletuță 371
gălețică 370
găta (a se ~ la ceva) 80, (a se ~ spre ceva) 80
gătează 81
gândi 529, 534, (a ~ la) 535
gâtlegău 348, 364, 495
gâtlegăul 348
gâtlegăuri 495
gealăie 490
gealăuri 490
geamblac 407
geamparale 420, 430
geantă-plic 375
Gemeni 416, 421, 430
Gemenii 421, 430
general 458
generalist 459
generic 462
genomic 370
gențianacee 409
gențiană 409
genuchele 68, 71
genuchelor 69
genunchele 69, 71
geo- 374
geolocalizare 374
geopoliticiană 374
georadar 374
georgian 395, 400
geostrategic 374
gerberă 409
german 395
germană 396
germaniu 401
germicidal 369
gerontocratic 375
gestațional 369
gestiona 364
gestionabil 369
gestiune 364
get-beget 356
geto-dac 376
GFG-ul 450
ғғ 501, 504
ghanez 395
ghebri 419, 422, 430
ghem 488
gheme 488
ghemuri 488
gherghină 409
gherlă 411
ghilimea 424
ghilimele 411, 420, 424, 430
ghilotină 406
ghinionist 460
ghisman 404
giardia 410, 437
giardiază 410
gibon 409
gigea 356, 357
gilbert 401
gin-rummy 495
gin-rummyuri 495
gips-carton 375
giurământuri 477
giurgiuvean/~că 393
giuvaerica 426
giuvaericale 418, 422, 430
glaciație 442
glaciațiune 442
glaucom 478
glicemic 370
glockenspiel 484
glockenspieluri 484
glonț 384
glossy 356
GN 450
goblen 405
godin 407
gol 462
golf 565
golfuleț 565
gomenol 405
goolkeeper 349
gorgonzola 351, 404
gospel 356
gospodar 462
gotlandian 400
graffiti 424, 425, 484
graffitiuri 424, 425, 484, 486
graffiti-uri 486
grafic 458
grafică 463
graham 404
granulit 484
granulite 484
grav 385
grăia 68
grăiia 68
grăiți 82
grămadă 384
grășit (au ~) 69

grâie 490
grâne 430
grej 358
grena 358
greșit (au ~) 69
greutăți 420
grevist 397
gri 358
grifon 409
grijaște 69
grijă 69
grije 69
griji 420
grisaille 487
grisaille-uri 487
gri-șobolan 358
griuri 487
grog 404
groggy 356
grosiere 422, 430
gruie 490
gruiuri 490
grup-țintă 375
guarani 352, 358, 411
guatemalez 395
guinee 411
guineean 395
gușat 460
guturaie 490
guturaiuri 490

H
habaneră 396
habarnist 371
habotnic 459
hacking 350
hafniu 401
hair styling 495
hair stylinguri 495
hairstilistă 349, 369
hairstiliste 349
hairstyling 495
hairstylinguri 495
hairstyling-uri 495
hair styling-uri 495
hairstylist 349
haitian 395
haloimăs 495
haloimăsuri 495
hamace 489, 490
hamacuri 489, 490
hamburg 409
hamburger 403, 404
hand-made 356
handicap 478
hardware 484
hardware-uri 484
harghitean/~că 394
harpagon 398
harpie 417
Harpii 417
harpii 417
harți 419, 430
hashtaguri 493
hataia 405
hațegan/~că 393
hațegana 396
haute couture 352
hauterivian 399
havaiană 408
havan 406, 495
havană 404
havanuri 495
hawaiian 395
hawaiiană 396
hălăduială 370
hățașe 490
hățașuri 490
hârlăuan/~că 393
hârșovean/~că 393
hârțogăraie 370
hârțogărie 370
hedonist 459
hegelian 397
hegelianism 397
heirupism 371
helvețian 400
hematoame 490
hematom 490
henry 401
henț 478
hepato- 374
hepatoprotector 374
hepta- 374
heptatlonist 371
heptatlonistă 369
heptavalență 374
heri 81
hermină 410
hertz 401
hetero- 374
heterociclic 374
heteronim 462
heterosexual 459

hexa- 374
hexavalență 374
Hiade 430
Hiadele 421
hiatal 369
hidramnios 487
hidramniosuri 487
hidră 409
hidro- 374
hidroalcoolic 374
hidroameliorații 430
hieri 81
hi-fi 356
high fidelity 356
high-class 356
high-definition 356
high-tech 359
high-tech/hi-tech 356
himalayan 369
hindi 358, 396
hinduism 397
hindus 395
hindustani 358, 396
hiper 356
hiper- 374
hiperactiv 374
hiperclinică 374
hiperimun 374
hipersonic 375
hipertext 357, 495
hipertexte 495
hip-hop 356
hipiot 459
hipno- 375
hipnoterapie 375
hipnotizator 460
hipo 359
hipo[1] 356, hipo[2] 356
hipocratism 410
hipostil 462
hippy 356
hi-tech 359
hoarbă 80
hoață 372
hobbit 349
hobbyuri 487
hocheistă 369
holender 407
hollywoodian 369
holmiu 401
homo 356, 359
homofob 375
homofobie 375
homosexual 459
hondurian 395
horcăit 484
horcăituri 484
HoReCa 450
horezean/~că 393
horodinca 396
horribile dictum 383
horror 356
hortensie 409
horthist 371
hostess 349
hostesse 349
hotel 488
*hotele 488
hoteluri 488
hotline 484
hotline-uri 484, 486
house 356
hrișcar 410
hrișcă 409, 410
hub 350
hughenot 397
huligan 398
huliganism 398
humorean/~că 393
hunedorean/~că 393
hunic 370
hurmuz 409
husit 397
husitism 397
husky 349
hușean/~că 393
huște 418, 422, 430
hypermedia 350

I
i 382, 505
и 505
-i 352, 353, 368, 426, 427, 428, 464, 470, 476, 477, 478, 481, 483, 493
-ia 368
iacobin 397
iacobinism 397
-ial 368, 369
-ială 370
ialomițean/~că 393
-ian 368, 369, 397, 410
ianuarie 411

iar(ă) 57, 81
-iat 369
iati 495
iati-uri 495
iavaș-iavaș/iavaș, iavaș 384, 388
IBAN 449
-ibil 368,369
ibric 488
ibrice 488, 489
ibricuri 488, 489
-ic 368, 370, 373
-icale 427
-ică 370, 440
ice tea 484
ice tea-uri 484, 486
iceberg 356, 359
icră 424
id est 383
ide 419, 430
idealist 456, 459
-idian 369
idiot 459
idiș 358
ido 358
idolatru 459
-ie 407, 442, 443
iele 419, 430
-ier 370
-ieră 370
iernile 385
ieșean/~că 393
iezuit 397
iezuitism 397
-ifica 368
igienico-santiar 376
igienizant 368, 369
ignat 411
ignorant 459
-ii 426
ileană 409
ilfovean/~că 394
iliberal 367
iliberalism 367
ilmenit 403
im- 372
-ime 371
imineu 406
IMM 449, 452
impacta 368
importator 460
impredictibilitate 371
impredidictibil 372
impresară 369
impresionist 460
improvizator 460
imuno- 375
imunodepresie 375
imunodeprimat 375
-ină 405
inca 358
incaș 395
incognito 356
incult 459
independentist 364
independist 460
indian 394, 395, 405
indian 405
indiancă 394
indiană 404
indianism 399
indianist/~ă 399
indianistică 399
indicator 458, 460
indigo 358, 406
indispensabili 418, 430
indispensabiliza 368
indo- 375
indo-europenist 375
indo-europenistă 375
indoor 356, 382
indubitabil 385
ineficace 356
inelar 458
inema 66
inevitabil 385, 456, 459, 460, 463
inevitabilul 460
infarcte 481, 482
infarcturi 481, 482
infecționist 371
infern 484
inferne 486
infernuri 484
infinit 458
inflamator 365
inflamatoriu 365
influencer 349
influsuri 477
info 373
info- 373
infochioșc 373
infodemie 373
infografic 373
in-folio 355, 462
info-război 373

informatică 373
informație 373
infra- 375
infractogen 375
infralegal 375
infrapaginal 375
-ing 478
inhibitor 457
inimă 66
injecta 373
injecto- 373
injectomat 373
injecție 373
in-octavo 356
inovativ 371
inovator 371
inox 356, 462, 464
in-plano 356
in-quarto 356
inspirațional 369
instant 356
insuflat 55, 56, 60
Insulele Shetland 421
insulinodependent 376, 459
integralist 460
integrare 30
intelectual 459
inter- 373, 374
interacție 365
interacțiune 365
interbibliotecar 373
interbiblioteci 357, 359, 374
interclinic 374
intercluburi 357
interconfesional 374
interfon 407
interfrastic 374
intergenerațional 374
intermodal 374
internațional 385
interoperabil 374
interprofesional 374
interreligios 374
intersectorial 374
intervențional 369
interviu 478
intestato (ab ~) 384
intra- 375
intradermic 375
intradomiciliar 375
intrajudețean 375
intraoperator 375
intraspitalicesc 375
intrânduri 478, 479
invar 403
investițional 369
Ioan 56
ionatan 409, 459
iordan 426
iordane 411, 426, 430, (a umbla cu ~) 420, 421
iordanian 395
-iot 371
iPad 349
iperige 418, 430
iperită 402
iPhone 349
iPhone-uri 493
iPod 349
ipohondriac 369
ipsos 484
ipsosuri 484
irakian 394
irakiancă 370, 394
iranian 394
iraniancă 370, 394
-ire 367
irlandez 395
irlandeză 396
IRM 451
ironicale 427
Irozii 416, 421, 430
ISBN 452
ISBN-uri 448, 450
-isim 371
islamism 397
islamofob 375
islandez 395
islandeză 396
-ism 368, 371, 373, 396, 399
israelian 394
israeliancă 370, 394
israelit 397
-ist 368, 371, 399
isteric 459
istericale 422, 426, 430
-istic 370
-istică 370, 399
istriot 371
istroromân/~că 394
istroromână 396
-işoară 371
-işor 371
-it 371, 397

IT 449
italian/~că 394
italiană 396
italică 411
italienism 399
italienist 399
italienistică 399
-itate 368, 371
-ită 371
IT-ist 450, 451
ITP 449, 495
ITPuri 495
ITP-uri 495
IT-ul 450
ițari 417, 418, 420, 430
-iță 368, 371
ițărași 418, 422, 430
-iu 371, 401, 405, 478
iubească 68
iubitori 67
iubitoriu 67
iudă 398
iudeo- 375
iudeo-creștin 375
iugoslav 395
iulie 411
iunie 411
iute-iute 367
iuți 82
Iuvenalii 421, 430
-iv 371
ivorian 369, 395
ivrit 358
-iza 368, 372
-izare 367, 369, 407
izmană 420
izmene 420
izoletă 370
izomorfism 484
izomorfisme 484

Î
împărate 85
ѩмѵ҆пръци 504
împle 66, 71
împrejururi 479
împrospăta 571
împrumuta 31
în 85, 531
înaintaș 460
înainte (~ de) 386
înălțător 462
înălțime 567
încălțări 418, 422
încetinitorul (cu ~) 386
încet-încetișor 367
închis 385
îndelung 385
îndoi (a se ~) 566
îndoit 566
îndrumător 462
ѧгрѫшє сѧ 505
înfrâmseța (nu o va ~) 67, 71
înfrumseța (nu o va ~) 67, 71
înfrumsețat 67
îngrijitor 460
înlesni (a ~ să-și explice) 572
înlocuitor 460
înmulți 468
înnegri 468
înnoi 571
înnopta 347
înotător 460
ѧсъгѵ́ръ сѥ 501, 504
înserat/înserate (pe ~) 388
însoțitor 460
înspăimântă 85
înspre 531
înstreinați-s 82
însura (se va ~) 69, (să va ~) 69
înșală 85
înșălătură 69
înșelătură 69
ѧнпъръщє сѧ 505
întăritor 458
întâiași dată 384
întâmplător 385
întorsurean/~că 393
într(u) 386
într-adevăr 386
într-adins 386
întrecute (pe ~; pe- ~) 387
întreg 458
întreit 385
întreolaltă 387
întreținut 460
înțăleage (se va ~) 69
înțeleage (oiu ~) 82, (se va ~) 69
învățat 460
ѧвъсѵ́поѧше сѥ 504
învecina (a se ~ cu) 532
învingător 460

învinuit 460
ⱗврътоше 504
ⱗврътошарѧ 504
ⱗврътошарѣ 504
îți 82

J
jacard 405, 406
jachetă 406
jack 406
jacuzzi 407, 484
jacuzziuri 484
jainism 397
jais 484
jaisuri 484
jalapă 409
jale 82
jamaican 395
jamaică 403
jambon 356
jam-session 351, 495
jam-sessionuri 495
jam-session-uri 495
jandarmerița 371
jansenism 397
jansenist 397
japon 405
japonez 395
japoneză 396
javanez 395
javelizare 407
jazzman 349
jazzmeni 349
jazzuri 487
jăluința 69
jeans 418, 423, 426, 427, 430
jeanși 418, 423, 428, 430
jeep 408
jeleu 478
jerse 405, 493, 495
jersee 490
jerseu 406
jerseuri 490, 495
jeun (à ~) 384
jian/~că 393
jiana 396
jianca 396
jianul 396
jieneasca 396
jihadism 371
jihadist 371
joben 406
joc 81, 385, 411
joile 385
joint venture 481, 482, 484
joint-venture 481
joint venture-uri 481, 484
jojoba 438
josean/~că 393
joule 401
joystick 349, 350
judeațe 81
județu 81
junimism 397
junimist 397
jurasic 400
jurnalistă 372

K
kabuki 352, 356
kaghebist 371
kakemono 484
kakemonouri 484
kaki 358, 487
kakiuri 487
kalașnikov 408
kalmâc 395
kalmâcă 396
kamikaze 352, 493
kantian 397
kantism 397
kantianism 397
keynesism 397
karaoke 352
karate 352
karmic 370
kazah 395
kârgâz 395
kebap 487
kenyan 395
KGB 448
kickboxing 351
kieserit 402
kievean 396
kimberlit 402
kimmeridgian 399
kippa 353, 438
kippei 353
kiribatian 395
kitschos 371
kittsian 395
koblenzian 399
kosovar 395

kung-fu 353
kungurian 399
kurd 395
kuweitian 395

L
ⱗⱁ 505
labio- 375
labiolectură 375
labrador 410
labradorit 402
laburist 460
lac 476
lacrima-Christi 409
lactat 458
lactate 417, 418, 430, 456
lamarckism 397
lamarckist 397
lambert 401
lamblie 410
laminaj 484
laminaje 484
lancasterian 397
lancasterianism 397
landenian 400
landler 396
landou 408
lanital 404
lansaj 484
lansaje 484
laoțian 395
lapili 420, 431
lapon 395
laponă 396
lapți 419, 431
lard 484
larduri 484
larg 385, 462
lasagna 351, 438
lassalleanism 397
lași (nu ~) 81
latin 395
latinism 399
latinist 399
latino 356
latinoman 397
latinomanie 396
latinoromanic 376
lațe 419, 430
laude (cum ~) 384
laureat 460
lavalieră 406
lawrențiu 402
lazane 418, 422, 430
ⱗⱏ 504
lămuri 572
ⱗⱏⱂⱂⱁⱏⱏ 501, 504
lăpturi 422, 430
-lâc 371
lânet 424, 425
lâneturi 424, 425
-le 70, 426, 427, 439, 476, 477
-lea 70
leadership 495
leadership-uri 495
leadershipuri 495
legănat 484
legănaturi 484, 485
legist 460
legitimist 460
leishmania 410
leishmaniază 410
lemur 424
lemuri 424
lemurian 410
lenjuri 418, 422, 431
lento 356, 383
leoarcă 357, 384
leoparduri 477
lesbi 356
lesbian 395
lesbiană 356, 397
lesbianism 397
lesothian 395
letalitate 371
leton 395
letonă 396
lettre (avant la ~) 384
leucit 484
leucite 484
leucoplaste 418, 431
leuștean 409
leva/levă 436, 437
levantin 395, 400
levantină 405
leviatan 407
LGBT 356, 360, 449
liberal-democrat 376
liberalism 495
liberalisme 495
liberian 395
libertă 369
libido 484

libidouri 484
lideră 369
lidită 402
liechtensteinian 395
light 356
like 350
lila 358
liliput 358
limetă 370
limonit 484
limonite 484
limuzină 408
lin 385
lingurea 440
lingurică 440
liniștit 385
linotip 407
linotipie 407
linotipist 407
linți 419, 422, 431
lipăit 484
lipăituri 484
lipidemie 373
lipiodol 404
lipițan 410
lipovean/~că 394
listeriază 410
lișțav 384
literă-consoană 375
literă-suport 375
literă-vocală 375
litiazic 370
litoral 462
litotoame 481, 482
litotomuri 481, 482
lituanian 395
lituanian 394
lituaniană 396
lituaniancă 370, 394
liude 495
liude-uri 495
live 356
livrator 371
llanos 420, 423, 426, 431
llanos 431
lobbist 371
lobelie 409
loca 367
locale 417, 427, 463
locație 442, 443
locațiune 442, 443
lockdown 495
lockdownuri 495
lockout 495
lockouturi 495
locure 476
locuri 476
locvace 356
-log 399
logic 385
-logie 399
logogrife 490
logogrifuri 490
lohie 423, 425
lohii 423, 425
lombard 395
londonez 395
losser 349
lotrit 402
lovele 422, 427, 428, 430
lu 70, 71
Lucarii 421, 431
lucrează 81
lucru 476
lucrure 476
lucruri 476
lucruri 70
ludian 400
ludlow 407
ludovic 411
ludwigit 402
lugojean/~că 393
lugojeana 396
lugol 404
lui 70, 71
lulea 384
lumea 84
luminal 404
lungancă 370
luni 385
Lupercalii 421, 431
lurex 405
lusitanian 400
lut 487
luteran 397
luteţian 400
luteţiu 401
luturi 486
luxemburghez 395

M

maastrichtian 368, 369, 395, 400
macao 411
macate 490

macaturi 490
macedonean/~că 394
macedoneană 396
macedoromân/~că 394
macedoromână 396
macferlan 406
mach 401
machedoancă 394
machedon 394
machiavelism 398
machiaverlâc 398
macmahon 404
macro 356
macro- 375
macrocomandă 375
macrocosmos 484
macrocosmosuri 484
madipolon 405
madlenă 404
madrigale 490
madrigaluri 490
madrilen 395
mafiot 397
magazinaș 369
magdalenian 400
magenta 358, 406
maghiar 395
maghiară 396
maghrebian 395
magic 459
magna cum laude 384
magnet 402
magnezie 402
magnezit 402
magneziu 401
magnico 403
magnolie 409
magot 410
mahmudea 411
mahomedan 397
mahomedanism 397
mai 358, 411
maillechort 403
mainte 80
majolică 403
mal- 375
malacov 406
maladaptiv 375
malaez 395
malaezǎ 396
malaga 403
malagueña 396
malawian 395
malaysian 395
Maldive 417
maldivian 395
maledicție 442
maledicțiune 442
malformat 375
malgaș 395
malgașă 396
malian 395
mallorquin 395
malnutrit 375
maltez 395
malteză 396
malthusian 397
malthusianism 397
malversație 442
malversațiune 442
mama-natură 375
mamifer 476
mamifere 476
-man 397
management 470
manageră 369, 470
manageria 368, 470
managerial 470
manageriere 470
managiui 470
manciurian 396
manelist 371
manelistă 369
maneliza 368
mangaliot 371, 394
mangaliotă 394
mani 419, 431
manila 405
manilovism 398
mantră/mantra 436, 437
maoism 397
maoist 397
mapa 367
mapare 367
maramureșean/~că 394
maratoane 491
maraton 411
maratonuri 491
mare 55, 56, 58, (de două ori mai ~) 567
marea 84
margă (să ~) 68, 71
marghiloman 404
marginalia 419, 422, 426, 431
marian 364

mariaș 411
marijuana 404
maro 358
marocan 395
marocană 396
marochin 405
marochine 491
marochiner 405
marochinuri 491
marsiliez 396
martensită 403
martie 411
martin 409
martini 351, 404
marțea 385
marți 411
marxism 397
marxism-leninism 397
marxist 397
marxist-leninist 397
mascara 350
mască 384
masle 491
masluri 491
mass-media 427, 438, 443, 444
mass-medie 427, 438, 444
mass-mediei 438
mastifica 368
mașinist 460
-mat 373
mate-info 373
matelazbest 487
matematică 373
materno-fetal 376
matrimoniale 417, 427, 463
maur 395
mauritanian 369, 395
mauritian 395
maxi 356
maxim 462
maximalist 371
maxime 492, (~ de temperatură) 488, 492
maximuri 492, (~ de pedeapsă) 488
maxwell 401
maya 358, 396
mayaș 395
mazagran 403
mazagrane 491
mazagranuri 491
mazur 395
mazurcă 396
măciucă 384
mădularuri 477
mămic 371
mămicule 371
mănunchi 384
măr 384
mărgărele 422, 431
mărgăritariuri 477
mărgea 440
mărgică 440
măricică 440
măriuță 409
мърпѹрїа 504
măruntaie 419, 431
mărunțică 440
mătănii 431
mătăsuri 479
măturele 418, 427, 431
mâni 83
mânile 83
mântuire 570
mâzdă 80
meargă (să ~) 68
mearge 84
mecena 398
mecenat 398
med 393
mediește/~că 393
meduză 410
mega- 375, 401
megadiversitate 375
megahertz 401
megapixel 375
megawatt 401
megeră 398
meglenoromân/~că 394
meglenoromână 396
megohm 401
megohmmetru 406
mehedințean/~că 394
melanezian 395
melodium 484
melodiumuri 484
memorii 419, 431
mendeleeviu 402
mendre 422, 431, (a-și face ~le) 420, 421
mentorat 369
mercerizare 407
mercur 401
merg 81
merinos 356
meritocrație 375
mers 463

merțan 369, 408
mesalină 398
mesap 393, 424
mesapi 424
mesapică 396
mesianism 397
mesopotamian 395
meși 418, 420, 422, 431
meta- 375
metadată 375
metal 478
metalazbesturi 487
metale 489
metaluri 478, 489
metanoia 352
meteo 356
metodist 460
mexican/~că 394
mezi 431
mezocarp 484
mezocarpuri 484
micelar 369
micenian 395
micenianǎ 396
miciurinism 397
miciurinist 397
micro- 374, 401
micro 493
microamper 401
microampermetru 406
microcipa 374
microcoulomb 401
microfotoradiografie 374
microîntreprindere 374
micronezian 395
micronutrient 374
microohm 401
microplastic 374
microradiofotografie 374
microvolt 401
microvoltmetru 406
microwatt 401
micșunea 440
micșunică 440
midi 356
mieloame 490, 491
mieloblast 484
mieloblaste 484
mielom 490
mielomuri 491
mielușea 440, 443
mielușei 419, 431
mielușică 440, 443
miercuri 411
mierte-fierte 422, 431
mijloc 484
mijlocuri 484
milanez 396, 405
mili- 401
miliamper 401
miliampermetru 406
milivolt 401
milivoltmetru 406
milkshake 350
millerit 402
mimico-gestual 376
mincinos 458
mincioage 491
mincioguri 491
minciunea 440
minciunică 440
minĉuni 82
mini 356
mini- 374
minibar 374
minicalculator 374
minifocar 374
minifotbal 364
miniinvaziv 374
minim 462
minimalism 495
minimalisme 495
miniserial 374
miniserie 374
ministeriabilă 369
ministrant 369
ministră 369
mintal 385
minuturi 418, 431
mioame 491
miomuri 491
miop 459
miorea 440
miorică 440
mirănești 69
mireanești 68
mirenești 68, 69
mirmidon 398
miroase 418, 422, 425, 431
miros 425
miscellanea 419, 422, 426, 431
mischiu 403
misir 410
mișea 82, 84

mișto 357
mișțocar 460
mitică 398
miticism 398
mitologicale 427
miuță 371
mixte 420, 426, 431
moaște 431
moca 403
modaliza 368
modelabil 369
modeme 491, 492
modemuri 491, 492
mofturos 459
mohican 395
moldavit 402
moldovalah/~ă 394
moldovean/~că 394
moldoveneasca 396
molișoare 418, 431
moloh 398
molos 410
momițe (a umbla cu chichițe și ~) 420, 421
momițe 422, 431
momșoane 431
mongol 395
mongolism 410
mono 356
mono- 374
monobloc 357
monogliceridă 374
monoloage 489
monologuri 489
mononuclear 374
monostrat 374
monovalență 374
montagnes russes 352
monteur 352, 367
monteuză 352, 367
montgolfier 406
montmorillonit 402
monțian 400
moravuri 431
morfină 404
morfism 371
morfofonologie 467
morfonologie 467
mormânturi 477
morminte 477
moroșan/~că 394
mort 460
moscovian 400
moscovit 395
Moși 421, 431
moșmoane 422
motocoasă 375
motorizate 417, 431
mototol 458
motrice 356
mountain bike 367
mov 358
movă 358
mozambican 395
mozzarella 437
мрътѹрїа 504
мрътоурїа 504
мрътоурїиле 504
мръгѹ 504
mucări 422, 426, 431
muiarea 68
muiarile 68
muieri 68
muierile 68
mult 468, 469
multi- 374
multifamiliar 374
multigenerațional 374
multimedia 357
multipartid 357
multiplex 357
multirezistent 374
multisistem 357, 374
multișor 469
muntean/~că 394
munteneasca 396
muntenegrean/~că 394
munți 82
mureșean/~că 393
mureșeanca 396
murind 460
murindă 460
murinde 460
murinzi 460
muscat 356
muscovit 402
muselină 405
musli/müsli 418, 423, 426, 431
must 495
must-uri 495
mutualist 460
mv 504

N
nadiceancă 408
nadolean/~ă 410
nadoleancă 410
naht 357
nainte (mai ~) 80
namibian 395
nanghin 405
nano- 375
nanoparticulă 375
napoleon 411
napolitan 395
napolitană 404
-nar 369
narativ 495
narative 495
narcisism 398
naşpa 357
NATO 449, 451
natur 356
naţional-liberal 364
navă-şcoală 375, 376
navetist 460
nazuri 422, 431, (a face ~) 420, 421
năsăudean/~că 393
năvârlii 419, 422, 431
ne- 372
neaglomerare 372
neagrat 372
neamţ 394
neanderthalian 369, 400
neant 484
neanturi 484
nebulizare 369
nebulizator 371
necazuri 420
neclătit 80
нєклъкапıа 504
necomercial 372
neconform 372
neconsemnare 372
neconstituţionalitate 372
necroloage 489
necrologuri 489
nectarii 418, 431
nedestoinic 67
nedireaptă 83
nediscriminatoriu 372
nedostoinic 67
neerlandez 395
neerlandeză 396
nefinalizat 372
nefrecventabil 372
nefuncţionare 372
negativa 368
negru 459, 468, (la ~) 386
negruvodean/~că 393
neimplementat 372
neîndestulare 372
neletal 372
neluare 372
nemedical 372
nemeean 369
nemica 66, 71
nemţean/~că 393
nemţoaică 394
nemutat 80
nenecesar 372
nenegociabil 372
neo 356, 359
neo- 375
neodarwinism 397
neodihnă 372
neogreacă 396
neohegelian 397
neohegelianism 397
neokantian 397
neokantianism 397
neomalthusian 397
neomalthusianism 397
neomarxism 375, 397, 495
neomarxisme 495
neomarxist 375, 397
neoplatonism 397
neosalvarsan 404
neotestamentar 375
neparlamentar 372
neper 400, 401
nepereche 357
neplăceri 420
neprietenește 372
neprofesional 372
neprofesionalism 495
neprofesionalisme 495
neprofesionism 372
neptunism 397
neptuniu 401
nereidă 410
nerelevant 372
nerespectare 372
nerezident 372
nes 404
nescafe 404

nesfârșit 47, 48, (împărăția ~ă) 47,
(mângâiarea cea ~ă) 47
nesi 357
nesimțit 357
nespecific 372
nestresant 372
nesubtipat 372
netezască 82
netratabil 372
network 351, 495
networking 351
networkuri 495
network-uri 495
neuro- 375
neuroanestezie 375
neuronal 369
neuronavigație 375
neuroștiință 375
neutralizator 368, 371
neutre 479, 484
newsletter 350
newslettere 350
newton 401
newyorkez 396
next 383
ng 501, 504
nicaraguan 395
nicăieri/nicăierea 388
nice 80
nichel 402
niciodată 387
niciodinioară 387
nicosian 396
nicotină 405
nigerian 395
nihilist 460
nimica 66, 71
nimicuri 478, 479
ningău 364
ninja 356
niobiu 402
nisip 478
nisipuri 478
nițel 384
nițeluș 384
nivel 488
nivele 488, 492
niveluri 488, 492
niznai 357
noauole (al ~) 70
noauolea (al ~) 70
nobeliu 402
nod 469
no-deal 356, 359
noduleț 469
noduros 469
nolens volens 384
non- 374
nonasertiv 374
nonbinar 374
nonconformist 460
noncontact 357, 374
nonesențial 374
nonformal 374
noninvaziv 374
nonius 408
nonprofit 357
nonrăspuns 374
nonstop 357, 359
non-UE 357, 360, 374
nonverbal 374
nopțile 385
nord 372
nord-african 376, 394
nord-africană 372, 375
nord-africancă 394
nord-american/~că 394
nord-coreean/~că 394
nord-vietnamez 395
norvegian/~că 394
norvegiană 396
nouă-metri 375, 376
novecento 351
novecentoul 351
novice 358
noviciu 358
nu 529
nume 476, (~ predicativ) 364
numerologic 370, 371
numerologie 371
nu-mi 81
nu-și 81

O

o 505
-o 493
-oaică 393, 394
oaie 407
-oaie 371
oară (prima ~) 386
oarze 416, 422, 428, 431, 481, 482
obicee 489
obiceie 492
obiceiuri 489, 492

obo 357
obosit 357
observator 460
observațional 369
obsidian 402
oceriza 368
ochelar 424
ochelari 417, 417, 431
ocheșele 418, 427, 431
ocheșică 440
ochiometric 368, 370
ochit 487
ochituri 487
ocnean/~că 393
ocru 358
octuor 484
octuoruri 484
ocupant 460
odată (nici o ~) 386
odăjdii 418, 431
odicolon 405
odihnește 84
oersted 401
ofertant 460
office 356
offline 351, 356, 359
offshore 350
ofsaid 478
ofuri 478, 479
ogrinji 418, 422, 431
ohm 401
ohmmetru 406
-oi 371
OK 356, 360, 449, 450, 451, 495
OK-ul 450
OKuri 495
OK-uri 495
olan 411
olandă 405
olandez 395
olandeză 396
olărească 364
olimpiadă 411
oliv 358
oltean/~că 394
-om 490
omătuțe 418, 431
omenia 67
omeniia 67
omorî 529
OMS-ul 448
omucide 481
omuciduri 481
-ona 368
onanie 398
onanism 398
ONG 452
online 351, 356, 359
open 356, (~ space) 356
operație 442, 443
operaționaliza 368
operațiune 442, 443
opritori 422, 431
optant 369
optativ condițional 495
optative condiționale 495
optometric 370, 371
optometrie 371
opturi 478, 479
opunția 409
-or 371
oralo-maxilo-facial 376
oranj 358
oraș-martir 375, 376
orașuri 477
oră 476
orădean/~că 393
orb 459
orchestratoare 370
ordovician 400
organdi 405
-oriu 371
orșovean/~că 393
orteză 367
ortodont 375
ortodontic 370
orzuri 481
-os 371
osanale 431, (a cânta ~) 420, 421
oscilo- 375
oscilobatant 375
oseminte 431
osfințească (să-l ~) 70
ostiliza 368
ostinato 356
ostroveanca 396
osvințească (să-l ~) 70
-ot 371, 397
OTAN 451
otoman 395
ottocento 351
ottocentoul 351
ѡцъсѣмє сѧ 505
oțel 425

oțele 422, 425, 431
oțeluri 425
-ou 478
outdoor 356
outsider audience (engl.) 27
ovăzuri 492
oveze 492
OZN-uri 448

P
P.S.-uri 448
pac 417
paella 352
paintball 351
pair (au ~) 384
pakistanez 395
paladiu 401
palate 489
palaturi 489
palauan 395
palestinian 394
palestiniancă 370, 394
pali 358
palia 367
paliație 367
palmer 407
panama 405
panamez 395
Panatenee 421, 431
pandecte 418, 431
pandemie 373
pandișpan 404
pandoră 408
pane 356
panonian 400
panoptice 491
panopticumuri 491
panromânism 397
pantalon 406, 420, 424
pantaloni 421
pantofar 366
pantume 491
pantumuri 491
papesă 370
papua 358
papua-neoguineean 395
para- 375
parafarmacie 375
paraguayan 395
parai 422, 431
paraziți 431
parcherizare 407
pardesie 489
pardesiuri 489
pardonabil 369
Parentalii 421, 431
parfum 357
pari (al ~) 383
parizer 403, 404
parizian/~că 394
parkinson 410
parkinsonism 410
parlamentare 417, 427, 463
parmen 356
parmezan 404
parși 419, 431
part 424
parteneriate 487
part-time 356
partyuri 479
пар҃ци 505
parți 424
pas (~ cu pas) 386
pasatoare 370
pasator 371
pascal 401
pas-de-deux 352
passant (en ~) 384
pasteurizare 407
pasteurizator 407
pastorație 367
pașapoarte 489
pașaporturi 489
paște 423
paștele cailor (la ~) 385
pești 423
pat 468
patagonez 395
patefon 407
patinsonare 407
patrie 372
patrihoață 372, 375
patrihoț 372, 375
Patruzeci de Sfinți 421, 431
pavană 396
pavecernie 66
pavecernii 66
pavilionar 369
pavlichian 397
pavlichiană 397
pavlichiancă 397
pavlovism 397
pazvangiu 397
pazvant 397

pazvantlâu 397
pazvantoglu 397
păcală 398
păcănele 370, 416, 417, 420, 422, 427, 428, 431
păcăni 417
păiușe 491
păiușuri 491
păr 468
păresimi 419, 422, 431
păros 468
pășcănean/~că 393
pătlăgea 440, 441
pătlăgică 440
pătuț 468
păzește 82
până 386
pânea 83
pântec 424
pântece 424
pânzeturi 431
pâș-pâș 357, 360
PCR 347
PCR-uri 347
PC-uri 493
pdf-uri 450
pe 386, 531
pecan 356
pecarizare 407
pecerist 450
pechinez 410
peching 405, 487
pechinguri 487
pedes (per ~) 384
peeling 350
peelinguri 493
peer-review 351
pegas 410
peleți 416, 428, 431
pelincile-Domnului 420, 431
pembe 357
penalizator 371
penați 419, 431
pendinte 356
penelist 371
penin 403
pensionabil 369
penta- 375
pentavalență 375
penteleu 404
pentruceuri 428
pepelea 398
pepit 358
pepsi 404, 482
pepsi-cola 404
pepsiuri 482
perfecționism 364
performance 350
pergament 405
permalloy 403
permeabiliza 368
permian 400
persan 395
persană 396
perseide 419, 431
personam (in ~) 384
perspicace 356
pertinax 403
peruan 395
peruș 410
peruvian 395
pesedist 371
pesedizare 450
peste 531
pesto 351
peșin 356, 357
Pești 416, 421, 431
petrel 410
petromax 407
petrosin 404
petroșenean/~că 393
PET-uri 450
pe-urile 478
PFA-uri 493
phoenix 409
piaie (să ~) 83
piarză (să ~) 81
PIB 347
PIB-uri 347, 450
picătoare 484
picător 484
picături 420
picățea 441
picățică 441
pichetar 369
picioroange 426, 431
piciorong 426
picurător 371
piedestale 491, 492
piedestaluri 491, 492
piei-roșii 419, 422, 431
pielicea 441
pielicică 441
piemontez 395

piepturi 476
piercing 350
piersică 409
piesuliță 371
pietonal 364
pietonaliza 368
PIN-uri 450, 493
pipăite (pe ~) 385
piramidon 404
pistol 408
pișătoare 62
pita 438
piteștean/~că 393
piure 476
pizza 351, 427, 436, 437, 444
pizză 351, 427, 436, 437
pizzer 370
plano (de ~) 384
plasmodesme 418, 431
platonism 397
plămânărea 440
plămânărică 440
pleată 424
plecate 419, 422, 431
Pleiadele 421, 431
plete 419, 424, 428, 431
plexiglas 403
plin (din ~) 386
ploieștean/~că 393
plointe 357
plurale 479
plutonian 397
plutoniu 401
PMR 448
poale-n-brâu 420, 431
poame de pământ 418, 422, 431
poamele-mâței 418, 422, 431
poate-poate 367, 384
pocaianie 66
pocaianii 66
podiatră 369
podiatric 370, 371
podiatrie 371
poeticale 426
poftească (să nu ~) 70
pohtă 70
pohtească (să nu ~) 70
pohti (va ~) 70
poise 400, 401
polaroid 407
polcă 396
poli- 375
polielee 491
polieleuri 491
polinesaturat 375
polish 495
polish-uri 495
poliș 403, 404, 495
polișuri 495
politic (deținut ~) 385
politicale 422, 431
politraumă 375
polonez 395
polonează 396
poloniu 401
pom 469
pomeți 419, 431
pomișor 469
pompierisitc 385
ponce 356
poncife 491
poncifuri 491
pop 356, 359
poplin 405
popoare 476
poponar 369
popor 476
populațional 369
populism 484
populisme 479, 484
porc 467
porcușor-de-Guineea 375, 376
porno 356
port- 375
portaj 369
portîncărcător 375
portland 403
portlandian 400
porto 403
portocală 409
portorican 395
portughez 395
portugheză 396
portuleț 565
poruncă 82
post- 374
postac 369
postacă 369
postadopție 357, 374
post-Brexit 357, 360, 374
postcriză 357, 374
postexternare 357, 374
postgust 374
postinfecțios 374

postintervenție 357, 374
postmeridian 366
post-mortem 356
post-pandemic 357
postpandemie 357, 374
post-partum 356
post-post-scriptum 484
post-post-scriptumuri 484
postprocesare 357, 374
post-scriptum 484
post-scriptumuri 484
postsovietic 374
posttranzacție 357, 374
postvaccinal 374
POS-uri 478, 493
potențiator 371
potroacă 357, 359, 360, 384
potroace 360, 418, 419, 426, 431
potroacei 360
potroc 426
poturei 418, 422, 431
poturi 418, 420, 422, 431
pozar 369
pozitiva 368
praghez 396
prahovean/~că 393
pralină 404
prăznicar 364
pre- 374
pre 66
pre dinsul 70
прѣклѧкъторїю 504
preajmă (de prin/din ~) 386
precampanie 374
precoace 374
precoce 356, 360
precocele 361
precolaps 374
predicativ suplimentar 375
predicativă suplimentară 375
predictibil 369
predictibilitate 371
preepidemic 374
prefectă 369
prefierbe 374
prefinanța 374
preliminarii 431
premium 356, 359
prenadez 404
preot 67
preoțească 69, (să se ~) 67
preoți 67
preoția 67
preparative 417, 431
preparatoriu 364
prepay 356, 359
preplăti 374
preprăji 374
preprimar 374
prerafaelit 397
prescriptiv 366
prescriptivism 366
prespapier 484
prespapier-uri 484
prespitalicesc 374
prestator 371
prestidigitatoare 370
presto 351
preuteasa 67
preuția 67
prevenibil 369
preventiv 385
prezidențiale 417, 427, 456, 463
pri 66
priapism 410
prietenie 573, 574
prima (~ dată) 386
prim-amorez 375, 376
primeni 570, 571, (a se ~) 571
princeps 356
prinză (să-l ~) 69
prinze (să-l ~) 69
prisoase 422, 431
prisoseaște 84
privească 81
pro 356
pro- 374, 397
proamerican 397
probiotic 374
problematizant 369
procedura 368
proceduriza 368
procesator 368, 371
procuroare 370
prodecană 369
prodemocrație 357, 374
proeuropean 374, 397
profesie 441
profesiune 441
profitabilitate 364
progresuri 477
proiect-pilot 375, 376
prolegomene 418, 422, 426, 431
prolepsă 30
prometiu 402

prontozil 404
propice 356
propilee 431
propițiu 358
proporții 431
prora/proră 436
prorată 374
prosciuto 351
prosecțional 374
prostdispus 376
prostil 357
protetician 369
proteticiană 369
proteu 409
protocronism 484
protocronisme 484
proton 402
proudhonism 397
proudhonist 397
pro-UE 357, 360, 374
prova/provă 436
prudențial 369
prudențialitate 371
prusac 395
prusian 395
psihic 385
psihometric 370, 371
psihometrie 371
psihoterapeutic 370
pubise 491
pubisuri 491
public-țintă 375, 495
publicuri-țintă 495
puci 478
puf 375
pufarin 375
pufarine 375
pufoșenie 370
pugilistă 369
pui 431
pulan 369
pumă/puma 437, 438
puncte 477
puncte-puncte 375, 416, 420, 428, 493
puncturi 477
punk 356
pupa/pupă 436
purcea 440
purcel 467
purcică 440
pursânge 357
pururi/pururea 388
pusu-ți 82
pușche 439
pușchea 439
putirință 364
PUZ-uri 493
puzzolană 403

Q
qatarez 395
QR 495
QR-uri 495
quaker 369
quakeră 349, 369
quakere 349
quechua 358
quiche lorraine 352
quinoa 352
quisling 398

R
rabiț 484
rabițuri 484
radio 356, 476
radius 484
radiusuri 484
raglan 406
rai 476
ralanti 487
ralantiuri 486, 487
ramazanlâc 364
rapace 358
rapidist 397
rapoarte 488
raport 488
raportabil 369
raporturi 488
rar 468
Rarițele 421, 432
rast 484
rasturi 484
rașel 407
ratite 419, 431
ravioli 418, 423, 426, 427, 428, 432
raw 356, 382, 383
rază 81
raznocinți 432
razocinți 419
ꙗъ 504
răbdătoriu 69
rădăuțean/~că 393
răotate 67
răpească (să ~) 81
răpi (a-și ~) 80, (a ~) 80
rări 468

răsalaltăieri după-amiază 376
răsalaltăieri-dimineață 376
răsalaltăieri-noapte 376
răsalaltăieri-seară 376
răsalaltăseară 376
răsădești 82
răsăritean/~că 394
răspoimâine după-amiază 376
răspoimâine după-masă 376
răspoimâine-dimineață 376
răspoimâine-noapte 376
răsurei 422, 432
rășinoase 417, 418, 431
rău 459, 460
răul 460
răutate 67
răvarsă 83
răzbubuit 487
răzbubuituri 487
răzlețâră 84, (să ~) 82
râmlean 393
râmnicean/~că 393
rânduri-rânduri 385
râsu-plânsu (de ~) 385
râșnovean/~că 393
râuri-râuri 385
râzător, -oare 572
RCA 495
RCA-uri 495
RDG 448
RDG-ul 450
re- 367, 372
reace 84
reality show-uri 493
realoca 372
rebdătoriu 69
rebrandui 372
rechizite 431
recoltor 371
recombinant 369, 372
reconstructiv 364
recontamina 372
recredibiliza 372
recrutoare 370
rectoră 369
recycle bin 495
recycle binuri 495
redegist 364
redirecționa 372
reeșalonare 372
refegist 364
refinanța 372
regale 491
regaluri 491
regăsibil 369, 372
regățean/~că 394
regeste 419, 431
reggae 356
reghimenturi 477
regretabil 385
reinfecție 372
reinventa 372
relatinizare 372
relatoare 370
relator 366
relaxa 366
relaxat 366
reloca 367
relon 405
rem (in ~) 384
remaieur 352, 367
remedial 369
remodela 372
remoulade 352
renet 356
renglotă 409
reniu 402
reordona 372
reparativ 371
repede-repede 376
repede-repejor 376, 384
repetitiv 366
replay 485
replayuri 485, 486
replica 368
reporni 372
reporteriță 371
repoziționa 372
represalii 417, 431
reptilian 369
reromanizare 372
resoarte 488
resort 488
resorturi 488
respirator 365
respiratoriu 365
respondent 367
respondentă 369
restart 367, 495
restarturi 495
restart-uri 495
restricționa 368
reșițean/~că 393
retailer 349

retard 356
retesta 372
retez 487
reteze 487
retinian 369
retro 356
retroversie 364, 442
retroversiune 442, 443
reutiliza 372
reutilizabil 369, 372
revizita 372
rezidențiat 485
rezidențiate 485
rezoluție 365, 442, 443
rezoluțiune 365, 442
rezolvitor 371
RFG 448
rhodesian 395
rhytoane 486
rhyton 485
rhytonuri 485
rickettsia 410
salmonelă 410
rickettsioză 410
ricotta 351
riesling 403
Rigips 348
rigips 403, 495, 495
rigipsuri 495
rimel 404
ѕинуреле 505
rizoto 485
rizotouri 485
RMN 449, 451
RMN-uri 450
robinet 407
rocaille 356, 360
rockeriță 371
rockuri 487
rococo 356
rodomontadă 398
rofii 419, 422, 432
rogăciune 67
rogodele 418, 422, 427, 432
roman 395
roman-document 375
roman-fluviu 375, 376
romanist/~ă 399
romanistică 399
romașcan/~că 393
român/~că 394
românaș 394
română 396
românculță 394
român-francez 357, 376
românist, (~ă) 399
românistică 399
româno-american 376
româno-americană 375
românofob 375
româno-francez 376
romergan 404
RON 450
RONI 450
röntgen 401, 407
roquefort 352, 404
roș-albaștri 375, 416, 419, 427, 428, 432, 463
roșiorean/~că 393
roșu-aprins 376
roșu-carmin 358
rotaprint 485
rotaprinturi 485
rotavirusuri 493
roto- 375
rotopercutor 375
rotoțele 418, 432
rotoțele-albe 418, 432
rotund 467
rotunji 467
rotunjică 440
rotunjoare 418, 432
rotunjor 467
router 350
routere 350
roz 358
Rozalii 421, 432
rozaliu 371
roz-bombon 358, 376
roze 358, 360, 385
rozeuri 485
roze-uri 486
roznovean/~că 393
RRL-uri 448
RRR-ul 448
rubarbă 409
ruccola 351, 438
rudacee 420, 432
rudiști 419, 432
rugăciune 67
rugbi 411
rugbistă 369
rupelian 400
rupte (pe ~) 385
rus 394

Rusalii 421, 432
ruso – nord-corean 376, 377
rusoaică 394
rusofob 397
ruteniu 401
rutherford 401
rwandez 395

S
-s 426, 427
sablaj 485
sablaje 485
sabreră 369
sacâz 405
sadea 356
sadism 398
sadomaso 356
sado-masochism 397
sadomasochism 496
sadomasochisme 496
sado-masochist 397
safe 356, 382, 383
safism 398
sagace 358
sahariană 406
sahelian 395
saigonez 396
sake 485
sakeuri 485
salmonelă/salmonella 436
salon 357
salsa/salsă 427
salvadorian 395
samă 82
sami 356, 358
samoan 395
samoană 396
samsareală 370
sancționator 371
sanda 439
sandală 439
sandou 485
sandvici 404
sanitar-veterninar 376
sanmarinez 395
sansouri 485
santonian 400
sară 69, 71
sarcoptic 370
sardea 410
sardonix 402
SARS 450, 496
SARS-uri 496
satană 398
satanist 397
satelitar 369
satin 405
satir 398
satulungean/~că 393
saturn 401
Saturnalii 421, 432
saturnism 410
saudit 395
sauvignon 403
savarină 404
savart 401
savoiard 395
saxofon 408
saxon 395
săbărelul 396
săbor 66
săborul 66, 71
săcelean/~că 393
sălăjean/~că 393
sănătos 384
săpunar 364
sărac 456, 459
săruri 420, 432
să-și 81
sătmărean/~că 393
sân 564
sânișoară 564
sânișor 564
sânnicolean/~că 393
sânteți 82, 84
sânuleț 564, 565
Sânziene 421, 432
sârb 394
sârbă 396
sârboaică 394
sârbocroat 376
sârbo-croat 395
sârbocroată 364
sârbo-croată 396
scandinav 395
scandiu 401
scaner 350
scanere 350
scază (să ~) 81, 83
scăpa 570
scăpare 569, 570
scânâză 82
scâncează 81
scânteiuțe 418

scânteiuțe 432
scârbe 420, 422, 432
scârța-scârța 367
scenarită 371
scepticism 373
schelălăituri 485, 486
schelălălit 485
schematism 485
schematisme 485
schi 476
schiabil 369
schiatlonist 371
sciento- 375
scientometric 370, 371
scientometrie 371, 375
scopolamină 405
scos-apropiat 375
scotch 404
scoți 419, 432
scoțian 395
screening 350
скръбици 504
screeninguri 493
script 493, 496
scripte 419, 422, 432
scripturi 493, 496
scrutine 481, 482
scrutinuri 481, 482
scumpeate 84
se 82, 505
seară 69
seate 84
sebeșean/~că 393
sechelar 369
secondhand 356, 359
secvențiere 369
seicento 351
seicentoul 351
selecțiuni 419, 432
selfie 350
selfie-uri 493
semantism 485
semantisme 485
semi- 375
semimaraton 375
semimuscă 357
semitonuri 478
sendvici 404
senegalez 395
seniorat 487
seniorate 487
senonian 400
sepia 358
seppuku 352
septuor 485
septuoruri 485
sequoia 409
sero- 375
seroepidemiologic 375
seroprevalență 375
settecento 351
settecentoul 351
setting 350
sever 385
severinean/~că 393
sevillan 396
sexism 496
sexisme 496
sexy 356
seychellez 395
seychelleză 396
sfânt 83
sfânta-ți 82
sfântu-așteaptă (la ~) 384
сфъ҃шимѵ҆ нє 504
sfârșit 70
sfertodoct 376
sfinția 83
sfinx 398
сфръши вою 504
сфръшителє 504
сфръшитоу҆ 504
сфръшимоу҆ нє 504
сфръширє 504
сфръширє сє 504
сфръшить 504
sgraffito 485
sgraffitouri 485
shake 350
sharui 470
sheqel 353
sheqeli 353
sherui 470
shetland 405
shimmy 485
shimmyuri 485
shoddy 487
shoddyuri 487
shopping center 485
shopping centere 485
shopping center-uri 486
shortcuturi 493

shortening 485
shorteninguri 485
showbiz 487
showbizuri 487
showbusiness 351
shutdown 351
siberian 395
sibian/~că 393
sicilian 395, 400
siciliană 396, 400
SIDA 450
siderem 371
sideremie 371
siemens 401
sienit 402
sierraleonez 395
sifilis 410
sighișorean/~că 393
sigur 367
sigur-sigur 367
silabisitor 371
silen 409
silezian 395
siliconic 370
sill 485
silluri 485
sill-uri 486
silurian 400
silvanit 402
silvoameliorații 432
simering 407
simpa 356
simpatic 356
simțământ 574
simțimânt 574
sinaiot/~ă 394
sinăian/~că 393
sincroane 496
sincron 496
sinergic 370, 371
sinergie 371
single 356
singurică 440
sino- 375
sino-japonez 375
sinolog, (~ă) 399
sinologie 399
sinteaze 420
sinteze 432
sionist 397
siriacă 396
sirian 395
sisal 409
sistemic 370
sitografie 375
skanderberg 411
skanderberg 496
skanderberguri 496
skocking 356
slăbească (să ~) 81
слъпа вой 504
slătinean/~că 393
slide 350
slide-uri 493
slim 356
slobozean/~că 393
slobozi 82
slogane 491
sloganuri 491
slot machine 496
slot machine-uri 496
slot-machine 496
slot-machine-uri 496
slovac 395
slovacă 396
sloven 395
slovenă 396
slujesc 69
sluji (de-a) 71
slujirea (de-a ~) 71
smardi 371
smardoi 371
smart 356, 382
smartphone 349
smearenie 68
smerenie 68
smithsonit 402
smoothie-uri 493
SMS-uri 493
sneakerși 421
snooker 349
snookere 350
soarele-și 81
soboare 481, 482
soborul 66, 71
soboruri 481, 482
social 385
sodomie 398
soffioni 423
soffioni 426, 427, 428, 432
sofiot 395
soft 356
softist 371
softistă 369

software 485
software-uri 479, 485
sold-out 356
solilocuri 491
solilocvii 491
solo 356
somalez 395
somali 358, 396
somatiza 369
somatizare 369
somelieră 369
someșan/~că 394
someșeana 396
somnic 370
somnografie 375
somonat 369
sopran 356
soră 468
sorry 382
sos 478
sosuleț 370
sosuri 478
sottovoce 356
sotto-voce 383
soul 356
spadasină 369
spaghete 417, 418, 432
spanac 377
spanioalaoaică 394
spaniol 394, 395
spaniolă 396 , 460
sparge-val 482, 487
sparge-valuri 482, 487
spartachiadă 411
spartan 395
spațiu-timp 375
spărat 357
speaker 349
speakeriță 371
spenţer 406
sperieți 432, (a umbla cu ~) 420, 421
speze 432
spicuri 477
spinetă 408
spirtoase 416, 417, 418, 427, 428, 432
spital-tampon 375, 376
spițuri 422, 432
sporiu 83
spre 66, 531
spri 66
sprintenică 440
srilankez 395
staccato 351, 356, 383
stahanovist 398
stahanovist 371, 398
stambol 411
standard 356, 359
standbye 356, 359
start 367
staruri 476
stas 356, 385
stat-continent 375, 376
state 477
statisticiană 372
statură 567
statuturi 477
stângaci 459
stânge 82
stefanian 400
stefanit 402
stentor 398
stereo 356
stick 350
sticker 350
stickere 350
sticlăraie 370
стлъпъ 504
stokes 401
stradivarius 408
Stradivarius 408
stranier 366
strat 373
stră- 372
strămoșii 69
stră-străbun 372
stră-străbunic 372
stră-străbunică 372
strânge (s-or ~) 82
streaming 496
streaminguri 496
streaming-uri 496
streching 351, 496
strechinguri 496
street dance 496
street dance-uri 496
street food 496
street fooduri 496
stremoșii 69
stretching 496
stretchinguri 496
strica (a se ~) 529, 532
stronțiu 401
strugurii-ursului 418, 432
struțocămilă 375
stuc 485

stucuri 485
studii 476
stupărit 485
stupărituri 485
SUA 449
sub- 375
subaltern 459
subbibliotecar 364
subcontractor 375
subdivizie 375
subfinanța 375
subinspector 364
subordonare 31
subprogram 366
subrau 478
subsecretară 375
subtipat 369
sucevean/~că 393
sud-african/~că 394
sud-american/~că 394
sudanez 395
sud-coreean/~că 394
sudoku 353
sud-vietnamez 395
suedez 395
suedeză 396
suflee 489
suflet-pereche 375
sufleuri 489
sugiuc 485
sugiucuri 485
sui-generis 356
sulfuric 459
sumativ 366
sumănărie 371
sumănărit 371
sumeață 81
summa cum laude 384
sunet-consoană 375
sunet-semiconsoană 375
sunet-semivocală 375
sunet-tip 375
sunet-vocală 375
supă-cremă 375, 376
super 356
superansamblu 374
superbisim 371
supercelular 374
supercomputer 367
supereroină 374
supererou 374
superghețar 374, 493
superghețari 493
superlaser 374
superlong 356
Superluna 374
supermodel 374
superparoxiton 374
superrefractar 374
supi 357
suportiv 371
supra- 374
supracontrol 374
supradiagnostica 374
supragăti 374
supraglobal 374
suprainfecta 374
supraspecializare 374
supratitrare 374
surâzător 573
surcea 440
surcică 440
surd 459
surdocecitate 375
surfer 349
surfistă 349, 369
surfiste 349
surinamez 395
surmenaj 482
surmenaje 481
surmenajuri 481
surori 468
sushi 353, 496
sushi-uri 496
sustenabil 369
sustenabilitate 371
suvenire 492
suveniruri 492
SUV-uri 493
svârșit 70
swahili 358
swazi 358, 393, 396
SWIFT 496
swifturi 496
SWIFT-uri 496

Ș

șaizecist 371
șale 419, 432
șalvari 418, 432
șampanie 403
șantajabil 369
șantane 491
șantanuri 491

șantung 405
șantunguri 487
șaorma 427, 437, 444
șaormă 427, 437, 444
șaormerie 370
șapte-metri 375, 376
șarlotă 404
șarpe-cu-clopoței 375, 376
șatrange 420, 422, 432
ședea 82
ședzi 82
ședzut 69
școală-după-școală 375, 376
șefime 371
șemineu 478
шеѣвъ 505
шеѣвїи 505
șerpi 69
ședzut 69
și 81
șiace 491
șiacuri 491
șiboaie 491
șiboiuri 491
șic 356
și-mi 81
șimiuri 485
și-urile 478
шиѡвии 505
шиѣвъ 505
șmirghelui 368
șoimane 419, 432
șontâc 359, 360, 384
șontâc-șontâc 357, 359, 360, 367, 384, 388
șontâc, șontâc 388
șoprute 491
șopruturi 491
șoriciu 364
șoșele 427, 432, (cu ~ și momele) 420, 421
șovin 398
șovinism 398
șpăgar 369
șrapnel 408
ștăbime 371
știrist 371
știristă 369
șulare 491
șularuri 491
șut 348
șuți 348
șvab 394
șvaițer 403, 404
șvăboaică 394

T
TAB 449
tabane 491
tabanuri 491
table 420
tablou 476
tablouri 476
tabu 478
TAB-uri 450
taburi 493
tadjic 395
tae bo 351, 352
taekwando 352
taiwanez 370, 395
talamus 485
talamusuri 485
tale quale 384
taler 411
talie 567
talmudism 397
talmudist 397
ta-mi 81
tam-nisam 357
Tanagra 370
tanagretă 370
tanga 356
tantal 402
tantalite 481, 482
tantalituri 481, 482
tanzanian 395
tanzanit 367, 402
tapet 567
taraboace 491
tarabocuri 491
tarabostes 419, 422, 432
tarabulus 406
tarantulă 410
tarapangele 418, 422, 427, 432
ta-ra-ta-ta 367
tare 80
target 470
targeta 470
targetare 349, 359, 370
targheta 470
tarlatan 405
tartar 356
tartuffism 398
tatuatoare 370

tatuator 371
tăblărie 370
tăcute (pe ~) 388
tăieței 417, 432
tăiței 418
tălmăci 571, 572
tămâie 357
tătar 394
tătăroaică 394
tâlhărășug 364
tânăr 456, 459
tânărul 457
tândală 398
tânjeală 370
târgoviștean/~că 393
târgujian 364, 393, 460
târgujiancă 370, 393
târgumureșan 393, 460
târgumureșeancă 393
târlici 418, 422, 432
târnăvean/~că 393
târșâit 487
târșâituri 487
târșit 487
târșituri 487
team 485
teamă (să să ~) 69, (să se ~) 69
teamuri 485
team-uri 486
teatral 367
teatralizare 367, 369
teatre 476
teatru 476
tebecist 459
tecucean/~că 393
tegumentar 369
tehnicalitate 371
tehnic-economic 376
tehno 356
tel- 373
tele- 374
teleconsultație 374
telefon 373
telefoto 485
telefotouri 485
telemedicină 374
telemuncă 374
teleormănean/~că 393
teleporta 374
telesalariat 374
teleșcoală 374
televiziv 371
telverde 373
tembel 459
temnice 491
temnicuri 491
tenace 358
tenesmă 424, 425
tenesme 424, 425
tensiona 368
tensional 369
tequila 348, 403, 438
tequila 438
tequilei 348
tergal 405
teribilist 460
terme 432
termen-limită 376
termen-vedetă 376
terminotică 370
terminus 485
terminusuri 485
termo- 375
termogen 485
termogene 485
termometriza 368
termopan 403, 485
termopane 485
termos 407
termoscaner 350
termoscanere 350
termoviziune 375
terorizant 369
tesla 401
tête-à-tête 356, 384
tetra 356
tetraplegic 370, 371
tetraplegie 371
texte 477
textile 432
texturi 477
thailandez 395
tibet 405
tibetan 395
tibetană 396
ticketingul 351
tifos 357
tigrișor 371
timbre 488
timbru 488
timbruri 488
timf 411
timișean/~că 394
timișorean/~că 393

timpi-record 496
timp-record 376, 496
timpuri 476
tindalizare 407
tine-mi 81
tinereațe 68
tinerețe 68
tineri 456
tinerică 440
tinerii 456, 457
tinturi 567, 568
tipizat 424, 425, 486
tipizate 417, 424, 425, 428, 486
tipo 356
tirolez 395
tiroleză 406
tix 496
tixuri 496
тоаци 505
to do list 496
to do listuri 496
to do list-uri 496
tocmagi 418, 422, 432
tocmai/tocma' 387
tocmală 68, 71
tocmeală 68, 81, 565
tocmi (a se ~) 566
tocmit (a fi ~) 566
togolez 395
tokenuri 493
tokiot 395, 396
tolerabilitate 371
toluen 405
tonifia 367
tonifiere 367
topaz 402
topless 356, 382, 383
toplițean/~că 393
topologic 370, 371
topologie 371
topper 350
toppere 350
-tor 368, 371, 460
toriu 402
torr 400, 401
tortonian 400
tory 356
toscan 395
toscană 396
tot-teren 357
toți 82
tovărășică 364
trabuce 489
trabucuri 489
trac 395
tracă 396
traco-dac 395
tracolog 399
tracologie 399
tractaturi 477
traheo- 375
traheobronșic 375
trainer 349
training 485
traininguri 485, 486
tralala 357
traminer 403, 485
traminere 485
trance 356
trance-ul 351
trans 356
trans- 374
transconfesional 374
transcripte 493, 494
transcripturi 494
transdisciplinar 374
transfobie 374, 375
transfrontieră 357, 374
transgen 357, 374
transilvănean/~că 394
transnistrean 374
transpartinic 374
transsaharian 408
transsiberian 408
tranzacționism 371, 496
tranzacționisme 496
trapist 403, 404
trasabilitate 371
trasaj 485
trasaje 485
traseism 371, 496
traseisme 496
traseist 371
tratative 417, 432
trattoria 351
trattoria 427, 437
trattorie 351, 427, 437
travertin 402
trei (ai ~) 70
treile (al ~) 70, 71
treilea (al ~) 70, 71
trei-lețește 420, 432
tremolit 403
trendy 356, 382, 383

tricapel 357
trimis 460
trimiți 82
trinidadian 395
triplet 425
tripleți 425, 432
triplu-sec 376
tripoli 402
Trisfetitele 417, 421, 422, 432
troian 395
trol 493
troli 493
trolling 496
trollinguri 496
trolling-uri 496
tropic 432
Tropice 421
trotteur 356, 360
trotușean/~că 393
trupească 68
tsunami 352
tui 476
tuiuri 476
tul 405
tulcean/~că 393
tuliu 401
tumoră/tumoare 438, 439
tunele 489, 492
tuneluri 489, 492
tuneturi 477
tunisian 394
tunisiancă 370, 394
tupeist 371
tura 368
turbionar 369
turc 394
turcă 396
turchestan 409
turcism 411
turcoaică 394
turcoaz 358, 406
turcoază 402
turdean/~că 393
turingit 402
turkmen 395
turkmenă 396
turnean/~că 393
tur-operator 376
tutor 365
tutorat 369
tutore 365
tutorial 369
tutti 383, 423, 426, 427, 428, 432
TVA 449
TVA-ul 450
TVA-uri 478
tweed 405
tzatziki 352
tzatzikiul 352

Ț
ț-ai 82
țais 357
țară-gazdă 376
țară-satelit 376
țarigrădean/~că 394
țăcăni 366
țăcănit 366
țăndărică 398
țărână 85
Țările de Jos 421, 432
țările române 432
țărnă 85
țentaurisuri 477
țepui 368
ție (să ~) 82, 83
-ție 441
țigănism 371
ți-i 82
țiind 82, 83
țimire 491
țimiruri 491
țin 82, 83
țincvais 487
țincvaisuri 487
țintirime 491
țintirimuri 491
-țiune 441, 442, 443
ți-vor 82
țumburușe 491
țumburușuri 491
țunder 485
țundere 485
țurlu-burlu 357

U
u 382
ucidearea 68
uciderea 68
ucrainean/~că 394
ucraineană 396
udemerist 371
ugandez 395
-ui 368, 469

-ul 450
ulcea 440, 441, 444
ulcică 440, 441, 444
ulei 478
uleiuri 478
-uleț 370
-uliță 371
uliuliu 357, 360
ulster 406
ultra 356
ultra- 374
ultraaglomerat 374
ultraperformant 374
ultraprocesat 374
ultraslim 356
ultrasofisticat 374
ultrași 367, 416, 419, 422, 428, 432
ultraviolete 416, 427, 428, 432, 463
umple 71, (să se ~) 66, (să ~) 66
umplem (să ~) 66
una (a o ține ~ și bună) 384
uncropul 485
uncropule 485
unde (cine știe ~, de nu știu ~, pe nu știu ~) 386
underground 356
undergroundul 351
undrea 411
unele 66
unghi 476
unghiuri 476
ungur 394
unguraș 393
ungurean/~că 394
ungureasca 396
unguroaică 394
uni 356
uniformizant 369
unile 66
unisex 356
universalie 425
universalii 425, 432
universaliu 425
unsprezece metri 376
unt 485
unt de cacao 496
unt-de-cacao 376
untdelemn 485
untdelemnuri 485, 486
unturi 485, (~ de cacao) 496
UPU 449, 450, 496
UPU-uri 496
urale 432
uralit 403
uranic 370
uraniu 401
-*ură 476
urdă 485
urde 485
urdu 358
-ure 70, 476
urgentist 371
-uri 70, 350, 351, 352, 426, 450, 462, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 497
urlați 422, (a se duce pe ~) 420, 421
urnești 82
urs-brun 376
URSS 448
uruguayan 395
USA 449
USB-uri 450
uscătura 440
uscăturică 440
uscățea 440
uscățele 440
USLA 449, 450
uslaș 450, 451
ustilaginale 432
ușor-ușor/ușor, ușor 388
ușurică 440
UTC 448
utecist 364, 450, 451
utemist 364
UTM 448
utopie 396, 397
utopism 397
-uță 371
uvarovit 403
uzbec 395
uzbecă 396
uzi 408, 419, 432

V

vacanta 368
vaccinologie 375
vadă 468
vagine 491
vaginuri 491
valah/~ă 394
valanginian 400
valentinit 403
valeriană 409
validator 368, 371

valma (de-a ~) 385
valon 395
valonă 396
valorem (ad ~) 384
valvârtej 357
vamaiot 371
vameșă 369
vanadiu 402
vapori 432
vardist 365
varec 485
vareci 485
varia 419, 422, 432
varice 419, 432
varză 357, (~ de Bruxelles) 376
vasilicale 417, 426
vasiliscuri 477
vasistase 491
vasistasuri 491
vasluian/~că 393
vatmaniță 365
vază (să nu ~) 81, 83
văd 468
въ҃ть҄ме 504
vătmăniță 365
văz (să ~) 81, 83
văzui 468
vâlcea 441
vâlvoi 347
vânăt 406
vânătoriu 83
vânează 81
vântoase 419, 432
vârf 479
vârfuri 479
veac 43, 44, 45, 46, 49, 50, (de ~) 46, 47, 50, (de ~i) 46, 49, (den ~) 49, (în ~i) 49, (în ~i nesfârșiți) 49, (în ~ii veacilor) 49, (în ~ul veacului) 49, (bucurie de ~) 46, 47, (bunătăți de ~) 46, 47, (focul de ~) 46, 47, (împărăție de ~) 47, (mântuire de ~) 47, (munca ~ului) 45, 46, (muncile de ~) 47, (neputrezire de ~) 47, (rușânea ~ului) 46, (scârbă de ~) 47, (~ul aceasta) 43, (viața ~ului) 43, 45
veacinic 47, 48, 49, 50, (bogăție ~ă) 48, (moarte ~ă) 48, (nădejdile ~e) 48, (slobozie ~ă) 48, (viață ~ă) 48
vedda 358
Vede 421, 432
vede 468
vedem 468
vei (te ~ protivi) 71
velință 405
veloce 358
veloci 358
velodromuri 478
venetic 411
venețian 396
venezuelean 395
venturimetru 407
verbe 477
verburi 477
verde-deschis 376
verde-închis 376
verde-praz 358
verde-smarald 358
вєрѣ҃ѕъ 505
veri (te ~ protivi) 71
vermorel 407
vernier 408
vernil 358, 406
veronal 405
vestală 398
Vestalii 421, 432
veșnic 50
veșnicie 572
vexile 491
vexiluri 491
viață 44, 68
vibice 419, 432
vibrafonist 371
vibrafonistă 369
vibrato 383, 485
vibratouri 485
vice- 375
vicerectoră 369
vicerectoră 375
video 356
video- 375
videoeditorial 375
videojurnalist 375
videojurnalistă 375
videoproiector 375
videoproiecție 375
vienez 396
vietnamez 395
vietnameză 396
viiață 68
vilișoară 371
villafranchian 400
viloi 371

viluță 371
vin 478
vinațe 491
vinațuri 491
vineri 411
vinete 377
vinil 485
viniluri 485
vintage 356, 382, 383
vintră 424
vintre 419, 422, 424, 432
vinuri 478
violet 358
violetă 358
violete 358
violeți 358
viorea 441
VIP/vip 451
vipuri 451, 476
virucid 375
virusa 368
virusuri 491
viruși 491
vi-s 81
viscer 424, 425, 486
viscere 424, 425, 428, 486
vise 477
visiting professor 350
visuri 477
vitiligo 485
vitiligouri 485
vițea 440, 441
vițică 440, 441
vivace 356
vizionarism 496
vizionarisme 496
vlăjgană 369
vlăjgancă 370
vlogger 349
vloggeriță 371
vlogging 351
vloguri 493
voce (sub ~) 384
voi (nu ~) 67
voiaje 489, 492
voiajuri 489, 492
voiu (nu ~) 67
volens nolens 384
volens-nolens/volens, nolens 388
voleuri 491
volhinian 400
volt 400
voltairianism 397
volt-amper reactiv 376
volute 491
voodoo-ul 351
vorace 358
vorbă 80
voucher 350, 478
vouchere 350
voyeurism 352, 371, 496
voyeurisme 496
vrajmașii 65
vrăjitori 67
vrăjitoriu 67
vrăjmașii 65
vrăjmașului 65
връпѫпа 504
връпѫпѣ 504
връпѹпѣ 504
връпѻсѫ 504
връпѿ 504
връсѫ 504
връсъ сє 504
vrâncean/~că 394
vrea 71
vreun 68, 71
VSH 496
VSH-ul 450
VSH-uri 496
vulcanizare 407
vulcanocarst 485
vulcanocarsturi 485
vulnerabiliza 368
vuvuzea 370
вв 504

W

walkman 407
water-balast 487
water-balasturi 487
watt 401
wattmetru 407
web 350, 351
Web 496
web design 496
Web designuri 496
Web design-uri 496
weber 401
webermetru 407
webinar 350
webinare 350

webografie 376
website-uri 493
Weburi 496
Web-uri 496
wellnessul 351
wenge 358
westfalian 400
whig 356
whiskey-uri 493
wigwam 485
wigwamuri 485
willemit 403
wireless 356, 382, 383
wok 350
workshop 349
workshopuri 479, 493
würm 400

X
xerox 407
X-ulescu 366

Y
yală 407
yemenit 395
yorkian 400
ypresian 400
yterbiu 401
ytriu 401

Z
zace 81
zagara 405
zaharica 426
zaharicale 418, 422, 432
zaharuri 418, 432
zaibăr 404, 496
zaibăre 496
zair 411
zairez 395
zambian 395
zaporojean/~că 394
zaporojeanca 396
zăhărele 418, 422, 432
zălăuan/~că 393
zâmbitor 573
zâmbre 419, 420, 432
zbârci 364
zbârlog 357
zdrăngănică 370
zdronca-zdronca 367
zeamil 404
zeci 417
zeciuri 422, 432
zepelin 408
zero 476
zerouri 476
zi 82
ziare 476
zice (oi/va ~) 82
zimbile 491
zimbiluri 491
zimnicean/~că 393
zinnwaldit 402
ziori 80
zip 367, 496
zipa 367
zipuri 496
zip-uri 496
zmeuret 485
zmeureturi 485
zoare 80
zombi 356
zoom 350, 496
zoomuri 496
zoom-uri 496
zori 427, 432
zorii 427
zorile 427
zoroastrism 397
zulu 358
zumaricale 418, 422, 432
zvâc 485
zvâcuri 485, 486
zvonistică 370

RUSĂ
greeka 409, 410

SLAVĂ
бє^{з}конєчнаго цр҃ствїа 47
бесконьчьнъ 48
бл҃гаа вѣчнаа 46
благодѣти вѣчныѧ 47
богат^{т}ство вѣчноє 48
въ вѣкы 49
въ вѣки бє^{з}конєчныѧ 49
въ вѣкы и въ вѣ҆ вѣка 49
въ вѣчнѣ мѫцѣ 45
въ мѫкѫ вѣчнѫю 45
вѣка сего 50

вѣкъ 43, 44, 49, 50
вѣцѣ 44
вѣченъ 46
вѣчнаꙗ скръбь 47
вѣ҃чн8ю жизнь 45
вѣ҃чн8ю скръвъ 47
вѣчный 43, 46, 49
вѣчны҃ надежда҃ 48
вѣчнѣ (...) жи҃зни 48
вѣчьнъ 47, 48, 49, 50
дш҃евн8ю (оу҆вымнѣ) и вѣчною съмр҃тїю 48
живо҃т вѣчный 45, 48
жи҃зни … пр҆носѳцинѣй 48
жизнь вѣ҃чн8ю 45
житїю … бе҃зконечном8 и вѣчном8 48
житїѧ 44
м8кы вѣчныѧ 47
нетлѣнїе вѣчное 47
нетлѣник вѣчнок 47
радость вѣчнаꙗ 46
радости вѣчныѧ 46
свобожденїе вѣчное 48
спасенїе вѣчное 47
ст8дъ вѣчный 46
съмръти вѣчныѧ и бе҃зконечныѧ 48
8тѣшенїе бе҃зконечное 47
wгнь вѣчный 47
wгню вѣчном8 46
wгнѧ вѣчнаго 46
w҃ вѣка 49
w҃ вѣко҃ 49
царьство вѣчнок 47
цр҆ствїа … бе҃зконечнаго 47
цр҆твїи бе҃зконечнѣ҃ 47
цр҆тво бе҃зконечное 47

INDICE DE MATERII*

ACRONIM, ~le în DOOM[3] 447–454
ADAPTARE, ~a ortografică și ortoepică a adjectivelor invariabile 360
ADJECTIV, ~e invariabile în DOOM[3] 355–362; ~e nume de culori 358, ~e glotonime 358
ADJECTIV, substantivizarea ~ului în DOOM[3] 455–465; subclase de adjective care admit substantivizarea 460–461
ADVERB, ~e în DOOM[3] 381–389
ARHAISM, ~e în traduceri 563–576
AUTOR, ~ul *Plângerii sfintei mănăstiri a Silvașului* 53–64
BIBLIOGRAFIE, ~a noii ediții a DLR 5–27, 539–562; istoricul ~ei 8; îmbogățirea surselor ~ei 16–17; siglarea surselor ~ei 23–25; 539–548
CALC, ~uri frazeologice după slavonă 47–48
CODICE, ~ vechi românești 91–110
COMPUNERE, ~ în DOOM[3] 363–380
CONSTRUCȚIE INJONCTIVĂ, tip de integrare 34–36
CONTEXT, ~ semantic, ~ sintactico-semantic 530
CONVERSIUNE, ~a adjectivului în DOOM[3] 455–465
DATARE, ~a prin filigran a manuscriselor *Imnului Acatist* 511–525; ~a surselor bibliografice 548–559
DEMONIM, ~e în DOOM[3] 393–396
DEONOMASTIC, nominale ~e în DOOM[3] 391–413
DERIVARE, ~ în DOOM[3] 363–380; alternanțe morfofonologice în ~ în DOOM[3] 467–473
DIALOGISM, figuri ale ~lui interlocutiv anticipativ 27–43
DICȚIONAR, ~ explicativ; ~ de valențe 529–530
DISCURS, calitățile ~ului parlamentar 27–43; nivelul misrostructural al ~ului 28
ECOUL, figură a dialogismului interlocutiv anticipativ 38–40
ELIPSA, figură a dialogismului interlocutiv anticipativ 36–38
ETNONIM, ~e în DOOM[3] 393–396
FIGURĂ, ~le dialogismului interlocutiv anticipativ 30
FILIGRAN, datarea prin ~ a manuscriselor *Imnului Acatist* 511–525
FLEXIUNE, ~a substantivelor feminine în DOOM[3] 435–445
FONETICĂ, aspect ~e în *Pravila din 1640* 65–70; aspecte ~e în *Psalmii* lui Dosoftei 80–84
FRANCEZĂ, traduceri românești din literatura ~ 563–576
GEN, distribuția pe ~uri a împrumuturilor în DOOM[3] 347–354
GENUS ALTERNANS, 475–477
GLOTONIM ~e în DOOM[3] 396
IMNUL ACATIST, cele mai vechi versiuni ale ~ 91–110; datarea manuscriselor românești ale ~ 511–525
ÎMPRUMUT, ~uri substantivale recente în DOOM[3] 348–353; ~uri adverbiale în DOOM[3] 381–389
INTEGRAREA, figură a dialogismului interlocutiv anticipativ 31–32
ÎNTREBARE-ECOU, tip de integrare 32–33
LITERATURĂ, traduceri românești din ~a franceză 563–576
MANUSCRIS, datarea ~lor românești ale *Imnului Acatist* 511–525
MANUSCRIS, relația dintre ~ și tipăritura *Pravilei din 1640* 65–72; psalmi dosofteieni în copie ~ă 73–89, însemnare pe ~ul *Psaltirii Voronețene* 500–509
MORFOLOGIE, aspect ~e în *Pravila* din 1649 70–71
NEUTRU, concurența pluralelor ~lui 475–500

* Indicele de materii a fost alcătuit de Andreea Dinică.

PLURALIA TANTUM, substantivele ~ în DOOM[3] 415–434
POLITONIM, ~e în DOOM[3] 393–396
PRAVILA din 1640, relația dintre manuscris și tipăritura ~ei 65–72; 113–116
PREFIX, ~e în DOOM[3] 372
PREFIXOID, ~e în DOOM[3] 373–375
PROLEPSA, figură a dialogismului interlocutiv anticipativ 30–31
PSALTIRE, ~a lui DOSOFTEI 73–76
PSALTIREA VORONEȚEANĂ, 111–113; copistul ~e 500–509
REFLEXIV, prezentarea ~lui în dicționare 532–534
ROMÂNĂ, primul text scris în limba ~ 3–4, dicționare ale ~e 329–536; traduceri în ~ din literatura franceză 563–576
SCRISOAREA LUI NEACȘU, primul text scris în limba română 3–4
SEMANTICĂ, clasificarea ~ a substatantivelor pluralia tantum în DOOM[3] 417–421
SEMNIFICAȚIE, dicționare centrate pe ~ 530
SENS, definirea ~lui în dicționare 529–537, dicționare centrate pe ~ 530
SIGLĂ, ~e ale surselor bibliografice 23–25; 539–547
SUBSTANTIV, ~e feminine în DOOM[3] 435–445
SUFIX, ~e în DOOM[3] 368–371
TIPĂRITURĂ, relația dintre manuscris și ~a *Pravilei din 1640* 65–72
TRADUCERE, ~a perifrastică din slavonă 49
TRADUCERE, ~i românești din literatura franceză 563–576
VALENȚĂ, dicționar centrat pe ~e 530
VARLAAM și IOASAF 43–51
VEAC, etimologie, sensuri, frazeologie 43–51

SUMARUL REVISTEI *LIMBA ROMÂNĂ* PE ANUL 2021

COMEMORARE

1. ALEXANDRU MAREŞ, O jumătate de mileniu de la primul text scris în limba română, **1**, p. 3–4.

LEXICOGRAFIE

2. MONICA BUSUIOC, Despre spiritul înnoitor în alcătuirea bibliografiei noii ediţii a *Dicţionarului limbii române* (I), **1**, p. 5–25.
3. ANA MARIA BARBU, Comparație între sensurile verbale definite într-un dicționar explicativ şi unul de valenţe, **3–4**, p. 529–537.
4. MONICA BUSUIOC, Despre spiritul înnoitor în alcătuirea bibliografiei noii ediții a *Dicționarului limbii române* (II), **3–4**, p. 539–562.
5. MARIANA NEȚ, Arhaisme și termeni învechiți în traducerile românești din literatura franceză (1858–2014), **3–4**, p. 563–576.

PRAGMATICĂ

6. CEZAR BĂLĂȘOIU, Virtuțile histrionice și agonistice ale figurilor dialogismului interlocutiv anticipativ în discursul parlamentar românesc, **1**, p. 27–41.

FILOLOGIE

7. MARIA STANCIU ISTRATE, *Veacul acesta* versus *viaţa veacului* într-un manuscris de la jumătatea secolului al XVII-lea, **1**, p. 43–51.
8. ALEXANDRU MAREŞ, Cine a fost autorul *Plângerii Sfintei Mănăstiri a Silvaşului?*, **1**, p. 53–64.
9. MARIUS MAZILU, Relația ms. rom. BAR 2471 cu tipăritura *Pravilei* din 1640. Aspecte fonetice și morfologice, **1**, p. 65–72.
10. CRISTINEL SAVA, Patru psalmi dosofteieni într-o copie manuscrisă de la finalul secolului al XVIII-lea, **1**, p. 73–89.
11. EMANUELA TIMOTIN, DANIAR MUTALÂP, Cele mai vechi versiuni manuscrise româneşti ale *Imnului Acatist*. Manuscrise şi copişti, **1**, p. 91–110.
12. ALEXANDRU MAREŞ, Copistul *Psaltirii Voroneţene*, **3–4**, p. 501–509.
13. DANIAR MUTALÂP, Când au fost realizate cele mai vechi versiuni manuscrise românești ale *Imnului Acatist*?, **3–4**, p. 511–527.

GRAMATICĂ

14. ADNANA BOIOC APINTEI, Distribuția pe genuri a noilor împrumuturi din DOOM[3], **3–4**, p. 347–354.

LR, LXXI, nr. 1–2, p. 323–324, Bucureşti, 2022

15. RALUCA BRĂESCU, Adjectivele invariabile în limba română actuală, **3–4**, p. 355–362.
16. BLANCA CROITOR, Derivare și compunere în DOOM[3], **3–4**, p. 363–380.
17. ANDREEA DINICĂ, Variația adverbială în DOOM[3], **3–4**, p. 381–389.
18. MIHAELA GHEORGHE, Nominale deonomastice în DOOM[3], **3–4**, p. 391–413.
19. ANA IORGA MIHAIL, Substantivele *pluralia tantum* în DOOM[3], **3–4**, p. 415–434.
20. ISABELA NEDELCU, Variație în marcarea formei de singular a substantivelor feminine în DOOM[3], **3–4**, p. 435–445.
21. GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Statutul acronimelor în DOOM[3], **3–4**, p. 447–454.
22. IRINA PARASCHIV, Aspecte privind substantivizarea adjectivului. Observații pornind de la DOOM[3], **3–4**, p. 455–465.
23. CAMELIA STAN, Alternanţe morfofonologice în derivarea lexicală din româna actuală, **3–4**, p. 467–473.
24. ANDRA VASILESCU, Normarea pluralelor neutre în DOOM[3]. Concurenţa -e/-uri, **3–4**, p. 475–500.

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

25. ALEXANDRU MAREŞ, *Psaltirea Voroneţeană*. Ediţie facsimilată după manuscrisul 693 al Bibliotecii Academiei Române. Coordonator: Gabriela Dumitrescu, Bucureşti, Editura Stefadina, 2020, 165 p. (dintre care, facsimilate, p. 15–162), **1**, p. 111–113.
26. MARIUS MAZILU, *Pravila de la Govora*, studiu introductiv, studiu lingvistic, ediţie de text și indice de cuvinte de Ștefan Găitănaru, Editura Universităţii din Piteşti, 2020, 504 p. (p. 238–417 cuprind facsimile), **1**, p. 113–116.
27. EMANUELA TIMOTIN, Gh. Chivu, *Limbă şi cultură. Studii de istorie a limbii române literare*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2019, 334 p., **1**, p. 117–119.